

**REVISTA UNIVERSITARA DE SOCIOLOGIE
REVUE UNIVERSITAIRE DE SOCIOLOGIE
UNIVERSITARY JOURNAL OF SOCIOLOGY**

Anul VI - nr. 1(11)/2009

Editura Universitaria

Editura Beladi

Craiova, 2009

Colegiul de onoare:

- Cătălin Zamfir - Universitatea din București, membru corespondent al Academiei Române
- Ion Dogaru - Universitatea din Craiova, membru corespondent al Academiei Române
- Maria Sampelayo – Universidad Camilo Jose Cela de Madrid, Espana
- Ugo de Ambrogio – Insitulul Social Milano, Italia
- Gilles Frigoli, Université de Nice Sophia Antipolis, Franța
- Marie-Carmen Garcia, Université Lumière- Lyon 2, Franța
- Bernard Lahire, Ecole Normale Supérieure Lettres et Sciences Humaines, Franța
- Efstratios Papanis, University of the Aegean, Grecia
- Philippe Joron, Université Montpellier III, Franța
- Michel Crespy, Université Montpellier III, Franța

Comitetul de redacție:

Elena Zamfir, Ilie Bădescu, Septimiu Chelcea, Maria Voinea, Marian Preda, Lazăr Vlăsceanu, Dumitru Sandu, Ioan Mărginean, Radu Baltasiu, Zoltan Rostas (Universitatea din București), Constantin Schifirneț (SNSPA), Vasile Miftode, Ion Ionescu, Nicu Gavriluță (Universitatea „A.I. Cuza” - Iași), Traian Rotariu, Petru Iluț (Universitatea din Cluj-Napoca), Ion Vladimirescu, Cristina Otovescu-Frăsie (Universitatea din Craiova), Ștefan Buzărnescu, Romulus Dabu (Universitatea de Vest din Timișoara), Floare Chipea, Adrian Hatos (Universitatea din Oradea), Dumitru Batâr (Universitatea "Lucian Blaga" - Sibiu), Mihai Pascaru (Universitatea „1 Decembrie 1918” – Alba Iulia), Maria Constantinescu (Universitatea din Pitești), Dorel Abraham (CURS București)

Anul VI, nr. 1/2009
Numere apărute: 11

iunie 2009

REVISTA UNIVERSITARĂ DE SOCIOLOGIE

Apare semestrial, în format tipărit și electronic
(<http://cis01.central.ucv.ro/revistadesociologie/>)

Colegiul de redacție

Nicolae Panea, Radu Constantinescu, Cristiana Teodorescu,
Marin Beșteliu, Vladimir Osiac, Miron Roman,
Constantin Crăițoiu, Adrian Otovescu, Silviu Ionescu, Liviu Belulescu

Secretariat de redacție

Eugenia Udangiu, Ion Munteanu, Florin Păsătoiu,
Radu Petcu, Gabriel Pricină, Maria Pescaru

Director,
Dumitru Otovescu

Redactor-șef,
Gabriela Motoi

Publicație semestrială

Apare sub egida Institutului Social Oltenia și a Catedrei de Sociologie
Universitatea din Craiova

Adresa redacției : Universitatea din Craiova, str. A.I.Cuza, Nr.13, c. 167B
Tel/Fax.: 0251/418.515; 0723/408.386; 0748/085.231
E-mail : iso@central.ucv.ro

Revista Universitară de Sociologie

ISSN : 1841-6578

Inclusă în baza de date Genamics JournalSeek – S.U.A.:
<http://journalseek.net/cgi-bin/journalseek/journalsearch.cgi?query=1841-6578&field=title&editorID=&send=Search+Title%2FISSN+Only>

Figurează în **categoria B**, a C.N.C.S.I.S.

Foto coperta 1:

Foto coperta 4 : Universitatea din Craiova – clădirea centrală

Responsabil de număr: Gabriela Motoi

Bun de tipar: iunie 2009

Apărut: 2009

Format: 18,2 cm/ 25,7 cm, hârtie offset, 80gr./mp

Tiparul executat la S.C. BELADI, Craiova,

Str. Nufărului, nr. 23

Tel.: 0351/176.033, 0723.408.386

CUPRINS

CONTENTS

TABLE DE MATIERES

Philippe JORON, Université Paul Valéry, Montpellier III (France)

Energism și utilitate antropologică/9

Energétisme et dépense anthropologique/18

Jean-Paul LAURENS, Université Paul Valéry Montpellier 3 (France)

Alexandre Koyre (1892-1964) : sociolog ?/27

Alexandre Koyre (1892-1964) : sociologue?/34

Mihaela BONESCU, Université de Bourgogne (France)

O perspectivă socio-semiotică de analiză a centrului comercial/42

Une lecture socio-semiotique du centre commercial/48

Diana BRATU, Université de Bourgogne (France)

Dimensiunea simbolică a hranei. O perspectiva socio-antropologica /54

Du symbolique dans l'assiette/61

***

Serban OLAH, University of Oradea

Abandonul școlar în județul Bihor. O abordare calitativă/69

Low Education and Its Consequences. A Case Study of Roma Communities in North-West Romania/95

Gabriela MOTOI, Liviu TIULESCU, Alexandru ȘOROP, Université de Craiova

Reglementări europene în domeniul învățământului superior. Învățământul românesc în context european/121

Réglementations européens dans le domaine de l'enseignement supérieur.

L'enseignement roumain en contexte européen/131

Maria PESCARU, University of Pitești

Educația din perspectiva sociologiei durkheimiene/141

Education in the View of Durkheim's Sociology/152

***

Cristina OTOVESCU-FRĂSIE, Florin GHERGHINA, Mihai FLOROIU

University of Craiova

Fundamentele juridice ale drepturilor omului/162

The Judicial Fundamentals of Human Rights/166

Alexandra PORUMBESCU, University of Craiova
Evoluția sistemului de protecție a drepturilor copilului/170
Evolution of the Protection of Child Rights System/177

Veronica ION, University of Craiova
Șomajul în contextul crizei economice actuale/185
Unemployment in the Context of the Current Economic Crisis/191

Raluca ZANCA, Transilvania University of Brașov
Codrina ȘANDRU, Ph.D., Transilvania University of Brașov
O perspectivă actuală asupra sistemului național de sănătate din România/196
A Current Perspective on the National Health System in Romania/209

Mihai GHIȚULESCU, Université de Craiova
Schiță analitică a repartizării mandatelor în Parlamentul European/223
Esquisse analytique de la répartition des sièges au Parlement Européen/231

***

Adrian OTOVESCU, University of Craiova
Identitatea sociala a imigranților în Italia/239
Social identity of Romanian immigrants in Italy/245

Gabriel PRICINĂ, Gabriela MOTOI, University of Craiova
Ionut BLEOANCA, University of Bucharest
Atitudinea față de reușita socială și relaționarea acesteia cu elemente care influențează acțiunea individuală/251
Attitudes Regarding the Social Success and Its Relation with Elements that Are Influencing the Individual Action/255

Carmen BANȚA, University of Craiova
Cartierul *Demobilizați*- Craiova. Intermedierea a două culturi/259
***Demobilizați* Neighbourhood-Craiova. The Intermediary of Two Cultures/ 263**

***

Emilia PARPALĂ, University of Craiova
Autoimagini și heteroimagini: stereotipuri etnice în romanul românesc modern(*Baltagul* de Mihail Sadoveanu)/267
The Hachet/Baltagul by M. Sadoveanu: self- and hetero-images/276

Mădălina STRECHIE, University of Craiova
Căsătoria la romani/286
Social Characteristics of Roman marriages/291

Costela IORDACHE, University of Craiova
Aspecte socio-demografice ale Câmpiei Segarcea/296
Socio-Demographic Aspects in the Segarcea Plain/313

Stefan VLĂDUȚESCU, University of Craiova
Linia de argumentație a lui Charles Darwin/331
Charles Darwin's Argumentation Line/344

***

Recenzii:

Adrian Otovescu, *Românii din Italia*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008
(Gabriela MOTOI)/357

Noutăți editoriale/361

Energestism și utilitate antropologică

M.Conf. Philippe JORON
Université Paul Valéry - Montpellier III
philippe.joron@univ-montp3.fr

Résumé : *L'un des principes d'action est sans nul doute l'énergie que nous travaillons en divers possibles, dans une trame de relations interindividuelles, sociales et mondaines, mais aussi personnelles. Le potentiel énergétique d'un individu conçu selon une capacité d'utilisation qui lui serait propre, ne saurait être absolument semblable à celui d'un autre individu, et qui plus est du monde sociétal dans lequel il baigne.*

Mots-clé: action, métaphysique, énergie, interaction, expérience intérieure

Formele vieții sociale pe care le punem în practică zi de zi, atât în în ceea ce privește inscripția lor culturală, cât și în contextul mezologic care le fecundează pe rând, nu au sens pentru științele umaniste decât în ceea ce privește dinamica lor spațio-temporală grație cărora ele găsesc o densitate capabilă de a reține atenția observatorului social. Dar nu am putea reduce înțelegerea lor la acele singure categorii ale întinderii, trebuie să încercăm să percepem principiile lor de acțiune, cărora le dă un conținut, o întreținere, o arhitectonică, un stil existențial. Unul dintre aceste principii este, fără nici un fel de îndoială, energia cu care lucrăm în medii diverse, în relații inter-individuale, sociale și mondene, dar și personale; o energie combinată din ceea ce vine de afară și ceea ce generăm din profunzimea spiritului nostru; o energie ale cărei potențialități intrinsece sunt, în același timp, constructive și

destructive, dar în toate fiind cauze instauratoare ale legăturii sociale și ale alterității care le instruește. Așa cum se întâmplă în cazul oricărei noțiuni, este adesea tentant să nu ne limităm doar la o singură și fermă concepție a energiei, dintr-un punct de vedere socio-antropologic, unde, mai degrabă, nu se poate observa decât o aplicație dintre cele mai stricte. Primul lucru care vine în minte, cel puțin în această ambianță utilitară care pare să mențină viața socială, trimite la un potențial fizic și psihologic care ar favoriza productivitatea, care ar fi, să spunem, un *carburant* eficace și pe care voința l-ar comanda și i-ar direcționa utilizarea. De aici rezultă o înțelegere a energetismului puternic încărcat de constrângeri operatorii și de directive utilitariste. De fapt, înainte de a propune o înțelegere a energiei pe baza derivațiilor sau aplicațiilor în domenii particulare care interesează științele umane, se pune clar problema suportului – abstract sau concret – la care se raportează propunerile de definire. Problemă formulată în acești termeni de către Henri Poincaré în *Știința și ipoteza*: "În fiecare caz particular, observăm foarte bine ce este energia și putem să-i dăm o definiție, cel puțin provizorie; dar este imposibil să îi găsim o definiție generală. Dacă dorim să îi enunțăm principiul general, aplicându-l universului, îl vedem cum se evaporă, ca să spunem așa, și nu mai rămâne decât: *Este ceva ce*

rămâne constant»¹. Prin aceste ultime cuvinte, matematicianul francez exprima ipoteza unui ordin de mărime care nu ar fi valabil decât pentru el însuși, conformă căruia se aplică părților sau unui întreg. Acest *ceva care rămâne constant* poate să se observe la orice specie de fenomen, cu condiția să facă referire la ordinea de mărime pe care o impune o asemenea observație.

1. Cealaltă față a aceleiași lumi

Astfel, dacă definim energia ca un ansamblu de forțe, puteri de acțiune capabile să producă o reacție la acela (atom, univers, individ, societate) asupra căruia se exercită, totuși, trebuie să analizăm și problema determinărilor, motivărilor sau intențiilor – în cazul conștientului – și pe cea a dispozițiilor sau înclinațiilor – în cazul inconștientului – care, în funcție de specie, poate dobândi abordări diferite². Să observăm definiția dată de către C-G. Jung în *Tipuri psihologice*: ”Energia desemnează un ansamblu de manifestări dinamice care nu pot fi negate, pentru că existența lor este de fiecare dată demonstrată în maniera cea mai evidentă”³. Dar nu ar trebui să deducem de aici un fel de superioritate asupra materiei, cum ar putea să ne facă să credem o anumită concepție a istoriei care crede că încă poate controla și îndrepta masele către sferele progresului. Nu putem găsi nici un fel de ipostază,

nici un fel de subordonare a materiei față de forțele care ar dicta-o. Este vorba despre ce este convenabil de înțeles atunci când vorbim de faptul social chiar dacă manifestările constrângerii pot fi asimilate rezultatului unui ansamblu de forțe imperios îndreptate împotriva acelor care sunt tentați să suporte o voință pe care o resping, în aparență. Astfel, am putea vorbi de energetism, nu pe baza înțeleșului său utilitarist potrivit căruia ”lumea naturală, supusă legilor ordinii dinamicii, este o lume pasivă și docilă, susceptibilă de a fi manipulată”⁴, dar mai degrabă în sensul critic al termenului, concepție filosofică ce presupune *materia socială*, în același mod ca viața psihologică, dețin forțe incontrollable pentru rațiune. Putem să ne gândim, în mod evident, la figura psihopatului⁵ ale cărui impulsuri se întrevăd la periferia normalității, sau chiar la cea a vrăjitorului pentru care puterile supranaturale nu au nici un mister. În aceste două cazuri și multiplele lor colorare – artistul, savantul și geniul faimos; asceza și iluminările sale; strălucitorul și ideile sale de pretutindeni -, explicăm o acțiune prin ceva ce ar releva transcendența, care ar depăși întinderea. Acest lucru este constatat la o scară individuală, dar atunci când este vorba de grupuri sociale, de mulțimi în delir, de isterii colective, această raportare la energiile transcendente este mai degrabă înțeles ca o participare la forțele unui ansamblu mai vast – immanent, pentru că acesta se concretizează

---

¹ Henri Poincaré, *La science et l'hypothèse*, Paris, Ed. Flammarion, Coll. « Bibliothèque de Philosophie Scientifique », 1906, p. 158.

² Pentru un tur de orizont al acestor dispoziții și înclinații, în înțelesul de utilitate socială a se vedea Philippe Joron, « L'éthique énergétique », in *Sociétés*, N° 38, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 423-432.

³ Carl Gustav Jung, *Types psychologiques*, Genève, Ed. Georg, 1991, p. 35.

---

⁴ Francisco Coelho dos Santos, « Vieillesse de l'avenir, jeunesse du présent », in *Sociétés*, N° 35, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 29-30. Autorul face aici o critică a trăsăturilor acestui energetism care reduce orice formă de viață (naturală, socială, afectivă, psihologică) doar la cadrele tentativelor sale de control.

⁵ Cf. Pierre Janet, *De l'angoisse à l'extase*, Paris, Ed. Société Pierre Janet, 1975, în special capitolul III al Părții a doua.

pe un soclu uman – în car eindividul se umple, mai întâi, apoi se eliberează, legitimându-și și decuplându-și propriile forțe, participând la existența faptului divin, și în același fel, a celui social. O analiză făcută de către Michel Maffesoli asupra principiului religios dă o explicație precisă acestei mișcări: ”pierderea în celălalt” îl crează pe Celălalt (*Autre*), iar retragerea în acest Altul, crează ”altul”, care este societatea”⁶

În prezentarea sa la studiul lui Durkheim *Formele elementare ale vieții religioase*, autorul face referire la ideile comune, la ambianța energiilor colective care ”stârnesc focul din orice lemn”: ”toate lucrurile care rezultă din presiunea irezistibilă a arderilor noastre a căror cimentare este făcută de idei comune contaminând, din aproape în aproape, mulțimile din ce în ce mai importante”.⁷ De altfel, Michel Maffesoli constată, tot în comentariul la opera ilustrului sociolog, că această presiune colectivă este o ”constantă a istoriilor umane” care variază în funcție de perioade. Regăsim o observație de aceeași amplitudine la Emile Durkheim care analizează civilizațiile generate de către tresăriri, elanuri pasionale, schimbări despre care nu putem spune că se pot creiona în nuanțe simple: ”Indivizii se caută unii pe alții și se adună unii pe alții. De aici rezultă o efervescentă generală, caracteristică perioadelor revoluționare sau creatoare. Ori, această supra activitate are ca efect o stimulare generală de forțe individuale. Trăim mai mult și în alt fel decât într-o perioadă normală”⁸. Dar sociologul remarcă în mod clar ca această acțiune

---

⁶ Michel Maffesoli, prezentare la Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Librairie Générale Française, « Le livre de Poche », 1991, p. 17.

⁷ *Ibid.*, p. 19.

⁸ Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, op. cit., p. 372.

stimulatoare a societății nu este apanajul vreunui moment de excepție: ”nu există vreun moment din viața noastră în care acest aflux de energie să nu ne vină din exterior”⁹. Vom vedea, puțin mai târziu, o concepție asemănătoare cu cea a lui Georges Bataille, prezentată în *La Part maudite*. Orice ar fi, vom reveni la afirmația *ceva ce rămână constant*, menționată mai sus și precizată de către Henri Poincaré. Deci, totul este o problemă de utilizare, și prin urmare de cauză – dacă este una nobilă sau de disprețuit – pe care individul sau grupul va încerca să o servească într-o depășire a energiilor vitale. Textul lui Durkheim este plin de astfel de analize, unele mai frumoase ca altele. Dar ele sunt adesea destinate unei utilizări care nu vede în aceste observații decât pozitivitatea valorilor din care omul se simte parte componentă: ”astfel, mediul în care trăim ne apare ca fiind populat de forțe, în același timp imperioase și ajutătoare, venerabile și binefăcătoare, față de care ne raportăm”.¹⁰

Dacă unele dintre aceste forțe nu ne apar ca fiind pline de bunătate, altele au valori mai negative, dintr-un punct de vedere axiologic. În această idee de opoziție, de distincție fermă între stări aparent incompatibile, conștiința umană – în cazul acesta *homo religiosus* – determină posibilitate unei dedublări energetice. C.G. Jung observă principalele caracteristici, într-un peisaj general: ”orice fenomen energetic (și toate sunt) are început și sfârșit, urcuș și coborâs, căldură și frig, înainte și înapoi, origine și scop etc., și se desfășoară între două puncte opuse. Conceptul de energie este inseparabil de ideea ce opunere”¹¹. De altfel, aici se pune problema. Conform exigențelor moralei, nu putem

---

⁹ *Ibid.*, p. 373.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 374-375.

¹¹ Carl Gustav Jung, *Types psychologiques*, op. cit., p. 197.

vorbi de energie decât în termeni de pozitivitate a utilizării: ”a avea energie”, ”a acumula resurse”, ”a-și aduna forțele” în vederea unei utilizări optime în materie de productivitate, de exemplu, ”a nu își pierde timpul”, ”a nu își pierde forțele pentru nimic”, este lunga acestor expresii reprobatoare care aranjează o anumită concepție a societății și a ordinii morale. Aici, ne spune Michel Maffesoli, apare un ”progresism energetic” care nu mai este aplicabil și elimină ”viața neproductivă”¹², domeniul de predilecție al muncii câmpului. Este vorba aici de o concepție monovalentă a energetismului care, condensat în maximele pozitiviste ale lui Auguste Comte, duce spre acțiunea productivă a unei măreții care sfidează orice concurență: ”Iubirea pentru principiu și Ordinea pentru bază, Progresul pentru scop”¹³. Adaptând modelarea imaginarului, propusă de către Gilbert Durand la această propedeutică a energiei salvatoare, am putea spune că aceasta din urmă, în calitate de concepție monovalentă, utilizează într-o manieră exclusivă scheme de ascensiune, de elevare și de lumină – structură eroică – lăsând puțin spațiu oficial acelor care tipifică simbolical coborârii, căderii, obscurității – partea negativă a existenței de orice fel. În acest sens putem vorbi de variații particulare într-un cadru de constanță, permanentă, ceea ce rezumă destul de bine noțiunea arhetipului. De fapt, antropologul a demonstrat destul de bine că în registrul imaginarului - și, prin urmare, în producțiile concrete ale cotidianului – oamenii se referă întotdeauna la structuri simbolice care organizează viața psihologică a

individului și, în consecință, viața în societate. Fără îndoială, aceste structuri co-există într-o lume universală, la nivelul structurilor mentale ale societăților umane, prin asumarea modalităților diferite, în funcție de contextul socio-cultural prezent. În funcție de dozajul lor simbolic, aceste forme de imaginar colectiv se răspândesc în viața concretă, în funcție de capacitatea pe care o deține grupul social pentru a actualiza sau nu visele, fantezmele sau obsesiile sale. Dar acest lucru depinde de adresele sale culturale pentru a ritualiza violența sa intrinsecă¹⁴, pentru a conlocui cu fascinația față de moarte și față de incertitudinea originală. Astfel, una dintre marile funcții ale simbolului este aceea de a pune în evidență semnificantul lucrurilor, cu scopul de a putea trăi dilema, într-o măsură relativ acceptabilă, contradicția între trebuința de a trăi și a a trăi pe termen scurt, între ordinea care menține viața și haosul care o intensifică. În alți termeni, simbolul ne permite să trăim prin generarea unei stări interzise a condiției umane.

Totuși, în funcție de ceea ce am spus mai sus, este clar că potențialul energetic al unui individ conceput în funcție de o capacitate de utilizare care i-ar fi proprie, nu ar putea fi asemănător cu cel al altui individ, care, mai mult, este din aceeași lume societală din care provine. Dar nu putem vorbi de contrarietate spațiu-timp între diferitele ordini de apreciere, atunci când vorbim de potențialitățile și utilizările activate, chiar dacă scopurile sunt ele însele divergente. De fapt, în afară de orice considerație morală, puțin contează

---

¹² Cf. Michel Maffesoli, *L'ombre de Dionysos*, Paris, Librairie des Méridiens, Coll. « Sociologies au quotidien », 1985 (Editia a II-a), în special capitolul I, pp. 31-47.

¹³ Cf. Auguste Comte, *Catéchisme positiviste*, Paris, Ed. Apostolique, 1891.

---

¹⁴ Cf. Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Ed. Dunod, 1984 [1969] ; René Girard, *La violence et le sacré*, Paris, Ed. Grasset, Coll. « Pluriel », 1992 [1972] ; Georges Bataille, *L'expérience intérieure*, Paris, Ed. Gallimard, Coll. « Tel », 1986.

pentru ce și pe ce se utilizează această energie, esențialul fiind de a o pune în aplicare, de a o actualiza. Ori, ceea ce face separarea sau neînțelegerea reciprocă între ordinea morală a unei comunități umane și logicile transgresive ale diferitelor sale marginalități, este inadaptarea sau chiar absența suportului inadecvat – după exemplul disperarilor despre care vorbea Cioran, de genul de „depresii” sau „defulări”, care perimiteau eliberarea de o supraîncărcare fizică sau mentală¹⁵ — pentru ca eliberarea acestor energii să poată fi acompaniată de către o luare în considerare a emanațiilor lor necesare. În acest fel politica lasă sferelor private nevoia de a-și organiza propriile spații de libertate și de expriare (cluburi nocturne, jocuri de rol, curse de masini în parcurile supermarket-urilor etc.), adesea în afara limitelor normative care conferă o legitimitate funcțiilor sale. Aceste capacități de regularizare, de control și de contrângere nu au sens decât în măsura de-responsabilizării sale vis-a-vis de această ordine de fapte. Fără îndoială, sub efectul individualismului și al raționalismului exacerbant, politica s-a îndepărtat și s-a desolidariat de principiul eferescenței festive și al violenței ritualizate al cărei Carnaval este una dintre reprezentările cele mai cunoscute. De notat o expresie portugheză « Carnaval fora de época », care înseamnă în Brazilia o recrudescență a acestor festivități, pe tot parcursul anului, în afară de singurele cadre temporal care le conțin, în mod tradițional. Astfel, este important să constatăm că toate constantele energetice sunt supse la variații particulare, în funcție de autoritatea morală care le conferă sau nu spații-timp de actualizare. Astfel, îi revine socialului rolul de a inventa, adesea într-o manieră mai puțin

---

¹⁵ Cf. Emile Cioran, *La chute dans le temps*, Paris, Gallimard, coll. « Essais », 1964, p. 172.

cunoscută, ceea ce ideologia înconjurătoare se străduiește să condamne.

2. Metafizica faptului social

Aceasta relație sau această conexiune între fizică și metafizică, această confluență dinamică între eferescența organică și cunoașterea lumii spirituale sau sacre a fost foarte bine argumntată, în funcție de perspectiva antro-po-religioasă a lui Jacques Vidal care a analizat principalele caracteristici ale lui *quid* uman, a acestei părți din noi care caută un fel de intimitate cu existența. În esență, teologul vedea în starea umanității trei feluri de energie formate din dorința de a experimenta traiul în comun: sacrul, violența și erosul.

Astfel, prima este „energia antropocosmică care domină suflul omului, îl raportează la alteritatea secretă și suverană a divinului, îl face să se domine pe el, pe celelalte lucruri din juul lui și pe celelalte două energii fundamentale: violența (ca expulsiune, devorare), erosul (ca și comunicare sau ca fuziune)¹⁶. Violența este ca un suflu care vânează sau atrage, care expulsionează sau devorează. În ceea ce privește erosul, el simbolizează comunicare, întânirea cu alții, schimbul de orice fel, economic, sexual, simbolic: comunicare ce semnifică în acest caz alteritate. Ca și idealtip, eferescența festivă se înscrie într-o emfază a acestei trilogii energetice, la care participă o recunoaștere socială a unei ființe fără utilizare, fără finalitate utilitară care organizează răspândirile sale, în jurul acestor trei elemente a căror axă comună

---

¹⁶ Jacques Vidal, *L' homo religiosus*, Vol III, Sacru, simbol, creativitate, Louvain-La-Neuve, Cenrul de Istoria Religiiilor, Ed. Julien Ries, 1990, p. 111.

se aseamnă foarte mult cu existența plină.

Potrivit acestei perspective, energia antropologică poate fi înțeleasă ca „o voință de putere”, în sensul în care o înțelegea Friedrich Nietzsche, adică ca „o lume în care este înglobat, într-o unitate puternică, tot ceea ce se ramifică și se desface în procesul organic”¹⁷ Regăsim această idee a energiei în concepția lui Bergson despre elanul vital, a acestei forțe de viață care împinge fiecare specie la adaptarea, deturnarea constrângerilor pe care le impune natura. Elanul vital nu e nimic altceva decât viața, cu toate manifestările creatoare ale situațiilor veșnic noi, aproape întotdeauna imprevizibile¹⁸, dar totuși moștenitoare ale formelor vechi. Într-o dimensiune pur sociologică, această forță primară plasează în raport dinamic interesele societății și pe cele ale individului: „societatea, care reprezintă punerea în comun a energiilor individuale, beneficiază de eforturile tuturor și le face efortul mai ușor”¹⁹. Acest ultim sens al energiei sociale ar putea să ne facă să credem că ansamblul dinamic ar fi asemănător cu suma părților care o compun. Dar o energie colectivă, dintr-un punct de vedere calitativ, este întotdeauna ceva mai mult decât o simplă punere în comun a potențialităților afirmate și actualizate, proprii tuturor indivizilor, care participă la această energie înglobantă. În concesință, încercând să dezvoltăm sensul general al unei noțiuni, alunecăm inevitabil către o delimitare a problemei care introduce de

fapt noi alunecări noționale. În acest caz precis, intervenim în analiza acestor caractere de determinare, de intenție, de finalitate, adică de acel lucru pentru care energia este utilizată sau exercită o acțiune (sau o muncă elementară), indiferent la ce nivel ar fi; pe de altă parte, trebuie să ținem cont de inclinațiile inconștiente care provoacă această utilizare a energiei. În sfârșit, această utilizare a energiei ca și utilitate se delimitează în vectori de productivitate sau de neproductivitate, adică în termeni de utilitate sau nu pentru acțiunea socială, chiar dacă există aici confuzii aparente între aceste două contrarii²⁰.

Acest lucru fiind spus, dacă există o ișcare energetică care trece de la particular la general, nu am putea să ne îndoim de o dinamică inversă, aceea care redistribuie fiecăruia o formă de energie socială, de ale cărei interese particulare pot beneficia.

În *La part maudite*, Georges Bataille analiza asemenea date în funcție de configurația următoare, la confluența concepție economice și filosofice, până la vremea respectivă, în vigoare: orice organism viu este tribut ar unei cantități de energie superioare minimumului necesar pentru supraviețuirea sa; astfel, utilizează acest excendent nevoilor credinței sale și, satisfăcând această ultimă obligație vitală, trebuie să îi dilapider, „pierdem fără profit” acest surplus, „să îl cheltuim, voluntar sau nu, în mod glorios sau catastrofic”²¹.

Acest postulat, întrevăzut de către autor sub regimul edictal al unei constatări de netăgăduit, a stabilit o legătură *quasi* inalterabilă între energie,

---

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Par-delà le Bien et le Mal*, Tradus de către G. Bianquis, Paris, Ed. Aubier, 1951, § 36, p. 90.

¹⁸ Cf. Henri Bergson, *L'évolution créatrice*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1991, în special p. 88-98.

¹⁹ Henri Bergson, *L'énergie spirituelle*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1990, p. 26.

---

²⁰ Asupra distincției dintre utilitatea productivă și cea neproductivă în Philippe Joron, « De l'inutilité relative », in *Sociétés*, N° 52, Paris, Ed. Dunod, 1996, p. 171-181.

²¹ Georges Bataille, *La part maudite*, Paris, Les Editions de Minuit, Coll. « L'usage des richesses », 1949, p. 25.

excedent și cheltuială prin întrepunerea unui ansamblu de necesități care ar asigura, în același timp, îndeplinirea (utilitatea) și debordările sale posibile (inutilitatea, luxul). Ne aflăm aici într-o ordine a lucrurilor neperceptute sau, mai exact, a tragicului, în măsura în care finalitatea rezultă, pentru a spune așa, din ea însăși, se realizează uitându-se scopurile, pentru a reveni imediat la ele, într-o reîntoarcere permanentă, până la o epuizare totală, ireversibilă care alimentează, dinamizează apusul continuității. Dar problema astfel pusă trimite la o altă ordine de semnificații care ridică un fel de dialectică infinită între energia globală, pe de o parte, și activitatea umană, pe de altă parte; o ordine de semnificații cdespre care vorbește Georges Bataille sub semnul interogației: „determinarea generală a energiei, parcurgând domeniul vieții este ea lterată de către activitatea omului?sau aceasta din urmă, din contră, nu este ea transformată în falsă de către o determinare pe care o ignoră, o negliyeayă și nu o poate schimba?”²². În mod sigur, autorul ocupă câteva dintre preocupările metafizice ale *Experienței interioare*. Preocupări care, în afară de cunoașterea lucrurilor divine, le presupun pe cele ale principiilor acțiunii, supreme sau vulgare, cosmologică sau doar umane. Dar el arată, de asemenea, că aceste principii sunt comandate de către necesitatea *interacțiunii*, a alterării de a acționa prin emiterea altuia care să îi răspundă, chiar dacă această contra emiteră ingoră adevărata determinare a primului termen energetic. În acest sens G. Bataille

se întreabă dacă activitatea umană – de altfel, nu doar economică – este compatibilă cu mișcarea energiei globale care întreține universul, dacă ea îl *alterează* sau dacă este ea însăși *alterată* de către determinarea acestei mișcări al

cărei sens (al său *de ce*, originea sa) sau finalități nu le știe și asupra cărora nu ar putea interveni în nici un fel. Nimeni în afară de un gnostic nu ar putea reholva această dilemă, chiar fizicianul care ar putea întrevedea orice element al științei care are natura să clarifice problema. Astfel, trebuie să analizăm problema admitând „o dată pentru totdeauna că este vorba de o *geneză reciprocă*, care oscilează între gestul pulsant și mediul material și social și vice versa”²³,

Așa cum postulează Gilbert Durand, cu privire la imaginar. Această aplicare a unui asemenea ordin de înțelegere – „care face din omul socializat o ființă simbolică și din societate un *bazin semantic*”²⁴ — la complexul energetic ne permite să întredem raportul dintre natură și cultură sub un alt unghi de vedere decât cel al înstrăinării – unilaterale sau interchangeable – obturantă, spațiu de constrângere în care indiviul nu ar putea fi negociabil pentru acțiune în alt fel decât în legătură cu structurile de conformitate de care nu ar putea să se depărteze. Chiar dacă, așa cum explică Gilbert Durand, „această condiționare trebuie să fie, cel puțin în linii mari, orientată către finalitatea chiar a reflexului dominant, cu riscul de a provoca o criză nevrotică de inadaptare” și că „un minimum de convenință este impusă între dominantă reflexă și mediul cultural”²⁵, observăm totuși intervale de trnaziție, individuale sau colective, care dă formă, și uneori,

---

²³ Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire, op. cit.*, p. 38.

²⁴ Jean-Bruno Renard & Patrick Tacussel, « La sociologie de l'imaginaire », in *Analele Universității București*, Volum publicat sub coordonarea lui Lucian Boia, Universitatea din București, 1991.

²⁵ Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire, op. cit.*, p. 52.

---

²² *Ibid.*, pp. 23-24.

răstoarnă determinările culturale și/sau naturale, cu socpul unei singure iluzii: aceea de a dejuca capcanele realității – ființe și lucruri – și de a accede astfel la un nivel de comunicare extra-monden susceptibil de a putea lega, prin interediul sacralui, ființa socializată de universul său matricial.

Dar, în același timp, ceea ce ne învață perspectiva antro-po-mistică a lui Georges Bataille, este că la imaginea unei extraversiuni care nu ar fi de închipuit decât în golurile *experienței interioare*, accesul la sacru este în mod egal o parte a uni mișcări de profanare, de transgresare a regulilor care fixează protocolul ceremonial al aceluiași acces. În acest sens, filosoful considera că raportul nostru cu transcendentul nu poate fi întreținut în acest circumstanțe precise decât în „foetalitatea” imanenței sau că dorința de puritate se acomodează foarte bine cu experiența pătată, în simplocul care le raportează unul la celălalt, știut fiind faptul că, la Gilbert Durand excrementul, de exemplu, este valorizat de către copil, pentru că el reprezintă primul prous al omului²⁶. În același fel, ar fi posibil de a ilustra această legătură simbolică prin imaginea creștină a Salvatorului care își îndeplinește misunea sa pe pământ prin incitarea la propria sa moarte: salvarea suverană în proba păcatului suprem.²⁷ Trebuie să reținem și fantasma pozitivistă: o religie a umanității care, prin progresul științei ar găsi aici jos, aspirația pentru lumea de dincolo.

²⁶ *Ibid.*, p. 38.

²⁷ Cf. Salomon Reinach, *Orpheus*, Paris, Librairie d'Education Nationale, 1928, în special capitolul VIII, p. 315-359. Pentru ilustrare, filmul *Patimile lui Christos*, al lui Mel Gibson pune în lumină anumite date heterologice analizate de către Bataille pentru a semnifica accesul la sacru, la suveranitate prin l'entremise de la souillure : sânge, sudoare, perforarea sau alterarea omogenității corpului divin etc.

Ridicând placa supliciilor pentru a fi crucificat o dată pentru totdeauna iraționalul, omul își sanctifică luminile, dar, în același timp, paradoxal, popria sa obscuritate.

Bibliografie selectivă :

1. Bataille Georges, *La part maudite*, Paris, Les Editions de Minuit, Coll. « L'usage des richesses », 1949.
2. Bataille Georges, *L'expérience intérieure*, Paris, Ed. Gallimard, Coll. « Tel », 1986.
3. Bergson Henri, *L'énergie spirituelle*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1990.
4. Bergson Henri, *L'évolution créatrice*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1991.
5. Boex-Borel Joseph Henri, *Le Pluralisme. Essai sur la discontinuité et l'hétérogénéité des phénomènes*, Paris, Ed. Félix Alcan, Coll. « Bibliothèque de philosophie contemporaine », 1909.
6. Cioran Emile, *La chute dans le temps*, Paris, Gallimard, coll. « Essais », 1964.
7. Coelho Dos Santos Francisco, « Vieillesse de l'avenir, jeunesse du présent », in *Sociétés*, N° 35, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 29-30.
8. Comte Auguste, *Catéchisme positiviste*, Paris, Ed. Apostolique, 1891.
9. Comte Auguste, *Cours de philosophie positive*,
10. Durand Gilbert, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Ed. Dunod, 1984 [1969].
11. Durkheim Emile, *Les règles de la méthode sociologique*, Paris, Librairie Félix Alcan, Coll. « Bibliothèque de Philosophie Contemporaine », 1927.
12. Durkheim Emile, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Librairie Générale Française, « Le livre de Poche », 1991.

13. Duvidnaud Jean, *Fêtes et Civilisations*, Paris, Librairie Weber, 1973.
14. Girard René, *La violence et le sacré*, Paris, Ed. Grasset, Coll. « Pluriel », 1992 [1972].
15. Janet Pierre, *De l'angoisse à l'extase*, Paris, Ed. Société Pierre Janet, 1975.
16. Joron Philippe, « L'éthique énergétique », in *Sociétés*, N° 38, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 423-432.
17. Joron Philippe, « De l'inutilité relative », in *Sociétés*, N° 52, Paris, Ed. Dunod, 1996, pp. 171-181.
18. Joubert Sylvie, *La raison polythéiste. Essai de sociologie quantique*, Paris, Ed. L'Harmattan, Coll. « Logiques sociales », 1991.
19. Jung Carl Gustav, *Types psychologiques*, Genève, Ed. Georg, 1991.
20. Lavelle Louis, *Traité des Valeurs*, Tome premier : Théorie générale de la valeur, Paris, P.U.F., Coll. « Logos », 1951.
21. Lavelle Louis, *Traité des valeurs*, Tome second : le système des différentes valeurs, Paris, P.U.F., Coll. « Logos », 1955.
22. Maffesoli Michel, *La conquête du présent*, Paris, PUF, Coll. « Sociologie d'aujourd'hui », 1979.
23. Maffesoli Michel, *L'ombre de Dionysos*, Paris, Librairie des Méridiens, Coll. « Sociologies au quotidien », 1985 (2ème édition).
24. Maffesoli Michel, Présentation à Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Librairie Générale Française, « Le livre de Poche », 1991.
25. Nietzsche Friedrich, *Par-delà le Bien et le Mal*, Traduit par G. Bianquis, Paris, Ed. Aubier, 1951.
26. Poincaré Henri, *La science et l'hypothèse*, Paris, Ed. Flammarion, Coll. « Bibliothèque de Philosophie scientifique », 1906.
27. Reinach Salomon, *Orpheus*, Paris, Librairie d'Education Nationale, 1928.
28. Renard Jean-Bruno & TACUSSEL Patrick, « La sociologie de l'imaginaire », in *Analele Universitatii Bucuresti*, Volume publié sous la direction de Lucian Boia, Université de Bucarest, 1991.
29. Ribot Théodore, *Problèmes de psychologie affective*, Paris, Félix Alcan, 1910.
30. Tacussel Patrick, « L'illusion juridique », in *Revue européenne des sciences sociales*, Cahiers Vilfredo Pareto, Genève, Librairie Droz, Tome, XXII, N° 67, 1984, pp. 225-237.
31. Vidal Jacques, *L'homo religiosus*, Tome III, Sacré, symbole, créativité, Louvain-La-Neuve, Centre d'histoire des religions, Ed. Julien Ries, 1990.

Energétisme et dépense anthropologique

Philippe JORON

Maître de Conférences en Sociologie
Université Paul Valéry - Montpellier III
philippe.joron@univ-montp3.fr

Résumé : *L'un des principes d'action est sans nul doute l'énergie que nous travaillons en divers possibles, dans une trame de relations interindividuelles, sociales et mondaines, mais aussi personnelles ; Le potentiel énergétique d'un individu conçu selon une capacité d'utilisation qui lui serait propre, ne saurait être absolument semblable à celui d'un autre individu, et qui plus est du monde sociétal dans lequel il baigne.*

Mots-clé : action, énergie, métaphysique, interaction, expérience intérieure

Les formes de vie sociale que nous mettons en oeuvre au jour le jour, tant dans leur inscription culturelle que dans le contexte mésologique qui les féconde pour partie, n'ont réellement de sens pour les sciences humaines qu'au regard de leurs dynamiques spatio-temporelles grâce auxquelles elles trouvent une épaisseur capable de retenir l'attention de l'observateur social. Mais on ne saurait réduire leur compréhension à ces seules catégories de l'entendement, il faut encore tenter de saisir leurs principes d'action, lesquels leur donne une contenance, un maintien, une architectonique, un style existentiel. L'un de ces principes est sans nul doute l'énergie que nous travaillons en divers possibles, dans une trame de relations inter-individuelles, sociales et mondaines, mais aussi personnelles; une énergie combinée entre ce qui nous vient du dehors et ce que nous générons au plus profond de nous-mêmes; une énergie dont les potentialités intrinsèques

sont tout à la fois constructives et destructives, mais en tout état de cause instauratrices du lien social et de l'altérité qui l'instruit. Comme il en va de toute autre notion, il est bien souvent tentant de ne s'en tenir qu'à une seule et ferme conception de l'énergie, d'un point de vue socio-anthropologique, où plutôt de n'y voir qu'une application des plus strictes. La première chose qui vient à l'esprit, du moins dans cette ambiance utilitaire qui semble maintenir la vie sociale, renvoie à un potentiel physique et psychologique qui servirait la productivité, qui en serait pour ainsi dire le carburant efficace et dont la volonté en commanderait, en dirigerait l'emploi. D'où une compréhension de l'énergétisme fortement chargée d'astreintes opératoires et de directives utilitaristes. De fait, avant que de proposer une compréhension de l'énergie selon ses dérivations ou applications en des domaines particuliers qui intéressent les sciences humaines, se pose immanquablement le problème du support — abstrait ou concret — auquel se rattache les propositions du définir. Problème formulé en ces termes par Henri Poincaré dans *La science et l'hypothèse*: « Dans chaque cas particulier on voit bien ce que c'est que l'énergie et on en peut donner une définition au moins provisoire ; mais il est impossible d'en trouver une définition générale. Si l'on veut énoncer le principe dans toute sa généralité et en l'appliquant à l'univers, on le voit pour ainsi dire s'évanouir et il ne reste plus que ceci : *Il y a quelque chose qui*

demeure constant. »¹ Par ces dernières italiques le mathématicien français exprimait l'hypothèse d'un ordre de grandeur qui ne serait valable qu'en lui-même, selon qu'il s'applique au parties ou au tout. Ce *quelque chose qui demeure constant* peut dès lors s'observer en toute espèce de phénomène à condition que l'on s'en tienne à l'ordre de grandeur qui concerne une telle observation.

1. L'autre face d'un même monde

Ainsi, si nous définissons l'énergie comme un ensemble de forces, de puissances d'action capables de produire un agir chez celui (atome, univers, individu, société) par lequel elle s'exerce, nous devons cependant y faire intervenir la question des déterminations, motivations ou intentions — dans le cas du conscient — et celle des dispositions ou inclinaisons — dans le cas du non conscient — qui selon l'espèce peuvent prendre des propositions différentes². Voyons encore la définition générale qu'en donne C.-G. Jung dans ses *Types psychologiques* : « "Energie" désigne un ensemble de manifestations dynamiques absolument indéniables, puisque leur existence est chaque jour démontrée de la façon la plus évidente. »³ Mais il ne faudrait surtout pas en déduire une sorte de précellence sur la matière, comme pourrait le faire croire une certaine conception de l'Histoire qui pense encore

pouvoir diriger les masses vers les sphères du progrès agissant. On n'y peut trouver aucune hypostase, aucune subordination de la matière à des forces qui la dicteraient. C'est tout au moins ce sur quoi il convient de s'entendre lorsqu'on parle de fait social même si les manifestations de la contrainte peuvent être assimilées au résultat d'un ensemble de forces impérieuses dirigées contre ceux qui sont censés subir une volonté qu'ils réprouvent, en apparence. On pourrait alors parler d'énergétisme, non pas d'après sa compréhension utilitariste selon laquelle «le monde naturel, obéissant aux lois de l'ordre dynamique, est un monde passif et docile, susceptible d'être manipulé»⁴, mais bien plutôt au sens critique du terme, conception philosophique qui suppose que la « matière sociale», au même titre que la vie psychologique, détient des forces incontrôlables pour la raison. On peut penser évidemment à la figure du psychopathe⁵ dont les pulsions s'enlisent à la périphérie de la normalité, ou encore à celle du sorcier pour qui les puissances surnaturelles n'ont aucun mystère. Dans ces deux cas et leurs multiples corollaires — l'artiste, le savant et leur fameux génie ; l'ascèse et ses illuminations ; le voyant et ses dictées de l'au-delà —, on explique une action par quelque chose qui relèverait de la transcendance, qui dépasserait l'entendement. Tout cela est constaté à une échelle individuelle, mais lorsqu'il s'agit de groupes sociaux, de foules en délire, d'hystéries collectives,

---

¹ Henri Poincaré, *La science et l'hypothèse*, Paris, Ed. Flammarion, Coll. « Bibliothèque de Philosophie Scientifique », 1906, p. 158.

² Pour un rapide tour d'horizon de ces dispositions et inclinaisons en terme de dépense sociale, cf. Philippe Joron, « L'éthique énergétique », in *Sociétés*, N° 38, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 423-432.

³ Carl Gustav Jung, *Types psychologiques*, Genève, Ed. Georg, 1991, p. 35.

---

⁴ Francisco Coelho dos Santos, « Vieillesse de l'avenir, jeunesse du présent », in *Sociétés*, N° 35, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 29-30. L'auteur fait ici une critique des tenants cet énergétisme conquérant qui réduit toute forme de vie (naturelle, sociale, affective, psychologique) aux seuls cadres de ses tentatives de contrôle.

⁵ Cf. Pierre Janet, *De l'angoisse à l'extase*, Paris, Ed. Société Pierre Janet, 1975, en particulier le chapitre III de la seconde partie.

ce rapport aux énergies transcendantes est plutôt compris comme une participation aux forces d'un ensemble plus vaste — immanent, puisque cela se concrétise sur un socle humain — dans lequel l'individu s'envase d'abord et se libère ensuite, légitimant et décuplant ses propres forces, participant à l'existence de la chose divine et du même coup, à celle du social. Une analyse de Michel Maffesoli sur le principe religieux donne une idée précise de ce mouvement : « à la fois la perte dans "l'autre" crée l'Autre, et le dessaisissement dans cet Autre crée "l'autre" qu'est la société. »⁶ Dans sa présentation de l'étude durkheimienne sur *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, l'auteur fait aussi référence à la pression des idées communes, à l'ambiance des énergies collectives qui font feu de tout bois, brisant l'institué, rappelant les puissances dissolvantes de l'instituant : « toutes choses qui résultent de la pression irrésistible de "nous" fusionnels dont le ciment est fait d'idées communes contaminant, de proche en proche, des foules de plus en plus importantes. »⁷ Michel Maffesoli fait d'ailleurs constater, toujours dans son commentaire sur l'ouvrage de l'illustre sociologue, que cette pression collective est « une constante des histoires humaines » qui varie dans ses sursauts selon les périodes. On retrouve une observation de la même amplitude chez Emile Durkheim qui voit les civilisations portées par des soubresauts, des élans passionnels, des changements dont on ne peut pas vraiment dire qu'ils s'exhibent en simples nuances : « Les individus se recherchent, s'assemblent d'avantage. Il en résulte une effervescence générale,

caractéristique des époques révolutionnaires où créatrices. Or, cette suractivité a pour effet une stimulation générale des forces individuelles. On vit plus et autrement qu'en temps normal. »⁸ Mais le sociologue fait justement remarquer que cette action stimulante de la société n'est pas l'apanage de quelque moment d'exception : « il n'est, pour ainsi dire, pas un instant de notre vie où quelque afflux d'énergie ne nous vienne du dehors »⁹. Nous verrons un peu plus loin que cette conception est assez semblable à celle de Georges Bataille présentée dans *La Part maudite*. Quoiqu'il en soit, nous en revenons à ce quelque chose qui demeure constant relevé plus haut par Henri Poincaré. Tout est donc affaire d'utilisation, et par conséquent de la cause — s'il en est une, noble ou méprisable — que l'individu ou le groupe cherchera à servir dans un dépassement de ses énergies vitales. Le texte de Durkheim est truffé de telles analyses, plus belles les unes que les autres. Mais elles sont souvent destinées à un emploi qui ne voit dans ces observations que la positivité des valeurs dont l'homme se sentirait partie prenante : « ainsi, le milieu dans lequel nous vivons nous apparaît comme peuplé de forces à la fois impérieuses et secourables, augustes et bienfaisantes, avec lesquelles nous sommes en rapports. »¹⁰ Si certaines de ces forces nous apparaissent comme telles, pleines de bonté, il en est d'autres auxquelles nous attribuons des valeurs bien plus négatives d'un point de vue axiologique.

C'est dans cette idée d'opposition, de ferme distinction entre des états apparemment incompatibles que la conscience humaine — ici, l'*homo religiosus* — détermine la possibilité

---

⁶ Michel Maffesoli, Présentation à Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Librairie Générale Française, « Le livre de Poche », 1991, p. 17.

⁷ *Ibid.*, p. 19.

---

⁸ Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, op. cit., p. 372.

⁹ *Ibid.*, p. 373.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 374-375.

d'un dédoublement énergétique. C.-G Jung en fait à juste titre observer les principales caractéristiques, dans un relief assez général : « tout phénomène énergétique (et tous le sont) comporte commencement et fin, haut et bas, chaud et froid, avant et après, origine et but, etc., il se déroule entre deux opposés. Le concept d'énergie est inséparable de l'idée d'opposition »¹¹. C'est d'ailleurs là que se pose le problème. Selon les exigences de la morale on ne peut parler d'énergie qu'en terme de positivité d'utilisation : « avoir de l'énergie » et l'occuper à bon escient, « se ressourcer », « rassembler ses forces » en vue d'une utilisation optimale en matière de productivité par exemple, « ne pas perdre son temps », « ne pas gaspiller ses forces pour rien », longue est la liste de ces expressions réprobatrices qui arrangent une certaine conception de la société et de l'ordre moral. C'est là, nous dit Michel Maffesoli, un « progressisme énergétique » qui a fait son temps et que supplante, sans coup férir, « la vie improductive »¹², domaine de prédilection du labourage bataillien. C'est encore là une conception monovalente de l'énergétisme qui, condensée dans les maximes positivistes d'Auguste Comte, attribue à l'agir productif une grandeur défiant toute concurrence : « l'Amour pour principe et l'Ordre pour base, le Progrès pour but. »¹³. En adaptant la modélisation de l'imaginaire proposée par Gilbert Durand à cette propédeutique de l'énergie salvatrice on pourrait alors dire que cette

dernière, en tant que conception monovalente, utilise de manière exclusive des schèmes d'ascension, d'élévation et de lumière – structure héroïque –, laissant peu d'espace officiel à ceux qui typifient la symbolique de la descente, de la chute, de l'obscurité – la part maudite de l'existence en quelque sorte. C'est dans ce sens que l'on peut parler de variations particulières dans un cadre de constance, de permanence, ce que résume assez bien la notion d'archétype. En effet, l'anthropologue a bien montré que dans le registre de l'imaginaire – et par conséquent, dans les productions concrètes du quotidien – les hommes s'en réfèrent toujours à des structures symboliques qui organisent la vie psychologique des individus et, en conséquence, la vie en société. Il va sans dire que ces structures co-existent sur un mode universel au niveau des structures mentales des sociétés humaines, tout en assumant des modalités différentes selon le contexte socio-culturel en présence. En fonction de leur dosage symbolique, ces formes d'imaginaire collectif s'épanchent dans la vie concrète, selon également la capacité que détient le groupe social pour actualiser ou non ses rêves, ses phantasmes et ses obsessions. Mais cela dépend encore de ses adresses culturelles pour ritualiser sa violence intrinsèque¹⁴, pour cohabiter avec sa fascination de la mort et de l'incertitude originelle. Ainsi, c'est l'une des grandes fonctions du symbole que d'extirper le signifié des choses, ceci afin de pouvoir vivre d'une façon relativement acceptable le dilemme, la contradiction entre le devoir-vivre et le vivre tout court, entre l'ordre qui maintient la vie et

---

¹¹ Carl Gustav Jung, *Types psychologiques*, op. cit., p. 197.

¹² Cf. Michel Maffesoli, *L'ombre de Dionysos*, Paris, Librairie des Méridiens, Coll. « Sociologies au quotidien », 1985 (2ème édition), notamment le chapitre I, pp. 31-47.

¹³ Cf. Auguste Comte, *Catéchisme positiviste*, Paris, Ed. Apostolique, 1891.

---

¹⁴ Cf. Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Ed. Dunod, 1984 [1969] ; René Girard, *La violence et le sacré*, Paris, Ed. Grasset, Coll. « Pluriel », 1992 [1972] ; Georges Bataille, *L'expérience intérieure*, Paris, Ed. Gallimard, Coll. « Tel », 1986.

le chaos qui l'intensifie. En d'autres termes, le symbole permet de vivre par procuration un état interdit de la condition humaine.

Cependant, en fonction de ce qui vient d'être avancé, il est bien clair que le potentiel énergétique d'un individu conçu selon une capacité d'utilisation qui lui serait propre, ne saurait être absolument semblable à celui d'un autre individu, et qui plus est du monde sociétal dans lequel il baigne. Mais ces différences n'en contrarie pas pour autant un espace-temps de constance entre ces divers ordres d'appréciation, dans le sens des potentialités et des utilisations activées, même si les buts sont en eux-mêmes divergents. En effet, en dehors de toute considération morale, peu importe ce pour quoi et ce sur quoi on utilise cette énergie, l'essentiel étant de la mettre en application, de l'actualiser. Or, ce qui fait qu'il y a séparation ou incompréhension réciproque entre l'ordre moral d'une communauté humaine et les logiques transgressives de ses diverses marginalités, c'est l'inadaptation ou même l'absence de supports adéquats — à l'exemple des hurloirs dont parlait Cioran, sorte de « dépressoirs » ou « défouloirs » qui permettraient de s'acquitter d'une surcharge physique et mentale¹⁵ — afin que la libération de ces énergies puissent être accompagnée par une prise en considération de ses effluves nécessaires. Et c'est ainsi que le politique laisse aux sphères privées le soin d'organiser leurs propres espaces de liberté et d'expression (clubs nocturnes, jeux de rôles, courses de voiture dans les parkings de supermarché, etc.), bien souvent en dehors des limites normatives qui donnent une légitimité à ses fonctions. A croire que ses capacités de régulation, de contrôle et de contrainte

n'ont de sens qu'à la mesure de sa déresponsabilisation vis-à-vis de cet ordre de fait. Sans doute sous l'effet de l'individualisme et du rationalisme exacerbés, le politique s'est peu à peu éloigné, désolidarisé du principe même de l'effervescence festive et de la violence ritualisée dont le Carnaval est l'une des représentations les plus achevées. Notons au passage une expression portugaise, « Carnaval fora de época », qui signifie au Brésil une recrudescence de ces festivités tout au long de l'année, en dehors des seuls cadres temporels qui les contiennent traditionnellement. Ainsi, force est de constater que les constantes énergétiques sont soumises à des variations particulières selon que l'autorité morale lui concède ou non des espaces-temps d'actualisation. Il revient alors au social d'inventer, souvent de façon souterraine, ce que l'idéologie ambiante s'épuise à condamner.

2. Métaphysique du fait social

Cette relation ou cette connexion entre physique et métaphysique, cette confluence dynamique entre effervescence organique et connaissance du monde spirituel ou sacré fut fort bien argumentée selon la perspective anthropo-religieuse de Jacques Vidal qui analysa les principales caractéristiques du *quid* humain, de cette part de nous-mêmes qui recherche une sorte d'intimité avec l'existence. Le théologien voyait en effet dans l'état d'humanité trois sortes d'énergie constitutives du désir d'exercer pleinement le vivre en commun : le sacré, la violence et l'éros. Ainsi la première est « énergie anthropocosmique qui habite le souffle de l'homme, le rapporte à l'altérité secrète et souveraine du divin, lui donne de dominer en lui et autour de lui sur les deux autres énergies fondamentales : la violence (comme expulsion, dévoration), l'éros (comme

---

¹⁵ Cf. Emile Cioran, *La chute dans le temps*, Paris, Gallimard, coll. « Essais », 1964, p. 172.

communication ou comme fusion)»¹⁶ La violence est comme un souffle qui chasse ou qui attire, qui expulse ou qui dévore. Quant à l'éros, il symbolise la communication, la rencontre des autres, l'échange quelles qu'en soient les formes prises, économiques, sexuelles, symboliques : communication signifiant ici altérité. En tant qu'idéaltype, l'effervescence festive s'inscrit dans une emphase de cette trilogie énergétique, lequel participe d'une reconnaissance sociale portant sur un être-ensemble sans emploi, sans finalité utilitaire qui organise ses ruissellements autour de ces trois éléments dont l'axe commun s'apparente à l'existence pleine.

Selon cette perspective l'énergie anthropologique peut être comprise comme « volonté de puissance », au sens où Friedrich Nietzsche l'entendait, c'est-à-dire comme « un monde dans lequel se trouve englobé en une puissante unité tout ce qui dans le processus organique se ramifie et se découpe. »¹⁷ On retrouve encore cette idée d'énergie dans la conception bergsonienne de l'élan vital, de cette force de vie qui pousse chaque espèce à l'adaptation, au détournement des contraintes qu'impose la nature. L'élan vital n'est rien d'autre que la vie dans tous ces aboutissants, avec ses manifestations créatrices de situations toujours nouvelles, presque toujours imprévisibles¹⁸, mais cependant héritières de formes anciennes. Dans une dimension purement sociologique c'est encore cette force

primaire qui place en rapport dynamique les intérêts de la société et ceux de l'individu : « la société, qui est la mise en commun des énergies individuelles, bénéficie des efforts de tous et rend à tous leur effort plus facile »¹⁹. Cette dernière compréhension de l'énergie sociale pourrait faire croire que l'ensemble dynamique serait en tout point semblable à la somme des parties qui le composent. Mais une énergie collective, d'un point de vue qualitatif, est toujours quelque chose de plus qu'une simple mise en commun des potentialités affirmées et actualisées propres à tous les individus qui participent de cette énergie englobante. En essayant par conséquent d'effleurer le sens général d'une notion, nous glissons inévitablement vers une délimitation du problème qui introduit de fait de nouveaux glissements notionnels. Dans ce cas précis, nous faisons intervenir dans l'analyse des caractères de détermination, d'intention, de finalité, c'est-à-dire de ce pourquoi l'énergie est utilisée et exerce un agir (ou un travail élémentaire) à quelque niveau que cela soit ; d'un autre côté, il faut aussi tenir compte des inclinaisons inconscientes qui provoquent cette même utilisation de l'énergie. Enfin, cette utilisation de l'énergie en dépense, qu'elle soit favorisée en intentions ou en dispositions, se délimite en vecteurs de productivité ou d'improductivité, c'est-à-dire en termes d'utilité ou non pour l'agir social, bien qu'il y ait là aussi des confusions apparentes entre ces deux contraires²⁰. Cela dit, s'il existe bien un

---

¹⁶ Jacques Vidal, *L'homo religiosus*, Tome III, Sacré, symbole, créativité, Louvain-La-Neuve, Centre d'Histoire des Religions, Ed. Julien Ries, 1990, p. 111.

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Par-delà le Bien et le Mal*, Traduit par G. Bianquis, Paris, Ed. Aubier, 1951, § 36, p. 90.

¹⁸ Cf. Henri Bergson, *L'évolution créatrice*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1991, en particulier pp. 88-98.

---

¹⁹ Henri Bergson, *L'énergie spirituelle*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1990, p. 26.

²⁰ Sur la distinction entre dépense productive et dépense improductive, cf. Philippe Joron, « De l'inutilité relative », in *Sociétés*, N° 52, Paris, Ed. Dunod, 1996, pp. 171-181.

mouvement énergétique qui va du particulier au général, on ne saurait cependant douter d'une dynamique inverse, celle qui redistribue à chacun une forme d'énergie sociale dont peuvent bénéficier les intérêts particuliers.

Dans *La part maudite*, Georges Bataille considérait de telles données selon la configuration suivante, à l'encontre des conceptions économiques et philosophiques jusqu'alors en vigueur : tout organisme vivant est tributaire d'une quantité d'énergie supérieure au minimum nécessaire à sa survie ; il utilise alors cet excédent aux besoins de sa croissance et, ayant satisfait cette dernière obligation vitale, il lui faut alors dilapider, «perdre sans profit» ce surplus, « le dépenser, volontiers ou non, glorieusement ou sinon de façon catastrophique».21

Ce postulat, entrevu par l'auteur sous le régime édictal d'un inébranlable constat, établit une liaison *quasi* inaltérable entre énergie, excédent et dépense par l'entremise d'un ensemble de nécessités qui assurerait à la fois l'accomplissement (l'utilité) et ses débordements possibles (l'inutilité, le luxe). Nous sommes ici dans l'ordre de l'inéluctable ou plus exactement dans celui du tragique, dans la mesure où la finalité sort pour ainsi dire d'elle-même, s'accomplit en oubliant ses fins, pour y revenir ensuite en un perpétuel retour jusqu'à un épuisement total, irréversible qui alimente, dynamise l'aube de la continuité. Mais le problème ainsi posé en appelle à un autre ordre de significations qui érige une sorte de dialectique infinie entre l'énergie globale d'une part et l'activité humaine d'autre part ; un ordre de significations que pénètre Georges Bataille sous le signe de l'interrogation : « la détermination

générale de l'énergie parcourant le domaine de la vie est-elle altérée par l'activité de l'homme ? ou celle-ci, au contraire, n'est-elle pas faussée dans l'intention qu'elle se donne, par une détermination qu'elle ignore, néglige et ne peut changer? »22 Certes l'auteur occupe-t-il par ces quelques lignes certaines des préoccupations métaphysiques de *L'expérience intérieure*. Préoccupations qui, hormis la connaissance des choses divines, comprennent celle des principes de l'action, suprême ou vulgaire, cosmogonique ou simplement humaine. Mais il montre aussi que ces mêmes principes sont commandés par la nécessité de l'*interaction*, de l'altération d'un agir par l'émission d'un autre qui lui répond, même si cette contre-émission ignore la véritable détermination du premier terme énergétique. C'est en ce sens que G. Bataille se demande si l'activité humaine — pas seulement économique d'ailleurs — est compatible avec le mouvement de l'énergie globale qu'entretient l'univers, si elle l'*altère* ou si elle est elle-même *faussée* par la détermination de ce même mouvement dont elle ne saisirait ni le sens (son pourquoi, son origine) ni les fins et sur lequel elle ne pourrait intervenir d'aucune façon. Il n'y a guère ici que le gnostique qui soit en mesure de trancher, voire le physicien qui puisse entrevoir quelque élément de science ayant nature à clarifier la chose. Il faut alors considérer le problème en admettant « une fois pour toute qu'il y a *genèse réciproque* qui oscille du geste pulsionnel à l'environnement matériel et social, et vice versa »23, comme le postule Gilbert Durand à propos de l'imaginaire. Cette application d'un tel

---

21 Georges Bataille, *La part maudite*, Paris, Les Editions de Minuit, Coll. « L'usage des richesses », 1949, p. 25.

---

22 *Ibidem*, pp. 23-24.

23 Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire, op. cit.*, p. 38.

ordre de compréhension — « qui fait de l'homme socialisé un être symbolique et de la société un "bassin sémantique" »²⁴ — au complexe énergétique permet dès lors d'entrevoir le rapport nature/culture sous un autre angle que celui de l'aliénation — unilatérale ou interchangeable — surplombante, espace de contrainte dans lequel l'individu ne serait autrement négociable pour l'action qu'en liaison avec des structures de conformité dont il ne pourrait se départir. Même si, comme l'explique Gilbert Durand, « ce conditionnement doit être, au moins en gros, orienté par la finalité même du réflexe dominant sous peine de provoquer une crise névrotique d'inadaptation » et qu'« un minimum de convenance est donc exigé entre la dominante réflexe et l'environnement culturel »²⁵, on observe néanmoins des intervalles de transition, individuels ou collectifs, qui contournent et quelquefois détournent les déterminations culturelles et/ou naturelles au profit d'une seule illusion : déjouer les pièges tendus par la réalité — des êtres et des choses — et accéder ainsi à un niveau de communication extra mondain susceptible de pouvoir relier, par le sacré, l'être socialisé à son univers matriciel.

Mais ce que nous apprend également la perspective anthropomystique de Georges Bataille, c'est qu'à l'image d'une extraversion qui ne serait réellement envisageable que dans les creux de *l'expérience intérieure*, l'accès au sacré est également partie prenante d'un mouvement de profanation, de transgression des règles fixant

d'ordinaire le protocole cérémoniel de ce même accès. En ce sens, le philosophe considérerait que notre rapport au transcendant ne peut être entretenu en ces circonstances précises que dans la « foetalité » de l'immanence ou si l'on veut encore, que le désir de pureté s'accommode fort bien de l'expérience de la salissure, dans la symbolique qui les rapporte l'une à l'autre, sachant avec Gilbert Durand que l'excrément par exemple est valorisée par l'enfant parce qu'il représente le premier produit de l'homme²⁶. Il serait également possible d'illustrer cette liaison symbolique par l'image chrétienne du Sauveur accomplissant sa mission sur terre par incitation au meurtre de sa personne : la souveraine rédemption dans l'épreuve du péché suprême.²⁷ Retenons encore celle du fantasme positiviste : une religion de l'humanité qui par le progrès des sciences trouverait ici-bas l'aspiration à l'au-delà. En élevant le poteau des supplices pour que soit crucifié une fois pour toutes le non-rationnel, l'homme sanctifie ses lumières, mais aussi, paradoxalement, sa propre obscurité.

Références bibliographiques :

1. Bataille Georges, *La part maudite*, Paris, Les Editions de Minuit, Coll. « L'usage des richesses », 1949.
2. Bataille Georges, *L'expérience intérieure*, Paris, Ed. Gallimard, Coll. « Tel », 1986.

---

²⁶ *Ibid.*, p. 38.

²⁷ Cf. Salomon Reinach, *Orpheus*, Paris, Librairie d'Education Nationale, 1928, en particulier le chapitre VIII, pp. 315-359. A titre d'illustration, le film très controversé *La passion du Christ* de Mel Gibson met en situation certaines des données hétérologiques analysées par Bataille pour signifier l'accès au sacré, à la souveraineté par l'entremise de la souillure : sang, sueur, perforation ou altération de l'homogénéité du corps divin, etc.

---

²⁴ Jean-Bruno Renard & Patrick Tacussel, « La sociologie de l'imaginaire », in *Analele Universitatii Bucuresti*, Volume publié sous la direction de Lucian Boia, Université de Bucarest, 1991.

²⁵ Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, op. cit., p. 52.

3. Bergson Henri, *L'énergie spirituelle*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1990.
4. Bergson Henri, *L'évolution créatrice*, Paris, P.U.F., Coll. « Quadrige », 1991.
5. Boex-Borel Joseph Henri, *Le Pluralisme. Essai sur la discontinuité et l'hétérogénéité des phénomènes*, Paris, Ed. Félix Alcan, Coll. « Bibliothèque de philosophie contemporaine », 1909.
6. Cioran Emile, *La chute dans le temps*, Paris, Gallimard, coll. « Essais », 1964.
7. Coelho Dos Santos Francisco, « Vieillesse de l'avenir, jeunesse du présent », in *Sociétés*, N° 35, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 29-30.
8. Comte Auguste, *Catéchisme positiviste*, Paris, Ed. Apostolique, 1891.
9. Comte Auguste, *Cours de philosophie positive*,
10. Durand Gilbert, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Ed. Dunod, 1984 [1969].
11. Durkheim Emile, *Les règles de la méthode sociologique*, Paris, Librairie Félix Alcan, Coll. « Bibliothèque de Philosophie Contemporaine », 1927.
12. Durkheim Emile, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Librairie Générale Française, « Le livre de Poche », 1991.
13. Duvignaud Jean, *Fêtes et Civilisations*, Paris, Librairie Weber, 1973.
14. Girard René, *La violence et le sacré*, Paris, Ed. Grasset, Coll. « Pluriel », 1992 [1972].
15. Janet Pierre, *De l'angoisse à l'extase*, Paris, Ed. Société Pierre Janet, 1975.
16. Joron Philippe, « L'éthique énergétique », in *Sociétés*, N° 38, Paris, Ed. Dunod, 1992, pp. 423-432.
17. Joron Philippe, « De l'inutilité relative », in *Sociétés*, N° 52, Paris, Ed. Dunod, 1996, pp. 171-181.
18. Joubert Sylvie, *La raison polythéiste. Essai de sociologie quantique*, Paris, Ed. L'Harmattan, Coll. « Logiques sociales », 1991.
19. Jung Carl Gustav, *Types psychologiques*, Genève, Ed. Georg, 1991.
20. Lavelle Louis, *Traité des Valeurs*, Tome premier : Théorie générale de la valeur, Paris, P.U.F., Coll. « Logos », 1951.
21. Lavelle Louis, *Traité des valeurs*, Tome second : le système des différentes valeurs, Paris, P.U.F., Coll. « Logos », 1955.
22. Maffesoli Michel, *La conquête du présent*, Paris, PUF, Coll. « Sociologie d'aujourd'hui », 1979.
23. Maffesoli Michel, *L'ombre de Dionysos*, Paris, Librairie des Méridiens, Coll. « Sociologies au quotidien », 1985 (2ème édition).
24. Maffesoli Michel, Présentation à Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Librairie Générale Française, « Le livre de Poche », 1991.
25. Nietzsche Friedrich, *Par-delà le Bien et le Mal*, Traduit par G. Bianquis, Paris, Ed. Aubier, 1951.
26. Poincaré Henri, *La science et l'hypothèse*, Paris, Ed. Flammarion, Coll. « Bibliothèque de Philosophie scientifique », 1906.
27. Reinach Salomon, *Orpheus*, Paris, Librairie d'Education Nationale, 1928.
28. Renard Jean-Bruno & TACUSSEL Patrick, « La sociologie de l'imaginaire », in *Analele Universitatii Bucuresti*, Volume publié sous la direction de Lucian Boia, Université de Bucarest, 1991.
29. Ribot Théodore, *Problèmes de psychologie affective*, Paris, Félix Alcan, 1910.

Alexandre Koyre (1892-1964): sociolog ?

Jean-Paul LAURENS
Mcf – Sociologie
Université de Montpellier 3
Jean-paul.laurens@univ-montp3.fr

Resume : *Une recherche sur l'histoire de la sociologie à Montpellier (France) montre que l'éminent philosophe des sciences, Alexandre Koyré (1892-1964), y a enseigné durant l'année universitaire 1930-1931 sur un poste de maître de conférences en sociologie et sciences de l'éducation. Dans quelles circonstances vient-il à Montpellier ? Comment vit-il son séjour montpelliérain ? Et y enseigne-t-il la sociologie ? Cette nomination intervient à l'occasion d'une vacance de poste pour mission à l'étranger du professeur titulaire : Georges Poyer. Au retour de ce dernier Koyré est recruté à l'Ecole pratique des hautes études de Paris où il inscrit son enseignement dans la durée. Ce remplacement a lieu lorsque Koyré change de thème de recherche en passant du mysticisme allemand à la science moderne. Mais son enseignement montpelliérain n'est en rien sociologique ou pédagogique comme l'intitulé du poste le laisse penser. Il enseigne les philosophes Baruch Spinoza, Nicolas de Malebranche et Arthur Schopenhauer.*

Mots-clés : Koyré, biographie, carrière, sociologie, Montpellier

Este foarte clar faptul ca o disciplină universitară presupune, la un moment dat o introspecție istorică. Ea o face, într-o primă fază, printr-o istoriografie instituțională națională, realizată de către marii oameni, de idei fondatoare, cuvinte cheie, descoperiri esențiale, texte fundamentale și instituții prestigioase, situate cel mai adesea, în capitală. Odată dobândită această

legitimitate, ea poate fi analizată dintr-un alt punct de vedere: cel al monografiei locale. Acest lucru am încercat să-l realizăm, printr-o istorie a sociologiei, făcută la Montpellier, oraș universitar de provincie. Și cum demersul științific ne gratifică adesea cu plăcerea descoperirii, am descoperit anumiți predecesori, pe cât de prestigios, pe atât de neașteptat, printre care Alexandre Koyré.

Koyré, filosof cunoscut la nivel internațional prin lucrările sale de istoria ideilor religioase și a gândirii științifice. Parcursul său (citea în limbile rusă, germană, franceză, olandeză, italiană și cunoștea destul de bine limba latină) nu poate fi egalat decât densitatea și erudiția operei sale, compusă, pe de o parte, din cursuri, conferințe și recenzii, al căror inventar ne este prezentat, recent, într-o carte a lui Jean Fracois Stoffel. Din Rusia și până în Statele Unite, trecând prin Germania, Franța, Egipt, itinerariul său cosmopolit, trece prin Facultatea de Litere de la Montpellier, unde a fost conferențiar în domeniul sociologiei și al științelor educației, în anul universitar 1930-1931. Sunt, totuși, două discipline străine operei sale, chiar dacă sociologia este cunoscută drept "fiică a filosofiei". În acest context, trebuie să ne punem două întrebări: În ce circumstanțe a venit Koyre la Montpellier? Cum si-a petrecut timpul aici? Si, mai ales, opera sa este aceea a unui sociolog, predă sociologie și dacă da, care? Koyré nu agreea foarte mult biografiile (*un simptom de disoluție și de dispreț profund, deși inconstient, pentru operă, scria el*) și

vorbea foarte puțin despre el însuși: un reflex de exilare, ar spune unii. Dar, este posibil să trasăm, grație câtorva dintre prietenii săi și a unor arhive, liniile carierei sale de profesor în zona orașului Montellier. S-a născut la Taganrog (Rusia) pe malurile Mării Azog, pe data de 28 august 1892, într-o familie de evrei din mica burghezie, despre care există mărturia că s-ar fi ocupat cu importul de produse coloniale. Și-a făcut studiile gimnaziale la Rostov, pe Don și le-a terminat la Tbilisi, în Georgia, unde familia sa se stabilise, pentru a fi mai aproape de Bakou, loc unde ar fi investit în afaceri cu petrol. Deși licean, participă la mișcarea socială revoluționară din 1905, ceea ce l-a făcut să își termine studiile liceale în pușcărie. Se spune, de asemenea, că, în 1908, ar fi avut legături cu mișcările teroriste din partidul social revoluționar, fapt care l-a împins să abandoneze domeniile familiale de la Rostov și Odessa, unde făcea studii superioare. Deci, avea aproape 16 ani când a părăsit Rusia pentru Germania. A urmat o dublă specializare, în matematică și filosofie, la Göttingen, între 1908 și 1911, pe lângă Edmund Husserl și David Hilbert. Părăsește foarte repede Germania, pentru că Husserl îi refuză proiectul tezei, chiar în momentul în care Bertrand Russell manifesta un interes pentru primele sale scrieri. Prea târziu. Între 1911 și 1914, în regăsim la Paris. Mai întâi la Sorbonna, pentru a urma cursurile lui Victor Delbos, Léon Brunschvicg și André Lalande. Începând cu 1912, urmează studii înalte la Școala de la Sorbonna, pe lângă François Picavet sub autoritatea căruia obține, în 1913, Diploma de Studii Superioare în Științele Religiei, și sub conducerea căruia pregătește o teză axată pe contribuția Sfântului Anselm de Canterbury. La College de France urmează cursurile lui Henri Bergson. În această perioadă abandonează filosofia

matematicii pentru istoria ideilor religioase și a gândirii mistice. În momentul în care izbucnește primul război mondial este în vacanță în Elveția, ca foarte mulți exilați ruși. Se întoarce în Franța unde se înrolează ca voluntar în armată, în regimentul al doilea. După doi ani de lupte pe teritoriul francez (îl întâlnește la Verdun pe Etienne Gilson), se înrolează într-un regiment al armatei țarului pe frontul rusesc de data aceasta, unde rămâne până la dizolvarea acestuia în 1918 (este făcut Cavaler al Ordinului St. Georges). Începând cu 1916 îl regăsim din nou în Rusia, unde ia parte la Revoluția din Februarie și se opune celei din Octombrie. Între 1919 și 1920, potrivit surselor începe un nou exil, de data aceasta definitiv, în Franța. Nu își va mai dori niciodată să se întoarcă în Rusia.

Întors în Franța, începând cu 1922, își ia examenul de diplomă pentru specializarea Științele Religiei al Școlii Practice de Înalte Studii, cu o teză intitulată : *Ideea de Dumnezeu și probele existenței sale la Descartes*. Această lucrare este influențată de către Gilson, fost elev al lui

Lucien Lévi-Bruhl. Această diplomă "care nu decernează nici un titlu și nu conferă nici un drept" îi deschide totuși porțile unei instituții pe care nu o va mai părăsi niciodată : Școala Practică de Înalte Studii (EPHE). La moartea lui Picavet, cel care îi transmisese pasiunea pentru gândirea medievală și îi inspirase temele pentru teza cu privire la Descartes și Sfântul Anselm, este numit conferențiar responsabil de cursuri, între 1922 și 1931, fără nici un fel de întrerupere.

Carierea sa profesorală începe cu adevărat aici. În ceea ce privește intervențiile sale, ele sunt axate în special pe misticismul speculativ în Germania. În anul 1923 își susține la Sorbona teza de doctorat cu titlul *Ideea de Dumnezeu în filosofia*

Sfântului Anselm, începută cu 10 ani mai devreme decât Picavet. În anul 1927, redactează o teză complementară cu privire la *Filosofia și problema națională în Rusia, la începutul secolului al XIX-lea*. În 1929 teza sa cu privire la *Filosofia lui Iacob Boehme. Studiu asupra originilor metafizicii germane* îi conferă un alt titlu de doctor. Koyré, care scrie și predă foarte mult, nu se mulțumește să o facă doar la EPHE, ci o va face și la Sorbona : pentru prima dată, în 1924, la Institutul de Studii Slave, și a doua oară, între 1928 și 1930, unde îl înlocuiește pentru primul semestru, pe magistrul său Etienne Gilson.

La sfârșitul anilor '20, munca sa este déjà bine conturată. Ea se bazează pe ideea de unitate a gândirii umane : *De la începutul cercetărilor mele, am fost inspirat de convingerea unității gândirii umane*", scria el, în 1951, atunci când candida la College de France. Pentru el, spiritul omului este un tot. Să analizezi o doctrină filosofică sau o teorie științifică implică să cunoști ideile religioase, sociale și politice în sânul cărora se nasc. Religia, societatea, filosofia și știința sunt indisolubil legate : *"Gândirea, atunci când se formează într-un sistem, implică o imagine, sau mai bine o concepție a lumii și se situează prin raportare la ea : misticul lui Böhme este în mod clar incompreensibilă dacă nu se face referire la cosmologia lui Copernic"*. Invers *"nu putem înțelege cu adevărat opera astronomului, sau cea a matematicianului, dacă nu o percepem ca fiind rezultat al gândirii filosofului și a teologului"*. De aici rezultă evoluția operei sale, dintr-un interes profund pentru filosofie și teologie, așa cum o demonstrează titlul comunicărilor prezentate la secția de științe religioase a EPHE, de către cel care nu era conferențiar, decât temporar : *știința și credința în secolul al XVI-lea și Raporturile între știință și religie în*

secolul al XVII-lea. Au urmat apoi preocupări de istoria științelor și studiul cosmologilor din secolul al XVI-lea și al XVII-lea al gândirii științifice moderne. Influența lui Emile Meyerson este capitală în această alegere. În 1933 și 1934, publică studiile sale cu privire la Paracelse și Copernic, en 1939 *Studiile galileene* (1937-1939), apoi *De la ,lumea îngustă la universul infinit* (1961) și în sfârșit *Revoluția astronomică* (1961). Pentru Koyré, ideile fundamentale ale științei se raportează la principalele curente ale gândirii filosofice fiind determinate de către verificările experimentale care le legitimează. Deci, pe drumul său intelectual, exista un punct de legătură între misticism și știință, atunci când vine pentru prima dată la Montpellier.

Titlul de doctor îi deschide porțile învățământului universitar și mai mult, pe cele ale Facultății de Litere de la Montpellier unde devine Conferențiar în...Sociologie și științele educației. Suntem departe de preocupările sale inițiale ! Îl ajută foarte mult pe profesorul de filosofie Marcel Foucault, datorită plecării în Egipt a lui Georges Poyer, profesor de Sociologie și științele educației, unde fusese solicitat pentru a dezvolta psihologia experimentală. Cu ocazia discursului din prima zi de studiu pentru Facultăți, din 1932, care reprezintă o ocazie pentru a face bilanțul de activitate anuală, decanul Joseph Vianey își informa colegii că *"La Facultatea de Litere, M. Alexandre Koyré, doctor în litere, autor al unor lucrări cunoscute în istoria filosofiei, fusese însărcinat să predea cursul de sociologie și științele educației"*. El este prezent, pe lângă Foucault, la ședința din 9 iunie 1931 a Adunării Facultății de Litere din Montpellier, după cum o demonstrează registrul de ședință. La bilanțul publicațiilor, în dreptul lucrărilor lui Foucault, găsim lista, care nu poate fi

neglijată, a publicațiilor lui Koyré, pentru anul 1930-1931 : « Rapport asupra stării studiilor hegeliene în Franța », *Verhandlungen des ersten Hegel congresses*, Tübingen 1930. – « Magistrul Valentin Weigel », *Caietele Revistei de istorie și filosofia religiei* Strasbourg-Paris, 1930. – « Alexandre Hergen », *Lumea slavă*, 1931, vol. 3 et 4. – « Notă asupra limbii și terminologiei lui Hegel », *Revista filosofică*, 1931. – « publicațiile recente cu privire la Hegel », *Revista de istoria filosofiei*, 1931. Apoi în germană « Die Seele der Primitiven », *Deutsche Lit. Zeitung*, 1930. – « Die Philosophie Emile Meyerson's », *Deutsche Französische Rundschau*, 1931. – « L'Ecole pratique des hautes études », (*Ibid.*). – Bericht über die im Jahre 1929 enchieneenen französischen Arbaben zur Heschichte der Philosophie », *Archiv für Gesch. der Philosophie*. 1931.

În sfârșit, găsim semnătura sa la sfârșitul procesului verbal pentru certificatele de Morală și sociologie, Logică și filosofie generală, și apoi Psihologie, eliberate în cadrul licenței în Filosofie. Totuși, ea nu apare pe procesele verbale pentru certificatul de Pedagogie, în pofida postului pe care îl ocupa. Pentru a răspunde la întrebarea formulată de către noi la începutul acestui studiu, totul pare să se fi întâmplat ca și cum profesorul de sociologie și științele educației nu ar fi predat ceea ce ar fi fost în concordanță cu postul său. Se pare că ar fi predat, ca la Sorbona, filosofi cum ar fi Baruch Spinoza, Nicolas de Malebranche și Arthur Schopenhauer, dacă am da crezare unor lucrări scrise de către Pietro Redondi. În absența unui curs de sociologie și științele educației, cursul său este despre istoria filosofiei, așa cum o lasă să se întrevadă și afirmația menționată de către René Etiemble (care va preda și el la Montpellier) și pe care

Koyré i-ar fi spus-o unei tinere studente cu ocazia uneia niste numeroasele sale călătorii de-a lungul Europei : « Când avem puterea de a fi un om simplu, suntem bucuroși că trăim. Când nu mai avem forța de a trăi, filosofăm. Când nu mai avem forța de a filosofa, devenim profesori de filosofie. Deci, eu sunt profesor de istoria filosofiei. La Montpellier » Am fi știut mai multe lucruri despre acest sejur la Montpellier, dacă Koyré « nu ar fi preferat să fie numit profesor mai aproape de Paris, în apropierea bibliotecilor pe care le frecventa asiduu, chiar dacă se temea de această ieșire din "exilul" provincial. Dar soarele din sud, primirea călduroasă a locuitorilor din Languedoc – dintre care muți i-au devenit prieteni – entuziasmul studenților pe care îi cucerise imediat, prin discuțiile avute la curs, totul a contribuit la transformarea sejurului într-unul plăcut. Și a avut foarte multe regrete, în pofida bucuriei de a regăsi capitale, atunci când și-a lăsat catedra lui René Poirier pentru a "reurca" la Paris, unde urma să fie ales Director al Școlii Practice de Înalte Studii » scrie Suzanne Delorme. Lucru pe care el poate confirma Pierre-Maxime Schuhl, și el conferențiar în filosofie la Montpellier, câțiva ani mai târziu și care nu ezită să scrie, în necrologul pe care îl consacră : « A predat cu bucurie, timp de un an la Facultatea din Montpellier, al cărei șarm l-a apreciat ». Sejurul său metropolitan nu este decât de scurtă durată : de la 1 octombrie 1930 la 31 decembrie 1931, mai precis. Se alătură celei de-a V-a specializare de la EPHE, unde îl așteaptă o direcție de studiu în Istoria Ideilor Religioase în Europa Modernă (specializare liberă, datorită plecării lui Etienne Gilson la College de France, la o catedră de Filosofie medievală). Acest domeniu de studiu nu îl împiedică să se implice în revista *Cercetări filosofice*, pe care o fondează

în 1932 și mai ales să efectueze mai multe misiuni în străinătate. De asemenea, după Europa, Koyré descoperă Egiptul, la fel ca Poyer, cel pe care venise cu câțiva ani în urmă să îl înlocuiască la Montpellier. Este invitat să predea la Universitatea din Cairo, filosofia științei (mai exact, Descartes) și acest lucru în câteva etape : 1933-1934 ; 1936-1938 apoi 1940 (îl înlocuiește pe Lalande), unde este prins, pentru a doua oară, în mijlocul războiului. În momentul în care evenimentele se precipită, se întoarce în Franța și își alege foarte repede câmpul de luptă: cel al Rezistenței și al Franței libere cu riscul de a-și pierde noua naționalitate franceză, recent primită. Stă mai întâi la Paris, apoi.... La Montpellier, a doua oară, unde se simte mult mai în siguranță pe de o parte (Montpellier este o zonă liberă) și unde oferă ajutor, pe de altă parte, vechilor săi colegi la examenele de licență pentru numeroșii studenți refugiați în Sud, după cum o demonstrează procesele verbale din perioada respectivă. Afluxul de studenți nu putea fi evaluat cu atât mai mult cu cât profesorul de filosofie de atunci de la Montpellier, nimeni altul decât Jean Guittou, era prizonier de război în Germania. Apoi, în 1941, are loc o nouă plecare la Cairo (prin Siria), din cauza imposibilității de întoarcere la Londra, de data aceasta, cu dorința fermă de a-l ajuta pe generalul De Gaulle în Orientul Mijlociu, în cadrul Comitetului Național din Egipt, pentru Franța liberă. Din această perioadă datează scrierile sale politice, cele despre Platon, de exemplu (*Introducere în lectura lui Platon*). Face din diviziunea socială a muncii un principiu care se aplică pentru întregul oraș Cairo, diviziune în care oamenii de știință au un rol foarte important. În iulie 1941, după vizita generalului De Gaulle la Cairo, Koyré este trimis ca și profesor asociat la New school for social research

din New-York. Misiunea sa americană consta în a ataca propaganda lui Vichy și de a face propagandă ideii de Franța liberă. Aici fondează, în noiembrie 1941, cu mai mulți universitari francezi (Henri Focillon, Gustave Cohen, Jean et Francis Perrin, Jacques Hadamard, Jacques Maritain...) sau francofoni care trebuiseră să fugă de persecuția nazistă, Școala liberă de Înalte Studii de la New York, un fel de universitate franceză în exil, al cărei secretar este pentru o scurtă perioadă de timp (până în primăvara lui 1944). Aici îi întâlnim pe Claude Levi-Strauss și, bineînțeles, Georges Gurvitch. Koyré ține aici conferințe despre Galilei, Copernic sau Descartes, dar și pe tema "armatei germane", sau "cele de-a cincea coloană". În toamna anului 1943, la Londra, îi face lui De Gaulle o prezentare a rezultatelor activității Școlii. De aici înainte, contractele sale științifice sunt mult mai numeroase decât în Statele Unite ale Americii. Venise aici doar cu două valize, altfel spus, fără bibliotecă sau manuscrise. În același timp, rupe orice legătură cu Germania, țară a cărei limbă nu o va mai vorbi niciodată. La sfârșitul războiului, în 1945, se reîntoarce la Paris și la EPHE. Reia activitățile sale aici, chiar dacă odată pe an se duce în Statele Unite : Columbia, Madison, Chicago, Baltimore, unde își dezvoltă propria rețea și fondează propria școală de istorie a științei (îl regăsim printre auditorii săi pe Thomas S. Kuhn). Prietenii săi americani îl vor numi, în 1956, membru al Institute for advanced study, al lui Robert Oppenheimer. Totuși nu va obține niciodată un post de titular aici, în pofida atenției lui Georges Sarton. În 1956, la College de France, unde ar fi dorit să fie succesorul lui Gilson, înființându-se o nouă catedră de istoria gândirii științifice, a fost refuzat pentru a ocupa un post (chiar dacă avea susținerea lui Lucien Febvre și Fernand Braudel) și

chiar dacă fusese ales de către Gilson ca fiind candidat pentru acest post cu 20 ani înainte, fapt care ar fi putu avea valoarea de titlu de succesiune. Acest istoric al gândirii religioase și științifice scăpa adesea de instituțiile ”disciplinare” în vigoare. Îl prefera pe

Martial Guérault. Acest eșec îl va îndepărta din ce în ce mai mult de Paris (nu și de EPHE), până în anul 1963, când starea sa de sănătate nu îi va mai permite călătorii în Statele Unite ale Americii. De altfel, din 1962, el nu va mai frecventa EPHE, din aceleași motive. Chiar dacă mai redusă, activitatea sa în Franța, în cursul anilor 50 nu rămâne mai puțin remarcabilă. Își reia lucrările despre Newton, Newton, Kepler, Borelli, Cavalieri, fără a-i uita pe Galilei și Copernic. EPHE îi conferă, în 1954, o a doua direcție de studiu în Istoria gândirii științifice, de data aceasta, în cadrul căreia dezvoltă, împreună cu Fernand Braudel și Lucien Febvre, în 1958, un Centru de cercetări în istoria științei și tehnicii. În anul 1959, este detașat la CNRS (Consiliul Național pentru Cercetare Științifică *n.s.*) și în 1963, îi urmează lui Gaston Bachelard la Președinția Grupului francez de istorici ai științei. Este făcut cavaler al legiunii de onoare de către Gaston Berger. Dar, după perioada americană și după eșecul la Collège de France, Alexandre Koyré nu mai este deloc la fel. Profesorul spunea adesea că trebuie ”*să termine anumite lucrări înainte să devină un ”gaga”*”. Dar spunea că se simte ”*ca într-o lume nouă în acest Paris anormal*”: în acest fel îi descrie ultima perioadă din viață, prietenei sale americane Annah Arendt : « *am deprins atât de multe obiceiuri de la Princeton* »... Moare la Paris, pe data de 28 aprilie 1964 și de atunci se odihnește la Cimitirul Père Lachaise.

Acesta a fost itinerariul surprinzător al lui Alexandre Koyré, cel

care s-a alăturat, deși doar pentru un an, tuturor aceluia care au onorat cu prezența lor Facultatea de Litere din Montpellier. Dacă filosofia poate să își hrănească orgoliul din această filiație, acest lucru nu poate fi posibil în cazul sociologiei. Conferențiarul în sociologie și științele educației, din anul universitar 1930-1931 nu a predat, în final, așa cum am observat, sociologia. Această disciplină nu îi este necunoscută, dar nu îi pare de o importanță capitală, așa cum o demonstrează argumentele polemicii, în sensul nobil al termenului, pe care o va avea cu Pierre Maxime Schuhl, pe tema originilor mașinismului, sau mai precis, al stagnării tehnice a lumii antice și, *a contrario*, avântului său în epoca modernă.

Pierre-Maxime Schuhl, în timpul unei conferințe ținute în 1937 la Institutul Francez de Sociologie (și apoi în *Mașinism și filosofie*, 1937), conform lui Meyerson, o explicație psihosociologică fondată pe structura societății, a economiei și a culturii sale. Prezența sclavilor nu numai că face o mașină inutilă, dar și favorizează o supracreștere a ierarhiei valorilor culturale care îmbină arta cu munca manuală și idealizează natura și teoria. Rațiuni istorice și sociale determinate explică în acest caz *blocajul mental* care, în societatea aristocratică din Grecia antică împiedică dezvoltarea tehnicii și mașinilor.

Ori, Koyré găsește această analiză psiho-sociologică incompletă. El nu poate nega faptul că acest context social este important : ”*știința nu se dezvoltă în vid*”, scrie el. Dar găsește factorii sociali inconstanți și mai puțin pertinenti la o ultimă analiză : ”*Teoria sociologică ne poate explica într-o manieră satisfăcătoare structura concretă a științei antice? Ne explică ea penuria tehnică din antichitate? Personal, nu cred acest lucru.*” Pentru el, ceea ce îi

lipsește, în mod esențial, antichității pentru a dezvolta mașina, nu este doar un context socio-cultural sau un principiu fizic, ci și o structură conceptuală care dezvoltă tehnologia, o cultură a preciziei care permite instrumentalizarea și, mai apoi, mașina: pe scurt, o *gândire* tehnică. Pentru Greci, exactitatea nu era un atribut al muritorilor și pentru că cei din perioada modernă au dezvoltat acest spirit de *precizie* au putut să își dezvolte mașinile și tehnicile. Oricare ar fi organizarea lor socială, grecii trăiesc fiecare clipă, trăiesc momentul. O explicație inspirată din Febvre și împrumutată din analiza istorică a gândirii. Această gândire umană a cărei unitate și incidență a căutat-o atât de mult. O analiză mai mult epistemologică, decât absolut sociologică.

Bibliographie selective:

1. Belaval Yvon, « Les recherches philosophiques d'Alexandre Koyré », *Critique*, n° 207-208, 1964, pp. 675-704.
2. Cohen I. Bernard et Taton René, « Hommage à Alexandre Koyré », in *L'Aventure de la science. Mélanges Alexandre Koyré*, Paris, Hermann, 1964, pp. XIX-XXV.
3. Costabel Pierre, « Alexandre Koyré, critique de la pensée mécanique », *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 155-159.
4. Delorme Suzanne, « Hommage à Alexandre Koyré », *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 129-139.
5. Etiemble René, « Une voix de Taganrog : Alexandre Koyré », *La nouvelle revue française*, n° 161, mai 1966, pages 882-890.
6. Jorland Gérard, *La Science dans la philosophie. Les recherches épistémologiques d'Alexandre Koyré*, Paris, Gallimard, 1981, 375 pages.
7. Koyré Alexandre, « Les origines du machinisme », *Critique*, n° 26, 1948, pp. 610-629.
8. Koyré Alexandre, « Du monde de l'à peu près à l'univers de la précision », *Critique*, n° 28, 1948, pp. 806-823.
9. Koyré Alexandre, *Titres et travaux. Propositions pour un enseignement au Collège de France*, Paris, Imp. Foulon, 1951.
10. Redondi Pietro (Ed.), *De la Mystique à la science. Cours, conférences et documents 1922-1962*, Paris, Ehess, 1986, 227 pages.
11. Russo François, « Alexandre Koyré et l'histoire de la pensée scientifique », *Archives de philosophie*, 1965, pp. 337-361.
12. Stoffel Jean-François, *Bibliographie d'Alexandre Koyré*, Firenze, Léo S. Olschky, 2000, 195 pages.
13. Taton René, « Alexandre Koyré, historien de la « révolution astronomique » », *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 147-154.
14. Vignaux Paul, « De la théorie scolastique à la science moderne » *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 141-146.
15. Vignaux Paul, « Alexandre Koyré (1892-1964) », in Ephe, *Annuaire 1964-1965 – section sciences religieuses*, Paris, Ephe, 1965, pp. 43-49.
16. Wahl Jean, « Le rôle de Alexandre Koyré dans le développement des études hégéliennes en France », *Archives de philosophie*, 1965, pp. 323-336.
17. Zambelli Paola, « Introduction », in Stoffel Jean-François, *Bibliographie d'Alexandre Koyré*, Firenze, Léo S. Olschky, 2000, pp VII-XX.

Alexandre Koyre (1892-1964) : sociologue ?

Jean-Paul LAURENS
Mcf – Sociologie
Université de Montpellier 3
Jean-paul.laurens@univ-montp3.fr

Resume : *Une recherche sur l'histoire de la sociologie à Montpellier (France) montre que l'éminent philosophe des sciences, Alexandre Koyré (1892-1964), y a enseigné durant l'année universitaire 1930-1931 sur un poste de maître de conférences en sociologie et sciences de l'éducation. Dans quelles circonstances vient-il à Montpellier ? Comment vit-il son séjour montpelliérain ? Et y enseigne t-il la sociologie ? Cette nomination intervient à l'occasion d'une vacance de poste pour mission à l'étranger du professeur titulaire : Georges Poyer. Au retour de ce dernier Koyré est recruté à l'Ecole pratique des hautes études de Paris où il inscrira son enseignement dans la durée. Ce remplacement a lieu lorsque Koyré change de thème de recherche en passant du mysticisme allemand à la science moderne. Mais son enseignement Montpelliérain n'est en rien sociologique ou pédagogique comme l'intitulé du poste le laisse penser. Il enseigne les philosophes Baruch Spinoza, Nicolas de Malebranche et Arthur Schopenhauer.*

Mots-clés : Koyré, biographie, carrière, sociologie, Montpellier

Il est légitime qu'une discipline universitaire engage à un moment donné de son développement une introspection historique. Elle le fait dans un premier temps en se donnant une historiographie institutionnelle nationale faite de grands hommes, de dates fondatrices, de concepts clés, de découvertes essentielles, de textes fondamentaux et de prestigieuses institutions le plus souvent situées dans la capitale. Elle peut, sa légitimité acquise, engager dans

un deuxième temps un autre point de vue : celui de la monographie locale. C'est ce que nous avons entrepris en tentant une histoire de la sociologie à... Montpellier, ville universitaire de province. Et comme le travail scientifique nous gratifie souvent des plaisirs de la découverte, il nous a été donné de découvrir quelques ancêtres aussi prestigieux qu'inattendus, dont Alexandre Koyré. Koyré, un philosophe internationalement connu pour ses travaux d'historien des idées religieuses et de la pensée scientifique. Son parcours (il lisait le russe, l'allemand, le français, l'anglais, le hollandais, l'italien et s'était bien sûr initié au latin...) n'a d'égal que la densité et l'érudition de son œuvre composée pour une part non négligeable de cours, conférences et recensions dont le récent ouvrage de Jean-François Stoffel nous offre un imposant inventaire. Et de la Russie aux Etats-Unis en passant par l'Allemagne, la France, l'Egypte..., son itinéraire, des plus cosmopolites qu'il soit, passe par la Faculté des lettres de... Montpellier où il fut maître de conférences en sociologie et sciences de l'éducation durant l'année universitaire 1930-1931. Deux disciplines pourtant étrangères à son œuvre bien que la sociologie soit dite fille de la philosophie. Quelques questions se posent alors. Dans quelles circonstances Koyré vint-il à Montpellier ? Comment vit-il son séjour montpelliérain ? Et surtout, y fait-il œuvre de sociologue, y enseigne t-il la sociologie et si oui laquelle ?

Koyré n'aimait pas les biographies (« *un symptôme de dissolution et de*

mépris profond, quoique inconscient, pour l'œuvre » écrit-il) et parlait de surcroît peu de lui-même : un réflexe d'exilé diront certains. Mais il est aujourd'hui possible de retracer grâce à ses amis et à quelques archives les grandes lignes de sa carrière d'enseignant pour y replacer ses séjours montpelliérains car de séjours, il en fit exactement deux. Voyons plutôt. Il naît à Taganrog (Russie) sur les bords de la mer d'Azov le 28 août 1892 dans une famille juive laïque de la bourgeoisie d'affaire que certains témoignages spécialisent dans l'importation de produits coloniaux. Il entreprend ses études secondaire à Rostov-sur-le-don et les termine à Tiflis (Tbilissi – Géorgie) où sa famille vient s'installer afin de se rapprocher de Bakou où elle aurait investi dans le pétrole. Il participe, dit-on, il n'est alors que lycéen, au mouvement révolutionnaire de 1905 ce qui lui vaudra de terminer ses études secondaires en prison ! On dit aussi qu'il se serait compromis avec des terroristes liés au parti social révolutionnaire en 1908 ce qui l'aurait conduit à quitter précocement les riches demeures familiales de Rostov et Odessa où il entreprit aussi des études supérieures. Il a donc à peine 16 ans lorsqu'il quitte la Russie pour l'Allemagne. Il suit une double formation en mathématique et en philosophie à Göttingen, de 1908 à 1911, auprès de Edmund Husserl et de David Hilbert. Or il quitte rapidement l'Allemagne sans doute parce que Husserl refuse son ébauche de thèse au moment même où Bertrand Russell manifeste un intérêt à ses premiers écrits. Trop tard. De 1911 à 1914, c'est à Paris que nous le retrouvons. A la Sorbonne, d'abord, pour y suivre les enseignements de Victor Delbos, de Léon Brunschvicg et d'André Lalande ; A l'Ecole pratique des hautes études ensuite dès 1912 auprès de François Picavet sous l'autorité duquel il obtient en 1913 le Diplôme

d'études supérieures de Sciences religieuses et sous la direction duquel il envisage la préparation d'une thèse sur Saint Anselme ; Au Collège de France enfin où il suit les cours d'Henri Bergson. Il abandonne à cette époque la philosophie des mathématiques pour l'histoire des idées religieuses et de la pensée mystique. Il est en vacances en Suisse, comme bien des exilés russes, lorsqu'éclate la première guerre mondiale. Il rentre en France, sert comme engagé volontaire dans l'armée au deuxième régiment étranger. Après deux années de combats sur le territoire français (il rencontre à Verdun, Etienne Gilson), il s'engage dans un régiment de l'armée du tsar sur le front russe cette fois et ce jusqu'à sa dissolution c'est-à-dire 1918 (il est fait chevalier de l'ordre de saint Georges). On le retrouve ainsi de nouveau en Russie dès 1916 où il prend part à la révolution de février et s'oppose à celle d'Octobre. Nouvel exil, définitif cette fois, en France, en 1919 ou 1920 selon les sources. Il ne désirera plus jamais retourner en Russie.

De retour en France, il passe d'abord, en 1922, le diplôme de la Vème section (sciences religieuses) de l'Ecole pratique des hautes études (Epe) avec un mémoire intitulé : *L'Idée de Dieu et les preuves de son existence chez Descartes*. Ce travail est influencé par Gilson qui fut l'élève de Lucien Lévi-Bruhl. Ce diplôme « *qui ne décerne aucun titre et ne confère aucun droit* » lui ouvre cependant les portes d'une institution singulière qu'il ne quittera plus : l'Epe. Au décès de Picavet, qui lui avait transmis sa passion pour la pensée médiévale et inspiré ses sujets de thèse sur Descartes et Anselme, il y est régulièrement nommé chargé de conférences temporaires de 1922 à 1931 sans interruption. Sa carrière professorale commence véritablement là. Pour ce qui est de ses interventions, elles portent essentiellement sur le mysticisme

spéculatif en Allemagne. Il passe à la Sorbonne ensuite en 1923 son doctorat d'université : *L'idée de Dieu dans la philosophie de Saint Anselme* commencé 10 ans plus tôt avec Picavet. Il rédige dans la foulée, en 1927, une thèse complémentaire sur *La Philosophie et le problème national en Russie au début du XIXème siècle*. En 1929 sa thèse sur *La Philosophie de Jacob Boehme. Etude sur les origines de la métaphysique allemande* en fait un docteur d'Etat. Koyré, qui écrit beaucoup et enseigne encore davantage, ne se contente pas d'enseigner à l'Ephe, il enseigne aussi à la Sorbonne : une première fois en 1924 à l'Institut d'études slaves et une seconde fois de 1928 à 1930, où il remplace au premier semestre, cette fois-ci son maître Gilson, en licence.

A la fin des années 20, son travail est déjà conséquent. Il repose déjà sur l'idée d'unité de la pensée humaine : « *Dès le début de mes recherches, j'ai été inspiré par la conviction de l'unité de la pensée humaine...* » écrira-t-il en 1951 lorsqu'il candidatera au Collège de France. Pour lui, l'esprit de l'homme est un tout. Appréhender une doctrine philosophique ou bien une théorique scientifique implique de connaître les idées religieuses, sociales et politiques au sein desquelles elles naissent. Religion, société, philosophie, science sont intimement liés : « *La pensée, lorsqu'elle se forme en système, implique une image, ou mieux une conception du monde, et se situe par rapport à elle : la mystique de Böhme est rigoureusement incompréhensible sans référence à la nouvelle cosmologie créée par Copernic* ». Inversement « *on ne comprend pas véritablement l'œuvre de l'astronome ni celle du mathématicien, si on ne la voit pénétrée de la pensée du philosophe et du théologien* ». D'où l'évolution de son œuvre qui d'un intérêt évident pour la philosophie et la théologie évolue irrésistiblement, comme

en témoigne le titre des conférences données à la section des sciences religieuses de l'Ephe par celui qui n'y est encore que conférencier temporaire : *La science et la foi au XVIème siècle* et *Les rapports entre la science et la religion au XVIIème*, vers des préoccupations d'historien des sciences avec l'étude des cosmologies au XVIème et XVIIème et de la pensée scientifique moderne. L'influence d'Emile Meyerson est capitale dans ce choix. En 1933 et 1934, il publie ses études sur Paracelse et Copernic, en 1939 ses *Etudes galiléennes* (1937-1939) puis ensuite *Du Monde clos à l'univers infini* (1961) et enfin *La Révolution astronomique* (1961). Pour Koyré les idées fondamentales de la science se rapportent aux principaux courants de la pensée philosophique tout en étant déterminée par les vérifications expérimentales qui les légitiment. Il est donc à un nœud de son cheminement intellectuel, entre mysticisme et science, lorsqu'il vient pour la première fois à Montpellier.

Le titre de docteur d'Etat lui ouvre donc les portes de l'enseignement universitaire et plus particulièrement celles de la Faculté des lettres de Montpellier où il devient Maître de conférences en... Sociologie et science de l'éducation. Nous sommes loin de ses préoccupations initiales ! Il vient manifestement prêter main forte au professeur de philosophie Marcel Foucault en raison du départ pour l'Egypte de Georges Poyer, le professeur de Sociologie et science de l'éducation, où ce dernier est sollicité afin d'y développer la psychologie expérimentale. A l'occasion du discours de rentrée solennelle des Facultés en 1932, qui est traditionnellement l'occasion de faire le bilan d'activité de l'année écoulée et des mutations, le Doyen Joseph Vianey informe ses pairs qu' « *A la Faculté des lettres, M. Alexandre Koyré, docteur ès lettres,*

auteurs d'ouvrages très réputés sur l'histoire de la philosophie, a été chargé du cours de sociologie et science de l'éducation. » Il est présent, aux côtés de Foucault, à la séance du 9 juin 1931 de l'Assemblée de la Faculté des lettres de Montpellier comme en témoigne le registre. Sur le bilan des publications, aux côtés des travaux du professeur Foucault, on trouve bien la liste non négligeable des publications de Koyré pour l'année 1930-1931 : « Rapport sur l'état des études Hégelienues en France », *Verhandlungen des ersten Hegel congresses*, Tübingen 1930. – « Maître Valentin Weigel », *Cahiers de la Revue d'histoire et de philosophie religieuses*, Strasbourg-Paris, 1930. – « Alexandre Hergen », *Le monde slave*, 1931, vol. 3 et 4. – « Note sur la langue et la terminologie de Hegel », *Revue philosophique*, 1931. – « Les publications récentes sur Hegel », *Revue d'histoire de la philosophie*, 1931. Puis en allemand. « Die Seele der Primitiven », *Deutsche Lit. Zeitung*, 1930. – « Die Philosophie Emile Meyerson's », *Deutsche Französische Rundschau*, 1931. – « L'Ecole pratique des hautes études », (*Ibid.*). – Bericht über die im Jahre 1929 enchieneenen französischen Arbablen zur Heschichte der Philosophie », *Archiv für Gesch. der Philosophie*. 1931.

On trouve enfin sa signature au bas des procès verbaux pour les certificats de Morale et sociologie, Logique et philosophie générale puis Psychologie délivrés dans le cadre de la Licence de philosophie. Elle n'apparaît toutefois pas sur les procès verbaux du certificat de Pédagogie malgré l'intitulé de son poste. Pour répondre à notre questionnement de départ, tout semble s'être passé comme si, le maître de conférences en sociologie et sciences de l'éducation n'avait pas enseigné ce que l'intitulé de son poste indique pourtant. Il semble qu'il ait en fait professé, comme

à la Sorbonne, les philosophes tels que Baruch Spinoza, Nicolas de Malebranche et Arthur Schopenhauer, si l'on en croit les travaux avertis de Pietro Redondi. A défaut d'être un cours de sociologie et science de l'éducation, son enseignement porte sur l'histoire de la philosophie comme le laisse clairement penser ce propos qui nous est rapporté par René Etiemble (qui enseignera lui aussi à Montpellier) et que Koyré aurait tenu à une jeune étudiante à l'occasion d'un de ses nombreux voyages à travers l'Europe : « *Quand on a la force d'être un homme, on se contente de vivre. Quand on n'a pas la force de vivre, on philosophe. Quand on n'a pas la force de philosopher, on se fait professeur de philosophie. Quand on n'a pas la force d'enseigner la philosophie, on devient professeur d'histoire de la philosophie. Je suis donc professeur d'histoire de la philosophie. A Montpellier.* » On sait finalement peu de choses sur ce séjour montpelliérain si ce n'est que Koyré « *aurait aimé être nommé plus près de Paris, à proximité des bibliothèques qu'il fréquentait assidûment, et il redoutait cette sorte d' « exil » provincial. Mais le soleil du Midi, le chaleureux accueil des Languedociens – dont plusieurs devinrent ses amis -, l'enthousiasme des étudiants qu'il avait rapidement conquis en continuant sur la célèbre place de « l'œuf » les discussions amorcées au cours, tout contribua à lui rendre le séjour plaisant. Et ce n'est pas sans quelques regrets, malgré la joie de retrouver la capitale, qu'il laissa sa chaire à René Poirier pour « remonter » à Paris où il venait d'être élu directeur d'Etudes à la Ve Section de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes.* » écrit Suzanne Delorme. Ce que semble confirmer, Pierre-Maxime Schuhl qui fut lui aussi maître de conférences de philosophie à Montpellier quelques années plus tard et qui n'hésite pas à écrire dans la nécrologie qu'il lui

consacre : « *Il avait enseigné avec joie pendant un an à la Faculté de Montpellier, dont il apprécia le charme* ».

Son séjour montpelliérain n'est donc que de courte durée : du 1er octobre 1930 au 31 décembre 1931 très précisément. Il rejoint bien vite la Vème section de l'Ephé où une direction d'étude cette fois l'attend en Histoire des idées religieuses dans l'Europe moderne (direction libérée par la nomination de Gibson au Collège de France sur une chaire de philosophie médiévale). Cette direction ne l'empêche pas de s'impliquer dans la revue *Recherches philosophiques* qu'il fonde en 1932 et surtout d'effectuer plusieurs missions à l'étranger. Aussi, après l'Europe, Koyré découvre l'Egypte comme Poyer quelques années plus tôt qu'il était venu remplacer à Montpellier. Il est invité à enseigner à l'Université du Caire la philosophie des sciences (notamment Descartes) et ceci à plusieurs reprises : 1933-1934 ; 1936-1938 puis 1940 (il remplace alors Lalande) où il est rattrapé une seconde fois par la guerre. Lorsque celle-ci se précise et les événements se précipitent, il rentre en France et choisit rapidement son camp : celui de la Résistance et de la France libre au risque de perdre sa nouvelle nationalité française récemment acquise. Paris d'abord, puis ensuite... Montpellier une nouvelle fois, la seconde, où il est plus en sécurité d'une part (Montpellier est en zone libre) et où il donne, d'autre part, un coup de main à ses anciens collègues pour faire passer les licences aux nombreux étudiants réfugiés dans le Sud comme en témoigne l'épaisseur des procès verbaux de l'époque. Afflux d'étudiants d'autant plus difficile à assumer que le professeur de philosophie de Montpellier d'alors, qui n'est autre que Jean Guittou, est prisonnier de Guerre en Allemagne. Puis en 1941, c'est un nouveau départ pour le Caire (via la

Syrie) (à défaut de pouvoir rejoindre Londres) avec cette fois le ferme désir d'aider le Général De Gaulle au Moyen orient via le Comité national d'Egypte de la France libre. De cette période date ses écrits les plus politiques, ceux sur Platon par exemple (*Introduction à la lecture de Platon*). Il fait de la division sociale du travail le principe qui engendre nécessairement la Cité, division dans laquelle les hommes de sciences ont une place importante. En juillet 1941, après la visite du Général de Gaulle au Caire, Koyré est envoyé comme professeur associé à la New school for social research de New-York. Sa mission américaine consiste à contrarier la propagande de Vichy et visibiliser en retour la cause de la France libre. Il y fonde, en novembre 1941, avec d'autres universitaires français (Henri Focillon, Gustave Cohen, Jean et Francis Perrin, Jacques Hadamard, Jacques Maritain...) ou francophones qui eurent à un titre ou à un autre à fuir la persécution nazie, une Ecole libre des Hautes études de New-York, sorte d'université française en exil, dont il est un temps le secrétaire (jusqu'au printemps 1944). On y croise pour ce qui est des sciences sociales : Claude Levi-Strauss et bien sûr Georges Gurvitch. Koyré y multiplie comme à son habitude les conférences sur Galilée, Copernic ou Descartes mais aussi sur « l'armée Allemande », « la Cinquième colonne »... A l'automne 43, il peut faire, à Londres, un compte rendu élogieux de l'activité de l'Ecole à De Gaulle. Ses contacts scientifiques sont désormais nombreux aux Usa. Il y était venu avec en tout et pour tout deux valises autrement dit sans bibliothèque ni manuscrit. Il rompt en contrepartie avec l'Allemagne dont il ne parlera plus la langue.

A la fin de la guerre, il retrouve une fois encore Paris et sa chère Ephé et ce dès avril 1945. Il y reprendra ses activités tout en se rendant aux Etats-

Unis au moins une fois par an : Colombia, Madison, Chicago, Baltimore... où il développe son réseau et fonde son école d'histoire des sciences (on trouve parmi ses auditeurs un certain Thomas S. Kuhn). Ses amis américains finiront par le nommer, en 1956, membre de l'Institute for advanced study de Robert Oppenheimer. Il n'y obtint cependant jamais un poste malgré l'attention de Georges Sarton. En 1951, le Collège de France où il aurait aimé succéder à Gilson, en créant une nouvelle chaire d'histoire de la pensée scientifique, lui fut refusé (malgré de nombreux soutiens dont Lucien Febvre et Fernand Braudel) bien qu'il fut choisi par Gilson comme candidat de deuxième ligne à ce poste 20 ans plus tôt ce qui avait valeur de titre de succession. Cet historien de la pensée religieuse et scientifique échappait encore trop aux catégories disciplinaires en vigueur. Martial Guéroult lui est préféré. Cet échec l'éloignera de plus en plus de Paris (pas de l'Ephe) jusqu'aux jours de 1963 où son état de santé ne le lui permit plus ses séjours aux Etats-Unis. Dès 1962 d'ailleurs, il ne fréquente plus l'Ephe pour les mêmes raisons. Bien que moindre, son activité française durant les années 50 n'en reste pas moins remarquable. Il reprend alors ses travaux sur Newton, Kepler, Borelli, Cavalieri sans oublier bien sûr Galilée et Copernic, ie sur l'histoire des sciences. L'Ephe lui confie, en 1954, une seconde direction d'étude à l'Ephe en Histoire de la pensée scientifique cette fois, dans le cadre de laquelle il développe, avec Fernand Braudel et Lucien Febvre, en 1958, un Centre de recherches d'histoire des sciences et des techniques. En 1959, il est détaché au Cnrs et en 1963, il succède à Gaston Bachelard à la présidence du Groupe français d'historiens des sciences. Sa notoriété n'est plus à faire. Il est fait chevalier de la légion d'honneur par Gaston Berger. Mais depuis la

période américaine et son échec au Collège de France, Alexandre Koyré n'est plus tout à fait le même. L'enseignant au mot juste et à la remarque incisive qu'il a toujours été tend à délaissier les cours afin, écrit-il, « de terminer certains travaux avant que je devienne « gaga » ». Mais il se dit « dépaycé dans ce Paris anormal » : c'est en tous cas ainsi qu'il le décrit les derniers temps à son amie américaine Annah Arendt : « j'ai tant pris l'habitude de Princeton »... Il meurt à Paris le 28 avril 1964 et repose depuis au père Lachaise.

Tel fut l'itinéraire surprenant d'Alexandre Koyré qui vient rejoindre, pour une année seulement, la liste de celles et ceux qui ont honoré de leur présence la Faculté des lettres de Montpellier. Si la philosophie peut s'enorgueillir de cette filiation, il ne peut en être autant pour la sociologie. Le maître de conférences en sociologie et science de l'éducation de l'année universitaire 1930-1931 n'y a finalement, comme on vient de le voir, pas enseigné la sociologie. Cette discipline ne lui est bien sûr pas inconnue, mais elle ne lui paraît pas capitale comme en témoigne les arguments de la polémique, au sens noble du terme, qu'il engagea avec Pierre-Maxime Schuhl au sujet des origines du machinisme ou plus précisément de la stagnation technique du monde antique et, *a contrario*, de son essor à l'époque moderne. Pierre-Maxime Schuhl défend lors d'une conférence de 1937 à l'Institut français de sociologie (puis dans *Machinisme et philosophie*, 1937), après Meyerson, une explication psychosociologique fondée sur la structure de la société, de son économie et de sa culture. La présence d'esclaves ne rend pas seulement la machine inutile, elle institue de surcroît une hiérarchie des valeurs culturelles qui relègue l'art et le travail manuel et

idéalisent la nature et la théorie. Des raisons historiques et sociales déterminées expliquent dans ce cas le « blocage mental » qui dans la société aristocratique de la Grèce antique empêche l'essor des techniques et machines.

Or Koyré trouve cette analyse psychosociologique incomplète. Il ne peut nier que le contexte social est important : « *la science ne se développe pas dans le vide* » écrit-il. Mais il trouve les facteurs sociaux inconstants et peu pertinents en dernière analyse. « *La théorie sociologique nous explique-t-elle d'une manière satisfaisante la structure concrète de la science antique ? Nous explique-t-elle la pauvreté technique de l'antiquité ? Personnellement, je ne le crois pas.* » Pour lui, ce qui manque essentiellement à l'Antiquité pour développer la machine, c'est non moins un contexte socio-culturel qu'une physique, ie une structure conceptuelle qui rendait la technologie tout simplement pensable, une culture de la précision qui permet l'instrumentalisation puis la machine : bref une « *pensée* » technique. Pour les Grecs l'exactitude n'était pas du monde des vivants et c'est parce que les modernes développent cet esprit de « *précision* » qu'ils pourront développer les machines et les techniques. Les Grecs vivent, quelque soit leur organisation sociale, à l'heure de « *l'à peu près* ». Une explication inspirée de Febvre toute empruntée d'une analyse historique de la pensée. Cette pensée humaine dont il a tant cherché à montrer l'unité et l'incidente. Une analyse finalement plus épistémologique que foncièrement sociologique.

Sources :

1. Belaval Yvon, « Les recherches philosophiques d'Alexandre Koyré », *Critique*, n° 207-208, 1964, pp. 675-704.
2. Cohen I. Bernard et Taton René, « Hommage à Alexandre Koyré », in *L'Aventure de la science. Mélanges Alexandre Koyré*, Paris, Hermann, 1964, pp. XIX-XXV.
3. Costabel Pierre, « Alexandre Koyré, critique de la pensée mécanique », *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 155-159.
4. Delorme Suzanne, « Hommage à Alexandre Koyré », *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 129-139.
5. Etiemble René, « Une voix de Taganrog : Alexandre Koyré », *La nouvelle revue française*, n° 161, mai 1966, pages 882-890.
6. Jorland Gérard, *La Science dans la philosophie. Les recherches épistémologiques d'Alexandre Koyré*, Paris, Gallimard, 1981, 375 pages.
7. Koyré Alexandre, « Les origines du machinisme », *Critique*, n° 26, 1948, pp. 610-629.
8. Koyré Alexandre, « Du monde de l'à peu près à l'univers de la précision », *Critique*, n° 28, 1948, pp. 806-823.
9. Koyré Alexandre, *Titres et travaux. Propositions pour un enseignement au Collège de France*, Paris, Imp. Foulon, 1951.
10. Redondi Pietro (Ed.), *De la Mystique à la science. Cours, conférences et documents 1922-1962*, Paris, Ehes, 1986, 227 pages.
11. Russo François, « Alexandre Koyré et l'histoire de la pensée scientifique », *Archives de philosophie*, 1965, pp. 337-361.
12. Stoffel Jean-François, *Bibliographie d'Alexandre Koyré*, Firenze, Léo S. Olschky, 2000, 195 pages.
13. Taton René, « Alexandre Koyré, historien de la « révolution astronomique » », *Revue d'histoire*

- des sciences et de leurs applications*,
n° 2, 1965, pp. 147-154.
14. Vignaux Paul, « De la théorie scolastique à la science moderne » *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, n° 2, 1965, pp. 141-146.
  15. Vignaux Paul, « Alexandre Koyré (1892-1964) », in Ephe, *Annuaire 1964-1965 – section sciences religieuses*, paris, Ephe, 1965, pp. 43-49.
  16. Wahl Jean, « Le rôle de Alexandre Koyré dans le développement des études hégéliennes en France », *Archives de philosophie*, 1965, pp. 323-336.
  17. Zambelli Paola, « Introduction », in Stoffel Jean-François, *Bibliographie d'Alexandre Koyré*, Firenze, Léo S. Olschky, 2000, pp VII-XX.

O perspectivă socio-semiotică de analiză a centrului comercial

Mihaela Bonescu, Professeur affilié,
CEREN, Groupe ESC Dijon-Bourgogne

Resume: *Monde symbolique à part entière, le centre commercial ou le shopping center est une émanation postmoderne de la consommation de masse. Il fait éclore non seulement un nouvel imaginaire, mais aussi une nouvelle idéologie de la consommation, avec ses valeurs propres et de nouvelles modalités d'expression. Ne dans les sociétés postindustrielles il y a un demi-siècle, le centre commercial est un symbole de la société d'abondance et de la société de consommation (Baudrillard), ambassadeur et éveilleur de nouvelles pratiques associées et de nouveaux comportements. Nouvelle forme de consommation, donc nouvelle forme de socialité et de constructions identitaires.*

Mots-clés: socio-sémiotique, communication, grande consommation, grande distribution, expérience, polysensorialité.

Un imaginar de consum în evoluție

Dacă, în termeni economic, consumul este în mod clar legat de productivitate, în viața cotidiană el este regizat printr-o formă de "gândire magică"¹, în sensul unei credințe în toată puterea semnelor (promotoare, de altfel, ale bunăstării și fericirii). O "genealogie a consumului"² arată că ansamblul nevoilor consumatorilor este generat de

către sistemul de producție. Odată cu apariția mașinilor, forța productivă crește, ceea ce acționează nu doar asupra circulației capitalului, dar și asupra forței muncii remunerate. Sistemul de nevoi ar fi, de asemenea, controlat, impus și raționalizat de către ordinea de producție, într-o logică de satisfacere, distincție, diferență. Posesia bunurilor situează individul în sistemul social, consumul putând legitima și ameliora statusul său social. Deci este vorba de un fel de nivelare pe care o presupune acest fenomen, nivelare care pare să reiese mai degrabă din nevoia de a se alinia mai mult la o exigență externă, decât la o necesitate internă.

Potrivit lui Gilles Lipovetsky, acest "consum ostentativ, de clasă", evoluează astăzi spre un "consum individualist, emoțional", căci "multe dintre cumpărăturile noastre nu mai sunt făcute pentru a câștiga stima celorlalți, ci pentru noi înșine, pentru a comunica, a fi în formă și într-o stare de sănătate bună, pentru a vibra, a simți emoții, a trăi experiențe senzitive sau estetice"³. Neo-consumatorul care "dorește imediat", ușor iritabil din cauza oricărei disfuncțiuni, găsește în "hiperconsum" un substitut al vieții pe care îl dorește și care și care poate să îi aducă o satisfacție compensatorie și un mijloc concret de a-și remonta moralul. Dar consumul-acumularea bunurilor nu mai este

---

1 Baudrillard, J. - *La société de consommation, Ses mythes et ses structures.*- Paris: Denoel, 1970, p. 27.

2 *Ibid.*, p. 103.

---

3 Lipovetsky, G. - *La société de déception.*- Paris: Les éditions Textuel, 2006, p. 44.

suficientă pentru ”turbo-consumator” (Lipovetsky), care găsește ”o planșă de salvare în reinvestirea vechilor sau noilor spiritualități capabile să ofere o unitate, un sens, repere, o integrare comunitară : ceea ce omul are nevoie pentru a combate angoasa haosului, incertitudinii și vidului. Reactivarea credinței este efectul mai puțin al unei creșteri a mărfii decât un deficit al sensului colectiv de incorporare comunitară⁴. Un consum de natură mai mult imaterială, deci, care sparge și amestecă valorile, credințele, emoțiile.

În această ordine de idei, imaginarul centrului comercial este fondat, așa cum sugerează Ricardo Ferreira Freitas⁵, pe structuri mistice și sintetice ale imaginarii (G. Durand), care aparțin regimului nocturn al imaginilor, în care temporalitate este comprimată și ciclică, în care afectivitatea și emoția se opun rațiunii. Centrele comerciale, pe care le numim adesea *mall-uri* sau *shopping centers*, trimit ”la ideea unui oraș ideal, conceput în așa fel încât caracteristicile și serviciile principale ale unui oraș să fie prezente în clădire : piețe, străzi pentru plimbare, bănci, cinema, restaurante etc.”⁶. Numeroase inconveniente ale cotidianului citadin (poluare, furturi, ambuteiaje) sunt practic eliminate în interiorul acestor clădiri inteligente, luminate în mod ingenios, care nu cunosc nici intemperiiile, nici variațiile temperaturii din mediul înconjurător, grație climatizării. Ca și copiii ale orașului ideal, centrele comerciale ”se aseamănă (ceea ce face posibil un gen de conviețuire internațională), au o socialitate locală și tribală care aduce un

gust nou formulei urbane. Ele sunt o copie, ca și reproducere a unui gen de spațiu de consum transnațional, dar și un simulacru, ca și contradicție cu imaginarul vieții urbane exterioare: violentă, în care plimbarea nu este chiar facilă”⁷. Temporalitatea specifică centrelor comerciale se definește ca o ruptură față de timpul real al orașului, accelerat, grăbit, care grăbește. Locurile primesc numeroase servicii (poștă, restaurante, bancă etc.), ce acompaniază și liniștesc consumatorul, pe toată durata vizitei.

În pofida acestei universalități aparente a modelului canonic al centrului comercial, variațiile sunt totuși posibile, ilustrând particularități culturale și sociale. Ceea ce este important să reținem este că ”centrul comercial favorizează pluralitatea codurilor și încearcă să repete sistemele de comunicare ale orașului visat, de către consumatorul contemporan oferind o semantică proprie care supravalorizează cursul de schimb al obiectelor și care creează, în același timp, noi valori de comportament între publicul itinerant și permanent care le frecventează”⁸. L'identité du consommateur est, bien sûr, un enjeu stratégique important, car elle se donne a voir par les choix effectués et par les comportements adoptés.

Pentru Benoît Heilbrunn, practicile de consum sunt o modalitate eficace de expresie identitară și de punere în practică a identității, căci ”obiectele consumate constituie un vast sistem semiotic de exprimare, prin care indivizii manifestă caracteristici identitare”⁹, cum ar fi apartenența la o sub-cultură, la un

---

4 *Ibid.*, p. 46.

5 Ferreira Freitas, R. - *Centres commerciaux : îles urbaines de la post-modernité*- Paris: L'Harmattan, 1996.

6 *Ibid.*, p.13

---

7 *Ibid.*, p.14

8 *Ibid.*, p.22

9 Heilbrunn, B. - *La consommation et ses sociologies*- Paris: Annand Colin, 2005, p. 99.

grup social etc. Cultura diferenței se adaugă consumului simbolic, semn al dorinței de a ameliora conceptul de sine, prin adeziunea și adoptarea bunurilor și simbolurilor dotate cu semnificații soecialemente acceptate. În mediul urban, acest tip de consum este mai practic, datorită eficacității sale simbolice.

La imaginea identității multiple a consumatorului, consumul însăși dobândește nuanțe diferite, de-a lungul timpului și aspiră, dincolo de etichete, la statutul de consumator responsabil, durabil, etic sau chiar de consum'actiune sau eco-consum. Este vorba despre o modalitate reflectată, responsabilă, cetățenească de a acționa și a cheltui, de a face lucruri și de a exprima convingeri, *via* modul de consum adoptat.

Axiologia marelui consum

Dincolo de valorile comerciale, marele consum, propriu mării distribuții, dezvoltă un sistem de valori umane și cetățenești, încât este posibilă organizarea în jurul a două axe : o axă a valorilor de bază ("utilitare" sau "non-existențiale") și o axă a valorilor de utilizare ("existențiale" și "non-utilitare") (Floch). La nivel global, axa *valorilor de bază* se întinde între o dimensiune de piață și comercială, pe de o parte, și o dimensiune etică, pe de altă parte, în timp ce axa *valorilor de utilizare* pune în tensiune valori profesionale și valori raționale. Dacă calitatea produselor și serviciilor, ca și prețurile se circumscriu dimensiunii de piață propriu-zise, responsabilitatea, transparența, ecologia sunt polarizate de către domeniunea etică. Profesionalismul, disponibilitatea și onestitatea, într-o logică a utilizării, se opun la rândul lor la anumite valori cum ar fi solidaritatea, încrederea sau exemplaritatea, proprii dimensiunii raționale.

Jean-Marie Floch propune o schemă semiotică¹⁰ a axiologiei consumului, plecând de la această primă opoziție (relație de contrarietate) între valorile de bază, "care corespund în planul preocupărilor fundamentale ale ființei și a căror anchetă susține viața"¹¹, și valorile de utilizare.

Rezultă de aici patru mari tipuri de valorizare, care sunt : valorizarea *practică* (cumpărare, fidelitate etc.), opusă valorizării *ludice* (evadare, schimbare a mediului, divertisment etc) și valorizarea *critică* (servicii, calitate, preț etc.), opusă valorizării *utopice* (identitate, conviețuire, partaj etc.). Utilitatea acestei organizări a sistemului valorilor de consum nu mai trebuie demonstrată, în special în marketing, căci ea ne permite "să înțelegem mai bine așteptările consumatorilor pe o anumită piață : cum se organizează, prin ce se aseamănă sau se disting, în ce anume sunt complementare sau contradictorii". și să nu uităm că sistemul de valori care fundamentează, la un nivel profund, alegerile tematice ca și modalitățile figurative exprimate, în diversitatea mesajelor și semnelor.

De la contractul narativ la strategiile discursive

După ce am arătat combinația și ierarhia valorilor de consum, la nivel axiologic, trebuie să arătăm acum parcursul generator al semnificației¹², pentru a identifica structurile semio-narative de bază, care determină la rândul lor structurile discursive și alegerile tematice și figurative. Deci, nu succesiunea temporală a etapelor creației obiectului (în cazul nostru, centrul

10 Floch, J.-M. - *Sémiotique, marketing et communication. Sous les signes, les stratégies*, Paris: PUF, 1990, p. 130-131.

11 *Ibid.*, p. 127.

12 *Ibid.*, p. 123-126.

comercial) nu ne interesează, dar constituirea progresivă a semnificației sale. Ea apare în cadrul enunțului, adică din luarea în calcul de către enunțiator a virtualităților pe care i le oferă limba și sistemul pe semnificații pe care le utilizează.

Structurile semio-narative de suprafață se organizează într/un program narativ¹³, pe care îl convoacă trei planuri de manifestare a competențelor modale, cu privire la consumatori : cognitiv, persuasiv și factic.

Manipularea, în sensul semiotic al termenului¹⁴, adică acțiunea intențională a destinatorului (centrul comercial) asupra receptorului (în cazul nostru consumatorul), activată de competențele cognitive (în logica produselor și serviciilor) și simbolice (logica consumului), dar și de competențele pragmatice și performative (logica acțiunii). Erik Landowski revizitează ”practicile strategice” despre care vorbește Erik Bertin, și propune (Fig. 3), cu privire la *strategie*, un „model tipologic lărgit a cărei componentă o prezentăm mai jos, în care formele elementare interacțiunii sunt interdefinite pe baza unor criterii explicite”, ceea ce ”ar trebui să dea posibilitatea acestei noțiuni o valoare mai precisă, o adevărată putere, discriminatorie, și prin aceasta o mare importanță operatorie”¹⁵ :

13 Boutaud, J.-J., Bonescu, M., Bratu, D. - *La grande distribution en Roumanie: vers le modèle français? Approche sémiotiques de deux enseignes: Cora et Carrefour*, Actes du colloque Francophonie roumaine et intégration européenne. - Centre Gaston Bachelard : Dijon, 2006, p. 560.

14 Bertin, E. - *Penser la stratégie dans le champ de la communication. Une approche sémiotique*- [en ligne], Limoges Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110, 2007, [référence du 07/10/2007],

15 Landowski, E. - *Avant-propos : ajustements stratégiques* [en ligne], Limoges

Faire être

Faire advenir

Régime d'interaction:
la programmation
fondée sur la régularité
(rôle thématique).

Faire survenir

Régime d'interaction:
l'assentiment
fondée sur la l'alea
(rôle thématique).

Faire vouloir

Regime d' interaction:
la manipulation
fondée sur l'intentionnalité
(compétence modale).

Faire faire

Régime d' interaction:
l'ajustement
fondée sur la sensibilité
(compétence esthétique).

Fig.1. *Stratégie et pratiques stratégiques*
(Landowski)

Interesul unui asemenea model rezidă în capacitatea de a pune în dialog și de a face să inter-acționeze pe de o parte, modelul occidental, fondat pe o gestiune strategică și pe o programare obiectivă, și pe de altă parte modelul oriental, fondat pe ”libera înflorire a potențialităților proprii fiecăruia dintre protagoniștii interacțiunii”, care ”deschide între ei posibilitatea unor ajustări mutuale”¹⁶. Toate acestea cu scopul de ” a mira fără a șoca, de a suscita complicitatea creând sensul sau valorii la limita lucrurilor deplasate, și lipsește de bun simț”¹⁷. Iată marile linii ale noii ”reguli de aur” a unui discurs public eficace, înclinată pe modul de promovare comercială sau de valorizare pur și simplu umană și socială.

Ambianța senzorială : o valoare adăugată

La un nivel discursiv, alegerile figurative de suprafață privesc nu doar spațiul și timpul, dar și actorii și

Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110,2007, [référence du 07110/2007]

16 *Ibid.*

17 *Ibid.*

raporturile lor cu obiectele. În acest sens, ideea unui "mediamagazin", ca și "metaforă pentru a gândi mutația designului mediului înconjurător"¹⁸, ne apare, într-o primă instanță, în particular interesantă, din punct de vedere al proiectului comercial ca articolare a celor trei *semioze* succesive (Davallon): discursivă, spațială și comportamentală.

De notat, de asemenea, că pentru Pierre Berthelot, nu dispozitivul tehnic constituie prima capacitate mediatică a unui magazin, dar "aranjarea intenționată a diferitelor elemente constitutive ale mediului înconjurător (spațiu, parcurs, mobilier, materiale, culori, solu etc.)"¹⁹ care joacă un rol decisiv în procesul de însușire (sau nu) a unui magazin sau a produselor sale. Aceste variabile construiesc o atmosferă a magazinului care trimite la ideea unui marketing senzorial din punct de vedere al vânzării"²⁰. Numeroase studii de marketing au arătat că "creația mediului înconjurător al unui bun specific" poate "să suscite la clienți reacții favorabile pentru achiziționarea bunurilor și/sau serviciilor"²¹. Dacă, într-o primă etapă, experiențele de teren s-au derulat într-o manieră secvențială, "lucrând fie culoarea, fie muzica, fie mirosurile,

astăzi această concepție atomizată a mediului cumpărăturilor, a lăsat loc unui demers calificat holistic"²², care înfățișează componentele senzoriale în interacțiune și în sincretism.

Crearea unor medii pentru cumpărături trebuie gândită la confluența caracteristicilor arhitecturale ale punctului de vânzare (talie, acces, parcurs, aranjare etc.), dimensiuni sociale ale dispozitivului (relațiile client-vânzător, disponibilitatea vânzătorilor, calitatea consiliului etc.) și, în sfârșit, ale variabilelor senzoriale (parfumuri de amiență, tematizare, texturi, calitatea luminii etc.). Loc polisemic prin definiție, centrul comercial dezvoltă de asemenea o dimensiune polisenzorială și experiențială, purtătoare de sens și de valori.

Concluzie

Destul de diferite de alte locuri de tranzit (piețe, stații service, aeroporturi, gări), centrele comerciale se definesc printr-o topică funcțională, care vizează optimizarea spațiului și timpului pe care utilizatorii îl depășesc. Ele propun nu doar o diversitate de servicii, dar și o diversitate de valori și de configurații ale spațiului. Astfel, marele consum dezvoltă un sistem de valori atașate nu doar dimensiunii utilitare sau practice (produs, fidelitate), dar și unei dimensiuni existențiale (conviețuire) sau ludice (evadare, divertisment), în timp ce piețele pun accent pe proximitatea și imaginarul orașului. Ele dezvoltă un univers relațional care permite confruntarea consumatorului, aducându-i garanții suplimentare de calitate, cel puțin la nivel simbolic.

---

18 Berthelot, P. - *Le «mediamagasin », une métaphore pour penser la mutation du design d'environnement. Contexte, démarche et art de faire de l'expertise communicationnelle du designer d'environnement.* - Thèse de Doctorat, Université Paris Sorbonne - Paris IV, 2006.

19 *Ibid.*, p. 224.

20 Rieunier, S. - *Le marketing sensoriel du point de vente. Créer et gérer l'ambiance des lieux commerciaux.*-Paris: Dunod, 2002.

21 Lemoine, J.-F. - *L'atmosphère du point de vente comme variable stratégique commerciale: bilan et perspectives,* Décisions Marketing, juillet-septembre 2005/n° 39, p. 79.

---

22 *Ibid.*, p. 81.

Bibliographie selective:

1. Baudrillard, J. - *La société de consommation, Ses mythes et ses structures.*- Paris: Denoel,1970.
2. Berthelot, P. - *Le «médiama-gasin», une métaphore pour penser la mutation du design d'environnement. Contexte, démarche et art de faire de l'expertise communicationnelle du designer d'environnement.* - Thèse de Doctorat, Université Paris Sorbonne - Paris IV, 2006.
3. Bertin, E., *Penser la stratégie dans le champ de la communication. Une approche sémiotique* [en ligne], Limoges : Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110,2007, [référence du 07/10/2007]
4. Boutaud, J.-J., Bonescu, M., Bratu, D. - «La grande distribution en Roumanie: vers le modèle français ? Approche sémiotique de deux enseignes : Cora et Carrefour », Actes du colloque *Francophonie roumaine et intégration européenne.* - Centre Gaston Bachelard : Dijon, 2006, p. 553-567.
5. Ferreira Freitas, R. - *Centres commerciaux : îles urbaines de la post-modernité*, Paris: L'Harmattan, 1996.
6. Floch, J.-M. - *Sémiotique, marketing et communication. Sous les signes, les stratégies* Paris: PUF, 1990.
7. Heilbrunn, B. - *La consommation et ses sociologies.*- Paris: Armand Colin, 2005.
8. Landowski, E. - *Avant-propos: ajustements stratégiques* [en ligne], Limoges: Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110, 2007, [référence du 07/10/2007],
9. Lemoine, J.-F. - *L'atmosphère du point de vente comme variable stratégique commerciale: bilan et perspectives*, *Decisions Marketing*, juillet-septembre 2008/no 39, p. 79-82.
10. Lipovetsky, G. - *La société de déception*- Paris: Les éditions Textuel, 2006.
11. Rieunier, S. (dir.) - *Le marketing sensoriel du point de vente. Créer et gérer l'ambiance des lieux commerciaux.*- Paris: Dunod, 2002.

Une lecture socio-sémiotique du centre commercial

Mihaela Bonescu, Professeur affilié,
CEREN, Groupe ESC Dijon-Bourgogne

Resume: *Monde symbolique à part entière, le centre commercial ou le shopping center est une émanation postmoderne de la consommation de masse. Il fait éclore non seulement un nouvel imaginaire, mais aussi une nouvelle idéologie de la consommation, avec ses valeurs propres et de nouvelles modalités d'expression. Ne dans les sociétés postindustrielles il y a un demi-siècle, le centre commercial est un symbole de la société d'abondance et de la société de consommation (Baudrillard), ambassadeur et éveilleur de nouvelles pratiques associées et de nouveaux comportements. Nouvelle forme de consommation, donc nouvelle forme de socialité et de constructions identitaires.*

Mots-clés: socio-sémiotique, communication, grande consommation, grande distribution, expérience, polysensorialité.

Un imaginaire de consommation en évolution

Si, en termes économiques, la consommation est étroitement liée à la productivité, dans la vie quotidienne elle est régie par une forme de «pensée magique»¹, dans le sens d'une croyance dans la toute-puissance des signes (prometteurs, par ailleurs, de bien-être et de bonheur). Une «généalogie de la consommation»² montre que l'ensemble des besoins des consommateurs sont en

effet gènes par le système de production. Avec l'arrivée des machines, la force productive augmente, ce qui agit non seulement sûr la circulation du capital, mais aussi sûr la force de travail salariée. Le système des besoins serait ainsi contrôlé, imposé et rationalisé par l'ordre de production, dans une logique de satisfaction, de distinction, de différence. La possession de biens situe l'individu dans le système social, la consommation ayant le pouvoir de légitimer et d'améliorer son statut social. Il y a donc une sorte de nivellement engendré par ce phénomène, nivellement qui semble être régi davantage par le souci de s'aligner à une exigence externe que par une nécessité interne.

Selon Gilles Lipovetsky, cette consommation «ostentatoire, de classe», évolue aujourd'hui vers une «consommation individualiste émotionnelle », car «nombre de nos achats ne sont plus effectués pour gagner l'estime d'autrui, mais en vue de nous-mêmes, pour communiquer, être en forme et en bonne santé, vibrer, ressentir des émotions, vivre des expériences sensibles ou esthétiques»³. Le *néoconsommateur*, qui « veut tout, tout de suite », facilement irritable par toute panne ou dysfonctionnement, trouve dans « l'hyperconsommation » un succédané de la vie qu'il désire et qui peut lui apporter une satisfaction compensatoire et un moyen concret de se remonter le moral. Mais la

---

1 Baudrillard, J. - *La société de consommation, Ses mythes et ses structures.*- Paris: Denoel, 1970, p. 27.

2 *Ibid.*, p. 103.

---

3 lipovetsky, G. - *La société de déception.*- Paris: Les éditions Textuel, 2006, p. 44.

consommation-accumulation de biens ne suffit plus au «turbo-consommateur» (Lipovetsky), qui trouve «une planche - de salut dans le réinvestissement d'anciennes ou de nouvelles spiritualités capables d'offrir de l'unité, un sens, des repères, une intégration communautaire : ce dont l'homme a besoin pour combattre l'angoisse du chaos, de l'incertitude et du vide. La réactivation du croire est l'effet moins de l'excroissance marchande que d'un déficit de sens collectif et d'incorporation communautaire¹. Une consommation de nature plus immatérielle donc, qui broie et mélange des valeurs, des croyances, des émotions.

Dans cet ordre d'idées, l'imaginaire du centre commercial est fondé, comme le suggère Ricardo Ferreira Freitas², sûr des structures mystiques et synthétiques de l'imaginaire (G. Durand), qui appartiennent au régime nocturne des images, où la temporalité est contractée et cyclique, où l'affectivité et l'émotion s'opposent à la raison. Les centres commerciaux, qu'on appelle ailleurs *malls* ou *shopping centers*, renvoient à « l'idée d'une cité idéale, conçue de façon que les caractéristiques et services principaux d'une ville soient présents dans l'établissement : places, rues de promenade, banque, cinéma, restauration etc. »³. De nombreux inconvénients du quotidien citadin (pollution, vols, embouteillages etc.) sont pratiquement éliminés à l'intérieur de ces bâtiments intelligents, ingénieusement éclairés, qui ne connaissent ni les intempéries, ni les variations de la température ambiante, grâce à la climatisation. En tant que simulacres ou copies de la cité idéale, les centres

commerciaux « se ressemblent (ce qui rend possible un genre de convivialité internationale), ils ont aussi une socialité locale et tribale qui amène comme un goût nouveau à la formule urbaine. Copie en tant que reproduction d'un genre d'espace de consommation transnationale, et simulacre en tant que contradiction avec l'imaginaire de la vie urbaine extérieure : violente, ou la promenade n'est plus tout à fait tranquille »⁴. La temporalité spécifique aux centres commerciaux se définit comme une rupture avec le temps réel de la ville, accélère, presse, pressant. Les lieux accueillent de nombreux services (poste, restauration, banque etc.), qui accompagnent et rassurent le consommateur durant sa visite.

Malgré cette apparente universalité du modèle canonique de centre commercial, des variations sont tout de même possibles, illustrant des particularités culturelles et sociales. Ce qu'il est important de retenir c'est que « le centre commercial favorise la pluralité de codes et essaie de répéter les systèmes de communication de la cité rêvée par le consommateur contemporain en offrant une sémantique propre qui survalorise le référentiel d'échange d'objets et qui crée, en même temps, des nouvelles valeurs de comportement entre les publics itinérants et permanents qui les fréquentent »⁵. L'identité du consommateur est, bien sûr, un enjeu stratégique important, car elle se donne à voir par les choix effectués et par les comportements adoptés.

Pour Benoît Heilbrunn, les pratiques de consommation sont une très efficace modalité d'expression identitaire et de mise en récit de l'identité, car « les objets consommés constituent un vaste système sémiotique d'expression, par lesquelles individus manifestent des

---

1 *Ibid.*, p. 46.

2 Ferreira Freitas, R. - *Centres commerciaux : îles urbaines de la post-modernité* - Paris: L'Harmattan, 1996.

3 *Ibid.*, p.13

---

4 *Ibid.*, p.14

5 *Ibid.*, p.22

caractéristiques identitaires»¹ telles que l'appartenance à une sous-culture, à un groupe social etc. La culture de la différence y rejoint la consommation symbolique, signe du désir d'améliorer l'image et le concept de soi, par l'adhésion et l'adoption de biens et de symboles dotés de significations socialement acceptées. En milieu urbain, ce type de consommation est d'autant plus pratique, en raison de son efficacité symbolique.

À l'image de l'identité multiple du consommateur, la consommation elle-même prend des nuances dans l'air du temps et aspire, au-delà des étiquettes, au statut de consommation responsable, durable, éthique ou encore consommation ou éco-consommation. Il s'agit donc d'une manière réfléchie, responsable, citoyenne, d'agir et de dépenser, de faire des choix et d'exprimer ses convictions, *via* le mode de consommation adopté.

L'axiologie de la grande consommation

Au-delà des valeurs commerciales, la grande consommation, propre à la grande distribution, développe tout un système de valeurs humaines et citoyennes, qu'il est possible d'organiser autour de deux axes: un axe des valeurs de base (« utilitaires » ou « non-existentielles ») et un axe des valeurs d'usage (« existentielles » et « non-utilitaires ») (Floch). Globalement, l'axe des *valeurs de base* s'étire entre une dimension marchande et commerciale d'une part, et une dimension éthique, d'autre part, alors que l'axe des *valeurs d'usage* met en tension des valeurs professionnelles et des valeurs

relationnelles. Si la qualité des produits et des services, de même que les prix se rattachent à la dimension marchande proprement-dite, la responsabilité, la transparence, l'écologie sont polarisées par la dimension éthique. Le professionnalisme, la disponibilité et l'honnêteté, dans une logique d'usage, s'opposent à leur tour à certaines valeurs comme la solidarité, la confiance ou l'exemplarité, propres à la dimension relationnelle.

Jean-Marie Floch propose une mise en carré sémiotiques² (Fig. 1) de l'axiologie de la consommation, partant de cette opposition première (relation de contrariété) entre les valeurs de base, « qui correspondent au plan des préoccupations fondamentales de l'être et dont la quête sous-tend la vie »³, et les valeurs d'usage.

Il en émerge quatre grands types de valorisation, qui sont : la valorisation *pratique* (achat, fidélité, etc.), opposée à la valorisation *ludique* (évasion, dépaysement, divertissement, etc.), et la valorisation *critique* (services, qualité, prix, etc.), opposée à la valorisation *utopique* (identité, convivialité, partage, etc.). L'utilité de cette organisation du système des valeurs de la consommation n'est plus à prouver, notamment en marketing, car elle permet de « mieux comprendre les attentes des consommateurs sur un marché donné : comment elles s'organisent, en quoi elles se ressemblent ou s'opposent, en quoi elles sont complémentaires ou contradictoires ». Et n'oublions pas non plus que c'est le système de valeurs qui fonde, à un niveau profond, les choix thématiques ainsi que les modalités

---

1 Heilbrunn, B. - *La consommation et ses sociologies*.- Paris: Annand Colin, 2005, p. 99.

---

2 Floch, J.-M. - *Sémiotique, marketing et communication. Sous les signes, les stratégies*» Paris: PUF, 1990, p. 130-131.

3 *Ibid.*, p. 127.

figuratives exprimées en surface, dans la diversité des messages et des signes.

Du contrat narratif aux stratégies discursives

Après avoir montré l'agencement et la hiérarchie des valeurs de la consommation au niveau axiologique, en profondeur, il nous appartient maintenant de remonter le parcours génératif de la signification¹, afin d'identifier les structures sémio-narratives de base, qui déterminent à leur tour les structures discursives et les choix thématiques et figuratifs en surface. Ce n'est donc pas la succession temporelle des étapes de la création de l'objet (dans notre cas le centre commercial) qui nous intéresse, mais la constitution progressive de sa signification. Elle surgit dans le cadre de l'énonciation, c'est-à-dire de la prise en charge par l'énonciateur des virtualités que lui offre le langage ou le système de signification qu'il utilise.

Les structures sémio-narratives de surface s'organisent dans un programme narratif², qu'il convoque trois plans de manifestation des compétences modales, à l'égard des consommateurs : cognitif, persuasif et factitif.

La *manipulation*, au sens sémiotiques du terme³, c'est-à-dire l'action intentionnelle de l'énonciateur

(le centre commercial) sûr l'énonciataire (dans notre cas le consommateur), active des compétences cognitives (dans la logique des produits et des services) et symboliques (logique du consommateur), mais aussi des compétences pragmatiques et performatives (logique d'action). Erik Landowski revisite les «pratiques stratégiques» inaugurées par Erik Bertin, et propose (Fig. 3), à l'égard de la *stratégie*, un «modèle typologique élargi dont nous présentons ci-dessous l'armature, ou les formes élémentaires de l'interaction sont interdéfinies sur la base de critères explicites», ce qui «devrait permettre de donner à cette notion un peu plus de portée, un vrai pouvoir, discriminant, et par là une plus grande portée opératoire»⁴ :

Faire être

Faire advenir

Régime d'interaction:
la programmation
fondée sur la régularité
(rôle thématique).

Faire survenir

Régime d'interaction:
l'assentiment
fondée sur la l'alea
(rôle thématique).

Faire vouloir

Régime d'interaction:
la manipulation
fondée sur l'intentionnalité
(compétence modale).

Faire faire

Régime d'interaction:
l'ajustement
fondée sur la sensibilité
(compétence esthétique).

Fig.1. Stratégie et pratiques stratégiques
(Landowski)

L'intérêt d'un tel modèle réside dans sa capacité de mettre en dialogue et de faire interagir d'un côté le modèle occidental, fondé sur la gestion stratégique et sur la programmation

1 *Ibid.*, p. 123-126.

2 Boutaud, J.-J., Bonescu, M., Bratu, D. - « La grande distribution en Roumanie: vers le modèle français ? Approche sémiotiques de deux enseignes: Cora et Carrefour », Actes du colloque Francophonie roumaine et intégration européenne. - Centre Gaston Bachelard : Dijon, 2006, p. 560.

3 Bertin, E. - *Penser la stratégie dans le champ de la communication. Une approche sémiotique*- [en ligne], Limoges Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110, 2007, [référence du 07/10/2007],

4 Landowski, E. - *Avant-propos : ajustements stratégiques*» [en ligne] , Limoges Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110,2007, [référence du 07/10/2007],

objective, et d'un autre cote le modèle oriental, fonde sur «le libre épanouissement des potentialités propres à chacun des protagonistes de l'interaction », qui «ouvre entre eux la possibilité d'ajustements mutuels »¹. Tout cela afin d'« étonner sans choquer, susciter la complicité en créant du sens ou de la valeur à *la limite* de l'incongru ou de l'insensé »². Voici donc les grandes lignes de la nouvelle «règle d'or» d'un discours public efficace, décliné sur le mode de la promotion commerciale ou de la valorisation simplement humaine et sociale.

L'ambiance sensorielle : une valeur ajoutée

Au niveau discursif, les choix figuratifs de surface concernent non seulement l'espace et le temps, mais aussi les acteurs et leur rapport aux objets. Dans ce sens, l'idée d'un « médiamagasin », en tant que « métaphore pour penser la mutation du design d'environnement »³, nous paraît, en première instance, particulièrement intéressante dans l'approche du projet commercial comme articulation de trois *sémioses* successives (Davallon): discursive, spatiale et comportementale.

A noter également que pour Pierre Berthelot, ce n'est pas le dispositif technique qui constitue la première capacité médiatique d'un magasin, mais c'est « l'agencement intentionnel des différents éléments constitutifs de son environnement (espace, parcours, mobiliers, matériaux, couleurs, sol, etc.)

»⁴ qui joue un rôle décisif dans le processus d'appropriation (ou non) d'un magasin et de ses produits. Ces variables construisent une atmosphère du magasin qui renvoie à l'idée d'un marketing sensoriel du point de vente⁵. De nombreuses études de marketing ont montré que « la création d'un environnement d'achat spécifique » peut « susciter chez les clients des réactions favorables à l'acquisition de biens et/ou services »⁶. Si, dans un premier temps, les expériences menées sur le terrain se sont déroulées de nature séquentielle, «travaillant soit la couleur, soit la musique, soit les odeurs, aujourd'hui, cette conception atomisée de l'environnement d'achat a progressivement laissé place à une approche qualifiée. d'holistique »⁷, qui envisage les composantes sensorielles en interaction et en syncrétisme.

La création d'environnements d'achat doit être pensée à la confluence des caractéristiques architecturales du point de vente (taille, accès, parcours, rangement etc.), des dimensions sociales du dispositif (relations client-employé, disponibilité des vendeurs, qualité du conseil etc.) et, enfin, de plusieurs variables sensorielles (parfums d'ambiance, thématisation, textures, qualités de la lumière etc.). Lieu polysémique par définition, le centre commercial développe aussi une dimension polysensorielle et expérientielle, porteuse de sens et de

---

4 *Ibid.*, p. 224.

5 Rieunier, S. - Le marketing sensoriel du point de vente. Créer et gérer l'ambiance des lieux commerciaux.-Paris: Dunod, 2002.

6 Lemoine, J.-F. - L'atmosphère du point de vente comme variable stratégique commerciale: bilan et perspectives, *Décisions Marketing*, juillet-septembre 2005/n° 39, p. 79.

7 *Ibid.*, p. 81.

---

1 *Ibid.*

2 *Ibid.*

3 Berthelot, P. - Le «mediamagasin », une métaphore pour penser la mutation du design d'environnement. Contexte, démarche et art de faire de l'expertise communicationnelle du designer d'environnement. - Thèse de Doctorat, Université Paris Sorbonne - Paris IV, 2006.

valeurs.

Conclusion

Bien différents des autres lieux de transit (marchés, stations service, aéroports, gares) les centres commerciaux se définissent donc par une topique essentiellement fonctionnelle, visant à optimiser l'espace et le temps que les usagers y passent. Ils proposent non seulement une diversité de services, mais aussi une diversité de valorisations et de configurations de l'espace. Ainsi, la grande consommation développe un système de valeurs attachées non seulement à la dimension utilitaire ou pratique (achat, fidélité), mais aussi à une dimension existentielle (convivialité) ou ludique (évasion, divertissement), tandis que les marchés misent sur la proximité et l'imaginaire de la ville. Ils développent un univers relationnel qui permet de conforter le consommateur, lui apportant des garanties supplémentaires de qualité, du moins au niveau symbolique.

Bibliographie selective:

1. Baudrillard, J. - *La société de consommation, Ses mythes et ses structures.*- Paris: Denoel, 1970.
2. Berthelot, P. - *Le «médiama-gasin», une métaphore pour penser la mutation du design d'environnement. Contexte, démarche et art de faire de l'expertise communicationnelle du designer d'environnement.* - Thèse de Doctorat, Université Paris Sorbonne - Paris IV, 2006.
3. Bertin, E., *Penser la stratégie dans le champ de la communication. Une approche sémiotique*» [en ligne], Limoges : Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110, 2007, [référence du 07/10/2007]
4. Boutaud, J.-J., Bonescu, M., Bratu, D. - «La grande distribution en Roumanie: vers le modèle français ? Approche sémiotique de deux enseignes : Cora et Carrefour », Actes du colloque *Francophonie roumaine et intégration européenne.* - Centre Gaston Bachelard : Dijon, 2006, p. 553-567.
5. Ferreira Freitas, R. - *Centres commerciaux : îles urbaines de la post-modernité*, Paris: L'Harmattan, 1996.
6. Floch, J.-M. - *Sémiotique, marketing et communication. Sous les signes, les stratégies*» Paris: PUF, 1990.
7. Heilbrunn, B. - *La consommation et ses sociologies.*- Paris: Armand Colin, 2005.
8. Landowski, E. - *Avant-propos: ajustements stratégiques*» [en ligne], Limoges: Nouveaux Actes sémiotiques, n° 110, 2007, [référence du 07/10/2007],
9. Lemoine, J.-F. - *L'atmosphère du point de vente comme variable stratégique commerciale: bilan et perspectives*, *Decisions Marketing*, juillet-septembre 2008/no 39, p. 79-82.
10. Lipovetsky, G. - *La société de déception*- Paris: Les éditions Textuel, 2006.
11. Rieunier, S. (dir.) - *Le marketing sensoriel du point de vente. Créer et gérer l'ambiance des lieux commerciaux.*- Paris: Dunod, 2002.

Dimensiunea simbolică a hranei. O perspectivă socio-antropologică

Diana BRATU, Profesor Asociat,
CEREN, ESC Dijon Bourgogne

Abstract: *This study explores the symbolic dimension of food, in a socio-anthropologic approach. Our goal is to underline the importance of food practices for a culture and for the individual and collective identity construction.*

Key words: food, culture, identity, incorporation.

Introducere

A intenționa să înțelegi importanța alimentației într-o cultură, implică a recunoaște, peste aparenta banalitate a actului (a se hrăni pentru a trăi), dimensiunea sa simbolică. Desigur, dintotdeauna, supraviețuirea speciei, din punct de vedere biologic, este condiționată de posibilitatea de a se hrăni, ca preocupare primordială a existenței umane: a exista înseamnă a reuși să subziști. În societățile tradiționale, viața este adesea supusă la momente de incertitudine: vânătorii se confruntă cu sărăcia vânatului; agricultorii trăiesc după voința anotimpurilor, dar, în orice circumstanță, indivizii sunt constrânși să se adapteze condițiilor locale. De exemplu, Catherine Perlés¹ face remarcă faptul că seceta climatică, provocând acum aproximativ 5 milioane de ani reculul pădurilor și expansiunea savanei în Africa de Est, a

forțat strămoșii omului să se adapteze și să se îndrepte către un consum crescut de carne, ceea ce influențează începutul vânătoarei organizate. Căutarea de aprovizionare, dând loc apariției vânătoarei, ar fi avut alte consecințe asupra organizării sociale: dezvoltarea comunicării, a facultăților intelectuale, repartiția sexuală a activităților în interiorul grupului. Ipoteza ar consta deci în a spune că vânătoarea și deci cautarea hranei este cea care a determinat transformările profunde de la astropitec până la specia umană actuală. Nu este evident decât un stagiul despre ce înțelegem prin „cultură”.

A se hrăni, la un nivel biologic, înseamnă a aduce organismului alimentele necesare subzistenței sale: lipide, proteine, glucide, săruri minerale, apă, etc. pe care le găsește în mediul înconjurător. Alimentele sunt consumate în funcție de disponibilitatea, dar și de accesibilitatea lor. În alegerea alimentelor, gustul pare, și el, un element important: ansamblul caracteristicilor organoleptice (gustative, olfactive, de formă, de culoare, de consistență) are un rol primordial în consumare. Dar, în afară de toate aceste elemente, încorporarea se face sub formă de *alimente*, adică de produse culturale construite și valorizate, transformate și consumate în respectul regulilor socializate² de uzaj.

Scopul nostru este de a descoperi dimensiunea simbolică a alimentației,

---

¹ Perlés, Catherine, "Les stratégies alimentaires dans les temps préhistoriques", in Flandrin, Jean-Louis, Montanari, Massimo, *Histoire de l'alimentation*, Fayard, Paris, 1996, pp 29-46. *Voir aussi* Coppens, Yves, Picq, Pascal, *Aux origines de l'Humanité. 2. Le propre de l'homme*, Fayard, Paris, 2001.

---

² Poulain, Jean-Pierre, *Sociologies de l'alimentation*, PUF, Paris, 2002.

prin intermediul unui studiu exploratoriu al literaturii de specialitate. Într-o manieră socio-antropologică, vom arăta importanța practicilor alimentare pentru o cultură și pentru o societate: ele lasă loc împărțirii, modurilor de transmitere, de circulație ale reprezentațiilor, valorilor și ritualurilor, sub formă de schimb de semne, medieri sau ca sisteme simbolice de interacțiuni.

1.1. Între natură și cultură

Această primă parte a studiului se focalizează pe o reflecție în jurul naturii alimentului și a valorilor sale din interiorul culturilor. Astfel se va pune problema sesizării normelor ce determină frontiera *dintre biologicul ce poate fi mâncat și culturalul care este comestibil*. Demersul nostru va pune în evidență diferitele clasificări ale alimentelor în interiorul bucătărilor și multitudinea regulilor și codurilor ce trebuie respectate în prepararea alimentelor. Transgresiunea acestor legi, influențate cultural, pot uneori antrena denaturarea practicilor și pot declanșa rezistențe identitare.

1.1.1. Definierea alimentului în interiorul bucătărilor

Cercetarea în jurul alimentației în științele umane, și în mod clar, pentru a cita doar două personalități, Matty Chiva³ și Claude Fischler⁴, se concentrează pe a spune că alimentul este ceea ce se mănâncă cultural în interiorul unui grup. Nu este deci îndeajuns ca un produs să nu fie toxic și deci să poată fi biologic asimilat de către organism; este

---

³Chiv A, Matty, *Le mangeur et le mange : la complexité d'une relation fondamentale in Identités des mangeurs, images des aliments*, Polytechnica, Paris, 1996.

⁴ Fischler, Claude, *L'Homnivore*, Odile Jacob, Paris, 1993.

de asemenea necesar ca el să fie acceptat din punct de vedere cultural.

În consecință, a învăța să mănânci implică achiziția unui repertoriu cultural al produselor acceptate ca fiind comestibile, înscrise în sistemele culturale alimentare, și anume bucătăriile. În acest sens, Lévi-Strauss⁵ face analogie între limbă și bucătărie.

Aceasta din urmă, spre deosebire de limbă, structurează grupurile sociale și deschide posibilitatea speciilor comune la comunicare, permițând legături de apartenență dar și de distincție. Astfel, a integra caracteristicile unei bucătării are drept consecință construirea propriei identități în calitate de consumator.

Dacă termenul de bucătărie desemnează de obicei tehnicile utilizate pentru transformarea ingredientelor și prepararea hranei, un sens mai larg, acela pe care îl întâlnim aici, înglobează reprezentările, activitățile simbolice asociate alimentației și împărtășite de indivizi care fac parte dintr-o cultură sau dintr-un grup din interiorul acestei culturi.

Fiecare cultură are o bucătărie specifică cu propriile sale clasificări și reguli, coduri în ceea ce privește pregătirea și transformarea alimentelor. Aceste reguli dau un sens actului de a se hrăni și transgresiunea lor poate antrena anularea acestui sens și dereglarea interacțiunilor. În cadrul de referință astfel stabilit, intervin alte distincții și opoziții pentru a determina tabuurile, de exemplu. În acest mod, Claude Fischler⁶ observă că, pentru a deveni tabu, pentru a putea fi interzise, „lucrurile” trebuie să fie mai întâi privite precum comestibile –

---

⁵ Lévi-Strauss, Claude, *Mythologiques: 3. L'origine des manières de table*, Plon, Paris, 1968.

⁶ Ibid.

pentru un altul – condiție în afara căreia, prohibiția nu ar mai fi avut sens. La rândul lor, alimentele acceptate de către cultură sunt clasate după diferite criterii: gust (zahăr, sare), formă, textură, etc. În acest sens, exemplul dat de Fischler explică cum pastecele intră în Franța în categoria „legume”, „garnitură”, în timp ce în Italia sunt considerate un întreg fel de mâncare.

1.1.2. Regulile culinare

Jean-Pierre Corbeau⁷, afirmă că oamenii au construit repertorii gastronomice care corespund civilizațiilor, grupurilor culturale, regionale, familiale sau microsociologice. Credințele magice integrate în patrimoniul genetic au fost completate de către interdicțiile alimentare de ordin religios sau medical, mai nou. Acestor repertorii le corespund coduri de diferențiere cu alimentul⁸, utilizând obiecte (farfurii, tacâmuri) ca mediatori între oameni și mâncare. Dar aceste coduri cuprind de asemenea și schițele corporale și regulile ce trebuie respectate în relația cu alți conviețuitori.

Consumul de alimente este guvernat de către legi, interiorizate de către indivizi în mod inconștient, pentru majoritate. Existența lor ne pare evidentă mai ales când ele sunt încălcate. Claude Fischler⁹ diferențiază regulile *intrinseci*, aranjatul farfuriilor, compoziția felurilor de mâncare și compatibilitatea între alimente, de regulile *extrinseci*: care vizează timpul, locul, contextul interpersonal și social: de exemplu, câteva alimente le-ar plăcea mai degrabă femeilor decât bărbaților, altele sunt

dedicate circumstanțelor festive, mai degrabă decât celor obișnuite, etc. Acestor legi, li se adaugă exigențe formale, în raport cu norma socială și morală. În acest fel, non-respectul constrângerilor legii poate determina indispoziția consumării hranei. La fel, o regulă socială încălcată antrenează non-conformitatea, cu consecințe sociale: în mod potențial, ea este interpretată ca o expresie de revoltă, ca o dorință de a se diferenția. Lipsa de respect moral poate să se manifeste prin excluderea individului din interiorul unui grup.

1.1.3. Triunghiul culinar

Lévi-Strauss, acordând în opera sa o mare importanță hranei, și mai ales bucătăriei, se axează nu pe variabilitatea faptelor culturale, ci din contră, pe un anumit număr de trăsături universale pe care încearcă să le sesizeze.

Distincția fondatoare între Natură și Cultură determină să reflectezi la modalitățile de a examina prepararea alimentelor, cercetând de la un capăt la altul. Aceste reflecții sunt clar sintetizate în faimosul triunghi culinar reprodus mai jos:

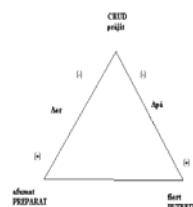

Figura 1 : Triunghiul culinar, după Lévi-Strauss¹⁰

Extremitățile triunghiului corespund unor categorii fundamentale : crud, putrezit, preparat. Putrezitul este produs parcurgând o transformare

⁷ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *Penser l'alimentation, entre imaginaire et rationalité*, Privat, Toulouse, 2002

⁸ Ibid

⁹ Fischler, Claude, *op.cit.*

¹⁰ Lévi-Strauss, Claude, *op. cit.*, p. 406, cite par Fischler, Claude, *op. cit.*, p. 22

naturală, în timp ce coptul, parcurgând transformări culturale. Crudul se situează între Natură și Cultură, opunându-se altor două categorii prin faptul că el nu se „transformă”. Astfel, modalitățile de coacere vor putea fi protejate pe acest triunghi. Friptura la cuptor aparține naturii, deoarece tehnica consistă în a pune în contact direct alimentul cu focul. Carnea fiartă, obținută prin intermediul apei și a unui recipient, obiect cultural, se regăsește deci în Cultură. Afumatul este obținut printr-o tehnică naturală, fără nicio mediere între foc și carne decât aerul.

Chiar dacă este uneori pus sub semnul întrebării (de exemplu, Poulain¹¹ care subliniază dificultatea aplicării sale modelului bucătăriei franceze), acest triunghi culinar sugerează, după Lévi-Strauss, ideea că felurile de mâncare sau alimentele aparținând acestor clase diferite, întrețin relații constante de la o societate la alta.

Evocarea acestui triunghi culinar folosește pentru a pune în evidență sedimentarea lentă a legilor și regulilor care întemeiază trecerea de la natură la cultură, marcând apariția bucătăriei, ca particularitate a condiției umane¹². Achiziționarea priceperilor se realizează prin acumulare progresivă, fără a se detașa vreodată complet de o ancorare a practicilor în natură.

1.2. Încorporare și identitate

Odată evocată importanța culturii care, în interacțiune cu natura, determină diversitatea sistemelor culinare, ne axăm acum să înțelegem modalitatea în care alimentația

structurează identitatea consumatorului. Pentru aceasta, trebuie definit paradoxul omnivorului și principiul încorporării, ca două aspecte esențiale ce explică procesul de construire a identității indivizilor în interiorul unei culturi.

1.2.1. Paradoxul omnivorului

Prezentat de Paul Rozin¹³ și preluat de Fischler, acest paradox centrează o caracteristică esențială a omului, aceea de a fi o specie omnivoră, ceea ce îi conferă o mare libertate și posibilitate de a se adapta, de a se acomoda cu schimbările din mediul înconjurător, de a putea subzista plecând de la o multitudine de alimente. Dar această libertate este asociată în mod constant unei constrângeri: acelei a varietății, chiar! Căci biologic, un singur tip de hrană nu poate să îi aducă omnivorului toate nutrimentele de care are nevoie. Asta ar putea fi cazul anumitor specii, precum koala, care consumă doar frunzele unui anumit fel de eucalypt, găsind în acesta toate elementele nutritive necesare bunei funcționări a metabolismului său.

În mod contrar, omul are nevoie de varietate. Pe de o parte el e împins la diversificare, la explorare, la schimbare. Pe de altă parte, este constrâns la prudență în fața oricărui nou aliment necunoscut, potențială sursă de pericol. *Paradoxul omnivorului* se situează în oscilația dintre acești doi poli: neofobie (rezistența la inovație) și neofilie (nevoia de noutate). Această tensiune stă la bază unei anxietăți care însotește fundamental

---

¹¹ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *Penser l'alimentation. Entre imaginaire et rationalité*, Editions Privat, Toulouse, 2002, p. 157.

¹² Lévi-Strauss, *op. cit.*

---

¹³ Rozin, Paul, "The selection of foods by rats, humans, and other animals", in Rosenblatt, J. S., Hinde, R. A., Shaw, E., Beer, C., *Advances in the study of behaviour*, Academic Press, New York, 1976, pp. 21-76., cf Fischler, Claude, *op. cit.*

omul în raportul său cu alimentele¹⁴.

Pentru a trece peste, omul dispune de mecanisme biologice de reglare, explică Fischler, dar și de competențe care rezultă din împărțirea reprezentărilor și valorilor în interiorul aceluiași grup. De altfel, una dintre funcțiile esențiale ale bucătăriei, înțelegă ca ansamblu de practici, de reprezentări, de reguli și de norme, este de a rezolva paradoxul omnivorului¹⁵.

1.2.2. Principiul încorporării

Observat mai înainte de către Frazer, în calitate de „credință” în general asociată „primitivilor”¹⁶, acest principiu prezintă un mare interes pentru Fischler¹⁷. Autorul observă că neliniștea omnivorului se manifestă îndeosebi parcurgând actul încorporării: mișcarea prin care alimentul depășește frontiera între lume și corpul nostru. A încorpora alimentul, pe un plan imaginar, cât și real, înseamnă a introduce în corp proprietățile sale. Reprezentarea pe care spiritul uman o reconstituie este aceea a unei modificări a interiorului de către aliment. Autorul arată că este vorba despre o „credință” universală, valabilă oriunde chiar în lumea noastră occidentală dezvoltată.

Barthes, când evocă în *Mitologiile*¹⁸ sale, biftecul, vinul sau laptele, arată în mod clar dimensiunea simbolică a încorporării. Biftecul, „este inima carnei, este carnea în starea pură și oricine ia din aceasta, se aseamănă cu forța taurină”¹⁹. Același biftec se ridică

la rangul de simbol al națiunii, pe aceeași treaptă ca și vinul, este potrivit tuturor temperamentelor: „sangvinicilor, prin identitate, colericilor și limfaticilor prin adaos”²⁰. În ceea ce privește vinul, este o „băutură-totem, corespunzătoare laptelui de vacă olandeză sau ceaiului băut în mod ceremonial de către familia engleză”²¹. Are forța de a transforma situațiile și stările: „de a face, de exemplu, dintr-un slab, un puternic, dintr-un tăcut, un gălăcios; de unde vechea ereditate alchimică, puterea sa filosofică de a preschimba sau de a crea *ex-nihilo*”²².

În ceea ce privește încorporația, Barthes, lasă să i se ghicească una dintre caracteristicile sale esențiale: dacă alimentul modifică interiorul nostru, spiritul nostru, el poate să pună stăpânire pe întreaga persoană, structurând identitatea individului sau a unui grup uman: „Vinul fondează astfel o morală colectivă, în interiorul căruia totul este răscumpărat: excesele, nenorocirile, crimele sunt fără îndoială posibile datorită vinului, dar niciodată răutatea, ipocrizia sau urâtenia; răul pe care-l poate produce este fatal, scapă deci de penalizare, este un rău de teatru nu un rău de temperament”²³. În virtutea acestui principiu, alimentul construiește consumatorul și, prin consecință, consumatorul încearcă să se contruiască mancând.

1.2.3. Încorporare, cultură și identitate

Urmărind logica încorporării, mâncarea este considerată, după Hippocrate, ca remediu sau ca otravă, reprezentare care a marcat profund

---

¹⁴ Fischler, Claude, *op. cit.*

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Frazer, I. G., *Le rameau d'or*, Robert Laffont, Paris, 1981, cf. Ibid.

¹⁷ Fischler, Claude, *op. cit.*

¹⁸ Barthes, Roland, *Mythologies*, Editions du Seuil, Paris, 1957.

¹⁹ Ibid., p. 72.

²⁰ Ibid., p. 73.

²¹ Ibid., p. 69.

²² Ibid., p. 70.

²³ Ibid., p. 71.

gândirea „mitică”. Alimentul transferă deci individului, caracteristicile pe care imaginarul colectiv i-l atribuie: calitățile nutritive sunt transformate în calități morale sau magice. De acolo rezultă nevoia permanentă de a controla ceea ce mâncăm pentru a-și stăpâni corpul, și în afară de asta, propria identitate.

Deasemnea fondatoare a identității colective, bucătăria este un element fundamental în afirmarea sentimentului colectiv de apartenență. Specificul alimentar al grupurilor întărește definiția alterității și marchează diferența prin raport cu altele. Este de altfel ceea ce favorizează nașterea reprezentărilor stereotipizate cu privire la anumite popoare.

Astfel, înțelegem modalitatea în care un sistem culinar corespunde unei viziuni a lumii pe care o ordonează după propria dorință. Fischler²⁴ precizează astfel, că procesul de încorporare are dublu sens, sistemul său, conferindu-i identitatea sa în interiorul acestui grup. Astfel, clasificările, practicile și reprezentările „posedă deci o dimensiune fundamentală și cu adevărat religioasă în sensul etimologic al cuvântului, în sensul de *religare*, participând în final în reprezentările oamenilor, al legăturii fundamentale între mine și lume, individ și societate, microcosmos și macrocosmos. Sistemele culinare contribuie astfel la a da un sens omului și universului, situându-l pe unul în raport cu celălalt într-o continuitate și într-o contiguitate globală”²⁵.

Răspunzând acestor mize vitale și simbolice până la urmă, actul de încorporare este asociat unei angoase profunde, exprimată în teama de riscuri; pentru că nu doar viața sau sănătatea consumatorului sunt puse în cauză cu

ocazia încorporării, ci și locul său în lume, natura sa, adică identitatea sa. Putem să deducem din asta că această angoasă poate stârni reacții de protecție împotriva alimentului judecat ca fiind periculos, capabil să transforme omul în interior, să-l posede.

1.2.4. Încorporare sau încrucișare de rase?

Jean- Pierre Corbeau²⁶ vorbește de încorporare în termeni de „încrucișare”, noțiune pe care o preia de la Francois Laplantine și Alexis Nouss: „Încrucișarea, care este o specie de bilingvism în aceeași limbă și nu fuziunea a două limbi, presupune întâlnirea și schimbul între 2 termeni. [...]. Nu unul sau altul, ci unul și altul, unul nedevenind altul, nici altul nefiind absorbit într-unul.”²⁷

A mâncă reprezintă, după autor, o formă de încrucișare care presupune întâlnirea și conviețuirea simbolică a unuia și a celuilalt. Asta implică redefinirea *celuilalt* în pluralitatea sa, ceea ce ar vrea să spună deasemenea sesizarea mijloacelor care gestionează întâlnirea cu celălalt. Corbeau distinge astfel cinci forme de alteritate:²⁸

- *altul* este alimentul încorporat, care surprinde în gură și stârnește plăcerea sau dezgustul (încrucișare imposibilă, deci);

- *altul* este spiritul alimentului sau elementelor din compoziția sa. În acest scop, Corbeau vorbește despre *mana*, în sensul în care Georges Gurvitch îl definește ca fiind putere supranaturală, care „întărește credința omului,

²⁴ Fischler, Claude, *op. cit.*

²⁵ *Ibidem*, p. 69.

²⁶ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *op. cit.*

²⁷ Laplantine, Françoise, Nouss, Alexis, *Le Métissage*, PUF, Paris, 1968, *cf. Ibid.*, p. 106

²⁸ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *op. cit.*, p. 106.

societății, grupului, individului în propria sa forță, în propria sa energie²⁹.

- *altul*, este grupul care a participat la producerea alimentului ;

- *altul* este inividul care l-a gătit, cu toată grija afectivă care implică acest lucru;

- *altul* este acela cu care acceptăm să luăm masa.

Această viziune a încorporării sub forma încrucisării lărgeste reflecția în jurul importanței dimensiunii simbolice, deplasând-o de la nivelul de aliment la cel de practică alimentară.

Concluzii

Studiul nostru de practici alimentare a pus în evidență forța lor simbolică în interiorul culturilor. Individul se definește pe parcursul alegerilor sale, își afirmă identitatea sa de consumator, în interiorul grupurilor de apartenență care împărtășesc aceleași valori ca ale sale și aceeași viziune asupra lumii.

Relațiile interpersonale sunt astfel structurate de către mâncare. Transmiterea practicilor de la o generație la alta, în afara solidificării legăturilor sociale, contribuie la fertilizarea și îmbogățirea acestei dimensiuni simbolice.

Actul alimentar dispune de un capital afectiv puternic care marchează intimitatea între ființe și dezvoltă atașamentul pentru modelele alimentare, sau foarte simplu, pentru mâncăruri.

Experiența încorporării, odată înfrântă neîncrederea atunci când ea se realizează în plină conștiință, permite o deschidere către senzațiile și emoțiile cele mai intime: individul se lasă purtat de către simțuri, în explorarea celor mai

subtile arome ale unui fel de mâncare.

Bibliografie selectiva :

1.Barthes, Roland, *Mythologies*, Éditions du Seuil, Paris, 1957.

2.Bratu, Diana, *La communication de Slow Food. Un modèle stratégique pour défendre le goût*, Thèse de doctorat en Sciences de l'information et de la communication, Université de Bourgogne, sous la direction de Jean-Jacques Boutaud, 2009.

3.Brillat-Savarin, Jean-Anthelme, *Physiologie du goût*, Flammarion, Paris, 1982 (1825).

4.Chiv A, Matty, "Le mangeur et le mange : la complexité d'une relation fondamentale" in *Identités des mangeurs, images des aliments*, Polytechnica, Paris, 1996.

5.Coppens, Yves, Pico, Pascal, *Aux origines de l'Humanité. 2. Le propre de l'homme*, Fayard, Paris, 2001.

6.Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *Penser l'alimentation, entre imaginaire et rationalité*, Privat, Toulouse, 2002.

7.Fischler, Claude, *L'Homnivore*, Odile Jacob, Paris, 1993.

8.Flandrin, Jean-Louis, Montanari, Massimo, *Histoire de l'alimentation*, Fayard, Paris, 1996.

9.Frazer, J. G., *Le rameau d'or*, Robert Laffont, Paris, 1981.

10. Gurvitch, Georges, *La vocation actuelle de la sociologie*, PUF, Paris, 1963, cf. Ibid., p.107.

11. Laplantine, François, Nous, Alexis, *Le Métissage*, PUF, Paris, 1968

12. Levi-Strauss, Claude, *Mythologiques: 3. L'origine des manières de table*, Pion, Paris, 1968.

13. Poulain, Jean-Pierre, *Sociologies de l'alimentation*, PUF, Paris, 2002.

---

²⁹ Gurvitch, Georges, *La vocation actuelle de la sociologie*, PUF, Paris, 1963, cf. Ibid., p.107.

Du symbolique dans l'assiette

Diana BRATU, Professeur Associé,
CEREN, ESC Dijon Bourgogne

Abstract: *This study explores the symbolic dimension of food, in a socio-anthropologic approach. Our goal is to underline the importance of food practices for a culture and for the individual and collective identity construction.*

Key words: food, culture, identity, incorporation.

Introduction

S'attacher à comprendre l'importance de l'alimentation dans une culture, implique de reconnaître, au-delà de l'apparente banalité de l'acte (se nourrir pour vivre), sa dimension symbolique.

Certes, depuis toujours, la survie de l'espèce, d'un point de vue biologique, est conditionnée par la possibilité de se nourrir, comme préoccupation primordiale de l'existence humaine : exister c'est réussir à subsister. Dans les sociétés traditionnelles, la vie est souvent soumise à des moments d'incertitude: les chasseurs se confrontent à la pénurie du gibier ; les agriculteurs vivent au gré de la saisonnalité, mais, en toutes circonstances, les individus sont contraints de s'adapter aux conditions locales. A titre d'exemple, Catherine Perlés³⁰ fait remarquer que

l'assèchement climatique, provoquant il y a quelque 5 millions d'années le recul des forêts et l'expansion des savanes en Afrique de l'Est, a forcé les ancêtres de l'homme à s'adapter et à se tourner vers une consommation accrue de viande, ce qui influence le début de la chasse organisée. La recherche de ravitaillement, donnant lieu à l'apparition de la chasse, aurait eu d'autres conséquences sur l'organisation sociale: le développement de la communication, des facultés intellectuelles, la répartition sexuelle des activités à l'intérieur du groupe. L'hypothèse consisterait donc à dire que c'est la chasse, et donc la recherche d'alimentation qui a déterminé des transformations profondes de l'australopithèque jusqu' à l'espèce humaine actuelle. Ce n'est évidemment qu'un stage vers ce que nous entendons par "culture".

Se nourrir, à un niveau biologique, c'est apporter à l'organisme les nutriments nécessaires à sa subsistance : lipides, protéines, glucides, sels minéraux, eau, etc., qu'il trouve dans son environnement naturel. Les aliments sont consommés en fonction de leur disponibilité, mais aussi de leur accessibilité. Dans le choix des aliments, le goût paraît, lui aussi, un élément important: l'ensemble des caractéristiques organoleptiques

---

³⁰ Perlés, Catherine, *Les stratégies alimentaires dans les temps préhistoriques*, in Flandrin, Jean-Louis, Montnari, Massimo, *Histoire de l'alimentation*, Fayard, Paris,

---

1996, pp 29-46. Voir aussi Coppens, Yves, Picq, Pascal, *Aux origines de l'Humanité. 2. Le propre de l'homme*, Fayard, Paris, 2001.

(gustatives, olfactives, de forme, de couleur, de consistance) a un rôle primordial dans la consommation. Mais, en dehors de tous ces éléments, l'incorporation se fait sous forme *d'aliments*, c'est-à-dire de produits culturellement construits et valorisés, transformés et consommés dans le respect des règles d'usage socialisées³¹

Notre propos est de saisir la dimension symbolique de l'alimentation, à travers une étude exploratoire de la littérature de spécialité. Dans une approche socio-anthropologique, nous allons montrer l'importance des pratiques alimentaires pour une culture et pour une société : elles donnent place au partage, à des modes de transmission, de circulation des représentations, des valeurs et des rituels, sous forme d'échange de signes, de médiations, ou comme systèmes symboliques d'interactions.

1.1. Entre nature et culture

Cette première partie de l'étude se focalise sur une réflexion autour de la nature de l'aliment et de ses valeurs à l'intérieur des cultures. Il sera ainsi question de saisir les normes qui déterminent la frontière entre le biologiquement mangeable et le culturellement comestible. Notre démarche mettra en évidence les différentes classifications des aliments à l'intérieur des cuisines et la multitude de règles et de codes à respecter dans la préparation des aliments. La transgression de ces lois, déterminées culturellement, peut parfois entraîner la dénaturation des pratiques et déclencher des résistances identitaires.

---

³¹ Poulain, Jean-Pierre, *Sociologies de l'alimentation*, PUF, Paris, 2002.

1.1.1. Définir l'aliment à l'intérieur des cuisines

La recherche autour de l'alimentation en sciences humaines, et notamment, pour n'en citer que deux figures, Matty Chiva³² et Claude Fischler³³, s'accorde à dire que l'aliment est ce qui se mange culturellement à l'intérieur d'un groupe. Il n'est donc pas suffisant qu'un produit ne soit pas toxique et donc biologiquement assimilable par l'organisme; il est encore nécessaire qu'il soit culturellement accepté.

Par conséquent, apprendre à manger implique l'acquisition d'un répertoire culturel de produits acceptés en tant que comestibles, inscrits dans les systèmes culturels alimentaires que sont les cuisines. A ce propos, Lévi-Strauss³⁴ fait l'analogie entre la langue et la cuisine. Cette dernière, à l'image de la langue, structure les groupes sociaux et ouvre la possibilité à des espaces communs de communication, permettant des liens d'appartenance, mais aussi de distinction. Ainsi, intégrer les caractéristiques d'une cuisine a comme conséquence la construction de sa propre identité en tant que mangeur.

Si le terme de cuisine désigne habituellement les techniques utilisées pour la transformation des ingrédients et la préparation de la nourriture, un sens plus large, celui que l'on envisage ici, englobe les représentations, les activités

---

³² Chivas, Matty, "Le mangeur et le mange : la complexité d'une relation fondamentale" in *Identités des mangeurs, images des aliments*, Polytechnica, Paris, 1996.

³³ Fischler, Claude, *L'Homnivore*, Odile Jacob, Paris, 1993.

³⁴ Lévi-Strauss, Claude, *Mythologiques: 3. L'origine des manières de table*, Plon, Paris, 1968.

symboliques associées à l'alimentation, et partagées par des individus faisant partie d'une culture ou d'un groupe à l'intérieur de cette culture.

Chaque culture a une cuisine spécifique, avec ses propres classifications, et des règles, des codes concernant la préparation et la transformation des aliments. Ces règles donnent un sens à l'acte de se nourrir et leur transgression peut entraîner l'annulation de ce sens et le dérèglement des interactions.

Dans le cadre de références ainsi établi, d'autres distinctions et oppositions interviennent, pour déterminer, par exemple, les tabous. A ce propos, Claude Fischler³⁵ note que, pour devenir tabou, pour pouvoir être interdites, les "choses" doivent d'abord être envisagées comme comestibles - pour un autre - condition en dehors de laquelle la prohibition n'aurait pas de sens.

A leur tour, les aliments acceptés par la culture sont classés selon divers critères : de goût (sucre, sale), de forme, de texture, etc. A ce titre, l'exemple donné par Fischler explique comment les pâtes entrent en France dans la catégorie "légumes", "accompagnement", tandis qu'en Italie il s'agit d'un plat à part entière.

1.1.2. Les règles culinaires

Jean-Pierre Corbeau³⁶ affirme que les hommes ont construit des répertoires gastronomiques correspondant à des civilisations, des groupes culturels, régionaux, familiaux ou microsociologiques. Les croyances magiques intégrées dans le patrimoine génétique ont été complétées par des

interdits alimentaires d'ordre religieux ou médical, plus récemment. A ces répertoires correspondent des codes de distanciation avec l'aliment³⁷, utilisant des objets (assiettes, couverts) comme médiateurs entre les individus et la nourriture. Mais ces codes comprennent aussi les schémas corporels et des règles à respecter dans la relation avec les autres convives.

La consommation d'aliments est gouvernée par des lois, intériorisées par les individus de manière inconsciente, pour la plupart. Leur existence nous apparaît évidente surtout lorsqu'elles sont transgressées. Claude Fischler³⁸ différencie les règles *intrinsèques*, d'ordonnement des plats, de composition des mets, et de compatibilité entre les aliments, des règles *extrinsèques*, qui visent le temps, le lieu, le contexte interpersonnel et social: par exemple, certains aliments conviendraient plutôt aux femmes qu'aux hommes, d'autres sont dédiés aux circonstances festives, plutôt qu'ordinaires, etc.

A ces lois, des exigences formelles se rajoutent, en rapport avec la norme sociale et la morale. De cette manière, le non-respect des contraintes de forme peut déterminer le malaise de consommation de la nourriture. De même, une règle sociale transgressée entraîne la non-conformité, avec des conséquences sociales : elle est potentiellement interprétée comme une expression de révolte, une volonté de se différencier. Le manque de respect de la morale peut se manifester par l'exclusion de l'individu du sein d'un groupe.

---

³⁵ Ibid.

³⁶ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *Penser l'alimentation, entre imaginaire et rationalité*, Privat, Toulouse, 2002

---

³⁷ Ibid

³⁸ Fischler, Claude, *op.cit.*

1.1.3. Le triangle culinaire

Lévi-Strauss, accordant dans son œuvre une grande place à la nourriture, et plus particulièrement à la cuisine, s'intéresse non pas à la variabilité des faits culturels, mais au contraire, à un certain nombre de traits universels qu'il pense saisir.

La distinction fondatrice entre Nature et Culture l'amène à réfléchir à des manières d'envisager la préparation des aliments, basculant d'un côté ou de l'autre. Ces réflexions sont synthétisées notamment à travers le fameux triangle culinaire reproduit ci-dessous :

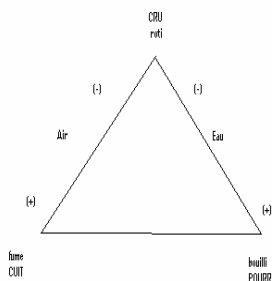

Figure 1 : Le triangle culinaire, d'après Lévi-Strauss³⁹

Les extrémités du triangle correspondent à des catégories fondamentales : cru, pourri, cuit. Le pourri est produit à travers une élaboration naturelle, tandis que le cuit, à travers des transformations culturelles. Le cru se situe entre la Nature et la Culture, s'opposant aux deux autres catégories par le fait qu'il n'est pas "transformé". Ainsi, les modes de cuisson pourront être projetés sur ce

³⁹ Lévi-Strauss, Claude, *op. cit.*, p. 406, cité par Fischler, Claude, *op. cit.*, p. 22

triangle. Le rôti est du côté de la nature, puisque la technique consiste à mettre en contact direct l'aliment avec le feu. Le bouilli, obtenu à travers l'eau et un récipient, objet culturel, se retrouve donc du côté de la Culture. Le fumé est obtenu à travers une technique naturelle, sans aucune médiation entre le feu et la viande que l'air.

Même s'il est parfois remis en question (par exemple, Poulain⁴⁰ qui souligne la difficulté de son application au modèle de la cuisine française), ce triangle culinaire suggère, selon Lévi-Strauss, l'idée que les plats ou les aliments appartenant à ces différentes classes détiennent des relations constantes d'une société à l'autre.

L'évocation de ce triangle culinaire sert à mettre en évidence la sédimentation lente des lois et des règles qui fondent le passage de la nature à la culture, marquant l'apparition de la cuisine, en tant que particularité de la condition humaine.⁴¹ L'acquisition des savoir-faire se réalise par accumulation progressive, sans jamais se détacher complètement d'un ancrage des pratiques dans la nature.

1.2. Incorporation et identité

Une fois évoqué le poids de la culture qui, en interaction avec la nature, détermine la diversité des systèmes culinaires, nous nous attachons maintenant à comprendre la manière dont l'alimentation structure l'identité du mangeur. Pour cela, il s'agit de définir le paradoxe de l'omnivore et le principe d'incorporation, comme deux aspects essentiels expliquant le processus de

⁴⁰ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *Penser l'alimentation. Entre imaginaire et rationalité*, Editions Privat, Toulouse, 2002, p. 157.

⁴¹ Lévi-Strauss, *op. cit.*

construction de l'identité des individus au sein d'une culture.

1.2.1. Le paradoxe de l'omnivore

Présenté par Paul Rozin⁴² et repris par Fischler, ce paradoxe concerne une caractéristique essentielle de l'homme, celle d'être une espèce omnivore, ce qui lui confère une grande liberté et possibilité de s'adapter, de s'ajuster fi des changements dans l'environnement, de pouvoir subsister à partir d'une multitude d'aliments. Mais cette liberté est associée constamment à une contrainte : celle de la variété, justement! Car biologiquement, une seule nourriture ne peut apporter à l'omnivore tous les nutriments dont il a besoin. Cela pourrait être le cas de certaines espèces, comme le koala, qui consomme uniquement les feuilles d'une certaine variété d'eucalyptus, en y trouvant tous les éléments nutritifs nécessaires au bon fonctionnement de son métabolisme.

A l'inverse, l'homme a besoin de variété. D'une part, il est poussé à la diversification, à l'exploration, au changement. D'autre part, il est contraint fi la prudence devant tout nouvel aliment inconnu, source potentielle de danger. *Le paradoxe de l'omnivore* se situe dans l'oscillation entre ces deux pôles : la néophobie (résistance à l'innovation) et la néophilie (besoin de nouveauté). Cette tension est à la base d'une anxiété qui accompagne fondamentalement l'homme dans son rapport aux aliments⁴³. Pour la surmonter, l'homme dispose des

mécanismes de régulation biologiques, explique Fischler, mais aussi des compétences qui résultent du partage des représentations et des valeurs au sein du même groupe. D'ailleurs, l'une des fonctions essentielles de la cuisine, comprise comme ensemble des pratiques, de représentations, de règles et de normes, est de résoudre le paradoxe de l'omnivore⁴⁴.

1.2.2. Le principe d'incorporation

Observe auparavant par Frazer, en tant que "croyance" communément associée aux "primitifs"⁴⁵, ce principe fait l'objet d'une grande attention chez Fischler⁴⁶. L'auteur observe que l'angoisse de l'omnivore se manifeste surtout à travers l'acte d'incorporation: le mouvement à travers lequel l'aliment franchit la frontière entre le monde et notre corps. Incorporer l'aliment, sur un plan imaginaire, aussi bien que réel, c'est introduire dans le corps ses propriétés. La représentation que l'esprit humain reconstitue est celle d'une modification de l'intérieur par l'aliment. L'auteur montre qu'il s'agit bien d'une "croyance" universelle, valable partout, même dans notre monde occidental développe.

Barthes, lorsqu'il évoque dans ses *Mythologies*⁴⁷, le bifteck, le vin ou le lait, montre clairement la dimension symbolique de l'incorporation. Le bifteck, "c'est le cœur de la viande, c'est la viande à l'état pur et quiconque en prend, s'assimile à la force taurine"⁴⁸. Le même bifteck, érige en symbole de la

---

⁴² Rozin, Paul, "The selection of foods by rats, humans, and other animals", in Rosenblatt, J. S., Hinde, R. A., Shaw, E., Beer, C., *Advances in the study of behaviour*, Academic Press, New York, 1976, pp. 21-76., cf Fischler, Claude, *op. cit.*

⁴³ Fischler, Claude, *op. cit.*

---

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Frazer, I. G., *Le rameau d'or*, Robert Laffont, Paris, 1981, cf. Ibid.

⁴⁶ Fischler, Claude, *op. cit.*

⁴⁷ Barthes, Roland, *Mythologies*, Editions du Seuil, Paris, 1957.

⁴⁸ Ibid., p. 72.

nation, au même titre que le vin, est censé convenir à tous les tempéraments: "les sanguins, par identité, les nerveux et les lymphatiques par complément"⁴⁹. Quant au vin, c'est une "boisson-totem, correspondant au lait de vache hollandaise ou au thé absorbe cérémonieusement par la famille anglaise"⁵⁰. Il a la force de convertir les situations et les états: "de faire, par exemple, d'un faible, un fort, d'un silencieux, un bavard; d'où sa vieille hérédité alchimique, son pouvoir philosophique de transmuter ou de créer *ex-nihilo*"⁵¹.

Concernant l'incorporation, Barthes laisse transparaître une de ses caractéristiques essentielles: si l'aliment modifie notre intériorité, notre esprit, il peut s'emparer de la personne entière, structurant de la sorte l'identité de l'individu ou d'un groupe humain: "Le vin fonde ainsi une morale collective, à l'intérieur de quoi tout est racheté: les excès, les malheurs, les crimes sont sans doute possibles avec le vin, mais nullement la méchanceté, la perfidie ou la laideur; le mal qu'il peut engendrer est d'ordre fatal, il échappe donc à la pénalisation, c'est un mal de théâtre, non un mal de tempérament"⁵². En vertu de ce principe, l'aliment construit le mangeur et, par conséquent, le mangeur essaye de se construire en mangeant.

1.2.3. Incorporation, culture et identité

Suivant la logique de l'incorporation, la nourriture est considérée, depuis Hippocrate, comme remède ou comme poison, représentation qui a marqué profondément la pensée

"mythique". L'aliment transfère donc à l'individu, les caractéristiques que l'imaginaire collectif lui attribue: les qualités nutritives sont transformées en qualités morales ou magiques. De là, il en résulte le besoin permanent de contrôler ce que l'on mange afin de maîtriser son corps et au-delà, sa propre identité.

Egalement fondatrice de l'identité collective, la cuisine est un élément fondamental dans l'affirmation du sentiment collectif d'appartenance. La spécificité alimentaire des groupes renforce la définition de l'altérité et marque la différence par rapport aux autres. C'est d'ailleurs ce qui favorise la naissance des représentations stéréotypées à propos de certains peuples.

Ainsi, on comprend la manière dont un système culinaire correspond à une vision du monde, qu'il ordonne à sa propre façon. Fischler⁵³ précise à ce propos, que le processus d'incorporation est à double sens, car l'absorption de nourriture incorpore, en même temps, le mangeur dans, son système, en lui conférant son identité au sein du groupe. À ce titre, les classifications, les pratiques et les représentations "possèdent donc une dimension fondamentalement et proprement religieuse au sens étymologique du terme, au sens de *religare*, participent en effet, dans les représentations des hommes, du lien fondamental entre moi et monde, individu et société, microcosme et macrocosme. Les systèmes culinaires contribuent ainsi à donner un sens à l'homme et à l'univers, en situant l'un par rapport à l'autre dans une continuité et une contiguïté globales."⁵⁴

---

⁴⁹ Ibid., p. 73.

⁵⁰ Ibid., p. 69.

⁵¹ Ibid., p. 70.

⁵² Ibid., p. 71.

---

⁵³ Fischler, Claude, *op. cit.*

⁵⁴ Ibid., p. 69.

Répondant à des enjeux vitaux et symboliques à la fois, l'acte d'incorporation est associé à une profonde angoisse, exprimée dans la crainte de risques ; puisque non seulement la vie ou la santé du mangeur sont remises en cause, à l'occasion de l'incorporation, mais aussi sa place dans le monde, sa nature, c'est-à-dire son identité. Nous pouvons en déduire que cette angoisse peut susciter des réactions de protection contre l'aliment jugé comme dangereux, capable de transformer l'homme de l'intérieur, de le posséder.

1.2.4. Incorporation ou métissage ?

Jean-Pierre Corbeau⁵⁵ parle de l'incorporation en termes de "métissage", notion qu'il reprend de François Laplantine et Alexis Nouss: "Le métissage qui est une espèce de bilinguisme dans la même langue et non la fusion de deux langues, suppose la rencontre et l'échange entre deux termes [...]. Non pas l'un ou l'autre, mais l'un et l'autre, l'un ne devenant pas l'autre, ni l'autre ne se résorbant dans l'un."⁵⁶

Manger représente, selon l'auteur, une forme de métissage qui suppose la rencontre et la cohabitation symbolique de l'un et de l'autre. Cela implique à redéfinir *l'autre* dans sa pluralité, ce qui voudrait dire aussi, de saisir les moyens qui gèrent la rencontre avec cet autre. Corbeau distingue ainsi cinq formes d'altérité⁵⁷:

- *l'autre* c'est l'aliment incorpore, qui surprend en bouche et suscite le plaisir

ou le dégoût (métissage impossible, alors);

- *l'autre* c'est l'esprit de l'aliment ou des éléments de sa composition. À ce propos Corbeau parle de *mana*, dans le sens où Georges Gurvitch le définit, puissance surnaturelle, qui "renforce la croyance de l'homme, société, groupe, individu en sa propre force, en sa propre énergie"⁵⁸

- *l'autre* c'est le groupe qui a participé à la production de l'aliment;

- *l'autre* c'est l'individu qui l'a cuisiné, avec toute la charge affective que cela implique;

- *l'autre* c'est celui avec qui on accepte de partager la table.

Cette vision de l'incorporation sous la forme du métissage élargit la réflexion autour de l'importance de la dimension symbolique, en la déplaçant du niveau de l'aliment à celui de la pratique alimentaire.

Conclusion

Notre étude des pratiques alimentaires a mis en évidence leur poids symbolique au sein des cultures. L'individu se définit à travers ses choix, il affirme son identité de mangeur, à l'intérieur des groupes d'appartenance qui partagent les mêmes valeurs et la même vision du monde.

Les relations interpersonnelles sont ainsi structurées par la nourriture. La transmission des pratiques d'une génération à l'autre, au-delà de la solidification des liens sociaux, contribue à fertiliser et à enrichir cette dimension symbolique.

L'acte alimentaire dispose d'un capital affectif puissant qui marque l'intimité des êtres et développe

---

⁵⁵ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *op. cit.*

⁵⁶ La Plantine, Françoise, Nouss, Alexis, *Le Métissage*, PUF, Paris, 1968, cf. *Ibid.*, p. 106

⁵⁷ Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *op. cit.*, p. 106.

---

⁵⁸ Gurvitch, Georges, *La vocation actuelle de la sociologie*, PUF, Paris, 1963, cf. *Ibid.*, p. 107.

l'attachement aux modèles alimentaires ou, tout simplement, à des nourritures.

L'expérience de l'incorporation, une fois la méfiance surmontée et lorsqu'elle se réalise en pleine conscience, permet une ouverture aux sensations et aux émotions les plus intimes : l'individu se laisse porter par les sens, dans l'exploration des saveurs les plus subtiles d'un plat.

Bibliographie sélective :

1. Barthes, Roland, *Mythologies*, Éditions du Seuil, Paris, 1957.
2. Bratu, Diana, *La communication de Slow Food. Un modèle stratégique pour défendre le goût*, Thèse de doctorat en Sciences de l'information et de la communication, Université de Bourgogne, sous la direction de Jean-Jacques Boutaud, 2009.
3. Brillat-Savarin, Jean-Anthelme, *Physiologie du goût*, Flammarion, Paris, 1982 (1825).
4. Chiva, Matty, "Le mangeur et le mange : la complexité d'une relation fondamentale" in *Identités des mangeurs, images des aliments*, Polytechnica, Paris, 1996.
5. Coppens, Yves, Picq, Pascal, *Aux origines de l'Humanité. 2. Le propre de l'homme*, Fayard, Paris, 2001.
6. Corbeau, Jean-Pierre, Poulain, Jean-Pierre, *Penser l'alimentation, entre imaginaire et rationalité*, Privat, Toulouse, 2002.
7. Fischler, Claude, *L'Homnivore*, Odile Jacob, Paris, 1993.
8. Flandrin, Jean-Louis, Montanari, Massimo, *Histoire de l'alimentation*, Fayard, Paris, 1996.
9. Frazer, J. G., *Le rameau d'or*, Robert Laffont, Paris, 1981.
10. Gurvitch, Georges, *La vocation actuelle de la sociologie*, PUF, Paris, 1963
11. Laplantine, François, Nouss, Alexis, *Le Métissage*, PUF, Paris, 1968,

12. Levi-Strauss, Claude, *Mythologiques: 3. L'origine des manières de table*, Pion, Paris, 1968.

13. Poulain, Jean-Pierre, *Sociologies de l'alimentation*, PUF, Paris, 2002.

Evolution of the protection of child rights system

M.A.St .ALEXANDRA PORUMBESCU

University of Craiova
alexandraporumbescu@yahoo.com

Abstract: *The way in which a state treats issues of social protection, namely the promotion and protection of human rights and especially of children, reveals the essential features of that society. In Romania the protection of children's rights has evolved particularly after December 1989, a fact highlighted by the large number of institutions subject to wide process of reform and decentralization. In the Dolj county a number of projects financed by external grants have resulted in restructuring and construction of new centers corresponding rules in the field, and also in diversifying the range of social services offered to children, channeled on the needs of physical but also mentally. Essential in this field is the close cooperation between state institutions and various non-governmental organizations, aimed at promoting and protecting child rights both nationally and internationally.*

Key-words: rights, principles, children, protection.

Assuming the responsibility towards the fundamental rights and liberties of the human being and citizen, marked in their constitutional sanctioning and in the legal guarantee of their effective exercise determines one's state proximity to the ideal of being a state of law. Thus, the issue of human rights protection, especially children's, means a great deal for the contemporary society both in a theoretical-scientific and practical way. The protection of

child's rights has increased quite a lot after the events in December 1989, on the one hand due to the installing of a democratic regime, fact that allowed Romania to stand in line with the international laws in this field, and, on the other hand, due to the need of existence of a real system of child's rights protection¹.

The promotion and defense of child's rights in Romania is being realized under the patronage of the state by the National Authority for Child's rights Protection, based on the Government's Decision no. 1432/2004, which is being organized and works as a specialty organ of the public central administration, with juridical personality, under the Ministry of Work, Family and Social Protection

The principle of the superior interest of the child, which is the base of the romanian law that rules the fundamental rights of the child, is also stated in the Convention regarding child's rights, adopted by the General Assembly of United Nations' Organization on the 29th of november 1989 and put into force on the 2nd of september 1990.

According to some european experts, among whom authors of the Haga Convention, the Adoption Law was created respecting that convention

---

¹ Cristina Otovescu, *The juridical protection oh human rights*, ed. Scrisul Romanesc, 2006, p.140-144.

regarding children's rights. In the same purpose of protecting the child there have been created Courts for underaged, that will judge certain causes in which they are part.²

Until 1990, Romania's child protection policy had an excessively centralized character, divided in between various ministeries, thus favourising the institutionalization of children and lacking families and community of responsibility, a sistem that defines comunist ideology.

. After adopting, in 1990 the UN Convention regarding child's rights , Romania obliged to promote child's rights according to the principles and rules stated in the Convention. Therefore, between 1990 and 1996, there have been created a large number of normative acts (regarding adoption, juridical declaration of children abandonment, special protection for disabled pesons, etc.), which were meant to improve the frame of child protection, but without generally reconsidering it, which led to maintaing the divided and excessively statal character, by creating new administrative structures.

Between 1998-2004 the child protection system in Romania went through different stages, in a continuous reforming process, being adjusted, modified, reset and improved. In 2005 this proces culminated with the redefinition of the entire social assitence system, by creating in each county and sector of Bucharest General Directorates of social Asistence and child Protection which include all the suport, services, adresed to all social categories in need, under the auspices of one institution.

The protection and prevention of child rights is one of the most sensitive

indicators of one society's health. It is one of the favourite themes of sociological-human science. Sociology studies of childhood realized in the last decades of the past century highlighted the contradictorial dynamics of the processes that shape childhood together with with the role of the family as a natural protective environment and child social integration institution³. Statistics reveal the fact that after the reformation os child protection system, the number of institutionalized children has decreased, while the number of children in substitutive families is constantly growing up. The best news reffer to the continuously decreasing number of children abandoned in hospitals. The changes that resulted after reformation programs in the child protection system are obvious in all this sector's fields. Throughout the years, alternative services that offer basic services to the families that encounter difficulties in sticking together and in keeping their children have been developed. There have been created new types of residential centers as a consequence of closing many of the old institutions. The impact of the reformation in the child protection system is obvious in the annual statistic data that indicate a significant decrease of the number of abandoned children, and also the decrease of infant mortality⁴.

Essential in the regulation of the means of protection and promotion of child rights and freedoms is adopting the National Strategy on the protection of children's rights 2008-2013. Implementing this strategy will provide increased quality of life of children, as all services for children will meet

---

² The law no. 272/21st of june 2004 was published in the Official Monitor no. 557 from 23/06/2004

---

³ Irina Moroianu Zlotescu, Radu Demetrescu – From the history of human rights, IRDO, București, p. 36

⁴ <http://www.anpdc.ro/content.aspx?id=55>

minimum standards set by laws and regulations will be checked periodically by a competent, consistent and uniform system. The strategy covers issues related to children's rights in general, but also the equalization of opportunities for achieving these rights for vulnerable groups of children and young people requiring attention: children at risk of separation from parents, children separated from parents, children who leave the health units, the young beneficiaries of protective measures, children abused, neglected or subjected to exploitation, child delinquents, children with disabilities, HIV infected or AIDS patients and serious chronic diseases, children with behavior disorders, ethnic minority pupils. The strategy is addressed to parents, both as direct beneficiaries of social services, along with children and is meant to increase their responsibility to care for and educate their children. However, the strategy regards the professionals who interact with children and local community⁵.

The main partners in implementation the Strategy are the representatives of civil society through NGOs, universities and other educational institutions, research institutes. Some of the major partners in child protection are Russian Orthodox and Roman religions recognized by law. Evaluation of the Strategy will be achieved in a regular year and at the end periods of implementation of operational plans. Monitoring will be done in a systematic way by the persons designated in the National Authority for Protection of Child Rights.

---

⁵http://www.euractiv.ro/uniuneaeuropeana/articole%7CdisplayArticle/articleID_14489/Guvernul-a-aprobat-Strategia-Nationala-in-domeniul-protectiei-drepturilor-copilului-2008-2013.html

The contribution of the European Union in reforming the system of child protection in Romania was significantly in recent years. With the support of the European Commission in Romania in 1997 began a profound reform of the childcare system. Changing the ground of this area became one of the political criteria for accession of Romania to the European Union⁶. Reform of child protection in Romania was combined with a strategy for closing the orphanages with high capacity (100 seats). Children in such institutions do not meet the medical and educational standards and children's rights could not be guaranteed. In recent years, the number of institutions with more than 100 seats has been reduced seven times. The emphasis has shifted to children in houses and apartments that provide an environment as close to the family, according to existing recommendations in the field at the international level. In this respect there were hired more professional maternal assistants. The number more than quadrupled in recent years. In parallel with these actions have been implemented with the support of the European Union and World Bank programs for reintegration of children in natural families and prevent abandonment. The Romanian authorities have been supported in reforming the system of protection of child rights by the European Union, World Bank and other international donors who have provided financial support and technical assistance. With the support of the European Union, the PHARE program was implemented in amount of 52.8

---

⁶ Adrian Năstase, *Human rights, religion of the end of century*, I.R.D.O. București, 1992, p.18

million euros in the period 1999-2006, which aimed to reform child protection⁷.

Romania member of the European Union is a world in which every child should be treated with dignity and respect, able to express and realize their own ideas freely, to participate in decisions which affect it in the family, school, community, benefit from services that meet his needs and interests. Public authorities are key actors in promoting the interest of the child. A better knowledge of children's rights will lead to respect and a better life for all children. It is therefore very important that increasingly more people to have knowledge about children's rights. Understanding what these rights mean in practice, we will be more prudent about the way we should act with children.

In the Dolj county there was established on 01.01.2005 under HG1434/2004 and by the Dolj County Council nr.180/21.12.2004 by merging the County Department of Social Welfare and the County Department for Child Protection Directorate-General of the Dolj Welfare and Child Protection Dolj. Directorate General of Social Welfare and Child Protection Dolj aims to provide district-level policies and strategies of social protection in the child, family, single persons, elderly, persons with disabilities, and any person in need⁸.

On the one hand, to DGASPC Dolj, the protection of child welfare in order to ensure its overall means a set of services that they provide material support children, healthcare, education and housing, provision of services for those children who do not may reach or

is unlikely to achieve acceptable standards of health, quality of life and development. On the other hand, this system ensures that the rights of older people in need and people with disabilities are being respected by providing support services, counseling, care, treatment, recovery, rehabilitation, orientation and training and other services, depending on their needs.

The main activities of the Directorate General of Social Welfare and Child Protection Dolj are: developing strategy for social assistance, a welfare plan to prevent and combat social exclusion and anti action programs, coordination of social assistance and child protection at county level, management of funds at its disposal, working with public deconcentrate of ministries and institutions that have responsibilities for social assistance, public services with local social welfare, and civil society representatives engaged in the field, providing human resources, material and financial strategies to implement actions on the anti, preventing and combating social marginalization and social emergencies in resolving individual collective level and county representation on the board of county internally and externally, in social assistance and child protection.

Specialists work in the Directorate General of Social Welfare and Child Protection Dolj held on strategies adopted by the Dolj County Council, strategies that target the reform of social assistance, responding to the needs and requirements of the local community.

The contribution made by programs supported by the European Union financial instruments outstanding on reforming the system of protection of child rights is considerably these efforts being materialized in the implementation

---

⁷<http://x.gov.ro/presa/integrare/afis-doc.php?idpresa=57>

⁸ The decision no. 1432/2004 *din 02/09/2004*
Published in Official Monitor, Ist Part no.
868 *din 23/09/2004*

of projects with social impact especially in the Dolj county:

"The support center for youth leaving placement centers"

The overall objective is to overcome difficult situations generated by leaving the protected environment of the institution, developing autonomy of young people, finding solutions for future social and professional future of the young, and the specific objectives are to promote social inclusion and training of young people who leave the protection of Child of Dolj, ensuring a coherent approach at the county level for the definition and implementation of active measures of socio-professional integration of young people and increase professionalism of the staff who work directly with adolescents in residential units, according to the county plan, preparing young people for autonomy, personal independence and active participation in social, psychological counseling young people, socio-educational, legal, professional, medical - Health education (including drug education, teetotaler, antiSIDA, sex education and contraception, etc.). the development of collaborative relationships with other services and institutions in the city and county, the hosting service to meet needs of a young man in difficulty between 12-24 months, young people leaving the monitoring system of protection to integrate into society, the multiplication Dolj experience of other counties in the region and in other counties in the country.

The project resulted in reducing crime among young people since the age of 18 years no longer receive social assistance £ £ in institutions being forced to resort to living on the street, improving living conditions for youth; personality development of young people, ensuring an individualized

educational approach, increases accountability, providing a living environment as close to the family, changing the mentality and achieve a greater awareness of the community of the importance and complexity of the problems young people who leave placement centers and can not be reinstate the natural family.

"Changed Destinies" - Center for advice and support for reintegration / integration of children in family

The project aimed to increase quality of life of children, street children by providing counseling services and support for reintegration / integration in the family under the National Strategy for the Development of Social Services.

The specific objectives are: to facilitate the reintegration of children in the family, facilitating the process of integration / reintegration of children in the family, extended family, or substitution, maintaining the child in the family, concluding cooperation agreements with institutions to reduce number of street children.

"Together for a happy family"- Center for Counseling and Support for Fathers and Children

The overall objective is to overcome situations of difficulty for families who are at risk of abandonment of children by maintaining, restoring or developing the capacity of individual parents, and specific objectives: improving the skills of parents regarding child care and development, prevent child abandonment; training parent-child attachment.

Mobile Team "Together we will succeed!"

The overall objective is to increase the quality of life of children

with disabilities in Dolj by providing recovery services to address their limitations in order to reduce activity and increase social participation in accordance with the National Strategy for the Development of Social Services.

The specific objectives are: the recovery of child disability compensation or to reduce limitations in activity, increasing the autonomy of children with disabilities to prepare them for reintegration into the community, raising public awareness of the problems of children with disabilities and their need for integration into society.

“An open future”- Center for recovery and rehabilitation for disabled young people Diostî

The overall objective is represented by: the diversification of social services, the deficit in social services for capacity building of local authorities, by establishing the Center for Recovery and Rehabilitation for Youth with Disabilities-Diostî.

The specific objectives are: providing services for recovery and rehabilitation of young people with disabilities and severely stressed, from placement centers DGASPC of Dolj, youth leaving the child protection in Dolj county, and those who come former Crisis Center for Adult Persons with Disabilities in Government Diostî, Dolj County.

In the development and implementation of projects is a key role have partnerships between public institutions, as appropriate DGASPC DOLJ, and various non-governmental organizations, especially when they are the main partner. This is motivated by the fact that a public institution shall, on the one hand, experience in relevant field and logistical resources necessary for the proper functioning of the proposed activities.

But there are also situations where non-governmental organizations carrying on this activity on their own, with notable results in the protection of child rights. By their very definition, non-governmental organizations is an alternative to institutions belonging to the state. They represent the aspect of community involvement of individuals to achieve collective objectives. It is a fact that state institutions through which they developed, aims to achieve collective goals, but social practices have an institutional form, from the general interest manifested in the perpetuation and preservation of the social system. And in the field of child protection, perhaps more pronounced than in other areas, non-governmental organizations have participated in changing social practices. Moreover, even directions to the county child protection had worked on a model of non-governmental organizations, and now they are institutional structures of local authority⁹.

In Romania there are many NGOs and foundations for the protection and promotion of child rights which highlights: Unicef, Save the Children, World Vision, etc., which run programs to support children.

As such, UNICEF conducted a careful analysis of the gaps that still exist in the system, and the study results are likely to make a positive impact on progress in the reform of child protection. Also, this analysis will lead to the identification of needs for improving methods of approach and the capabilities of various actors involved¹⁰.

---

⁹ Holt Romania, Ghiduri de buna practica in asistenta sociala a copilului si familiei, ed. Lumen, 2002, p. 13.

¹⁰

<http://www.unicef.org/romania/ro/protection.html>

UNICEF's response to these problems lies mainly in technical assistance (expertise and strategic planning) and financial support for models of excellence and best practices in child protection sector. Even if addressed a chronic problem as that of children abandoned by their families and left in state care is only one of the weak links of a chain of responsibilities of the state - UNICEF believes that it is important to understand such events and feature them so as to redefine or develop new tools for shaping an environment protective of child and family¹¹. When emerging issues as child trafficking, exploitation of labor, juvenile delinquent, in fact, all forms of violence to which children are subjected, will be addressed, UNICEF will encourage understanding of the decisive elements of an environment that can be protective or abuse the child as would be the attitude of parents and care-takers, and behavior, mechanisms of functioning of the institutions and professional and cultural values and practices of society.

World Vision has also become a constant presence among NGOs active in Romania since 1990. Projects that take place in six counties in the country and in Bucharest aimed at enhancing the quality of life of children and the creation of models of good practice among the community and local authorities.

Bibliography:

Books:

1. Emese, Florian - Child rights protection, Editia 2, Ed. CH Beck, 2007.

2. Holt Romania, Good practice guides in social assistance and child protection, ed. Lumen, 2002
3. Moroianu Zlotescu, Irina, Demetrescu, Radu – From the history of the human rights, IRDO, București.
4. Năstase, Adrian- Human rights, religion of the end of the century, I.R.D.O. București, 1992
5. Otovescu, Cristina – Juridical protection of human rights, Editura Scrisul Romanesc, 2006

Internet:

1. www.anpdc.ro
2. www.euractiv.ro
3. www.unicef.org
4. www.x.gov.ro

Official documents:

1. Decision no. 1432/2004 din 02/09/2004 Published in the Official Monitor, Ist no. 868 from 23/09/2004.
2. Law no. 272/21 june 2004 Published in the Official Monitor no. 557 from 23/06/2004

---

¹¹ Florian Emese , *Child rights protection*, Editia 2, Ed. CH Beck, 2007, p. 92.

Identitatea socială a imigranților români din Italia

Lect.univ.dr. Adrian OTOVESCU

Universitatea din Craiova

adiotovescu@yahoo.com

Abstract: *The purpose of this study is to analyse the process of integration of the Romanian immigrants from Italy, focusing on the communication relationship between them. The social integration of the Romanians in Italy is a complex and long process, that assumes two dimensions: one hand, knowing the way of life from this country, and, on the other hand, involving in the activity of the local social community.*

Key words: immigrant, integrate, identity, communication

1. Imigrația românească din Italia: implicații sociale

Cercetarea sociologică a imigranților români din Italia prezintă interes din mai multe considerente:

a. Aici se află, actualmente, cel mai mare număr de cetățeni români – în jur de 40% - din totalul celor care au plecat peste hotare, temporar pentru lucru sau definitiv. Deși statisticile oficiale indicau la 1 ianuarie 2007 un număr de 342.200 persoane din România înregistrate cu permis de ședere în Italia, în realitate numărul românilor ajunși în această țară și neconsemnați în evidențele publice (aflându-se, deci, fără forme legale) este mult mai mare, ajungând, după unele aprecieri, la peste 1,2 milioane persoane. Invocând drept sursă „Dosarul statistic al imigrației – 2005”, ediția on-line a ziarului *Evenimentul Zilei* (din data de 31 octombrie 2005) evidențiază faptul că, în cursul anului 2005, numărul românilor din Italia a depășit pragul de 1 milion de

persoane și avansa ideea că aceasta constituie cea mai mare comunitate străină de aici – 1.061.400 de cetățeni români aflați în Peninsula, adică 37,2% din totalul imigranților din această țară (considerați a fi în număr total de 2,8 milioane persoane).

„Dosarul statistic al imigrației 2005” a fost publicat în ultima decadă a lunii octombrie 2005 (statutul său fiind de buletin anual ce apare în Italia) și a inclus un subcapitol destinat României și Poloniei, intitulat: „Fluxurile migratorii provenite din țările de Est: cazurile României și Poloniei”. În prezent, statisticile naționale din Italia evidențiază că principalele comunități de imigranți străini din această țară sunt cele de albanezi, marocani și români;

b. Manifestarea conflictuală a unor imigranți români, în raport cu regulile de conviețuire din societatea italiană, a produs o serie de reacții ostile față de întreaga comunitate a românilor de aici, reacții venite atât din partea populației italiene, cât și din partea autorilor unor articole de presă (apărute în cotidiene, precum *La Repubblica*, *Il Tempo*, *La Stampa* ș.a.), a unor instituții guvernamentale ori a unor forțe politice, cum ar fi partidele de centru-dreapta (Partidul Poporul Libertății, condus de Silvio Berlusconi, formațiunea naționalistă Alianța Națională, al cărei lider este Gianfranco Fini, și care este înglobată în partidul lui Berlusconi – ce a devenit pentru a treia oară premier al Executivului italian, după alegerile din 13 aprilie 2008).

Escaladarea comportamentului infrațional și, în mod deosebit, al actelor

crimiale de extremă violență, comise de unii imigranți români, în special de cei fără ocupație, a creat momente tensionate între guvernul de la Roma și cel de la București. Manifestările criminale ale unor persoane de cetățenie română i-au adus pe italieni în pragul disperării. Înfricoșați și furioși în același timp, afirmau că nu se poate trăi în siguranță cu astfel de imigranți și solicitau, desigur, expulzarea acestora din țară. Printre alte argumente invocate se menționează că trăiesc în barăci insalubre, care urătesc imaginea orașului; fură și cerșesc; sunt capabili să ucidă pentru bani; circulă în grup cu autobuzul și nu plătesc; nu respectă curățenia în zonele publice și distrug băncile; se manifestă indecent și zgomotos etc. Faptele de o violență extremă, în care au fost implicați cei trei români (din octombrie 2007 și până în aprilie 2008) – Romulus Mailat¹, Ioan Rus și Claudiu Stoleru² – au creat un val de indignare, provocând atitudini ferme ale opiniei publice și ale politicianilor de dreapta, care au inițiat raiduri exemplare prin taberele de nomazi, au preconizat măsuri severe pentru combaterea criminalității și expulzarea infractorilor periculoși.

Premierul localității în care Claudiu Stoleru a săvârșit crima a fost ales pe listele Ligii Nordului și a anunțat în piața publică arestarea făptuitorului, apreciind, totodată, că e necesară „pedeapsa maximă”. „În asemenea cazuri, afirma politicianul, ar trebui luată în calcul pedeapsa cu moartea, cu toate că trăim în Italia, țara Papei”. Astfel de reacții dure la adresa celor cu un comportament violent au avut urmări negative asupra întregii comunități de români din Italia, șifonând serios imaginea românilor și a României nu numai în Peninsula, ci și în alte țări din Europa.

Statisticile poliției, care evidențiază prezența cetățenilor români

pe primele locuri în topul infraționalităților comise de imigranții aflați în Italia, sunt întărite și de opiniile unor localnici italieni, care afirmau, după agresiunea comisă de Ioan Rus, că „românii sunt cei mai periculoși dintre străini”. În același sens, Agenția italiană *Ansa* cita părerea unei tinere italiene, în vârstă de 27 de ani, care preciza următoarele: „Nu îmi place să generalizez, dar de cele mai multe ori românii sunt responsabili pentru actele de violență. La Roma trăiesc mii de filipinezi și chinezi, dar niciodată nu am auzit să fi violat pe cineva”. La rândul său, președintele Ligii Românilor din Italia, Marian Mocanu, sesiza faptul că: „Ferocitatea cu care a fost comisă ultima faptă a înrăutățit lucrurile. Trebuie să trecem cu jenă, să lăsăm capul în jos. Pentru un act de o asemenea violență nu pot fi găsite explicații. Astfel de fapte aruncă o lumină foarte proastă asupra întregii comunități românești de aici”. Evoluția raporturilor dintre cetățenii români aflați în Italia și italieni (care se reflectă asupra relațiilor dintre guvernele de la Roma și București) presupune, deci, o cunoaștere a preocupărilor, mentalităților, așteptărilor și intențiilor conaționalilor noștri. Pentru aceasta, demersul sociologic ne asigură investigarea complexă a comunității românești din Italia și ne ajută să determinăm gradul de integrare în societatea din Peninsula.

c. Dislocarea unei mase importante de cetățeni români pe teritoriul statului italian (masă formată printr-o acumulare de indivizi în timp) ridică o serie de probleme, nu numai în țara de destinație, așa cum am văzut - Italia, dar și în țara de plecare – România. Conștientizarea și inventarierea problemelor specifice generate de imigranți creează premisele păstrării unui control asupra evoluției demografice din ambele țări. Efectele social-economice ale pierderii unui

asemenea capital uman (de peste 1,2 milioane persoane) de către România sunt încă neevaluate, însă se știe că pe termen lung respectivele efecte nu pot fi decât negative. Deci, estimarea intențiilor de plecare în străinătate a românilor, care se orientează de preferință în Italia ori Spania, ne orientează spre cunoașterea părerilor acestora, fapt realizabil pe calea anchetelor de opinie.

2. Integrarea imigranților români în societatea italiană

Integrarea românilor din Peninsula în societatea italiană este un proces complex și de durată, care presupune două dimensiuni: pe de o parte, cunoașterea mediului de viață din această țară, iar, pe de altă parte, implicarea în activitatea comunității sociale locale. Procesul de integrare poate fi evaluat pe baza mai multor indicatori, din rândul cărora reținem:

1. Respectarea condițiilor legale de rezidență pe teritoriul italian;
2. Cunoașterea condițiilor de angajare și efectuarea unei activități sociale utile;
3. Prezența cetățenilor români cu întreaga lor familie în Italia și declararea intenției de a rămâne definitiv în această țară;
4. Însușirea limbii italiene într-o măsură suficientă pentru comunicarea la locul de muncă și în viața publică;
5. Gradul scăzut de participare la comiterea unor acte infracționale;
6. Conviețuirea civilizată cu vecinii și alți cetățeni, indiferent de originea lor națională;
7. Inițierea unor activități pe cont propriu, fără a fi dependenți de angajatori și a presta o muncă de execuție.

2.1 Indicatori specifici de integrare socială a imigranților români

Integrarea socială a românilor care sunt rezidenți pe teritoriul Italiei poate fi analizată și pe baza unor indicatori specifici, cum ar fi:

1. Părerea acestora despre cei mai mulți dintre italieni și despre alți români din Italia;
2. Atitudinea față de anumite grupuri sau minorități etnice, religioase, sexuale, naționale, rasiale ș.a., exprimată prin nivelul de respingere sau de acceptare a acestor grupuri în spațiile de vecinătate;
3. Natura relațiilor interpersonale dezvoltate în mediile de locuit, de muncă și de petrecere a timpului liber.

Peste jumătate (52%) dintre românii aflați în Italia au mărturisit că au o „păreră bună” (42%) și „foarte bună” (10%) despre italieni în general; aceleași păreri sunt valabile și pentru aprecierea românilor din Italia, fiind susținute de 48% dintre imigranții români din această țară. Românii rămași acasă se bucură de o imagine mai bună decât cei plecați peste granițe, devreme ce 60% dintre românii rezidenți în Italia au afirmat că au o părere „foarte bună” (9%) și „bună” (51%) despre conaționali lor din țară. Aceleași păreri despre țiganii românii din Italia sunt împărtășite de 24% dintre imigranții români anchetați în această țară.

Examinarea datelor obținute i-a condus pe autorii cercetării menționate la concluzia că: „Distanța socială față de anumite grupuri/minorități etnice, religioase, sexuale poate fi asociată în bună măsură cu nivelul de respingere al vecinătății cu acele grupuri. Astfel, cele mai respinse vecinătăți sunt cele cu rromii (48%), homosexualii (36%),

martorii lui Iehova (20%), arabii (18%) și africanii (15%).

Comparativ cu situația din România, experiența migrației ne indică un plus de toleranță față de minoritățile religioase și sexuale, dar o distanțare socială mai mare față de rromi, explicabilă și prin prisma ultimelor evenimente petrecute în Italia (cazul „Mailat”, în special – n. ns.). Experiența vecinătății ne arată faptul că majoritatea emigranților români din Italia are în vecinătate italieni și români. Vecinătatea cu rromi este întâlnită numai în 12% din situații, cifră relativ similară cu ponderea vecinătății cu arabi și africani. Cu toate acestea, vecinătatea cu rromi este apreciată de o manieră pozitivă, comparabilă cu aprecierea vecinătății cu italienii. În general, relațiile cu vecinii și italienii sunt relativ inferioare ca intensitate relațiilor cu alți români, atât sub aspect asociativ, cât și în privința împrumutului de bani, obiecte”. (*Comunitatea românească în Italia: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic*, Metro Media Transilvania, Agenția pentru Strategii Guvernamentale, decembrie 2007, disponibil pe www.mmt.ro, p. 34.)

3. Relațiile inter-umane ale imigranților români

3.1 Raporturi pozitive

Imigranții români aflați pe teritoriul Italiei locuiesc în cartiere unde sunt înconjurați, în cea mai mare parte, de italieni (au răspuns 92% din totalul celor chestionați) și de alți cetățeni tot de cetățenie română (au precizat 65% din ansamblul respondenților).

În general, relațiile de conviețuire cu vecinii, indiferent de naționalitatea acestora, sunt calificate drept pozitive, bazându-se pe înțelegere. Din totalul celor investigați au afirmat că se înțeleg „foarte bine” și „bine” în proporție de:

- 94% în relațiile cu ceilalți români aflați în vecinătate, ceea ce demonstrează că viața în străinătate îi face pe români să fie mai apropiați și solidari decât ar fi, probabil, în propria țară;

- 92% în raporturile cu vecinii care au cetățenia italiană;

- 75% în raporturile cu țiganii din vecinătate;

- 79% în raporturile cu africanii aflați în vecinătate;

- 74% în relațiile cu vecinii de origine arabă.

3.2. Raporturi negative

Raporturile cu caracter negativ întrunesc procente scăzute, pe ansamblu, însă acestea au ponderi mai ridicate în cazul arabilor, țiganilor și africanilor. Astfel, cei care au apreciat că se înțeleg „prost” și „foarte prost” au ponderi de:

- 14% în raporturile cu arabii;

- 12% în raporturile cu țiganii;

- 10% în raporturile cu africanii.

Italienii sunt percepuți în termeni contradictorii de către rezidenții români. Solicitați să-i aprecieze prin contrast cu proprii conaționali, peste 50% dintre imigranții români din Italia îi apreciază pe italieni prin prisma unor trăsături pozitive în comparație cu românii din Peninsulă, subliniind multiple calități de ordin moral, psihologic și social, anume că sunt:

- „mai prietenoși”: s-au pronunțat 51% din totalul românilor chestionați, aflați pe teritoriul italian;

- „mai toleranți”: au susținut 52% din ansamblul rezidenților români din Italia;

- „mai cinștiți”: au afirmat 55%;

- „mai serioși”: au răspuns 57%;

- „cu mai mult respect față de lege”: au considerat 57%;

- „mai uniți”: au precizat 59%;

- „mai pașnici”: au semnalat 59%;

- „mai îndrăzneți”: au sesizat 63%;

- „mai politicoși”: au observat 63%;
- „mai încrezători în sine”: au găsit de cuviință 64% din totalul rezidenților români aflați în Italia.

4. Percepția imigranților români față de italieni

Printre trăsăturile negative, observate de imigranții români la italieni și evidențiate într-o mare măsură de conaționali noștri, în raport cu ei înșiși, menționăm câteva care au întrunit ponderi mai ridicate. Astfel, italienii sunt apreciați ca fiind:

- „mai leneși” (s-au pronunțat 52% din totalul imigranților români);
- „mai vorbăreți” (47%);
- „mai zgârciți” (46%);
- „mai puțin religioși” (40%);
- „de mai puțină încredere” (40%).

4.1 Inter-relaționarea româno-italiană

De remarcat faptul că imigranții români din Italia au reușit să-și construiască un ansamblu de relații de comunicare și prietenie în mediul colegial de muncă, în mediul de vecinătate, atât cu ceilalți români imigranți, dar și cu italienii și alți străini din comunitatea locală. Cercetarea efectuată de noi pe cei 160 de subiecți a evidențiat că peste 85% dintre ei și-au făcut prieteni printre colegii de muncă și printre localnici, deci în spațiul de vecinătate; un procent de 12% au răspuns că nu au relații de prietenie cu alți semenii, atât la locul de muncă, din Italia, cât și printre localnici. O atare situație ne probează existența unei integrări active a imigranților români în colectivitățile de italieni și străini aflați pe teritoriul Italiei.

Relațiile predominante de cooperare în muncă, de înțelegere și comunicare în vecinătate, de prietenie cu italienii și cu alți străini pe care le dezvoltă în propriul lor mediu de lucru și de viață sunt garanția unei conviețuirii și

a formării unei conștiințe a apartenenței la noua colectivitate umană.

Din conversațiile avute cu anumite persoane care lucrează și trăiesc în Italia a reieșit că românii de aici se evită reciproc ori ezită să-și declare apartenența națională din cauza celor care, prin faptele lor, au compromis pe ceilalți românii cinstiți, harnici și respectuoși cu normele și valorile ce caracterizează mediul social de viață din această țară.

Note:

¹ Romulus Mailat a fost acuzat, în octombrie 2007, de uciderea soției unui amiral italian; Ioan Rus a fost reținut, în aprilie 2008, la periferia Romei pentru violarea și înjunghierea unei studente africane (originară din Lesotho), care a reușit să scape cu viață.

² Claudiu Stoleru, în vârstă de 20 de ani (venit în Italia din octombrie 2007) a mărturisit că a omorât în legitimă apărare un bătrân din locuința sa din regiunea Verona (pe 23 aprilie 2008).

Bibliografie selectivă:

1. Albu, Alexandru, D., 1987, *Migrația internațională a forței de muncă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
2. Andreescu, Daniela; Teodorescu, Aurel, 2004, *Emigrația în scop de muncă a românilor după 1990*, București, Editura Yes SRL.
3. Bribosia, E., Réa, A., 2002, *Les nouvelles migrations. Un enjeu européen*, Bruxelles, Editions Complexe.
4. Bulai, Tereza, 2006, *Fenomenul migrației și criza familială*, Iași, Editura Lumen.

5. Cohen, Robin, 2006, *Migration and its enemies: global capital, migrant labour and the nation-state*, Ashgate.
  6. Colonomos, A., 1995, *Sociologie des réseaux transnationaux*, Paris, L'Harmattan.
  7. Irimescu, Gabriela, Lupu, Adrian, 2006, *Singur acasă*, Altenative Sociale.
  8. Kritz, M., M.; Lim, L.,L.; Zlotnick, H., 1992, *International Migration Systems: A Global Approach*, Oxford, Clarendon Press.
  9. Lăzăroiu, Sebastian, 2003, *Migrația circulatorie a forței de muncă din România. Consecințe asupra integrării europene*, București.
  10. Pascal, Ileana; Deaconu, Ștefan, 2002, *Libera circulație a persoanelor*, Centrul de Resurse Juridice.
  11. Potot, Stephanie, 2003, *Circulation et reseaux de migrants roumains*, Université de Nice, France.
  12. Preti, Luigi, 1993, *Imigrația în Europa*, Traducere de George Lăzărescu, București, Editura Tehnică.
  13. Sandu, Dumitru, 1984, *Fluxurile de migrație în România*, București, Editura Academiei.
  14. Sowell, Thomas, 1996, *Migrations, Mobility and Modernization: a World View*, Harper Collins.
  15. Toanchină, Camelia, 2006, *Migrația internațională și politicile sociale*, Iași, Editura Lumen.
  16. Zamfir, Cătălin, (coordonator), 2006, *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Iași, Editura Polirom.
- revista *Sociologie Românească*, serie nouă, nr. 3-4/2002.
3. Dobrotă, Niță, Aceleanu, Mirela, Ionela, *O nouă optică de analiză și apreciere a muncii cetățenilor români în străinătate*, studiu din revista *Economie teoretică și aplicată*, v. 13, nr. 9/2006.
  4. Gruescu, Ramona; Nanu, Roxana; Budica, Ilie, *Migrația forței de muncă în comunitatea lărgită*, studiu din revista *Tribuna Economică* v. 15, nr. 50/2004.
  5. Massey, D.,S., 1999, *Why Does Immigration occur? A Theoretical Syntesis* in *The Handbook of International Migration*, New York, Russell Sage Foundation.
  6. Moceanu, Răzvan, *Carta Verde a migrației economice*, studiu din *Tribuna economică* v. 16, nr. 32/2005.
  7. Sandu, Dumitru, *Migrația circulatorie ca strategie de viață*, studiu din revista *Sociologie românească*, serie nouă, nr.2/2000.
  8. Idem, *Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar*, studiu din revista *Sociologie românească*, serie nouă, nr.3-4/2000.
  9. Vass, Andreea, *Unde se duc "creierele migratoare" românești?* Studio din, *Tribuna economică* v. 18, nr. 5/2007.
  10. Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT) 2007, *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio, 2007*, Roma.
  11. Metro Media Transilvania, Agenția pentru Strategii Guvernamentale, decembrie 2007, *Comunitatea românească în Italia: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic.*

Studii și rapoarte de cercetare:

1. Alexandru, Monica, *Între România și Italia: traiectorii migratoare*, studiu din revista *Societatea Reală*, nr.4/2006.
2. Constantinescu, Monica, *Teorii ale migrației internaționale*, studiu din

Social identity of Romanian immigrants in Italy

Ph D. Lecturer Adrian OTOVESCU
University of Craiova
adiotovescu@yahoo.com

Abstract: *The purpose of this study is to analyze the process of integration of the Romanian immigrants from Italy, focusing on the communication relationship between them. The social integration of the Romanians in Italy is a complex and long process that assumes two dimensions: one hand, knowing the way of life from this country, and, on the other hand, involving in the activity of the local social community.*

Key words: immigrant, integrate, identity, communication

1. Romanian immigration in Italy: social implications

Sociological research of Romanian immigrants in Italy are of interest for several reasons:

a. There is, currently, the largest number of Romanian citizens - around 40% - of all those who have gone abroad to work temporarily or permanently. Although official statistics indicated on 1 January 2007 a total of 342,200 people from Romania entered the residence permit in Italy, in reality the number of Romanians arrived in this country and in public records being is therefore without legal forms is more high, reaching, after some considerations to over 1.2 million people. Citing the source "folder of immigration statistics - 2005, online edition of the newspaper *Evenimentul Zilei* (dated 31 October 2005) show that during 2005 the number of Romanians in Italy has exceeded the threshold of 1 million people and advance the idea that it is the

largest foreign community here - 1,061,400 Romanian citizens in the peninsula, is 37.2% of all immigrants in this country (considered to be the total of 2.8 million people).

"The record of the immigration statistics 2005" was published in the last decade of October 2005 (its annual report is appearing in Italy) and included a chapter for Romania and Poland, entitled "Migration flows from the countries of Eastern Europe: cases of Romania and Poland. Currently, national statistics show that in Italy the major communities of foreign immigrants in this country are the Albanians, Moroccans and Romanian;

b. event of a conflict of Romanian immigrants in relation to the rules of living in Italian society, produced a series of hostile reactions from the entire community of Romanians here, reactions coming from the Italian population, and by authors of articles Press (appeared in newspapers such as *La Repubblica*, *Il Tempo*, *La Stampa*, etc.), some government or some political forces, such as parties of the center-right (the People's Party of Freedom, led by Silvio Berlusconi, formation nationalist National Alliance, whose leader is Gianfranco Fini, which is integrated in Berlusconi's party - which became for the third time the Executive Italian premier after the elections of 13 April 2008).

Escalating crime and behavior, especially the criminal acts of extreme violence committed by some Romanian immigrants, especially those without

occupation, created tense moments between the government of Rome and one in Bucharest. Criminal manifestations of persons with Romanian citizenship and have the Italians on the verge of despair. Fearful and angry at the same time say that you can not live safely with such immigrants, and required, of course, expulsion from the country. Among other arguments raised noted that living in unsanitary barracks that ugly image of the city, begging and stealing, are able to kill for money, the group travels by bus and not pay, does not meet cleanliness in public areas and destroy the banks, is indecent and so noisy. The facts of an extreme violence, in which were three Romanian (from October 2007 until April 2008) - Romulus Mailat¹ John and The Russian Stoleru² - created a wave of indignation, leading firm of public opinion and the political right, who initiated the raids copies nomadic camps were expected stringent measures to combat crime and dangerous offenders expulsion.

Prime locality in which Stoleru The crime committed was elected on the lists and Northern League announced the public arrest perpetrators, considering also that it is necessary to "the maximum penalty." "In such cases, the politician said, should be taken into account the death penalty, although living in Italy, the Pope". The harsh reaction to those with violent behavior had negative effects on the entire track by Romanian community in Italy, damaging serious the image of Romanians and Romania not only in the peninsula, but also in other European countries.

Police statistics, which indicate the presence of Romanian citizens in the first place among crime committed by immigrants in Italy, are strengthened and the views of local Italians, who said after the aggression committed by John the Russian, that "Romanians are the most

dangerous of foreigners" . Equally, the Italian agency cited *chance* view of a young Italian, aged 27 years, which stated the following: "I hate to generalize, but most Romanians are responsible for acts of violence. Rome live thousands of Chinese and the Philippines, but never heard to be raped by someone. In turn, President League of Romanians in Italy, Marian Mocanu, realize that: "The crime which was committed the last act of worse things. You must go with embarrassment, to let your head down. For an act of such violence can not be found explanation. These facts throw a very bad light on the whole Romanian community here. "

Evolution of relationships between Romanian citizens in Italy and Italian (which is reflected on the relations between the governments of Rome and Bucharest) implies, therefore, knowledge of the concerns, mentalities, expectations and intentions of our con-nationals. For this sociological approach helps ensure a comprehensive investigation of the Romanian community in Italy and helps us to determine the degree of integration into society peninsula.

c. a mass dislocation important Romanian citizens on the territory of the Italian (mass formed by an accumulation of individuals over time) raises a number of problems, not only in the country of destination, as we saw - Italy but also in country departure - Romania. Awareness and inventory specific problems generated by immigrants create preconditions of maintaining a control over the demographic trends in both countries. Socio-economic effects of the loss of such human capital (over 1.2 million people) by Romania not evaluated yet, but it is known that the long-term effects may not only be negative. So, estimating intentions to go abroad for the Romanians, who guides

preferably in Italy or Spain, guiding us to know their views that achievable through opinion surveys.

2. Integration of Romanian immigrants in Italian society

Integration of Romania in the Italian Peninsula is a complex and lengthy, involving two dimensions: first, knowing the environment of life in this country, and on the other hand, involvement in local social work community. The integration can be evaluated by several indicators, which hold:

1. Compliance with conditions of residence on the Italian territory;
2. Knowing the conditions of employment and making a useful social activities;
3. The Romanian citizens with their entire family in Italy and the intention to remain permanently in that country;
4. Italian ownership to an extent sufficient to communicate in the workplace and in public life;
5. Low degree of participation in the commission of criminal acts;
6. Civilized coexistence with neighbors and other citizens, regardless of their national origin;
7. Initiation of activities on their own without being dependent on employers and to provide a working implementation.

Next, we will examine some of these indicators, the rest with a treatment in other parts of the work there.

2.1 Indicators specific social integration of immigrants Romanian

Social integration of Romanians who are residents in Italy may be judged on the basis of indicators such as:

1. Their opinion about most of the other Italian and Romanian from Italy;
2. Attitude toward certain groups or ethnic minorities, religious, sexual, national, racial, etc., expressed by the rejection or acceptance of such groups in neighborhood spaces;
3. Nature of interpersonal relationships developed in the residential, working and leisure.

Over half (52%) of the Romanians in Italy have said they had a "feel good" (42%) and "very good" (10%) of Italians in general, the views are valid and appreciation for the Romanians in Italy is supported by 48% of Romanian immigrants in this country. Romanians left home enjoys a better image than those left over borders, earlier that 60% of Romanians residing in Italy have said they believe a "very good" (9%) and "good" (51%) about their con-nationals in the country. The same view about Romanian gypsies in Italy are shared 24% of Romanian immigrants in the country surveyed.

Examination of data led the authors of the research referred to the conclusion that "social distance from certain groups - ethnic minorities, religious, gender may be associated in good measure to the rejection of those neighborhood groups. Thus, the neighborhood is rejected by the Roma (48%), homosexuals (36%), Jehovah's witnesses (20%), Arabs (18%) and Africans (15%).

Compared with the situation in Romania, the experience of migration us more tolerance of religious and sexual minorities, but a social distanțare greater than Roma, and explained in the light of recent events in Italy (the "Mail", in particular - n . ns.). Neighborhood experience shows that most Romanian immigrants in Italy are in the neighborhood Italian and Romanian. Roma neighborhood is seen

with only 12% of cases, similar to the figure relative weighting neighboring Arabs and Africans. However, with Roma neighborhood is appreciated by a positive appraisal of comparable neighboring Italians. In general, relations with neighbors and the Italians are the relatively lower intensity of relations with other Romanian both associative aspects, as well as on the loan of money, objects. (*Romanian community in Italy: social conditions, values, expectations. Sociological study*, Metro Media Transilvania, the Agency for Governmental Strategies, December 2007, available on www.mmt.ro, p. 34.)

3. Inter-human relations of Romanian immigrants

3.1 Positive Reports

Romanian immigrants in Italy are on living in neighborhoods where they are surrounded, for the most part, Italians (92% responded the total respondents) and all other citizens of Romanian citizenship (indicated 65% of all respondents).

In general, relations with neighbors living together, regardless of nationality, qualified as positive, based on understanding. Of all the investigation have said that means "very good" and "well" in the proportion of:

- 94% in Romanian relations with others in the neighborhood, which shows that life abroad makes Romanian is closest and solidarity than would be likely in their own country;
- 92% in the relations with neighbors who have Italian citizenship;
- 75% in relation to Gypsies in the neighborhood;
- 79% in relation to Africans in the neighborhood;
- 74% in its relations with Arab neighbors home.

3.2. Negative Reports

Negative relationship with percent meet low overall, but they have higher weights for Arabs, Gypsies and Africans. Thus, those who held that means "stupid" and "very bad" have to share:

- 14% in relation with the Arabs;
- 12% in relation to gypsies;
- 10% in relation to Africans.

Italians are perceived in contradictory terms by Romanian residents. Ask them to determine in contrast with conational own over 50% of Romanian immigrants in Italy he believes the Italians in the light of positive features in comparison with the Romanians living peninsula, emphasizing multiple qualities of moral, psychological and social that are:

- "More friendly" were held 51% of the Romanians interviewed, learn Italian territory;
- "More tolerant", they claimed 52% of all Romanian residents of Italy;
- "More honest", they said 55%;
- "More serious": 57% responded;
- "More respect for the law": considered 57%;
- "More united" indicated 59%;
- "More peaceful" reported 59%;
- "More daring", they brought 63%;
- "More polite" were 63%;
- "More confident in themselves: they found fit 64% of total Romanian residents in Italy.

4. Perception Romanian immigrants from Italy

Among the negative features, observed by Romanian immigrants in Italy and highlighted in a large measure of our conational in relation to themselves, mention a few that have met the higher weights. Thus, theItalians are valued as:

- "More lazy (have voted 52% of all Romanian immigrants);
- "More loquacious" (47%);

- "May clenched" (46%);
- "Less religious" (40%);
- "The less confident (40%)."

4.1 Inter-linking the Romanian-Italian

Note that Romanian immigrants in Italy have managed to build a set of relations and friendship in the collegial working environment in the neighborhood, both with other Romanian immigrants, but also Italians and other foreigners in the local community. Research carried out by us on the 160 subjects showed that over 85% of them and made friends among colleagues at work and among local, so in the neighborhood, a 12% responded that they have friendly relations with other fellow, both at work in Italy and among the locals. Such a situation we prove the existence of an active integration of Romanian immigrants in the local Italians and foreigners on the territory of Italy.

Prevailing relations of cooperation in the work of understanding and communication in the neighborhood, friendship with the Italians and other foreigners that they develop in their working environment and living conditions are guaranteed a living training and awareness of belonging to a new human.

From conversations held with certain people who work and live in Italy revealed that Romanians then avoid each other or are reluctant to declare their national affiliation because of those who, by their acts have compromised the other Romanians honest, hardworking and respectful of the rules and values that characterize the social life of this country.

Notes:

¹ Romulus Mailat was charged in October 2007, killing the wife of an

admiral Italian; Ioan Rusu was detained in April 2008, at the periphery of Rome and for violating a sticking African students (originating in Lesotho), which managed to escape with life.

² Stoleru, aged 20 years (came in Italy in October 2007) confessed that he killed in self defense from an old residence of the Verona (23 April 2008).

Bibliography:

1. Albu, Alexandru, D., 1987, *Migrația internațională a forței de muncă*, Bucharest, Științifică and Enciclopedică.
2. Andreescu, Daniela; Teodorescu, Aurel, 2004, *Emigrația în scop de muncă a românilor după 1990*, Bucharest, Yes SRL.
3. Bribosia, E., Réa, A., 2002, *Les nouvelles migrations. Un enjeu européen*, Bruxelles, Editions Complexe.
4. Bulai, Tereza, 2006, *Fenomenul migrației și criza familială*, Iași, Lumen.
5. Cohen, Robin, 2006, *Migration and its enemies: global capital, migrant labour and the nation-state*, Ashgate.
6. Colonomos, A., 1995, *Sociologie des réseaux transnationaux*, Paris, L'Harmattan.
7. Irimescu, Gabriela, Lupu, Adrian, 2006, *Singur acasă*, Altenative Sociale.
8. Kritz, M., M.; Lim, L.,L.; Zlotnick, H., 1992, *International Migration Systems: A Global Approach*, Oxford, Clarendon Press.
9. Lăzăroiu, Sebastian, 2003, *Migrația circulatorie a forței de muncă din România. Consecințe asupra integrării europene*, Bucharest.
10. Pascal, Ileana; Deaconu, Ștefan, 2002, *Libera circulație a persoanelor*, Centrul de Resurse Juridice.

11. Potot, Stephanie, 2003, *Circulation et reseaux de migrants roumains*, Université de Nice, France.
12. Preti, Luigi, 1993, *Imigrația în Europa*, Bucharest, Tehnică.
13. Sandu, Dumitru, 1984, *Fluxurile de migrație în România*, Bucharest, Academiei.
14. Sowell, Thomas, 1996, *Migrations, Mobility and Modernization: a World View*, Harper Collins.
15. Toanchină, Camelia, 2006, *Migrația internațională și politicile sociale*, Iași, Lumen.
16. Zamfir, Cătălin, (coordonator), 2006, *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Iași, Polirom.

Studies and research studies:

1. Alexandru, Monica, *Între România și Italia: traiectorii migratoare*, *Societatea Reală*, nr.4/2006.
2. Constantinescu, Monica, *Teorii ale migrației internaționale*, *Sociologie Românească*, serie nouă, nr. 3-4/2002.
3. Dobrotă, Niță, Aceleanu, Mirela, Ionela, *O nouă optică de analiză și apreciere a muncii cetățenilor români în străinătate*, *Economie teoretică și aplicată*, v. 13, nr. 9/2006.
4. Gruescu, Ramona; Nanu, Roxana; Budica, Ilie, *Migrația forței de muncă în comunitatea lărgită*, *Tribuna Economică* v. 15, nr. 50/2004.
5. Massey, D., S., 1999, *Why Does Immigration occur? A Theoretical Synthesis* in *The Handbook of International Migration*, New York, Russell Sage Foundation.
6. Moceanu, Răzvan, *Carta Verde a migrației economice*, *Tribuna economică* v. 16, nr. 32/2005.
7. Sandu, Dumitru, *Migrația circulatorie ca strategie de viață*, studiu *Sociologie românească*, serie nouă, nr.2/2000.
8. Idem, *Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar*, *Sociologie românească*, serie nouă, nr.3-4/2000.
9. Vass, Andreea, *Unde se duc "creierele migratoare" românești?* *Tribuna economică* v. 18, nr. 5/2007.
10. Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT) 2007, *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio , 2007*, Roma.
11. Metro Media Transilvania, Agenția pentru Strategii Guvernamentale, december 2007, *Comunitatea românească în Italia: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic*.

Cartierul *Demobilizați*- Craiova. Intermedierea a două culturi

Ph.D. Lecturer Carmen BANȚA
University of Craiova
carmenbanta74@yahoo.com

Abstract: *The Demobilizati neighborhood, a former suburb of Craiova, where people of all social categories lived, was actually a intermediate area between two layers of culture (a traditional one– of the country, and city one – of the genuine bourgeois), so that each street has its own history, each house sends a cultural message that leads to an identity of its own.*

Keywords: neighborhood, testimony, district, community, culture

Un subiect incitant al societății românești la începutul mileniului al treilea este acela de a reconstitui trecutul unor locuri ce aparțin urbanului, în special al cartierelor muncitorești, unde au avut loc transformări majore de-a lungul anilor.

La periferia orașului Craiova găsim, în documentele vremii, zona numită *Demobilizați*. Ținând cont că această parte a orașului a fost cândva o mahala, unde locuiau oameni din anumite clase sociale, putem spune că zona era, de fapt, intermedierea între două straturi de cultură: cea a țaranului, alcătuită din elemente istorice foarte vechi, iar cealaltă cultură este a boierilor și a burghezilor autentici, cultura orașenilor.

Fiecare din aceste feluri de cultură își are prestigiul specific. Cultura țaranului are prestigiul vechimii, este curată, naivă, închisă în ea însăși.

Farmecul ei straniu îl dă tocmai închiderea aceasta exclusivă în vechimea ei. Cea orașenească are prestigiul luptei neobosite a speciei cu greutățile pe care neîncetat i le pune înainte experiența cea fără capăt. În izbânzile și înfrângerile spiritului stă farmecul viu al culturii acesteia.

Mahalaua, care stă între sat și oraș, este de fapt truda sterilă de a imita cultura urbană adevărată.

Intitulat sugestiv *Cartierul '41*, acesta, în documentele vremii, a purtat oficial, denumirea *Demobilizați*. Ținând cont că această parte a orașului a fost cândva o mahala, unde locuiau oameni din anumite clase sociale, putem spune că zona era, de fapt, intermedierea între două straturi de cultură: cea a țaranului, alcătuită din elemente istorice foarte vechi, iar cealaltă cultură este a boierilor și a burghezilor autentici, cultura orașenilor.

Vom încerca să transpunem, prin intermediul mărturiilor, atmosfera anilor de după al Doilea Război Mondial a acestei zone.

Legătura dintre individ și trecutul său este un fapt ce nu poate fi neglijat în nici o situație, fiind principiul de baza în crearea unei memorii care este, de fapt, o parte a propriei identități. Memoria colectivă este absolut necesară existenței colectivităților iar mecanismul acesteia stabilește punți de legătura între prezent și trecut, între prezent și viitor.

Pe Harta Administrativă din 1931 apare menționată *Comuna Suburbană Craiovița* (actualul cartier *Craiovița Veche*), și unde este trecut pe harta cartierul *Demobilizaților*, zona care ne interesează, întâlnim doar denumirea unei singure străzi - Podbanița, iar în rest se găseau lotizările primăriei, nepopulate și dune de nisip și, ulterior, izlaz pentru animale.

Regimentul`41 de Infanterie era de fapt *dublura* Regimentului I Dolj. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial și câțiva ani mai târziu în această zonă erau instalate barăcile Regimentului 41, iar alături de acestea se găseau ridicate și câteva case. Mai precis în partea de sud - est a actualului cartier Craiovița Nouă.

Regimentul`41 din Craiova s-a format în luna aprilie a anul 1914. În 1917 s-a unit cu Regimentul 71 și a devenit Regimentul 41/71 Infanterie care a fost desființat în anul 1923. Timpul a trecut și, la începutul lunii septembrie a anului 1939, a fost reînființat doar pentru scurt timp, până în 1941 când a fost desființat definitivⁱ.

O parte din locurile de case au fost date de către Primărie pentru mai multe categorii de cetățeni:

- *veteranii de război* (cei care aveau decorații din Primul Război Mondial) sau *soțiilor văduve* cu condiția să construiască case pe un teren de 500 m² . (în anii 1926 - 1927 au fost împroprietăriți)

- *frunțași în producție*, pământul s-a lotizat (în jur de 360 m²).

- *militari în activitate* ce au avut realizări (prin cerere, susținuți de unitate). Unele case au fost cumpărate de la alți proprietari, în mare parte veterani

de război, în anii 1956-1957. Fiind în zonă mult teren necultivat, o parte din locatarii caselor plantau porumb necesar animalelor din curte.

- *repartiție prin întreprindere* (7 Noiembrie) și, dacă nu se ridica locuința în trei ani de zile li se lua locul. O mare parte dintre cei care și-au construit case au folosit ca mână de lucru zidar de la Izvorul Rece iar cărămida era luată de la țigani ce locuiau pe lângă *Fântâna Obedeanu*.

- Tot prin repartiție de la unitatea unde lucrau, am întâlnit și case care au fost construite pentru două familii, *numite case tip, duplex*. Aceste locuințe au fost ridicate cu materiale date de către primărie și au fost repartizate anumitor cetățeni cărora li se acorda un împrumut. Vecini apropiați se considerau ca niște rude cu atât mai mult cu cât un corp de clădire este locuit de două familii, având, cei drept, intrări și curți separate, fapt ce reduce considerabil motivele ce ar putea genera conflicte.

- *celor ce fuseseră demolați de la RAT*, de pe strada Severin, Primăria a dat loc de casă parcelat, construindu-se *case tip*.

Pe Strada Podbanița întâlnim cele mai vechi case construite și, din mărturiile de pe teren, am aflat că aici, pe vremuri, se găsea *Cârciuma lui Tafticosul* (numele real Ionescu)ⁱⁱ care avea, într-o altă încăpere amenajată o tutungerie. El era ginerele doamnei Băilescu cunoscută în zonă ca fiind o foarte bună practicantă a descântatului. *La Tafticosu* se găsea și o măcelărie, unde deseori se prepara mici (la marile sărbători sau vara) și se consuma bere la halbă și la țapⁱⁱⁱ. În anul 1948, când a avut loc naționalizare, familiei i-a fost

confiscată cârcima de către stat^{iv}. Tafticosul care era cel mai prosper negustor al vremii a fost grav afectat economic.

Alături de cârciuma acestuia se mai găseau și alte birturi: *La Gogu* (moldovean la origine care a fost găsit spânzurat, unii spun ca s-a sinicis), *La Biciușcărie* sau *La Stegaru* unde „se ducea o sticlă de 10 și se lua un țoi de verdișancă sau secărică”^v.

Exista, în acea vreme, o brutărie manuală, amplasată pe actuala stradă Trifoi, unde, „se lua pe datorie până la salariu”.

Alături de aceste locații, din ancheta de teren, am aflat că se găsea o gâzărie pe Podbanița, unde oamenii cumpărau gaz lampant dar și *tâmplăria lui Maineric*.

Localnicii se mai duceau și pe strada Severin la *Nea` Traian Ionescu* care avea o băcănie unde „te duceai cu 25 bani și cumpărai rahat iar de 2 lei luai caramele și acadele. Tot aici era simigieria, se coceau semințe și se făcea sugiuc”^{vi}.

„La naționalizare, în `48 multora li s-au luat cârciumile și aceștia s-au reorientat”^{vii}.

Atmosfera era tipic cartierelor vechi, a mahalalelor unde întâlnim vânzători ambulanți ce veneau, în funcție de sezon, cu căruțe pline de legume (varză, roșii sau lubeniță), fructe (pere, mere, prune) sau chiar copilițe cu lapte, iaurt, brânză sau negustorii vindeau pește.

Famiile ce locuiau pe aceste străzi erau unite între ele. Relațiile de vecinătate se activează, sub diferite forme de sociabilitate și în diversele contexte ceremoniale legate de

principalele evenimente din viața omului (nașterea, nunta, înmormântarea) și de sărbătorile de peste an.

De remarcat în această comunitate suburbană că mai trăiesc foarte puțin bătrâni ce mai pot povesti iar longevitatea se remarcă în rândul femeilor. Cu nostalgie ei amintesc de acele vremuri de început, sunt destul de marcați, ulterior, de perioada comunistă unde totul a fost sistematizat. Pentru o scurtă perioadă de timp, anii '60, sistematizarea Craiovei a fost un lucru bun, crescând numărul caselor construite în cartier. De asemenea, căminul cultural de pe str. Cornițoiu fusese mutat în cartierul '41 devenit cinematograful de cartier *General Magheru*. O mare parte dintre ei regretă acele vremuri și încercă să reconstituie din fel și fel de evenimente ce i-a marcat personal „*traiul bun de atunci. Am trecut prin multe, am trăit în perioade istorice diferite. Pot spune că pe vremea comuniștilor era mai bine. Astăzi e greu și nu ști ce-ți aduce ziua de mâine*”^{viii}.

Zona cuprinsă între străzile Trifoiului – fostă Severinului și Craioveștilor urmau să fie demolate în primăvara lui 1990, unii locuitori de la case primind chiar repartiții în blocurile din cartierul Craiovița Nouă. Nu același lucru se poate spune de cei care au avut case pe străzile Toamnei, Verii, Primăverii, Trandafirilor, Liliacului, Panselei, Brebenelului, Tufănelei, Crinului, Liliacului ce au fost demolate pentru a face loc blocurilor *cartierului Craiovița Nouă*. Majoritatea au primit locuință chiar în acest cartier.

Dincolo de această zonă, acolo unde acum este cartierul de blocuri Craiovița, înainte de 70 erau *gropile lui*

Dumnezeu până la calea ferată susține Andreescu, în zona de blocuri era izlaz pentru *orășeni* unde pășteau oile ciobanii plătiți. Și se găseau gunoaie "îngrămădite după obiceiul turcesc".

Tot aici se găseau cazarme ce aparțineau cândva nemților din timpul celui de-al doilea război mondial, iar copiii se duceau deseori după spice

Cartierul „'41” este un cartier care se remarcă prin longevitate și printr-o identitate proprie ce poate fi regăsită la tot pasul, unde fiecare stradă își are povestea, iar oamenii locului cred că au fost norocoși că au putut rezista sistematizării zonei, nu au fost demolați înainte de 1989 și au rezistat decenii.

Note:

¹ www.worldwar2.ro

¹ Informator Boncioagă Victoria, 74 ani

¹ 250-300 ml

¹ Inf. Secretaru Ion, 73 ani

¹ Informator Iancu Ilie, 86 ani

¹ Inf. Fuiuarea Elena, 55 ani, crescută în cartier

¹ Inf. Dumitru Meche, 85 ani

¹ Inf. Iancu Ilie, 80 ani.

Demobilizați Neighbourhood-Craiova The Intermediary of Two Cultures

Ph.D. Lecturer Carmen BANȚA
University of Craiova
carmenbanta74@yahoo.com

Abstract: *The Demobilizati neighborhood, a former suburb of Craiova, where people of all social categories lived, was actually a intermediate area between two layers of culture (a traditional one – of the country, and city one – of the genuine bourgeois), so that each street has its own history, each house sends a cultural message that leads to an identity of its own.*

Key words: neighborhood, testimony, district, community, culture

An exciting subject of Romanian society at the beginning of the 3rd millennium is to reconstruct the past of places that belong to the urban, especially workers' neighbourhoods, where major changes have taken place during history.

In the old archives, at the outskirts of Craiova, we find a place called Demobilizați. Keeping in mind that this part of the city was once a slum inhabited by people from certain social classes, we can say that this area was a buffer zone between two cultural levels: that of peasants, made up of ancient historical elements, and that of city people, made up of boyars and genuine bourgeoisie.

Each of these types of culture has its own specific prestige. The peasant culture has the prestige of time; it is clean, naïve, secluded within it self. Its odd charm is given by this exclusive seclusion within its age. The city

bourgeoisie has the prestige of the unrelenting fight against the hardships yielded by its endless existence. Its lively charm is due to the victories and defeats of its spirit.

The slum, a place between the village and the city, represents the vain struggle to imitate true urban culture.

Entitled suggestively The 41 Neighborhood, this, in the old archives, at the outskirts of Craiova, we find a place called Demobilizați. Keeping in mind that this part of the city was once a slum inhabited by people from certain social classes, we can say that this area was a buffer zone between two cultural levels: that of peasants, made up of ancient historical elements, and that of city people, made up of boyars and genuine bourgeoisie.

Each of this types of culture has its own specific prestige. The peasant culture has the prestige of time; it is clean, naïve, secluded within it self. Its odd charm is given by this exclusive seclusion within its age. The city bourgeoisie has the prestige of the unrelenting fight against the hardships yielded by its endless existence. Its lively charm is due to the victories and defeats of its spirit. The slum, a place between the village and the city, represents the vain struggle to imitate true urban culture.

We will try to transpose, supported by proofs, the atmosphere of this area after the Second World War.

The connection between each person and his past is a fact that cannot be neglected under any circumstance, it is the main principle in which the creation of the memory which actually, belongs to his own identity. The collective memory is absolutely necessary for the existence of the collectivity and its mechanism is thrown a bridge between present and past, present and future.

The suburban commune Craiovița (today's Craiovița Veche neighborhood) is mentioned on the 1931 administrative map. In the spot where the Demobilizaților neighbourhood - the area which is of interest to us - appears on the map, we only encounter a single street, Podbanița; the surrounding area consisted of the town hall's land parcels, uninhabited dune sands, which later became grazing pastures.

The 41 Infantry Regiment was in fact the double of the 1st Regiment Dolj. During the World War II and several years later, the barracks of the 41 Regiment had been installed in this area, and next to them a few houses had been raised. More precisely in the south-eastern area of today's neighbourhood Craiovița Nouă.

The 41 Infantry Regiment was formed in the April 1914. In 1917 it was united with the 71 Regiment and became the 41/71 Infantry Regiment which was suppressed in 1923. The time passed and, at the beginning of September 1939, it was founded again only for a short time, until 1941 when it was suppressed for good.

A part of the house lots that were given by the City Hall for several categories of citizens:

– the war veterans (those that had decorations from the World War I) or the windows under the condition of building

houses on a lot of 500 m² (in 1926-1927 they were put in possession)

– the foremost people in agriculture, the land was looted out (around 360m²)

– militaries in activity that had achievements (by request, supported by the unit). Some houses were bought from other owners, mostly war veterans, in 1956-1957. As in the area there was much uncultivated land, a part of the inhabitants were cultivating maize needed for the home animals.

– repartition through the enterprise (7 Noiembrie) and, if the home was not raised in three years, the lot would have been taken away. A large part of those who built their houses used the manpower masons from Izvorul Rece while brick was taken from gypsies living nearby the Obedeanu Well.

– also by repartition from the unit where they were working, we met as well houses built for two families, called type houses, duplex. These houses were raised using materials given by the city hall and were allocated to certain citizens to whom a loan was being granted. Close neighbours were considered as relatives even more as a building structure was inhabited by two families, having, in fact, separate entrances and yards, which considerably reduces the reasons that could generate conflicts.

– to those that were demolished at RAT, on the Severin street, house lots were given by the City Hall, type houses being built.

On Podbanița street we meet the oldest houses and, according to the testimonies on the field, we learned that here, in times past, lied Tafticosul's Tavern (Ionescu, on his real name) which had, in another room a tobacconist's shop. He was Ms. Băilescu's son-in-law, known in the area as a very good practicing fortune teller. At Tafticosul

one could also find a butcher's shop, where often highly seasoned forcemeat balls were prepared (on main holidays or during summer) and mug beer was served. In 1948, when nationalization occurred, the state confiscated the tavern of the family. Tafticosul who was the biggest merchant of the time was gravely affected.

Near to his tavern there could be found other: La Gogu (a Moldavian man who was found hanged or maybe he committed suicide), La Biciuşcărie or La Stegaru "where you could go with a bottle of 10 and you received another one bigger called "verdişancă or secărică".

In that time, it was a manual bakery on the Trifoi street where „you could go on tick until you've got the salary”.

Near those locations, concerning the investigation, I found that there was a special place called „gazărie”, on Podbalnița, from where the people could buy coal gas but also you could find Maneric's woodwork.

The natives went often on another street called Severin at Nea` Traian Ionescu who had a grocery shop where „you could go with 25 bani and you bought Turkish delight and toffies and rocks (caramele and acadele). Also there you could find a place with seeds for sale and sugiuc”.

„In the Nationalization period, in `48, a lot of people were left without their taverns and they reoriented”.

The background was specific to the old neighbourhoods, the suburbs where you could find hucksters, depending of each season, with cart full of vegetables (cabbage, tomatoes, watermelons), fruits (pears, apples, plums) or even young girls with milk, yoghurt, cheese or merchants who sells fish.

The families that lived on these streets were close together.

Different bonds activate in different forms of socializing and in diverse ceremonial contexts linked by the main events in one's life (birth, wedding, funeral) and by the celebrations over the year.

To be noted that in this suburban community there still live few older people who can tell stories and longevity is remarked among women. They nostalgically remember those starting times; they are deeply scarred, afterwards, by the communist era when everything got rearranged. For a short amount of time, the sixties were a good thing: reorganizing of Craiova, the raising number of homes being built. Also the community center was relocated from Cornițoiu Street to the 41 neighbourhood which became the General Magheru district cinema. A great deal of the people still regret those times and try to reconstitute by various kinds of events what scared them personally: "...the good life we led. We've been through many things, lived in different historical periods. I might even say that the communist era was better. Today is hard and you don't know what tomorrow might bring.”

The area between the Trifoiului street - once called Severinului - and the Craioveștilor street was to be razed in the spring of 1990. Some of the dwellers had already been reassigned new apartments in the buildings from the Craiovița Nouă neighborhood. However, those who lived on the Toamnei, Verii, Primăverii, Trandafirilor, Liliacului, Pânselei, Brebenelului, Tufănelei, Crinului and Liliacului, had not been reassigned. Those streets were razed to make room for the apartment buildings of the new neighborhood Craiovița Nouă, and most

of the people who lived there received an apartment in the same neighborhood.

Beyond this area, where today is the Craiovița neighborhood, before the 70's there were some pits dubbed "God's pits", which extended up to the railway, says Andreescu. In the apartment buildings area there was a pasture used by town people, where paid shepherds took care of sheep. Here the garbage was "amassed in the Turkish way". In the same place there were barracks which once belonged to WWII German

soldiers. Children oftentimes went there to gather wheat ears.

The District "41" – is a district which distinguishes itself through longevity and an identity of its own noticeable at every turn, with every street having its own story, and the people of the area consider themselves lucky to have resisted the systematization of the area, their houses have not been demolished before 1989 and resisted for decades.

Notes:

ⁱ www.worldwar2.ro

ⁱⁱ Informator Boncioagă Victoria, 74 ani

ⁱⁱⁱ 250-300 ml

^{iv} Inf. Scretaru Ion, 73 ani

^v Informator Iancu Ilie, 86 ani

^{vi} Inf. Fuiioarea Elena, 55 ani, crescută în cartier

^{vii} Inf. Dumitru Meche, 85 ani

^{viii} Inf. Iancu Ilie, 80 ani.

O perspectiva actuală asupra sistemului național de sănătate din România

Conf.dr. Raluca ZANCA , Conf.dr. Codrina ȘANDRU
Universitatea Transilvania din Brașov
codrinasandru@yahoo.com

Abstract: *This paper wants to outline a globally image of Romanian health system, with emphasis on its specific elements and on actual mechanism of working. More, we want to realize an analysis of formal/informal exclusion's mechanism from health services of two vulnerable social categories: roma population and people with physical disabilities.*

Key words: health system, exclusion, roma, disability

1. Introducere

Revoluția populară din anul 1989 din România s-a dorit a fi debutul unei ere a transformărilor radicale în plan socio-economic, inclusiv al serviciilor sociale și de sănătate.

România intra în această etapă cu un sistem de sănătate puternic centralizat, subvenționat exclusiv de la bugetul de stat, care oferea, cel puțin la nivel formal, servicii gratuite întregii populații.

Alături de alte probleme specifice determinate de exercițiul unui regim totalitar, țara noastră pornea pe drumul acestor transformări cu un sistem caracterizat printr-o „subfinanțare gravă o lungă perioadă de timp” (Doboș, 2003).

Efectele acestei stări de fapt s-au manifestat pe două paliere:

1.Scăderea calității serviciilor medicale: multe policlinici și spitale funcționau în clădiri deteriorate și nu dispuneau de dotări tehnice

corespunzătoare; materialele sanitare necesare tratamentelor sau programelor profilactice erau adesea insuficiente; medicamentele produse pe piața românească nu acopereau cererea, iar medicamentele din import erau inaccesibile (fie pentru că nu existau rețele de furnizori, fie din cauza costurilor foarte ridicate) etc.

2.Limitarea accesului populației la serviciile medicale: o parte a costului tratamentelor a fost transferată către populație, ceea ce a făcut dificilă adresabilitatea din partea categoriilor sociale sărace către anumite tipuri de servicii medicale; a apărut/s-a accentuat fenomenul plății suplimentare informale către personalul medical (mita sau extraplata); asistența medicală primară nu acoperea toate zonele țării, în special zonele rurale izolate etc.

O altă caracteristică a sistemului de sănătate din România la începutul anilor '90 era centrarea sa pe îngrijirea spitalicească, asemeni majorității țărilor din Europa de Est. Acest model de funcționare era însă foarte costisitor. Cea mai mare parte a fondurilor pentru sănătate era alocată spitalelor (aproximativ 70% din bugetul pentru sănătate), ceea ce accentua criza la nivelul asistenței medicale primare și de ambulatoriu (idem).

La nivelul anului 2008, politicile socio-sanitare implementate în România de-a lungul ultimilor 18 ani își arată atât efectele pozitive, cât și dezavantajele/disfuncționalitățile.

Pentru a putea scoate în evidență aceste efecte, este necesară o „radiografiere” a sistemului actual de sănătate, în scopul de a avea o viziune asupra elementelor sale de bază.

2. Organizarea sistemului public de sănătate din România. Public versus privat

Pe baza reformei legiferate în anul 1996, principiile de organizare, finanțare și furnizare a serviciilor de sănătate în sistemul public către populație au fost modificate.

Caracteristicile pe care le-a dobândit sistemul românesc de sănătate ca urmare a modificărilor operate în plan legislativ și al politicilor sociale și de sănătate îl înscriu la intersecția dintre *modelul public contractual* și cel de *asigurare obligatorie cu integrare între furnizare și asigurare*, sau mai pe scurt, *modelului public integrat*.

De fapt, în esență, sistemul românesc făcea parte din „familia” modelului public integrat înainte de 1989, ca de altfel majoritatea țărilor din blocul socialist (Vlădescu, 2000).

O caracteristică care s-a adăugat după 1990 a fost introducerea sistemului de asigurări de sănătate, element care îl face tangent cu *modelul public contractual*. Această apropiere se oprește însă aici, deoarece, în sistemul de sănătate românesc, nu există opțiunea cu privire la alegerea furnizorului de servicii, ca atare, nu există un control al pacientului asupra calității serviciilor care urmează a i se oferi.

Astfel, acordarea asistenței medicale se face *numai dacă* potențialul pacient are calitatea de asigurat, în baza contribuției la fondul de asigurări de sănătate.

Această contribuție îi asigură persoanei asigurate accesul la un pachet

minim de servicii, considerate de importanță vitală. Asigurările de sănătate sunt obligatorii și, conform legii, ele funcționează pe baza principiilor solidarității, descentralizării și alegerii libere de către asigurați a medicului și a unității sanitare furnizoare de servicii medicale

Versiunea publică a modelului integrat generează limitarea libertății alegerii atât a furnizorilor, cât și a asiguratorilor. Datorită faptului că asigurarea este obligatorie, nu se mai pune problema atragerii și menținerii clienților (așa cum se întâmplă în cazul modelului integrat privat), ceea ce conduce la diminuarea importanței aducerii și menținerii serviciilor medicale la standarde ridicate. Deși teoretic există posibilitatea alegerii de către pacient a medicului de asistență primară (medicului de familie) și apoi de către acesta a spitalului, practic acest lucru este inefficient, ba chiar mai mult, apare un efect pervers, respectiv furnizorii eficienți sunt grevați de un volum mai mare de muncă, dar nu beneficiază de un buget proporțional cu volumul prestațiilor, ceea ce evident, va conduce din nou la scăderea calității serviciilor oferite.

Un accent deosebit se pune (cel puțin la nivel formal, de organizare) pe asistența medicală primară, oferită prin intermediul medicilor de familie. Principiul este excelent, dacă ne raportăm la ideea de asistență medicală primară – element central al rezolvării problemelor și mai mult, punct nodal în dezvoltarea componentei de prevenție. Mai mult, medicul de familie reprezintă modalitatea de acces către serviciile medicale de specialitate de tip ambulatoriu, și către îngrijirea de tip spitalicesc (în afara urgențelor), precum și spre medicamentele gratuite și compensate.

În plus, în ambele situații, finalitatea este una benefică în sensul scăderii costurilor serviciilor integrate, deoarece creșterea eficienței asistenței medicale primare ar conduce la scăderea adresabilității la serviciile medicale de tip secundar (tratament ambulatoriu de specialitate), respectiv de tip terțiar (îngrijire de tip spitalicesc).

Instituția coordonatoare a sistemului de sănătate publică este Casa de Asigurări de Sănătate, care are sediul central la București și dispune de filiale în fiecare județ al țării.

O dată cu implementarea reformei, medicii și-au schimbat statutul: din salariați ai statului ei au devenit furnizori de servicii medicale, având contract cu Casa de Asigurări de Sănătate.

Personalul medical mediu este angajat de către furnizorii de servicii medicale (medicii și spitalele).

Ministerul Sănătății, conform noii legislații, își menține doar rolul de finanțare și coordonare a programelor naționale de sănătate publică.

Așa cum menționam anterior, serviciile medicale sunt acordate beneficiarilor în baza contribuției la fondul de asigurări de sănătate. În România există două tipuri fundamentale de asigurări de sănătate: 1. asigurarea medicală cu plata contribuției (contribuția reprezintă 6,5% din salariul brut al angajatului și 6% din partea angajatorului, plătită lunar); 2. asigurarea medicală fără plata contribuției, de care beneficiază următoarele categorii sociale: a) copiii până la vârsta de 18 ani sau până la vârsta de 26 de ani dacă sunt elevi, ucenici sau studenți și nu realizează venituri din muncă; b) soțul, soția sau părinții fără venituri proprii, aflați în întreținerea unei persoane asigurate; c) veteranii de război; d) revoluționarii; e) persoanele cu handicap; f) bolnavii cu afecțiuni incluse în programele naționale ale Ministerului

Sănătății; g) persoanele care primesc venitul minim garantat, indemnizație de șomaj sau alocație de sprijin; h) femeile însărcinate care nu au nici un venit; i) persoanele care satisfac serviciul militar în termen.

Persoanele neasigurate beneficiază de servicii medicale doar în cazul urgențelor sau în cazul bolilor endemo-epidemice.

Asiguratul beneficiază în mod gratuit de un pachet de servicii medicale definite drept *vitale* și anume:

a) asistență medicală primară, oferită de către medicul de familie. Medicul de familie are și competența de a elibera rețete pentru medicamente gratuite sau compensate.

b) asistență medicală de specialitate (prin medici specialiști, spitale, centre de diagnostic și tratament etc), unde asiguratul are acces la recomandarea medicului de familie.

Se poate observa de aici că exista tendința, în cadrul sistemului românesc de sănătate publică, de a se accentua „rolul serviciilor primare, ca prim filtru de rezolvare a problemelor” (Doboș, 2003).

În ciuda acestei tendințe, la nivelul implementării programelor de sănătate, investițiile s-au făcut chiar și după 1997 preponderent în sectorul spitalicesc (Doboș, 2006), ceea ce a accentuat polarizarea serviciilor de sănătate: pe de o parte, a crescut calitatea serviciilor în unele dintre marile spitale (în special în centrele universitare); pe de altă parte, a fost neglijată asistența medicală primară din zonele rurale, unde personalul medical lipsește și unde dotările tehnice sunt insuficiente sau minime.

O serie de analiști ai sistemului de sănătate din România susțin că actualele probleme ale acestui sistem sunt rezultatul deficiențelor de aplicare a reformei inițiate în 1997 (Vlădescu, 2004 și Doboș, 2003). Trecerea la sistemul

asigurărilor de sănătate a fost costisitoare, au existat întâzieri semnificative în ceea ce privește reglementarea legislativă, s-a produs confuzie în rândul personalului medical, fondurile au avut o „circulație disfuncțională” (Doboș, 2003), s-au luat adesea decizii fără a se estima efectele lor pe termen lung etc.

Spre exemplu, în ciuda obiectivelor de descentralizare și de autonomie financiară ale sistemului de sănătate publică, obiective stipulate în lege, pentru mai mulți ani sistemul a fost controlat în același timp de Casa de Asigurări de Sănătate și de Ministerul Finanțelor, ceea ce a produs „distorsiuni în alocarea resurselor și deturnarea unei părți a resurselor financiare dinspre sistemul medical” (Doboș, 2006, p. 234) pentru acoperirea deficitului bugetar.

Efectele principale ale acestor disfuncționalități au fost următoarele:

1. Menținerea dotării la un nivel slab al unităților sanitare publice.
2. Creșterea prețului medicamentelor, explicabilă astfel: „Cunoscând dificultățile financiare ale sistemului și întâzierile de plată către ei, furnizorii de medicamente au introdus prețuri crescute ale produselor medicamentoase vândute pentru a-și asigura acoperirea pierderilor. Așa s-a ajuns ca în unul dintre cel mai slab finanțate sisteme o populație sărăcită să beneficieze de cele mai crescute prețuri la medicamente dintre țările central-estice” (ibidem, p. 235).
3. Acordarea de salarii mici personalului medical, comparativ cu statusul deținut, ceea ce în termeni sociologici poate fi numit „*incongruență de status*”.

Voi insista puțin asupra acestui subiect deoarece îl consider un fenomen important la nivelul analizei sociologice asupra sistemului de sănătate din

România. Este important pentru că el se asociază cu un alt fenomen: *acordarea extra-plăților* pentru prestarea actului medical.

La nivel de simț comun, se știe că în România, în cadrul unităților sanitare publice, *este bine/este necesar/este recomandabil* să se ofere o extra-plată. Mecanismul funcționa, încă de pe vremea comunismului, dar el nu a dispărut nicidecum o dată cu reforma sistemului de sănătate din România.

Studiile realizate la nivel național arată că procentul celor care declară că dau bani în plus sau cadouri pentru serviciile medicale publice este de 39-41%, cu o distribuție egală în rural și în urban (surse: *Barometrul de opinie privind serviciile de sănătate în rândul populației din România*, CPSS – 2003, apud Doboș, 2006 și studiul *Șpaga la români*, ICCV – 2004, www.iccv.ro).

Conform studiului *Șpaga la români. Ce cred și ce spun românii despre corupția mică* (2004), instituțiile publice care au înregistrat cel mai mare procent ca „receptoare” ale plăților suplimentare pentru rezolvarea problemelor cetățeanului sunt **unitățile sanitare publice** (41%) și vămile (40%). Următoarea valoare, în ordine descrescătoare, este de 15%, în cazul judecătoriilor/tribunalelor.

Tipurile cele mai frecvente de „șpăgi” acordate pentru îngrijirea medicală sunt:

- bani – 68%
- cadouri – 42%
- servicii – 3%.

Observație: procentele depășesc însumate 100% deoarece subiecții au putut alege mai mult de o variantă de răspuns.

Conform studiului citat, estimarea de către respondenți a sumei de bani acordate ca extra-plată are o medie, la nivelul anului 2004, de 3.403.576 lei (aproximativ 100 euro).

De asemenea, principalele motive pe care le invocă subiecții cercetării pentru comportamentul de oferire a șpăgii sunt următoarele:

- „Altfel nu puteam rezolva problema” – 43%
- „Pentru că așa se obișnuiește” – 21%
- „Pentru a mulțumi că mi s-a rezolvat problema” – 10%.

Acest mecanism social al datului primitului de extra-plăți are o componentă culturală ce trebuie avută în vedere, dincolo de componenta sa economică (Șandru,2006). Felul în care funcționează relația medic-pacient(furnizor-client) este reprezentat mai jos:

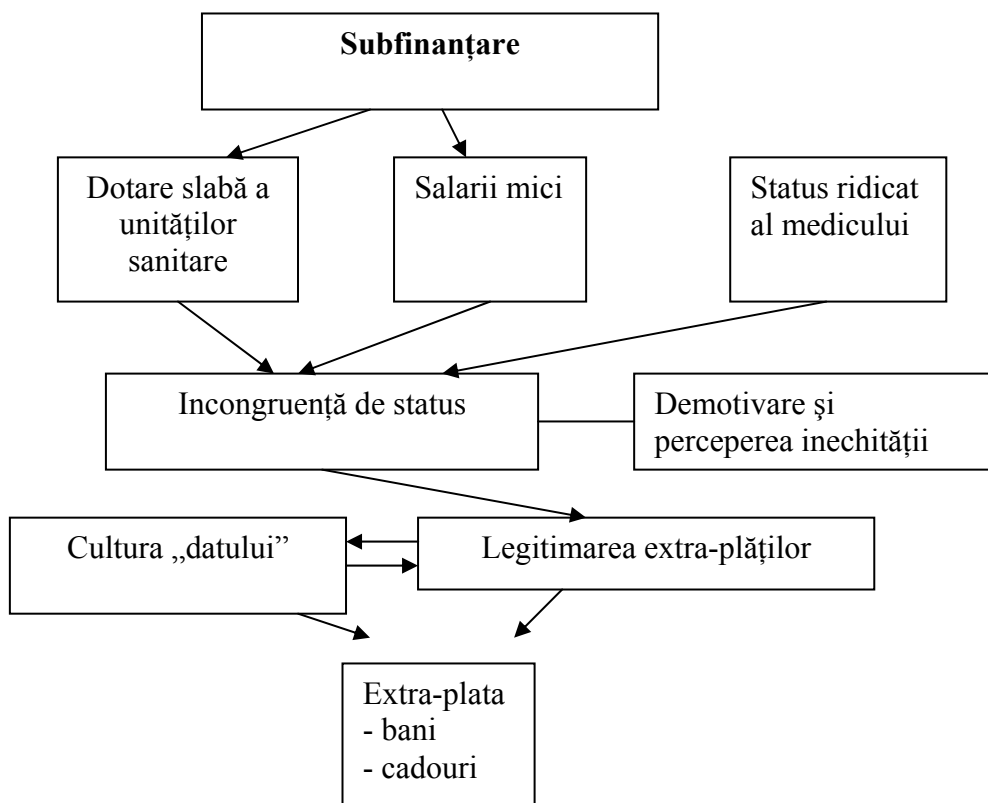

Diagrama 1: Raportul serviciu medical public-beneficiar în legitimarea extra-plăților(apud Șandru, 2006)

Explicarea schemei:

Subfinanțarea sistemului de sănătate determină dotare slabă și salarii mici. Aici intră în calcul cel de-al treilea element: statusul social ridicat al medicului. Incongruența de status rezultată din contradicția status înalt - salariu mic înseamnă demotivare din

partea personalului medical, care consideră că sistemul este injust/inechitabil. În acest fel sunt legitimate extra-plățile, ca o recompensă și ca o compensare a deficiențelor sistemului. În timp, practica extra-plăților s-a încetățenit. Pacientul fie că se simte dator să onoreze suplimentar

serviciul primit, fie că este obligat să o facă, dată fiind miza înaltă a actului de a te adresa medicului: sănătatea persoanei. Eu cred că se poate vorbi în acest domeniu despre o „cultură a datului”, mai complexă decât practica „șpăgii”, având caracteristicile unui sistem cultural: cu valori, norme, ritualuri și reprezentări specifice, sistem care dispare însă în cadrul instituțiilor medicale private (cabinete sau clinici particulare). Legitimarea din partea personalului medical a extra-plăților consolidează cultura însăși a „datului”, apărând astfel o relație de întărire reciprocă între cele două elemente. Consider că este un fenomen ce merită atenție din perspectiva antropologiei culturale!

Chiar dacă subiectul studiului de față îl reprezintă sistemul public al serviciilor de sănătate, este important de amintit că cele mai vizibile progrese s-au înregistrat în România, după 1990, pe piața privată a serviciilor medicale:

- S-a dezvoltat un sistem privat de asistență medicală cu servicii de o calitate foarte ridicată (medicină de specialitate, cabinete stomatologice și laboratoare de analize medicale – unele dintre ele având contract cu Casa de Asigurări de Sănătate și furnizând, în felul acesta, servicii medicale la prețuri reduse, diferența de cost fiind suportată din bugetul de stat, în baza acestor contracte)
- S-au dezvoltat rețele de farmacii private care oferă medicamente compensate, având contract cu Casa de Asigurări de Sănătate, conform aceluiași principiu.

Condiționarea accesului la serviciile medicale de statutul de asigurat a generat situații în care anumite segmente de populație care nu au această calitate să nu aibă acces la îngrijirea medicală (înafara celei de urgență). Mai

mult decât atât, așa cum vom arăta în continuare, există nu numai situații de excludere formală, cum poate fi catalogată cea descrisă anterior, ci există anumite grupuri care deși au statutul de asigurat, sunt excluse de la acordarea serviciilor medicale sau li se acordă servicii de o calitate scăzută.

3. Accesul populației la serviciile publice de sănătate. Excluziune și marginalizare

Accesul la serviciile de sănătate este statuat legislativ și garantat în Carta Drepturilor Omului. Astfel, în articolul 22 al acestui document este stipulat faptul că orice persoană are dreptul la protecția sănătății. În plus, ca drept fundamental al fiecărui cetățean trebuie menționat dreptul la îngrijire și asistență medicală gratuită, în baza unei asigurări publice.

Obiectivul urmărit de fiecare sistem sanitar, indiferent de gradul de dezvoltare al țării aflate în discuție îl reprezintă asigurarea unui acces cât mai larg la un pachet definit de servicii. Măsura accesului la servicii reprezintă un element al echității și solidarității sociale, care, se pare, este îndeplinit într-un grad satisfăcător în Uniunea Europeană (Health and Care in an Enlarged Europe, 2003).

În România ultimilor ani, nivelul economic a determinat pentru grupurile sărace apariția unor elemente care au influențat negativ starea de sănătate a persoanelor pe care le includ (Doboș, 2006):

- alimentație dezechilibrată sau insuficientă;
- condiții mizere de locuit;
- lipsa condițiilor elementare de igienă

Potrivit legii 145/1997, obținerea de servicii medicale este condiționată de contribuția la fondul de asigurări sau de

apartenența la una dintre categoriile asigurate prin efectul legii, dispărând astfel noțiunea de acces universal și nelimitat. Astfel, apare un segment populațional care nu va avea statutul de asigurat, aparținând atât mediului urban, cât și celui rural, care nu beneficiază nici măcar de venitul minim garantat, și care, ca atare, nu vor avea acces nici la asistența medicală primară, și nici la asistența medicală de specialitate sau la cea terțiară.

O mare parte din acest segment este reprezentat de populația de etnie roma.

Există zone în mediul rural în care populația nu are acces la dispensare în vederea obținerii de servicii medicale primare, deoarece aceste dispensare nu există, sau, în varianta că există, nu au medici permanenți sau prezintă o dotare rudimentară. Paradoxul este acela că aceste deficiențe apar de obicei tocmai în zonele locuite de populație foarte săracă, deci unde cerințele de îngrijire sunt mai ridicate decât în alte zone.

O formă de lipsă de acces la serviciile medicale este legată de standardul de viață precar al unui segment al populației, care deși oficial posedă calitatea de asigurat, datorită bugetului foarte redus, nu poate să suporte „extraplata” către medic și personalul medical auxiliar.

Implicarea serviciilor de sănătate în comunități este mult mai redus decât în urmă cu 18 ani, afectând în special grupurile care nu au *cultura vizitei la medic* în timp util sau care locuiesc în zone în care facilitățile le sunt mult mai greu accesibile. În plus, *percepția negativă a populației asupra calității serviciilor medicale* și, mai ales, *a relației medic-pacient* se pot constitui într-un factor demotivant al apelului la medic, care, cumulat cu lipsa veniturilor necesare pentru procurarea medicamentelor prescrise sau extra-

plățile pretinse de personalul medical pot explica preferința unor grupuri sărace sau cu nivel scăzut de educație pentru autoaplicarea de tratamente, fără consultarea medicului.

Lipsa de acces pe termen lung la serviciile medicale conduce la scăderea capacității persoanelor de integrare socială, prin afectarea în sens negativ a șanselor de a obține o profesie și/sau un loc de muncă, respectiv prin scăderea capacității de muncă prin afectarea fizică. Astfel, aceste persoane devin „candidate” la sărăcie și la serviciile de asistență socială oferite de către stat.

Concluzia este ca statutul socioeconomic scăzut reprezintă un predictor al unei stări precare de sănătate (Cockerman, 2007).

Sărăcia în care trăiește populația de etnie roma este materializată în indicatori ca : alimentație insuficientă sau dezechilibrată, condiții mizere de locuit, lipsa condițiilor elementare de igienă, stres. Astfel, incidența unor boli cunoscute ca boli ale mizeriei, precum TBC-ul a crescut îngrijorător de mult, plasându-ne pe primele locuri în Europa. Morbiditatea prin sifilis, angina cu streptococi, boli ale aparatului de nutriție, toxinfecții alimentare, salmoneloză, boli asociate și cu fenomenul sărăciei, prezintă o incidență mărită în ultimii ani. Copiii provenind din familiile sărace prezintă anemii, deficiențe în dezvoltarea conform vârstei, fapt cu consecințe pe termen lung asupra viitoarei lor stări de sănătate (Doboș, 2003).

Dezorganizarea asociată sărăciei generează o abandonare a grijii față de propria sănătate și cea a copiilor, un stil nesănătos de viață (incluzând alcoolismul), acestea ducând la o acumulare treptată de boli netratate sau insuficient tratate.

Ca factor suplimentar răspunzător de adresabilitatea scăzută a populației la

serviciile medicale și nedobândirea calității de asigurat trebuie să avem în vedere și lipsa de informare cu privire la criteriile în baza cărora se obține calitatea de asigurat, aspect frecvent întâlnit în populațiile defavorizate, în special cele de etnie roma. Astfel, nivelul scăzut de educație și informare determină statutul de neasigurat.

Înscriindu-se pe linia ideilor prezentate mai sus, Bleahu (2006) identifică două mecanisme generale de excludere a populației rome de la sistemul public de sănătate:

- *excluderea formală* – aici sunt incluse persoanele care nu îndeplinesc condițiile prevăzute de lege pentru a beneficia de actul medical, adică „neasigurații”, excluși din sistemul de asigurări de sănătate (persoane fără acte de identitate, familii care nu conțin minim un angajat, familii care nu dispun de venitul minim garantat sau care nu au fost luate în evidența statului).

- *excludere informală* – intitulată metaforic „excluderea inclușilor” se referă la excluderea celor care deși îndeplinesc condițiile prevăzute de lege, din motive ca: funcționarea deficitară a sistemului de sănătate, contexte specifice locale, prejudecăți sociale, culturale, etnice, sunt excluși de la serviciile de sănătate (de exemplu, cei care sunt neinformați despre drepturile de asigurat, nu dispun de bani pentru transport la unitatea medicală, nu dispun de bani pentru costurile suplimentare, despre care am menționat anterior folosind denumirea de extra-plată).

Romii se încadrează în ambele tipuri de excluziune. Principalii factori determinanți sunt legați de practici culturale, mentalități specifice etniei, dar și de inadvertențe de adecvare și comunicare, stereotipuri, prejudecăți ale majoritarilor față de populația de etnie roma.

Principalul factor care determină

excluziunea formală este reprezentat de lipsa actelor de identitate (Bleahu, 2006; Doboș, 2006).

Un aspect care reține atenția mai multor studii efectuate cu privire la această temă, și care a constituit și una dintre liniile de interes ale cercetării de față este constituit de *relația populației roma cu furnizorii de servicii medicale*.

Un prim reper este oferit de cercetarea „Ancheta Romi 1998” , realizată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții (Zamfir și Preda, 2002). Astfel, la nivelul anului 1998, 28,1% dintre persoanele care au fost intervievate în cadrul cercetării au apreciat că romii sunt tratați mai prost când merg la medic, comparativ cu ceilalți pacienți. Doar 5,2% evidențiază existența discriminării pozitive.

Elementele determinante ale stării de fapt semnalate sunt (*idem*):

- dificultăți în procurarea medicamentelor
- disfuncționalități în programul de desfășurare a activității dispensarului
- lipsa de interes pentru pacienți

De cealaltă parte, și furnizorii de servicii medicale formulează o serie de nemulțumiri legate de comportamentul pacienților de etnie roma:

- nerespectarea de către unii reprezentanți ai etniei rome a normelor de comportament larg acceptate în comunitate, în sensul că, uneorim aceștia adoptă o atitudine de forță în relațiile cu medicii

- inconsecvența vizitelor la medicul de familie: există situații în care pacienții de etnie roma se prezintă foarte des la medic, pentru a primi medicamente pe care medicii bănuiesc că le comercializează, sau, în extrema cealaltă, romii nu se prezintă la medic decât când starea de boală s-a accentuat.

Se confirmă astfel ipoteza că, în comunitățile defavorizate, cu populație majoritar etnic roma, *nu există o cultură*

a accesării serviciilor medicale.

- neîndeplinirea unor standarde minime de igienă personală – determină reacții de discriminare din partea personalului medical, acest lucru fiind aplicabil nu numai în cazul populației roma

- aglomerarea care se creează la cazul pacienților de etnie roma, care vin însoțiți de copii, de alte rude, îngreunând astfel actul medical

- întârzierea vaccinărilor reprezintă una dintre cele mai mari probleme ale sănătății copiilor. Medicii au dificultăți în a explica modul de acțiune a unui vaccin și de a-i convinge pe localnicii de etnie roma de necesitatea sa

- asaltarea serviciului de urgență – acest fapt reprezintă un efect al excluderii formale, știut fiind faptul că în regim de urgență, consultațiile și tratamentele sunt gratuite, astfel că cei care nu au asigurare medicală apelează la acest tip de asistență pentru probleme medicale mai mult sau mai puțin grave.

- nerespectarea indicațiilor medicului – pacienții romi nu mențin tratamentul pe durata indicată de medic, ci îl opresc dacă li se pare că ei sau copilul se simt mai bine; în plus, există probleme legate de administrarea contraceptivelor orale și a antibioticelor, deoarece presupun o administrare regulată.

Concluziile cercetărilor la care am făcut referire anterior, pot fi sintetizate astfel:

- există percepția general răspândită conform căreia romii sunt mai sănătoși și mai rezistenți la boli; aceasta va influența atât atitudinea pacienților, cât și a furnizorilor de servicii medicale

- excluderea formală (a celor fără acte) este relativ redusă (conform cercetărilor empirice realizate) ; în majoritatea cazurilor, romii sunt consultați și internați, chiar dacă nu dovedesc calitatea de asigurat

- excluderea romilor de la serviciile de sănătate publică este datorată, în primul rând distribuției geografice neechitabile, disproporționate a unităților sanitare

- există discriminare negativă, dar și pozitivă pe criterii etnice

- costurile mari, atât formale cât și informale ale actului curativ (mentalitatea de a da și de a cere șpagă) limitează accesarea serviciilor medicale de către romi

- dezechilibrul dintre partea de prevenție și cea curativă conduce la un număr mare de îmbolnăviri în cadrul acestei populații

- lipsa infrastructurii și a logisticii corespunzătoare cabinetelor de planificare familială conduce la adresabilitate scăzută pentru acest tip de servicii

- desele blocaje financiare între Casele Județene de Asigurări de Sănătate și rețeaua de farmacii conduc la imposibilitatea procurării medicamentelor compensate/gratuite.

La ora actuală, datorită subfinanțării severe a sistemului medical pe de o parte, dar și a relaxării controlului social în domeniu, se observă o limitare a accesului categoriilor celor mai defavorizate din punct de vedere economic la aceste servicii, în speță a populației de etnie roma.

Articolul de față își fundamentează concluziile pe o cercetare realizată în patru comunități cu populație roma din județul Brașov (printre care se numără și comunitatea Gârcin, cea mai semnificativă din punct de vedere numeric – aproximativ 8000 de persoane)

Demersul de cercetare a avut ca obiectiv general acela de a contura o imagine asupra accesului populației roma la serviciile medicale, având în vedere contextul situațional conturat anterior.

În urma transcrierii și analizei celor patru focus grupuri și a celor zece interviuri individuale realizate cu etnici romi, putem contura următoarele concluzii:

■ etnicii romi percep existența unei discriminări negative din partea staff-ului medical, atât la nivelul acordării serviciilor medicale de tip primar, dar și în cazul asistenței ambulatorii, respectiv a celei acordate în mediul spitalicesc, datorită apartenenței lor etnice:

R: Nu mergem de plăcere la medic , doctorii fac diferența : “ Hai, că tu esti țigan “. Poate că unii sunt mai murdari , mai neîngrijiiți , vorbesc mai dur , dar si medicul face diferența , vorbește si el la fel. Ar trebui sa ii inteleaga, ca nu sunt cu școala si sa se poarte frumos cu ei .

R: Soția sta cate 3-4 ore la rând aici la medicul de familie . Ne lasă la ușa ia intai cunoștințele, pe cei care le duc cate ceva ...

R: Problema discriminării a existat tot timpul in toate instituțiile

R : Eu îmi trimit copilul la medic, isi așteaptă rândul, și nu e respectat ...

R : Întai intra cunoștințele, pe țigani ii lasă la urma

R : Lumea din sat este mai bine tratată, că noi suntem „țigani“

R : Am un cumnat care a avut copilul bolnav si din cauza ca medicii nu ai dat diagnostic la timp, ci de abia după ce l-au ținut trei zile si apoi au zis ca nu-i de ei, l-au trimis in alta parte , însa degeaba... ca a fost prea târziu si copilul a murit .

R : Sotia mea a fost internat cu copilul in spital si nu i-au dat voie sa facă baie ca nu plătește apa

R : Se comporta cu copiii precum cu animalele, ii ia, ii trântește in pat, ii pun pe burta, parca ar fi niște păpuși sau ai lor...

R: La maternitate se poarta urat daca nu ești îmbracata , te ia la “mișto “

R: Cat ai fi de îmbrăcat tot face discriminare ...nimeni nu merge la spital ca-i place

R: Ne pun in saloane diferite , nu ne pun cu românele, fac diferență

■ Un alt aspect reclamat de către etnicii romi este legat de acea „extraplată” care susțin că le este cerută de către medic, și care condiționează acordarea actului medical. În lipsa acesteia, medicul nu acordă serviciul medical sau o face cu superficialitate, la un nivel calitativ scăzut. În plus, de multe ori, cei intervievați reclamă faptul că nu li se eliberează rețete, sau li se prescriu niște medicamente de uz general, care nu sunt considerate de respondenți ca fiind eficiente:

R: La consultație ne cere bani

R. La dentist mi-au cerut bani pentru ca am mers cu copilul

R: La medic merge treaba doar cu bani

R: Cu mine medicul de familie nu se comporta nu prea bine , te ia peste mana, nu prea te consulta , nu se uita cu atenție

R: Daca cer ceva pentru mine nu îmi da nimic , numai daca merg cu copilul îmi da ceva

R: Eram operata si cu dureri , copilul plângea si tot eu aveam grija de el

R: Nu ne da rețeta

R: Asistenta, daca ai nevoie nu deschide ușa când ai o urgenta

R: Niciodată nu vin in comunită și, nici măcar la copii

R: Am născut copiii acasă, nu a venit nimeni sa mă întrebe cum mă simt !

R: Da medicamente numai la care vrea, la cei care le duc lapte, oua

R: Ne arunca cate un paracetamol, supozitor ca sa scape de noi

R: Analizele nu mi le-am putut face decât cu bani

R: Nu avem bani sa dam la medic... daca nu avem nici măcar pentru o pâine

R: La medicul de familie nu sunt deloc mulțumită. Am fost cu fetița care este foarte bolnavă și mi-a zis că el nu este medic pediatru și că nu se pricepe. Fetița are convulsii și el zice că nu are nimic. El este nervos și revoltat tot timpul, medicamente compensate nu vrea să-mi dea pentru fetiță.

R: Cu cat plătești mai mult, cu atât au mai multa grija

R: Daca le dai cate ceva, mai iți da cate un medicament mai bun, daca nu, iți da unul prost sau mai slab ca sa scape de tine , știu ca au dus cate un plocon si cate cineva de la noi si s-au ocupat atunci...

■ Propunerile de îmbunătățire ale prestațiilor medicale sunt legate în special de schimbarea de atitudine pe care respondenții o reclamă din partea personalului medical, dar și a calității prestației medicale, pe care respondenții nu o consideră adecvată:

R: Păi să se implice medicii mai mult, să ne ajute.

R : Ar trebui să se schimbe medicul, să vină unul la care să îi pese ce face, să ne trateze omeneste

R : Comportarea asta a lor sunt unii care ne simpatizează, dar unii sunt cam duri - iți fac injecții sa te doară

R: Calitatea să fie alta, să intelega doctorii ca si aia sunt oameni bolnavi si nu stau acolo de plăcere

Două cerințe importante ale populației roma cu privire la serviciile medicale sunt (Zanca, 2007):

■ serviciile trebuie să fie în proximitatea spațială a subiecților, deoarece costurile de transport nu pot fi acoperite

■ serviciile trebuie să fie proiectate în așa fel încât să respecte drepturile clientului legate de confidențialitate și intimitate.

■ În câteva dintre cazuri, ne semnificative însă numeric în raport cu celelalte, există și o raportare pozitivă la prestația medicală, ceea ce însă confirmă faptul experiențele de acest gen nu sunt instituționalizate, ci reprezintă situații izolate:

R: Medicul de familie se comporta frumos

R : cu medicul de familie e foarte bine.

R: La spital copilul a fost tratat bine , fără neazuri

R: Mai sunt si doctori buni , m-au îngrijit , m-au asistat, nu-s toți la fel...

R: La medicul de familie, se poartă foarte bine, și farmacia este bine.

R : În maternitate s-au purtat frumos

R : Foarte frumos s-au purtat fetele cu mine, m-au ajutat, între noi este o colaborare foarte bună

R: La medicul de familie nu am avut așa probleme. La spital foarte bine mă tratează.

O altă categorie care se află frecvent în situații de discriminare și excludere informală este reprezentată de persoanele cu dizabilități. Acestea se află în situații de excludere informală, deoarece, de cele mai multe ori, dețin statutul de asigurat.

Cele mai numeroase dificultăți sunt cele legate de accesarea sau calitatea serviciilor medicale Iată care sunt dificultățile care apar în aceste sferă, așa cum au fost sintetizate ele în urma analizei inductive a patru focus grupuri realizate cu aparținători/părinți ale unor persoane cu dizabilități din municipiul Brașov:

■ serviciile de stomatologie sunt practic inaccesibile persoanelor cu dizabilități, medicii de profil refuzând actul medical, sub pretextul eventualelor probleme medicale pe care le-ar putea avea pacienții :

O mare problemă am avut cu stomatologia. Am fost la cabinetul de

stomatologie pentru copii și întotdeauna a refuzat să îmi lucreze. Zicea că este copil cu deficiențe și le e frică că poate să facă o criză, o reacție.

Eu cred că nu este de fapt frică, ci este mai comod să refuzi. Am pățit și eu la fel, nu a putut să îmi facă nimic. I-am tot dat medicamente, până a venit echipa de la Hospice, vara și atunci s-a rezolvat tot.

La dentist nu se poate fiindcă are aceasta boala și i s-a refuzat efectiv serviciul pe bază că este bolnavă și nu rezistă .

■ *asistența medicală primară* nu este adaptată întotdeauna nevoilor persoanelor cu dizabilități, în sensul că medicul de familie refuză să se deplaseze la domiciliul solicitantului pentru acordarea de servicii medicale, chiar dacă acest lucru face parte din pachetul de servicii obligatorii. Mai mult, uneori atitudinea medicului de familie este de neglijare, pe considerentul că oricum situația medicală de bază a clientului lor nu mai poate suferi modificări semnificative.

Eu am pățit la doctorița de familie. Acum vreo doi ani s-a întâmplat să fie copilul răcit, a avut o perioadă în care răcea foarte des. (...) Ea a răspuns : „Păi oricum are atâtea probleme, ce să îi mai facem...”. Chiar dacă are probleme neurologice, astea sunt una, dar nu cred că asta afectează tratamentul de răceală. De ce nu tratează toți copiii la fel, ce să facem , să îl lăsăm să decadă de tot, să stea numai în pat, întins ?

Medicul de familie nu vine acasă , nici nu îl vede, și eu nu îl pot căra până acolo fiindcă este greu . El are nevoie de calmante pentru dormit, merg și îi povestesc medicului ce se întâmplă, și așa îi dă medicamentele .

Există însă și aspecte pozitive, respectiv atitudinii care reflectă implicarea activă a medicului de familie în procesul de îngrijire a clientului său.

La medicul de familie nu am avut probleme, am fost tratați ca toți ceilalți, chiar dacă fiica mea are probleme. Și peste tot unde am fost, toți s-au purtat frumos, ne-au explicat și au încercat să ne ajute

■ *asistența medicală secundară* reprezintă de asemenea un aspect problematic. O primă dificultate este cea legată de accesul fizic la aceste servicii, deoarece majoritatea cabinetelor sunt situate la etaj - așa cum este cazul Policlinicii din cadrul Spitalului Clinic de Pediatrie Brașov, iar clădirea nu dispune de lift. Apoi, majoritatea celor intervievați au reclamat lipsa de interes și chiar discriminarea care apare în serviciile medicale, precum și faptul că nu există un set de reguli privind organizarea și funcționarea acestor cabinete care să acorde prioritate persoanelor cu dizabilități.

La policlinică avem aceleași probleme cu scările, toate cabinetele sunt la etaj. Nu există un lift, trebuie să îl cari efectiv pe scări.

R: Atitudinea personalului e ceva de genul : să treacă repede, să vină următorul...

Noi am fost tot pentru ochelari, și după ce am stat mai mult de oră, de era copilul obosit ne nu mai știa de el, l-a consultat repede, și a spus că nu poate să

se pună diagnostic, pentru că nu stă, și nu cooperează...I-a pus si atropină, care am auzit că are efecte secundare urâte...

Eu cred că acești copii nu ar trebui să stea atâtea ore la coadă să le vină rândul, ar trebui să aibă prioritate, sau să se respecte programările..

O alta problema majora este determinata de faptul că medicația specifică afecțiunii /afecțiunilor de care suferă persoanele cu dizabilități nu este compensată sau acordată cu caracter gratuit. Această problemă a fost identificată în special de persoanele din mediul rural, a căror situație materială este mai precară.

Banii nu ajung absolut deloc. Bătrâna e foarte bolnavă... Atâția bani trebuie să dăm pe medicamente și sunt scumpe.

Medicamente gratuite nu ni le dă ne dă doar compensate. Sunt îngrijitor la gradul I și doar compensate ne da medicamentele...Tare ar fi bine sa fie gratuite !

Bibliografie selectivă:

1. Bleahu, Ana (2006), „Mecanisme ale excluziunii de la serviciile de sănătate, cu accent pe problematica romilor” în *Revista Calitatea Vieții*, anul XVII, nr. 1-2/2006, format electronic pe www.iccv.ro
2. Cockerman, William (2007), *Medical Sociology*, Pearson Education Inc., New Jersey
3. Doboș, Cristina (2003), „Accesul populației la serviciile publice de sănătate” în *Revista Calitatea Vieții*, anul XIV, nr. 3-4/2003, format electronic pe www.iccv.ro

4. Doboș, Cristina (2006), „Implicarea serviciilor de sănătate în dezvoltarea socială” în Cătălin Zamfir și Laura Stoica, Laura (coordonatori), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Polirom, Iași, p. 229-240
5. Stănculescu, Manuela Sofia; Berevoescu, Ionica - coordonatori (2004), *Sărac lipit, caut altă viață!*, Editura Nemira, București
6. Șandru, Codrina (2007), „Le politice socio-sanitare in Romania. Aspetti organiyativi e problemi sociali”, format electronic pe www.ais-salutemedicina.univpm.it.
7. Vlădescu, Cristian –coordonator (2004), *Sănătate publică și management sanitar. Sisteme de sănătate*, Editura CPSS, București
8. Zanca, Raluca (2007), *Modele de comportament natalist ale populației rome*, Transilvania Expres, Brașov

***www.ms.ro

***www.cnas.ro

***www.iccv.ro

***www.ais-salutemedicina.univpm.it

A Current Perspective on the National Health System in Romania

Ph.D. Senior Lecturer Raluca ZANCA,
Ph.D. Senior Lecturer Codrina ȘANDRU
Transilvania University of Brașov
codrinasandru@yahoo.com

Abstract: *This paper wants to outline a globally image of Romanian health system, with emphasis on its specific elements and on actual mechanism of working. More, we want to realize an analysis of formal/informal exclusion's mechanism from health services of two vulnerable social categories: roma population and people with physical disabilities.*

Key words: health system, exclusion, roma, disability

1. Introduction

The 1989 popular revolution which took place in Romania wanted to be the beginning of a radical transformation era in the socio-economic plan, including the social and health services.

Romania was joining in this stage with a strong centralized health-care system, exclusively funded by the public budget, which was offering, at least formally, free services for the entire population.

Along with other specific problems caused by the exercise of a totalitarian regime, our country set out on the road of these transformations with a system which was characterized by a "serious long time subsidization" (Doboș, 2003).

This estate effects were on two levels:

1. The quality decline of the medical services: many hospitals and

polyclinics were working in damaged buildings without having adequate technical facilities, the sanitary materials, necessary for the prophylactic treatments or programs, were often insufficient; the drugs that were made in Romania did not cover the demand, and the imported drugs were inaccessible (because either there was no network of suppliers, or the costs were much too high).

2. The limitation of population access to health services: a part of the treatments cost was transferred to the public, which made the poor social categories addressability, towards certain types of medical services, to be difficult; it appeared/it was accentuated the phenomenon of informal additional payment for the medical staff (bribes or extra pay); the primary health care did not cover the entire country areas, especially the isolated rural areas.

Another feature of the Romanian health care system in the early '90 was its centralization on hospital care, like the most countries from Eastern Europe. However, this modus operandi was very expensive. Most of the funds were allocated to hospitals (approximately 70% of the health budget), which accentuated the crisis at the primary health and ambulatory care (idem).

In 2008, socio-health policies implemented in Romania along the last 18 years show their both positive effects and their disadvantages or disfunctionalities.

In order to highlight these effects, it is necessary a current health system "radiography", for the purpose of having a vision of its basic elements.

2. Romania public health system organization. Public versus private

On the basis of the 1996 legislated reform, the principles of organizing, financing and provision the health services from the public system to population have changed.

The characteristics that has acquired the Romanian health system, as a result of the changes made in the legislative plan and as a result of the social and health policies, place the system on the intersection between the *contractual public model* and the *compulsory insurance system with the integration between supply and insurance*, or briefly said, *the public integrated model*.

Actually, in essence, the Romanian system was part of the public integrated model "family" before 1989, as the most countries of the socialist block (Vlădescu, 2000).

A feature that was added after 1990 was the introduction of the health insurance system, element which makes the system to be tangential with *the contractual public model*. However, this approach stops here, because the Romanian health system has no option regarding the choosing of services provider that is why, there is no control on the patient in which concerns the quality services which are going to be offered.

Thus, the medical assistance is granted *only if* the patient potential has the quality of insured, based on the contribution to health insurance fund.

This contribution ensures the insured person the access to a minimum

package of services, which are considered of vital importance. Health insurances are compulsory and, according to the law, they operate on the basis of the principles of solidarity, decentralization and free choice regarding the physician and the medical unit which provides health care services.

The public version of the integrated model generates the freedom of choice limitation both for the suppliers and for the insured persons. Because the insurance is compulsory, the question of attracting and maintaining customers can be given up (as it happens in the case of the private integrated model), which leads to the importance diminution of bringing and maintaining the medical services at high standards. Although, theoretically, the patient can choose his primary assistance physician (family physician) and also he can choose the hospital, practically this is ineffective, even more, it appears a dirty effect, namely the efficient providers are engraved with a higher volume of work, but they do not receive a commensurate budget with the amount of labour conscriptions, which will obviously lead again to the quality diminution of the services that are offered.

A particular emphasis is put (at least formally, organisational) on primary health care, which is provided through family physicians. The principle is great, if we refer to the idea of primary health care - the central element of solving problems and even more, it is a crucial point in the component development regarding prevention. Furthermore, the family physician represents the access to specialized ambulatory health services, and the access to hospital care (excepting emergencies) and to free and compensate drugs.

In addition to this, in both cases, the finality is beneficial in integrated

services costs lowering, because the increasing of the primary health care efficiency would lead to an addressability reduction in the secondary medical services (specialized ambulatory treatment), respectively, in the tertiary medical services (hospital care).

The coordinating institution of the public health system is the House Health Insurance, which has its headquarters in Bucharest and it has branches in every county of the country.

Alongside, with the reform implementation, the physicians have changed their status: from public employees they have become providers of medical services, having a contract with the House Health Insurance.

The middle medical personnel are employed by the medical services providers (physicians and hospitals).

Ministry of Health, under the new legislation, maintains only its role of financing and coordinating the national programmes for public health.

As we mentioned before, the medical services are provided to beneficiaries on the basis of their contribution to the health insurance fund. In Romania there are two basic types of health insurances: 1. medical insurance with contribution payment (the contribution represents 6.5% of gross salary of the employee and 6% of the employer, which is monthly paid), 2. medical insurance with no contribution payment, of this insurance type benefits the following categories: a) children up to the age of 18 years or until the age of 26 years if they are pupils, apprentices and students and they do not have incomes from work; b) husband, wife or parents without having own incomes, being in the maintenance of a insured person; c) war veterans; d) revolutionists e) persons with disabilities; f) patients with diseases included in the Ministry of Health national programmes; g) persons

who receive the minimum guaranteed income, the unemployment compensation or grant aid; h) pregnant women who have no income; i) persons who meet the military service within.

The uninsured persons receive medical services only in emergencies or in case of endemic-epidemic illnesses.

The insured person benefits gratuitously of a medical services package defined as *vital*, namely:

a) primary health care provided by the family physician. Family physician has also the competence to issue prescriptions for free or compensate drugs.

b) specialized health care (through specialist physicians, hospitals, centres for diagnosis and treatment, etc.), where the insured person has access, on the family physician recommendation

It may be noted from here that there is a tendency in the Romanian public health system, to highlight the "primary services role, as a first filter for solving the problems" (Doboş, 2003).

Despite this trend, at the level of health programs implementation, the investments were made even after 1997, mostly in the hospital field (Doboş, 2006), which emphasized the polarisation of health services: on the one hand, the quality of services has increased in some of the major hospitals (especially in academic centres), on the other hand, it has been neglected the primary health care in rural areas, where the medical staff is missing and where the technical facilities are insufficient or minimal.

Several analysts of the Romanian health system argue that the current problems of this system are the result of implementation shortcomings of the reform initiated in 1997 (Vlădescu, 2004 and Doboş, 2003). Switching to the health insurance system has been expensive, there were significant delays

in the legislative regulation, there appeared a confusion among the medical personnel, the funds had a "dysfunctional circulation" (Doboş, 2003), it had often been made decisions without assessing their long-term effects etc.

For example, despite the objectives of decentralization and financial autonomy of the public health system, objectives that were set forth in the law, for several years, the system has been checked at the same time by the Insurance Health House and by the Ministry of Finance, which produced "distortions in the resources allocation and the diversion of a financial resources part from the medical system "(Doboş, 2006, p. 234) in order to cover the budget deficit.

The major effects of these disfunctionalities were the following:

1. Endowments maintain at a weak level of the public health units.

2. Drugs price increase, which can be explainable as it follows: "Knowing the system financial difficulties and the payment delays to them, the drugs suppliers introduced increased prices of medicinal products, being sold in order to ensure the losses coverage. In this way, in one of the worst funded systems the poor population benefit from the highest prices of drugs from the central-eastern countries "(ibid., p. 235).

3. The low wages adjustment for the medical personnel, comparative with the owned status, which in sociological terms may be called "*status incongruity*".

I will insist a little bit on this matter because I consider it an important phenomenon at the level of sociological analysis of the Romanian health system. It is important because it is associated with another phenomenon: the *extra payments adjustment*, in order to provide the medical act.

At the common sense, it is known that in Romania, within the public health

units, *it's good / it's necessary / it is advisable* to be provided an extra payment. The mechanism has been working, since communism period, but it has not disappeared together with the reform of the Romanian health care system.

At national level, the surveys show that the percentage of those who declare that they give extra money or gifts for public health services is 39-41%, with an equal distribution in rural and urban (sources: Barometer of opinion on health services among the population of Romania, CPSS - 2003, *apud* Doboş, 2006 and the Romanian Bribe study, ICCV - 2004, www.iccv.ro).

According to the study of *The bribe among Romanian people. What do the Romanian say and think about the small corruption* (2004), the public institutions that have registered the highest percentage as "receivers" of additional payments in order to resolve the citizen problems are the **public health units** (41%) and the custom houses (40%). The next value, decreasingly speaking, is 15% for judges / courts.

The most common types of "bribes" granted for medical care are:

- Money - 68%
- Gifts - 42%
- Services - 3%

Note: cumulative percentages exceed 100% because the subjects could choose more than one variant of response.

According to the cited study, respondents estimation regarding the amount of money granted as extra payment has an average, in 2004, 3,403,576 lei (about 100 euros).

Also, the main reasons, which the research subjects claim for the bribe offering behaviour, are the following:

- "Otherwise we could not resolve the problem" - 43%

- "Because it is usually" - 21%
- "To thank that my issue is resolved" - 10%.

This social mechanism of extra payments, given-received, has a cultural

component which has to be considered, beyond its economic part (Şandru, 2006).

The way in which the doctor-patient relationship works (supplier-customer) is represented below:

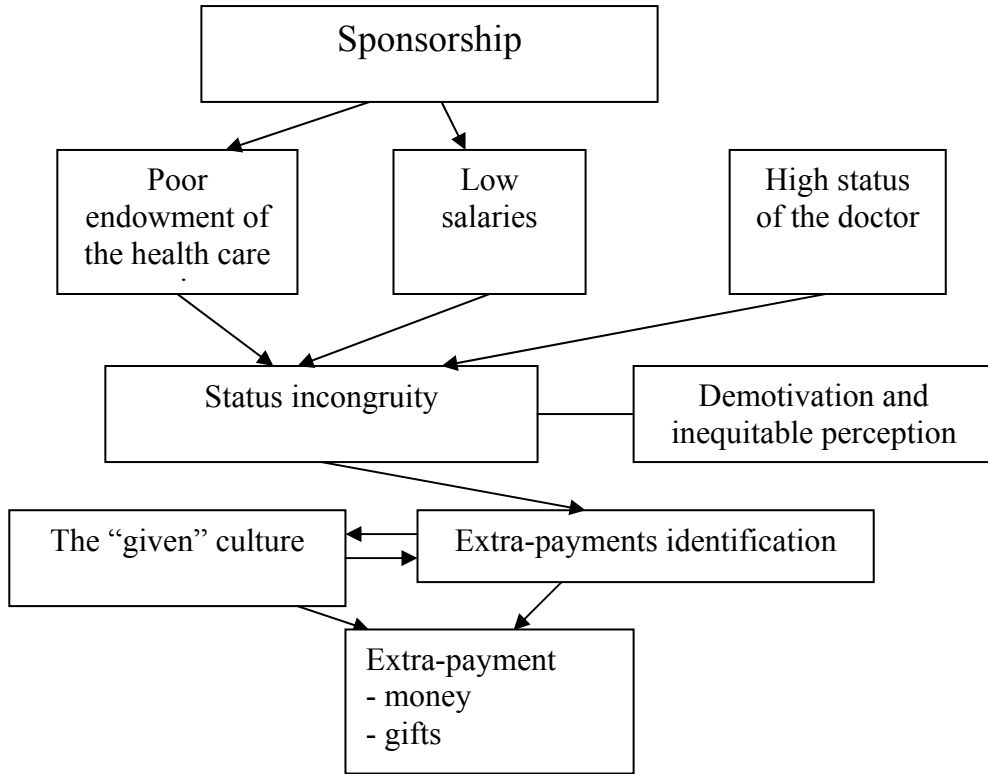

Chart 1: The medical public service-beneficiary report in extra-payments identification (*apud* Şandru, 2006)

Scheme explaining:

Health system sponsorship determines poor endowment and low wages. Here is taken into account the third element: the high social status of the doctor. The status incongruity which results from the contradiction of high status - small salary means de-motivation for the medical personnel who believe that the system is unfair / inequitable. In this way the extra payments are legitimated as a reward and as a compensation of the system deficiencies.

In the meantime, the practice of extra payments was introduced. The patient either feels indebted to honor additionally the received service or he is obliged to do, being given the high stake of addressing to the doctor: the health of the person. I think that it can be discussed about a "given culture" in this area, a culture which is more complex than the practice of "bribe", having the characteristics of a cultural system: with values, rules, rituals and specific representations, system that disappears,

but only within the private medical institutions (offices or private clinics). The extra payments legitimating made by the medical personnel strengthens the “given” culture itself, in this way; it appears a relationship of mutual reinforcement between the two elements. I think this is a phenomenon that deserves the cultural anthropology perspective attention!

Although the present study is about public health services, it is important to remember that the most visible progresses have been made in Romania after 1990, on the private medical services:

- It has been developed a private system of healthcare services of best quality (specialized medicine, dental clinics and laboratories for medical tests - some of them have a contract with the Health Insurance House and they provide in this way, the medical services at low prices, the cost difference being supported by the public budget on the basis of these contracts)
- Networks of private pharmacies have been developed and they offer compensate drugs, they have a contract with the Health Insurance House, according to the same principle.

Access conditioning, to the medical services because of the insured status, causes situations in which certain segments of population who do not have that quality they must not have access to medical care (outside the situation of emergency). Moreover, as we will further present, there are not only formal exclusion situations, as it can be named the situation previously described, but there are also certain groups that although they have the status of insured persons, they are excluded from the medical services providing or they benefit of a low quality services.

4. Public access to the public health services. Exclusion and marginalization

The access to health services is legislative stipulated and guaranteed in the Human Rights Chart. Thus, in the Article 22 of this document it is stipulated that every person is entitled to health protection. Furthermore, as a fundamental right of every citizen it must be mentioned the right to care and to free health care under a public insurance. The objective pursued by every health system, regardless the degree of development of the questioned country, under is the insurance of a wider access to a defined package of services. The measure of access to services represents an element of equity and social solidarity which, it seems; it is fulfilled in a satisfactory degree in European Union (Health and Care in an Enlarged Europe, 2003).

Recently in Romania, the economic level determined the appearance of certain elements for the poor groups, elements that have negatively affected the health condition of the persons that were included in them (Doboş, 2006):

- unbalanced or insufficient nourishment;
- miserable living conditions;
- the lack of basic hygiene conditions

According to law 145/1997, obtaining medical services is conditioned by the contribution to the insurance fund or by the membership of one of the covered categories, legislatively speaking, in this way the concept of universal and unlimited access disappears. Thus, there is a population segment which will not have the status of insured, segment that belongs both to the urban and rural environment, and neither

it will not benefit of the guaranteed minimum income, nor, who consequently will have no access to primary health care, nor to specialized or tertiary medical assistance.

A large part of this segment is represented by the Roma population.

There are rural areas where the population has no access to medical health centers in order to obtain primary medical services, because these health centers do not exist, or, in the existing version, there are no permanent doctors or it presents a rudimentary endowment. The paradox is that these deficiencies are usually just in the certain areas that are inhabited by the poorest population, so where the care requirements are higher than in other areas.

A form of access lack to the health services is linked to the precarious living standard of a certain population segment, which although officially possess the quality of insured, because of the lowest budget, it can not bear "the extra payment" for the doctors and for the supplementary medical staff.

The involvement of health services in communities is much lower than 18 years ago, affecting particularly the groups that have no *cultural visit to the doctor* in good time or who live in areas where the facilities are much more difficult for them to access. Furthermore, *negative public perception of the medical services quality* and, especially, *the doctor-patient relationship* can be a demotivating factor in going to the doctor, which, combined with the lack of needed incomes for the obtaining of the prescribed medicines or the extra payments which are claimed by the medical staff can explain the preference, of a certain poor group or with low educational level, for treatment auto administer without consulting the doctor.

The long-term lack of access to health services leads to the decreased

ability of people in order to socially integrate, negatively affecting the opportunities to obtain a profession and / or a job, namely, by lowering the employment capacity through physical impairment. Thus, these people become "candidates" to poverty and to public social work services.

The conclusion is that the low socioeconomic status represents a predictor of a precarious health state (Cockerham, 2007).

The poverty in which the Roma population lives it is materialized in indicators such as insufficient or unbalanced diet, miserable living conditions, lack of basic hygiene conditions, stress. Thus, the incidence of certain diseases which are known as diseases of poverty such as, TB which has seriously increased, places our country on the first places in Europe. Morbidity through syphilis, angina with streptococcus, the diseases of the nutrition system, food intoxications, salmonoid, and diseases, which are associated with the phenomenon of poverty, present an increased incidence in the last years. Children from poor families are diagnosed with anemia, development shortcomings according to the age, which is a situation with long-term consequences on their future health status (Doboş, 2003).

The disorganization associated to poverty generates care abandonment towards its own health and that of children health, an unhealthy life style (including the alcoholism), these leading to a gradual accumulation of untreated diseases or insufficiently treated.

As an additional factor which is responsible for the reduced population addressability to healthcare services and for the quality of not being an insured person we must take into consideration also the lack of information regarding the required criteria in order to obtain the

quality of insured person, issue that is frequently encountered at the disadvantaged populations, especially Roma population. Thus, the low educational level and information determines the status of uninsured.

Subscribing himself on the same ideas that were above presented, Bleahu (2006) identifies two general mechanisms in order to exclude the Roma population from the public health system:

- *formal exclusion* – here there are included people who do not accomplish the conditions provided by law in order to receive the medical act, namely "the uninsured persons" which are excluded from the health insurance system (persons without identity card, families that do not have at least one employed member, families who do not dispose of guaranteed minimum income or who have not been taken in the state evidence).

- *informal exclusion* - metaphorically entitled "the exclusion of the included persons" it refers to the exclusion of those, who although fulfil the conditions laid down by law, for reasons such as: defective functioning of health system, specific local contexts, social, cultural, ethnic prejudices, they are excluded from health services (for example, those who are uninformed about the insured persons rights, they do not have money for transport for going to the medical unit, they do not have money for the additional costs, which we have previously mentioned using the name of extra-payment).

The Roms fall in the both types of exclusion. The main factors that are related to the cultural practices are the specific ethnic mentalities, but also the inaccuracies and communication suitability, stereotypes, prejudices of the majority towards the Roma population. *The main factor that determines the*

formal exclusion is the lack of identity documents (Bleahu, 2006; Doboş, 2006).

One aspect that holds the attention of several studies regarding this subject, which constituted one of the interest lines of the present research is made up of *Roma people relationship with the suppliers of medical services*.

A first point is provided by the "Roma Survey 1998" research that was conducted by the Research Institute for Quality of Life (Zamfir and Preda, 2002). Thus, in 1998, 28.1% of those interviewed within the research appreciated that the Roms are worst treated when they go to the doctor, comparatively with other patients. Only 5.2% highlights the existence of a positive discrimination.

The determinants of the reported state are the following (idem):

- difficulties in the medicines procurement
- malfunctions in the medical centres programme regarding the development of the activity
- patients lack of interest

On the other hand, also the providers of medical services make a series of unsatisfactions related to the Roma patients' behavior:

- the non-observance of some Roma representatives of the behavioral rules which are widely accepted in the community, meaning that sometimes they adopt a violent attitude in the relations with doctors

- the inconsistency of the visits to the family physician: there are situations in which Roma patients go to the doctor very often, in order to receive medicines that doctors suppose that are sold by Roms, or on the other hand, the Roms do not go to the doctor till their disease estate has emphasized.

In this way the hypothesis - in disadvantaged communities, with mostly Roma population, *there is no culture of*

accessing the medical services – has been confirmed.

- the failure of fulfilling some minimum standards of personal hygiene – determines discrimination responses from the medical personnel, this situation is applicable not only for Roma population

- the agglomeration which is created in the case of Roma patients, who are accompanied by their children, other relatives, making the medical act to be more difficult

- vaccination delay is one of the biggest health problems of children. The doctors have difficulties in explaining how the action of a vaccine will take place and to convince the local Roma people of its need

- emergency service assaulting - this is a result of the formal exclusion, being known the fact that in emergencies, the consultations and treatments are free, so that those who have no health insurance resort to this type of assistance for medical problems more or less serious.

- the failure to comply with the doctor indications – the Roma patients do not maintain the treatment length of time indicated by the doctor, but they interrupt it if they think their children and themselves are feeling much better; furthermore, there are problems with the administration of the oral contraceptives and antibiotics, because they involve a regular administration .

The researches conclusions to which we previously referred to, may be summarized as it follows:

- there is a widespread perception according to which the Roma are more healthy and more resistant to diseases, this will influence both the attitude of patients and the one of the medical services providers

- the formal exclusion (of those without documents) is relatively reduced

(according to the empirical conducted researches), in the most cases, the Roma are taking medical advice and interned, even if they do not prove the quality of insured person

- Roms exclusion from the public health services is due, firstly, to the irregular, disproportionate geographical distribution, of the health units

- there are both negative and positive discrimination on the ethnic criteria

- the high costs, both formal and informal of the curative act (the mentality to give and to ask for bribe) limits the Roma population access to medical services

- the imbalance between prevention and curative part leads to a large number of illnesses within this population

- the lack of infrastructure and proper logistics for cabinets of family planning leads to a low addressability for this type of service

- the frequent financial bottlenecks between the County Health Insurance Houses and the network of pharmacies lead to the impossibility of obtaining the compensate/free medicines.

At present, due to the serious sponsorship of the medical system on the one hand, but also, on the other hand, due to the relaxation of the social control in the field, it can be observed an access limitation of the most economically disadvantaged categories for these services, in particular for the Roma population .

The present article substantiates its conclusions based on a research which was conducted in four communities with Roma population from Brasov county (including the community from Gîrcin, the most significant numerically speaking - about 8,000 people).

The research step had as a general objective to outline an image of the

Roma population access to medical services, taking into account the situational context previously outlined.

As the result of the transcription and analysis of the four focus groups and ten individual interviews carried out with Roma ethnics, we can draw the following conclusions:

■ Roma ethnics perceive the existence of a negative discrimination of the medical staff, concerning the adjustment of both the primary medical services, and also the ambulatory care, respectively the assistance that is lent in the hospital environment, due to their ethnic belonging:

R: We do not go to the doctor with pleasure, doctors discriminate: "Come on, you are gypsies." Maybe some of the gypsies are more dirty, more neglected, they speak harshly, but the doctor also discriminates, and he speaks in the same manner. He should understand them that they have no education and he should behave nicely with them.

R: My wife stands here in string at the family doctor for 3-4 hours. He leaves us in front the door, firstly he takes his acquaintances, those who bring him something ...

R: The discrimination issue has always existed in the whole institutions

R: I send my child to the doctor, he waits his turn, and he is not respected...

R: Firstly enter the acquaintances, and they leave the Gypsies behind

R: People from the village are better treated, because we are "Gypsies"

R: My brother in law had his child sick and because the doctors did not diagnosticate him in good time, they diagnosed him only after they held the child for three days and then they said it was not up to them, they sent the child in other place, but in vain ... it was too late and the child died.

R: My wife was hospitalized with the child and they did not allow her to take a bath because she did not pay the water

R: They behave with children as they behave with animals, they take them, they throw them down in bed, they put them on the belly, as the children are dolls or they belong to them ...

R: At maternity they behave badly if you are not well dressed, they make fun of you

R: It does not matter how well dressed you are they continue to discriminate you ... nobody goes to hospital with pleasure

R: They put us in different rooms, they do not place us together with the Romanian women, they discriminate us

■ Another aspect claimed by the Roma ethnics is, linked to the "extra payment", which the doctors require them, and which conditions the medical act adjustment. In its absence, the doctor does not provide the medical service or he provides it superficially, at a low quality. Furthermore, often, those who were interviewed complain about the fact that the recipes are not released, or there are prescribed some drugs of general use, which are not regarded by respondents as being effective:

R: On consultation they ask us money

R: At the dentist they asked me money because I went with the child

R: The only thing that works with doctors is money

R: With me the family physician does not behave properly, he makes fun of me, he does not really consult me, he does not look carefully

R: If I ask something for me he does not give me anything, unless I go with the child he gives me something

R: I was operated and I was in pain, the child was crying and it was me who had to take care of him

R: They do not give us the recipe

R: The medical assistant, if you are in need, she do not open the door when you have an emergency

R: They come never in the community, not even for the children

R:! I have born my children at home, nobody came to ask me how I was feeling!

R: They prescribe drugs only to whom they want, to those who give them milk, eggs

R: They throw us one aspirin in order to get rid of us

R: The analyses I was able to do them only with cash

R: We do not have money for doctors ...we even do not have money for bread

R: By no means I am satisfied at the family doctor. I was with my daughter who was very sick and he told me that he was not a paediatrician and he was not skilled in it

R: The more you pay the better they take care of you

R: If you give them something, they will give you a better medicine, if not, they will give you a bad or weak one in order to get rid of you, I know because some persons from our community gave them gifts and then they took care of them...

■ The proposals of improving the medical labour conscription are particularly linked by the change of attitude that respondents claim towards the medical staff, but also towards medical service quality, whom the respondents do not consider appropriate:

R: Well, the doctors should involve more, they should help us.

R : The doctor should be replaced by a doctor who cares what he does, who treats us properly.

R This behaviour of them, there are some of them who like us but others are a little bit pitiless – they make you painful injections.

R: The quality should be different, the doctors should understand that those

people are sick and they do not sit there with pleasure.

The two basic needs of the Roma population concerning the medical services are (Zanca, 2007)

■ the services have to be in the geographical proximity of the subjects, because the transport costs can not be covered

■ the services have to be designed in a way that respects the client rights regarding the confidentiality and privacy.

■ In certain cases, which are insignificant from the numerical point of view comparing with the other cases, there is also a positive reference to the medical services, which confirms the fact that these type of experiences are not institutionalized, on the contrary these represent isolated situations:

R: The family doctor behaves properly

R : Everything is all right with the family doctor.

R: In the hospital my child was well treated, without any troubles

R: There are also good doctors, they took care of me, they helped me, there are not all the same ...

R: At the family doctor, he behaves al right, also the pharmacy is good.

R : In maternity they behaved properly

R : The girls behaved very well with me, between us there is a good collaboration

R: At the family doctor I did not confront with problems. In the hospital I am very well treated.

Another frequent discriminated and informal excluded category is represented by the persons with disabilities. These persons are informally excluded because, often, they have the insured status.

The most numerous difficulties are linked to the medical services access or quality. Here are some difficulties that appear in this sphere too, difficulties that

were synthesized as a result of an inductive analysis of four focus groups carried out with the relatives/parents of the disabled person from Brasov:

■ Dentist services are practically inaccessible to disabled persons, the specialists refuse the medical act, because of the possible problems that the patients might have:

I had a big problem with the dentist. I went to the dentistry cabinet for children and he always refused to work with them. They said that he is a deficient child and they are afraid of the possibility of the child to have an attack, or a reaction.

I do not think that they are afraid, but it is more comfortable to refuse. I experienced the same situation, they could not do anything. I gave him continuously medicines till the Hospice team came, in summer and then it was all solved.

To the dentist it is impossible because of this disease and the service was refused on the basis of the fact that the child is sick and he will not resist.

■ the primary medical assistance is not always conformed to disabled person needs, meaning that the family doctor refuse to come to the applicant home in order to grant medical services, although this thing represents a part from the compulsory service packet. Moreover, sometimes the family doctor attitude is one of omission, on the ground that the basic medical state of their clients can suffer no other significant modifications.

It happened to me at the family doctor. Two years ago my child caught a cold; he had a period with frequent colds. (...) She answered: "Well anyway he has many problems, what can we do

more for him..." Although he has neurological problems, this is one aspect, Which I do not think that it affects the cold treatment. Why doesn't she treat all the children in the same way, what can we do, can we let him to fall into decay completely, to stay only in bed, laying?

The family doctor doesn't come home, he neither sees him, and I can not carry him there because he is heavy. He needs sleeping sedatives, I go and tell the doctor what happens and in this way he prescribes medicines.

On the other hand there are also positive aspects, namely attitudes that reflect the family doctor active implication in the care process of his patient.

At the family doctor we didn't have problems; we were treated as all the others, although my daughter has problems. And everywhere I have gone, They all behaved properly, they explained and tried to help us.

■ the secondary medical assistance also represents a problematical issue. One first difficulty is linked to the physical access to these services, because the most of the cabinets are placed on the floor – such as it happens within the Polyclinic of Clinical Hospital of Paediatrics Brasov, and the building does not have an elevator. Then, the most of those interviewed required the lack of interest and even discrimination which appears in the medical services, and also the lack of rules in which concerns the organization and the functioning of these cabinets in order to accord priority to disabled people.

At Polyclinic we have the same problems with the stairs, all the cabinets are on the floor. There is no elevator;

practically you have to carry him on the stairs.

R: The personnel attitude is something like: quickly going, the next coming in ...

We were also for glasses, and after one hour waiting, that even the child was very tired, they quickly consulted him, and they say that they couldn't diagnose, because the child didn't sit, and he didn't cooperate ... they put him atropine which I heard that it has negative secondary effects...

I think that these children shouldn't stay so many hours on the queue expecting his row, they should have priority or the programmes should be respected...

Another important problem is caused by the fact that the specific medication for the disabled people affection/ affections is not compensate or free given. This problem was especially identified at the rural persons, whose financial situation is poor.

Money is not enough. The elderly is very sick...With this money we must buy medicines which are very expensive.

Free medicines are not given to us, we receive only compensate medicines. I am in the I handicap grade and I receive only compensate medicines...It would be great if those medicines were free!

4. Conclusions

Until 1990, Romania has a centralized health system, exclusively public, centred on hospital care. This type of medical care requires the most part of budgetary funds.

1997 is the year when began the reform of the health system, based on

German practice. The Romanian analysts consider this reform is good, but its implementation brings many problems, as health public system disfunctionalities and low-financing.

One of the negative effects of the reform is the maintenance of informal payment practice, which increase the cost of medical act for the patient and cause a low quality of medical services.

A special situation has the people with disabilities and Roma population.

In the first case, we assist at informal exclusion phenomenon, named "the exclusion of included people", caused by the non-adjustment of medical services on their needs. The result is the limitation of access at this services, despite the legal rights.

The case of Roma population is one of informal exclusion phenomenon, caused by their specific features and by their disadvantageous image in society, but, on the other side, this situation is caused by the absence of medical insurance for the most of them.

References:

1. Bleahu, Ana (2006), „Mecanisme ale excluziunii de la serviciile de sănătate, cu accent pe problematica romilor” în *Revista Calitatea Vieții*, anul XVII, nr. 1-2/2006, format electronic pe www.iccv.ro (« Mechanism of Exclusion from Health Services, with Emphasis on Roma population problems », in *Calitatea Vieții Review*, 1-2/2006, on www.iccv.ro
2. Cockerham, William (2007), *Medical Sociology*, Pearson Education Inc., New Jersey.
3. Doboș, Cristina (2003), „Accesul populației la serviciile publice de sănătate” în *Revista*

- Calitatea Vieții*, anul XIV, nr. 3-4/2003, format electronic pe www.iccv.ro („The ccess to Public Health Services”, in *Calitatea Vietii Review*, 3-4/2003, on www.iccv.ro)
4. Doboș, Cristina (2006), „Implicarea serviciilor de sănătate în dezvoltarea socială” în Cătălin Zamfir și Laura Stoica, Laura (coordonatori), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Polirom, Iași: 229-240 („The Contribution of Health Services in Social Development”, in Cătălin Zamfir and Laura Stoica (eds.), *A new Challenge: Social Development*, Polirom Inc., Iași: 229-240)
  5. Stănculescu, Manuela Sofia; Berevoescu, Ionica (eds.) (2004), *Sărac lipit, caut altă viață!*, Editura Nemira, București (*Very Poor People, Searching for Another Life!*, Nemira Inc., Bucharest)
  6. Șandru, Codrina (2007), *Le politiche socio-sanitarie in Romania. Aspetti organizzativi e problemi sociali*, electronic format pe www.ais-salutemedicina.univpm.it. (*The Social and Heath Policy in Romania. The Layout and Social Issues*, in electronic form on www.ais-salutemedicina.univpm.it.)
  7. Vlădescu, Cristian –coordonator (2004), *Sănătate publică și management sanitar. Sisteme de sănătate*, Editura CPSS, București (*Public Health and Sanitar Management*, CPSS Inc., Bucharest)
  8. Zanca, Raluca (2007), *Modele de comportament natalist ale populației roma*, Transilvania Expres, Brașov (*The Birth Models in Roma Population*, Transilvania Expres Inc., Brasov)

*** www.ms.ro

*** www.cnas.ro

*** www.iccv.ro

Autoimagini și heteroimagini: stereotipuri etnice în romanul românesc modern (*Baltagul* de Mihail Sadoveanu)

Prof.dr. Emilia PARPALĂ
Universitatea din Craiova
parpala_afana@yahoo.com

Rezumat: *Sinteza imagologică realizată în Baltagul confirmă ideea discontinuității în evoluția autoimaginilor literare. Este infirmată imaginea fatalistă din balada Miorița, precum și cea devalorizantă, a lumii răsturnate, impusă de opera lui Caragiale, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Sadoveanu consolidează un „agregat mitoid” valorizant și relativ utopic, grefat pe identitatea etnică a unei comunități arhaice. Baltagul este, în opinia noastră, un roman imagotipic și semiotic, în care sunt consolidate cele mai importante stereotipuri despre „fîrea” românilor și în care sunt interpretate semnificații cu ajutorul științei semnelor.*

Cuvinte cheie: auto- și heteroimagini, stereotipuri identitare, imagologie, fenotip, spațiu.

1. Introducere

Problema etnomodelor culturale a fost pusă în literatura română la începutul secolului XX, ca o reacție la modernitatea care a schimbat totul, într-o manieră rapidă și totală. Acest etnocentrism a neglijat identitatea civică în favoarea identității etnice, enfatizând rolul literaturii în medierea simbolică¹.

---

¹ Pentru comparatistul francez D. H. Pageaux (*Literatura generală și comparată*, Iași, Polirom, 2000), imagologia literară înseamnă interesul pentru: imagine ca limbaj simbolic, pentru atitudinile fundamentale (manie, fobie, filie, folie) și pentru tipurile literare.

*Baltagul*², romanul publicat de Sadoveanu în 1930, evocă o societate pastorală care, izolată în munții Moldovei, s-a conservat nealterată, grație tradițiilor și obiceiurilor.

Ca roman imagotipic, *Baltagul* este semnul iconic al stereotipurilor identitare³: autoimagini despre fîrea românilor și heteroimagini ale alterității (evrei, germani, unguri). Originile, legea, limba și numărul constituie semne ale diferenței: „cei de origine străină, cei

---

² Sadoveanu, Mihail, *Baltagul*, București, E.S.P.L.A., 1959. La nivel superficial, *Baltagul* este un roman pseudodetectivistic, ca și *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski. Pe când turmele coborau din munte la iernat, un păstor (Nechifor Lipan) este ucis de cei doi tovarăși ai lui, pentru a-i lua turma. Soția sa, Vitoria și fiul lor, Gheorghită, pleacă să-i prindă urma în labirintul munților. Cunoscând tradițiile, cu o inteligență practică și cu intuiție, Vitoria găsește leșul soțului într-o prăpastie, îndeplinește ritul funebru (ca o Antigonă modernă), descoperă ucigașii, îi determină, precum Hamlet, să-și mărturisească fapta și-i pedepsește, prin brațul fiului, folosindu-se tot de baltag. După împlinirea datinei, mama și fiul se întorc în Măgura și reiau ciclul vieții întrerupt atât de violent. La nivel mitic, tema fundamentală este căutarea (mitul labirintului; Isis căutând trupul sfărțec al lui Osiris).

³ Termenul stereotip a fost introdus de către jurnalistul american W. Lippmann, în *Public Opinion*, 1950; este un mod de cunoaștere economic, vizând imagini esențiale și discriminatorii prin mijlocirea clișeelelor, luând forma unor mesaje calificative, potențial manipulatorii.

care nu vorbesc limba țării sunt considerați străini”⁴.

Stereotipul conform căruia românul adevărat trebuie căutat în imaginea țaranului român primește în *Baltagul* valori sinecdotice: “moldovean” și, mai precis, “muntean” și “păstor”. Cultura tradițională a fost exploatată pentru a prezenta munteanul ca tip reprezentativ pentru mentalitatea românească arhaică și pentru stabilitatea etnică.

2. Bivalența simbolică

În comunitatea tradițională din *Baltagul* structurile mitico-rituale se organizează în modele culturale caracterizate prin:

i) nevoia de *ordine*, generând credința în statornicia vieții;

ii) natura *duală* a lumii, generând o comunitate simplificată și sigură.

Conformat mitic, deci dualist, universul sadovenian implică ordinea binară a tuturor lucrurilor, distribuite în serii duble: viață – moarte, sacru – profane, bine – rău, închis – deschis, fast – nefast, adult – copil, om – animal, incult – cult etc. Modelul dualist structurează un univers simetric, predictibil, dar tensionat și discontinuu.

Baltagul, obiectul care dă titlul romanului, este, ca nuielușa năzdrăvană din basme, un *simbol bivalent*: instrument al crimei și al vendetei deopotrivă, al răului și al binelui, al dezordinii și al adevărului; emblemă

---

⁴ Ioncioaia, Florea, 1996, „Veneticul, păgânul și apostatul. Reprezentarea străinului în Principatele Române (secolele XVIII – XIX)” în *Identitate / alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub cu ocazia celui de-al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, Montreal, 1995, Iași, Editura Universității Al. Ioan Cuza, 1996, p. 169.

sacră a oierilor, își are locul “acasă, sub icoane”; “creangă de aur” și simbol al continuității generațiilor.

3. Intertextualitate și imagologie

Pentru a configura o anumită identitate culturală, Sadoveanu face apel la „mituri fondatoare”: nu este întâmplător că *Baltagul* se deschide cu un motto din *Miorița* și cu o legendă cosmogonică. În baladă, moartea este văzută, metaforic, ca o nuntă cosmică, ceea ce indică unul dintre cele patru mituri fondatoare ale literaturii române. Legenda este o povestire încadrantă, preluată din folclor și atribuită succesiv celor doi naratori extradiegetici⁵ – Nechifor Lipan și bătrânul evreu. Ambele texte au un potențial imagologic explicit.

3.1. Din perspectivă diegetică, *Baltagul* este parafraza literară modernă a baladei: o *Mioriță* de dimensiuni mari, dar și o anti*Mioriță*, dacă ne referim la stereotipul pragmatic.

Aportul romanului rezidă în: *context, distribuția rolurilor și punct de vedere*. Operând o redistribuire a rolurilor, (în baladă, protagonist este “mândru ciobănel”, aici – nevasta lui), *Baltagul* a devenit nu numai „romanul unui suflet de munteancă”, ci și un roman imago-tipic despre „fîrea românilor”. Stereotipul etnic vehiculat de baladă - fatalitatea, regresia, românii ca popor „vegetal” - va fi reconfigurat polemic, din perspectiva timpului modern. Noul “agregat mitic” conține o identitate simbolică afirmativă, personificată de Vitoria Lipan: un cod moral și filosofic guvernat de adevăr, o tradiție imperativă, energie, altruism, tenacitate, inteligență, înțelepciune,

---

⁵ Lintvelt, Jaap, 1994, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*, București, Univers.

curtoazie etc. Desprinsă din și de *Miorița*, autoimaginea va căpăta relief prin raportare la heteroimagini – absente din baladă.

3.2. Contextul cosmopolit în care muntenii își revendică identitatea originară este evocat în legenda despre darurile făcute de Dumnezeu „neamurilor” la zidirea lumii.

Prin această regresie enunțiativă, specifică oralității, este înscenată povestea poveștii. Genotextul, datând din 1705, este un text imagologic complet; în fenotextul lui Sadoveanu, autoimaginea este configurată în contextual alterității, al neamurilor pe care românii le cunoșteau: țigani, nemți, evrei, unguri, turci, sârbi. Păstorii sunt ultimii care sosesc, pentru că viața lor este grea; Dumnezeu le dăruiește doar bucuriile simple ale vieții. Klaus Heitmann⁶ a consemnat, cu admirație, că românul, deosebit de neamț, se constituie ca o umanitate mai liberă, nefiind sclavul muncii sale. Un alt stereotip reținut de imagologul german este acela că, la români, vrednicia ar fi apanajul femeilor. Cuplul arhetipal Vitoria – Nechifor Lipan ilustrează acest clișeu identitar.

4. Fenotipul /aspectul fizic caracteristic

Unul dintre primele clișee vehiculate despre un neam include fizionomia, comportamentul și portul. Sadoveanu preia tendința călătorilor portrețiști de a descoperi în aspectul exterior al românului ceva original, dacic sau romanic. În portretul lui Nechifor Lipan, părul lung, căciula brumărie și calul negru sunt astfel de indici: „La mustața aceea neagră și la ochii aceia cu sprâncene aplecate și la toată înfățișarea lui îndesată și spătoasă, Vitoria se uita

ascuțit și cu îndârjire, căci era dragostea ei de douăzeci și mai bine de ani” (p. 13).

Cu toate că în prim-planul referințelor imagologice s-a aflat bărbatul, imaginea femeii, privilegiată în *Baltagul*, susține teza despre „farmecul româncei”. Matură și spiritualizată, Vitoria pare o Giocondă portretizată pe fundalul peisajului românesc. Întâi de toate, ceea ce atrage atenția sunt ochii, apoi trupul înveșmântat după lege. Îi auzim glasul, îi vedem gesturile și mimica. Portretul ei, esențializat, este fie conectat altruistic la ceilalți, fie într-un “război rece” cu alteritatea, oscilând între disimulare și observarea furișă a oamenilor. Identitatea *narativă*⁷ a protagonistei relevă interioritatea deschisă în construcția acestui caracter fascinant.

Port vs. modă. Dacă portretul fizic este întrutotul estompat de „ochii ei iuți” (p. 60), portul de nevastă al Vitoriei este etalat în deatliu, ca și riturile funebre, descrise cu acuratețe etnografică. Funcția ritualică a straielor de sărbătoare este explicată prin ritualul de îngropăciune. Prin polarizarea costumului femeiesc (portul de sărbătoare – marcat; portul obișnuit, de fiecare zi – nemarcat), prin diferența de statut marital (portul de nevastă; portul de fată), Sadoveanu accentuează criza lumii arhaice “asaltate” de șocanta modă orășenească: „Apoi știu eu; acum vă strâmbați una la alta și nu vă mai place catrința și cămeșa; și vă ung la inimă lăutarii când cântă câte-un valț nemțesc. Îți arăt eu coc, valț și bluză, ardă-te para focului să te ardă! Nici eu, nici bunică-ta, nici bunică-mea n-am știut de acestea – și-n legea noastră trebuie să trăiești și tu. Altfel îți leg o piatră de gât și te dau în Tarcău” (17).

⁶ Heitmann, Klaus, 1995, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918*, București, Univers, p. 143-144.

⁷ Ricoeur, Paul, 1990, *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, p. 92.

Stigmatul fizic. În sistemul dual al moralității arhaice, fizionomia conotează etica; de aici, credința că cel rău este „însemnat”. Calistrat Bogza, ucigașul lui Nechifor Lipan are buza de sus despătată ca la iepure, îi place băutura și are un tic verbal.

Fața/chipul este un semn sacru, tratat cu grija rituală, magică ce i se cuvine. A nu-i vedea chipul (lui Nechifor Lipan), a avea fața întoarsă de la dânsa este pentru Vitoria semn rău sau semn de chemare. Ca și în cazul “feței” publice a persoanei⁸, păstrarea “feței” generează un comportament ceremonial, un tip de politețe specific Europei răsăritene, bizantine.

5. Spațiul: “spațiul mioritic”

Ne vom referi în mod repetat la expresia idiomatică, intraductibilă în engleză, “spațiul mioritic”. Evaluat prin sistemul de valori ale codului cultural, spațiul transhumant din *Baltagul*, cu alternanța deal-vale, constituie dimensiunea ontologică a stilului românesc: „Să numim acest spațiu-matrice, înalt și indefinit ondulat, și înzestrat cu specificile accente ale unui anume sentiment al destinului: spațiu mioritic”⁹. Ca destin al unui nucleu uman originar, “plaiul” este un paradis – securizant și idilic, opus spațiilor străine, deschise și primejdioase.

Satul de adopție al Lipanilor, Măgura Tarcăului, pare o insulă alpină, protejată de munții care ascund

comunitatea aceasta arhaică, autosegregată și autosuficientă¹⁰. Sadoveanu pune granițe sistemului social pe care îl construiește imagotipic: frontierele muntoase îl țin la distanță de „outsiders”, ceea ce-i conferă o relativă siguranță și stabilitate¹¹. Este un spațiu închis, protector, ostil modernizării, prins însă într-o rețea de drumuri cu crâșme și hanuri de popas pentru călători, cu locuri strâmte între stânci de piatră – spații deschise, propice perpetuării tradiției, convivialității, civilității, dar și răului, inovației și nesiguranței. Depărtarea constituie o alteritate râvnită și temută deopotrivă.

Comunitate cu mișcare de pendul, păstorii transhumanți au întemeiat o civilizație de tip sedentar, încremenită în simbolistica nemișcării. În satul veșniciei, păstorii trăiesc înrădăcinat, ca pe vremea lui Boerebista, la limita dintre mit și istorie. La Sadoveanu, geografia este complementară istoriei, care aduce imperativul memoriei, al misiunii spirituale, primatul tradiției. Pentru a depăși complexul static, naratorul își orientează eroii spre înstrăinare și alteritate; legată de mitologia necunoscutului, mișcarea ex-centrică este o experiență tragică, conducând la moarte (ori uitare, în alte romane).

Mișcarea personajelor în spațiu configurează motivul străinului sau al călătorului ilustrând fragilitatea destinului uman dislocat din mediul lui vital, care-i asigura un echilibru cu lumea prin valori împărtășite, destinate să-i fixeze și să-i ordoneze viața. Înaintarea spre orizont, adică spre necunoscut distruge echilibrul, dezlănțuie forțe malefice ascunse în oameni, în locuri.

⁸ Goffman, Erwin, *The Presentation of Self in Everyday life*, London, Penguin, 1971. Brown, Penelope, Levinson, Stephen, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

⁹ Blaga, Lucian, 1994, *Spațiul mioritic*, București, Humanitas, p. 17.

¹⁰ Etzioni, Amitai, 2002, *Societatea monocromă*, Iași, Polirom.

¹¹ Luhmann, Niklas, *Social Systems*, Stanford, Stanford University Press, 1995.

Până la un punct, Vitoria Lipan străbate un fel de sat mare, o comunitate a muntenilor, în care Nechifor Lipan, însoțind din urmă turmele de oi, era pentru mulți „prietin”, tovarăș de petreceri ori partener de „afaceri”. Străin, totuși, călător. În momentul în care semnele/urmele lui Lipan dispar, Vitoria intră într-o „Țară străină”, într-o alteritate spațială dușmănoasă. Pe vârful unui munte, între Suha și Sabasa, fusese încălcat tabu-ul suprem: ciobanul înstărit fusese ucis cu lovitură de baltag, jefuit de turme și prăvălit în prăpastie. Locul e infernal, „cu totul pustiu”, „într-o liniște neclintită”.

În pisc, sub crucea Talienilor, se află centrul labirintului: un loc damnat, dar și locul în care „carnea și sângele” lui Nechifor Lipan se întorc, violent, în circuitul etern al elementelor. Intrată fără voie în labirint, „regat al morții”, și în iarnă, anotimp al stagnării, Vitoria devine eroina căutării și a cântării, al cărei „fir” călăuzitor se împletește din fidelitatea față de familie, față de tradiții. Competența semiotică de a descifra semnele, grație spiritului ei atent și stăruitor, se hrănește din remanente ale gândirii magice și mitice.

Dincolo de labirintul muntos se întind alteritățile spațiale: *câmpia, spațiul public al birocrăției administrative* și „*lumea cea mare*”, concept vag și misterios. Și la aceste niveluri, în mentalitatea arhaică este prezentă diferențierea de gen: spațiul feminin, interior (casa, gospodăria) și spațiul masculin, exterior (mișcările ritmice ale transumanței, contactul cu autoritățile, hanurile și crâșmele).

Mirajul câmpiei apare ca formă a *filiei* față de o alteritate ocrotitoare, îmbelșugată, dar greu accesibilă. Sadoveanu exacerbează romantic incompatibilitatea dintre cele două spații și funcția de predeterminare a mediului.

„Țara cealaltă, de devale”, este spațiul competențelor bărbățești și al hățișului administrației de stat. Munteanca se simte aici descumpănită și afișează o neîncredere strategică.

Ierarhia puterilor pământești gravitează spre un București mitic, centrul ombilical al „stăpânirii împărățești”, unde „stă pe tron regele și dă porunci tuturor”.

În rest, distanțele sunt fabuloase: Galațiul e la „capătul lumii” și la fel este Piatra. Despre tren, femeile știau ceva nedeslușit și „nu îndrăzniseră să ceară alte lămuriri”. Vorbital „pe sârmă” (telefonul) este, pentru Vitoria, un păcat. Teama față de spațiul celuilalt lasă loc curiozității despre celălalt; pentru Minodora, lumile celorlalți sunt bănuite ca fiind fundamental diferite: „Ce fel de oameni sunt pe-acolo?” – își iscodește ea fratele. Dar trenul și poșta sparg distanțele; scrisorile, vestite de poștaș cu trâmbița, sunt evenimente comunicaționale importante în viața oierilor, obligați la legături cu lumea din afară.

Marginile nevăzute ale lumii sunt, la răsărit, Crâmul, acolo unde au ajuns într-o iarnă frații lui Nechifor Lipan cu turmele și s-au așezat acolo „la niște imașuri bogate, lângă Marea”; la apus, Hamburg și Pariz – lumea cosmopolită a negustorilor evrei, despre care îi vorbește muntencei domnu David.

Imaginea lumii din *Baltagul*, așa cum e dezvoltată de coordonata spațială, evidențiază două aspecte:

1) *alcătuirea duală*, pe coordonatele deschis - închis. În plan axiologic, lumii din afară i se opune imaginea spațiului securizant de acasă, adică opoziția deictică acolo (afară) vs. aici (acasă, înăuntru). O dată cu ieșirea Vitoriei în spațiul public se produce neutralizarea opoziției spațiale de gen;

2) *nevoia de ordine* a comunității circumscrise, obsesia statorniciei vieții exprimată în simbolismul cronotopului circular, simetric: timpul-săgeată (timpul eveniment, timpul grijii, al călătoriei și al căutării) se subordonează timpului ciclic, propriu naturii și civilizațiilor arhaice, trăit prin repetarea rituală. După itinerarul spiritual, Vitoria se întoarce la materialitate și finitudine, la stabilitatea vegetativă a satului-matrice. Odiseea ei se deschide cu o plecare și se încheie cu întoarcerea voluntară și catarctică în fâgașul netulburat al vieții arhetipale.

6. Heteroimagini

Scriind despre *Cucerirea Americii. Imaginea celuilalt*, Tzvetan Todorov¹² preciza că raportul cu celălalt nu se constituie pe o singură dimensiune; trebuie să distingem cel puțin trei axe diferite ale problemei alterității:

i) în plan *axiologic*, o judecată de valoare: celălalt este bun sau rău, îl iubesc sau nu, îmi este egal sau îmi este inferior;

ii) în plan *praxiologic/proxemic*, există mișcarea de apropiere și de îndepărtare față de celălalt: îi îmbrățișez valorile, mă identific cu el sau mi-l asimilez, îi propun propria-mi imagine. Între supunerea la celălalt și supunerea celuilalt există și al treilea termen – neutralitatea sau indiferența;

iii) în plan *epistemic*, cunosc sau ignor identitatea celuilalt.

Alteritatea este tot ce s-ar opune identității, stabilității. Sensul alterității se obține prin contrastul continuu dintre două imagini care se influențează reciproc, sfârșind prin a căpăta un caracter stereotip; este ceea ce spunea Goethe: „Vergleiche dich: erkenne was

du bist”. Întrucât problema identității etnice determină o acută percepție a alterității, găsim înglobate în *Baltagul* diferite forme ale acesteia: alteritatea umană (dintre diferite neamuri, dar și cea dinlăuntrul eroinei), alteritatea altor spații, alteritatea mașinii (trenul, telefonul), exotismul altor culturi/profesii etc.

Asimilarea umanului cuprins în orice alteritate este miza transformării Altului în Celălalt, înțeles ca aproapele, semenul, cel cu care trebuie să fim și să am ceva în comun, să fac comunitate și să comunic¹³. „Șocul diferenței”, perceput de reactivitatea vie a protagonistei, este atenuat, prin coabitare culturală, de etica umanistă a comunicării interculturale. Concretizare imagologică a mentalității răsăritene (bizantine), imaginarul cosmopolit din *Baltagul* vehiculează lumi în contact, armonizate etic prin altruism, curtoazie, empatie și deschidere. Heteroimaginile sugerează aprecieri globale, esențialiste, recurente la nivelul operei. Evreii, ungurii, nemții, italienii evocați formează o categorie aparte de străini de loc, care locuiau în țară, unii aculturați deja (cazul bătrânului jidov, pe care binevoise Dumnezeu a-l face să cunoască credința „cea adevărată”).

Heteroimaginile sunt caracterizate prin filie, cu excepția nonapartenenței la ortodoxism, considerat religie universală. Mitul „omului diferit” este întreținut, în principal, de alteritatea religioasă, care stârnește fobia. La nunta de la Cruci, nunii îi relatează Vitoriei că mica lor comunitate nu s-a dat „după moda papistașilor”, ci urmează, cu orgolioasă fidelitate, „călindarul cel vechi de la începutul lumii”.

¹² Todorov, Tzvetan, 1994, *Cucerirea Americii. Imaginea celuilalt*, București, Humanitas, p. 173.

¹³ Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, 2002, *Figuri ale alterității*, Pitești, Paralela 45, p. 6.

Heterostereotipul evreului. Înainte de a-și începe călătoria, Vitoria e nevoită să vândă marfa unui „jidov negustor, cunoscut și prietin al lui Nechifor Lipan”. Fizionomia „ovreiului” reproduce stereotipul „omului roș” din legenda românească despre culoarea roșie a pistruilor, stigmat al acestui „străin absolut” care este evreul imaginar¹⁴. În ritualul tocmirii, domnu David pierde în fața muntencei pe terenul propriului stereotip (românii cred că evreii își folosesc inteligența pentru a înșela lumea) și, printr-o meșteșugită întorsătură a frazei, comite un act de valorizare a competitorii, fixând totodată climatul amiabil al interacțiunilor. Ritualul politeții cere ca Vitoria să emită și ea un act de flatare a interlocutorului: „Dintre toate câte-mi spui, domnu negustor, eu înțeleg că vrei să mă mângâi, ca un om cu inimă bună. Să știi dumneata că eu am pornit-o după semne și porunci” (p. 80).

Până la Călugăreni, unde evreul ținea dugheană, crâșmă și han, Vitoria și Gheorghită „merg tovărășie” cu negustorul David, prilej exploatat imagologic de narator pentru a disemina câteva seme ale heterostereotipului. Iată câteva dintre caracteristicile etnice și etice atribuite în text evreității:

a) evreul este un *mediator* – indicând exterioritate, opoziție, distanțare, dar și curiozitate: „Caracteristica sa de bază este mobilitatea (nu are, metaforic, rădăcini), fapt cu atât mai evident cu cât tipul societății cu care el intră în contact e una închisă. Distanța îi atribuie o notă de obiectivitate, care-l face cu ușurință confesor, arbitru sau martir, căci el nu e reținut de nici un fel de angajament sau

obligatie, care să-i compromită judecata”¹⁵.

b) *sociabilitatea, elocința, politețea și înțelepciunea*, ca mărci ale unei culturi străvechi (cf. „lecția” despre semn și despre necesitate pe care domnu David i-o ține Vitoriei).

c) *spiritul practic, umorul*, derogarea ludică de la „lege”. Într-o dimineață, plecarea celor doi călători (Vitoria și Gheorghită) e întârziată, pentru că domnu David „nu-și scoase sania în drum decât după ce începură a curge streșinile fulgerate de soare”. Evreul explică ciudățenia comportamentului său: „De întârzierea asta chiar vă rog, prietinelor, să nu vă supărați, se apăra el râzând. E din pricina tocmelilor noastre, a jidovilor, cu Dumnezeu. Azi e sâmbătă și n-avem voie să umblăm pe drum. Numai dacă ne aflăm pe apă – putem merge mai departe, până unde se isprăvește acea apă... am așteptat să pornească a curge streșinile și a se topi omătul. Cum a ajuns apa sub sanie, am putut porni. De-acum tot pe apă merg până acasă” (p. 83). După ce se cruci, Vitoria intră în joc, cu disimulată naivitate: “- De unde asemenea rânduială? Ai stat de vorbă cu Dumnezeul dumneavoastră? - Eu nu, dar a stat de vorbă cu el un neam al meu de demult, pe care-l chema Moise (p. 83).

d) *identitatea lingvistică*. Practica lingvistică se află și ea în centrul procesului de identificare: „Trăsăturile lingvistice funcționează ca niște marcatori identitari și sunt supuse unor aprecieri diverse”¹⁶. Întâmpinându-și soțul și pe cei doi călători, „Nevasta lui domnu David începu să deie din mâni și să vorbească într-o limbă străină” (p. 86). Mimica Vitoriei exprimă reacția promptă

¹⁴ Oişteanu, Andrei, 1998, *Mythos & Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, ediția a doua, București, Nemira, p. 198-199.

¹⁵ Ioncioaia, art. cit., p. 171.

¹⁶ Ferréol, Gilles, Jucquois, Guy, 2005, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Polirom, Iași, p. 337.

la „barbaria” altei limbi și la stereotipul de gen (inferioritatea femeii): „își lunecă ochii, c-un zâmbet subțire, asupra ovreicei” (p. 86).

Heterostereotipul german este schițat din:

- stereotipuri profesionale: cârciumăritul este ocupația acestei minorități din Moldova (stăpânul hanului de la Broșteni este „un neamț bătrân și cuviincios”);

- stereotipuri atitudinale: corectitudine, curtoazie, civilitate, empatie;

- stereotipuri lingvistice și vestimentare. În caștelaria din Vatra Dornei, Vitoria este întâmpinată de „un slujbaș cu șapcă. După vorbă, se părea a fi neamț” (p. 106). Calcul lingvistic (*poftesc*, după germ. *bitte*) este elementul cheie al identificării etnice: „ – Poflesc, a salutat el cu mâna la șapcă, cu ce pot să fiu la serviciul dumneavoastră?” (p. 107). Supralicitarea manierei de a vorbi a străinului devine, după mijlocul secolului al XIX-lea, un procedeu stilistic frecvent în literatură: „Treptat, străinul devine tot mai mult cel care nu putea să vorbească limba țării, astfel că tema înstrăinării prin limbă cunoaște un moment de glorie în perioada eforturilor pentru codificarea limbii naționale”¹⁷ (Ioncioaia, 1996:167). De reținut absența stereotipului privind neamțul iubitor de băutură, prezent în folclorul românesc.

Reprezentarea **minorităților feminine** din Moldova este rezumată în sinecdoca „ochilor”cu care Lipan petrecea pe la hanuri; între suferințele ei vechi, Vitoria își amintea: „Într-un an au fost ochi negri; într-altul niște ochi albaștri de nemțoaică...Nu putea fi nici ovreică; nici unguroaică cu ochi verzi” (p. 88). Alteritatea este însă un bun revelator al identității: „Ea era deasupra

tuturora; avea într-însa o putere și-o taină, pe care Lipan nu era în stare să le dezlege. Venea la dânsa ca la apa cea bună” (p. 88).

Străinii din *Baltagul* nu sunt alterități absolute și negative; sunt străini pripășiți în Moldova, membrii ai comunității dominante, instituind cu aceasta forme particulare de interacțiune culturală mergând până la aculturație. Mediate de o subiectivitate feminină, portretele individuale au valoare imagologică, nu documentară. Heterostereotipurile din *Baltagul* sunt imagini dinamice, fragmentare, a căror valoare euristică e azi îndoielnică, deoarece categoriile globale, totalizatoare sunt incompatibile cu gândirea modernă.

7. Concluzii

Marginalizarea identității civice și fidelitatea pentru identitatea etnică focalizează riturile esențiale; ele recreează armonia, integrează și întăresc comunitatea păstorilor, ca sistem autopoietic închis. Cu o structură ceremonială și detectivistă, cu o eroină inițiată în interpretarea semnelor, *Baltagul* este un roman semiotic inițiativ, comparabil cu *Numele trandafirului* de Umberto Eco.

Bibliografie selectivă:

1. Barbu, Daniel, 2000, *Firea românilor*, Nemira, București.
2. Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, 2002, *Figuri ale alterității*, Paralela 45, Pitești.
3. Baylon, Christian, Mignot, Xavier, 2003, *La communication*, Deuxième édition, Nathan, Paris.
4. Blaga, Lucian, 1994, *Spațiul mioritic*, Humanitas, București.
5. Brown, Penelope, Levinson, Stephen, 1987, *Politeness: Some Universals in Language Usage*,

¹⁷ Ioncioaia, op. cit., p. 167.

- Cambridge University Press, Cambridge.
6. Chiciudean, Ion, Halic, Bogdan-Alexandru, 2003, *Imagologie. Imagologie istorică*, comunicare. ro., București.
  7. Cohen, A. P., 1985, *The Symbolic Construction of Community*, Tavistock, New York.
  8. Etzioni, Amitai, 2002, *Societatea monocromă*, Polirom, Iași.
  9. Ferréol, Gilles, Jucquois, Guy, 2005, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Polirom, Iași.
  10. Gavriluță. Nicu, 1998, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, Polirom, Iași.
  11. Goffman, Erwin, 1971, *The Presentation of Self in Everyday life*, Penguin.
  12. Heitmann, Klaus, 1995, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918*, Univers, București.
  13. Iacob, Luminița, Mihaela, 2003, *Etnopsihologie și imagologie*, Polirom, Iași.
  14. Ioncioaia, Florea, 1996, „Veneticul, păgânul și apostatul. Reprezentarea străinului în Principatele Române (secolele XVIII – XIX)” în *Identitate / alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub cu ocazia celui de-al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, Montreal, 1995, Editura Universității Al. Ioan Cuza, Iași.
  15. Levinas, E., 2000, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, ALL, București.
  16. Lintvelt, Jaap, 1994, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*, Univers, București.
  17. Luhmann, Niklas, 1995, *Social Systems*, Stanford University Press, Stanford.
  18. Manolescu, Nicolae, 1976, *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Eminescu, București.
  19. Marcus, Solomon, 2002, „Identitatea și alteritatea sunt de nedespărțit” , în *Secolul 21*, nr. 1-7.
  20. Mazilu, Dan Horia, 1999, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Polirom, Iași.
  21. Mihalache, Adrian, 2002, „Identitatea virtuală a celuiilalt”, în *Secolul 21*, nr. 1-7.
  22. Miroiu, Mihaela, 1995, *Gândul umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană*, Editura Alternative.
  23. Oișteanu, Andrei, 1998, *Mythos & Logos .Studii și eseuri de antropologie culturală*, ediția a doua, Nemira, București.
  24. Oprișan, Ion, 1986, *Opera lui Mihail Sadoveanu*, Minerva, București.
  25. Pageaux, Daniel-Henri, 2000, *Literatura generală și comparată*, Polirom, Iași.
  26. Paleologu, Alexandru, 1978, *Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu*, C.R., București.
  27. Panea, Nicolae, 2003, *Gramatica funerarului*, Scrisul Românesc, Craiova.
  28. Peirce, Charles Sanders, 1990, *Semnificație și acțiune*, Humanitas, București.
  29. Ricoeur, Paul, 1990, *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris.
  30. Todorov, Tzvetan, 1994, *Cucerirea Americii. Imaginea celuiilalt*, Humanitas, București.
  31. Van Genep, Arnold, 1999, *Rituri de trecere*, Polirom, Iași.
  32. Vianu, Tudor, 1965, „Înțelepciune și politețe”, în *Studii de literatură română*, E.D.P., București.
  33. Vlad, Ion, 1981, *Cărțile lui Mihail Sadoveanu*, Dacia, Cluj-Napoca.

Self-Images and Hetero-Images: Ethnic Stereotypes In Modern Romanian Novel (*The Hatchet* By M. Sadoveanu)

Ph.D. Professor Emilia PARPALĂ
University of Craiova
parpala_afana@yahoo.com

Résumé: *La synthèse imagologique du roman /Le hachereau confirme l'idée de la discontinuité dans l'évolution des auto-images littéraires. On y infirme l'image fataliste de la ballade Miorița et celle dévalorisante, du monde renversé, imposée par l'œuvre de Caragiale, à la fin du XIX-e siècle. Sadoveanu renferme un « agrégat mythoïde » valorisant et relativement utopique, greffé sur l'identité ethnique d'une communauté archaïque. Le hachereau représente, à notre avis, un roman imago-typique et sémiotique, où l'on consolide les plus importants stéréotypes sur « le naturel » des Roumains et où l'on interprète des significations cachées par l'entremise de la science des signes.*

Key words: self- and heteroimages, identity stereotypes, imagology, the phenotype, the space.

1. Introduction

The question of cultural ethno-models was posed in Romanian literature at the beginning of the 20 th century as a reaction to modernity which had changed everything, rapidly and totally. This ethnocentrism has neglected civic identity in favour of the ethnic one, emphasizing literature's role of symbolic mediation¹⁸.

---

¹⁸ To the French comparatist D. H. Pageaux (*La littérature générale et comparée*, Paris, Armand Colin, 1994), literary imagology means interest in: image as symbolic

*The Hatchet*¹⁹, the novel written by Mihail Sadoveanu in 1930, evokes a pastoral society, which, isolated in Moldavia's mountains, preserved itself unspoiled, due to old traditions and customs.

As an imagotypical novel, *The Hatchet* is the iconic sign of identity stereotypes²⁰ selfimages about

---

language, fundamental attitudes (mania, phobia, philia, pholia) and literary types.

¹⁹ Sadoveanu, Mihail, *The Hatchet*, translated by Eugenia Farca, Minerva Publishing House, Bucharest, 1883. At superficial level, *The Hatchet* is a pseudo-detective novel, like *Crime and Punishment* by Dostoievski. When the flocks come down from the mountain pastures before winter comes, a shepard (Nechifor Lipan) is killed by his two parteners in order to steal his sheep. His wife, Vitoria, and their son, Gheorghită, set off to follow his way in the labyrinth of the mountains. Knowing traditions, having a practical intelligence and intuition, Vitoria finds her husband's body in an isolated precipice, performs the funeral ritual (like a modern Antigona), discovers the murderers, like Hamlet forces them to confess their deed and punishes them, through her son, using also a hatchet. After fulfilling their duty, mother and son come back to Măgura, to resume the life cycle interrupted so violently. At mythical level, the fundamental theme is the search (the myth of the labyrinth; Isis looking for the dismembered body of Osiris).

²⁰ The term stereotype was introduced by the American journalist W. Lippmann, in *Public Opinion*, 1950; it is an economical method of

Romanian's nature and heteroimages of the alterity (Jews, Germans, Hungarians). Origins, law, language and number are signs of the difference: "those with foreign origins, who don't speak the language of the country are considered strangers"²¹.

The stereotype according to which the true Romanian is to be found in the image of the Romanian peasant acquires synecdochic values in *The Hachet*: "Moldavian" and more precisely "Highlander" and "shepard". Traditional culture has adjusted itself in order to present the typical highlander as a representative of both archaic Romanian mentality and ethnic stability.

2. Symbolic bivalence

In the traditional community of *The Hachet* mythical-ritual structures are organised in cultural patterns characterised by:

a) the need for *oder*, generator of faith in life stability;

b) the *dual* nature of the world, generating a simplified and safe community.

Within a mythical frame, by consequence dual, Sadoveanu's fictional world implies the binary structure of all things, organised in series: life-death, sacred-profane, good-evil, closed-open, good sign-omen, adult-child, man-

---

knowledge, seeing essential and discriminatory images by means of clichés, taking the form of qualifying messages, potentially manipulative.

²¹ Ioncioaia, Florea, 1996, „Veneticul, păgânul și apostatul. Reprezentarea străinului în Principatele Române (secolele XVIII – XIX)” în *Identitate / alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub cu ocazia celui de-al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, Montreal, 1995, Iași, Editura Universității Al. Ioan Cuza, 1996, p. 169.

animal, illiterate-literate, etc. The dual pattern structures an universe at the same time symmetrical, predictable but also tense and discontinuous.

The hachet, object which gives the title of the novel, similar to the magic bow from fairy-tales, is a bivalent symbol: instrument of crime and revenge, of good and evil, of disorder and truth; sacred image for highlanders, kept near their religious icons; the "gold bow" and symbol of generations' continuity.

3. Intertextuality and imagology

To configure a certain cultural identity, Sadoveanu appeals to basic myths: it is not by chance that *The Hachet* begins with a motto from *Miorița* ballad and a cosmogonic legend. In the ballad death is metaphorically viewed as a cosmic wedding, this being one of the four basic myths of the Romanian literature. The legend is a frame-story, taken from the folklore and attributed to extradiegetic narrators²², Nechifor Lipan and the old Jew. Both texts have an explicit imagological potential.

3.1. From a diegetic perspective, *The Hachet* is the modern literary paraphrase of the ballad: a large-dimension *Miorița*, but also an anti-*Miorița*, as far as the pragmatic stereotype is concerned.

The contribution of the novel consists in: *context*, *role distribution* and *point of view*. Through a redistribution of roles (in the ballad, the protagonist is the "fair shepard"; here – it is his wife). *The Hachet* has become not only the novel of a highlands woman's soul, but also an imagotypical novel about Romanian's nature. The ethnic stereotype of the

---

²² Lintvelt, Jaap, 1994, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*, București, Univers.

ballad, comprising fatalism, regression, the view of Romanians as a “passive” people will be reconfirmed polemically from a modernist perspective. The new “mythical agregate” contains an affirmative identity personified by Vitoria Lipan: a moral and philosophical code governed by truth, an imperative tradition, energy, altruism, perseverance, intelligence, wisdom, courtesy. Originating in *Miorița* and still separating itself from it, the self-image will become more distinct in the mirror of alterity – absent in the ballad.

3.2. The cosmopolitan context within which highlanders find their originary identity is evoked in the legend about the presents made by God to the “peoples” when world was created. By using this declarative regression, specific to the oral discourse, the frame story is built. The genotext, dating from 1705, is a complete imagologic text; in Sadoveanu’s fenotext, the selfstereotype is framed in the context of the otherness specific to the nationalities Romanians knew: Gipsies, Germans, Jews, Hungarians, Turks, Serbians. Shepards are the last to arrive, because their life is hard; God gives them just life’s simple joys. Klaus Heitmann²³ wrote with admiration that Romanians, as opposed to Germans, have a freer humanity, not being the slaves of their work. Another stereotype mentioned by the German imagologist is that, with Romanians, hard-working would be a quality specific to women. The archetypal couple Vitoria – Nechifor Lipan illustrates this identity cliché.

4. The phenotype/The characteristic physical appearance

One of the primary clichés about a people includes physical appearance, behaviour and costumes. Sadoveanu shares the tendency of foreign travelers to discover something originary, Dacian or Roman in the physical appearance of Romanian men. In the portrait of Nechifor Lipan, his long hair, grey cap and black horse are such indexis: “Vitoria would look keenly, possessively at that black moustache, at those eyes with their slanting eyebrows, at his whole squarely-built, broad-shouldered figure, for he had been her love for twenty years and more” (p. 16).

Though the first place in imagological preferences is held, traditionally, by man, the woman’s image, prevailing in *The Hachet*, sustains the thesis about the “Romanian woman’s charm”. Mature and spiritualized, Vitoria Lipan is a Gioconda portrayed against a Romanian background. First of all, her essential feature that draws the attention are the eyes, then it is her body dressed according to the tradition. We hear her voice, see her gestures and mimic.

Her portrait, reduced to the essence, is sometimes connected altruistically to others, sometimes being at “cold war” with them, oscillating between disimulation and sly observance of people. The protagonist’s *narrative identity*²⁴ reveals the open selfhood in constructing this fascinating character.

Traditional costume vs. fashion.

If her physical appearance is dominated by her “quick” eyes, Vitoria’s wife costume is presented in detail and so are the funeral rituals, described with ethnographic accuracy. The ritual

---

²³ Heitmann, Klaus, 1995, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918*, București, Univers, p. 143-144.

---

²⁴ Ricoeur, Paul, 1990, *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, p. 92.

function of holiday clothes is explained within the funeral ritual. Through the polarization of woman clothes (holiday costume – marked; everyday costume – unmarked), difference of marital status (wife’s costume; maiden’s costume), Sadoveanu points out the crisis of the archaic world “assaulted” by the shocking city fashion: “You no longer like our peasant skirt and blouse; and you go all soft when the gipsy musicians play a German waltz. I’ll teach you to put up your hair in a bun, dance waltzes and wear town blouses, you miserable little hussy, you! I never knew such things, nor did your grandmother nor mine either – and you shall live according to our way” (p. 19).

Physical marks. On the dual system of archaic morality, physical appearance connotes ethics; consequently, people believed that the bad ones were „marked”. Calistrat Bogza, the murderer of Nechifor Lipan, has his upper lip split, like rabbit, he likes to drink and has a verbal habit.

Face is a sacred sign, taken care of with ritual, magic consideration. The fact that in Vitoria’s dream Nechifor has his face turned away from her is an omen or a calling sign. As in the case of a public person’s face²⁵, this generates a ceremonial behaviour, a type of politeness specific to Eastern, Byzantine Europe.

4. The Space: “spațiul mioritic”

We will repeatedly refer in our paper to the Romanian phrase,

²⁵ Goffman, Erwin, *The Presentation of Self in Everyday life*, London, Penguin, 1971. Brown, Penelope, Levinson, Stephen, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

untranslatable into English, “spațiul mioritic”. Evaluated through a system of values pertaining to the cultural code, the space in *The Hachet*, with the alternation hill-valley, constitutes the ontological dimension of the Romanian style: “Let’s call this a matrix-space, high and indefinitely wavy, and endowed with the specific accents of a certain feeling of destiny: „spațiul mioritic”²⁶. As destiny of a human nucleus, “spațiul mioritic” is a paradise - self and idyllic, opposed to foreign spaces that are open and dangerous.

The Lipans’ adoption village, Măgura Tarcăului, seems to be an “isle”, protected by the mountains which hide this selfsegregated and selfsufficient community²⁷. Sadoveanu establishes a series of boundaries for the social system that he imagines; these boundaries keep at distance the “outsiders”, and that is what endows “the island” with a relative security and stability²⁸. It is a closed space, both protective and hostile to modernisation, locked in a web of pathways with taverns and inns for travelers, with narrow spaces between stone rocks - spaces which encourage the perpetuation of tradition, of conviviality, of civility, but also bring about evil, innovation and uncertainty. The remoteness constitutes a desired alterity and an alterity they are afraid of.

As a community with a pendulum swing, the transhumant shepherds have consolidated a sedentary civilization, defined by the symbolism of stability/nonmovement. In this eternal village the shepherds live well grounded,

²⁶ Blaga, Lucian, 1994, *Spațiul mioritic*, București, Humanitas, p. 17.

²⁷ Etzioni, Amitai, 2002, *Societatea monocromă*, Iași, Polirom.

²⁸ Luhmann, Niklas, *Social Systems*, Stanford, Stanford University Press, 1995.

as during the time of Burebista, within the limits of myth and history. With Sadoveanu, geography is complementary to history, which brings the imperative of memory, of the spiritual mission, the supremacy of tradition. In order to surpass this static complex, the narrator orientates his heroes towards alienation, towards estrangement and alterity. Linked to the mythology of the unknown, the ex-centric movements bring about tragic experiences, leading to death (or oblivion, in other novels).

The movement of the characters in the space shapes the motif of the stranger or of the traveler illustrating the frailty of human destiny dislocated from its vital environment; this vital environment insured an equilibrium with the world through shared values, meant to fix and put an order into life. Advancing towards the horizon - that is towards the unknown - destroys the equilibrium, and unleashes malefic forces, hidden within beings and/or in different places.

To a certain point, Vitoria Lipan is crossing a kind of big village, a community of highlanders, in which Nechifor Lipan, with his sheep flocks, was for many "friends", a wonderful companion for parties and also a business partner. Nevertheless he remained a stranger, a traveler. When the signs and the clues disappear, Vitoria enters a "Strange World" that is a hostile spatial alterity. On a mountain peak, between Suha and Sabasa, an ancient taboo had been encroached upon: the rich shepherd had been killed with a hatchet stroke, his sheep flocks had been stolen and he had been thrown into a precipice. The crime place is infernal, both "deserted" and "strangely quiet":

On a peak under the Taliens' cross, we find the center of the labyrinth: a damned place, in which the "flesh and blood" of Nechifor Lipan come back in the eternal circuit of elements.

Unwillingly thrown inside the labyrinth, which is "a death kingdom", and during winter, a stagnation season, Vitoria becomes the heroine of searching and weighing, whose guiding "thread" is woven out of the loyalty towards family and traditions. The semiotic competence to decipher signs, thanks to her persevering spirit, feeds itself on remanences of magic and mythical thinking.

Beyond the mountainous maze, we are presented with a series of spatial alterities: *the plain*, *the public space of administrative bureaucracy* and "*the world*" - a vague and mysterious concept. At these levels, in archaic mentality we can find gender differentiation: the interior feminine space (the house, the kitchen) and the exterior masculine space (the rhythmic motion of transhumance, the contact with the authorities, the inns, the taverns, the pubs).

The mirage of the plain appears as a form of love towards a protective and rich alterity which is difficult to attain. Sadoveanu romantically exacerbates the incompatibility between the two spaces and the environment's predetermination function. "The Other World, further down" is a space of male competencies and the web of state administration. Vitoria feels disappointed here and displays a strategic suspicion.

The hierarchy of world powers gravitates towards a mythical Bucharest, the umbilical center of the "kingship" where "the king sits on his throne and gives orders to everyone".

Apart from that, distances are fabulous: Galați is at the end of the world and so is Piatra. Women did not know very much about the train, yet they "did not dare to ask for further details about it". Talking on the telephone ("talking on the wire") is for Vitoria a sin. The fear they feel as far as the space of the Other is concerned awakes the curiosity about

the Other; for Minodora, the worlds of the others are thought to be fundamentally different: “What kind of people live over there?” she asked her brother. Mail destroys and annuls distances; the letters brought by the postman with the clarion, are communicational events, very important in the shepherds’ life, obliged to maintain relationships with the world outside.

The invisible edges of the world are represented in the east by Crâm, where Nechifor Lipan’s brothers and their sheep flocks arrived one winter day and settled on “some rich commons, near the Sea”; to the west, Hamburg and Paris - the cosmopolit world of Jewish merchants, which Mister David presents to Vitoria .

The image of the world in *The Hatchet*, as it is revealed by the spatial coordinates, brings about two aspects:

1) the *dual* organisation with the coordinates open-closed. On an axiological plan, the world outside is opposed to the image of the secure space from home, that is the deictic opposition there (outside) versus here (inside). Once Vitoria enters the public space, we notice the neutralization of the gender spatial opposition;

2) the need for *order* inside the circumscribed community, the obsession of the world consistency expressed by the symbolism of the symmetrical, circular chronotope. The arrow-time is subordinate to cyclic time, proper to archaic nature and civilizations, with people living through ritual repetition. Once the spiritual itinerary is over, Vitoria comes back to materiality and to finitude, to the vegetative stability of the matrix-village. Her Odyssey opens with a travel and ends with a voluntary and cathartic return to the quiet archetypal life.

6. Hetero-images

Writing about *America’s Conquest. The Other’s Image*, Tzvetan Todorov²⁹ stated that the relationship with the other is not unidimensional; one must distinguish at least three axes of alterity:

i) within the *axiological* plane, one makes a judgement: the other is good or bad, loved or not and (s)he is one’s equal or inferior;

ii) within the *praxiological* plane, there is a movement towards or away from the other: one embraces the other’s values, identifies oneself with him/her or assimilates him/her by proposing one’s own image. But between submitting to the other and submitting the other there is an intermediate stage- neutrality or indifference;

iii) within the *epistemic* plane, one knows or ignores the other’s identity.

Alterity comprises everything which is opposed to identity, to stability. The meaning of alterity is the result of the permanent contrast between two images which influence each other, in the end, both acquiring a stereotypical character; it is what Goethe meant: “Vergleiche dich: erkenne was du bist”. Since the problem of ethnic identity triggers a profound perception of alterity, *The Hatchet* includes various forms of the latter: human alterity (manifested at the level of the heroine’s self or of the people of different nationalities), the alterity of other spaces, the alterity of the machines (train, phone), the exotism of other cultures or professions etc.

The assimilation of all the human features comprehended in any alterity is

---

²⁹ Todorov, Tzvetan, 1994, *Cucerirea Americii. Imaginea celuilalt*, București, Humanitas, p. 173.

the condition of turning Another into the Other, understood as someone close, a fellow human being with whom one feels the deep need to be and to communicate, with whom one has something in common and with whom one needs to form a community³⁰. “The shock of the difference” perceived as the intense reaction of the heroine is diminished by the humanist ethics of intercultural communication as the result of cultural co-habitation. The cosmopolitan imagery in *The Hachet* is a concrete imagological manifestation of Eastern, byzantine mentality: it describes worlds in contact, ethically harmonized by altruism, courtesy, empathy and openness. Hetero-images suggest general, essential conclusions, recurrent at the level of the text. The Jews, the Hungarians, the Germans, the Italians evoked make up a distinct category of foreigners, who lived in the country, some of them becoming utterly integrated (as in the case of the old Jew, whom God allowed to know “the real” religion).

Hetero-images are characterised with fondness, except for their non-belonging to the orthodox rite, considered universal. The myth of the ‘different man’ is mainly caused by religious alterity, which provokes phoby. During the wedding in the village Cruci, the witnesses tell Vitoria that their small community didn’t give up their religious rite to become catholics; on the contrary, they are proud to faithfully follow “the ancient calendar from the beginning of the world”.

The hetero-stereotype of the Jew

Before she begins her journey, Vitoria is forced to sell her goods to a “Jewish merchant, an acquaintance, even a friend of Nechifor Lipan” (p. 10). The

physiognomy of the Jew reflects the stereotype of the “red man” found in the Romanian legend about the red colour of freckles, a stigmata of the “total foreigner” represented by the imaginary Jew³¹. During the negotiation ritual, Mr. David is defeated by the mountain woman on the ground of his own stereotype: Romanians believe Jews use their intelligence to cheat on people. By using a skillful turn of the phrase, Mr. David praises the woman, his competitor, establishing an amiable interactional climate. Politeness requires that Vitoria should, in her turn, flatter Mr. David: “From your words I gather you want to comfort me, kind-hearted man that you are. But you should know that I have set out upon my search only after certain signs and orders have come to me” (p. 63).

Vitoria and Gheorghiuță become Mr. David’s travelling companions till they reach Călugăreni, where David owns a shop, a tavern and an inn; the narrator exploits imagologically this journey in order to disseminate several semes of the hetero-stereotype. We enumerate some ethnic and ethical features attributed to Jews in the text:

a) the Jew is *a mediator*; he shows lack of involvement, opposition, distance, but also curiosity: “his basic characteristic is mobility (metaphorically speaking, he has no roots), this being even more evident if we consider his contact with a closed society. Distance offers him the advantage of objectivity, and he is easily assigned the role of a confessor, mediator or martyr, since there is no engagement or obligation which might lead to his making a biased judgement³².”

³⁰ Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, 2002, *Figuri ale alterității*, Pitești, Paralela 45, p. 6.

³¹ Oişteanu, Andrei, 1998, *Mythos & Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, ediția a doua, București, Nemira, p. 198-199.

³² Ioncioaia, art. cit., p. 171.

b) *sociability, eloquence, politeness and wisdom* as markers of an ancient culture (see the ‚lesson’ about signs and necessity that Mr. David taught Vitoria);

c) *common sense* and the *sense of humor*, the ludic deviation from the law. One morning, Vitoria and Gheorghiu’s departure is delayed because Mr. David took out and prepared his sleigh only after the melted snow started to drip from the sun-heated eaves. The Jew explains his strange behaviour: “Now don’t be angry with me for keeping you waiting, friends” he apologized good-humouredly. “Our reckonings, that is the Jews’s reckonings with God, account for it. Today is Saturday and we must do no travelling. Only if we go by water can we proceed on our way to the end of the journey. If one’s on the water there’s no help for it! So God allows us to travel by water. And, I must unfailingly be at home at Călugăreni by night, I was forced to wait until the eaves begun to drip and the snow to melt. With water under my sledge I was able to start. So from now on I shall be traveling home by water” (p. 65-66). After making the sign of the cross in amazement, Vitoria accepts to play the Jew’s game, dissimulating a naive attitude: “How do you make that out? Have you talked with your Lord God?” (p. 66)

d) *linguistic identity*. Linguistic practice is also at the center of the identifying process: “Linguistic features have the role of identity markers and are subject to various comments”³³.

Welcoming her husband and the two travellers, “Mr. David’s wife waved her hands about and began to speak in a foreign language. The dealer translated to Vitoria” (p. 68). Vitoria’s mimicry expresses her quick reaction to the “barbarian” character of another language and to the gender stereotype (woman’s inferiority): “A thin smile played upon Vitoria’s lips as she looked at the Jewess” (p. 68).

The German hetero-stereotype.

The german hetero-stereotype is outlined by:

- professional stereotypes: inn-keeping is an occupation of this minority in Moldavia (the owner of the inn in Broșteni is “an old, common-sensed German”);

- attitudinal stereotypes: correctness, courtesy, civility, empathy;

- linguistic and clothing stereotypes. In the office in Vatra-Dornei, Vitoria is greeted by “an employee wearing a cap. He seemed to be German by speech” (p. 106). The linguistic coinage (*poftesc* imitating the German *bitte*) is the key element for the ethnic identification: “Bitte, what can I do for you?” he asked them, raising his hand to his cap (p. 82). In literature, the exaggeration of the foreigners’ speech peculiarities has become a frequently used stylistic device, beginning with the middle of the nineteenth century: “Gradually, the foreigner becomes the one who couldn’t speak the language of the country, and thus, the topic of the alienation through language has a moment of glory during the period of striving efforts for national language codification”³⁴. It is worth mentioning the absence of the stereotype of drink-loving German, stereotype present in Romanian folklore.

Feminine minorities present in

---

³³ Ferréol, Gilles, Jucquois, Guy, op. cit., p. 337.

---

³⁴ Ioncioaia, op. cit., p. 167.

Moldavia are represented only by the synecdoche “eyes”. Those eyes kept Lipan company in various inns; among her old griefs, Vitoria remembered: “One year it had been dark eyes, the next the blue eyes of a German. [...] This time it could not be either a Jewess or a green-eyed Hungarian” (p. 69). Nevertheless, alterity is a good identity revealer: “But she had been above them all; she had possessed a power and a secret which Lipan had not been able to guess at. And he had come to her as one comes to a refreshing spring” (p. 69).

The foreigners in *The Hachet* are not absolute and negative alterities; they are foreigners settled down in Moldavia, members of the dominant community and establishing with the latter various forms of cultural interaction, the extreme form being acculturation. Seen from the perspective of a feminine subjectivity, the individual portraits have an imagological, not a documentary value. The hetero-stereotypes from *The Hachet* are dynamic, fragmentary images, whose heuristic value is questionable today, since globalizing, all-including categories are incompatible with modern thinking.

7. Conclusions

The rejection of civic identity and the fidelity to ethnic identity brings forth the essential rites; they recreate the harmony, integrate and strengthen the shepard’s community, as a closed, autopoietic system. With a ceremonial, detective structure, with a heroine initiated into the interpretation of signs, *The Hachet* is also a semiotic initiatic novel, comparable to U. Eco’s *Il nome della rosa*.

References:

1. Barbu, Daniel, 2000, *Firea românilor*, Nemira, București.
2. Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, 2002, *Figuri ale alterității*, Paralela 45, Pitești.
3. Baylon, Christian, Mignot, Xavier, 2003, *La communication*, Deuxième édition, Nathan, Paris.
4. Blaga, Lucian, 1994, *Spațiul mioritic*, Humanitas, București.
5. Brown, Penelope, Levinson, Stephen, 1987, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, Cambridge.
6. Chiciudean, Ion, Halic, Bogdan-Alexandru, 2003, *Imagologie. Imagologie istorică*, comunicare. ro., București.
7. Cohen, A. P., 1985, *The Symbolic Construction of Community*, Tavistock, New York.
8. Etzioni, Amitai, 2002, *Societatea monocromă*, Polirom, Iași.
9. Ferréol, Gilles, Jucquois, Guy, 2005, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Polirom, Iași.
10. Gavriluță. Nicu, 1998, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, Polirom, Iași.
11. Goffman, Erwin, 1971, *The Presentation of Self in Everyday life*, Penguin.
12. Heitmann, Klaus, 1995, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918*, Univers, București.
13. Iacob, Luminița, Mihaela, 2003, *Etnopsihologie și imagologie*, Polirom, Iași.
14. Ioncioaia, Florea, 1996, „Veneticul, păgânul și apostatul. Reprezentarea străinului în Principatele Române (secolele XVIII – XIX)” în *Identitate*

- /alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub cu ocazia celui de-al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, Montreal, 1995, Editura Universității Al. Ioan Cuza, Iași.
15. Levinas, E., 2000, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, ALL, București.
  16. Lintvelt, Jaap, 1994, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*, Univers, București.
  17. Luhmann, Niklas, 1995, *Social Systems*, Stanford University Press, Stanford.
  18. Manolescu, Nicolae, 1976, *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Eminescu, București.
  19. Marcus, Solomon, 2002, „Identitatea și alteritatea sunt de nedespărțit”, în *Secolul 21*, nr. 1-7.
  20. Mazilu, Dan Horia, 1999, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Polirom, Iași.
  21. Mihalache, Adrian, 2002, „Identitatea virtuală a celuilalt”, în *Secolul 21*, nr. 1-7.
  22. Miroiu, Mihaela, 1995, *Gândul umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană*, Editura Alternative.
  23. Oișteanu, Andrei, 1998, *Mythos & Logos .Studii și eseuri de antropologie culturală*, ediția a doua, Nemira, București.
  24. Oprișan, Ion, 1986, *Opera lui Mihail Sadoveanu*, Minerva, București.
  25. Pageaux, Daniel-Henri, 2000, *Literatura generală și comparată*, Polirom, Iași.
  26. Paleologu, Alexandru, 1978, *Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu*, C.R., București.
  27. Panea, Nicolae, 2003, *Gramatica funerarului*, Scrisul Românesc, Craiova.
  28. Peirce, Charles Sanders, 1990, *Semnificație și acțiune*, Humanitas, București.
  29. Ricoeur, Paul, 1990, *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris.
  30. Todorov, Tzvetan, 1994, *Cucerirea Americii. Imaginea celuilalt*, Humanitas, București.
  31. Van Genep, Arnold, 1999, *Rituri de trecere*, Polirom, Iași.
  32. Vianu, Tudor, 1965, „Înțelepciune și politețe”, în *Studii de literatură română*, E.D.P., București.
  33. Vlad, Ion, 1981, *Cărțile lui Mihail Sadoveanu*, Dacia, Cluj-Napoca.

Reglementări europene în domeniul învățământului superior. Învățământul românesc în context european.

Asist.drd. Gabriela MOTOI, Drd. Liviu TIULESCU
Asist.drd. Alexandru SOROP
Universitatea din Craiova
gabrielamotoi@yahoo.com

Résumé : *Le rôle de l'enseignement, surtout de celui supérieur est bien reconnu pas seulement au niveau national mais aussi au niveau de 27 états membres de l'Union Européenne. Au contexte de l'intensification de la collaboration européenne, au domaine de l'éducation, la dimension européenne de celle-ci acquit des nouvelles significations, en même temps avec le processus de réalisation d'une société de la connaissance*

Mots-clé : éducation, enseignement supérieur, Bologne, comparabilité

1. Locul și rolul educației în societatea bazată pe cunoaștere

Din punct de vedere sociologic, educația poate fi analizată atât ca un sistem cât și ca proces. Sistemul de învățământ reflectă raporturile dintre sistemul social global și sistemul de educație. Abordarea sistemică a educației permite evidențierea funcțiilor și structurilor specifice instituției școlare. Sistemul de învățământ este un sistem deschis (în raport cu sistemul social global), având un caracter teleologic (orientat către îndeplinirea anumitor finalități, pe termen mediu și lung), autoreglabil și de entropie (dezorganizare care include un anumit potențial de optimizare)¹.

¹ Despre caracteristicile și funcțiile sistemului de învățământ, a se vedea F. Mahler, *Sociologia educației și a învățământului*, 1977, p. 187/232

Analiza sistemului de învățământ – din perspectiva sociologiei educației – permite ”definirea instituției școlare în termenii unor teorii care vizează explicarea activității de formare-dezvoltare a personalității la nivelul unui proces de socializare, proces realizabil prin diferite mijloace de integrare socială, subiectivă și obiectivă”².

În domeniul valorii și valorizării educației există multiple abordări axiologice, economice, sociologice, politice etc. Comportamentul economic are între componentele sale și dimensiunea valorizării acelor activități care solicită oamenilor un timp îndelungat pentru producerea lor.

”Fie că este vorba de activitatea școlară timpurie, diverse etape de studii, formare profesională și documentare în vederea exercitării profesiei, învățarea reprezintă o activitate dominantă a omului, fie el român sau nu, iar multiplele determinări – poziție socială, recompensă materială, succes, împlinirea aspirațiilor – sunt în aria de consecință a capacității de a învăța”³.

În ultimii ani, românii au învățat diverse lucruri, și aceasta de multe ori sub imperiul necesității, al demersului costisitor încercare-eroare. În dizolvarea

² F. Dubet, *Théories de la socialisation et définitions sociologiques de l'école*, in *Revue française de sociologie*, octobre 1996, p. 511-513

³ C. Bârzea, *Arta și știința educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, p. 22-25

continuă a normelor sociale, a reglementărilor, concepte cum ar fi capital uman, capital social, competență profesională nu pot opera în afara valorilor sau a lipsei de valori a celuilalt.

Rolul educației și învățământului într-o societate civilizată este foarte important. În primul rând, pentru că educația contribuie la formarea și dezvoltarea personalității individuale. Totodată nivelul de dezvoltare economică al unei țări depinde și de nivelul de educație a cetățenilor, de aceea este nevoie de o concepție clară despre rolul educației într-o societate.

2. Dimensiunea europeană a sistemului de învățământ superior românesc

Rolul deosebit de important pe care îl are sistemul de educație, în special învățământul superior, este recunoscut, nu doar la nivel național, ci și la nivelul celor 27 de state membre ale Uniunii Europene. Uniunea Europeană ”a inițiat o serie de programe și acțiuni în domeniul educației, prin care se are în vedere interacțiunea dintre diferitele sisteme educaționale, schimburi de experiență etc.”⁴

”În sfera drepturilor economice și sociale sunt de importanță majoră orientarea și formarea profesională pentru deprinderea și îmbunătățirea unor competențe care permit adaptarea la progresul tehnic și la mutațiile survenite pe piața muncii. Acestea se fac simțite mai ales în țările din estul și centrul Europei, unde atât piața muncii, cât și economia în ansamblul ei a cunoscut schimbări profunde”⁵.

⁴ E. Zamfir, C. Zamfir, *Politici sociale. România în context european*, Editura Alternative, București, 1995, p. 30

⁵ Cristina Otovescu-Frăsie, Dumitru Otovescu, *The right to education and the dynamic of the higher education in Romania*,

Învățământul, în special cel superior, a apărut ca un sector cheie în țările din centrul și estul Europei, în perioada post-comunistă. Preocupările populației și ale politicienilor concentrate pe învățământ au scos în evidență o serie de aspecte comune ce caracterizează sistemele educaționale. În țările care au trecut prin conflicte civile și confruntări violente au apărut distrugerii materiale care au necesitat programe de reabilitare, dar care au fost greu de implementat. În pofida atenției cu care a fost privită educația și la nivelul sistemului de învățământ au existat cazuri când au eșuat reformele, ca de altfel și în alte sisteme ale economiilor naționale.

În contextul intensificării colaborării europene în domeniul educației, dimensiunea europeană a acestora capătă noi valențe, odată cu realizarea unei societăți a cunoașterii: ”o Europă a cunoașterii este acum recunoscută pe scară largă ca fiind un factor de neînlocuit pentru dezvoltarea socială și umană, precum și o componentă indispensabilă, consolidări și îmbogățiri ale cetățeniei europene, capabilă să ofere propriilor cetățeni competențele necesare pentru a face față provocărilor noului mileniu și totodată conștiința valorilor comune și a apartenenței la același spațiu social și cultural”⁶.

Cel mai important obiectiv de îndeplinit pentru dezvoltarea sistemului de învățământ superior ține de îndeplinirea prevederilor strategiei de la Lisabona. Aceste prevederi pot fi descrise, pe scurt, în trei termeni de bază: creștere, prosperitate, coeziune socială. Pentru a îndeplini aceste prevederi,

în *Revista Romana de Statistică*, Nr.2/2009, p. 46

⁶ C. Cartana, *Mobilitate socială în România. Aspecte calitative și cantitative la nivel național și în profil teritorial*, Editura Expert, București, 1996, p. 203-204

învățământul superior trebuie să răspundă la câteva mari provocări: trebuie să atingă un nivel de calitate care să fie conform cu normele de comparație stabilite la nivel internațional, să își îmbunătățească modul de organizare și structurare, să își sporească și să își diversifice modalitățile și sursele de finanțare.

Situația actuală a învățământului românesc se datorează în mod inevitabil evoluției sale istorice. Din 1989 ne confruntăm cu o perioadă de tranziție de la învățământul centralizat la învățământul liber și democratic. Între anii 1900 și 2003 învățământul superior a evoluat de la 8 instituții la 125, de la 26 de facultăți la 742 iar efectivele de studenți de la 6327 în 1900 la 596.297 în anul 2003.

Educația ocupă un loc important în cadrul „Strategiei Lisabona”. Dezvoltarea socio-economică a României se va realiza pe doi piloni: dezvoltarea infrastructurii fizice și dezvoltarea capitalului uman. În cea de-a doua categorie sunt incluse: educația, formarea profesională, învățarea continuă, întărirea legăturilor cercetare-dezvoltare-inovare, politici de sănătate publică, politici sociale și ocupaționale moderne.

România se află în plin proces de integrare europeană, iar aceasta nu presupune numai o profundă schimbare în modul de organizare și funcționare a structurilor de decizie ci și trecerea printr-un amplu proces de educație. Acesta începe în ciclul preșcolar, se continuă în ciclurile școlare și ulterior în educația permanentă a adulților. Indiferent dacă urmărim dezvoltarea României din perspectivă externă (integrarea în UE) sau din perspectivă internă (creșterea calității vieții) reforma educației din țara noastră este apreciată ca fiind imperios necesară.

Cu puțin timp înainte de integrare capitolul educație a fost închis însă cu indulgență și mai ales cu rezerve. Reforma în educație a înregistrat o serie de progrese (în participarea la programele comunitare, garantarea drepturilor minorităților naționale de a învăța în propria limba, introducerea în universități a unui nou concept de management bazat pe planificare strategică și performanță, în contextul autonomiei universitare, introducerea principiului parteneriatului social în domeniul instruirii și al pregătirii profesionale, conceperea și structurarea programelor școlare pe noi principii), dar există și domenii în care s-au înregistrat întârzieri (crearea unui sistem structurat de instruire profesională pentru adulți, crearea unui cadru național de recunoaștere reciprocă a calificărilor profesionale între România și țările membre UE, etc.)

3. Reglementări europene în domeniul învățământului superior

3.1. Convenția de la Bologna

Numerose aspecte care se transformă în zilele noastre în materie de studii universitare și învățământ, de management și marketing sunt legate de procesul Bologna sau de impulsurile declanșate, sau cel puțin generate de acesta⁷.

Pe 25 mai 1988, cei patru miniștri responsabili cu învățământul superior din Germania, Franța, Anglia și Italia s-au întâlnit la Sorbona, cu ocazia celebrării a 800 de ani de la înființarea Universității din Paris. În urma acestei întâlniri au

---

⁷ A se vedea K. Wolff, *From Bologna to Berlin. A vision taking shape*, 2003, disponibil pe http://www.raabe.de/duzpec_bologna.pdf

avut loc, din 2 în 2 ani, întâlniri în alte state ale Europei, după cum urmează:

1999: Bologna 2005: Bergen

2001: Praga 2007: Londra

2003: Berlin 2009: Louvain

În prezent, în procesul Bologna sunt angajate 46 state pe lângă care, mai fac parte, cu rolul de a implementa procesul, următoarele instituții și organizații: E.S.I.B. (din care fac parte UNEF, FAGE), E.U.A., E.U.R.A.S.H.E, EI, ENQA, UNICE, Consiliul Europei, Comisia Europeană și UNESCO

Declarația de la Bologna a fost semnată pe 19 iunie 1999, de către miniștrii responsabili pentru învățământul superior, din 29 de state ale Europei. Principalul obiectiv asumat de către cei care au semnat acest document a fost dezvoltarea învățământului superior, pentru anul 2010.

Documentul ratificat la Bologna a fost creat exact la un an după *Declarația de la Sorbona* (25 mai 1998), act care pune în prim plan rolul universităților în dezvoltarea dimensiunilor unui spațiu european pentru învățământul superior, "ca un mod cheie de a promova mobilitatea cetățenilor și posibilitatea lor de a se angaja oriunde pe continentul european".

"Dimensiunea socială a *Spațiului European de Învățământ Superior* și al celui de Cercetare se vede în elaborarea schemelor care au ca scop îmbunătățirea eficienței activității academice și a oportunităților reușitei studenților. Aranjamentele corespunzătoare pentru susținerea metodologică și educațională contribuie, de cele mai multe ori, la o luptă între handicapurile sociale și culturale care dezavantajează unele grupuri de tineri studioși. În legătură cu schemele referitoare la monitorizarea lucrului academic, formulele care permit luarea în calcul, într-o modalitate flexibilă, a căilor de studii, dificultățile specifice și comportamentul studenților

din diferite medii fac posibile oferirea diferitor răspunsuri corespunzătoare în conformitate cu diferite grupuri de studenți atrași în învățământul superior. Indiferent de măsurile implementate, fie referitoare la un efort focalizat pe supraveghere, fie folosind aranjamente corespunzătoare de supraveghere, fie testând diferite modalități potrivite de susținere, aceste măsuri sporesc șansele de reușită ale studenților din grupurile sociale, care, până recent, nu aveau acces la învățământul superior. Prin urmare, ele sunt coerente în ceea ce privește eforturile depuse pentru extinderea numărului de admiși în învățământul superior."⁸

„Procesul de la Bologna accentuează ideea conform căreia Spațiul European al Învățământului Superior (SEIS) va beneficia de legăturile cu Spațiul European al Cercetării, consolidând astfel o Europă bazată pe cunoaștere. Scopul acestei acțiuni este de a păstra bogăția culturală și diversitatea lingvistică a Europei, precum și de a educa potențialul de inovație, de dezvoltare economică și socială printr-o cooperare atotcuprinzătoare între instituțiile europene de învățământ superior”⁹.

Un punct important în dezvoltarea spațiului european universitar a fost ocupat de sistemul de echivalare a diplomelor, prin înființarea creditelor ECTS¹⁰. Unui an academic îi

⁸ Elie Cohen, *Dimensiunea socială a Spațiului European de Învățământ Superior și competitivitatea internațională*, 15 martie 2005

⁹ *Exploatarea dimensiunilor sociale ale Spațiului European de Învățământ Superior*, Atena, Grecia, 19-20 Februarie 2003 – Raport General.

¹⁰ European Credit Transfer and Accumulation System – un standard de comparare a prezențelor și performanțelor studenților din învățământul superior în

corespund un număr de 60 de astfel de credite, adică echivalentul a 1500-1800 de ore de studiu. Rolul principal al noului sistem bazat pe creditele ECTS este de a facilita transferul în toate țările Uniunii. Astfel, dacă un student a obținut cele 60 de credite la sfârșitul unui an universitar, se poate transfera către o altă universitate din țară sau din afara țării, fiindu-i recunoscute studiile din anul anterior.

Sistemul European de Credite Transferabile (ECTS – European Credit Transfer System) a apărut în anul 1989 (într-un stadiu-pilot) în cadrul programului ERASMUS, ca mijloc de promovare a cooperării inter-universitare, în special din perspectiva facilitării recunoașterii perioadelor de studiu realizate de studenți peste hotare. Acest sistem a fost introdus și în țara noastră, iar din anul 2000 s-au introdus numerele de credite pentru fiecare disciplină în parte și în foaia matricolă a fiecărui student.

Cei 29 de miniștri semnatari ai *Declarației de la Bologna* au convenit, așadar, ca principalul obiectiv al învățământului trebuie să fie ”creșterea competitivității internaționale a sistemelor de învățământ superior”¹¹.

În Declarația de la Bologna sunt precizate următoarele obiective, de importanță primară și capitală, pentru promovarea și dezvoltarea sistemului european de învățământ superior, peste tot în lume:

- ”Adoptarea unui sistem de diplome ușor de comparat și de, de asemenea, de recunoscut, prin implementarea ideii de completare a diplomei, în vederea promovării puterii de angajare a cetățenilor Europei și competitivității internaționale a

sistemului educațional superior european.

- Adoptarea unui sistem bazat în mod esențial pe două cicluri, de subabsolvire și de absolvire. Accesul la al doilea ciclu va necesita completarea cu succes a studiilor din primul ciclu, care ar putea dura cel puțin trei ani. Diploma primită după absolvirea primului ciclu va fi, de asemenea, relevantă pentru piața de muncă europeană ca un nivel anume de calificare. Al doilea ciclu ar trebui să ducă spre diploma de master și/sau de doctor, așa cum se întâmplă în multe țări ale Europei.

- Stabilirea unui sistem de credite . la fel ca sistemul ECTS . ca o manieră oportună de a promova ideea de mobilitate a studenților peste tot în lume. Creditele ar putea fi obținute și în contexte care nu implică învățământ superior, care include învățarea pe tot parcursul vieții, ceea ce duce la recunoașterea lor de către universitățile în cauză.

- Promovarea mobilității prin depășirea obstacolelor către exercițiul efectiv al circulației libere, punându-se în special accent pe:

Pentru studenții, accesul la studii și la oportunități de formare și serviciile legate de acestea;

Pentru profesori, cercetători și personalul administrativ, recunoașterea și valorificarea perioadelor petrecute în concursul european, prin cercetare, predare și formare, fără a fi prejudiciate drepturile lor statutare.

- Promovarea cooperării europene în asigurarea calității unei viziuni legate de ideea de a dezvolta criterii și metodologii comparabile

- Promovarea dimensiunilor necesare europene legate de învățământul superior, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea curriculară, cooperarea inter-instituțională, schemele de mobilitate și

---

Uniunea Europeană și în alte câteva țări Europene

¹¹ *Declarația de la Bologna*, 1999, p. 2

programele integrate de studiu, formare și cercetare”¹².

3.2. Întrunirea de la Praga

Întrunirea celor 32 de miniștri europeni la Praga a avut loc la 2 ani după semnarea declarației de la Bologna și la 3 ani după Declarația de la Sorbona, principalul obiectiv al acesteia fiind analiza modului în care s-au implementat aceste două documente și de a institui *Spațiul european al învățământului superior*, până în anul 2010.

Față de ideile menționate în Declarația de la Bologna, s-au adus următoarele completări și comentarii:

” a) adoptarea unui sistem de diplome ușor lizibile și comparabile: s/a precizat că toate statele semnatare trebuie să își elaboreze propria legislație în domeniul educației în așa fel încât recunoașterea academică și profesională a unităților de curs să fie facilă. În acest context, miniștrii s-au adresat organizațiilor existente (de genul NARIC sau ENIC) să promoveze, la nivel național și european, o recunoaștere simplă, eficientă și corectă a diplomelor și calificărilor existente.

b) adoptarea unui sistem bazat pe două cicluri esențiale: este vorba de cel licențiat și post-licențiat (master/doctorat).

c) instituirea unui sistem de credite: acesta trebuie să îndeplinească funcția de transferabilitate și acumulare. În felul acesta, accesul studenților pe piața europeană a forței de muncă ar fi mult mai ușor, pe de o parte, iar pe de altă parte, competitivitatea, atractivitatea și compatibilitatea sistemului superior european vor crește și ele.

d) promovarea mobilității: este vorba despre mobilitatea studenților, a profesorilor, a cercetătorilor. Miniștrii prezenți la Praga au luat act de posibilitățile de mobilitate oferite de către programele propuse de Comunitatea Europeană și de progresul obținut în acest domeniu, în special, lansarea *Planului de Acțiune a Mobilității*, aprobat de către Consiliul Europei, la Nisa, în anul 2000.

e) promovarea cooperării europene și asigurarea calității: este vorba de încurajarea cooperării strânse între rețelele de recunoaștere și asigurare a calității. Cel mai important organism de evaluare la nivel european este Rețeaua Europeană de Asigurare a Calității Învățământului Superior (ENQA)

f) promovarea dimensiunilor europene în învățământul superior: acest obiectiv presupune dezvoltarea curriculum-ului, a cursurilor la toate nivelurile de organizare, în așa fel încât să dobândească *un conținut european*.

g) dezvoltarea învățământului continuu: cu scopul de a crește competitivitatea, de a îmbunătăți coeziunea socială, accesul la educație, calitatea vieții etc.¹³.”

La întâlnirea ministerială ce a avut loc la Praga în 2001, miniștrii din domeniul educației au afirmat că studenții sunt membri cu drepturi depline ai comunității academice și că trebuie întreprinse măsuri pentru ca aceștia să fie recunoscuți ca și parteneri competenți, activi și constructivi. În același timp, ”studenții nu trebuie să fie limitați doar la participare, mai mult decât atât, ar trebui să influențeze organizarea și conținutul educațional al Universităților. Conform prevederilor Europene, studenții trebuie incluși în toate forurile

¹² *Domeniul învățământului superior european*, Declarație comună a Miniștrilor Educației din Europa, Convenită la Bologna, 19 iunie 1999, p. 4

¹³ *Recognition issues of the Bologna process*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003, p. 245-250

din Învățământul Superior, fie ele consultative, deliberative sau executive”¹⁴.

3.3. Conferința de la Berlin

În timpul Conferinței de la Berlin, din septembrie 2003, au aderat la procesul Bologna, alte șapte state: Albania, Andorra, Bosnia-Hertegovina, Vatican, Muntenegru, Rusia și Macedonia, numărul total al țărilor participante ajungând în felul acesta la 40.

În Comunicatul de la Berlin, s-au făcut următoarele precizări cu privire la sistemul european de educație:

- 1) cercetarea este o parte importantă a învățământului superior din Europa. Spațiul European al Învățământului Superior și Spațiul European al Cercetării reprezintă doi piloni pe care trebuie să se sprijine societatea bazată pe cunoaștere;
- 2) trebuie inclus un al treilea ciclu de studii: școala doctorală;
- 3) cele mai însemnate progrese realizate în cei doi ani de după Conferința de la Praga au fost făcute în următoarele domenii: evaluarea calității, recunoașterea diplomelor și a perioadelor de studii¹⁵.

3.4. Conferința de la Bergen

Conferința Miniștrilor Europei de la Bergen a avut loc în perioada 19-20 mai 2005 și a reunit 45 de țări ale Europei, dintre statele noi participante fiind: Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Moldova și Ucraina. Cu această ocazie, s-a precizat că în ceea ce privește organizarea studiilor, este nevoie de un dialog mai puternic pentru a spori șansele absolvenților programelor de

licență de a-și găsi un loc de muncă, într-o specializare adecvată.

Cel mai important angajament asumat a fost elaborarea cadrelor naționale de calificări compatibile cu cadrul pentru calificări din Spațiul European al Învățământului Superior, până în anul 2010.

La data la care avea loc Convenția de la Bergen, 36 dintre cele 45 de țări participante ratificaseră deja Convenția de la Lisabona.

Printre alte progrese urmărite în domeniul educației au fost menționate următoarele:

”introducerea modelelor de analiză de sistem, propuse pentru agențiile de asigurare a calității în învățământ; implementarea cadrelor naționale pentru calificări; recunoașterea diplomelor comune, inclusiv la nivel doctoral; crearea de oportunități pentru trasee educaționale flexibile în învățământul superior”¹⁶.

3.5. Conferința de la Londra

Reuniunea de la Londra a avut loc în perioada 16-18 mai 2007 și a presupus repunerea în discuție a principalelor probleme din domeniul educației, dezbătute la Berlin și Bergen. Noutățile cele mai importante țineau de mobilitatea intra și internațională a studenților, absolvenților și a cadrelor didactice. Un al aspect foarte important pus în discuție a fost legat de inserția absolvenților pe piața muncii, accentul punându-se pe oferirea de programe de studii care să ducă la calificări bine structurate, pentru a spori rata angajării absolvenților de învățământ superior.

La conferința ministerială de la Londra din mai 2007, Romania a

¹⁴ Implementarea „procesului Bologna” în România: *Perspectiva studenților*, Raport ANOSR, 2009, capitolul II, p. 9

¹⁵ Pentru mai multe detalii, a se vedea www.edu.ro

¹⁶ *Spațiul European al învățământului Superior – Atingerea obiectivelor*, Comunicat al Conferinței Miniștrilor de la Bergen, 19-20 mai 2005, disponibil pe www.cnfis.ro

elaborat raportul de țară privind progresele înregistrate între 2005 și 2007, acesta fiind al treilea raport din cadrul Procesului Bologna. Pe baza acestuia, Grupul de urmărire al implementării obiectivelor Procesului Bologna (B.F.U.G.) a realizat un set de scoruri naționale, în funcție de criteriile specifice pentru fiecare din cele 10 obiective Bologna. România a obținut la acest exercițiu de inventariere a progresului un scor de 52 de puncte din 60 posibile, ceea ce ne plasează printre țările avansate în acest proces¹⁷.

Din Raportul de țară reiese că în anul 2007, în țara noastră existau: 56 de instituții de învățământ superior de stat acreditate (49 de instituții de învățământ superior de stat civile și 7 universități militare); 29 de instituții de învățământ superior particular acreditate; 28 de instituții de învățământ superior particular autorizate să funcționeze provizoriu; 6 școli postuniversitare¹⁸.

În Raportul de țară, prezentat în 2007 se preciza că până în 2013, sistemul educațional românesc va beneficia de investiții din fonduri structurale, direct sau indirect, prin trei programe de finanțare: Programul Operațional Sectorial - Dezvoltarea Resurselor Umane (POS DRU), Programul Operațional - Creșterea Competitivității Economice (POS CCE) și Programul Operațional Regional (Regio). Printre prioritățile vizate a fi finanțate puteau fi menționate: creșterea accesului la educația inițială și continuă, învățarea pe tot parcursul vieții, îmbunătățirea managementului la toate nivelele

sistemului de învățământ și o infrastructură de ultima oră ș.a.

3.6. Conferința de la Louvain

Miniștrii responsabili pentru învățământul superior din 46 de țări europene s-au întâlnit pe 28 și 29 aprilie la Leuven și Louvain-la-Neuve, Belgia, pentru a evalua realizările Procesului de la Bologna. De asemenea, întâlnirea a avut drept scop stabilirea unei noi agende și a priorităților spațiului european al învățământului superior pentru următorul deceniu, până în 2020. În comentariile sale, comisarul european pentru educație, formare profesională, cultură și tineret, Ján Figel, a afirmat: „Procesul de la Bologna a dus la o mai mare compatibilitate și comparabilitate a sistemelor de învățământ superior. Printre altele, a făcut ca Europa să devină o destinație mai atractivă pentru studenții de pe alte continente... Universitățile trebuie să se modernizeze, iar recunoașterea pe scară largă a acestei necesități de guvernele europene, dar și de cele din întreaga lume oferă Procesului de la Bologna sprijinul vital de care are nevoie pentru a avea succes”¹⁹.

Conferința de Aniversare Bologna va fi găzduită în comun de Austria și Ungaria, în Budapesta și Viena, la 11-12 martie 2010. Următoarea ședință ordinară a Conferinței ministeriale va fi găzduită de România în București, în aprilie 2012. Următoarele Conferințe ministeriale vor avea loc în 2015, 2018 și 2020.

¹⁷ Conform datelor preluate de pe www.edu.ro, *Procesul Bologna*

¹⁸ Varianata în limba română a *Raportului de țară – România*, prezentat la Londra în 2007, poate fi accesat pe site-ul Ministerului Educației, Cercetării și Inovării – www.edu.ro

¹⁹ *Procesul Bologna 2020 - Spațiul european al învățământului superior în noul deceniu*, Comunicat al Conferinței Miniștrilor din Europa responsabili pentru învățământ superior, Leuven și Louvain-la-Neuve, 28-29 aprilie 2009, disponibil în limba română, pe site-ul Comisiei Europene-www.europa.eu

Bibliografie selectivă:

A. Cărți:

1. Bernat, S., *Competentele și restructurarea curriculară ca efect al Procesului Bologna*. Cluj Napoca, UBB, 2004
2. Cohen, E., *Dimensiunea socială a Spațiului European de Învățământ Superior și competitivitatea internațională*, 15 martie 2005
3. Marga, A., *University Reform Today*. Cluj Napoca, University Press, 2003
4. Mihăilescu, I., *The system of Higher Education in Romania*, Editura Alternative, București, 1996
5. Otovescu-Frăsie, C.; Otovescu, D., *The right to education and the dynamic of the higher education in Romania*, în *Revista Romana de Statistică*, Nr.2/2009, p. 46
6. Pop, L.M., *Dicționar de politici sociale*, Editura Expert, București, 1995
7. Popescu, S., Brătianu, C (Ed), *Ghidul calității în învățământul superior*. Proiectul Calisro, Ed.Univ.București, 2004.
8. Rădulescu, D.C., *Învățământul românesc 1948–1989 – între derivă și recuperare instituțională – funcțională*, *Revista Calitatea vieții*, XVII, nr. 3–4, 2006.
9. Vlăsceanu, L., *Asigurarea calității în educație*. (Masă rotundă organizată de UNESCO-CEPES și Fundația Elias a Academiei Române pe tema: „Noi politici în domeniul învățământului superior și cercetării științifice din România”), București: UNESCO-CEPES, 2005
10. Wolff, C., *From Bologna to Berlin. A vision taking shape*, 2003, disponibil pe http://www.raabe.de/duzpec_bologna.pdf

11. Zamfir, E.; Zamfir, C., *Politici sociale. România în context european*, Editura Alternative, București, 1995

B. Studii și Rapoarte:

- *** *Evoluții ale învățământului superior din România după 1989, în Procesul Bologna în România : o radiografie de etapă Raport asupra implementării procesului Bologna în universitățile românești*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2006
- *** CNFIS, *Finanțarea învățământului superior din România. Raport*, iunie 2007
- *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ*, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008,
- *** *Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2005/06 National Trends in the Bologna Process*, European Commission, 2006
- *** *Formarea profesională continuă în procesul dezvoltării tehnologice din economia românească*, Raport, București, aprilie 2007, Observatorul Național al Ocupării Formării Profesionale a Forței de Muncă
- *** E.N.Q.A. *Standards and guidelines for quality assurance in the European higher educational area*, Helsinki, Finlanda., 2007
- *** *Progress towards the Lisbon objectives 2010 in education and training*, European Commission Directorate-General for Education and Culture, Bruxelles, 2008
- *** *Procesul de la Bologna – reforma universităților în următorul deceniu*, Bruxelles, aprilie 2009
- *** *Exploatarea dimensiunilor sociale ale Spațiului European de Învățământ Superior*, Atena, Grecia, 19-20 Februarie 2003 – Raport General.

*** *Domeniul învățământului superior european*, Declarație comună a Miniștrilor Educației din Europa, Convenită la Bologna, 19 iunie 1999

*** *Implementarea „procesului Bologna” în România: Perspectiva studenților*, Raport ANOSR, 2009

*** *Recognition issues of the Bologna process*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003

*** *Procesul Bologna în România: o radiografie de etapă*, Raport Ministerul Educației și Cercetării, București, 2006

*** Eurydice, *Quality Assurance in Teacher Education in Europe*, Brussels, 2006

C. Documente oficiale

*** *Domeniul învățământului superior european*, Declarație comună a Miniștrilor Educației din Europa, Convenția de la Bologna, 19 iunie 1999

*** *Spațiul European al învățământului Superior – Atingerea obiectivelor*, Comunicat al Conferinței Miniștrilor de la Bergen, 19-20 mai 2005

*** *Procesul Bologna 2020 - Spațiul european al învățământului superior în noul deceniu*, Comunicat al Conferinței Miniștrilor din Europa responsabili pentru învățământ superior, Leuven și Louvain-la-Neuve, 28-29 aprilie 2009

Réglementations européens dans le domaine de l'enseignement supérieur.

L enseignement supérieur roumain en contexte européen

Asist.drd. Gabriela MOTOI, Drd. Liviu TIULESCU
Asist.univ.drd. Alexandru SOROP
Université de Craiova
gabrielamotoui@yahoo.com

Résumé : *Le rôle de l'enseignement, surtout de celui supérieur est bien reconnu pas seulement au niveau national mais aussi au niveau de 27 états membres de l'Union Européenne. Au contexte de l'intensification de la collaboration européenne, au domaine de l'éducation, la dimension européenne de celle-ci acquit des nouvelles significations, en même temps avec le processus de réalisation d'une société de la connaissance*

Mots-clé : éducation, enseignement supérieur, Bologne, comparabilité

1. Le lieu et le rôle de l'éducation dans la société fondée sur la connaissance

Par point de vue sociologique, l'éducation peut être analysée comme un système mais aussi comme un processus.

L'enseignement reflète les rapports entre le système social global et le système d'éducation. L'analyse systémique de l'éducation nous permet envisager les fonctions et les structures spécifiques de l'institution éducative.

Le système de l'éducation est un système ouvert (par rapport au système social global), ayant un caractère téléologique (orienté vers des certaines finalités, au terme moyen et long), auto-régulateur et d'entropie

(désorganisation qui inclue un certain potentiel d'optimisation)²⁰.

L'analyse de l'enseignement – par point de vue de la sociologie de l'éducation – permet “la définition de l'institution scolaire dans les termes des théories qui visent expliquer l'activité de formation-développement de la personnalité au niveau d'un processus de socialisation, qui se réalise par des différents moyens d'intégration sociale, subjective et objective”²¹.

Au domaine de la valeur et de la valorisation de l'éducation il y a des nombreuses perspectives axiologiques, économiques, sociologiques, politiques etc. Le comportement économique a, parmi ses composants, la dimension de valorisation de telles activités qui sollicitent aux gens long temps pour leur production.

„Soit qu'il s'agit de l'activité scolaire, des diverses étapes d'études ou bien la formation professionnelle, l'enseignement représente une activité dominante de l'homme, et les multiples déterminations – position sociale, récompense matérielle, succès, accomplissement des vœux –

---

²⁰ Sur les caractéristiques et les fonctions du système d'enseignement, voir F. Mahler, *Sociologia educatiei si a învățământului*, 1977, p. 187/232

²¹ F. Dubet, *Théories de la socialisation et définitions sociologiques de l'école*, in *Revue française de sociologie*, octobre 1996, p. 511-513

représentent l'aire de conséquence de la capacité d'étude"²².

Pendant les dernières années, les roumains ont appris beaucoup de choses, surtout par nécessité. Dans le processus de dissoudre les normes sociales, des réglementations, des notions comme capital humain, capital social, compétence professionnelle ne peuvent pas être appliqués au dehors les valeurs ou la manque des valeurs de l'autrui.

Le rôle de l'éducation et de l'enseignement dans une société civilisée est très important. Premièrement, parce que l'éducation contribue à la formation et au développement de la personnalité individuelle. Deuxièmement, le niveau de développement économique d'un pays dépend du niveau d'éducation de ses citoyens, et pour cela il est nécessaire d'avoir une conception claire sur le rôle de l'éducation dans la société.

2. La dimension européenne du système d'enseignement supérieur roumain

Le rôle de l'enseignement, surtout de celui supérieur est bien reconnu pas seulement au niveau national mais aussi au niveau de 27 états membres de l'Union Européenne. Celle-ci „a initié des programmes et des actions au domaine de l'éducation, par lesquelles on veut mettre en évidence l'interaction entre les différents systèmes éducatifs, échanges d'expérience etc..²³”

L'enseignement, surtout celui supérieur, est paru comme un secteur-clé dans les pays de l'Europe Centrale et de l'Est, pendant la période communiste. Les préoccupations de la population et des politiciens concentrent sur

l'enseignement ont mis en évidence des aspects communs qui caractérisent les systèmes éducatifs. Dans les pays qui ont connu des conflits civils et confrontations violentes, ils ont apparu des destructions matérielles qui ont nécessité des programmes de réhabilitation, mais qui ont été difficiles à implémenter. En dépit de l'attention avec laquelle on a regardé l'éducation, au niveau de l'enseignement ils y ont eu des cas dans lesquelles on peut parler de l'échec des réformes, comme dans toute autre système de l'économie nationale.

Au contexte de l'intensification de la collaboration européenne, au domaine de l'éducation, la dimension européenne de celle-ci acquiert des nouvelles significations, en même temps avec le processus de réalisation d'une société de la connaissance: „une Europe de la connaissance est maintenant reconnue comme étant un facteur qui ne peut pas être remplacé pour le développement sociale et humaine, mais aussi un élément indispensable pour la consolidation européenne, capable d'offrir à ses propres citoyens les compétences nécessaires pour faire face aux provocations du nouveau millénaire et aussi la conscience des valeurs communes et de l'appartenance au même espace social et culturel”²⁴.

Le plus important objectif pour le développement de l'enseignement supérieur tient à l'accomplissement des réglementations de la stratégie de Lisbonne. Ces indications peuvent être décrites, en utilisant trois termes fondamentaux: croissance, prospérité, cohésion sociale. Pour accomplir ces buts, l'enseignement supérieur doit répondre à certaines provocations importantes: il doit atteindre un niveau

²² C. Bârzea, *Arta și știința educației*, Didactică și Pedagogică, Bucarest, 1998, p. 22-25

²³ E. Zamfir, C. Zamfir, *Politici sociale. România în context european*, Alternative, Bucarest, 1995, p. 30

²⁴ C. Cartana, *Mobilitate socială în România. Aspecte calitative și cantitative la nivel național și în profil teritorial*, Expert, Bucarest, 1996, p. 203-204

de qualité qui doit être conforme avec les normes de comparaison établis au niveau international, améliorer la façon d'organisation et structuration, accroître et diversifier les modalités et les sources de financement.

La situation actuelle de l'enseignement roumain est due, inévitablement, à son évolution historique. Commencant de 1989 on se confronte avec une période de transition de l'enseignement centralisé vers celui libre et démocratique. L'éducation occupe un lieu bien important dans la Stratégie de Lisbonne. Le développement socio-économique de la Roumanie va se réaliser sur deux piliers: le développement de l'infrastructure physique et le développement du capital humain. Dans la deuxième catégorie ils sont inclus: l'éducation, la formation professionnelle, la formation continue, le renforcement des liaisons de type recherche-développement-innovation, politiques de santé publique, politiques sociales et occupationnelles modernes.

Roumanie se trouve dans un processus d'intégrations européenne, et ça suppose non seulement un profond changement dans la modalité d'organisations et fonctionnement des structures de décision, mais aussi un ample processus d'éducation. Celui-ci commence dans le premier cycle (l'enseignement primaire), continue par celui secondaire et tertiaire et ultérieurement par la formation continue des adultes.

N'importe qu'on suive le développement de la Roumanie par une perspective externe (l'intégration en U.E.) ou interne (le croisement de la qualité de vie) la réforme de l'éducation en Roumanie est bien nécessaire.

Peu avant l'adhésion de 2007, le chapitre *éducation* a été ferme, mais avec indulgence et avec des réserves. La réforme en éducation a enregistré une

série des progrès (dans la participation aux programmes communautaires, la garantie des droits des minorités nationales d'étudier dans leurs langues, l'introduction dans les universités d'un nouveau concept de management fondé sur une planification stratégique et performance, dans le contexte de l'autonomie universitaire, l'introduction du principe du partenariat social dans le domaine de l'instruction et de la formation professionnelle, la structuration des programmes d'études sur des nouveaux principes), mais il y a aussi des retards (la création d'un système bien structuré de formation pour les adultes, la création d'un cadre national de reconnaissance réciproque des qualifications professionnels entre Roumanie et les autres États de U.E.)

3. Réglementations européens dans l'enseignement supérieur

3.1. La Convention de Bologne

Des nombreux aspects qui se transforment dans nos jours en matière des études universitaires et enseignement, de management et marketing sont liés au processus de Bologne ou des conséquences déclenchées, ou au moins, générées par celui-ci²⁵.

Le 25 mai 1988, les quatre ministres responsables de l'enseignement supérieur en Allemagne, France, Angleterre et Italie se sont rencontrés à Sorbonne, à l'occasion de la célébration de 800 ans de la fondation de l'Université de Paris. Après cette rencontre, ils ont eu place des rencontres, à chaque 2 ans, dans les lieux suivants:

---

²⁵ A se vedea K. Wolff, *From Bologna to Berlin. A vision taking shape*, 2003, disponible sur http://www.raabe.de/duzpec_bologna.pdf

1999: Bologne   2001: Prague
2003: Berlin   2007: Londres
2005: Bergen   2009: Louvain

A présent, dans le processus de Bologne sont engagés 46 Etats, a cote desquels ils font partie, avec le rôle d implémenter le processus, les suivants institutions et organisations: E.S.I.B. (compose par UNEF, FAGE), E.U.A., E.U.R.A.S.H.E, EI, ENQA, UNICE, Le Conseil d Europe, la Commission Européenne et UNESCO.

La Déclaration de Bologne a été signée le 19 Juin 1999, par les ministres responsables a l'enseignement supérieur, des 29 états de l'Europe. Le principal objectif assume par ceux qui ont signé ce document a été le développement de l'enseignement supérieur, a l'avenue de 2010.

Le document ratifié a Bologne a été crée après un an de la *Déclaration de Sorbonne* (25 mai 1998), acte qui posait au premier plan le rôle des universités dans le développement des dimensions d un espace européen pour l'enseignement supérieur, „comme un moyen clé de promouvoir la mobilité des citoyens et leur possibilité de s engager n importe ou sur le continent européen”.

„La dimension sociale de l'*Espace Européen de l'Enseignement Supérieur* et de celui de Recherche se voit dans l'élaboration des schémas qui ont comme but l'amélioration de l'efficience de l'activité académique et des opportunités de la réussite des étudiants. Les mesures conformes pour la sustentation méthodologique et éducationnelle contribue, le plus souvent, à une lutte entre les handicaps sociales et culturels qui désavantagent certains groupes des jeunes étudiants. En ce qui concerne les schémas relatives à la surveillance du travail académique, les formules qui permettent le pris en calcul des modalités d'étude, les difficultés spécifiques et le comportement des étudiants des

différents milieux sociaux rendent possible l'offre des réponses conformes avec des différentes groupes des étudiants attirés par l'enseignement supérieur.

Indifféremment des mesures implémentées, soit relatives à un effort focalise sur la surveillance, soit en utilisant les arrangements utiles pour la surveillance, soit testant des différentes modalités conformes pour soutenir, ces mesures accroissent les chances de réussite des étudiants des groupes sociales qui, jusque récemment, n avaient pas accès a l'enseignement supérieur.

Par conséquence, elles sont cohérentes en ce qui concerne les efforts déposés pour éteindre le nombre des jeunes admis dans l'enseignement tertiaire²⁶

„Le processus de Bologne mis en relief l'idée que l'Espace Européen de l'Enseignement Supérieur (EEES) va bénéficier des liaisons avec l'Espace Européen de la Recherche, en renforçant une Europe fonde sur la connaissance. Le but de cette action est de garder la richesse culturelle et la diversité linguistique de l'Europe, mais aussi d éduquer le potentiel d'innovation, de développement économique et sociale par une bonne coopération entre les institutions européens d'enseignement supérieur”²⁷.

Un aspect très important du développement de l'espace européen universitaire a été le système d équivalence des diplômes, par les ECTS²⁸. Pour une année académique

²⁶ Elie Cohen, *Dimensiunea socială a Spațiului European de Învățământ Superior și competitivitatea internațională*, 15 Mars 2005

²⁷ *Exploatarea dimensiunilor sociale ale Spațiului European de Învățământ Superior*, Atene, Grece, 19-20 Fevrier 2003 – Raport General.

²⁸ European Credit Transfer and Accumulation System – un standard de comparation des presences et performances des étudiants dans l

correspond 60 crédits, c'est à dire 1500-1800 heures d'études. Le principale rôle du nouveau système fonde sur les ECTS est de faciliter le transfère dans toutes les pays de l'Union. Ainsi, si un étudiant a obtenu, a la fin de l'année universitaire 60 crédits, il peut partir a une autre université de son pays, ou a l'étranger, ses études de l'année précédent étant reconnues. Le système Européen des Crédits Transférables (ECTS – Européen Crédit Transfer System) est paru en 1989 (dans une étape-pilot), dans le programme ERASMUS, comme moyen de promouvoir de la coopération entre les universités, spécialement du point de vue de la reconnaissance des stages d'études ou de recherches faites a l'étranger. Ce système a été introduit en Roumanie, commençant avec 2000, quand on a établi le numéro des crédits pour chaque discipline, dans la fiche matricule de chaque étudiant.

Les 29 ministres qui ont signe la *Déclaration de Bologne* ont convenu que le principal objectif de l'enseignement doit être "l'augmentation de la compétitivité internationale des systèmes d'enseignement supérieur"²⁹.

La Déclaration de Bologne présente les objectives suivantes, bien importantes pour la promotion et le développement du système européen d'enseignement supérieur, partout dans le monde:

- "Adoption d'un système des diplômes facile à comparer et a reconnaître, par l'implémentation de l'idée de completion du diplôme, au but de promouvoir la puissance de s-engager pour les citoyens de l'Europe et la compétitivité internationale du système éducationnel supérieur européen.

- Adoption d'un système fondé sur deux cycles. L'accès au

deuxième cycle nécessite la completion avec succès du premier, qui pourrait durer au moins 3 ans. Le diplôme reçu après finir le premier cycle sera relevant pour le marché de travail européen, avec un certain niveau de qualification. Le deuxième cycle doit se finir avec un diplôme de maitrise et/ou de docteur, comme dans beaucoup de pays d'Europe

- L'établissement d'un système de crédits, comme le système ECTS, comme une manière opportune de promouvoir l'idée de mobilité des étudiants partout dans le monde.

- Les crédits pourront être obtenus aussi dans des contextes qui n'impliquent pas l'enseignement supérieur, qui inclut la formation continue, ce qui permet leur reconnaissance par les universités.

- La promotion de la mobilité des étudiants par le dépassement des obstacles par l'exercice effectif de la libre circulation, en accentuant:

- pour les étudiants, l'accès aux études et aux opportunités de formation et les services lies a eux;

- pour les enseignants, chercheurs et le personnel administratif, la reconnaissance et la valorisation des périodes passes dans l'espace européens, par recherche, enseignement et formation, sans préjudicier leur droits statutaires

- La promotion de la coopération européenne pour l'assurance de la qualité d'une vision liée a l'idée de développer des critères et méthodologies comparables

- La promotion des dimensions nécessaires liées à l'enseignement supérieur, surtout en ce qui concerne le développement curriculaire, la coopération interinstitutionnelle, les

---

enseignement supérieur de U.E. un standard de comparare a prezentelor

²⁹ *Declarația de la Bologna*, 1999, p. 2

schémas de mobilité et les programmes d'études, formation et recherche³⁰.

3.2. Le rencontre de Prague

Le rencontre des 32 ministres européens a Prague a eu lieu a 2 ans après le signation de la Déclaration de Bologne et 3 ans après la Déclaration de Sorbonne, son principal objectif étant l'analyse des modalités par lesquelles ces documents se sont implémentés et de construire l'Espace Européen de l'Enseignement Supérieur, jusqu' en 2010.

Face à l'idées mentionnées dans la Déclaration de Bologne, ils ont apparus des nouveaux complétassions et commentaires:

” a) adoption d un système des diplômes facile à lire et a comparer: l adnotation était que tout les pays signataires doivent élaborer leur propre législation au domaine de l'éducation ainsi que la reconnaissance académique et professionnelle des unités de cours soit facile. Dans ce contexte, les ministres se sont adresse aux organisations existantes (comme NARCIS ou ENIC) pour promouvoir, au niveau national et européen, une reconnaissance simple, efficiente et correcte des diplômes et des qualifications existantes.

b) adoption d'un système fondé sur deux cycles essentiels: celui de licencié et post-licencié (maitrise/doctorat).

c) la fondation d'un système de crédits: celui doit accomplir la fonction de transférabilité et accumulation. Dans cette manière, l'accès des étudiants sur le marché européen de la force de travail serait plus facile, d'une coté, et de l'autre, la compétitivité, l'attractivité et la compatibilité du système éducationnel supérieur de l'Europe vont accroître.

d) la promotion de la mobilité: c est a dire la mobilité des étudiants, des professeurs, des chercheurs. Les ministres présents à Prague ont analysé les possibilités de mobilité offertes par les programmes proposes par la Communauté Européenne et le progrès obtenu dans ce domaine, spécialement, le lancement du Plan d Action de la Mobilité, approuvé par le Conseil de l'Europe à Nice, en 2000.

e) la promotion de la coopération européenne et assurance de la qualité: c'est a dire l encouragement de la bonne coopération entre les réseaux de reconnaissance et assurance de la qualité. Les plus importants organismes d évaluations au niveau européen est le Réseau européen d'Assurance de la Qualité de l'enseignement Supérieur (European Network for Quality Assurance - ENQA)

f) la promotion des dimensions européennes de l'enseignement supérieur: cet objectif suppose le développement du curriculum, des cours pour toutes les niveaux d organisations, pour acquérir *un contenu européen*

g) le développement de la formation continue: au but de accroître la cohésion sociale, l'accès a l'éducation, la qualité de la vie etc.³¹.”

Au rencontre ministérielle qui a eu lieu à Prague, en 2001, les ministres de l'éducation ont affirme que les étudiants sont membres a droits deplines de la communauté académique et qu'on doit prendre des mesures pour qu'ils soient reconnus comme partenaires compétent, actifs et constructifs. En même temps, ”les étudiants ne doivent pas être limités seulement à la participation aux cours, mais ils doivent influencer l'organisation et le contenu éducationnel des Universités. Conformément aux

³⁰ *Domeniul învățământului superior european*, Declarataion commune des Ministers de l Education, 19 Juin 1999, p. 4

³¹ *Recognition issues of the Bologna process*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003, p. 245-250

précisions européens, les étudiants doivent être inclus dans toutes les fors de l'enseignement Supérieur, soit consultatifs, délibératifs et exécutifs³².

3.3. La Conférence de Berlin

Pendant la Conférence de Berlin, de septembre 2003, les pays suivantes ont signé la Déclaration de Bologne: Albanie, Andorre, Bosnie-Herzégovine, Vatican, Monténégro, Russie et Macédoine, le nombre total des pays participantes arrivant à 40.

Dans le Communiqué de Berlin, sont stipulés les précisions suivantes en ce qui concerne le système européen d'éducation:

- 4) La recherche représente une partie importante de l'enseignement supérieur de l'Europe. L'espace Européen de l'Enseignement Supérieur et l'Espace Européen de la Recherche représente deux piliers sur lesquels on doit fonder la société de la connaissance.
- 5) Il doit être inclus un troisième cycle d'études: l'école doctorale;
- 6) Les plus importantes progressions réalisées à deux ans après la Conférence de Prague ont été dans les domaines suivantes: l'évaluation de la qualité, la reconnaissance des diplômes et des stages d'études³³.

3.4. La Conférence de Bergen

La Conférence des Ministres de Bergen a eu lieu le 19-20 mai 2005 et a réuni 45 pays de l'Europe, parmi lesquelles des nouveaux participants, comme: Arménie, Azerbaïdjan, Géorgie, Moldavie et Ukraine. A cette occasion, on a discuté, ce qui concerne l'organisation des études, qu'il est

nécessaire d'exister un dialogue plus fort pour accroître les chances des absolvents du cycle Licence de trouver un emploi, dans une spécialisation adéquate.

Le plus important engagement assumé a été l'élaboration des Cadres Nationaux de qualifications compatibles de l'Espace Européen de l'Enseignement Supérieur, jusqu'en 2010.

Le jour où de la Convention de Bergen, 36 des 45 Etats participantes avaient déjà ratifié la Convention de Lisbonne. Parmi les autres progrès suivies au domaine de l'éducation sont mentionnées les suivantes:

” L'introduction des modèles d'analyse de système, propose pour les agences d'assurances de la qualité à l'éducation; l'implémentation des cadres nationaux pour les qualifications; la reconnaissance des diplômes communes, inclusivement au niveau doctorale; la création des opportunités pour les routes éducationnelles flexibles dans l'enseignement supérieur³⁴.

3.5. La Conférence de Londres

La Réunion de Londres a eu lieu dans la période 16-18 mai 2007 et a supposé une nouvelle discussion sur les principales problèmes de l'éducation, déjà discutés à Berlin et à Bergen.

Les plus importantes nouveautés étaient celles de la mobilité interactionnelle des étudiants, des absolvents et des enseignants. Un autre aspect discuté a été l'insertion des absolvents sur le marché du travail, l'accent étant sur l'importance de la création des formations d'études bien structurées au but d'accroître l'insertion des absolvents du cycle Licence.

A la Conférence de Londres, Roumanie a élaboré le Rapport National

³² Implementarea „procesului Bologna” în România: Perspectiva studenților, Raport ANOSR, 2009, capitolul II, p. 9

³³ Voir www.cnfis.ro

³⁴ Spațiul European al învățământului Superior – Atingerea obiectivelor, Communiqué de la Conferența de Ministri de Bergen, 19-20 mai 2005, disponibile sur www.cnfis.ro

sur le progresses enregistrés entre 2005 et 2007, étant le troisième rapport du Processus de Bologne. Après ce Rapport, le Groupe pour l'Implémentation des Objectives de Bologne (B.F.U.G.) a donné un résultat de 52 points sur 60, ce qui nous place parmi les pays bien avancés dans le Processus de Bologne.³⁵

Après ce Rapport, en 2007, En Roumanie il y avait: 56 institutions d'enseignement supérieur accréditées (49 civiles et 7 militarisées); 29 institutions particulières accréditées; 28 institutions d'enseignement supérieur particulière autorisées à fonctionner provisoirement et 6 écoles post universitaires³⁶.

Dans le Rapport présente en 2007 il était précisé que jusqu' au 2013, le système éducationnel roumain va bénéficier d'investissements par le fonds structurels, directement ou pas, par trois programmes de financement: le Programme Opérationnel Sectoriel – Développement des Ressources Humaines (POSD DRH), le Programme Opérationnel – Croissance de la Compétitivité Economique (POS CCE) et le Programme Opérationnel Régional (Regio). Parmi les priorités pour le financement, on doit mentionner: le croissement de l'accès à l'éducation et à la formation continue, l'enseignement au cours de la vie, l'amélioration du management pour toutes les niveaux du système d'enseignement et une infrastructure bien développée ș.a.

3.6. Le Conférence de Louvain

Les ministres responsables avec l'enseignement supérieur de 46 pays européennes se sont rencontrés le 28 et 29 avril à Leuven et Louvain-la-Neuve, Belgique, pour évaluer la réalisation du Processus de Bologne. Le rencontre a eu

aussi comme but établir d'un nouvel agenda des priorités de l'espace européen de l'enseignement supérieur pour le suivant décennie, jusqu' en 2020.

Dans ces commentaires, le commissaire européen pour l'éducation, formation continue, culture et jeunes, Ján Figel, a affirmé:

„Le Processus de Bologne a généré une plus grande comparabilité des systèmes d'enseignement supérieur. Il a fait l'Europe devenir une destination plus attractive pour les étudiants des autres continents. Les universités doivent se moderniser, et la reconnaissance de cette nécessité par les gouvernements européens, mais aussi par ceux du monde entier, offre au Processus de Bologne l'appui nécessaire duquel il a besoin pour avoir son succès“³⁷.

La Conférence d'Anniversaire de Bologne va être en Autriche (Vienne) et Hongrie (Budapest), en 2010. Le suivant rencontre des ministres va être à Bucarest, en avril 2012 et les autres en 2015, 2018 et 2020.

³⁵ Conformément aux données de www.edu.ro, *Procesul Bologna*

³⁶ www.edu.ro

³⁷ *Procesul Bologna 2020 - Spațiul european al învățământului superior în noul deceniu, Comunicat de la Conferința de Ministri de Leuven și Louvain-la-Neuve, 28-29 Avril 2009, disponible en roumain sur le site de la Commission Européenne -www.europa.eu*

Bibliografie sélective :

12. Bernat, S., *Competentele și restructurarea curriculară ca efect al Procesului Bologna*. Cluj Napoca, UBB, 2004
13. Cohen, E., *Dimensiunea socială a Spațiului European de Învățământ Superior și competitivitatea internațională*, 15 mars 2005
14. Marga, A., *University Reform Today*. Cluj Napoca, University Press, 2003
15. Mihăilescu, I., *The system of Higher Education in Romania*, Alternative, Bucarest, 1996
16. Otovescu-Frăsie, C.; Otovescu, D., *The right to education and the dynamic of the higher education in Romania*, în *Revista Romana de Statistică*, Nr.2/2009
17. Pop, L.M., *Dicționar de politici sociale*, Expert, Bucarest, 1995
18. Popescu, S., Brătianu, C (Ed), *Ghidul calității în învățământul superior*. Proiectul Calisro, Bucarest, 2004.
19. Rădulescu, D.C., *Învățământul românesc 1948–1989 – între derivă și recuperare instituțional – funcțională*, *Revista Calitatea vieții*, XVII, nr. 3–4, 2006.
20. Vlăsceanu, L., *Asigurarea calității în educație*. (Masă rotundă organizată de UNESCO-CEPES și Fundația Elias a Academiei Române pe tema: „Noi politici în domeniul învățământului superior și cercetării științifice din România”), Bucarest UNESCO-CEPES, 2005
21. Wolff, C., *From Bologna to Berlin. A vision taking shape*, 2003, disponibil pe : http://www.raabe.de/duzpec_bologna.pdf
22. Zamfir, E.; Zamfir, C., *Politici sociale. România în context european*, Alternative, Bucarest 1995

B. Etudes:

- *** *Evoluții ale învățământului superior din România după 1989, în Procesul Bologna în România : o radiografie de etapă Raport asupra implementării procesului Bologna în universitățile românești*, Institut des Sciences de l Education, Bucarest, 2006
- *** CNFIS, *Finanțarea învățământului superior din România. Raport*, iunie 2007
- *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ*, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, Bucarest, 2008,
- *** *Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2005/06 National Trends in the Bologna Process*, European Commission, 2006
- *** *Formarea profesională continuă în procesul dezvoltării tehnologice din economia românească*, Raport, București, aprilie 2007, Observatorul Național al Ocupării Formării Profesionale a Forței de Muncă
- *** E.N.Q.A. *Standards and guidelines for quality assurance in the European higher educational area*, Helsinki, Finlanda., 2007
- *** *Progress towards the Lisbon objectives 2010 in education and training*, European Commission Directorate-General for Education and Culture, Bruxelles, 2008
- *** *Procesul de la Bologna – reforma universităților în următorul deceniu*, Bruxelles, avril 2009
- *** *Exploatarea dimensiunilor sociale ale Spațiului European de Învățământ Superior*, Atena, Grecia, 19-20 Februarie 2003 – Raport General.

*** *Implementarea „procesului Bologna” în România: Perspectiva studenților*, Raport ANOSR, 2009

*** *Recognition issues of the Bologna process*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2003

*** *Procesul Bologna în România: o radiografie de etapă*, Raport Ministerul Educației și Cercetării, București 2006

*** Eurydice, *Quality Assurance in Teacher Education in Europe*, Brussels, 2006

C. Documents officiels

*** *Domeniul învățământului superior european*, Déclaration Commune des Ministres de l'Éducation, Convention de Bologne, 19 Juin 1999

*** *Spațiul European al învățământului Superior – Atingerea obiectivelor*, Comunicat al Conferinței Miniștrilor de la Bergen, 19-20 mai 2005

*** *Procesul Bologna 2020 - Spațiul european al învățământului superior în noul deceniu*, Communiqué de la Conférence des Ministres d'Europe, responsables pour l'enseignement supérieur, Leuven și Louvain-la-Neuve, 28-29 avril 2009

Schiță analitică a repartizării mandatelor în Parlamentul European

Asist.drd. Mihai GHITULESCU
Universitatea din Craiova
ghitza_roumanie@yahoo.com

Rezumat: *Uniunii Europene i se reproșează adesea „deficitul democratic”. În acest articol, vom demonstra că nici măcar Parlamentul European, instituția care ar trebui să reprezinte populația, nu poate să devină complet democratic. Cauza pe care o reținem este așa-numitul „principiul a proporționalității degresive”, conceput pentru a asigura reprezentarea statelor mici și care exprimă clar caracterul hibrid al Uniunii (mai mult decât o organizație internațională, dar mai puțin decât un stat). Cu toate că aplicarea sa provoacă disproporționalități considerabile, pe care le prezentăm și pe care încercăm să analizăm aici, este singura soluție pentru moment și nu poate fi decât ameliorat prin crearea unei formule matematice care să înlocuiască negocierile actuale.*

Cuvinte-cheie: Parlament European, sufragiu universal direct, reprezentare, proportionalitate degresivă, discriminare pozitivă, disproporționalitate.

Parlamentul European pare să fi atins rolul care i-a fost fost prevăzut încă de la începutul construcției comunitare, acela de veritabil organ legislativ, similar parlamentelor naționale. Are prerogative normative, bugetare și de control și nu ezită să le folosească. Adunarea consultativă de altădată nu mai e decât o amintire. Și tot asemenea legislativelor clasice, Parlamentul European (PE) pretinde că reprezintă poporul. Dar cum face asta?

Încă din 1976, Consiliul a decis introducerea sufragiului universal direct, iar între 1979 și 2009 au fost organizate șapte alegeri „generale” și alte câteva „intercalate”, ca urmare a extinderilor succesive. Statele membre și-au păstrat dreptul de a stabili ele însele procedura electorală, cu toate că a fost mult vehiculată ideea unei „proceduri electorale uniforme”. În cele din urmă, în 2002, o altă decizie a Consiliului a consacrat „principiul proporționalității”, adică obligativitatea, pentru toate statele, de a introduce votul de listă sau votul unic transferabil, și de a nu aduce atingere reprezentării proporționale prin delimitarea circumscripțiilor sau prin introducerea unui prag electoral mai mare de 5%¹. Valoarea practică a acestor prevederi a fost însă nulă de la început, căci chiar și Marea Britanie, singura care optase pentru un alt sistem (tradiționalul său scrutin majoritar cu un tur) în 1979, îl abandonase deja, în 1999, în favoarea scrutinului de listă. Nu mai rămânea deci decât o valoare pur declarativă. Uniunea nu făcea decât să își afirme atașamentul față de democrație și, mult mai

---

¹ „Elections européennes: Proportionnelle, Circonscriptions, Listes transnationales”, în <http://www.ena.lu/mce.cfm>. Andrew Ellis, Stina Larsrud, „European Parliament: Elections to a Supranational Body”, 2006, în http://www.aceproject.org/ace-en/topics/es/esy/esy_ep. „Procédure électorale uniforme au Parlement Européen”, în http://europa.eu/scadplus/glossary/ep_electoral_procedure_fr.htm.

important, simula și, poate, stimula, susținerea populară.

Experiența electorală din intervalul 1979-2009 a relevat o realitate contrară, pe care actul din 2002 nu făcea decât să o pună în evidență: PE, ca instituție a cărei consolidare ar trebui să respingă reproșurile care se aduc destul de des Uniunii în ceea ce privește „o lipsă de legitimitate democratică”² „deficit democratic”², suferă chiar de boala pe care trebuie să o trateze. Căci „consolidarea” nu a fost însoțită de măsuri concrete pentru asigurarea unei mai bune reprezentări. La capătul a trei decenii de sufragiu universal direct, Parlamentul nu ajunge să reprezinte cetățenii decât într-un mod parțial și inegal, din trei motive:

1. Principiul „proporționalității degresive”, care guvernează repartizarea mandatelor între țările membre.
2. Reglementările electorale naționale care, în ciuda actului din 2002, aduc atingere caracterului proporțional al scrutinurilor (modul de aplicare al proporționalității, circumscriptiile, pragul).
3. Participarea, în mod tradițional slabă, în cea mai mare parte a statelor.

Dacă primele două sunt motive „legale”, al treilea ține de voința indivizilor și de modul în care percep UE și, deși legăturile cu celelalte două par evidente, e destul de dificil, dacă nu chiar imposibil, să le explicăm sistematic. Fiecare din cele trei necesită o analiză particulară înainte de a încerca o imagine generală a participării și a reprezentării în Uniunea Europeană. În acest studiu, ne vom îndrepta atenția asupra celei dintâi.

Evoluția totalului de mandate: doi pași înainte, un pas înapoi

Cele mai numeroase schimbări ale „legislației electorale comunitare” au privit numărul total de membri ai Parlamentului European și repartizarea lor între statele membre³. Problema s-a dovedit destul de complicată, provocând nemulțumiri atât printre statele mari, cât și printre cele mici, și a fost de mai multe ori rediscutată, în special cu ocazia extinderilor.

În fond, totul se reduce la faptul că anumite state au fost, de la început, și sunt și astăzi subreprezentate, iar celelalte, suprareprezentate. De aici, o serie des discuții în jurul modelului de urmat: aplicarea riguroasă a principiului proporționalității sau „discriminarea pozitivă”, adică introducerea unor excepții în favoarea statelor mici, așa-zisa „proporționalitate degresivă”.

Primele obiecții au privit chiar propunerea cuprinsă în rezoluția PE din 1975, care prevedea un total de 355 membri: Germania – 71, Marea Britanie – 67, Italia – 66, Franța – 65, Olanda – 27, Belgia – 23, Danemarca – 17, Irlanda – 13 și Luxemburg – 6. Această formulă a fost contestată, simultan, din motive opuse, de Franța și de Irlanda. Cea din urmă a clamat că reprezentarea statelor mici era insuficientă, în timp ce Franța considera că, dacă nu s-ar aplica exact principiul proporționalității, cei mari ar fi dezavantajați. Ambele țări au propus alternative. Conform proiectului francez, Danemarca ar fi avut 8 deputați, Irlanda – 7 și Luxemburg – 6; Irlanda sugera 20 pentru Danemarca, 18 pentru Irlanda și 9 pentru Luxemburg. În final, s-a ajuns la

² Vezi „Déficit démocratique”, în http://europa.eu/scadplus/glossary/democratic_deficit_fr.htm.

³ Pentru un tabel sintetic al schimbărilor: „Évolution de la répartition des sièges au Parlement Européen”, în http://www.ena.lu/evolution_repartition_sieges_parlement_europeen-012200032.html.

soluția de compromis aplicată la alegerile din 1979.

După cum s-a observat încă din epocă, nu se poate „afirma *a priori* că una sau alta dintre formule este absurdă”, pentru că cele două opinii se sprijină pe principii opuse, dar în egală măsură valabile⁴. Și aceasta din cauza „caracterului hibrid” al Uniunii, pe care nu-l vom discuta aici în detaliu: ea nu este o „simplă organizație internațională”, fondată pe principiul egalității suverane și nici (încă?) un stat, fondat pe reprezentarea egală a cetățenilor.

Totalul mandatelor a crescut neîncetat, iar repartizarea a fost modificată, pentru a-i cuprinde pe „noii veniți”. În 1981, Grecia a primit 24 de locuri și, în 1986, Spania și Portugalia au obținut 60 și, respectiv, 24 (totalul urcând la 518). Schimbări importante au avut loc în 1994-1995, când, prin sporirea mandatelor Germaniei (de la 81 la 99), ale Franței, Italiei și Marii Britanii (de la 81 la 87) etc. (singurele care au păstrat același număr de mandate fiind Danemarca, Irlanda și Luxemburg) și prin aderarea Suediei (22), Austriei (21) și Finlandei (16), totalul a ajuns la 626. După aderarea a 10 noi membri, în 2004, totalul a crescut, pentru scurtă vreme, la 788, coborând, după alegeri, la 732. În sfârșit, prin intrarea României și a Bulgariei, în 2007, s-a ajuns la 785, recoborând, cu ocazia alegerilor din iunie 2009, la 736, conform prevederilor Tratatului de la Nisa. Dar, dacă/când Tratatul de la Lisabona (în curs de ratificare) va intra în vigoare, pentru alegerile din 2014 vom avea 750 de mandate (fără președintele PE). În această analiză, vom lăsa deoparte

---

⁴ „Le pourquoi et le comment d'une élection”, în *30 jours d'Europe*, no. 212, mars 1976, pp. 36-37, în <http://www.ena.lu/mce.cfm>.

situația provizorie care ar putea să apară cu ocazia ratificării: creșterea la 754 până în 2014, așa cum stabilește decizia Consiliului European din decembrie 2008⁵.

Dansul disproporționalităților

Astăzi, la fel ca în anii '70, au loc discuții aprinse asupra chestiunii punerii în practică a „unui sistem de repartizare obiectiv și echitabil în cadrul PE”⁶. Până la urmă, toată lumea e de acord „că un sistem echitabil, controlabil și durabil de repartizare a mandatelor în Parlamentul European va fi necesar pentru întărirea legitimității democratice a reprezentării populare și va fi condiția pentru ca PE să își asume rolul și să participe la procesul de elaboare a opiniei și la procesul legislativ european”⁷. Acest text nu este, însă, decât o bucațică de „limbă de lemn comunitară”. Ce înseamnă cuvântul „echitabil” în acest caz? Revenim fatalmente la vechea dilemă: proporționalitate pură sau discriminare în favoarea celor mici? Decidenții au ales-o constant pe cea din urmă.

---

⁵ „Brève sur le Traité de Lisbonne”, no. 214, Paris, le 20 janvier 2009, în http://paris.adagio4.eu/ressource/static/files/brevs_2009/214.pdf; Angle de vue – Communiqué de presse: „Elections européennes 2009”, dans <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=FR&type=IM-PRESS&reference=20090106IPR45492>.

⁶ Communiqué de presse: „Vers une nouvelle répartition des sièges du PE”, dans <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=FR&type=IM-PRESS&reference=20071008IPR11353>.

⁷ „Proposition de résolution du Parlement européen sur la composition du Parlement européen (2007/2169[INI])”, art. J, în <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2007-0351&language=FR&mode=XML>.

Arend Lijphart, unul dintre cei mai cunoscuți cercetători ai fenomenelor electorale, observa că, în PE se înregistrează „un grad semnificativ de disproporționalitate”, în principal „ca rezultat rezultat al suprareprezentării statelor mici și al subreprezentării statelor mari în Parlamentul European. La extreme, Germania are nouăzeci și nouă (96, după Lisabona – n. M.G.), iar Luxemburg șase reprezentanți în Parlamentul European (între timp, a mai aderat la UE și Malta, luând locul Luxemburgului ca țară cu cea mai redusă populație – n. M.G.), chiar dacă populația Germaniei este de două sute de ori mai mare ca a Luxemburgului. În privința acestui aspect, Parlamentul European combină, în una din camerele legislativului, principiile reprezentării proporționale și al reprezentării egale a națiunilor, care, de exemplu, în Elveția iau întruchiparea a două camere diferite ale legislativului”⁸. Sau, pentru a-l cita pe europarlamentarul român Adrian Severin (unul dintre raportorii proiectul de rezoluție care stă la baza noii repartizări): „este în același timp Bundestag și Bundesrat”⁹.

La primele alegeri, în 1979, cei patru mari înregistrau disproporționalități negative, toți ceilalți fiind beneficiari. Germania era de atunci cea mai dezavantajată (-3,5¹⁰) și a rămas astfel

⁸ Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, trad. Cătălin Constantinescu, prefăcă de Lucian-Dumitru Dîrdală, Ed. Polirom, București, 2000, pp. 57-61.

⁹ „Vers une nouvelle répartition des sièges du PE”, *loc. cit.*

¹⁰ Vom acorda o atenție deosebită valorilor disproporționalității Germaniei, pentru că ele reprezintă, aproape întotdeauna, unul dintre indicii disproporționalității electorale, după formula $L = \max |\text{mandate}(\%) - \text{voturi}(\%)|$ (*Electoral Systems and Party Systems: A*

până în 2009. Cea mai avantajată era, în ciuda reacțiilor sale negative, Irlanda (1,8). Situația cea mai echilibrată era cea a Franței, cea mai slab populată dintre cele patru care aveau același număr de mandate (-0,6, dar se va scufunda continuu). Era urmată de Olanda, care va rămâne până azi cu un echilibru relativ.

Tabelul 1: Populații, mandate și disproporționalități în 1979

Țara	% din populația UE	% din mandatele PE	Disproporționalitate
Germania	23,3	19,8	-3,5
Marea Britanie	22,0	19,8	-2,2
Italia	21,8	19,8	-2,0
Franța	20,4	19,8	-0,6
Olanda	5,3	6,1	0,8
Belgia	3,8	5,9	2,1
Danemarca	2,0	3,9	1,9
Irlanda	1,2	3,7	2,5
Luxemburg	0,1	1,5	1,4

Notă. Pentru alegerile din 1979, am folosit datele demografice prezentate în *** Dicționar politic, Editura Politică, București, 1975 (care reprezintă starea de fapt din momentul stabilirii repartizării mandatelor).

Aderarea Greciei, Spaniei și Portugaliei nu a schimbat radical lucrurile. În afară de intrarea Spaniei în rândul țărilor cu disproporționalitate negativă (dar cu un echilibru relativ, dată fiind diferența de 0,4, redusă la 0,3, în 1995), a Greciei și Portugaliei în rândul avantajatilor, nu se observă decât o reducere ușoară a disproporționalității pentru Germania și o creștere de un punct pentru Franța (care nu e decât începutul).

Tabelul 2: Populații, mandate și disproporționalități în 1989 (după aderarea Greciei, Spaniei și Portugaliei)

Țara	% din populația UE	% din mandatele PE	Disproporționalitate
Germania	19,0	15,6	-3,4
Italia	17,8	15,6	-2,2
Marea Britanie	17,5	15,6	-1,9
Franța	17,2	15,6	-1,6
Spania	12,0	11,6	-0,4

Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990, Oxford University Press, 1994).

Olanda	4,5	4,8	0,3
Portugalia	3,2	4,6	1,4
Belgia	3,1	4,6	1,5
Grecia	3,1	4,6	1,5
Danemarca	1,6	3,1	1,5
Irlanda	1,1	2,9	1,8
Luxemburg	0,1	1,2	1,1

Notă. Pentru anul 1989, am folosit datele demografice prezentate de Marcel D. Popa, Horia C. Matei, Mică enciclopedie de istorie universală, Editura Politică, București, 1988.

În 1995, după redistribuirea din 1994 și aderarea a trei noi membri (Suedia, Austria și Finlanda), însoțită de o ridicare a totalului, Germania a ajuns mai defavorizată decât oricând în parcursul său european (-4,3), în principal din cauza unificării (în 1995, populația UE crescuse cu cca. 50 de milioane, din care 20 de milioane proveneau din fosta RDG), și aceasta după ce mandate îi fuseseră ridicate de la 81 la 99. Diferența va reveni la „normal”, cu timpul, după adeziunile din 2004 și 2007.

Tabelul 3: Populații, mandate și disproporționalități în 1999 (după aderarea de la Suediei, Austriei și Finlandei)

Țara	% din populația UE	% din mandatele PE	Disproporționalitate
Germania	21,9	15,8	-4,3
Italia	15,6	13,9	-1,7
Franța	15,5	13,9	-1,6
Marea Britanie	15,5	13,9	-1,6
Spania	10,5	10,2	-0,3
Olanda	4,1	4,95	0,85
Grecia	2,8	4,00	1,2
Portugalia	2,8	4,00	1,2
Belgia	2,7	4,00	1,3
Suedia	2,4	3,5	1,1
Austria	2,1	3,4	1,3
Danemarca	1,4	2,6	1,2
Finlanda	1,4	2,6	1,2
Irlanda	0,95	2,4	1,45
Luxemburg	0,1	0,96	0,86

Notă. Pentru anul 1999, am folosit datele demografice prezentate în *** Le Larousse encyclopédique illustré, Larousse-Bordas, Paris, 1997.

În 2004, în condițiile a 25 de membri și ale unui total de 732 de mandate, primele șase țări din punct de vedere al populației înregistrau disproporționalități negative, variind de la -0,8 (Polonia) la -4,2 (Germania, în scădere ușoară), media fiind de cca. -2,4.

Se observă căderea spectaculoasă a Spaniei, de la -0,3 la -2,3, din cauza reducerii mandatelor sale de la 64 la 54. Toate celelalte țări beneficiau de disproporționalități pozitive între 0,5 (Slovenia și Estonia) și 1,1 (Grecia, Belgia, Republica Cehă și Ungaria). Olanda reprezintă cazul cel mai apropiat de ideal (egalitate între procentul de voturi și cel de mandate), cu o disproporție de numai 0,2. Față de alegerile precedente, de această dată constatăm o diferență considerabilă între pierderile mari ale unora și câștigurile mici ale altora, căci aceștia din urmă sunt deja mult mai numeroși (19 contra 6).

Tabelul 4: Populații, mandate și disproporționalități în 2004 (Europa 25)

Țara	% din populația UE	% din mandatele PE	Disproporționalitate
Germania	17,7	13,5	-4,2
Franța	13,6	10,7	-2,9
Marea Britanie	12,9	10,7	-2,2
Italia	12,6	10,7	-1,9
Spania	9,7	7,4	-2,3
Polonia	8,2	7,4	-0,8
Olanda	3,5	3,7	0,2
Grecia	2,4	3,3	1,1
Portugalia	2,3	3,3	1,00
Belgia	2,2	3,3	1,1
Cehia	2,2	3,3	1,1
Ungaria	2,2	3,3	1,1
Suedia	1,9	2,7	0,8
Austria	1,8	2,5	0,7
Slovacia	1,2	1,9	0,7
Danemarca	1,2	1,9	0,7
Finlanda	1,1	1,9	0,8
Irlanda	0,9	1,8	0,9
Lituania	0,8	1,8	1,0
Letonia	0,5	1,2	0,7
Slovenia	0,4	0,9	0,5
Estonia	0,3	0,8	0,5
Cipru	0,2	0,8	0,6
Luxemburg	0,1	0,8	0,7
Malta	0,1	0,7	0,6

Notă. Pentru anul 2004, am folosit datele demografice prezentate în „Population and Land Areas of the 27 member-states of the European Union”, în: <http://en.wikipedia.org/wiki>.

Situația din 2009, chiar dacă nu e complet diferită, prezintă câteva elemente de noutate. Primele șase țări rămân subreprezentate, cu câteva diferențe: pentru prima dată, Germania (cu o situație puțin mai favorabilă, explicabilă prin scăderea ponderii

populației sale și al menținerii numărului de mandate în condițiile unui total apropiat) nu mai este „cap de listă” al dezavantajaților, cedând locul Franței. Lucrurile nu vor rămâne însă așa pentru că, după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, Germania va pierde trei mandate, iar Franța va câștiga două, ceea ce va restabili ordinea din 2004. Marea Britanie, Italia, Spania și Polonia se găsesc în situații puțin mai defavorabile (ca urmare a reducerii mandatelor lor). Tratatul de la Lisabona va continua tendința negativă pentru Marea Britanie și Italia, dar va pune Spania într-o poziție mai bună decât în 2004. Printre favorizați, nu sunt mișcări majore, doar o fărâmițare mai accentuată: de acum, nici o țară nu va mai avea o diferență mai mare de 1, Ungaria, cu 0,99, fiind cel mai mare beneficiar. După Lisabona, aceasta va scădea la 0,94 și va împărți poziția cu Bulgaria.

România, care a participat pentru prima dată la alegerile europene la termen, a luat locul Olandei, ca țară cu reprezentarea cea mai exactă: cu 4,45% din populație și 4,48% din mandate, înregistrăm o disproporție de numai 0,03 (Olanda rămâne pe locul 2, cu 0,06). După noul tratat, România își va păstra locul, dar, din cauza creșterii totalului și a menținerii numărului său de mandate, va avea o disproporționalitate negativă; va trece deci de la statutul de țară cel mai puțin avantajată la cel ce țară cel mai puțin dezavantajată.

Un ultim caz particular pe care îl reținem aici este cel al Irlandei. În 2004, avea 0,9% din populație și 1,8% din mandate, deci o disproporționalitate de 0,9, diminuată la 0,64 în 2009, dar pe care Tratatul de la Lisabona o va ridica de 0,77. Nimic extraordinar la prima vedere, dar nu trebuie să uităm că e vorba de statul care a protestat încă din 1979, când avea un beneficiu de 2,5. Dacă adăugăm și faptul că Irlanda este

singura țară care nu a ratificat Tratatul (l-a respins o dată prin referendum), lucrurile par destul de complicate în viitor.

Tabelul 5: Populații, mandate și disproporționalități în 2009 (Europa 27)

Țara	% din populația UE	% din mandatele PE	Disproporționalitate
Germania	16,5	13,45	-3,05
Franța	13,02	9,78	-3,24
Marea Britanie	12,19	9,78	-2,41
Italia	12,03	9,78	-2,25
Spania	9,24	6,79	-2,45
Polonia	7,7	6,79	-0,91
România	4,45	4,48	0,03
Olanda	3,33	3,39	0,06
Grecia	2,15	2,98	0,83
Portugalia	2,14	2,98	0,84
Belgia	2,08	2,98	0,9
Cehia	2,06	2,98	0,92
Ungaria	1,99	2,98	0,99
Suedia	1,81	2,44	0,63
Austria	1,64	2,31	0,67
Bulgaria	1,46	2,31	0,85
Slovacia	1,10	1,77	0,67
Danemarca	1,08	1,77	0,69
Finlanda	1,05	1,77	0,72
Irlanda	0,83	1,63	0,8
Lituania	0,71	1,63	0,92
Letonia	0,45	1,05	0,6
Slovenia	0,4	0,95	0,55
Estonia	0,26	0,82	0,56
Cipru	0,16	0,82	0,66
Luxemburg	0,09	0,82	0,73
Malta	0,08	0,68	0,6

Tabel 6: Populații, mandate și disproporționalități după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona

Țara	% din populația UE	% din mandatele PE	Disproporționalitate
Germania	16,5	12,8	-3,7
Franța	13,02	9,87	-3,15
Marea Britanie	12,19	9,73	-2,46
Italia	12,03	9,73	-2,3
Spania	9,24	7,2	-2,04
Polonia	7,7	6,8	-0,9
România	4,45	4,4	-0,05
Olanda	3,33	3,47	0,14
Grecia	2,15	2,93	0,78
Portugalia	2,14	2,93	0,79
Belgia	2,08	2,93	0,85
Cehia	2,06	2,93	0,87
Ungaria	1,99	2,93	0,94
Suedia	1,81	2,67	0,86
Austria	1,64	2,53	0,89
Bulgaria	1,46	2,4	0,94
Slovacia	1,10	1,73	0,63
Danemarca	1,08	1,73	0,65
Finlanda	1,05	1,73	0,68
Irlanda	0,83	1,6	0,77
Lituania	0,71	1,6	0,89
Letonia	0,45	1,2	0,75

Slovenia	0,4	1,07	0,67
Estonia	0,26	0,8	0,54
Cipru	0,16	0,8	0,64
Luxemburg	0,09	0,8	0,71
Malta	0,08	0,8	0,72

Note. Pentru anul 2009 (inclusiv pentru situația ipotetică a intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona), am folosit datele demografice publicate de EUROSTAT,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?>

[tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelect ion=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1.](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelect ion=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1)

O oarecare măsură

Nu dispunem încă de o metodă pentru a măsura gradul general de disproporționalitate la nivelul Parlamentului European. Tot ceea ce putem face, pe moment, este să adaptăm indicii folosiți în știința politică pentru evaluarea disproporționalității sistemelor electorale naționale.

Mă gândesc, în primul rând, la indicele Gallagher. Acesta este destul de greu de calculat¹¹, dar are avantajul de a surprinde destul de precis disproporționalitatea acolo unde există sisteme partizane divizate, în care puține partide înregistrează diferențe importante între voturi și mandate, iar celelalte, întotdeauna mult mai numeroase, au diferențe aproape insesizabile. Cele dintâi au o pondere mai importantă în formulă. Asocierea cu cazul UE este evidentă: dacă înlocuim partidele cu statele membre și voturile cu ponderile de populație ale fiecărui stat, putem obține rezultate sugestive. Singura problemă este că originalitatea aplicării metodei de calcul, ca de altfel și originalitatea sistemului comunitar nu permit nici o comparație. Rămâne totuși posibilitatea de a surprinde, cu ajutorul indicilor, evoluția (dis)proporționalității alegerilor europene.

¹¹ Se calculează ca rădăcină pătrată a jumătății sumei pătratelor diferențelor dintre ponderile de voturi și cele de mandate parlamentare: $G^2 = 1/2 \sum (v_i - s_i)^2$ (Arend Lijphart, *op. cit.*, p. 154).

Tabelul 7: Indici de disproporționalitate ai alegerilor europene

Anul	1979	1989	1999	2004	2009	Lisabona
G	4,37	4,24	4,49	5,13	4,91	5,06

Tendința e clară și nu are nevoie de nici un comentariu; poate fi rezumată astfel: disproporționalitatea a fost, de la început, foarte mare (prea mare pentru un sistem zis proporțional) și a devenit și mai mare după extinderile din anii 2000.

Trebuie să precizăm obligatoriu că date din Tabelul 6 nu reprezintă decât disproporționalitatea *de jure*, rezultată din chiar arhitectura sistemului. Este inevitabilă și minimală, căci, în realitate, disproporționalitatea sistemelor electorale a fost mai ridicată, din cauza cadrelor naționale și a participării slabe, care vor face obiectul unor analize viitoare.

Aproape nimic de făcut

Ceea ce trebuie reținut din această demonstrație este doar faptul că, prin chiar reglementările sale fundamentale în materie electorale, UE aduce atingere principiului proporționalității, pe care și l-a asumat prin decizia din 2002 și pe care vrea să îl apere contra posibilelor reglementări naționale contrare.

Există soluții pentru remedierea situației? Răspund fără nici o ezitare: nu pe termen scurt și, poate, nici pe termen mediu.

Astăzi, în condițiile unei proporționalități perfecte, Malta nu ar putea avea 6 mandate decât dacă totalul ar fi de...750 (deci, de zece ori totalul actual). Chiar pentru a avea un singur reprezentant maltez, ar trebui să avem un total de... 1250. Sistemul *discriminării pozitive* este, deci, vital pentru statele mici care altfel ar fi nereprezentate. Este un sacrificiu pe care nu-l putem (încă?) cere.

Dacă studiem raportul Lamassoure-Severin, vedem că

responsabili europeni cunosc bine problemele sistemului, dar nu pot propune decât „o ameliorare a practicilor actuale” (Adrian Severin), adică instituirea unei „formule cvasi-matematice care să se aplice automat pentru extinderile viitoare” (Alain Lamassoure)¹². Până atunci, stabilim numărul de mandate prin... negociere.

Disproporționalitatea nu va putea să dispară decât odată cu suveranitatea statelor membre, adică prin adoptarea corectă și completă a logicii federale.

UE se află prinsă într-un cerc vicios, semnalat încă din anii '70: statele membre ar putea să accepte proporționalitatea pură numai în cadrul unei Comunități pe deplin realizate. Pentru aceasta însă este nevoie ca statele să accepte integrarea totală, deci, printre alte principii, și reprezentarea pur proporțională a populației¹³.

---

¹² „Vers une nouvelle répartition des sièges du PE”, *loc. cit.* Există câteva teorii privind stabilirea unei formule de proporționalitate degresivă: aceea a ponderilor proporționale cu rădăcina pătrată a populației sau cea a formării cartelurilor (Claus Beisbart, Luc Bovens, „Why Degressive Proportionality? An Argument from Cartel Formation”, September 23, 2005, în <http://www.uni-kostanz.de/ppm/papers/cartelf.pdf>).

¹³ „Le pourquoi et le comment d'une élection”, în *loc. cit.*

Esquisse analytique de la répartition des sièges au Parlement Européen

Asist.drd. Mihai GHIȚULESCU
Universite de Craiova
ghitza_roumanie@yahoo.com

Résumé: *On reproche assez souvent à l'Union européenne son „déficit démocratique”. Dans cet article, on va démontrer que même le Parlement européen, l'institution qui devrait représenter la population, ne peut pas devenir tout-à-fait démocratique. La cause qu'on retient est le soi-disant „principe de proportionnalité dégressive”, conçu pour assurer la représentation des petits états et qui exprime clairement le caractère hybride de l'Union (plus qu'une organisation internationale, mais moins qu'un état). Bien que son application provoque des disproportions considérables qu'on présente et qu'on essaye d'analyser ici, il est la seule solution pour le moment. On ne pourrait que l'améliorer par la création d'une formule mathématique qui remplace les négociations actuelles.*

Mots-clés: *Parlement européen, suffrage universel direct, représentation, discrimination, disproportionnalité, proportionnalité dégressive.*

Le Parlement européen paraît avoir atteint le rôle que lui on a prévu dès le début de la construction communautaire, celui d'un véritable organe législatif, similaire aux parlements nationaux. Il a des prérogatives normatives, budgétaires et de contrôle et il n'hésite pas à les exercer. L'assemblée consultative d'antan n'est plus qu'un souvenir. Et tout comme les législatifs classiques, le Parlement européen (PE) prétend de représenter le peuple. Mais comment le fait-il?

Dès 1976, le Conseil a décidé l'introduction du suffrage universel direct et entre 1979 et 2009 on a organisé sept élections „générales” et plusieurs autres „intercalaires”, suite aux élargissements successifs. Les états-membres ont gardé le droit d'établir eux-mêmes la procédure électorale, bien que l'on ait beaucoup véhiculé l'idée d'une „procédure électorale uniforme”. Finalement, en 2002, une autre décision du Conseil a consacré le „principe de la proportionnalité”, c'est-à-dire, l'obligativité pour tous les pays d'introduire le vote de liste ou le vote unique transférable et de ne pas porter atteinte à la représentation proportionnelle par le découpage des circonscriptions ou par l'introduction d'un seuil électoral excédant 5%¹. Mais la valeur pratique de ces prévisions a été nulle dès le début, car même le Royaume-Uni, le seul pays qui avait choisi un autre système (son traditionnel scrutin majoritaire à un tour) en 1979, l'avait quitté déjà en 1999 en faveur du scrutin de liste. Il n'y restait donc qu'une valeur purement déclarative. L'Union ne faisait qu'affirmer une fois de plus son

---

¹ „Elections européennes: Proportionnelle, Circonscriptions, Listes transnationales”, dans <http://www.ena.lu/mce.cfm>. Andrew Ellis, Stina Larsrud, „European Parliament: Elections to a Supranational Body”, 2006, dans http://www.aceproject.org/ace-en/topics/es/esy/esy_ep. „Procédure électorale uniforme au Parlement Européen”, dans http://europa.eu/scadplus/glossary/ep_electoral_procedure_fr.htm.

attachement à la démocratie et, bien plus important, elle simulait et, peut-être, stimulait son soutien populaire.

L'expérience électorale de 1979-2009 a relevé une réalité contraire, que l'acte de 2002 ne fait que mettre en évidence: le PE, en tant qu'institution dont le „renforcement” devrait rejeter les reproches que l'on fait assez souvent à l'Union quant à „un manque de légitimité démocratique”/„déficit démocratique”², souffre de la même maladie qu'il doit traiter. Car le „renforcement” n'a pas été accompagné de mesures concrètes pour assurer une meilleure représentation. Au but de trois décennies de suffrage universel direct, Parlement n'arrive à représenter les citoyens que d'une façon partielle et inégale, et cela à cause de trois raisons:

1. Le principe de la „proportionalité dégressive” qui gouverne la répartition des sièges entre les pays-membres.
2. Les réglementations électorales nationales qui, malgré l'acte de 2002, porte atteinte au caractère proportionnel des scrutins (l'application de la proportionnelle, les circonscriptions, le seuil).
3. La participation traditionnellement faible dans la plupart des états.

Si les deux premières sont des raisons „légales”, la troisième tient de la volonté des individus et de leur perception de l'UE et, bien que ses rapports avec les autres semblent évidentes, il est assez difficile, sinon impossible, de les expliquer d'une manière systématique. Chacune des trois nécessite une analyse particulière avant d'essayer une image générale de la

participation et de la représentation en Union européenne. Dans cette étude on dirigera l'attention vers la première.

L'évolution du total des sièges: un pas en avant, deux pas en arrière

Les plus nombreux changements de la „législation électorale communautaire” ont concerné le nombre total des membres du Parlement européen et la répartition entre les états-membres³. Le problème s'est avéré assez délicat, provoquant des mécontentements parmi les grands états, aussi bien que parmi les petits, et il a été plusieurs fois rediscuté, spécialement lors des élargissements.

Au fond, tout se réduit au fait que certains pays ont été sous-représentés, dès le début, et il le sont aujourd'hui aussi, et les autres sur-représentés. D'ici, toute une série de discussions autour du modèle à suivre: l'application rigoureuse du principe de proportionnalité ou la „discrimination positive”, c'est-à-dire l'introduction de certaines exceptions en faveur des petits états, la soi-disante „proportionalité dégressive”.

Les premières objections ont concerné même la proposition de répartition comprise dans la résolution du PE de 1975, qui prévoyait un total de 355 membres: Allemagne – 71, Royaume-Uni – 67, Italie – 66, France – 65, Pays-Bas – 27, Belgique – 23, Danemark – 17, Irlande – 13 et Luxembourg – 6. Cette formule a été contestée, à la fois, pour des raisons opposées, par la France et par l'Irlande. La dernière a clamé que la représentation des petits états était insuffisante, tandis que la France considérait que si on n'appliquait pas

---

² Voir „Déficit démocratique”, dans http://europa.eu/scadplus/glossary/democratic_deficit_fr.htm.

---

³ Pour un tableau synthétique des changements: „Évolution de la répartition des sièges au Parlement Européen”, dans http://www.ena.lu/evolution_repartition_sieges_parlement_europeen-012200032.html.

exactement le principe de proportionnalité, les grands seraient désavantagés. Les deux pays ont proposé des alternatives. Selon le projet français, le Danemark aurait eu 8 députés, l'Irlande – 7 et le Luxembourg – 6; l'Irlande suggérait 20 pour le Danemark, 18 pour l'Irlande et 9 pour le Luxembourg. Finalement on est arrivé à la solution de compromis appliquée aux élections de 1979.

Tout comme l'on a observé dès ces années-la, on ne peut pas „affirmer *a priori* que l'une ou l'autre des formules est absurde”, car les deux opinions sont fondées sur des principes opposés, mais également valables⁴. Et cela à cause du „caractère hybride” de l'Union, qu'on ne discutera pas ici en détail: elle n'est pas une „simple organisation internationale”, fondée sur le principe de l'égalité souveraine, et pas (encore?) un état, fondé sur la représentation égale de ses citoyens.

Le total des sièges a cru sans cesse et la répartition a été modifiée, pour y comprendre „les nouveaux venus”. En 1981, la Grèce a reçu 24 places et, en 1986, l'Espagne et le Portugal ont obtenu 60 et 24 (le total montant à 518). Des changements importants ont eu lieu en 1994-1995, quand, par l'augmentation des sièges de l'Allemagne (de 81 à 99), de la France, de l'Italie et du Royaume-Uni (de 81 à 87) etc. (les seuls qui gardait le même nombre était le Danemark, l'Irlande et le Luxembourg), et par l'adhésion de la Suède (22), de l'Autriche (21) et de la Finlande (16) on comptait 626 eurodéputés. Après l'adhésion des 10 nouveaux membres, en 2004, le total a passé, pour peu de temps, à 788,

---

⁴ „Le pourquoi et le comment d'une élection”, in *30 jours d'Europe*, no. 212, mars 1976, pp. 36-37, dans <http://www.ena.lu/mce.cfm>

descendant, après les élections à 732. Finalement, avec l'entrée de la Roumanie et de la Bulgarie, en 2007, on est arrivé à 785, redescendant, lors des élections de juin 2009, à 736, conformément aux stipulations du Traité de Nice. Mais, si/quant le Traité de Lisbonne (en cours de ratification) entrera en vigueur, pour les élections de 2014 on aura 750 sièges (sau le président du PE). Dans cette analyse on laissera de côté la situation provisoire qui puisse apparaître lors de la ratification: l'augmentation à 754 jusqu'au 2014, tel qu'établi par la décision du Conseil européen décembre 2008⁵.

La danse des disproportionnalités

Aujourd'hui, tout comme aux années '70, il y a des discussions vives sur la question de la mise en place d'„un système de répartition objectif et équitable au sein du PE”⁶. En effet, tout le monde est d'accord „qu'un système équitable, contrôlable et durable de répartition des sièges au Parlement européen sera nécessaire pour renforcer la légitimité démocratique de la représentation populaire et sera la condition pour que le Parlement européen assume son rôle et participe au processus d'élaboration de l'opinion et au

---

⁵ „Brève sur le Traité de Lisbonne”, no. 214, Paris, le 20 janvier 2009, dans http://paris.adagio4.eu/ressource/static/files/breves_2009/214.pdf; Angle de vue – Communiqué de presse: „Elections européennes 2009”, dans <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=FR&type=IM-PRESS&reference=20090106IPR45492>.

⁶ Communiqué de presse: „Vers une nouvelle répartition des sièges du PE”, dans <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=FR&type=IM-PRESS&reference=20071008IPR11353>.

processus législatif européen”⁷. Mais ce texte n’est qu’un morceau de „langue de bois communautaire”. Qu’est-ce que le mot „équitable” signifie dans ce cas? On revient fatalement au vieux dilemme: proportionnalité pure ou discrimination en faveur des petits? Les décideurs ont constamment choisi la deuxième.

Arend Lijphart, un des plus célèbres chercheurs des phénomènes électoraux, observait qu’au PE on enregistre „un degré significatif de disproportionnalité”, principalement „comme résultat de la sur-représentation des petits états et de la sous-représentation des grands états au Parlement européen. Aux extrêmes, l’Allemagne a 99 (96, selon Lisbonne – n. M.G.) et le Luxembourg, 6 représentants au PE (*entre- temps, Malte s’y est ajoutée* – n. M.G.), bien que la population de l’Allemagne soit deux cent fois plus grande que celle du Luxembourg. Sur cet aspect, le PE combine, dans une des chambres du législatif, les principes de la représentation proportionnelle et de la représentation égale des nations, qui, par exemple, en Suisse, prennent la forme des deux chambres différentes du législatif”⁸. Ou, pour citer l’europarlementaire roumain Adrian Severin (un des rapporteurs du projet de résolution qui est à la base de la nouvelle

répartition): „il est en même temps le Bundestag et le Bundesrat”⁹.

Aux premières élections, en 1979, les quatre grands enregistraient des disproportionalités négatives, tous les autres en étant des bénéficiaires. L’Allemagne était dès lors la plus désavantagée (-3,5¹⁰) et elle est restée comme ça jusqu’en 2009. La plus avantagée était, en dépit de ses réactions négatives, l’Irlande (1,8). La situation la plus équilibrée était celle de la France, la moins peuplée des quatre ayant le même nombre de sièges (-0,6, mais elle s’effondra continuellement). Elle était suivie par les Pays-Bas, qui resteront jusqu’aujourd’hui dans une position d’équilibre relatif.

Tableau 1: Populations, sièges et disproportionnalités en 1979

Pays	% de la population de l’UE	% des sièges du PE	Disproportionnalité
Allemagne	23,3	19,8	-3,5
Royaume-Uni	22,0	19,8	-2,2
Italie	21,8	19,8	-2,0
France	20,4	19,8	-0,6
Pays-Bas	5,3	6,1	0,8
Belgique	3,8	5,9	2,1
Danemark	2,0	3,9	1,9
Irlande	1,2	3,7	2,5
Luxembourg	0,1	1,5	1,4

Note. Pour les élections de 1979, on a employé les dates démographiques présentées dans *** Dictionar politic, Editura Politică, București, 1975 (qui représentent l’état de fait du moment de l’établissement des sièges).

L’adhésion de la Grèce, de l’Espagne et du Portugal n’a pas changé radicalement les choses. Outre l’arrivée

⁷ „Proposition de résolution du Parlement européen sur la composition du Parlement européen (2007/2169[INI])”, art. J, dans <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2007-0351&language=FR&mode=XML>.

⁸ Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, trad. Cătălin Constantinescu, préface de Lucian-Dumitru Dîrdală, Ed. Polirom, București, 2000, pp. 57-61.

⁹ „Vers une nouvelle répartition des sièges du PE”, *loc. cit.*

¹⁰ On portera une attention spéciale aux valeurs de la disproportionnalité de l’Allemagne, car elles représentent, presque tout le temps, un des indices de la disproportionnalité électorale, selon la formule $L = \max | \text{sièges}(\%) - \text{votes}(\%) |$ (*Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford University Press, 1994).

de l'Espagne parmi les pays avec disproportionnalité négative (mais avec un équilibre relatif, étant donnée la différence de 0,4, réduite à 0,3 en 1995) et celle de la Grèce et du Portugal au sein des avantagés, on n'observe qu'une réduction légère de la disproportionnalité pour l'Allemagne et une hausse d'un point pour la France (et ce n'est que le début pour celle-ci).

Tableau 2: Populations, sièges et disproportionnalités en 1989 (après l'adhésion de la Grèce, de l'Espagne et du Portugal)

Pays	% de la population de l'UE	% des sièges du PE	Disproportionnalité
Allemagne	19,0	15,6	-3,4
Italie	17,8	15,6	-2,2
Royaume-Uni	17,5	15,6	-1,9
France	17,2	15,6	-1,6
Espagne	12,0	11,6	-0,4
Pays-Bas	4,5	4,8	0,3
Portugal	3,2	4,6	1,4
Belgique	3,1	4,6	1,5
Grèce	3,1	4,6	1,5
Danemark	1,6	3,1	1,5
Irlande	1,1	2,9	1,8
Luxembourg	0,1	1,2	1,1

Note. Pour l'année 1989, on a employé les dates démographiques présentés dans Marcel D. Popa, Horia C. Matei, Mică enciclopedie de istorie universală, Editura Politică, București, 1988.

En 1995, après la redistribution de 1994 et l'adhésion de trois nouveaux membres (Suède, Autriche et Finlande), accompagnée d'une augmentation du total, l'Allemagne a été plus défavorisée (-4,3) que jamais dans son parcours européen, surtout à cause de l'unification (en 1995, la population de l'UE avait cru d'environ 50 millions, dont environ 20 millions provenaient de l'ancienne RDG), et cela après avoir augmentés ses sièges de 81 à 99. La différence reviendra au „normal”, avec le temps, après les adhésions de 2004 et 2007.

Tableau 3: Populations, sièges et disproportionnalités en 1999 (après l'adhésion de la Suède, de l'Autriche et de la Finlande)

Pays	% de la population de l'UE	% des sièges du PE	Disproportionnalité
Allemagne	21,9	15,8	-4,3
Italie	15,6	13,9	-1,7
France	15,5	13,9	-1,6

Royaume-Uni	15,5	13,9	-1,6
Espagne	10,5	10,2	-0,3
Pays-Bas	4,1	4,95	0,85
Grèce	2,8	4,00	1,2
Portugal	2,8	4,00	1,2
Belgique	2,7	4,00	1,3
Suède	2,4	3,5	1,1
Autriche	2,1	3,4	1,3
Danemark	1,4	2,6	1,2
Finlande	1,4	2,6	1,2
Irlande	0,95	2,4	1,45
Luxembourg	0,1	0,96	0,86

Note. Pour l'année 1999, on a employé les dates démographiques présentées dans *** Le Larousse encyclopédique illustré, Larousse-Bordas, Paris, 1997.

En 2004, dans les conditions de 25 membres et d'un total de 732 sièges, les six premiers pays du point de vue de la population enrégistraient des disproportionnalités négatives, variant de -0,8 (Pologne) à -4,2 (Allemagne, en baisse légère), la moyenne étant d'environ -2,4. On observe la chute „spectaculaire” de l'Espagne de -0,3 à -2,3, à cause de la réduction de ses sièges de 64 à 54. Tous les autres pays bénéficiaient des disproportionnalités positives entre 0,5 (Slovénie et Estonie) et 1,1 (Grèce, Belgique, République Tchèque, Hongrie). Les Pays-Bas représentent le cas le plus proche du modèle idéal (l'égalité entre le taux de population et celui de sièges), avec une disproportion de 0,2. Par rapport aux élections précédentes, cette fois on constate une différence considérable entre les grandes pertes des unes et les petits gains des autres, car ceux-ci sont déjà bien plus nombreux (19 contre 6).

Tableau 4: Populations, sièges et disproportionnalités en 2004 (l'Europe des 25)

Pays	% de la population de l'UE	% des sièges du PE	Disproportionnalité
Allemagne	17,7	13,5	- 4,2
France	13,6	10,7	- 2,9
Royaume-Uni	12,9	10,7	- 2,2
Italie	12,6	10,7	- 1,9
Espagne	9,7	7,4	- 2,3
Pologne	8,2	7,4	- 0,8

Pays-Bas	3,5	3,7	0,2
Grèce	2,4	3,3	1,1
Portugal	2,3	3,3	1,00
Belgique	2,2	3,3	1,1
Rép. Tchèque	2,2	3,3	1,1
Hongrie	2,2	3,3	1,1
Suède	1,9	2,7	0,8
Autriche	1,8	2,5	0,7
Slovaquie	1,2	1,9	0,7
Danemark	1,2	1,9	0,7
Finlande	1,1	1,9	0,8
Irlande	0,9	1,8	0,9
Lituanie	0,8	1,8	1,0
Lettonie	0,5	1,2	0,7
Slovénie	0,4	0,9	0,5
Estonie	0,3	0,8	0,5
Chypre	0,2	0,8	0,6
Luxembourg	0,1	0,8	0,7
Malte	0,1	0,7	0,6

Note. Pour l'année 2004, on a employé les dates démographiques présentées dans „Population and Land Areas of the 27 member-states of the European Union”, in: <http://en.wikipedia.org/wiki>.

La situation de 2009, bien qu'elle ne soit pas tout à fait différente, présente quelques éléments de nouveauté. Les six premiers pays restent sous-représentés, avec quelques différences: pour la première fois, l'Allemagne (avec une situation un peu plus favorable, explicable par la baisse de son taux de population et le maintien des sièges dans les conditions d'un total très proche) n'est plus „en tête de la liste” des désavantagés, cédant la place à la France. Mais les choses ne resteront comme ça, car, après l'entrée en vigueur du Traité de Lisbonne, l'Allemagne perdra trois sièges et la France en gagnera deux, ce qui rétablira l'ordre de 2004. Le Royaume-Uni, l'Italie, l'Espagne et la Pologne se trouve dans des situations un peu plus défavorables (suite de la réduction de leurs sièges). Le Traité de Lisbonne continuera la tendance négative pour la Grande Bretagne et l'Italie, mais il mettra l'Espagne dans une position bien meilleure que celle de 2004. Parmi les favorisés il n'y a pas de mouvements majeurs, seulement un morcelage plus fort: dès maintenant, aucun pays n'aura plus une disproportion supérieure à 1, l'Hongrie, avec 0,99, étant le plus grand

bénéficiaire. Après Lisbonne, celle-ci baissera à 0,94 et elle partagera la position avec la Bulgarie.

La Roumanie, qui a participé pour la première fois aux européennes à terme, a pris la place des Pays-Bas, en tant que l'état avec la représentation la plus exacte: avec 4,45% de la population et 4,48% des sièges, nous enregistrons une disproportion de 0,03 (les Pays-Bas reste sur la deuxième place, avec 0,06). Selon le nouveau traité, la Roumanie gardera sa place mais, à cause de l'augmentation du total et du maintien de son nombre de représentants, aura dès lors une disproportionnalité négative; elle passera donc du statut de pays le moins avantage à celui de pays le moins désavantagé.

Un dernier cas particulier que l'on veut retenir ici est celui de l'Irlande. En 2004 elle avait 0,9% de la population et 1,8% des sièges, donc une disproportionnalité de 0,9, diminuée à 0,64 en 2009, mais que le Traité de Lisbonne augmentera à 0,77. Rien d'extraordinaire à première vue, mais il ne faut oublier qu'il s'agit de l'état qui a protesté dès 1979, quand il avait un bénéfice de 2,5. Si l'on ajoute le fait que l'Irlande est le seul pays qui n'a pas ratifié le Traité (il l'a rejeté une fois par référendum), les choses apparaissent assez compliquées pour l'avenir.

Tableau 5: Populations, sièges et disproportionnalités en 2009 (l'Europe des 27)

Pays	% de la population de l'UE	% des sièges du PE	Disproportionnalité
Allemagne	16,5	13,45	-3,05
France	13,02	9,78	-3,24
Royaume-Uni	12,19	9,78	-2,41
Italie	12,03	9,78	-2,25
Espagne	9,24	6,79	-2,45
Pologne	7,7	6,79	-0,91
Roumanie	4,45	4,48	0,03
Pays-Bas	3,33	3,39	0,06
Grèce	2,15	2,98	0,83
Portugal	2,14	2,98	0,84
Belgique	2,08	2,98	0,9
Rép. Tchèque	2,06	2,98	0,92
Hongrie	1,99	2,98	0,99
Suède	1,81	2,44	0,63

Autriche	1,64	2,31	0,67
Bulgarie	1,46	2,31	0,85
Danemark	1,10	1,77	0,67
Slovaquie	1,08	1,77	0,69
Finlande	1,05	1,77	0,72
Irlande	0,83	1,63	0,8
Lituanie	0,71	1,63	0,92
Lettonie	0,45	1,05	0,6
Slovénie	0,4	0,95	0,55
Estonie	0,26	0,82	0,56
Chypre	0,16	0,82	0,66
Luxembourg	0,09	0,82	0,73
Malte	0,08	0,68	0,6

Tableau 6: Populations, sièges et disproportionnalités après l'entrée en vigueur du Traité de Lisbonne

Pays	% de la population de l'UE	% des sièges du PE	Disproportionnalité
Allemagne	16,5	12,8	-3,7
France	13,02	9,87	-3,15
Royaume-Uni	12,19	9,73	-2,46
Italie	12,03	9,73	-2,3
Espagne	9,24	7,2	-2,04
Pologne	7,7	6,8	-0,9
Roumanie	4,45	4,4	- 0,05
Pays-Bas	3,33	3,47	0,14
Grèce	2,15	2,93	0,78
Portugal	2,14	2,93	0,79
Belgique	2,08	2,93	0,85
Rép. Tchèque	2,06	2,93	0,87
Hongrie	1,99	2,93	0,94
Suède	1,81	2,67	0,86
Autriche	1,64	2,53	0,89
Bulgarie	1,46	2,4	0,94
Danemark	1,10	1,73	0,63
Slovaquie	1,08	1,73	0,65
Finlande	1,05	1,73	0,68
Irlande	0,83	1,6	0,77
Lituanie	0,71	1,6	0,89
Lettonie	0,45	1,2	0,75
Slovénie	0,4	1,07	0,67
Estonie	0,26	0,8	0,54
Chypre	0,16	0,8	0,64
Luxembourg	0,09	0,8	0,71
Malte	0,08	0,8	0,72

Note. Pour l'année 2009 (y compris pour la situation hypothétique de l'entrée en vigueur du Traité de Lisbonne), on a employé les dates démographiques fournies par l'EUROSTAT, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>.

Une certaine mesure

On ne dispose pas encore d'une méthode pour mesurer le degré général de la disproportionnalité au niveau du PE. Tout ce qu'on peut faire, pour le moment, est d'adapter les indices

employés en science politique pour l'évaluation de la disproportionnalité des systèmes électoraux nationaux.

On pense surtout à l'indice Gallagher (G). Celui-ci est assez difficile à calculer¹¹, mais il a l'avantage de surprendre d'une manière assez précise la disproportionnalité là où il y a des systèmes partisans divisés, où peu de partis enregistrent des différences importantes entre votes et sièges et les autres, toujours bien plus nombreux, ont des différences presque insaisissables. Les premiers ont un poids plus important dans la formule. L'association avec le cas de l'UE est évidente: si on remplace les partis avec les états-membres et les votes avec le taux de population de chaque état on peut obtenir des résultats suggestifs. Le seul problème est que l'originalité de l'application de la méthode, aussi bien que l'originalité du système communautaire ne permettent aucune comparaison. Il reste quand même la possibilité de surprendre, à l'aide des indices, l'évolution de la (dis)proportionnalité des élections européennes.

Tableau 6: Indices de la disproportionnalité des élections européennes

Année \ G	1979	1989	1999	2004	2009	Lisbonne
G	4,37	4,24	4,49	5,13	4,91	5,06

La tendance est claire et elle n'a besoin d'aucun commentaire; elle peut être résumé ainsi: la disproportionnalité a été assez grande dès le début (trop grande pour un système dit proportionnel) et elle est devenue encore plus grande après les élargissements des années 2000.

¹¹ Il est calculé comme racine carrée de la moitié de la somme des carrés des différences d'entre les taux de votes et les taux de sièges parlementaires: $G2 = 1/2 \sum (v_i - s_i)^2$ (Arend Lijphart, *op. cit.*, p. 154).

Il faut obligatoirement préciser que les dates du Tableau 6 ne représentent que les disproportionalités *de jure*, résultées de la architecture même du système. Elle est inévitable et minimale, car, en réalité, la disproportionnalité des processus électoraux a été plus élevée, à cause des cadres nationaux et de la participation faible, qui feront l'objet d'une analyse future.

Presque rien à faire

Ce qu'on doit retenir de cette démonstration est seulement le fait que, même par ses réglementations fondamentales en matière électorale, l'UE porte atteinte au principe de proportionnalité, qu'elle a assumé par la décision de 2002 et qu'elle veut défendre contre les possibles réglementations nationales contraires.

Y-a-t-il des solutions pour remédier la situation? Je le répond sans aucune hésitation: pas à court et, peut-être, ni à moyen terme.

Aujourd'hui, dans les conditions d'une proportionnalité parfaite, Malte ne pourrait avoir 6 sièges que si le total était de... 7500 (donc, dix fois le total actuel). Même pour avoir un seul représentant maltais, il faudrait avoir un total de... 1250. Le système de la *discrimination positive* est donc vital pour les petits états qui autrement seraient non-représentés. C'est un sacrifice qu'on ne peut pas (encore?) demander.

Si on étudie le rapport Lamassoure-Severin, on voit que les responsables européens connaissent bien les problèmes du système, mais ils ne peuvent proposer qu'une „amélioration des pratiques actuelles” (Adrian Severin), c'est-à-dire „parvenir à une formule quasi-mathématique, s'appliquant automatiquement pour les élargissements futures” (Alain

Lamassoure)¹². Jusqu'à ce moment, on établit les nombres de sièges par... négociation.

La disproportionnalité ne pourra disparaître qu'une fois avec la souveraineté des états-membres, c'est-à-dire par l'adoption correcte et complète de la logique fédérale.

Mais l'UE est prise dans un cercle vicieux, signalé dès les années '70: les états-membres pourraient accepter la proportionnalité pure seulement dans le cadre d'une Communauté pleinement réalisée. Mais pour cela, il faut que les états acceptent l'intégration totale, donc, parmi les autres principes, la représentation purement proportionnelle de la population¹³.

---

¹² „Vers une nouvelle répartition des sièges du PE”, *loc. cit.* Il y a quelques théories concernant l'établissement d'une formule de proportionnalité dégressive: celle des poids proportionnels avec la racine carrée de la population ou celle de la formation des cartels (Claus Beisbart, Luc Bovens, „Why Degressive Proportionality? An Argument from Cartel Formation”, September 23, 2005, dans <http://www.uni-kostanz.de/ppm/papers/cartelf.pdf>.

¹³ „Le pourquoi et le comment d'une élection”, in *loc. cit.*

Șomajul în contextul crizei economice actuale

Prep. univ. Veronica ION
Universitatea din Craiova
veronikaion@yahoo.com

Abstract : *Actuala criză financiară globală s-a transformat într-o problemă economică la nivel mondial, care la rândul său a condus la o serie de probleme social-economice, una dintre cele mai importante fiind dramatica creștere a ratei șomajului. Prin acest studiu se urmărește conturarea unei imagini de ansamblu a impactului șomajului asupra pieței internaționale a forței de muncă și evidențierea principalelor consecințe ale crizei economice pe piața muncii din România.*

Keywords: șomaj, criză financiară, piața muncii, declin economic

Criza financiară globală are consecințe grave asupra pieței forței de muncă, în special în țările cu venituri medii și este de așteptat să conducă la o „creștere dramatică” a numărului de șomeri, a persoanelor cu venituri mici și a celor care ocupă un loc de „muncă vulnerabil”.

Biroul Internațional al Muncii (ILO) estimează în raportul său anual „Global Trends raport (GET)”, că șomajul mondial va ajunge la 6,1% în anul 2009 față de 5,7% în anul 2007, ducând astfel la o creștere a numărului de șomeri cu 18 milioane față de anul 2007. Dacă situația continuă să se deteriorează față de anul 2007, la sfârșitul anului 2009, de la 30 la 50 de milioane de oameni ar putea fi disponibilizați, ceea ce corespunde unei creșteri de 6,5% și respectiv 7,1%.

În anul 2009, proporția celor cu loc de „muncă vulnerabil” ar putea crește considerabil, în cel mai pesimist scenariu ajungându-se la un nivel de 53% din populația angajată, în special în Asia.¹

De asemenea, numărul de salariați care au un venit sub 2 dolari pe membru de familie, pe zi, ar putea ajunge la 1,4 miliarde, ceea ce reprezintă 45% din populația mondială angajată. Cei mai mulți „angajați săraci” s-ar regăsi în Asia unde 55% din populația Asiei de Sud-Est și din zona Pacificului precum și 85% din cei aflați în Asia de Sud ar trăi în sărăcie extremă.

Într-un studiu realizat de către Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OECD), se preconizează că la sfârșitul anului 2009, rata șomajului va crește față de anul 2007 cu 2 puncte procentuale în Statele Unite, Marea Britanie, Islanda, Irlanda, Noua Zeelandă și Spania, iar în alte nouă țări, printre care se enumeră Franța, Italia, Canada și Australia, creșterea va fi cuprinsă între 1-2 puncte procentuale.

La nivel european, 90% din respondenți sunt îngrijorați de impactul crizei asupra economiei globale. Cel mai mare pesimism este înregistrat în Grecia și Slovacia cu o pondere a răspunsurilor de 98%, Cipru și Marea Britanie (97%), la polul opus aflându-se Portugalia

---

¹ Specialiștii susțin că angajații aflați într-un loc de „muncă vulnerabil” ar putea ajunge la 56% în Asia de Este, la 64% în Asia de Sud-Est și la 77% în Asia de Sud și zona Pacificului

(80%), Letonia și Italia, ambele înregistrând 85%.

Conform estimărilor Fondul Monetar Internațional rata medie a șomajului va crește în următoarele luni pentru a atinge maximum în al doilea semestru al anul 2010, de aproape 10% pentru prima dată de la începutul anilor 1990.

Potrivit estimărilor Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), aceste proiecții sugerează o creștere a numărului de șomeri de la 37,2 milioane în anul 2008 la mai mult de 57 de milioane de persoane în anul 2010.

Din cele mai recente studii ale Comisiei Europene, care acoperă continentul european până în luna iulie, se deduce că șomajul a crescut în mod continuu de la 7,5% în luna decembrie a anului trecut, până la 8,9% în luna iulie a anului 2009.

Studiul evidențiază că 21.526 de milioane de femei și bărbați de pe continentul european se aflau în șomaj în iunie, ceea ce denotă că numărul șomerilor a crescut cu aproximativ 2.370 de milioane de persoane față de primul trimestru al anului².

În decursul acestor luni cele mai mici rate ale șomajului s-au înregistrat în Olanda, Danemarca, și Austria³, în timp ce creșteri importante au fost observate în țări precum Spania, Ungaria, Suedia, Suedia, Letonia și Estonia.⁴

---

² Eurostat estimează că numărul de persoane șomere a ajuns la 18.412 milioane în luna Ianuarie, 19.156 milioane în luna Februarie, 20.154 milioane în luna Martie, 20.825 de milioane în luna Aprilie și 21.000 milioane în luna Mai.

³ Austria a înregistrat cea mai mare schimbare a ratei șomajului de la 7,9% în luna Ianuarie la 4,3% în luna Mai.

⁴ Șomajul a avut ponderea cea mai ridicată în Spania (de la o medie de 33% în luna Ianuarie, Februarie și Martie, la 18% în luna

De asemenea, în structura șomajului pe sexe au avut loc schimbări notabile. Statisticile oficiale indică faptul că bărbații au mai multe șanse să devină șomeri decât femeile, rata șomajului masculin aflându-se în creștere de la un an la altul, cea mai mare diferență fiind înregistrată în luna mai, când șomajului a crescut de la 6,4% în anul 2008 la 8.9% în anul 2009.

O situație similară a fost observată în cazul ratei feminine a șomajului, în luna martie a anului 2009, aceasta înregistrând o diferență de 2,1% față de anul 2008.

Experiența istorică sugerează că tinerii, imigranții, lucrătorii necalificați și cei în vârstă sunt cei mai afectați de șomaj.

Tinerii, în special cei sub vârsta de 25 de ani, sunt considerați a fi segmentul de populație cel mai vulnerabil la șomaj. De aceea, pe continentul european, șomajul în rândul tinerilor a ajuns la 19,6% în luna iunie, indicând o creștere de 2.3. % de la începutul anului 2009 și o diferență de 4,5% față de estimările din anul precedent. Cea mai mică rată a șomajului a fost înregistrat în Olanda (6,3%), la polul opus aflându-se Spania cu un procent de 36,5% și Lituania cu o rată de 31,0% în cel de-al doilea trimestru al anului 2009.

De asemenea, lucrătorii care dețin contracte temporare sunt în mod deosebit vulnerabili din punct de vedere economic. De exemplu, ocuparea forței de muncă sezonieră a scăzut cu mai mult de 8% în cel de-al treilea trimestru al anului 2008 în Spania, în timp ce în Franța a scăzut cu 10% în aceeași perioadă.

---

mai și iunie), Ungaria (22,9% în luna Ianuarie,), Suedia (22,9% în ianuarie, 24,1% în februarie) Letonia (29,3% și 16,3% în luna mai, 17,2% în iunie) și Estonia (15,6% în luna mai).

Într-un studiu efectuat de către Parlamentul European, prin interviuri directe cu 27. 218 cetățeni ai Uniunii Europene, de la mijlocul lunii ianuarie până la mijlocul lunii februarie, se evidențiază o preocupare colectivă pentru problema crizei. Aproximativ 90% din respondenți au susținut că există consecințe importante asupra economiei naționale, europene și mondiale.

Raportul indică faptul că aproape 56% dintre europeni se așteaptă să se confruntă cu dificultăți personale ca urmare a crizei financiare, în următorii 5 ani. Cele mai afectate țări sunt considerate a fi Grecia (89%), Ungaria (86%) și Lituania (77%), în timp ce Danemarca (15%), Finlanda (27%) și Olanda (28%) au înregistrat cele mai mici valori.

La nivelul Uniunii Europene, 25% din respondenți consideră că G8 ar combate cel mai eficient consecințele economice ale crizei financiare. G8 este percepută drept cel mai capabil instrument de către cel mai mare număr de respondenți din Olanda (36%), Germania (35%) și Suedia (34%), în timp ce cele din Malta (10%), România (11%) și Irlanda (12%) sunt cele mai pesimiste.

Pe de altă parte, peste 55% din respondenți consideră că alte instituții precum Uniunea Europeană, Statele Unite ale Americii, guvernele lor naționale și Fondul Monetar Internațional, sunt cele mai indicate soluții pentru ieșirea din criză.

Uniunea Europeană este considerat cel mai eficient de către 17% din populația din Grecia, Cipru și Polonia, în timp ce Marea Britanie, Suedia și Danemarca manifestă cel mai scăzut nivel de încredere.

Țări precum Suedia, Danemarca, Franța și Belgia susțin că Statele Unite ale Americii reprezintă instrumentul

principal de combatere a crizei, la polul opus fiind Grecia, Bulgaria și Lituania.

România, Marea Britanie și Irlanda, consideră că cea mai eficientă soluție o reprezintă guvernul național, cel care a primit cel mai mic procent din persoanele chestionate în Republica Cehă, Olanda și Bulgaria.

Un procent de 10% reprezentat de personale intervievate din Finlanda, Olanda, Letonia și Grecia au indicat Fondul Monetar Internațional ca cea mai capabilă instituție care să scoată lumea din impasul economic generat la nivel global de criza economică. Cel mai mare grad de scepticism cu privire la capacitatea Fondului Monetar Internațional de a face față crizei a fost obținute din partea Bulgariei, Suediei, Poloniei, Portugaliei și Irlandei.

Criza economică mondială este resimțită și în rândul populației din România, peste 81% dintre români apreciază că aceasta afectează într-o foarte mare măsură situația economică a țării.

Deși, numărul de șomeri ar putea ajunge la 600.000 la sfârșitul anului 2009, după aprecierile Ministrului Muncii, aceste estimări pesimiste ar putea fi evitate în cazul în care măsurile prevăzute de către actualul guvern vor avea efect. În caz contrar, estimările inițiale privind creșterea numărului de șomeri la 800.000, se vor adevăra.

În situația actuală, oamenii se bazează mai mult pe propriile forțe decât pe capacitatea guvernului de a gestiona criza și de a-i proteja. În urma unui studiu realizat de INSOMAR⁵, aproape 70% din populație acuză guvernul de criza internă cu care se confruntă țara, în

---

⁵ Studiul a fost realizat de INSOMAR în perioada 30 aprilie-5 mai 2009, pe un eșantion de 1212 persoane. Interviurile au fost realizate în 52 de zone urbane și 50 de zone rurale din 40 de județe și în București.

timp ce 21% din populație a atribuit starea de impas crizei economice și eșecurilor proprii ale populației.

Jumătate dintre cei chestionați susțin că România urmează o cale "greșită" și numai un sfert din cei chestionați susțin că se îndreaptă spre "bine".

Populația prezintă o atitudine constantă de pesimist în ceea ce privește estimările asupra situației actuale. Acest lucru este confirmat de rezultatele unui alt studiu realizat de INSOMAR la începutul lunii iulie, care indică o creștere de 10% în tendință de neîncredere în ceea ce privește viitorul României.

În cel de-al treilea trimestru al anului 2009, peste 80% din respondenți apreciază că economia națională și situația pieții muncii s-a deteriorat în comparație cu cea de anul trecut. Prin urmare, se micșorează segmentul de populație cu o atitudine progresivă, în timp ce proporția celor care consideră că situația este neschimbată cuprinde 10% dintre aceștia.

De asemenea, 50% din cei chestionați afirmă că propria lor viață și cea de familie este neschimbată față de acum un an, în timp ce 38% susțin că s-a agravat.

Analiza datelor studiului indică faptul că majoritatea cetățenilor percep în mod difuz propria bunăstare sub efectele crizei economico-financiare. La nivelul personal sau al familiei, efectele crizei sunt resimțite mai puțin intens în comparație cu percepția modului de manifestare a acesteia la nivelul întregii țări⁶.

Scăderea nivelului de trai este resimțită mai ales de vârstnici, reflectându-se pentru 42% dintre aceștia în viața personală și de familie, pentru

51,4% în situația financiară și pentru 53% în starea de sănătate. Așadar, se remarcă modul cum este evaluată calitatea vieții persoanelor în vârstă, aceasta fiind asociată cu percepția de venituri și cu starea generală de sănătate.

Faptul că, în grupa de vârstă ce cuprinde persoanele peste 65 de ani, proporția celor care consideră că piața forței de muncă s-a deteriorat este apropiat de cel înregistrat în alte grupe de vârstă, reprezintă un indiciu al conștientizării nivelului socio-economic al populației.

Rezultatele studiului ridică problema răspândirii unei stări de incertitudine financiară la nivelul întregii populației. În timp ce jumătate dintre cei intervievați afirmă că situația lor financiară s-a înrăutățit comparativ cu cea de anul trecut, cealaltă jumătate susține că situația lor financiară fie nu s-a schimbat, fie este în creștere.

Se remarcă o creștere a gradului de optimism a respondenților cu privire la viața de familie, la starea financiară, profesională și de sănătate. Astfel, perspectivele privind găsirea unei stări de echilibru sunt în creștere, peste 56% dintre respondenți considerând că acestea vor rămâne neschimbate

La sfârșitul lunii iulie, s-a înregistrat la nivel național cea mai semnificativă creștere a numărului de șomeri, mai ales datorită numărului mare de intrări pe piața muncii a absolvenților din promoția 2009 și datorită sfârșitului câtorva activități sezoniere.

Prin urmare, Agenția Națională pentru ocuparea forței de muncă (ANOFM) a înregistrat la sfârșitul lui iulie, o creștere cu 23.632 a numărului de șomeri, totalizându-se 572.562 de persoane șomere. Acesta reprezintă cel mai ridicat nivel al șomajului din aprilie 2006 și, astfel se apropie de estimările

⁶ Raport de analiză, *Percepția populației privind criza*, INSOMAR, ianuarie 2009

Ministerul Muncii cu privire la rata șomajului de la sfârșitul anului.

Începând cu sfârșitul anului 2008, piața muncii a fost caracterizată de creșteri și reduceri spectaculoase ale ratei șomajului în unele județe, ceea ce a condus la o alternare a „clasamentelor regionale ale șomajului.”

În luna iulie 2009, cele mai afectate județe au fost Vaslui, Mehedinți Alba, Dolj, Teleorman, Galați și Hunedoara, cu o rată a șomajului în jur de 9-10%.

Pe de altă parte, din cauza numărului mare de șomeri care nu și-au reînnoit cererile de indemnizație, s-a înregistrat o scădere considerabilă a numărului de șomeri în București (105 persoane), Vaslui (1317 persoane) și Bacău (952 persoane).

Schimbările ratei șomajului în cazul unor județe au fost influențate de diferiți factori: ritmul diferit de dezvoltare a economiei locale, închiderea sau restrângerea activității de pe unele platforme industriale, gradul diferit de urbanizare, dezvoltarea diferită a sectorului privat.⁷

Plecând de la statisticile Agenției Naționale pentru ocuparea forței de Muncă (ANOFM), s-a constatat modul cum contextul economic nefavorabil a condus la o scădere a numărului de șomeri neindemnizați. Prin urmare, la sfârșitul lunii iulie acesta a ajuns la 47%, fiind valoarea cea mai scăzută înregistrată de la începutul anului precedent.

Această situație este o consecință directă a creșterii ponderii populație care primesc ajutor de șomaj, aproximativ 308.000 de persoane fiind nevoite să-și

găsească un alt loc de muncă începând cu luna iulie.

Începând cu cel de-al treilea trimestru al anului 2009, mulți producătorii de textile, case de modă, companii petroliere, magazine alimentare, au concediat angajații într-o încercare de a compensa scăderea consumului. Întreprinderile mici și mijlocii românești au fost printre primele care au luat măsuri dure cu privire la personalul angajat, deoarece acestea nu au suficiente rezerve pentru a depăși criza economică.

Dinamica pieței muncii și a tendințelor privind rata șomajului feminin și masculin au cunoscut importante modificări în ultimele luni. Între lunile ianuarie și iulie rata medie a șomajului masculin a fost cu 0,64 puncte procentuale mai mare decât rata șomajului feminin, raportându-se o creștere de la 5,1% la 6,6% la rata șomajului masculin și o creștere de la 4,7% la 5,9% la rata șomajului feminin.

Criza economico-financiară face necesară o evaluare atentă a realității socio-economice. Ea s-a transformat într-o criză a șomajului, cu un puternic impact asupra economiei mondiale prin reducerea activității economice, de productivitate, reduceri de personal, proteste sociale.

În ultimele luni, rata șomajului a cunoscut o creștere considerabilă, specialiștii estimând că în perioada imediat următoare numărul celor care își vor pierde locul de muncă va fi din ce în ce mai mare.

---

⁷ Alina Bădulescu, Articol: *Șomajul în România. O analiză retrospectivă* (1991-2005)

Bibliografie selectivă:

1. Bogathz Z. (coord) *Manual de psihologia muncii și organizațională*, Editura Polirom, Iași, 2004
2. Preda, D. *Ocuparea forței de muncă și dezvoltare durabilă*, Editura Economică, București, 2006
3. Blaga, E. *Sociology of Labour Force, Evolutions of Labour Market*, 1 st Volume, Academia Greifswald;
4. Nica, E. *Strategii și politici de ocupare a forței de muncă în România*, Editura Economică, București, 2007
5. Bădescu, I. *Despre criză, în lumina teoriei succesului coexistente*, Editura Mica Valahie, București, 2009
6. Raboaca, Gh. *Piața muncii. Teorie și practică*; Muncă și progres social, București, 1990
7. *** Biroul Internațional al Muncii (ILO);
[http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm](http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm)
8. *** Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare (OECD)
9. *** Eurostat

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
10. *** Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM) www.anofm.ro
11. *** INSOMAR www.insomar.ro
12. *** Comisia Națională de Prognoză www.cnp.ro

Unemployment in the Context of the Current Economic Crisis

Assistant Professor Veronica ION

University of Craiova

veronikaion@yahoo.com

Abstract: *The current global financial crisis has turned into a global economic issue, which led to a series of social-economic problems, one of the most important being the dramatic increase of the unemployment rate. This study tries to present an overview of the unemployment impact on the international labor force market and to underlain the main consequences of the economical crisis on the Romanian labor market.*

Keywords: unemployment, financial crisis, labor market, economic decline,

The global financial crisis has serious consequences on the labor market, especially in the middle-income countries and it is expected to lead to a dramatic increase in the number of people joining the ranks of the unemployed, working poor and those in vulnerable employment.

International Labor Office (ILO) estimates in its annual Global Employment Trends report (GET) that the global unemployment rate would rise to 6.1 % in 2009 compared to 5.7 % in 2007, resulting in an increase of the number of unemployed by 18 million people in 2009 in comparison with 2007. If the situation continues to deteriorate unemployment in 2009 could increase over 2007 by a range of 30 million to more than 50 million workers, corresponding to an increase of 6.5 % and 7.1 %.

In 2009, the proportion of people in vulnerable employment could rise

considerably in the worst case scenario to reach a level of 53 % of the employed population, especially in Asia⁸.

Also, the number of people who are unable to earn above the 2 dollars per person, per day may rise up to 1.4 billion or 45 % of all the world's employed. Asia is believed to be the most affected continent, as 55 % of the population in the South-East Asia and the Pacific and 85 % in South Asia would have to face extreme poverty.

In a study conducted by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), at the end of 2009 unemployment rate is expected to be 2 percentage points higher compared to 2007 in the United States, the United Kingdom, Iceland, Ireland, New Zealand and Spain and between 1- 2 percentage points higher in nine other countries, including France, Italy, Canada and Australia.

At European level 90% of the respondents are concerned of the major crisis impact on the global economy. The highest pessimism is recorded in Greece and Slovakia with a share of the responses of 98%, Cyprus and the Netherlands (97%), at the opposite side being Portugal (80%), Latvia and Italy with 85%.

According to International Monetary Fund estimates the unemployment rate is projected to

---

⁸ Specialists argue that vulnerable employment could reach 56 % cent in East Asia, 64 % in South-East Asia and 77 % in the Pacific and South Asia.

increase further in the next months with the average unemployment rate peak at 10% in the second quarter of 2010, for the first time since the early 1990s.

According to the estimates of the Organization for Cooperation and Development (OECD), these projections suggest an increase in the number of unemployed persons from 37.2 million in 2008 to more than 57 million people in 2010.

From the latest data analysis covering the European continent in the period up to July 2009, a study realized by the European Commission shows that unemployment has increased constantly from 7.5% in December last year to 8.9% in June 2009.

The study shows that 21.526 million men and women in Europe were unemployed in June 2009, which shows an unemployed increased approximately by 2.370 million people from the first quarter of the year.

During these months the lowest unemployment rates were registered in the Netherlands, Denmark, and Austria¹⁰, while the most significant increases were registered in countries such as Spain, Hungary, Sweden, Sweden, Latvia and Estonia¹¹.

---

⁹ Eurostat estimates that the number of people joining unemployment reached 18.412 million in January, 19.156 million in February, 20.154 million in March, 20.825 million in April and 21.000 million in May.

¹⁰ Austria recorded the largest change in the unemployment rate from 7.9% in January to 4.3% in May

¹¹ Unemployment rate was the highest in Spain (from an average of 33% in January, February and March to 18% in May and June), Hungary (22.9% in January), Sweden (22.9% in January, 24.1% in February), Latvia (29.3% and 16.3% in May, 17.2% in June) and Estonia(15.6% in May).

In the structure of male and female unemployment important changes have been taking place. Official statistics indicate that men are more likely to become unemployed than women. Therefore, the trend in the male unemployment is rapidly increasing from one year to another; the biggest difference being register in May, when unemployment rose from 6.4% in 2008 to 8.9% in 2009.

A similar situation was also noticed in the female unemployment rate in March when it reached a 2.1 % difference between 2008 and 2009.

Historical experience suggests that youth, immigrants, low-skilled and older workers are more likely to bear the brunt of rising unemployment.

Young people have been the most affected, particularly those below the age of 25. Therefore, on the European continent youth unemployment reached 19.6% in June, indicating a rise of 2.3. % from the beginning of 2009 and a 4.5% difference from last year estimates. The lowest rate was registered in the Netherlands (6.3%), and the highest rates in Spain (36.5%) and Lithuania (31.0% in the second quarter of 2009).

Workers holding temporary contracts are also particularly vulnerable to the economic downturn. For example, temporary employment fell by more than 8% in the third quarter of 2008 in Spain and employment in temporary work agencies fell by 10% over the same period in France.

In a study conducted through interviews with 27. 218 EU citizens, by the European Parliament, from mid January to mid February, it is demonstrated a collective concern for the crisis problem. Almost 90% of respondents claimed that there are important consequences on the national, European and global economy.

The report shows that almost 56 % of Europeans are expecting to face personal difficulties due to the financial crisis, in the next 5 years. The most affected countries are believed to be Greece (89%), Hungary (86%) and Lithuania (77%), while Denmark (15%), Finland (27%) and Netherlands (28%) will recorded the lowest values.

At UE level, 25 % of the respondents consider that G8 could deal most effectively with the consequences of economic and financial crisis. G8 is perceived to be the most capable by the greatest number of respondents from Netherlands (36%), Germany (35%) and Sweden (34%), while those from Malta (10%), Romania (11%) and Ireland (12%) are the most pessimistic.

On the other hand, over 55% of the respondents believe that the crisis could be better resolved by other institutions, such as the European Union, the United States, their national government and the International Monetary Fund. The European Union is considered the most efficient by 17% of the population from Greece, Cyprus and Poland; meanwhile UK, Sweden and Denmark are showing the lowest level of trust. Countries such as Sweden, Denmark, France and Belgium argue that the most reliable is the United States, at the opposite side being Greece, Bulgaria and Lithuania. Romania, UK and Ireland believe that most efficient solution may come from the national government, solution which in turn received the lowest percentages from the respondents in the Czech Republic, Netherlands and Bulgaria.

Other 10% of the interviewed population from Finland, Netherlands, Latvia and Greece (14%) indicated the International Monetary Fund as most capable institution to deal with the economic deadlock generated by global

economical crisis. The greatest degree of skepticism regarding International Monetary Fund ability to cope with the crisis was obtained in Bulgaria, Sweden, Poland, Portugal and Ireland.

The world economic crisis is also felt among the population of Romania, over 81% of Romanian considering that it affects in a very large extent the country.

Although, the number of unemployed could reach 600,000 at the end of 2009, according to the Minister of labor, it is believed that these pessimistic estimates could be avoided if the measures provided by the current government will take effect. Otherwise, initial estimates regarding the increasing of the number of unemployed to about 800,000, will testify.

In this current situation, people rely more on themselves than on government capacity to manage crisis and to protect it. Following a study conducted by INSOMAR¹², almost 70% of the population blames the internal crisis on the government leading, while 21% of the population assigned the wrong direction to the economic crisis and to the failures of the population itself.

Romania is thought to go in a negative direction as half of the respondents consider that Romania is taking a "wrong" path and only one quarter believes that Romania is heading towards "good".

The population shows a constant attitude regarding the pessimist projections over the present situation. This is confirmed by the results of another study conducted by INSOMAR

---

¹² The study was conducted by INSOMAR during 30 April-5 May 2009, on a sample of 1212 people. Interviews were conducted in 52 urban and 50 rural areas of 40 counties and in Bucharest.

at the beginning of July that indicates a rise of 10 % in the trend of distrust regarding the direction in which Romania is heading.

In the third quarter of 2009, over 80% of respondents believe that the development of economy and labor market situation has deteriorated in comparison with last year. By default, the segment of population that might feel progress is diminishing; the proportion of those who believes that the situation is unchanged from a year ago is approaching 10%.

Also, 50% of the interviewed state that their own life and their family is the same as a year ago, while 38% claim that it has worsen. The study indicates that most citizens perceive in a diffuse way their own welfare under the economic and financial crisis. This situation indicates that the personal effects of the crisis are felt less intensely compared to how it is perceived at national level¹³.

The most pregnant sense of wellbeing depreciation is felt by the elder population, especially in terms of personal life and family (42%), financial situation (51.4%) and health (53%). Therefore, it is notable how the quality of life of the elderly is still associated with perception of income and general health.

The fact that in the age group over 65 years the proportion of those who believes that the labor market has deteriorated is close to that recorded in other age groups is a strong indication of awareness of the social-economic population level.

The results of the study raises the issue of a financial uncertainty spread among the population. While half of those interviewed stated that their financial situation has worsened

compared with last year, the other half claimed that their financial situation is not changed, or is increasing.

People estimates on their family life, financial, professional and health situation are more optimistic. Thus, prospects for stability are increasing, over 56% of respondents considering that they will remain unchanged.

At the end of July, the national unemployment rate registered the most significant increase in the number of unemployed due mainly to the large number labor market entrance of graduates Promotion 2009 and the end of some seasonal activities.

Therefore, at the end of this month, the number of unemployed counted by the local labor force agency ANOFM increased by 23.632 to 572.562. This is the maximum level since April 2006 and therefore approaching the Labor Ministry estimations for the unemployment rate at the end of the year.

Since the end of 2008, the labor market was characterized by spectacular growth and reduction of unemployment in some counties, leading to an alternation of "regional rankings of unemployment." In July 2009, the most affected counties were Vaslui, Alba Mehedinti, Dolj, Teleorman, Galati and Hunedoara, with an unemployment rate around 9-10%. On the other hand, due to the large number of unemployed who do not have renewed the requests for allowance, there was noticed a considerable decrease in the number of unemployed in Bucharest (105 persons), Vaslui (1317 persons) and Bacău (952 persons).

The change of the unemployment rate in some counties have been influenced by several factors such as the different pace of development of the local economy, the closure or restriction of activity on some

---

¹³ Analysis Report, *Public perception of the crisis*, INSOMAR, January 2009.

industrial platforms, different degrees of urbanization, the development of other private sector.¹⁴

According to the Labor Force Occupation Agency estimations, the unfavorable economic context has led to a decrease in the number of unemployed who do not receive any financial aid. Therefore, at the end of July, it reached 47%, the lowest value registered since the beginning of 2008.

This situation is a direct consequence of the increasing share of people receiving an unemployment allowance, almost 308.000 persons being forced to find another job starting with July. Starting with the third quarter of 2009, many textile producers, fashion, oil, food chains companies have given up employees in a bid to make up for declining consumption. Small and medium-sized Romanian enterprises have been the first to take tougher measures regarding the personnel, as they have no sufficient reserves to help them through the economic crisis.

Labor market dynamics and trends of female and male unemployment have witnessed important changes in the last months. Between January and July 2009, the male unemployment rate averaged 0.64 percentage points higher than the female rate, reporting an increase from 5.1 to 6.6 in the male unemployment rate and a growth from 4.7% to 5.9% within the female jobless rate.

Economic and financial crisis makes it necessary to attempt an assessment of socio-economic reality. Financial crisis has turned into an unemployment crisis with a strong impact on the global economy by

reducing economic activity, decreases productivity, reductions in staff, social protest.

In the last few months world unemployment rate experienced a considerable growth, experts estimate that in the immediate period the number of people who will lose their job will be increasingly high.

Bibliography:

1. Bogathz Z. (coord) *Manual de psihologia muncii și organizațională*, Polirom, Iași, 2004
2. Preda, D., *Ocuparea forței de muncă și dezvoltare durabilă*, Economică, Bucharest, 2006
3. Blaga, E. *Sociology of Labour Force, Evolutions of Labour Market*, 1 st Volume, Academia Greifswald
4. Nica, E. *Strategii și politici de ocupare a forței de muncă în România*, Economică, Bucharest, 2007
5. Bădescu, I. *Despre criză, în lumina teoriei succesiuni coexistente*, Mica Valahie, Bucharest, 2009
6. Raboaca, Gh. *Piața muncii. Teorie și practică*; Muncă și progres social, Bucharest, 1990;
7. *** International Labor Office (ILO) [http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm](http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm)
8. *** Organization for Cooperation and Development (OECD)
9. *** Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
10. *** The National Employment Agency (ANOFM) www.anofm.ro
11. *** INSOMAR www.insomar.ro
12. *** National Commission of Prognosis www.cnp.ro

¹⁴ Alina Bădulescu, Article: *Unemployment in Romania. A retrospective analysis (1991-2005)*

Aspecte socio-demografice ale Câmpiei Segarcea

Conf.dr. Costela IORDACHE
Cristiana VÎLCEA, Cristina MARA, Mihaela LICURICI
Universitatea din Craiova
costelaiordache@yahoo.com

Abstract: *This study makes reference to the number of inhabitants, birth rate, mortality, natural growth, the structure of population on age groups, on sexes and the social-economic structure of category of settlements. The data used had been taken from the Regional Statistical Department in Dolj and they had been processed in order to analyze the major demographic processes. The Segarcea Plain ranges among the regions which have registered a serious decrease of the number of the population in the last decades, with negative consequences at a social and economic level. The analysis of the numerical evolution of the population during the period comprised between 1966 and 2005 registers a tendency of rapid population decrease. Also, the data concerning the evolution of the age groups and gender structure at the level of the entire Segarcea Plain outline the existence of a clearly demographical aging of the population.*

Key words: population, demographic evolution, Segarcea Plain

1. Introducere

Câmpia Segarcea este situată în partea centrală a Câmpiei Olteniei și reprezintă extremitatea estică a Câmpiei Desnățui. Se desfășoară în direcția nord-sud, având în componență un areal piemontan în treimea nordică, urmat de o succesiune de terase bine dezvoltate. Se

desfășoară între văile Jiului la est și Desnățui în vest, Podișul Getic în nord și Lunca Dunării în sud.

Condițiile naturale și social-economice favorabile au constituit elemente determinante în procesul de populare a Câmpiei Segarcea, în apariția și dezvoltarea așezărilor umane încă din cele mai vechi timpuri. În prezent, în depresiune există 55 de sate, majoritatea situate de-a lungul Jiului și Desnățuiului. Acestea sunt grupate în 19 comune[♦], la care se adaugă orașul Segarcea care reprezintă, de altfel, principalul centru polarizator al zonei. Permanentă legătură care a existat între orașul Segarcea (are acest statut din anul 1968) și regiunea înconjurătoare extinsă până la Valea Dunării, este evidențiată de utilizarea în vorbirea curentă a expresiei „zona Segarcea”. Faptul că câmpia a preluat numele localității în jurul căreia a gravitat, subliniază rolul important pe care Segarcea l-a avut de-a lungul timpului în acest spațiu. Datorită faptului că vetrele și moșiile unor sate aparținătoare unor comune se întind și în zona deluroasă din nord-vest, respectiv Dealurile Amaradiei din Podișul Getic, depășind astfel limitele fizico-geografice ale Câmpiei, în abordarea aspectelor socio-demografice s-a ținut cont de limita administrativă a Câmpiei.

[♦] ¹ Cârna
² Întorsura

2. Obiectivele studiului

Prezentul studiu are următoarele obiective: să prezinte evoluția numerică a populației din Câmpia Segarcea pe o perioadă de aproape patru decenii, pe ansamblul său și pe unități administrative; să analizeze dinamica naturală a populației în profil general și teritorial; să redea distribuția populației după grupele de vârstă și sexe, precum și structura sa socio-economică; să identifice arealele cu vulnerabilități demografice.

3. Material și metodă

Pentru elaborarea acestui studiu am folosit ca materiale de bază datele statistice de la Direcția Regională de Statistică Dolj și de la Primăria orașului Segarcea. Aceste date se referă la numărul de locuitori, natalitate, mortalitate, bilanț natural, structura populației pe grupe de vârstă, pe sexe și socio-economică, pe categorii de localități. Prelucrarea informației statistice a urmărit perioada 1966 – 2005 pentru care s-a calculat ratele natalității, mortalității, bilanțul natural, raportul de masculinitate. De asemenea, organizarea datelor statistice a urmărit cele trei mari grupe de vârstă (0 – 14 ani; 15 – 19 ani;

60 ani și peste) pentru care s-au calculat indicii de structură corespunzători. În funcție de valorile indicatorilor demografici am realizat diagrame și hărți care vizează situația la nivelul zonei studiate sau a unor unități administrative. Din lipsă de date, analiza s-a făcut conform organizării administrativ teritoriale, de până în anul 2004 (cu 17 comune). Conform Legii 83/2004 din comuna Radovan s-a desprins comuna Întorsura iar din comuna Goicea s-a desprins comuna Cârna. Metodologia de cercetare s-a bazat pe utilizarea metodelor statistico-matematice, grupărilor pe intervale, corelațiilor statistice, grafică, analizei și sintezei.

4. Rezultate și discuții

Evoluția numerică a populației

Câmpia Segarcea se înscrie în rândul regiunilor care în ultimele decenii înregistrează o scădere puternică a numărului de locuitori, cu urmări negative în plan social și economic.

Analiza evoluției numerice a populației în perioada 1966 – 2005 consemnează tendința de reducere rapidă a populației; flancată de etape de creștere a numărului de locuitori, exceptând comuna Podari, toate celelalte unități administrative, inclusiv orașul Segarcea, cunosc acest proces de scădere a numărului de locuitori. (Tabel nr. 1)

Tabel nr. 1.: Evoluția numărului de locuitori în perioada 1966 – 2005

An Unit.adm.	1966	1977	1989	1992	2002	2005	2005/ 1966
Bârca	6,908	6,900	5,879	4,835	4,577	4,372	-2,536
Breasta	3,665	4,140	4,092	3,793	3,870	3,939	-274
Bucovăț	4,786	5,290	4,928	4,179	3,992	3,983	-803
Calopăr	5,103	5,359	4,730	4,106	3,943	3,896	-1,207
Cerăt	4,247	4,454	4,360	3,900	4,160	4,177	-70
Drănic	5,494	5,196	4,103	3,403	3,030	2,921	-2,573
Gighera	6,309	5,790	4,653	4,066	3,582	3,421	-2,888
Gângiova	4,804	4,569	3,747	3,153	2,864	2,765	-2,039
Giurguța	4,639	4,736	4,084	3,468	3,189	3,172	-1,467
Goicea	8,340	7,646	5,885	5,281	4,741	4,543 ¹	-3,797
Lipovu	3,888	4,022	3,698	3,379	3,279	3,318	-570
Măceșu de Jos	2803	2,620	2,218	1,959	1,607	1,526	-1,277
Măceșu de Sus	2,928	2,833	2,222	2,120	1,668	1,544	-1,384
Podari	5,961	6,568	6,630	6,295	6,429	6,583	+622
Radovan	5,244	5,247	4,486	3,482	2,921	2,892 ²	-2,352
Țuglui	3,148	3,528	3,441	2,978	2,902	2,833	-315
Valea Stanciului	10,238	9,791	8,381	6,992	6,270	6,081	-4,157
Total rural	88,505	88,689	77,537	67,389	63,024	68,048	-20,457
SEGARCEA	8,686	8,760	9,059	8,717	8,405	8,295	-391
TOTAL GENERAL	97,191	97,449	86,596	76,106	71,429	76,343	-20,848

Sursa: Direcția Regională de Statistică Dolj

¹ Cârna

² Întorsura

Dacă între primele două recensăminte ale perioadei analizate populația totală a crescut cu 286 persoane (0,3%), în intervalul următor se înregistrează o scădere cu 11,1%, ceea ce reprezintă 10.874 persoane. Declinul demografic se accentuează, astfel că între anii 1989 – 1992 apare un minus de 10.490 locuitori, adică o reducere cu 12,1% a populației totale. Trendul descendent se continuă și în intervalul dintre ultimele două recensăminte, când este consemnată o scădere cu 6,1% ceea ce reprezintă 4.677 locuitori. În ultimii ani se constată o redresare a potențialului demografic, în sensul că se înregistrează un plus de 2.723 persoane în trei ani, respectiv o creștere de 6,9%.

În aceste condiții, Câmpia Segarcea a înregistrat în anul 2005 cu 28.478 locuitori mai puțin ca în anul 1966, ceea ce înseamnă o reducere cu 29,3%. Dacă ne raportăm la mediile rezidențiale, populația rurală s-a redus cu 31,7% în timp ce în mediul urban scăderea a fost mult mai ponderată (numai cu 4,5%).

Analiza în profil teritorial evidențiază același proces de „golire” lentă, dar persistentă a așezărilor rurale, proces în care se înscrie și orașul Segarcea, însă în cazul acestuia scăderea este mai redusă. Chiar dacă și-a menținut în permanență statutul de „loc central” polarizând spațiul înconjurător, odată cu industrializarea puternică a Craiovei, el nu a mai avut capacitatea să contracareze forța de atracție a marelui oraș și să stopeze declinul demografic al localităților rurale din jur, el însuși fiind afectat de mișcări migratorii ale populației. La nivelul unităților administrative rurale, cele mai semnificative scăderi ale numărului de locuitori au fost consemnate în comunele Valea Stanciului (59,4%), Radovan (55,1%), Măceșu de Sus (47,3%), Drănic (46,8%), Gighera (45,8%), Măceșu de

Jos (45,6%) etc. Singura comună cu creștere demografică este Podari care în perioada analizată a înregistrat un plus de 622 persoane, numărul de locuitori din 2005 fiind aproape similar cu cel din 1977. Explicația evoluției numerice pozitive a populației constă în situarea localității în imediata vecinătate a municipiului Craiova sub a cărui influență social-economică se află.

Scăderea numărului de locuitori se datorează mișcării naturale și migratorii a populației. În primul rând, evoluția numerică a populației câmpiei a fost într-o măsură rezultatul sensului de evoluție a mișcării naturale, respectiv a celor doi indicatori reprezentativi; natalitatea și mortalitatea. Acești indicatori au înregistrat valori scăzute în cazul natalității și foarte ridicate în cazul mortalității. Creșterea mortalității se explică printr-o tendință mai veche de îmbătrânire a populației, favorizată în trecut de indicii mai scăzuți ai natalității, dar și de numeroasele plecări definitive ale populației în vârstă de muncă și de procreare. Astfel, bătrânii au ajuns să dețină o pondere ridicată în cadrul populației satelor, rezultând și valori ridicate ale mortalității în ultimii ani. În anul 2005, cele mai scăzute valori ale natalității erau înregistrate în comunele Măceșu de Jos (5,2%), Goicea (7,4%), Valea Stanciului (7,7%), Drănic (7,9%), aceste comune fiind și cele care înregistrau cele mai înalte cote ale natalității: Goicea (29,3%), Drănic (28,4%), Măceșu de Jos (27,5%), Valea Stanciului (23,7%), alături de comunele Radova (27,6%) și Gighera (25,1%). Astfel, Câmpia Segarcea înregistrează un bilanț demografic negativ care dacă se va menține la cote ridicate și în următorii ani, va determina un regres puternic al numărului de locuitori. Totuși, analizând mișcarea naturală a populației din anul 2005 față de 1992, se observă o ușoară creștere a valorii natalității în câteva

comune: Bucovăț (11,5‰ față de 9,1‰), Goicea (11,0‰ față de 6,5‰), Lipov (18,7‰ față de 12,4‰), Măceșu de Sus (8,4‰ față de 6,6‰) și Radovan (13,0‰ față de 10,9‰). Pe fondul unei mortalități ridicate, bilanțul demografic natural rămâne negativ atât la nivelul întregii câmpii, cât și în mediul rural și în orașul Segarcea. Singurele comune care au înregistrat în ultimii ani și sporuri naturale pozitive sunt Lipov și Cerăt, fenomen care poate fi explicat prin prezența unor mari comunități de romi (35,3% din populația totală din Lipov și 29,3% în cazul Cerăt). În ceea ce privește comportamentul demografic al romilor este cunoscută natalitatea specifică acestei etnii, superioară populației majoritate și care a influențat pozitiv valoarea natalității comunelor respective.

O altă cauză care a determinat scăderea numărului de locuitori în ultimele decenii este mișcarea migratorie a populației. Aceasta este corelată cu specificul economic al câmpiei și al zonelor înconjurătoare. Astfel, ritmul mai redus al modernizării în cadrul așezărilor umane din regiunea studiată față de afirmarea puternică a centrului polarizator regional Craiova, situat și foarte aproape (25 km) a generat dezechilibre geo-economice care au declanșat o amplă mișcare migratorie a populației. Această deplasare definitivă a populației a avut o serie de efecte în lanț pe plan demografic: transferul de forță de muncă de la sat la oraș, îmbătrânirea populației și feminizarea acesteia, natalitatea scăzută, mortalitatea ridicată. Majoritatea satelor au în prezent o structură îmbătrânită și înregistrează un profund dezechilibru pe sexe. Mișcările migratorii definitive au caracterizat, îndeosebi deceniile șase, șapte și opt, începând imediat după procesul de colectivizare a agriculturii. Dacă în anul 1992, bilanțul migratoriu era de 7,2‰ cu valori mai mari la nivelul comunelor

Bârca (11,2‰) și Valea Stanciului (10,8‰), începând cu anul 1996 se observă o creștere a numărului celor veniți în comparație cu cei plecați. În anul 2005 la nivelul mediului rural soldul migratoriu era pozitiv (1,6‰) cu un plus de 110 sosiți. Soldul migratoriu negativ (-2,2‰) al orașului Segarcea diminuează valoarea indicatorului la nivelul întregii câmpii care rămâne totuși pozitiv (1,2‰). Bilanț migratoriu negativ au înregistrat următoarele comune: Lipov (-6,9‰), Măceșu de Jos (-5,2‰), Bârca (-2,5‰) și Calopăr (-1,8‰). În situație contrară se găsesc comunele Goicea (8,8‰), Bucovăț și Drănic (8,8‰), Giurgița (6,0‰), Podari (5,8‰), Valea Stanciului (4,3‰) ș.a. În ceea ce privește persoanele care se stabilesc în Câmpia Segarcea, o zonă slab dezvoltată economic în care agricultura este activitatea de bază, este de precizat faptul că aceștia sunt integrați în fenomenul de re-emigrare a populației spre locurile natale din care au plecat. Acest indiciu are, însă, valori relativ scăzute și cuprinde îndeosebi populația vârstnică sau adulții în jurul vârstei de 50 ani care se întorc la casele părăsite cu mult timp în urmă, datorită, în general, veniturilor mici ce nu le permit un trai decent în oraș. Redistribuirea terenurilor agricole după 1990 a favorizat „returul proprietarilor de pământ” dar în foarte puține cazuri. Lipsiți de mijloace de lucru, cei mai mulți dintre proprietari și-au lăsat pământul într-o asociație ori rudelor rămase în sat sau, uneori, l-au abandonat. Bilanțul migratoriu din ultimii ani poate fi explicat și prin scăderea accentuată a plecării tinerilor care, după ce își finalizează studiile, de regulă cele liceale, din lipsa resurselor financiare dar și datorită dificultăților întâmpinate în găsirea unui loc de muncă, nu își mai permit să rămână în orașe și se reîntorc în localitățile din care au plecat.

Mutații în structurile socio-demografice. Câmpia Segarcea nu a înregistrat dezechilibre majore în ceea ce privește structurile socio-demografice. În ultimele decenii au apărut însă unele modificări mai ales în structura populației pe grupe de vârstă și sexe și în cea social-economică, generate în cea mai mare parte de dezechilibrele economice care au apărut în zona studiată și în vecinătatea acesteia. Aceste disparități economice au determinat deplasări de populație îndeosebi tânără, aptă de procreare și au lăsat în urmă o populație îmbătrânită, cu tendințe de feminizare care ridică probleme de ordin social și economic. **Structura pe grupe de vârstă și sexe.** Datele privind evoluția structurii populației pe grupe de vârstă și sexe, pe ansamblu, pun în evidență existența unei populații clare de îmbătrânire demografică. Principalul factor care a imprimat a anumită structură pe grupe de vârstă și sexe a populației a fost mișcarea migratorie cu caracter definitiv care a afectat puternic aria de polarizare a municipiului Craiova în deceniile trecute. Din punct de vedere

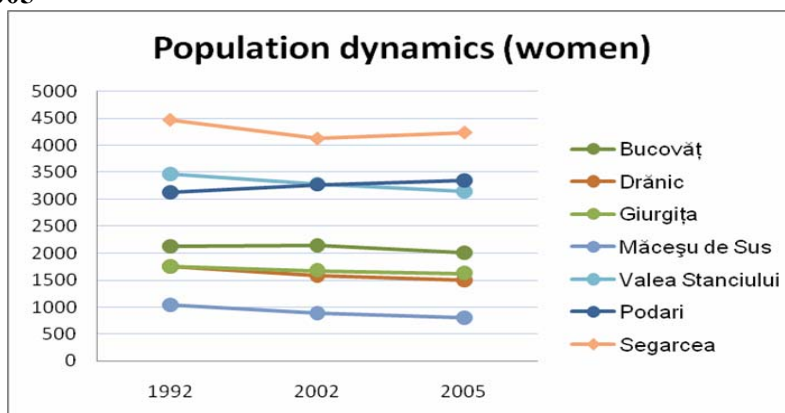
al structurii pe sexe a populației, dominantă este cea feminină. Dacă în anul 1966, ponderea feminină era de 53% din totalul populației, în 1992 reprezenta 50,7% pentru ca la recensământul următor să urce la 51,5%, iar în anul 2005 la 52,6%. **(Tabel nr. 2)** Această situație se regăsește în majoritatea comunelor din câmpie: Gighera (52,7%), Măceșu de Sus (52,4%), Bârca (52,3%), Valea Stanciului (51,9%), Drânic (51,5%), Radovan (51,4%) etc. **(Fig. nr. 1)** În anul 1992, populația feminină era dominantă în toate unitățile administrative cu excepția comunelor Țuglui (49,6%) și Cerăt (49,8%). În 2002, ponderea deținută de populația feminină era superioară celei masculine în toate comunele și în orașul Segarcea. În anul 2005, procentul femeilor în totalul populației scade în mediul rural, exceptând comuna Podari unde progresia este nesemnificativă (0,2%). Ponderea femeilor din orașul Segarcea a avut o dinamică ascendentă de la 50,6% în 1992 la 51,3% în 2005.

Tabel nr. 2: Evoluția numărului de femei și ponderea acestora din populația totală în perioada 1992 – 2005.

Administrative unit	Women					
	1992		2002		2005	
	no	%	no	%	no	%
Bârca	2,446	52.0	2,313	52.4	2,186	52.3
Breasta	1,909	50.7	1,955	50.2	1,941	49.4
Bucovăț	2,115	50.5	2,139	50.7	2,006	50.5
Calopăr	2,059	50.4	2,000	50.2	2,937	49.8
Cerăt	1,902	49.8	1,970	50.4	2,096	50.3
Drânic	1,758	51.8	1,587	51.6	1,499	51.5
Gighera	2,108	52.7	1,914	53.0	1,798	52.7
Gânciova	1,643	52.6	1,522	51.9	1,435	50.5
Giurgîța	1,749	51.9	1,677	52.1	1,626	51.5
Goicea	2,754	53.0	2,484	52.5	2,343	51.8
Lipovu	1,696	51.5	1,622	51.3	1,675	50.6
Măceșu de Jos	9,123	51.6	851	51.4	775	51.0
Măceșu de Sus	1,039	52.5	886	52.1	808	52.4
Podari	3,132	50.2	3,275	50.8	3,353	51.0
Radovan	1,801	51.4	1,691	51.5	1,481	51.4
Țuglui	1,482	49.6	1,533	51.5	1,437	50.7
V. Stanciului	3,468	51.4	3,281	52.0	3,141	51.9
Total rural	33,973	51.4	32,7	51.5	31,537	51.2
Segarcea	4,475	50.6	4,126	51.2	4,239	51.3
TOTAL	38,448	50.7	38,826	51.5	36,776	52.6

Sursa: Direcția Regională de Statistică Dolj – prelucrare

Figura nr. 1. Evoluția numărului de femei în unele localități din zona analizată în anii 1992, 2002, 2005

Ponderea mai mare a populației feminine se explică prin dezechilibrele puternice care apar între cele două sexe, îndeosebi la grupa de populație vârstnică. Cum această grupă de vârstă deține o pondere ridicată din totalul populației câmpiei, dezechilibrele dintre populația feminină și cea masculină sunt evidente.

Tendența de feminizare a populației este evidențiată și de raportul de masculinitate (masculinity ratio) care reprezintă numărul de bărbați care revin la 100 femei. Acest indicator a scăzut de la 97,4% (în 1992) la 94,1 bărbați la 100 femei (în 2002). Urmărind dinamica ratei de masculinitate la ultimele două recensăminte, vom constata că în 1992 ecartul extremelor era mai mare, minimul fiind de 89,8 înregistrat la Radovan, iar maximul de 114,8 caracteriza comunitatea din Măceșu de Jos. Valori supraunitare s-au înregistrat în comunele: Cerăt (105,4), Măceșu de Sus (104,0), Podari (101,0) și Țuglui (100,9), care concentrează cca. o pătrime din totalul populației masculine din regiunea studiată. Sub media câmpiei se situează comunele Goicea (91,8%), Gângiova (91,9), Gighera (92,9), Drănic (93,6) ș.a. La recensământul următor indicele de masculinitate cunoaște rate ceva mai diminuate, care oscilează între

88,8 la Gighera și 99,1 la Calopăr. S-au înregistrat mici creșteri la Gângiova și Radovan unde ponderea femeilor a scăzut cu 0,9% respectiv 4,3%. Evoluție staționară s-a semnalat la Bucovăț, Calopăr, Drănic și Goicea, toate celelalte comune cunoscând regresii, mai semnificative fiind în cazul Măceșu de Jos (20,3%), Măceșu de Sus (12,2%), Bârca (7,1%), Țuglui (6,6%) și Giurgiuța (6,4%)

Cunoașterea repartiției populației pe grupe de vârstă are o mare importanță deoarece ea reflectă situația actuală și de perspectivă, cu tendințele de întinerire sau îmbătrânire demografică, ceea ce dă posibilitatea evaluării potențialului forței de muncă.

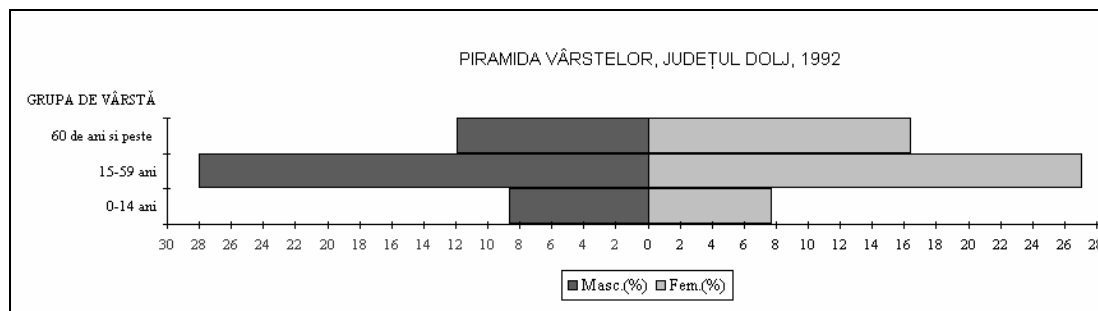
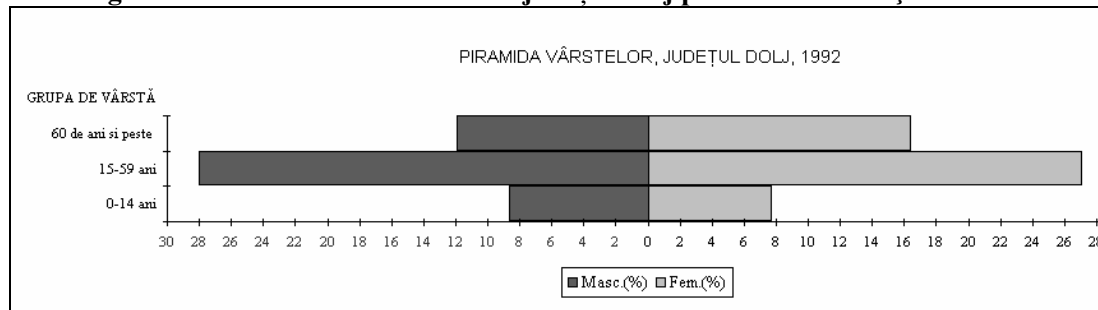
Analiza structurii potențialului demografic după grupele de vârstă (**Tabel nr. 3**) în anii 1966, 1992 și 2002 (**Fig. nr. 2**) arată că la nivelul zonei a predominat populația aptă de muncă, grupa adulților reprezentând 69,8% din totalul populației în 1966, după care a scăzut la 55,5% respectiv 51,5% la ultimul recensământ. În ultimul an de referință, grupa adulților deținea cele mai mari ponderi în comunele Podari (60,1%), Breasta (57,8%), Țuglui (56,3%) și Cerăt (54,0%).

Tabel nr. 3. Structura populației după grupe de vârstă și sexe

Unitati administrative	Bărbați						Femei					
	0-14 ani		15-59 ani		60 > ani		0-14 ani		15-59 ani		60 > ani	
	nr	%	no	%	no	%	no	%	no	%	no	%
Bârca	919	19.6	2446	52.0	1330	28.4	845	19.1	2169	49.1	1397	31.8
Breasta	870	23.0	2215	58.0	684	18.1	876	22.5	2251	57.8	770	19.7
Bucovăț	760	18.1	2393	57.2	1033	24.7	756	18.0	2359	56.0	1104	26.0
Calopăr	771	18.9	2300	56.3	1009	24.8	861	21.6	1981	49.8	1239	28.6
Cerăt	870	22.8	2196	57.5	750	19.7	1023	26.2	2110	54.0	778	19.8
Drânic	403	11.9	1752	51.6	1241	36.5	427	13.9	1420	46.1	1229	40.0
Gighera	461	11.5	2011	50.3	1526	38.2	500	13.8	1536	42.5	1577	43.7
Gânciova	440	14.0	1618	51.8	1063	34.2	518	17.6	1312	44.7	1105	37.7
Giurguța	549	16.3	1795	53.3	1026	30.4	530	16.5	1649	51.2	1040	32.3
Goicea	582	11.2	2635	50.8	1971	49.2	642	13.6	2051	43.3	2034	43.1
Lipovu	710	21.6	1835	55.8	749	22.6	754	23.9	1562	49.4	844	26.7
Măceșu de Jos	180	10.2	963	54.5	623	35.3	211	12.7	768	46.4	676	40.9
Măceșu de Sus	221	11.2	1013	51.2	746	37.6	230	13.5	784	46.1	685	40.4
Podari	1222	19.6	3881	62.2	1135	18.2	1189	18.4	3876	60.1	1384	21.5
Radovan	480	13.7	1792	51.2	1231	35.1	510	15.5	1511	46.0	1262	38.5
Țuglui	558	18.7	1761	58.9	669	22.4	541	18.1	1690	56.3	748	25.6
Valea Stanciului	895	13.3	3792	56.2	2058	30.5	1051	29.0	2998	47.5	2265	23.5
Total rural	10891	16.5	36398	55.0	18844	28.5	11460	18.0	32027	50.3	20137	31.7
Segarcea	2023	23.6	5062	59.0	1496	17.4	1586	19.7	4798	59.4	1682	20.9
TOTAL	12914	17.3	41460	55.5	20340	27.2	13046	18.2	36825	51.5	21819	30.3

Sursa: Direcția Regională de Statistică Dolj – prelucrare

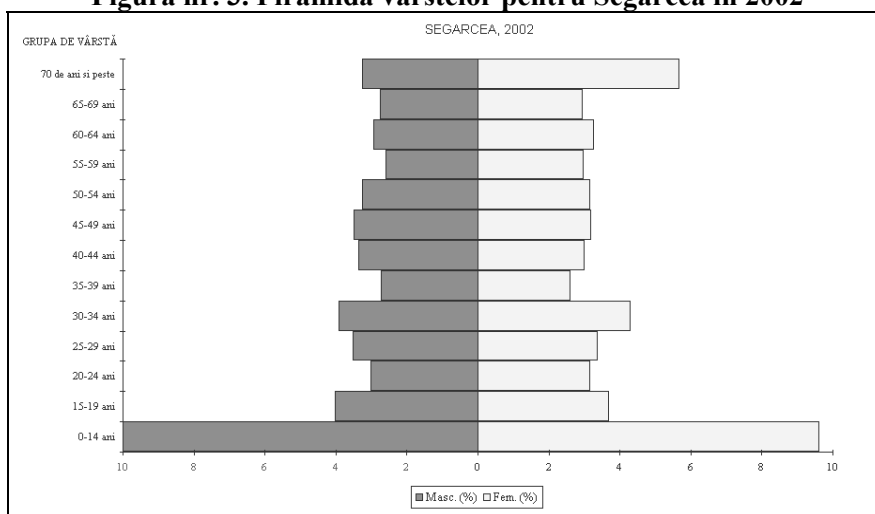
Figura nr. 2. Piramida vârstelor în județul Dolj pentru anii 1992 și 2002

Grupa tinerilor (0 - 14 ani) a scăzut atât ca număr absolut cât și ca pondere față de deceniul șase al secolului trecut, dar a crescut în a doua parte a perioadei analizate. În anul 2002, cele mai mari efective de tineri se găseau în comunele Valea Stanciului (29,0%) (**Fig. nr. 3**), Cerăt (26,0%), Lipov (23,9%) și Breasta (22,5%), la polul opus situându-se

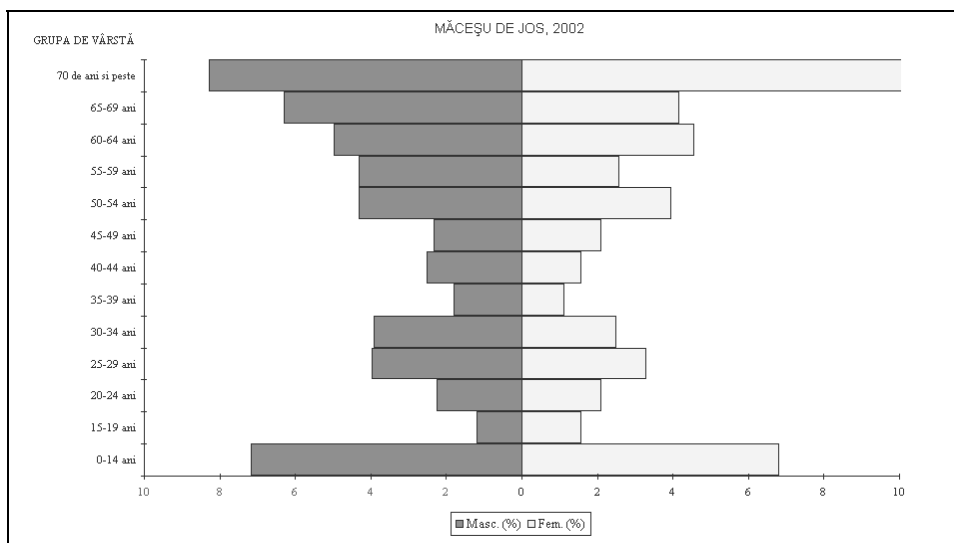
Măceșu de Jos (12,7%), Măceșu de Sus (13,5%), Gighera (13,8%) și Drănic (13,9%). Între anii 1992 – 2002, s-au semnalat progrese ale ponderii acestei grupe de vârstă în Valea Stanciului (cu 15,7%), Gângiova (3,6%), Cerăt (3,4%), Calopăr, Măceșu de Jos etc.

Figura nr. 3. Piramida vârstelor pentru Segarcea în 2002

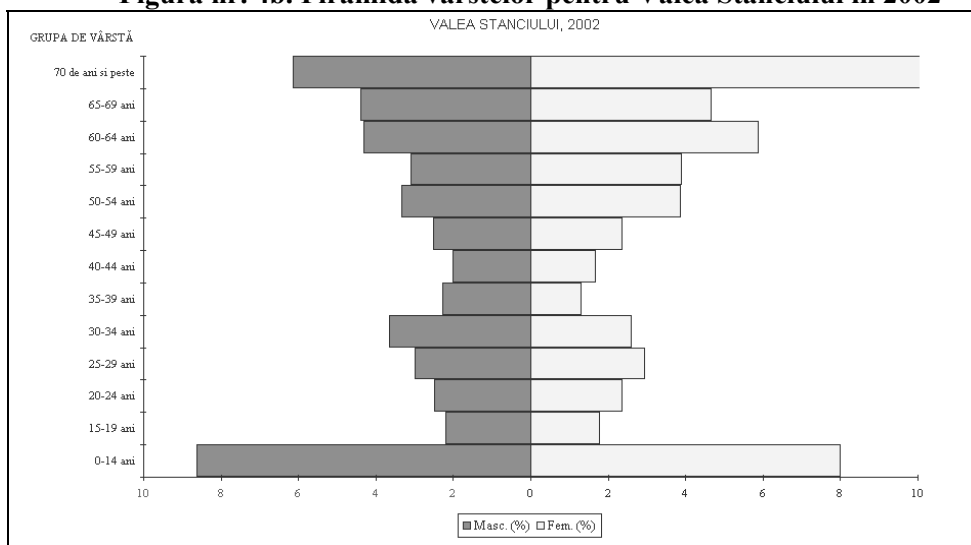

Populația vârstnică (60 ani și peste) a prezentat o evidentă tendință de creștere pe întreaga perioadă analizată, atât în număr absolut, cât mai ales ca pondere (16,7% în 1966, 27,2% în 1992 și 30,3% în 2002). Creșterea a fost mai accentuată în cazul orașului Segarcea de la 14,8% la 17,4% respectiv 20,9%. Acest lucru evidențiază clar fenomenul de îmbătrânire a populației, care se va intensifica în viitor, având în vedere ponderea ridicată a populației din cele două grupe de trecere 50 – 55 și 55 – 60 ani, anunțând astfel un proces de depopulare a satelor din Câmpia Segarcea. De remarcat este ponderea mare a vâstnicilor în comunele Gighera (38,2% în 1992, 43,7% în 2002), Goicea (49,2% - 43,1%), Măceșu de Jos (35,3% - 40,9%), Măceșu de Sus (37,6% - 40,4%), Radovan (35,1% - 38,5%), Giurgița (30,4% - 32,3%) etc.

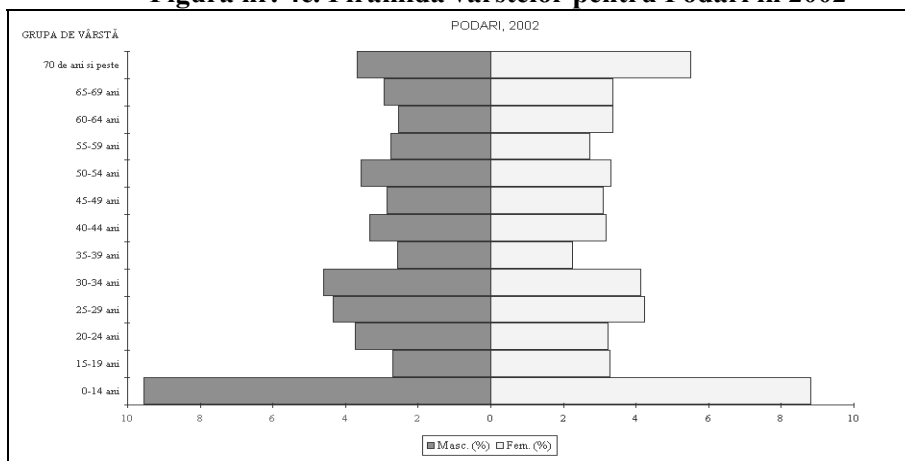
Figura nr. 4a. Piramida vârstelor pentru Măceșu de Jos în 2002

Figura nr. 4b. Piramida vârstelor pentru Valea Stanciului în 2002

Figura nr. 4c. Piramida vârstelor pentru Podari în 2002

Analiza indicelui de îmbătrânire demografică (**Tabel nr 4**), ce reprezintă raportul dintre cele două mari grupe de vârstă, cea tânără și cea vârstnică, ne poate furniza o imagine de ansamblu asupra tendinței de evoluție a așezărilor umane. În mediul rural, valoarea acestui raport a conturat încă din anul 1966, un tip demografic matur, care anunța pentru etapele următoare intensificarea fenomenului de îmbătrânire demografică. Este necesar ca acest raport să fie analizat atât sub aspect cantitativ, cât mai ales calitativ, pentru estimarea cât mai corectă a vitalității populației zonei, a potențialului forței de muncă actuală, dar mai ales în perspectivă, a gradului de

încărcare a populației active în raport cu cea întreținută de aceasta. Analizând Tabelul nr. 4 constatăm nu numai generalizarea procesului de îmbătrânire, dar și discrepanța valorică a acestui indice care oscilează între 62% la Cerăt și 267% la Măceșu de Jos. Cu un grad mai redus de îmbătrânire se înscriu comunele Breasta, Lipov, Podari și orașul Segarcea (fiecare sub 100%), în situație opusă aflându-se Măceșu de Sus, Gighera și Drănic (peste 200%). De menționat, este faptul că la ultimul recensământ, în toate unitățile administrative, valorile acestui indice au fost mai reduse decât în 1992. (**Fig. nr. 5**)

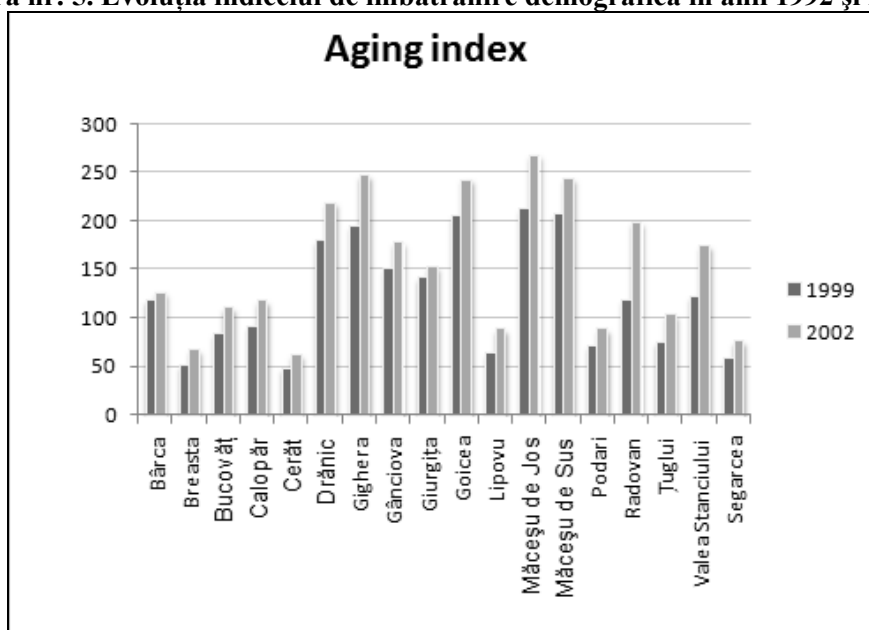
Tabel nr. 4. Indicele de îmbătrânire demografică și raportul de dependență de vârstă (2002)

Anul Unitate Administr.	2002			2002		
	< 20 ani	> 60 ani	Îd	$P_{<20} + P_{>60}$ years	P_{20+59} years	I_{dv}
Bârca	1109	1397	126	2506	2169	866
Breasta	1149	770	67	1919	2251	1173
Bucovăț	1008	1104	110	2112	2359	1117
Calopăr	1058	1239	117	2297	1981	862
Cerăt	1264	778	62	2042	2110	1033
Drănic	564	1229	218	1793	1420	792
Gighera	641	1577	246	2218	1536	693
Gânciova	623	1105	177	1728	1312	759
Giurgița	686	1040	152	1726	1649	955

Goicea	841	2034	242	2875	2051	713
Lipovu	956	844	88	1800	1562	868
Măceșu de Jos	253	676	267	929	768	827
Măceșu de Sus	282	685	243	967	784	811
Podari	1572	1384	88	2956	3876	1311
Radovan	638	1262	198	1900	1511	795
Țuglui	724	748	103	1472	1690	1148
Valea Stanciului	1304	2265	174	3569	2998	840
Total rural	14672	20137	137	3809	32027	920
Segarcea	2210	1682	76	3892	4798	1233
TOTAL	16882	21819	129	38701	36825	952

Sursa: Direcția Regională de Statistică Dolj – prelucrare

Figura nr. 5. Evoluția indicelui de îmbătrânire demografică în anii 1992 și 2002.

Ponderea din ce în ce mai mare a populației vârstnice are ca și consecință directă, creșterea numerică a populației neproductive și scăderea grupei populației demo-economice.

Structura populației pe grupe de vârstă poate fi analizată și prin *raportul de dependență de vârstă*, care exprimă dependența persoanelor tinere (0 – 20 ani) și vârstnice (60 ani și peste) de populația adultă. Valoarea acestui indice a fost de 726‰ în 1966, după care a crescut la 879‰ în 1992 și la 952‰ în 2002. La nivelul ultimului an de referință

dacă pe ansamblul câmpiei, 952 persoane tinere și vârstnice erau dependente de 1000 persoane de vârstă adultă, în mediul rural numărul persoanelor întreținute cobora la 920, pentru a urca la 1233 în orașul Segarcea. Presiunea populației întreținute asupra celei adulte, apte de muncă, a fost puternică în cazul comunelor Podari (1311‰), Breasta (1173‰), Țuglui (1148‰) și Cerăt (1033‰) (Tabelul nr. 2). Sub media valorică a spațiului rural se situează comunele Gighera (693‰), Goicea (713‰), Gângiova (759‰), Drănic și

Radovan (peste 790%), Măceșu de Sus, Măceșu de Jos, Valea Stanciului (peste 800%) ș.a.

Structura social-economică a populației. Structura economică a populației reprezintă un element important în definirea profilului economic al unei zone, al tipului funcțional al așezărilor, relevându-se gradul de participare al populației la activitatea productivă. În valorificarea resurselor naturale locale și în desfășurarea unei activități economice diversificate, populația activă are un rol esențial. Structura populației active este în raport direct cu structura pe grupe de vârstă, cu caracteristicile cantitative și calitative ale activităților social-economice care se desfășoară la nivel micro- și macroteritorial.

Urmărind ponderea populației active din totalul populației la nivelul câmpiei; la ultimele recensăminte (**Tabel nr. 5 / Fig. nr. 6**) nu se constată modificări semnificative. Regresia de șase procente active totale se datorează orașului Segarcea, unde ponderea acestei categorii demografice a scăzut de la 42,7% în 1992 la 27,8% în 2002, în timp ce în mediul rural s-a înregistrat o ușoară creștere de la 45,8% la 46,4%. În plan teritorial în 1992 se observă indici peste media zonei în cazul comunelor Măceșu de Jos (50,2), Cerăt și Lipov (50,6%), Valea Stanciului (52,7%) și Măceșu de Sus care înregistrează și cea mai mare valoare (55,4%). Ponderile cele mai mici se înregistrează în Breasta (34,8%), Bucovăț (36,8%) și Podari (40,3%).

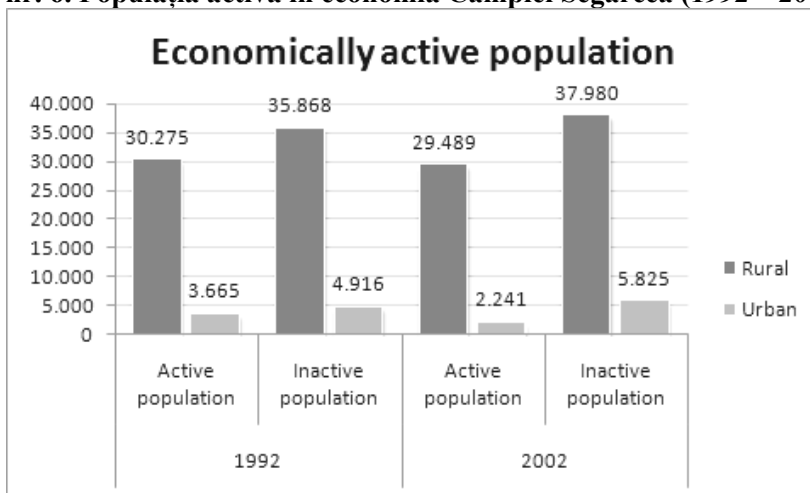
Tabel nr. 5. Ponderea populației active/inactive în 1992

Unitate administrativă	1992								
	Populație activă		Populație inactivă				Populație activă în agricultură		Total populație
	no	%	nr	%	Pensionari		no	%	
				no	%				
Bârca	2,058	43.8	2,637	56.2	1,267	48.0	1,492	52.4	4,695
Breasta	1,311	34.8	2,458	65.2	683	27.0	344	26.2	3,769
Bucovăț	1,539	36.8	2,647	63.2	1,033	39.0	178	11.6	4,186
Calopăr	1,874	45.9	2,206	54.1	876	39.7	1,153	61.5	4,080
Cerăt	1,929	50.6	1,887	49.4	598	31.7	1,267	65.7	3,816
Drănic	1,613	47.5	1,783	52.5	1,118	62.7	1,264	78.4	3,396
Gighera	1,875	46.9	2,123	53.1	1,39	65.5	1,538	82.0	3,998
Gânciova	1,414	45.3	1,707	54.7	937	58.9	1,103	78.0	3,121
Giurgița	1,507	44.7	1,863	55.3	933	50.1	1,075	71.3	3,370
Goicea	2,408	46.4	2,78	53.6	1,842	66.3	1,883	78.2	5,188
Lipovu	1,667	50.6	1,627	49.4	589	36.2	1,343	80.6	3,294
Măceșu de Jos	887	50.2	879	49.8	585	66.6	706	79.6	1,766
Măceșu de Sus	1,096	55.4	884	44.6	570	64.5	944	86.1	1,980
Podari	2,512	40.3	3,726	59.7	1,233	33.1	230	9.2	6,238
Radovan	1,665	47.5	1,838	52.5	1,06	57.7	1,338	80.2	3,503
Tuglui	1,355	45.3	1,633	54.7	661	40.5	481	35.5	2,988
Valea Stanciului	3,555	52.7	3,19	47.3	1,729	54.2	2,706	76.1	6,745
Total rural	30,275	45.8	35,868	54.2	17,104	47.7	19,045	62.9	66,133
Segarcea	3,665	42.7	4,916	57.3	1,54	31,3	1,381	37.7	8,581
TOTAL	33,94	45.4	40,784	54.6	18,644	45.7	20,426	60.2	74,714

Sursa: Direcția Regională de Statistică Dolj – prelucrare

Figura nr. 6. Populația activă în economia Câmpiei Segarcea (1992 – 2002)

Pe ansamblul zonei, în anul 2002, populația activă reprezenta 38,7% din totalul populației, la extreme situându-se comunele Gângiova cu 32% și Breasta cu 52%; aceasta din urmă este singura unitate administrativă unde forța de muncă activă depășește jumătate din efectivul locuitorilor și care a cunoscut cea mai înaltă rată de creștere pe parcursul unui deceniu. Sporuri foarte mici au înregistrat comunele Bucovăț, Calopăr, Podari. În schimb, ponderea populației active din opt comune s-a redus semnificativ, pe prima poziție situându-se Măceșu de Sus cu o reducere de 22,9%, urmată de Radovan (14,7%), Gângiova (13,3%), Măceșu de Jos (12,4%), Gighera (11,9%), Drănic, Goicea și Lipov (peste 10%).

Scăderea ponderii persoanelor active în intervalul de timp analizat își găsește explicația, pe de o parte, prin creșterea numărului de elevi și studenți, iar pe de altă parte, prin scăderea ratei generale de activitate în cadrul grupelor de vârstă cuprinse între 15 – 25 ani. În detaliu, în cca. 85% din unitățile administrative populația a scăzut din punct de vedere numeric, iar în alte trei s-a înregistrat un plus de 1197 persoane în Breasta (714 pers.), podari (402 pers.) și Cerăt (81 pers.)

Rata specifică de activitate masculină și feminină ilustrează gradul de participare al celor două sexe la activitatea social-economică a zonei. Rata de activitate feminină era în 2002 de 42,9%, în creștere față de cea de la recensământul precedent. Gradul de participare al bărbaților la diversele activități economice a scăzut datorită reducerii sau încetării funcționării unor societăți în care forța de muncă masculină era majoritară.

În ceea ce privește **structura populației active** trebuie precizat că la nivelul ultimului recensământ 93,3% din persoanele apte de muncă erau **ocupate** într-o anumită activitate social-economică. Ponderea populației ocupate în totalul activilor oscila între 79,2% la Segarcea și 99,5% în Lipov. Gradul de participare a populației la activități socio-productive a fost mai redus în comunele Bucovăț (85,8%) și Radovan (88,7%).

Pe ansamblul câmpiei, în anul 2002 numărul **șomerilor** se cifra la 1913 persoane, ceea ce reprezintă 6,7% din totalul populației active. Efective mai mari au fost consemnate în comunele: Bucovăț cu 260 șomeri reprezentând 14,2% din populația activă, Breasta (169 șomeri, 8,3%) și Radovan (122 șomeri, 11,3%). În Segarcea erau înregistrați 466

șomeri care reprezentau 20,8% din totalul persoanelor active. În anul 2005, numărul șomerilor a scăzut la 1321 persoane, din care numai 9,8% proveneau din Segarcea. În mediul rural se remarcă Breasta cu 351 șomeri (18,1% din populația activă a comunei), Bucovăț cu 344 (17,1%), Bârca cu 112 șomeri (5,1%) și Calopăr cu 106 șomeri (5,4%).

Populația inactivă economic reprezintă acea populație care indiferent de vârstă nu se desfășoară o activitate economico-socială; în această categorie sunt incluși elevii, studenții, pensionarii, casnicele, persoanele întreținute de stat sau de alte persoane și cele care se întrețin din alte venituri decât cele provenite din muncă – chirii, dobânzi etc. (Erdeli et al., 1999, p. 247) Evoluția numărului populației inactivă și a proporției sale în populația totală, au fost determinate în primul rând de natalitate, structura pe grupe de vârstă, gradul de cuprindere a populației tinere în sistemul de învățământ, gradul de participare a populației la activitatea economică, reglementările legale privind vârsta de pensionare, starea de sănătate. La acestea se adaugă și alți factori de ordin social sau psihologic care influențează neparticiparea unor grupe de populație la

activitatea economică și socială. (Stănică, 1995, p.335)

În perioada 1992 – 2002, (**Tabel nr. 6**), populația inactivă din Câmpia Segarcea a crescut cu 3021 persoane (7,4%). La începutul intervalului analizat populația inactivă din spațiul rural al zonei analizate deținea 54,2% din totalul populației comunelor, valorile extreme fiind cuprinse între 44,6% la Măceșu de Sus și 65,2% la Breasta. În anul 2002, ponderea populației inactivă a crescut la 61,3%, sub media zonei situându-se majoritatea comunelor, iar la Breasta a fost înregistrată cea mai scăzută valoare (48%) din întreaga perioadă analizată. În ceea ce privește populația inactivă din orașul Segarcea, ponderea ei a crescut de la 57,3% la 72,2%, ocupând cu această valoare primul loc între unitățile teritoriale în ultimul an de referință. De subliniat, sunt creșterile înregistrate în comunele Măceșu de Sus (de la 44,6% în 1992 la 67,5% în 2002, respectiv cu 22,9%), Măceșu de Jos (de la 49,8% la 67,5%), Lipov (de la 49,4% la 62,2%), Gângiova și Drănic (cu peste 10%). Pe lângă Breasta, cu scăderi ale populației inactivă se mai înscriu comunele Calopăr și Bucovăț.

Tabel nr. 6. Ponderea populației active/inactivă în 2002

Unitatea administrativă	Total populație	2002									
		Populație activă						Populație inactivă			
		Total populație activă		Populație ocupată		Șomeri		Pensionari			
Nr	Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%	
Bârca	Nr	Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%
Breasta	4,695	1,859	42.1	1,761	94.7	98	5.3	2,552	57.9	1,165	45.7
Bucovăț	3,769	2,025	52.0	1,856	91.7	169	8.3	1,872	48.0	611	32.6
Calopăr	4,186	1,835	43.5	1,575	85.8	260	14.2	2,384	56.5	1,148	48.2
Cerăt	4,080	1,935	48.6	1,854	95.8	81	4.2	2,046	51.4	832	40.7
Drănic	3,816	1,916	49.0	1,860	97.2	53	2.8	1,995	51.0	604	30.3
Gighera	3,396	1,125	36.6	1,090	96.9	35	3.1	1,951	63.4	1,281	65.7
Gângiova	3,998	1,264	35.0	1,237	97.9	27	2.1	2,349	65.0	1,602	68.2
Giurguța	3,121	938	32.0	869	92.6	69	7.4	1,997	68.0	1,175	58.8
Goicea	3,370	1,226	38.1	1,165	95.0	61	5.0	1,993	61.9	1,078	54.1
Lipovu	5,188	1,702	36.0	1,639	96.3	63	3.7	3,030	64.0	2,111	69.7
Măceșu de Jos	3,294	1,208	40.5	1,273	99.5	7	0.5	1,880	59.5	795	42.3
Măceșu de Sus	1,766	625	37.8	604	96.6	21	3.4	1,030	62.2	711	69.0

Podari	1,980	553	32.5	539	97.5	14	2.5	1,146	67.5	786	68.6
Radovan	6,238	2,214	45.2	2,713	93.1	201	6.9	3,531	54.8	1,369	38.8
Țuglui	3,503	1,078	32.8	956	88.7	122	11.3	2,205	67.2	1,389	63.0
Valea Stanciului	2,988	1,091	34.6	999	96.9	92	3.1	1,888	65.4	819	43.4
Total rural	6,745	2,183	34.6	2,109	96.6	74	3.4	4,131	65.4	2,466	59.7
Segarcea	66,133	29,489	46.4	24,102	81.7	1,447	18.3	37,980	53.6	19,942	52.5
TOTAL	8,581	2,241	27.8	1,775	79.2	466	20.8	5,825	72.2	2,196	37.7
	74,714	27,730	38.7	25,877	93.3	1,913	6.7	43,805	61.3	22,138	50.5

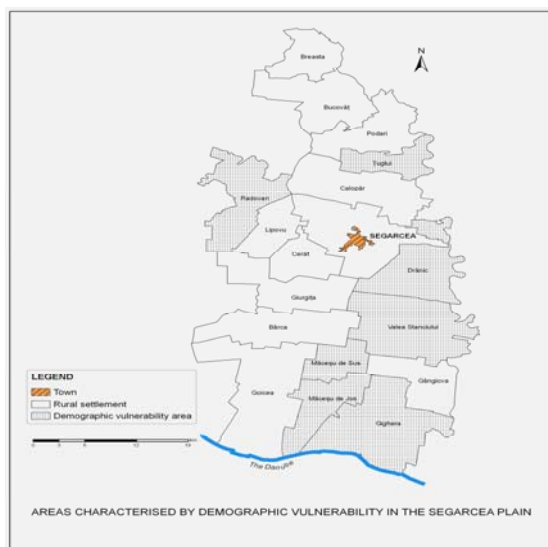
Sursa: Direcția Regională de Statistică Dolj – prelucrare

În structura populației inactive cea mai mare pondere o dețin pensionarii; numărul acestora a crescut de la 18.644 persoane în 1992 la 22.138 persoane în 2002. În anul 1992, pensionarii dețineau 45,7% din totalul populației inactive din Câmpia Segarcea, limitele valorice înregistrându-se în comunele Breasta, cu 27,8% din populația inactivă a comunei și Măceșu de Jos cu o pondere de 66,6%. La recensământul următor, față de media specifică câmpiei de 50,5%, au fost consemnate ponderi ridicate ale pensionarilor în Goicea (69,7%), Măceșu de Jos (69%), Măceșu de Sus (68,6%), Gighera (68,2%), Drănic (65,7%). Procente mai puține dețineau pensionarii din comunele Cerăt (30,3%), Breasta (32,6%), Calopăr (40,7%), Lipov

(42,3%) și Bârca (45,7%). Efectivul pensionarilor din orașul Segarcea a crescut cu 656 persoane, ponderea acestei categorii demografice înregistrând o progresie de la 31,3% la 37,7% în limitele intervalului analizat.

Analizând dinamica naturală și structura populației pe grupe de vârste, sexe și socio-economică, putem identifica următoarele areale cu vulnerabilități demografice exprimate prin valori reduse ale natalității, mortalitate ridicată, declin demografic, îmbătrânirea populației, pondere redusă a populației active, șomaj ș.a.: Măceșu de Jos – Măceșu de Sus – Gighera; Drănic – Valea Stanciului, Radovan și Țuglui. (Fig. nr. 7)

Figura nr. 7. Areele caracterizate prin vulnerabilitate demografică în Câmpia Segarcei

Concluzii

Dinamica indicatorilor demografici din Câmpia Segarcea poate fi influențată în sens pozitiv prin intermediul mai multor factori printre care amintim: poziția geografică avantajoasă în raport cu municipiul Craiova și cu Dunărea, existența unui potențial agricol remarcabil care poate fi valorificat pe plan local prin intermediul inițiativelor antreprenoriale, prezența orașului Segarcea ca important centru polarizator al câmpiei. Având în vedere rolul pe care îl are acest oraș este de înțeles că orice schimbare în baza economică a acestuia

va aduce modificări în structura social-economică a populației așezărilor din jur. Principalul obiectiv în vederea revitalizării satelor din zonă este sprijinirea dezvoltării economice a acestora mai ales prin prisma susținerii înființării și dezvoltării unor întreprinderi mici și mijlocii care să valorifice eficient resursele de materii prime locale, dar și forța de muncă disponibilă. Astfel, încurajarea inițiativelor locale și a investițiilor în cadrul localităților din Câmpia Segarcea va avea efect pozitiv asupra evoluției unor indicatori demografici.

References:

1. Badea, L., Ghenovici, Alexandra, (1974), *Județul Dolj*, Edit. Academiei R. S. Romania, București
2. Cucu V. (1981), *Geografia populației și așezărilor umane*, Edit. Didactică și Pedagogică, București
3. Erdeli, G., Căndea Melinda, Braghină, C., Costache, S., Zamfir, Daniela, (1999), *Dicționar de geografie umană*, Edit. Corint, București
4. Erdeli G., Dumitrache, Liliana, (2001), *Geografia populației*, Edit. Corint, București
5. Ianoș, I., (2000), *Sisteme teritoriale*, Edit. Tehnică, București
6. Muntele, I., (1998), *Populația Moldovei în ultimele două secole*, Edit. Corson, Iași
7. Mureșan, Cornelia, (1999), *Evoluția demografică a României*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
8. Nimigeanu, V., (2001), *România. Populație. Așezări. Economie*, Edit. Universității "Al. I. Cuza", Iași
9. Rotariu, T., (2003), *Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice*, Edit. Polirom, Iași
10. Stănică, M., (1995), *Structura social-economică a gospodăriilor în lumina recensământului din 1992*, în *Populația României. Evoluție și perspective*, Comisia Națională de Statistică
11. Surd, V., (2004), *Geodemografie*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
12. Trebici, Vl., Histache, I., (1986), *Demografia teritorială a României*, Edit. Academiei R. S. România, București
13. Ungureanu, Al., Muntele, I., (2006), *Geografia populației*, Edit. Sedcom Libris, Iași
14. Vert, C., (1995), *Analiza geodemografică. Manual practic*, Edit. Mirton, Timișoara
- *** (1984), *Geografia României, vol. II. Geografie umană și economică*, Edit. Academiei R.S. România, București
- *** (2000), *Analize demografice*, Institutul Național de Statistică, București
- *** (2003), *Recensământul populației și al locuințelor 2002*. Județul Dolj, Institutul Național de Statistică, Direcția Regională de Statistică Dolj
- *** (2006), *Anuarul Demografic al județului Dolj 1966 – 2005*, Institutul Național de Statistică, Direcția Regională de Statistică

Socio-Demographic Aspects in the Segarcea Plain

Ph.D. Senior Lecturer Costela IORDACHE
Cristiana VÎLCEA, Cristina MARA, Mihaela LICURICI
University of Craiova
costelaiordache@yahoo.com

Abstract: *This study makes reference to the number of inhabitants, birth rate, mortality, natural growth, the structure of population on age groups, on sexes and the social-economic structure of category of settlements. The data used had been taken from the Regional Statistical Department in Dolj and they had been processed in order to analyze the major demographic processes. The Segarcea Plain ranges among the regions which have registered a serious decrease of the number of the population in the last decades, with negative consequences at a social and economic level. The analysis of the numerical evolution of the population during the period comprised between 1966 and 2005 registers a tendency of rapid population decrease. Also, the data concerning the evolution of the age groups and gender structure at the level of the entire Segarcea Plain outline the existence of a clearly demographical aging of the population.*

Key words: population, demographic evolution, Segarcea Plain

1. Introduction

The Segarcea Plain lies in the central part of the Oltenia Plain and represents the eastern extremity of the Desnățui Plain. It unfolds itself northwards to southwards, being composed of a piedmont area in the northern third, followed by a succession of well-developed terraces. It unfolds between the Jiu valley in the east and the

Desnățui valley in the west, the Getic Platform in the north and the Danube waterside in the south.

The favorable natural and social-economic constituted decisive elements in the spread of population process of the Segarcea Plain, in the rise and development of the settlements from the earliest times. Nowadays, there are 55 villages in the depression, most of them situated along the Jiu and the Desnățui valleys. They are grouped into 19 communes, whereat Segarcea town is added, the latter besides representing the main polarizing center of the area. The continuous bond that persisted between Segarcea town (having had this statute beginning with 1968) and the surrounding area, expanded as far as the Danube waterside, is outlined by the frequent colloquial use of „the Segarcea area” expression. The fact that the plain took over the name of the settlement around which it gravitated emphasizes the tremendous role Segarcea has had in this area along the time. Due to the fact that the heart and home farmlands of some villages belonging to some communes spread in the hilly area from the north-west, respectively the Amaradia Hills in the Getic Piedmont, surpassing the physical-geographic limits of the plain, we have taken into account the administrative boundaries of the plain when dealing with the socio-demographic aspects.

2. The objectives of the study

The present study has the following objectives: to show the numerical evolution of the population within the Segarcea Plain for a period of approximate four decades, in its whole and on administrative units; to analyze the natural dynamics of population in general and territorial profile; to show the distribution of the population of age groups and sexes, as well as its social-economical structure; to identify the areas with demographic vulnerabilities.

3. Material and methods

In order to elaborate this study, we used, as basic materials, statistical data obtained from the Regional Statistical Department in Dolj and from the City Hall in Segarcea town. These data make reference to the number of inhabitants, birth rate, mortality, natural growth, the structure of population on age groups, on sexes and the social-economic structure of category of settlements. The processing of statistical information pursued the period during 1966 – 2005 for which we calculated the mortality rates, the natural growth, the rate of masculinity. Also the organization of statistical data pursued the three big age groups (0-14 years; 15-59 years; 60 years and over 60) for which had been calculated the corresponding structure indices. Depending on the values of the demographical indicators we performed diagrams and maps which aim the situation at the level of the studied area or for some administrative units. Because of the missing data, the analysis was

performed according to the territorial administrative organization until 2004 (with 17 communes) as per Law 83/2004 from Radovan commune detached Întorsura and from Goicea commune detached Cârna commune. The research method was based on statistical-mathematics methods, grouping on periods, on statistical correlations, graphics, on analysis and synthesis.

4. Results and discussions

The numerical evolution of the population. The Segarcea Plain ranges among the regions which have registered a serious decrease of the number of the population in the last decades, with negative consequences at a social and economic level.

The analysis of the numerical evolution of the population during the period comprised between 1966 and 2005 registers a tendency of rapid population decrease, sectioned by two sequences of growth of the population. Except for Podari commune, all the other administrative units, Segarcea town included, reach this decrease of the population process (Table no.1):

Table no 1
The evolution of inhabitants' number from 1966 to 2005

An Unit.adm.	1966	1977	1989	1992	2002	2005	2005/ 1966
Bârca	6,908	6,900	5,879	4,835	4,577	4,372	-2,536
Breasta	3,665	4,140	4,092	3,793	3,870	3,939	-274
Bucovăț	4,786	5,290	4,928	4,179	3,992	3,983	-803
Calopăr	5,103	5,359	4,730	4,106	3,943	3,896	-1,207
Cerăt	4,247	4,454	4,360	3,900	4,160	4,177	-70
Drănic	5,494	5,196	4,103	3,403	3,030	2,921	-2,573
Gighera	6,309	5,790	4,653	4,066	3,582	3,421	-2,888
Gângiova	4,804	4,569	3,747	3,153	2,864	2,765	-2,039
Giurgița	4,639	4,736	4,084	3,468	3,189	3,172	-1,467
Goicea	8,340	7,646	5,885	5,281	4,741	4,543 ³	-3,797
Lipovu	3,888	4,022	3,698	3,379	3,279	3,318	-570
Măceșu de Jos	2803	2,620	2,218	1,959	1,607	1,526	-1,277
Măceșu de Sus	2,928	2,833	2,222	2,120	1,668	1,544	-1,384
Podari	5,961	6,568	6,630	6,295	6,429	6,583	+622
Radovan	5,244	5,247	4,486	3,482	2,921	2,892 ⁴	-2,352
Țuglui	3,148	3,528	3,441	2,978	2,902	2,833	-315
Valea Stanciului	10,238	9,791	8,381	6,992	6,270	6,081	-4,157
Total rural	88,505	88,689	77,537	67,389	63,024	68,048	-20,457
SEGARCEA	8,686	8,760	9,059	8,717	8,405	8,295	-391
TOTAL GENERAL	97,191	97,449	86,596	76,106	71,429	76,343	-20,848

Source: Regional Statistical Department in Dolj

³ With Cârna

⁴ With Întorsura

The territorial profile analysis emphasizes the same process of slow, but persistent „evacuation” of the rural settlements, a process Segarcea town is included to surpass, but in this case, the decrease is more reduced. Even if it has permanently maintained the status of „central place”, polarizing the surrounding areas, beginning with the powerful industrialization of Craiova, it did not have the capacity to counteract the big city’s attraction force or to stop the demographic decline of the rural settlements nearby, being itself affected by the migratory dislocations of population. At the level of the rural administrative units, the most significant decrease of the inhabitant’s number have been recorded in the following communes: Valea Stanciului (59.4%), Radovan (55.1%), Măceșu de Sus (47.3%), Drănic (46.8%), Gighera (45.8%), Măceșu de Jos (45.6%) etc. The only commune recording a demographic increase is Podari, which in the analyzed period registered an addition of 622 persons, the inhabitants’ number in 2005 being similar to the one in 1977. The explanation of the positive numerical evolution of the population in Podari consists in the settlement’s site nearby Craiova municipality, whose social-economic influence it undergoes.

The decrease of the number of citizens is due to the natural mobility and migration of the population. First of all, the numeric evolution of the population within the plain was generally the result of the sense of the natural mobility evolution, respectively the two representative indicators: birth rate and mortality. These indicators registered low rates for birth rate and high rates for mortality. The increase of mortality is explained by an old tendency of population aging; which was favored in

the past by lower indicators for the birth rate, but also by the numerous definitive departures from the rows of population capable to work and procreate. Therefore, the elders reached a high percentage within the population from villages, resulting also high rates for mortality in the last few years. In 2005, the lowest rates of mortality were registered in the Măceșu de Jos (5.2‰), Goicea (7.4‰), Valea Stanciului (7.2‰), Drănic (7.9‰) communes, these communes being also the ones which registered the highest rates for the birth rate: Goicea (29.3‰), Drănic (28.4‰), Măceșu de Jos (27.5‰), Valea Stanciului (23.7‰), besides the Radovan (27.6‰) and Gighera (25.1‰) communes. Thus, the Segarcea Plain registers a negative demographic balance, if it will also be maintained at high values for the next few years, it will determine a powerful regression for the number of inhabitants. However, analyzing the natural mobility of population from 2005 in comparison with 1992, one can notice a slow increase of the value of birth rate in several communes: Bucovăț (11.5‰ compared to 9.1‰), Goicea (11.0‰ compared to 6.5‰), Lipovu (18.7‰ compared to 12.4‰), Măceșu de Jos (8.4‰ compared to 6.6‰) and Radovan (13.0‰ compared to 10.9‰). On the background of a high mortality, the natural demographic balance remains negative at the level of the entire plain, as well as in the rural environment and in Segarcea town. The only communes which registered, during the last few years, positive natural increase are Lipovu and Cerăt, a phenomenon which can be explained by the presence of a big community of roms (35.4% from the entire population in Lipovu and 29.3% for Cerăt). In respect to the roms demographic behavior, it is well known

the birth rate specific for this ethnicity, higher to the major population and which positively influenced the value of birth rate in the respective communes.

Another cause which determined the decrease of the number of inhabitants, in the last decades, is the migratory movement of the population. It is correlated with the economic particularity of the plain and surrounding areas. Thus, the reduced rhythm of modernization within the settlements located in the studied area in reference to the strong development of the regional polarizing center located in Craiova and very close to (25 km) generated geo-economical imbalances which started a complex migratory movement of population. This definitive movement of population caused a series of chain effects on the demographic level: the transfer of manpower from village to the city, population aging and its feminization, low birth rate, high mortality. Most of the villages have now an aged structure and registers a deep imbalance on sexes. The definitive migratory movements characterized especially the sixth, seventh and eighth decades, starting immediately after the collectivization process in agriculture.

If, in 1992, the migratory balance was 7.2‰ with higher values at the level of Bârca (11.2‰) and Valea Stanciului (10.8‰) communes, beginning with 1996, one can notice a growth in the number of incomers compared to the ones leaving. In 2005, at the level of the rural environment, the migratory balance was positive (1.6‰) having a plus of 110 incomers. The negative migratory balance (-2.2‰) for Sergarcea town reduces the value of the indicator at the level of the entire plain which is still positive (1.2‰). A negative migratory balance was registered by the following communes: Lipovu (-6.9‰), Măceșu de Jos (-5.2‰), Bârca (-2.5‰) and Calopăr

(-1.8‰). At the opposite pole are Goicea (8.8‰), Bucovăț and Drănic (8.8‰), Giurgîța (6.0‰), Podari (5.8‰), Valea Stanciului (4.3‰) communes, etc.

Regarding the persons who settle in Sergarcea Plain, a less economic developed area, where agriculture represents the main activity, one can determine the fact that they are integrated in the re-migration process of the population to the natal places from which they left. This indicator has relatively small values and includes especially the elders or the adults about 50 years old, who come back to the homes left long time ago, generally because of the small incomes which do not allow them a decent living in cities. The redistribution of agricultural lands after the 1990 favored the return of the land owners, but only in few cases. Missing the working means, most of the owners left their land to an agricultural association or to their relatives who stayed in the village or, sometimes, they abandoned it.

The positive migratory balance from the last few years can be also explained by the high drop of youngster departures who, after finishing this education, usually high school, because they miss the financial resources or due to difficulties faced in finding a job, they cannot afford to stay in cities and they come back to the settlements from which they left.

Transformations within the social-demographic structures. The Sergarcea Plain did not register major imbalances regarding the social-demographic structures. But, during the last decades there appeared some modifications especially in the population structure of age groups and sexes and in the social-economic one, mostly generated by the economic imbalances which occurred within the studied area and in its surroundings. These economic disparities, which

determined population movements, especially of young age, capable of procreation and which left behind an aged population, with feminization tendencies, caused social and economic problems.

Age groups and gender structure of the population. The data concerning the evolution of the age groups and gender structure at the level of the entire Segarcea Plain outline the existence of a clearly demographical aging of the population. The main factor which imprinted the peculiarities of a certain age groups and gender structure of the population was the definitive migratory dislocation which powerfully affected the polarizing area of Craiova municipality in the last few decades.

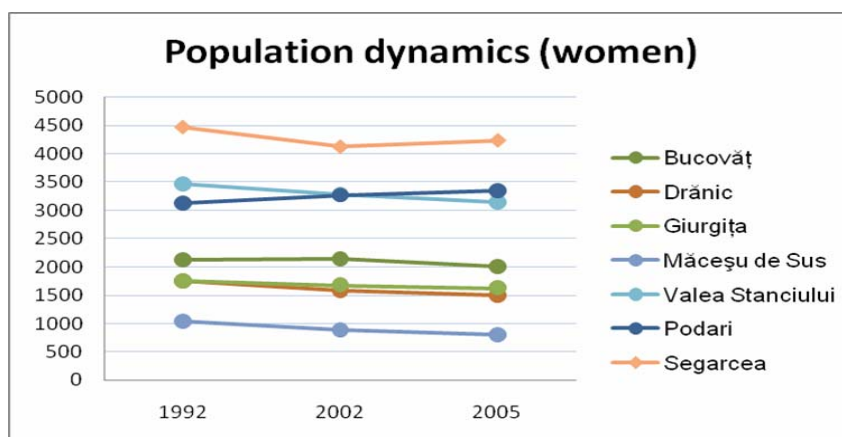
From the viewpoint of the gender structure of the population, the dominant note is represented by the feminine one. If in 1966, the percent of the women was

of about 53% of the entire population, in 1992 it represented 50.7% and the following censuses it reached 51.5% and in 2005 - 52.6% (Table no 2). This position is to be found again in most of the communes in the plain: Gighera (52.7%), Măceșu de Sus (52.4%), Bârca (52.3%), Valea Stanciului (51.9%), Drănic (51.5%), Radovan (51.4%) etc. (Fig. 1). In 1992, the female population was dominant in all administrative units except for Țuglui (49.6%) and Cerăt (49.8%). In 2002, the percentage of the female population was superior to the male one in all communes and in Segarcea town. In 2005, the women's percentage within the overall population decreases in the rural areas, except for Podari commune, where the percentage is insignificant (0.2%). The percentage of women in Segarcea has had an ascendant dynamics from 50.6% in 1992 to 51.3% in 2005.

Table no 2: The evolution of women's number and percentage within the overall population from 1992 to 2005

Administrative unit	Women					
	1992		2002		2005	
	no	%	no	%	no	%
Bârca	2,446	52.0	2,313	52.4	2,186	52.3
Breasta	1,909	50.7	1,955	50.2	1,941	49.4
Bucovăț	2,115	50.5	2,139	50.7	2,006	50.5
Calopăr	2,059	50.4	2,000	50.2	2,937	49.8
Cerăt	1,902	49.8	1,970	50.4	2,096	50.3
Drănic	1,758	51.8	1,587	51.6	1,499	51.5
Gighera	2,108	52.7	1,914	53.0	1,798	52.7
Gânciova	1,643	52.6	1,522	51.9	1,435	50.5
Giurguța	1,749	51.9	1,677	52.1	1,626	51.5
Goicea	2,754	53.0	2,484	52.5	2,343	51.8
Lipovu	1,696	51.5	1,622	51.3	1,675	50.6
Măceșu de Jos	9,123	51.6	851	51.4	775	51.0
Măceșu de Sus	1,039	52.5	886	52.1	808	52.4
Podari	3,132	50.2	3,275	50.8	3,353	51.0
Radovan	1,801	51.4	1,691	51.5	1,481	51.4
Țuglui	1,482	49.6	1,533	51.5	1,437	50.7
Valea Stanciului	3,468	51.4	3,281	52.0	3,141	51.9
Total rural	33,973	51.4	32,7	51.5	31,537	51.2
Segarcea	4,475	50.6	4,126	51.2	4,239	51.3
TOTAL	38,448	50.7	38,826	51.5	36,776	52.6

Source: Regional Statistical Department in Dolj - processing

Fig. 1: The evolution of women's number within some localities in the analyzed area from 1992, 2002 and 2005

Table no 3: The population structure on age groups and sexes

Administrative unit	Men						Women					
	0-14 years		15-59 years		60 > years		0-14 years		15-59 years		60 > years	
	no	%	no	%	no	%	no	%	no	%	no	%
Bârca	919	19.6	2446	52.0	1330	28.4	845	19.1	2169	49.1	1397	31.8
Breasta	870	23.0	2215	58.0	684	18.1	876	22.5	2251	57.8	770	19.7
Bucovăț	760	18.1	2393	57.2	1033	24.7	756	18.0	2359	56.0	1104	26.0
Calopăr	771	18.9	2300	56.3	1009	24.8	861	21.6	1981	49.8	1239	28.6
Cerăt	870	22.8	2196	57.5	750	19.7	1023	26.2	2110	54.0	778	19.8
Drânic	403	11.9	1752	51.6	1241	36.5	427	13.9	1420	46.1	1229	40.0
Gighera	461	11.5	2011	50.3	1526	38.2	500	13.8	1536	42.5	1577	43.7
Gânciova	440	14.0	1618	51.8	1063	34.2	518	17.6	1312	44.7	1105	37.7
Giurgîța	549	16.3	1795	53.3	1026	30.4	530	16.5	1649	51.2	1040	32.3
Goicea	582	11.2	2635	50.8	1971	49.2	642	13.6	2051	43.3	2034	43.1
Lipovu	710	21.6	1835	55.8	749	22.6	754	23.9	1562	49.4	844	26.7
Măceșu de Jos	180	10.2	963	54.5	623	35.3	211	12.7	768	46.4	676	40.9
Măceșu de Sus	221	11.2	1013	51.2	746	37.6	230	13.5	784	46.1	685	40.4
Podari	1222	19.6	3881	62.2	1135	18.2	1189	18.4	3876	60.1	1384	21.5
Radovan	480	13.7	1792	51.2	1231	35.1	510	15.5	1511	46.0	1262	38.5
Țuglui	558	18.7	1761	58.9	669	22.4	541	18.1	1690	56.3	748	25.6
Valea Stanciului	895	13.3	3792	56.2	2058	30.5	1051	29.0	2998	47.5	2265	23.5
Total rural	10891	16.5	36398	55.0	18844	28.5	11460	18.0	32027	50.3	20137	31.7
Segarcea	2023	23.6	5062	59.0	1496	17.4	1586	19.7	4798	59.4	1682	20.9
TOTAL	12914	17.3	41460	55.5	20340	27.2	13046	18.2	36825	51.5	21819	30.3

Source: Regional Statistical Department in Dolj – processing

The larger percent of the female population can be explained by the powerful disequilibrium that appear between the two genders, especially

within the elders' group of age. And because this group of age detains the highest percentage of the overall population within the plain, the

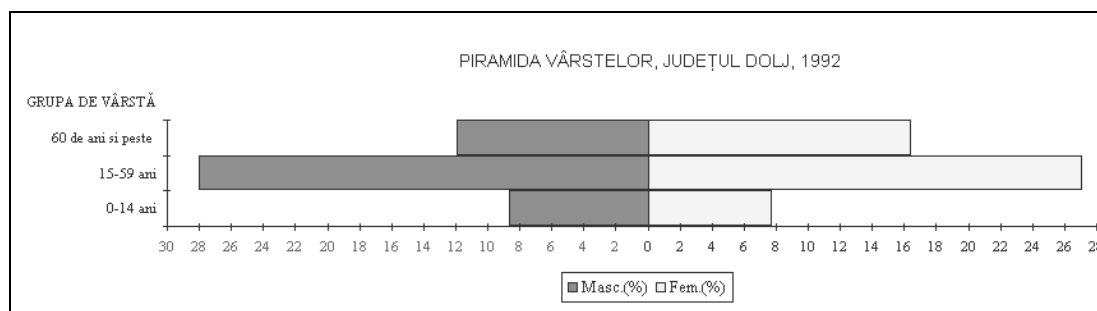
disequilibrium between the female and the male population are obvious.

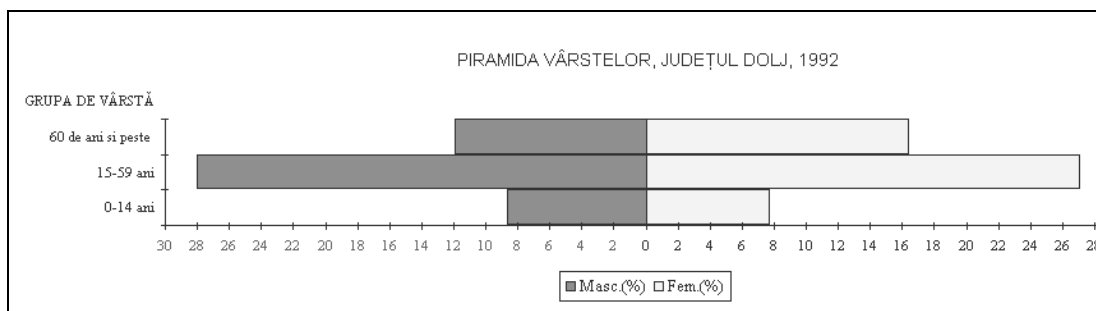
The tendency of feminization of the population is also outlined by the masculinity ratio, which represents the number of male persons allotted to 100 female persons. This indicator decreased from 97.4 (in 1992) to 94.1 men per 100 women (in 2002). Analyzing the masculinity ratio's dynamics during the last two censuses, we can observe that in 1992, the difference between the extreme values was higher, 89.8 being the minimum, registered in Radovan and the maximum of 114.8 characterizing the community of Măceșu de Jos. Over unitary values were registered in Cerăt (105.4), Măceșu de Sus (104.0), Podari (101.0) and Țuglui (100.9), which concentrate about one fourth of the total male population living in the analyzed region. The following communes are situated below the average value of the plain: Goicea (91.8), Gângiova (91.9), Gighera (92.9), Drănic (93.6) etc. During the following census, the masculinity ratio is visibly diminished, oscillating from 88.8 at Gighera to 99.1 at Calopăr. There have been recorded slight growths at Gângiova and Radovan, where

women's percentage diminished with 0.9%, respectively with 4.3%. A stationary evolution was recorded at Bucovăț, Calopăr, Drănic and Goicea, all the other communes registering regressions, the most significant being in Măceșu de Jos (20.3%), Măceșu de Sus (12.2%), Bârca (7.1%), Țuglui (6.6%) and Giurguța (6.4%).

Knowing the repartition of the age groups structure of the population has great importance as it reflects the current and the future situation, with rejuvenation or aging demographic tendencies, which gives the possibility for the labor force to be estimated.

The analysis of the demographic potential regarding age groups structure (Table no 3) in 1966, 1992 and 2002 (Fig. no 2) shows that population capable to work was predominant at the level of the region, the adults' percentage being of 69.8% in 1966 and decreased afterwards to 55.5% and to 51.5% at the last census. In the last reference year, the adults' group of age held the largest percentage in Podari (60.1%), Breasta (57.8%), Țuglui (56.3%) and Cerăt (54.0%).

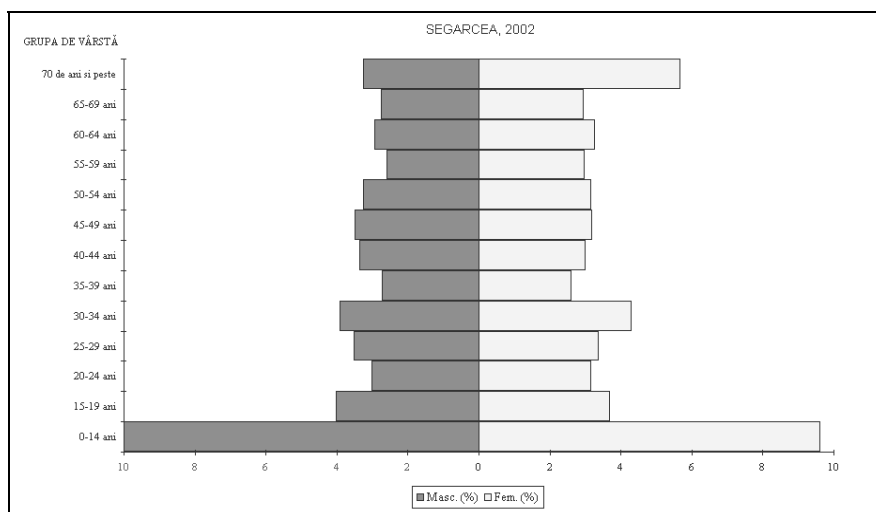

Fig. 2 The age pyramid in Dolj county for 1992 and 2002

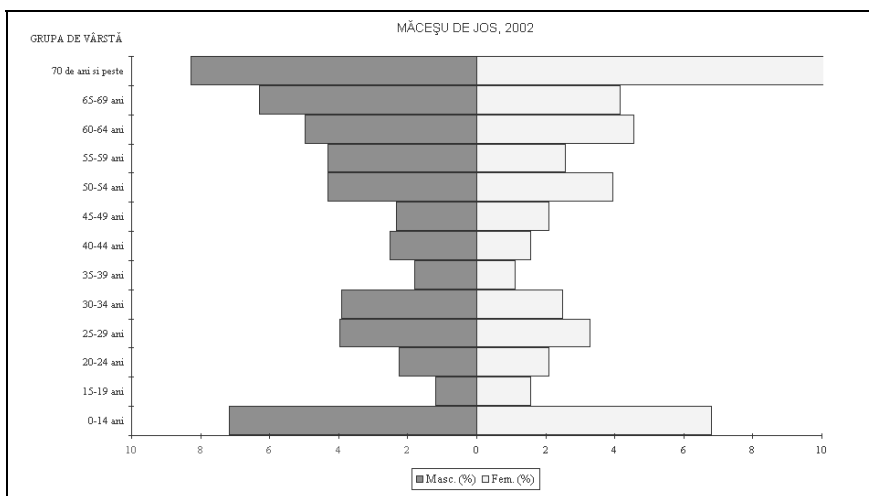
The youngsters' group of age (0-14 years old) decreased both as an absolute value and as a percentage as compared to the sixth decade of the last century, but increased in the second part of the analyzed period. In 2002, the most consistent amounts of youngsters lived in Valea Stanciului (29.0%), Cerăt (26.0%), Lipovu (23.9%) and Breasta (22.5%), at the opposite pole being situated Măceșu de Jos (12.7%), Măceșu de Sus (13.5%), Gighera (13.8 %) and Drănic (13.9%). During the period from 1992 to 2002, there have been progressions of the percentage of this age group in Valea Stanciului (with 15.7%), Gângiova (3.6%), Cerăt (3.4%), Calopăr, Măceșu de Jos etc.

The elders' age group (60 years old and above) presented an obvious tendency to increase during the analyzed

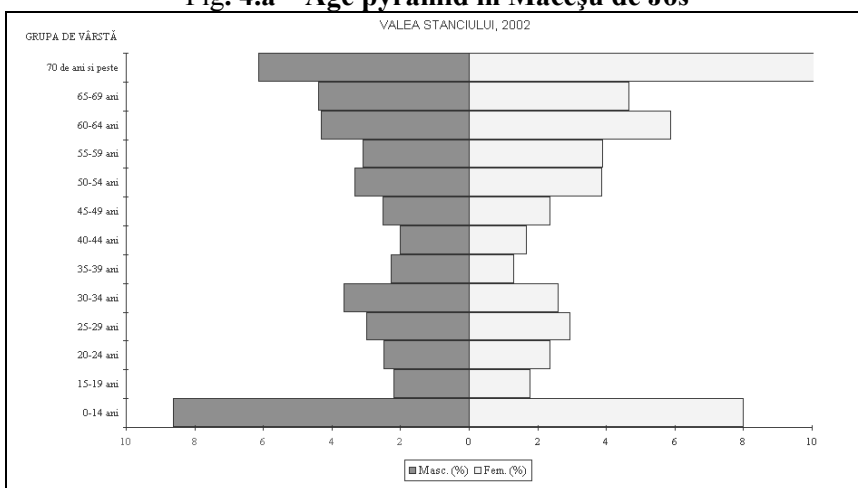
period, both as an absolute value and moreover as a percentage (16.7% in 1966, 27.2% in 1992 and 30.3% in 2002). The best evidenced augmentation was outlined in Segarcea, from 14.8% to 17.4% and respectively 20.9% (Fig. 3). This situation clearly emphasizes the population's aging phenomenon that will intensify in the future, taking into consideration the high percentage of the two intermediary age groups 50-55 and 55-60 years old, thus foreseeing a depopulating process of the villages in the Segarcea Plain. It is remarkable the high percentage of the elders in Gighera (38.2% in 1992, 43.7% in 2002), Goicea (49.2% - 43.1%), Măceșu de Jos (35.3% - 40.9%), Măceșu de Sus (37.6% - 40.4%), Radovan (35.1% - 38.5%), Giurgîța (30.4% - 32.3%) etc. (Fig. 4).

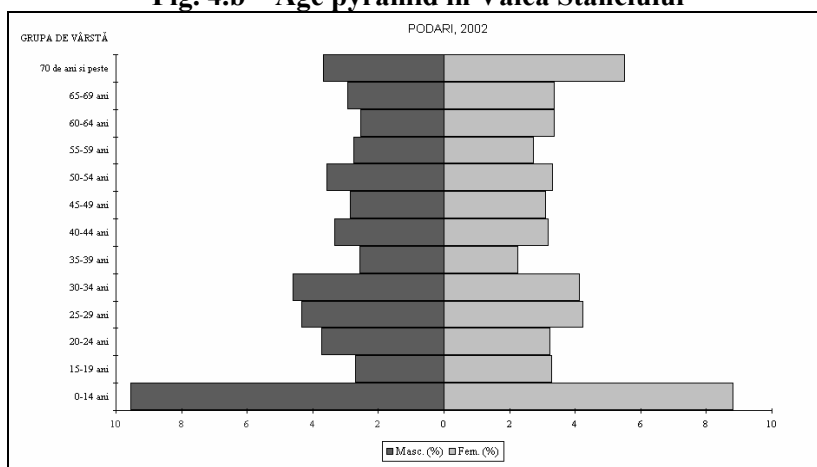
Fig. 3 – Age pyramid for Segarcea in 2002

Fig. 4.a – Age pyramid in Măceșu de Jos

Fig. 4.b – Age pyramid in Valea Stanciului

Fig. 4.c – Age pyramid in Podari

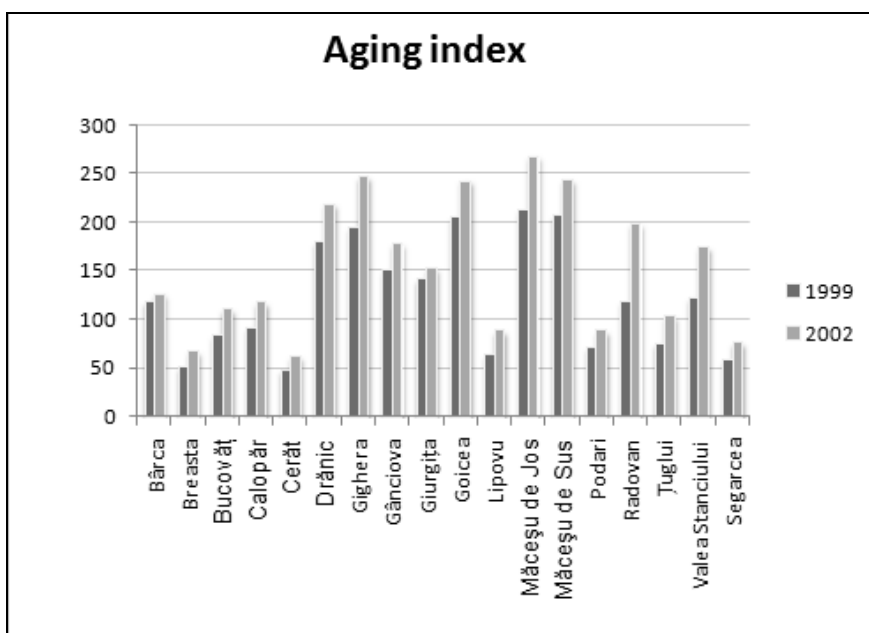
The analysis of demographic aging index (Table no 4), representing the ratio between the two main age groups, the youngsters and the elders, can indicate a general perspective on the evolution tendency of the human settlements. In the rural areas, the value of this ratio has outlined a mature demographic type since 1966, which announced the intensification of the demographic aging phenomenon. We consider it necessary to analyze this ration both viewing a quantitative aspect but especially a qualitative one, in order to correctly estimate: the vitality of the population, the potential of the current and moreover future labor force, the degree of

dependency of the population upkept by the active population. Analyzing table no. 4, we may observe not only the generalizing aging process, but also the value discrepancy for this index that oscillates from 62% at Cerăt to 267% at Măceșu de Jos. Breasta, Lipovu, Podari and Segarcea present a slightly more reduced degree of aging process (each of them under 100%), at the opposite pole being Măceșu de Jos, Gighera and Drănic (over 200%). It is to be mentioned that, at the last census, values of this index have been more reduced than in 1992 in all the administrative units (Fig. 5).

Table no 4: The index of demographic aging and the ratio of age dependence (2002)

Year Adm. unit	2002			2002		
	< 20 years	> 60 years	Îd	$P_{<20}+P_{>60}$ years	P_{20+59} years	I_{dv}
Bârca	1109	1397	126	2506	2169	866
Breasta	1149	770	67	1919	2251	1173
Bucovăț	1008	1104	110	2112	2359	1117
Calopăr	1058	1239	117	2297	1981	862
Cerăt	1264	778	62	2042	2110	1033
Drănic	564	1229	218	1793	1420	792
Gighera	641	1577	246	2218	1536	693
Gânciova	623	1105	177	1728	1312	759
Giurgîța	686	1040	152	1726	1649	955
Goicea	841	2034	242	2875	2051	713
Lipovu	956	844	88	1800	1562	868
Măceșu de Jos	253	676	267	929	768	827
Măceșu de Sus	282	685	243	967	784	811
Podari	1572	1384	88	2956	3876	1311
Radovan	638	1262	198	1900	1511	795
Țuglui	724	748	103	1472	1690	1148
Valea Stanciului	1304	2265	174	3569	2998	840
Total rural	14672	20137	137	3809	32027	920
Segarcea	2210	1682	76	3892	4798	1233
TOTAL	16882	21819	129	38701	36825	952

Source: Regional Statistical Department in Dolj – processing

Fig. 5: The evolution of the demographic aging index in 1992 and 2002

The higher and higher percentage of the elders directly influences the numeric growth of the unproductive population and the decrease of the demographic population.

Age groups structure can also be analyzed through the age dependency ratio, which expresses the dependency of young persons (up to 20 years old) and elder persons (over 60) by the adult population. The value of this index was of 726% in 1966 and augmented afterwards to 879% in 1992 and to 952% in 2002. At the level of the last reference year, in the entire plain, 952 young and elder persons depended on 1000 adult persons, while the number of the dependant persons descended to 920 in the rural areas and increased to 1233 in Segarcea. The pressure of the dependent persons on the adult, capable to work ones was very high in the cases of Podari (1311‰), Breasta (1173‰), Țuglui (1148‰) and Cerăt (1033‰) (Table no. 4), while Gighera (693‰), Goicea (713‰), Gânciova (759‰), Drănic and Radovan (over 790‰), Măceșu de Sus,

Măceșu de Jos, Valea Stanciului (over 800‰) etc. situated below the average value of the rural areas.

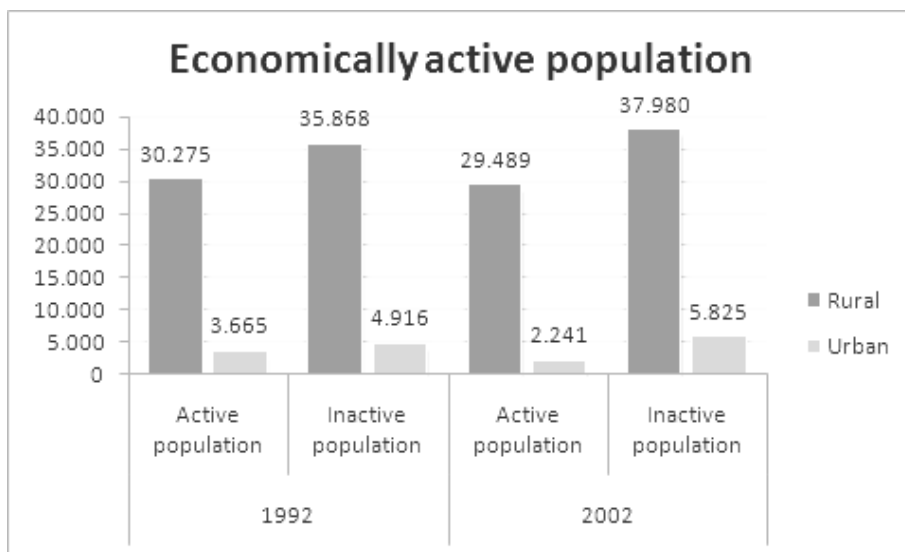
Social-economic structure of the population. The economic structure of the population represents an important element in defining the economic profile of an area, of functional type of settlements, showing the degree of population participation at the productive activity. The active population has an essential role in valorizing the local natural resources and in developing a various economic activity. The active population structure is directly influenced both by the age group structure, but also by the quantitative and qualitative characteristics of the social-economic activities which are developed at a micro- and macro-territorial level.

Analyzing the percentage of active population in the overall population at the level of the plain we cannot observe any significant transformation at the last censuses (Table no 5/ Fig. 6). The regression of six percentages of the overall active population is caused by the

Segarcea town, where the percentage of this demographic category decreased from 42.7% in 1992 to 27.8% in 2002, while in the rural areas a slight increase was registered from 45.8% to 46.4%. Concerning the territorial representation, in 1992 we can notice indices over the average of the area in case of the

following communes: Măceșu de Jos (50.2%), Cerăt and Lipovu (50.6%), Valea Stanciului (52.7%) and Măceșu de Sus, the latter registering the highest value (55.4%). The lowest percentage is registered in Breasta (34.8%), Bucovăț (36.8%) and Podari (40.3%).

Fig. 6: Economically active population in Segarcea Plain (1992-2002)

On the ensemble of the plain, in 2002, the active population represented 38.7% of the overall population, the extremes being represented by Gângiova with 32% and Breasta with 52%; the latter represents the only administrative unit, where active labor force outruns half the number of inhabitants and reached the highest rate of growth during a decade. The communes Bucovăț, Calopăr, Podari registered very low growths. But, in exchange, the percentage of the active population in 8 of the communes significantly lowered, the first position being occupied by Măceșu de Sus, with a 22.9% decrease, followed by Radovan (14.7%), Gângiova (13.3%), Măceșu de Jos (12.4%), Gighera (11.9%), Drănic, Goicea and Lipovu (over 10%).

The reduced percentage of the active persons during the analyzed period of time finds its cause, on the one side, in the growth of pupils and students number and on the other side, in the lowering of the general rate of activity within the age groups from 15 to 25 years. Analyzing in detail, in about 85% of the administrative units the population decreased from the value point of view and in other three of them, there has been an addition of 1,197 persons in Breasta (714 persons), Podari (402 persons) and Cerăt (81 persons).

Male and female specific rate of activity illustrates the participation degree of the two genders to the social-economic activities in the area. The female rate of activity recorded in 2002 was 42.9%, having an ascending trend as compared to the previous census. Men's participation degree at various economic

activities decreased because of the reduction or cessation of some companies' activity in which masculine labor force had been predominant.

Regarding the structure of the active population (table 5), we have to specify that 93.3% of the persons capable to work held office in a certain social-economic activity at the level of the last census. The percentage of the occupied persons in the overall active population varied from 79.2% in Segarcea to 99.5% in Lipovu. The population's participation degree at social-productive activities was more reduced in Bucovăț (85.8%) and Radovan (88.7%).

At the level of the entire plain, in 2002, the number of the unemployed reached to 1,913 persons, which represents 6.7% of the overall active

population. Even more consistent number of unemployed has been registered in: Bucovăț (260 unemployed persons representing 14.2% of the active population, Breasta (169 unemployed persons, 8.3%) and Radovan (122 unemployed persons, 11.3%). In Segarcea, 466 unemployed persons were registered, who represented 20.8% of all active persons. In 2005, the number of the unemployed persons decreased to 1,321 persons, out of which only 9.8% came from Segarcea. In the rural areas, the commune Breasta emphasizes with 351 unemployed persons (18.1% of the active population in the commune), Bucovăț, with 344 (17.1%), Bârca with 112 unemployed persons (5.1%) and Calopăr with 106 unemployed persons (5.4%).

Table no 5: The percent of active/ inactive population in 1992

Administrative unit	1992								
	Active population		Inactive population				Active population in agriculture		Total population
			no	%	Retired persons				
	no	%			no	%	no	%	
Bârca	2,058	43.8	2,637	56.2	1,267	48.0	1,492	52.4	4,695
Breasta	1,311	34.8	2,458	65.2	683	27.0	344	26.2	3,769
Bucovăț	1,539	36.8	2,647	63.2	1,033	39.0	178	11.6	4,186
Calopăr	1,874	45.9	2,206	54.1	876	39.7	1,153	61.5	4,080
Cerăt	1,929	50.6	1,887	49.4	598	31.7	1,267	65.7	3,816
Drănic	1,613	47.5	1,783	52.5	1,118	62.7	1,264	78.4	3,396
Gighera	1,875	46.9	2,123	53.1	1,39	65.5	1,538	82.0	3,998
Gânciova	1,414	45.3	1,707	54.7	937	58.9	1,103	78.0	3,121
Giurgița	1,507	44.7	1,863	55.3	933	50.1	1,075	71.3	3,370
Goicea	2,408	46.4	2,78	53.6	1,842	66.3	1,883	78.2	5,188
Lipovu	1,667	50.6	1,627	49.4	589	36.2	1,343	80.6	3,294
Măceșu de Jos	887	50.2	879	49.8	585	66.6	706	79.6	1,766
Măceșu de Sus	1,096	55.4	884	44.6	570	64.5	944	86.1	1,980
Podari	2,512	40.3	3,726	59.7	1,233	33.1	230	9.2	6,238
Radovan	1,665	47.5	1,838	52.5	1,06	57.7	1,338	80.2	3,503
Țuglui	1,355	45.3	1,633	54.7	661	40.5	481	35.5	2,988
Valea Stanciului	3,555	52.7	3,19	47.3	1,729	54.2	2,706	76.1	6,745
Total rural	30,275	45.8	35,868	54.2	17,104	47.7	19,045	62.9	66,133
Segarcea	3,665	42.7	4,916	57.3	1,54	31,3	1,381	37.7	8,581
TOTAL	33,94	45.4	40,784	54.6	18,644	45.7	20,426	60.2	74,714

Source: Regional Statistical Department in Dolj – processing

The economically inactive population represents that part of the population which, irrespectively of the age, performs no social-economic activity;

pupils, students, retired persons, housewives, persons supported by the state or other persons, persons that gain money from sources other than jobs –

rents, interests etc. are all included in this category (Erdeli et al., 1999, p.247). The evolution of the inactive population and its percentage within the overall population have been first of all determined by birth-rate, age groups structure, young population's inclusion degree in the educational system, the participation degree of the population at an economic activity, legal settlements regarding the retirement age, the health status of the population. Other socially or psychologically connected factors are added, influencing the population's lack of participation at economic and social activities (Stănică, 1995, p.335).

During the period 1992 – 2002 (Table 6), the inactive population within the Segarcea Plain advanced with 3021 persons (7.4%). At the beginning of the analyzed period, the inactive population within the rural space of the analyzed area registered 54.2% from the total population of the communes, the external

values being enclosed between 44.6% for Măceșu de Sus and 65.2% for Breasta. In 2002 (Table 6), the percent of inactive population raised up to 61.3%, under the average of the being places most of the communes, and in Breasta was registered the lowest rate (48.0%) from the entire analyzed period. Regarding the inactive population from the Segarcea town, its percentage raised from 57.3% to 72.2%, with this value being on the first place among the territorial units for the last year of reference. There must be also stressed the growths registered in the Măceșu de Sus (from 44.6% in 1992 to 67.5% in 2002, respectively with 22.9%), Măceșu de Jos (from 49.8% to 67.5%), Lipovu (from 49.4% to 62.2%), Gânciova and Dtânic (with over 10%) communes. Beside Breasta, registering reductions for the inactive population, there are also the Calopăr and Bucovăț communes.

Table no 6: The percent of active/ inactive population in 2002

Administrative unit	Total population	Active population						Inactive population			
		Total active population		Occupied population		Unemployed				Retired persons	
		no	%	no	%	no	%	no	%	no	%
Bârca	no	no	%	no	%	no	%	no	%	no	%
Breasta	4,695	1,859	42.1	1,761	94.7	98	5.3	2,552	57.9	1,165	45.7
Bucovăț	3,769	2,025	52.0	1,856	91.7	169	8.3	1,872	48.0	611	32.6
Calopăr	4,186	1,835	43.5	1,575	85.8	260	14.2	2,384	56.5	1,148	48.2
Cerăt	4,080	1,935	48.6	1,854	95.8	81	4.2	2,046	51.4	832	40.7
Drânic	3,816	1,916	49.0	1,860	97.2	53	2.8	1,995	51.0	604	30.3
Gighera	3,396	1,125	36.6	1,090	96.9	35	3.1	1,951	63.4	1,281	65.7
Gânciova	3,998	1,264	35.0	1,237	97.9	27	2.1	2,349	65.0	1,602	68.2
Giurguța	3,121	938	32.0	869	92.6	69	7.4	1,997	68.0	1,175	58.8
Goicea	3,370	1,226	38.1	1,165	95.0	61	5.0	1,993	61.9	1,078	54.1
Lipovu	5,188	1,702	36.0	1,639	96.3	63	3.7	3,030	64.0	2,111	69.7
Măceșu de Jos	3,294	1,208	40.5	1,273	99.5	7	0.5	1,880	59.5	795	42.3
Măceșu de Sus	1,766	625	37.8	604	96.6	21	3.4	1,030	62.2	711	69.0
Podari	1,980	553	32.5	539	97.5	14	2.5	1,146	67.5	786	68.6
Radovan	6,238	2,214	45.2	2,713	93.1	201	6.9	3,531	54.8	1,369	38.8
Țuglui	3,503	1,078	32.8	956	88.7	122	11.3	2,205	67.2	1,389	63.0
Valea Stanciului	2,988	1,091	34.6	999	96.9	92	3.1	1,888	65.4	819	43.4
Total rural	6,745	2,183	34.6	2,109	96.6	74	3.4	4,131	65.4	2,466	59.7
Segarcea	66,133	29,489	46.4	24,102	81.7	1,447	18.3	37,980	53.6	19,942	52.5
TOTAL	8,581	2,241	27.8	1,775	79.2	466	20.8	5,825	72.2	2,196	37.7
	74,714	27,730	38.7	25,877	93.3	1,913	6.7	43,805	61.3	22,138	50.5

Source: Regional Statistical Department in Dolj – processing

Within the structure of inactive population the highest percentage is held by the retired persons; their number raised from 18,644 persons, in 1992, to 22,138 persons in 2002. In 1992, the retired persons owned 45.7% from the total number of inactive population within the Segarcea Plain, the limit values being registered in Breasta commune, with 27.8% from the inactive population on the commune, and Măceșu de Jos with 66.6%. At the following census, compared to the average specific for the plain, of 50.5%, there had been registered high percentages of retired persons in Goicea (69.7%), Măceșu de Jos (69%), Măceșu de Sus (68.6%), Gighera (68.2%), Drânic (65.7%). Lower percentages were held by the retired persons in Cerăt (30.3%), Breasta (32.6%), Calopăr (40.7%), Lipovu (42.3%) and Bârca (45.7%) communes. The number of retired persons in Segarcea town was increased with 656 persons, the share of this demographic category registering a progression from 31.3% to 37.7%, being within the limits of the analyzed period.

Analyzing the natural dynamics and the structure of population on age groups, on sexes and the social-economic structure, we can identify the following areas with demographical vulnerabilities expressed by reduced rates for the birth rate, high mortality, demographic decline, population aging, low percentage for the active population, unemployment, etc.: Măceșu de Jos - Măceșu de Sus - Ghigera; Drânic – Valea Stanciului; Radovan and Țuglui (Fig. 7).

Fig. 7 Areas characterized by demographic vulnerability in the Segarcea Plain

Conclusions

The Segarcea Plain places among the physical-geographical units that have been undergoing an accentuated demographical decline during the previous decades. This is pointed out by the population reduction with more than 20,000 persons between 1966 and 2005; the only exception among the administrative units is represented by Podari settlement. Thus, the strong influence exerted by Craiova and its demographical and economic potential explains the positive numerical evolution of its population.

The natural dynamics is marked by low birth rate values and high death rate ones, the result being represented by a negative natural output; the exceptions are represented by the settlements of Lipovu and Cerăt, as a consequence of the important part held by the Gypsy population, whose birth rate is high.

On the ensemble of the plain, the migration output registers negative values in Segarcea town and in 23.3% of the territorial units of the plain. The aging process and feminization of the population, the diminishing of the occupational offer and the increase of unemployment represent phenomena which affect the population in most of the settlements from the analyzed area.

The dynamics of demographic indicators within the Segarcea Plain can be positively influenced by several factors among which we remind: advantageous geographical position compared to Craiova municipality and with the Danube, the existence of a remarkable agricultural potential which can be locally exploited by means of sub-contractor investments, the presence of the Segarcea town, as an important polarizing center of the plain. Taking into consideration the role held by this

town, it is understood that any modification in its economic base will lead to modifications within the social-economical structure of the populations from the surrounding settlements. The main objective for the revitalization of the villages in this area is to support their economic development, especially by supporting the apparition and development of small and middle businesses which should exploit efficiently the local resources of raw materials, but also the available manpower. Therefore, the encouragement of local initiatives and of investments in the settlements within the Segarcea Plain will have a positive effect over the evolution of some demographic indicators.

References:

15. Badea, L., Ghenovici, Alexandra, (1974), *Județul Dolj*, Edit. Academiei R. S. Romania, București
16. Cucu V. (1981), *Geografia populației și așezărilor umane*, Edit. Didactică și Pedagogică, București
17. Erdeli, G., Câdea Melinda, Braghină, C., Costache, S., Zamfir, Daniela, (1999), *Dicționar de geografie umană*, Edit. Corint, București
18. Erdeli G., Dumitrache, Liliana, (2001), *Geografia populației*, Edit. Corint, București
19. Ianoș, I., (2000), *Sisteme teritoriale*, Edit. Tehnică, București
20. Muntele, I., (1998), *Populația Moldovei în ultimele două secole*, Edit. Corson, Iași
21. Mureșan, Cornelia, (1999), *Evoluția demografică a României*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
22. Nimigeanu, V., (2001), *România. Populație. Așezări. Economie*, Edit. Universității "Al. I. Cuza", Iași

23. Rotariu, T., (2003), *Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice*, Edit. Polirom, Iași
24. Stănică, M., (1995), *Structura social-economică a gospodăriilor în lumina recensământului din 1992, în Populația României. Evoluție și perspective*, Comisia Națională de Statistică
25. Surd, V., (2004), *Geodemografie*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
26. Trebici, Vl., Histache, I., (1986), *Demografia teritorială a României*, Edit. Academiei R. S. România, București
27. Ungureanu, Al., Muntele, I., (2006), *Geografia populației*, Edit. Sedcom Libris, Iași
28. Vert, C., (1995), *Analiza geodemografică. Manual practic*, Edit. Mirton, Timișoara
- *** (1984), *Geografia României, vol. II. Geografie umană și economică*, Edit. Academiei R.S. România, București
- *** (1995), *Recensământul populației și locuitorilor din 5 ianuarie 1992*, Comisia Națională pentru Statistică, Direcția Județeană de Statistică Dolj
- *** (2000), *Analize demografice*, Institutul Național de Statistică, București
- *** (2003), *Recensământul populației și al locuințelor 2002*. Județul Dolj, Institutul Național de Statistică, Direcția Regională de Statistică Dolj
- *** (2006), *Anuarul Demografic al județului Dolj 1966 – 2005*, Institutul Național de Statistică, Direcția Regională de Statistică

Educația din perspectiva sociologiei durkheimiene

Lector univ. dr. Maria PESCARU
Universitatea din Pitești
mariapescaru@yho.com

Abstract: *În spațiul universitar românesc sociologia educației și-a făcut loc, trebuie s-o spunem, cu destulă timiditate. Prea puțini sunt cei care se preocupă de ea, și prea puține sunt și studiile care-i sunt dedicate. Cu toate acestea, sociologia educației a depășit un secol de existență. Ea are chiar vârsta sociologiei, educația apărând ca o preocupare constantă a sociologiei încă de la constituirea ei, iar după publicarea la sfârșitul veacului nouăsprezece a lucrării lui Emile Durkheim (1858-1917) Regulile metodei sociologice, lucrare care marchează începutul sociologiei științifice, educația devine o preocupare de căpătâi a sociologiei. Durkheim accentuează, din primul moment, caracterul social al educației: „Într-adevăr, socotesc ca un postulat al oricărei speculații pedagogice afirmația că educația este ceva eminent social, prin originile sale, ca și prin funcțiile sale și că, prin urmare, pedagogia depinde de sociologie mai mult ca de orice altă știință” (Emile Durkheim, Educație și sociologie, trad. rom. de Iorgu Stoian, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1980, pp. 62-63).*

Keywords: education, social fact, Durkheim

Regulile metodei sociologice încearcă să prindă specificitatea faptelor sociale. Durkheim își propune să trateze faptele sociale în mod științific, ținându-se departe de *sugestiile simțului comun*. El a impus o nouă strategie de lucru în cercetarea sociologică, propunându-și să

extindă raționalismul științific la conduita omenească.

Deosebirea dintre faptele sociale și cele individuale nu este o simplă deosebire calitativă, este una de natură: faptele sociale au un alt substrat decât cele psihice, ele nu aparțin aceluiași mediu și nu depind de aceleași condiții. Faptele sociale sunt și psihice, într-o oarecare măsură, deoarece constau în moduri de a gândi sau de a făptui. Dar stările conștiinței colective sunt de altă natură decât cele ale conștiinței individuale, ele sunt reprezentări de *un alt tip*. Mentalitatea grupurilor diferă de mentalitatea particularilor, mentalitatea grupului are legile sale proprii.

Materia vieții sociale nu se poate explica prin factori pur psihologici, *prin stări ale conștiinței individuale*. Reprezentările colective traduc gândirea grupului. Grupul e altfel alcătuit decât individul, viața grupului și viața individului nu se suprapun. „Pentru a înțelege modul în care societatea se reprezintă pe sine și lumea care o înconjoară, trebuie să privești natura societății și nu aceea a particularilor”, scrie Durkheim (*ibidem*, p. 47). Reprezentările individuale și cele colective nu se identifică.

Faptele sociale constau în *moduri de a lucra, de a gândi și de a simți, exterioare individului și care sunt înzestrate cu o putere de constrângere în virtutea căreia ele i se impun*, scrie Durkheim în același loc. Faptele sociale nu se pot confunda cu fenomene organice întrucât constau în reprezentări și acțiuni; faptele sociale nu se confundă

nici cu fenomenele psihice, întrucât acestea din urmă există doar în conștiința individuală și prin ea. Faptele sociale reprezintă o *specie nouă* de fapte, ele nu îl au ca substrat pe individ, ele au ca substrat societatea, fie societatea globală, *societatea politică în integralitatea sa*, fie vreun grup social particular, vreunul din grupurile parțiale pe care le cuprinde, confesiuni religioase, școli, corporații etc.

Faptele sociale nu caracterizează doar organizația definită. Sunt și fapte sociale care nu se înfățișează sub o formă cristalizată, având totuși aceeași obiectivitate și același ascendent asupra individului. Este cazul curentelor sociale. Într-o adunare, marele mișcări de entuziasm, milă sau mânie nu au ca origine conștiința particulară, ele ajung la noi din afara noastră și ne antrenează și pe noi. În colectiv suntem supuși altor influențe decât atunci când suntem singuri. Uneori ne mirăm de modul în care am reacționat în colectiv, la unison cu semenii noștri.

Durkheim se oprește asupra educației copiilor. „Când privești faptele așa cum sunt și cum au fost dintotdeauna, îți sare în ochi că orice educație constă într-un efort neîncetat pentru a impune copilului feluri de a vedea, de a simți și de a lucra la care el n-ar fi ajuns în mod spontan. De la începutul vieții sale, îl constrângem să mănânce, să bea, să doarmă la ore regulate, îl constrângem la curățenie, la liniște și supunere; mai târziu îl constrângem să învețe a ține seama de alții, a respecta obiceiurile, convențiile, îl constrângem la muncă etc. Dacă în timp această constrângere încetează de a mai fi simțită, înseamnă că ea dă naștere pe nesimțite la obiceiuri, la tendințe interne care o fac de prisos, dar n-o înlocuiesc decât pentru că ele derivă din ea” (*ibidem*, pp. 61-62).

Prin educație se construiește ființa socială, această ființă reprezintă obiectul de căpătâi al oricărui demers educațional autentic. Copilul se confruntă, din primele momente ale vieții lui, cu presiunea mediului său social. Această presiune pe care o suferă copilul în fiecare clipă este presiunea mediului său social, și ea vrea să-l configureze după chipul ei – părinții și dascălii sunt, prin excelență, *reprezentanții și mijlocitorii săi*.

1. Rolul educației în societate

În *Educație și sociologie* Durkheim ne prezintă importanța socială a educației. Cartea această este de un real folos pentru cei care doresc să se familiarizeze cu sociologia educației.

Nu toți suntem făcuți pentru activitățile intelectuale – „trebuie și oameni de simțire și acțiune”, spune sociologul francez. Diferențierea presupune o *ruptură de echilibru*. Specializarea în cauză nu exclude un fond comun, *un echilibru de funcții organice și psihice*, dar la fel de adevărat este și că scopul educației nu are cum să vizeze crearea armoniei perfecte în individ.

Durkheim critică definiția utilitaristă după care educația ar urmări „să facă din individ un instrument de fericire pentru el însuși și pentru semenii lui” (Mill), întrucât fericirea este un lucru subiectiv și greu de configurat cu exactitate.

Nu avem voie să lăsăm educația *la voia capriciului individual*, scrie Durkheim. El critică încercarea lui Spencer care echivalează condițiile fericirii cu cele ale vieții – o fericire completă înseamnă, în această ordine de idei, o viață completă. Însă viața fericită nu înseamnă, automat, o viață fizică împlinită: viața împlinită nu presupune doar buna funcționare a organelor. Un

om cultivat, un aristocrat al spiritului preferă mai curând să nu trăiască decât să renunțe la activitățile spirituale. Etalonul vieții variază în spațiu și în timp, așteptările noastre cresc, dorințele noastre se măresc, se amplifică, nevoile noastre se diversifică.

Nu există o educație ideală, perfectă, valabilă, fără deosebire, pentru toți oamenii: este greșit să căutăm să definim o *educație universală*. De ce? Pentru că educația variază *infin* după vremuri și după ariile culturale și geografice.

În lumea antică greco-romană educația îl pregătea pe individ în vederea subordonării față de colectivitate, azi educația dorește să facă din om o personalitate autonomă. La Atena se urmărea formarea unor spirite delicate, iubitoare de frumos și de înțelepciune, Roma intenționa să facă din cetățenii ei oameni viguroși, oameni de acțiune, militari desăvârșiți. Educația a evoluat și în Evul Mediu, de la un secol la altul.

Dacă educația variază în funcție de timp și de spațiu, atunci mai putem vorbi, la singular, despre educație? Mai putem vorbi despre o *natură a educației*? „Dacă însă educația romană ar fi fost impregnată de un individualism ca al nostru, cetatea romană ar fi fost impregnată de un individualism ca al nostru, cetatea romană nu s-ar fi putut menține, civilizația latină nu s-ar fi putut crea și, ca atare, nici civilizația modernă, care, în parte, a luat naștere din ea. (...) Există deci necesități de neînlăturat, de care este imposibil să facem abstracție. La ce ar folosi să concepem o educație ce ar fi mortală pentru societatea ce ar pune-o în practică?” (*Educație și sociologie*, ed. rom. cit., p. 35).

Însă Durkheim precizează că, în realitate, fiecare societate, aflată pe o anumită treaptă de dezvoltare istorică, are un sistem educativ ce se impune membrilor ei cu o forță de neînving. Nu

putem să ne creștem copiii așa cum voim, după bunul nostru plac, ci există anumite norme care ni se impun, de care nu putem face abstracție, cărora trebuie să ne conformăm. „Dacă nu ținem seama de acest lucru, ele se răzbuună pe copiii noștri, care, o dată adulți, se găsesc nepregătiți să trăiască în mediul contemporanilor lor, cu care nu sunt în armonie. Că au fost crescuți după idei prea învechite sau prea noi, nu importă; și într-un caz și într-altul, ei nu aparțin vremii lor și, ca atare, nu sunt în condiții de viață normală. Există deci, în fiecare moment, un tip normal de educație, de la care nu ne putem abate, fără a ne izbi de vii rezistențe, care se opun velleităților de abatere” (*ibidem*, p. 36).

Ideile și obiceiurile care determină acest tip particular de educație nu sunt opera noastră, a fiecărui individ în parte, nu sunt rodul conștiinței individuale. Ele sunt produsul vieții colective, sunt fructul vieții în comun și exprimă nevoile vieții în comun. Aceste idei și obiceiuri sunt opera generațiilor trecute. „Tot trecutul omenirii a contribuit la crearea totalității maximelor, care îndrumă astăzi educația, întreaga noastră istorie lăsându-și aici urme și chiar istoria popoarelor care ne-au precedat (...). Când studiem deci istoric modul cum s-au format și dezvoltat sistemele de educație, observăm că toate depind de religie, organizare politică, gradul de dezvoltare a științelor, stare industrială etc. Dacă le detașăm de toate aceste cauze istorice, ele devin de neînțelese” (*ibidem*) Ideile respective nu sunt opera cugetării individuale.

Educația copiilor noștri n-ar trebui să depindă de mediul social în care s-au născut și de starea socială a părinților lor. „Dar chiar atunci când conștiința morală a timpului nostru va fi primit asupra acestei chestiuni satisfacția pe care o așteaptă, educația nu va deveni prin aceasta mai uniformă” (*ibidem*, p. 37).

Chiar atunci când drumul în viață al fiecărui copil nu va mai fi dinainte stabilit, în mare măsură, de ereditate, diversitatea profesiunilor va cere o diversitate educațională.

„Într-adevăr, fiecare profesiune constituie un mediu *sui generis*, care reclamă aptitudini particulare și cunoștințe speciale, în care stăpânesc anumite idei, anumite uzanțe, anumite moduri de a privi lucrurile. Și cum copilul trebuie să fie pregătit în vederea funcției pe care va fi chemat să o îndeplinească, educația, de la o anumită vârstă, nu mai poate rămâne aceeași pentru toți cei cărora se adresează. De aceea o întâlnim, în toate țările civilizate, tinzând din ce în ce mai mult să se diversifice și specializeze, iar această specializare devine mereu mai timpurie” (*ibidem*).

Asistăm la o reafirmare a eterogenității în educație, însă această eterogenitate nu se mai fundamentează pe inegalități nedrepte. Dar ea este la fel de mare precum aceea din societățile apuse. O educație omogenă presupune o societate nediferențiată.

Și totuși, educația, prin modul în care ea este structurată și se exercită, nu implică doar diferențiere. Ea dezvoltă și o fațetă a unității. Toate popoarele au anumite idei, sentimente și practici pe care educația este invitată să le ofere tuturor copiilor, fără nici o deosebire, de castă, clasă, categorie, sau stare socială. „Chiar și acolo unde aceste elemente comune întregii educații nu se exprimă sub formă de simboluri religioase, ele nu încetează să existe. Astfel, în cursul istoriei noastre s-a format un întreg ansamblu de idei asupra naturii umane, asupra importanței diferitelor noastre facultăți, asupra dreptului și datoriei, asupra societății, individului, progresului, științei, artei etc., care stau la baza spiritului nostru național. Orice fel de educație, a bogatului, ca și a

săracului, aceea care conduce la cariere libere, ca și aceea care pregătește pentru funcții industriale, are ca obiect fixarea lor în conștiințe”, scrie Durkheim (*ibidem*, p. 38).

Fiecare societate își construiește un anumit ideal despre om, despre ceea ce trebuie să fie el sub aspect biologic și intelectual, fizic și moral: acest ideal este același pentru toți cetățenii, dar de la un anumit punct el se diferențiază după mediile sociale particulare pe care orice societate le înglobează în cuprinsul ei. Este un ideal același, dar și diferit; acest ideal este *polul educației* urmărind să provoace în copil:

- anumite stări fizice și psihice pe care societatea din care el face parte socotește că nu trebuie să lipsească nici unui membru de-al său;
- anumite stări fizice și psihice pe care grupul social particular le consideră utile pentru toți membrii săi (castă, clasă, familie, profesie etc).

Vedem, așadar, că societatea globală și fiecare mediu social particular determină idealul educației. Societatea nu poate exista în lipsa unei suficiente omogenități între membrii ei: educația are darul de a perpetua și întări această omogenitate, „fixând mai dinainte, în sufletul copilului, similitudinile esențiale pe care le reclamă viața colectivă”, scrie Durkheim în același loc.

Procesul educațional se cere a fi abordat într-o manieră complexă, el însuși fiind complex. El își dezvoltă fața dublă a unității și diversității: societatea are ca instrument indispensabil de perpetuare a profilului său specific acțiunea educațională. Educația nu este altceva decât mijlocul prin care societatea își pregătește, în sufletul copiilor, condițiile esențiale ale propriei sale existențe, iar individul este interesat

să se supună exigențelor sociale întrupate în actul pedagogic. Pornind de la aceste considerații, ajungem la următoarea definiție: „Educația este acțiunea exercitată de către generațiile adulte asupra celor ce nu sunt coapte pentru viața socială. Ea are ca obiect să provoace și să dezvolte la copil un număr oarecare de stări fizice, intelectuale și morale, pe care le reclamă de la el atât societatea politică în ansamblul ei, cât și mediul special căruia îi este cu deosebire destinat” (*ibidem*).

2. Caracterul social al educației

Educația constă într-o *socializare metodică a generației tinere*, în fiecare om există două ființe *distincte*, dar și *inseparabile*. Una este formată din stările psihice care ne privesc pe noi înșine, care se raportează la evenimentele vieții personale, adică ființa noastră individuală. Cealaltă reprezintă un *sistem de idei, sentimente și obișnuințe care exprimă în noi nu personalitatea noastră, ci grupul sau grupurile diferite din care facem parte*, precum: credințele religioase, practicile morale, tradițiile de tot felul, opiniile colective etc. Totalitatea acestora alcătuiește ființa socială, iar țelul educației este să formeze, în fiecare membru al societății, această ființă.

Aici regăsim importanța educației și fecunditatea demersurilor ei: această ființă socială nu rezultă din ființa vie a omului printr-o dezvoltare spontană, inevitabilă, inerentă. În mod spontan omul nu este înclinat să se supună autorităților vremii, să respecte normele de conviețuire, regulile morale, să dea curs datoriei sale civice. În mod spontan omul nu este dispus să se sacrifice pentru binele colectiv. Ființa socială a omului este o construcție socială. „Făcând abstracție de unele

tendențe vagi și nesigure, care ar putea fi datorate eredității, copilul, intrând în viață, nu aduce cu sine decât natura sa individuală. Societatea se găsește, deci, la fiecare generație nouă, în fața unei aproape *tabula rasa*, pe care totul trebuie construit din nou. Trebuie ca, pe căile cele mai scurte, ea să suprapună, peste această ființă egoistă și asocială, o alta, în stare de o viață morală și socială. Aceasta este opera educației și se poate vedea de aici cât este de mare. Ea nu se mărginește să dezvolte organismul individual în sensul indicat de natura sa, scoțând la iveală forțele latente ce n-ar aștepta decât să se manifeste; ea creează în om o ființă nouă” (*ibidem*, pp. 39-40).

Educația răspunde unor nevoi sociale, fără excepție, drept dovadă au existat societăți care n-au apreciat calitățile intelectuale, avantajele unei temeinice culturi intelectuale. Știința și spiritul critic sunt date relativ recente. Omul a avut nevoie de știință atunci când societatea i-a deșteptat-o. *Iar societatea i-a deșteptat-o atunci când ea însăși i-a simțit nevoia*. Momentul în cauză a sosit atunci când viața socială a ajuns să fie așa de complexă, încât nu mai putea funcționa decât prin concursul gândirii conștiente, grație gândirii științifice. De-abia în acel moment cultura științifică a devenit indispensabilă pentru mai buna funcționare a vieții sociale. Putem spune că în prezent cultura științifică reprezintă o datorie a noastră, a tuturor, o datorie impusă de societate.

Cum stau lucrurile cu educația fizică? „În Sparta, ea avea ca scop, în primul rând, să obișnuiască membrele cu oboseala. În Atena, era un mijloc de a face corpurile plăcute la vedere. În timpul cavalerilor, i se pretindea să formeze războinici îndemânatici și supli, pe când astăzi, nu mai are decât un scop pur igienic, urmărind mai ales împiedicarea efectelor periculoase ale unei culturi intelectuale excesive. Așa că,

chiar calitățile, care par la prima vedere dorite în mod spontan, individul nu le cultivă decât dacă i-o cere societatea și le cultivă așa cum îi prescrie ea” (*ibidem*, p. 41).

Este greu de crezut că societate ne scoate din egoismul individual, că fiind integrați societate, am devenit cele mai altruiste ființe posibile. Însă nu este mai puțin adevărat că școala ne obligă să ținem cont și de nevoile altuia, să fim receptivi la suferința celui de lângă noi, să sărim în ajutorul celui aflat în dificultate. Datorăm școlii, și implicit societății, extrem de multe. Datorăm societății extrem de multe pe plan intelectual, fizic și moral. Noțiunile fundamentale dominante ale gândirii noastre, conceptele sunt elaborate de știință, ideile evoluează în ritmul evoluției sociale. „Astăzi nu ne mai reprezentăm omul, natura, cauzalitatea, spațiul chiar, așa cum și le reprezentau cei din evul mediu, ceea ce înseamnă că nici cunoștințele, și nici metodele științifice nu mai sunt aceleași. Știința este însă o operă colectivă, deoarece presupune o vastă cooperare a tuturor savanților, nu numai dintr-o epocă, ci din toate epocile succesive ale istoriei” (*ibidem*, p. 42).

Limbajul, așa cum îl stăpânim noi acum, este o construcție socială, prin învățarea unei limbi noi avem acces la un cumul întreg de idei, beneficiem de secole întregi de experiență. Fără limbaj nu am avea idei, prin limbaj omul se ridică deasupra simplei senzații, omul este o ființă care nu se orientează după indicatori pur senzoriali. Durkheim este de părere că limbajul este prin excelență un fenomen social. Limbajul conservă experiența umană și o transmite din generație în generație. Înțelepciunea omenească nu se pierde cu fiecare generație care se stinge, noua generație nu este în postura de a o lua de la capăt, într-un travaliu fără de sfârșit și fără

sens, absurd. Generațiile trec, se succed, se perindă, dar știința omenească sporește grație limbajului.

Prin educație, societatea nu lucrează în direcția diminuării personalității umane, ci în direcția sporirii ei, în direcția dezvoltării ei armonioase și plene. Desigur, nu dorim să facem o incursiune în specificul educației de tip comunist sau nazist, s-a vorbit în cazul acestor societăți de o constantă și prelungită acțiune de spălare a creierelor. Educația existentă în societățile democratice promovează valori care stau, în mod armonios, în slujba interesului individual în slujba celui colectiv. Durkheim dorește să sublinieze ideea că nu există om în afara cadrului social, sau un astfel de om ar fi o construcție pur teoretică, deci fictivă. Atunci când vorbim de om vorbim de aparținătorul unui anumit spațiu geografic și cultural.

3. Rolul statului în plan educațional

Durkheim privește educația din unghi social, ca fapt social, ca fenomen al vieții colective. El vorbește și de *rolul statului în materie de educație*: de aceea el analizează, comparativ, drepturile statului și pe cele ale familiei în materie de educație.

„Copilul, se zice, este mai întâi al părinților lor le aparține deci conducerea, așa cum ei o înțeleg, a dezvoltării sale morale și intelectuale. Educația este concepută, în acest caz, ca ceva cu totul privat și casnic. Considerând lucrurile din acest punct de vedere, se tinde, în mod natural, a se reduce la minimum posibil intervenția statului în această materie. El ar trebui, se zice, să se mărginească a servi ca auxiliar și substitut al familiei. Când ea nu este în stare să se achite de datoriile ei, este natural ca statul să se însarcineze

cu aceasta. Este natural, de asemenea, ca el să-i facă sarcina cât mai ușoară posibil, punându-i la dispoziție școli, în care ea să poată, dacă vrea, să-și trimită copiii. Trebuie să se închidă însă strict în aceste limite, interzicându-și orice acțiune pozitivă, destinată să imprime o orientare determinată spiritului tineretului” (*ibidem*).

Rolul organismului statal nu trebuie să fie pur negativ, educația are, în primul rând, o funcție colectivă, adică o funcție socială: ea urmărește mai buna integrare a individului în societate. Educația urmărește *adaptarea copilului la mediul social, în care acesta este destinat să trăiască*, afirmă Durkheim, este normal, în consecință, că societatea nu are cum să se dezintereseze de un astfel de proces complex și îndelungat. „Cum ar putea să se dezintereseze, când ea este reperul după care educația trebuie să-și orienteze acțiunea? Este deci dreptul ei să amintească, fără încetare, profesorului, care sunt ideile și sentimentele pe care trebuie să le imprime copilului, spre a-l pune în armonie cu mediul, în care acesta trebuie să trăiască” (*ibidem*).

Dacă educația are, prin excelență, o funcție socială, atunci statul nu are cum să se dezintereseze de actul pedagogic. „Dacă societatea n-ar fi mereu prezentă și vigilentă, pentru a obliga acțiunea pedagogică să se exercite într-un sens social, aceasta s-ar pune fatal în serviciul credințelor particulare, iar marele suflet al patriei s-ar diviza într-o mulțime incoerentă de suflete fragmentare, în conflict unele cu altele, ceea ce înseamnă a merge cu totul contra scopului fundamental al oricărei educații” (*ibidem*). Societatea reprezintă cadrul indispensabil al umanizării noastre, educația are rolul de a asigura între membrii ei o *comunitate de idei și sentimente*, prin care chiar societatea rezistă în timp. Dar pentru ca scopul

acesta să fie atins, educația nu trebuie lăsată la voia particularilor. Educația nu trebuie să aibă la baza ei interese strict personale.

Statul se interesează îndeaproape de acțiunea pedagogică, fapt ce nu înseamnă că statul ar trebui să monopolizeze învățământul. Inițiativa particulară este ingredientul indispensabil al progresului școlar, individul este *mai novator decât statul*.

Statul este exponentul interesului public, el trebuie să permită deschiderea unor școli care nu intră direct în patronajul lui, dar el nu se poate dezinteresa de ceea ce se petrece în aceste școli. Educația trebuie să rămână sub controlul statului, funcția de educator poate fi îndeplinită doar de cei ce prezintă anumite garanții verificate de autoritatea statală. Rămâne de văzut până unde se poate implica statul în actul pedagogic, *principiul intervenției* statului în educație nu are cum să fie contestat.

„Școala nu poate fi chestiune de partid, iar profesorul nu și-ar realiza datoriile sale, dacă ar uza de autoritatea de care dispune pentru a atrage copiii pe fâgașul preferințelor sale personale, oricât de justificate i s-ar părea ele. Dar, în ciuda tuturor divergențelor, există chiar de pe acum, la baza civilizației noastre, un număr oarecare de principii care, în mod implicit sau explicit, sunt comune tuturor și pe care, în orice caz, foarte puțini îndrăznesc să le nege deschis și pe față: respectul rațiunii, științei, ideilor și sentimentelor, care sunt la baza moralei democratice. Rolul statului este să desprindă aceste principii esențiale, să pună să fie învățate în școlile sale, veghind ca nicăieri să nu fie ignorate de copii și să se vorbească pretutindeni de ele cu respectul ce li se datorează” (*ibidem*, p. 44).

4. O privire de ansamblu asupra sociologiei durkheimiene

Educația este o *funcție socială*, educația, chiar dacă nu poate face abstracție de potențele genetice ale individului, are un rol social. Ea *socializează*, adică transformă individul biologic *asocial*, nepregătit să trăiască în mijlocul unei colectivități, într-un membru al unei, al unor colectivități, realizând interiorizarea unor comportamente, unor moduri de a fi considerate de societate ca fiind normale. Comportamentele normale sunt comportamentele care domină societatea la un moment dat, care se întâlnesc la majoritatea membrilor ei, interiorizând comportamentele *normale*, individul *se înscrie în limitele tipului individual mediu (normal, generic)*, definit ca „ființă schematică care s-ar constitui reunind într-un același tot, într-un fel de individualitate abstractă, caracterele cele mai frecvente”, (*Regulile metodei sociologice*, ed. rom. cit., p. 105) tipul normal se confundă cu tipul mediu, și orice abatere *de la acest etalon* este considerat a fi un *fenomen morbid*.

Educația are un caracter creator, ea formează în ființa biologică asocială a omului, în ființa care se naște, o ființă nouă, o ființă ce dispune de trăsături noi. Educația modelează în noi fizionomia noastră spirituală. Educația creează în noi un nou eu, care nu se află în prelungirea eului biologic. Educația ne pune în contact cu ceilalți și ne face să ne armonizăm interesele cu cele ale colectivității în mijlocul căreia trăim. Dacă vorbim despre om ca despre o ființă socială, atunci trebuie să vorbim și de marea importanță a acțiunii educaționale. Educația face din noi ființe morale, ființe care au asimilat din societate un anumit conținut valoric

supus, desigur, îmbogățirii permanente. Ființa socială este o ființă morală, care a asimilat normele conviețuirii în comun, în așa fel încât se ghidează în viață după normele asimilate. Această morală este una de ordin social, este una laică, ființa integrată social este o ființă morală în sensul moralei sociale, este o ființă care respectă normele conviețuirii în comun, normele esențiale ale unei societăți.

Durkheim este de părere că numai în măsura în care se lasă asimilat de societate prin intermediul actului educațional omul devine cu adevărat om. Crearea ființei sociale a tinerilor este apanajul generației adulte. „Educătorii se deosebesc de educați prin faptul că sunt cunoscători și purtători ai sistemului de valori-norme-reguli, specific colectivității în cauză, iar în această calitate ei îl pot transmite” (*ibidem*, p. 25). Aici se află criteriul *legimității educatorului*.

Societățile sunt ansambluri vaste și complexe de colectivități umane, iar acțiunea educativă vizează să-l însereze mai bine pe individ în societatea globală, dar și în diversele grupuri particulare. În cazul societăților simple, arhaice, soluția este ușoară, ea vine din „similitudinea colectivităților” (*solidaritate mecanică*). Părinții se ocupă de educarea copiilor, familia fiind *o mare societate* care cuprinde în sânul ei „o pluralitate de menaje, de sclavi, de clienți”, scrie Durkheim în *Educația morală* (apud E. Stănciulescu, *op. cit.*, p. 25). Relațiile domestice în acest tip de familie sunt supuse unei discipline stricte, provenind din autoritatea absolută a tatălui – *legislator și magistrat*.

Noua educație generează solidaritate organică și nu mai cade exclusiv în competența familiei. Neîndoielnic este faptul că educația ce se desfășoară în familie este o educație specială, ființa socială a copilului este modelată în conformitate cu structura

familiei. Însă o asemenea educație nu mai este suficientă. De ce? Pentru că nu mai poate articula corespunzător în indivizi *spiritul de disciplină*. Raporturile familiale sunt marcate de particularism și de afectivitate. Însă regula morală nu ține de specificul fiecărei familii în parte, ea este generală, suprafamilială, ea este *universală și impersonală*. Ea presupune o aplicare coerentă și sistematică, ea presupune neutralitatea educatorului și face apel la autoritatea lui. Familia creează *premisele ființei sociale* a copilului, punând bazele autorității morale și a regularității: „Este sigur, mai ales, că, trăind o viață domestică regulată, copilul va dobândi mai ușor gustul regularității; mai general, dacă el este crescut într-o familie sănătoasă din punct de vedere moral, va participa prin contagiunea exemplului la această sănătate morală. Totuși, chiar dacă educația domestică se constituie într-o primă și excelentă pregătire a vieții morale, eficacitatea ei este foarte limitată, mai ales în ceea ce privește spiritul de disciplină; căci ceea ce este esențial aici, respectarea regulii, nu se poate dezvolta deloc în mediul familial. Familia este, astăzi mai ales, un foarte mic grup de persoane care se cunosc de o manieră intimă, care intră în contacte personale în toate împrejurările; ca urmare, relațiile lor nu sunt supuse nici unei reglementări generale, impersonale, imuabile; ele au totdeauna, și în mod normal trebuie să aibă, o oarecare libertate și comoditate care exclud determinarea rigidă. Datoriile domestice au ceva particular care nu poate fi fixat o dată pentru totdeauna în precepte definite, aplicabile în același fel în toate cazurile; ele sunt susceptibile să se plieze diversității caracterelor și circumstanțelor: este o chestiune de temperamente, de acomodări reciproce care favorizează afecțiunea și obișnuința. Este un mediu care, prin căldura sa

naturală, este apt în mod deosebit să facă să se nască primele înclinații altruiste, primele sentimente de solidaritate; dar morala practică aici este mai ales afectivă. Ideea abstractă a datoriei joacă un rol mai mic decât simpatia, decât impulsurile spontane ale inimii. Membrii acestei mici societăți sunt prea apropiați unii de ceilalți; datorită acestei proximități morale, ei au un prea accentuat sentiment al nevoilor lor reciproce; sunt prea conștienți unii de ceilalți pentru a mai fi necesară, sau chiar utilă, o reglementare” (Emile Durkheim, *L'éducation morale*, Alcan, Paris, 1934, pp. 167-168, apud *ibidem*, pp. 26-27).

Familia nu are cum să dezvolte altruismul copilului, a acelui ingredient indispensabil vieții sociale. Copilul este educat de familie mai mult în direcția urmăririi cu consecvență a interesului propriu, dimensiunea strâmtă a familiei nu permite contracararea egoismului infantil.

Pentru a-și dezvolta fizionomia morală copilul trebuie să iasă din granițele strâmte ale familiei. Astfel se lărgeste orizontul copilului, prin depărtarea lui de relațiile personalizate existente în cadrul familiei. Să fim bine înțeleși, aceasta nu înseamnă abandonarea definitivă a familiei, ci deschiderea ei către universul societății globale.

Școala este singura instituție capabilă să educe spiritul de disciplină, spiritul de solidaritate, atașamentul și întrucâtva subordonarea la scopurile colective, tot ceea ce cere o societate modernă: „De altfel, contrar opiniei prea răspândite conform căreia educația morală ar rezulta cu precădere din acțiunea familiei, consider că rolul școlii în dezvoltarea morală a copilului poate și trebuie să fie de cea mai mare importanță. Există o întreagă parte a acestei culturi, cea mai elevată, care nu poate fi dată altfel. Căci dacă familia

poate să trezească și să consolideze bine și singură sentimentele domestice necesare moralei și chiar, mai general, pe cele care stau la baza celor mai simple relații particulare, ea nu este constituită astfel încât să poată forma copilul în vederea vieții sociale. Prin definiție, ca să spunem așa, ea este un organ impropriu unei astfel de funcții” (*L'éducation morale*, ed. cit., pp. 23-24 apud E. Stăciulescu, *op. cit.*, p. 28).

Verdictul lui Durkheim pare a fi foarte sever: familia, de una singură, nu poate forma copilul pentru traiul în societate, nu poate asigura integrarea copilului în marea familie a patriei și a lumii întregi. Asupra individului acționează mai multe grupuri – familia, statul și umanitatea, ele se completează reciproc, fiecare dintre aceste grupuri are relevanța, importanța și rolul său. Între ele nu există opoziție, omul este *complet*, doar în măsura în care el suportă, de timpuriu, această triplă acțiune: „Familie, patrie, umanitate reprezintă faze diferite ale evoluției noastre sociale și morale care sunt pregătite unele de celelalte, astfel încât grupurile corespunzătoare se pot suprapune fără să se excludă reciproc. Întrucât fiecare are rolul său în mersul dezvoltării istorice, ele se completează reciproc în prezent; fiecare are funcția sa. Familia îl încadrează pe individ într-o cu totul altă manieră decât patria și răspunde altor nevoi morale. Nu se pune, așadar, problema unei alegeri exclusive între ele. Omul nu este complet din punct de vedere moral decât dacă este supus acestei triple acțiuni” (*L'éducation morale*, ed. cit., p. 84, apud E. Stăciulescu, *op. cit.*, p. 28).

Durkheim pledează pentru subordonarea scopurilor familiale față de cele naționale, comunitare, grupurile sociale mai mici trebuind să se subordoneze celor de un ordin mai înalt. „După toate aparențele, scopurile domestice sunt și trebuie să fie

subordonate celor naționale, deoarece patria este un grup social de un ordin mai înalt. Întrucât familia este mai aproape de individ, ea constituie un scop mai puțin impersonal, în consecință mai înalt. Cercul intereselor domestice este atât de restrâns, încât el se confundă în mare parte cu cercul intereselor individuale. De altfel, în măsura în care societățile progresează și se centralizează, viața generală a societății, cea care este comună tuturor membrilor săi și care își are originea și scopul în grupul politic, câștigă teren în spiritele individuale, în timp ce ponderea și rolul familiei se diminuează. (...) Centrul de gravitate al vieții morale, care se găsea altădată în familie, tinde din ce în ce mai mult să se deplaseze. Familia devine un organ secundar al Statului” (*L'éducation morale*, ed. cit., pp. 84-85, apud E. Stăciulescu, *op. cit.*, pp. 28-29).

Grație lui Emile Durkheim putem vorbi astăzi de existența unei discipline științifice care poartă numele de sociologia educației. Pentru Durkheim societatea înseamnă mulțimea indivizilor asociați, dar această mulțime nu reprezintă o simplă însumare a lor: Durkheim are o viziune sistemică asupra societății. Prin educație individul se integrează în grup, supraviețuiește, în ultimă instanță, și tot prin educație și societatea supraviețuiește. Prin educație societatea durează în timp, căci ea sădește în sufletele copiilor semințele dăinuirii ei. În această ordine de idei, educația are cel mai însemnat rolul în devenirea umană a fiecărei persoane. Pornind de aici înțelegem mai bine o altă definiții date educației: educația este un produs social, ea reflectă o necesitate socială, este un proces specific uman, urmărește valorificarea resurselor interne ale individului, asigură formarea-dezvoltarea personalității umane, ea se desfășoară conform unor finalități bine stabilite. Educația este *o activitate*

psihosocială fundamentală, dispunând de un *nucleu structural specific bazat pe corelația subiect-obiect (educator-educat)* și care evoluează, în condiții optime în direcția autoeducației, adică a unui *stadiu superior al umanizării* (Sorin Cristea, *Dicționar de termeni pedagogici*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998, pp. 120-121).

Durkheim a accentuat asupra funcției sociale a educației. Educația socializează, socializarea este un „proces complex de formare și dezvoltare a omului ca ființă socială, de adaptare și integrare treptată a individului în societate prin asimilarea valorilor sociale și morale” (Filimon Turcu, Aurelia Turcu, *Dicționar explicativ de psihologie școlară*, Ed. Eficient, București, 2000, p. 463). Modelarea socială a individului este operată de contextele sociale concrete, de specificul fiecărui grup social în parte. Un rol activ în procesul de socializare îl are comunicarea verbală, prin intermediul căreia copilul preia de la adult experiența lui de viață și o prelucrează, adaptând-o nevoilor sale specifice. Datorită cuvântului copilul are șansa de a învăța să simtă, să gândească, să acționeze, să perceapă și să reacționeze. Nu trebuie să uităm că jucându-se, copilul se pregătește pentru o viață socială activă. Orice joc își are regulile lui, și supunându-se acestor reguli copilul învață să se supună normelor de conviețuire socială. Prin joc tânărul învață să-și armonizeze relațiile cu ceilalți copii, să acționeze în același sens cu ei, să-și coordoneze actele cu cele ale grupului de joacă. Dar socializarea nu se realizează numai prin școală, ea începe în familie și continuă în școală, în cercul de prieteni, în grupul de

muncă. Devenirea umană a omului este un proces care nu se termină decât o dată cu dispariția lui biologică.

Bibliografie selectivă:

1. Albulescu, Ion; Albulescu, Maria, *Predarea și învățarea disciplinelor socio-umane. Elemente de didactică aplicată*, Editura Polirom, Iași, 2000,
2. Durkheim, Emile, *Regulile metodei sociologice*, trad. C. Sudețeanu, Editura Științifică, București, 1974,
3. Durkheim, Emile, *Educație și sociologie*, trad. Iorgu Stoian, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980.
4. Ionescu, Ion I., *Sociologia școlii*, Editura Polirom, Iași, 1997.
5. Nicola, Ioan, *Pedagogie*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992.
6. Otovescu-Frăsie, C., *Protecția internațională a drepturilor omului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008
7. Păun, Emil, *Școala – o abordare sociopedagogică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
8. Plugaru, Liviu, *Introducere în sociologia educației*, Editura Psihomedica, Sibiu, Brașov, 2004.
9. Popovici, Dumitru, *Sociologia educației*, Editura Institutul European, Iași, 2003.
10. Rădulescu, Sorin, *Sociologia vârstelor*, Editura Hyperion XXI, București, 1994.
11. Stănciulescu, Elisabeta, *Sociologia educației familiale*, vol. 1, Editura Polirom, Iași, 1997.

Education in the View of Durkheim's Sociology

Ph.D. Lecturer Maria PESCARU
University of Pitești
mariapescaru@yahoo.com

Abstract: *In the Romanian universities, the sociology of education is rarely encountered. Few are those who are concerned of it, and few studies talk about this topic. Nevertheless, the sociology of education exists for over a century. It has even the same age as sociology, education appearing as a constant concern of sociology even from the moment it appeared, and after the issue, at the end of the XIXth century, of Emile Durkheim's paper (1858-1917) "The rules of the sociological method", paper that marks the beginning of the scientific sociology, education becomes its main concern. Durkheim emphasizes, even from the first lines, the education's social feature. Indeed, I consider it a postulate of any pedagogical speculation the assertion that education is something truly social, taking into account its origins as well as its functions, and consequently, the pedagogy is influenced by sociology more than any other science. (Emile Durkheim, Educație și sociologie, translated in Roumanian by Iorgu Stoian, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1980, pp. 62-63)*

Keywords: education, social facts, Durkheim.

The rules of sociological method try to get the specific character of the social facts. Durkheim wants to treat the social facts in a scientific manner by keeping them apart from *the suggestions of common sense*. He imposed a new work strategy in the sociological research by proposing *to extend the scientific reason to the human conduct*.

The social and the individual facts are separated not from the point of view of quality, but from the point of view of nature the social facts and the psychic ones are based on two different things; they do not belong to the same environment and are not influenced by the same conditions. The social facts are in a certain manner psychic, because they consist in ways of thinking and doing. But the state that the collective conscience is in has a different nature from the individual one; they are represented *in another manner*. The group mentality is different from the particular one, it has its own laws.

The subject of social life cannot be explained through purely psychological factors, *through states of individual conscience*. The collective representations translate the way a group thinks. The group is made in a way that the individual, the group's life and the individual's life are separated. "To understand the way the society represents itself and the surrounding world, one must observe the nature of the society as a whole, and not of the people composing it" writes Durkheim, (*ibidem*, p. 47). The way an individual and a group are represented is not the same.

The social facts consist in *ways of working, thinking and feeling, outside the individual, that are endowed with a power of constraining despite what they impose*, writes Durkheim in the same book. The social facts can't be mistaken with the organic phenomenon because they consist of representations and actions; they can't be mistaken with the

psychic phenomenon also because the latter exist only in the individual conscience and through it. The social facts represent a new kind of facts, they are not based on the individual, they are based either on the society, on the global society, on the whole political society, or on a private social group, religious groups, schools, corporations etc.

The social facts do not characterize only the defined organization. There are social facts that are not crystallized, but still have the same objectivity and upgrade over the individual. This is the case of social streams. In a gathering, the great movements of enthusiasm, pity and anger don't find their origin in the private conscience; they get to us from outside and keep us going too. We are influenced in a different manner when we are in a group than when we are alone. Sometimes we are surprised by the manner we react when we are in a group, the same as our fellows.

Durkheim also has an opinion on the way children are educated: „When you see the facts as they are and have always been, you notice that any way of educating consist of a tireless efforts of imposing the child ways of seeing, feeling and working that he hadn't reached to on his own. From the beginning of his life, we compel him to eat, drink, sleep at decent times, we constrain him to clean the space he lives in, be quiet and obey; later in his life, we constrain him to learn to consider the others, to respect customs, conventions, we constrain him to work, etc. If in time this constrain stops to be felt, this means that this gives birth to some habits, internal tendencies that make it worthless, but do not substitute it because it derives from it” (*ibidem*, pp. 61-62).

The social being is build through education, this being represents the main

object of any educational intercession. The child faces, from the first moments of his life, the pressure of his social environment that wants to make him just like her- parents and teachers are *their representatives and mediators*.

1. The role of the education in society:

In *Educație și sociologie* Durkheim presents us the social importance of education. This book is of real use to those that want to get accustomed to the sociology of education.

We are not all made for intellectual activities- „you have to have people for feeling and acting” says the French sociologist. The difference consists in the break in balance. The specialization in question does not assume a common ground, *a balance of organic and psychic functions*, but the same value of truth has the fact that education does not intent to create the perfect balance inside an individual. Durkheim criticizes the utilitarist definition that says that education wants to „transform the individual in a tool of happiness for himself and for those around him” (Mill) because education is subjective and hard to properly configure.

We cannot leave the education at the free will of individuals, writes Durkheim. He criticizes Spencer's attempt to put an equal between the conditions of happiness and those of life- a complete happiness means, in his view, a complete life. But a happy life doesn't necessarily imply a fulfilled physical life: a fulfilled life doesn't assume for someone to be healthy. A cultivated person, an aristocrat of the spirit would rather give up his life than the spiritual activities he does. The measure of life is not the same in time and space, our

expectations grow, our wishes augment, amplify, our needs diversify.

There is no such thing as the perfect education, ideal, valid, without distinction for all people: it's wrong to try to define the *universal education*. Why? Because education varies in time and according with the geographical and cultural areas concerned.

In the antic Roman world, education prepared the individual to subordinate the community; today education wants to build up a man that thinks on its own. In Athens they wanted to form delicate spirits, that love the beauty and wisdom, Rome intended to transform its citizens in strong men, complete soldiers. Also education evolved in the Middle Age, from one century to the other.

If education varies in time and space, then we can talk in the singular about education? We can still talk about a *nature of education*? "If the Roman education would have been more individualistic, the Roman castle couldn't have survived, the Latin civilization couldn't be created and by consequence, the modern civilization that was born in part from it. (...) There are important necessities that we can't exclude. What would be the purpose to think out that an education is deadly for the society that would practice it?" (*Educație și sociologie*, ed. rom. cit., p. 35).

But Durkheim says that, in reality, each society found at a certain level of historical development, has an educational system that it's imposed to its members with an undefeated strength. We cannot raise our children as we want, there are certain rules that are imposed to us that we have to obey. "If we don't take into account this, they wreak vengeance on our children, that, once they are grown-ups they found themselves unprepared to live in the

same environment with their contemporaries that they do not feel in harmony with. That they have been raised with ideas too old or too new, this does not make a difference; in both cases they do not belong to their time and consequently, they do not live in normal conditions. So, there is in every moment a normal type of education that we have to follow, in order to not encounter resistance." (*ibidem*, p. 36).

The ideas and habits that determine this particular type of education is not determined by us, by each individual, are not the fruit of our conscience. They are the product of the group life, they are the fruit of sharing the living and expressing the needs of living together. These ideas and habits are the work of past generations. „The entire past of the humanity concurred to creating all the motto-s that are guiding today the education, our whole history and even that of people before us leaving her mark here (...) So, when we study the historic way in which the education systems were born, we notice that they all depend on religion, political organization, the degree of sciences' development, industrial condition, etc. If we take them apart from all these historical conditions, they cannot be understood". (*ibidem*) The respective ideas are not the work of individual thinking.

The education that our children receive shouldn't depend on the social environment they were born in or the social condition of their parents. „But right when the moral conscience of our time would have received the satisfaction expected upon this matter, the education will become more uniform." (*ibidem*, p. 37). Right when the road in life of each child will not be settled, mostly by heredity, the diversity of professions will require a professional diversity.

„Indeed, every profession is a *sui-generis* environment that has more particular aptitudes and special knowledge in which certain ideas, uses and ways of seeing things rule. And when the child has to be prepared to fulfill a certain function, the education at a certain age cannot be the same for all those it addresses to. That's why, in every civilized countries, it tends to be more specialized from a very young age” (*ibidem*).

We face a reinstatement of the uneven education not based on unfair inequalities. It develops a new face of unity. All people have certain ideas, feelings and practices that education is invited to give to all children, no matter their chaste, social class or category. “Even when these common elements for all education are not expressed in religious symbols, they do not cease to exist. So, during our history, new ideas on the human nature, on the importance of our different faculties, on rights and duties, society, individual, progress, science, art, etc. were formed and now they are the base of our national spirit. Any kind of education, that of a rich man and of a poor man, the one that leads to free carriers as well as the one that prepares the individual to fulfill industrial functions want to transform them in knowledge” writes Durkheim (*ibidem*, p. 38).

Each society has a certain ideal about how that man has to be from a biologic and intellectual point of view, as well as physically and morally: this is the same for all citizens, but from a certain point it is different according with the private social environment the society is formed of. This is the same ideal, but also a different one; this is the *education pole* and wants to cause the child:

-certain physic and psychic states that, according to the society that he belongs to each member has to have;

-certain physic and psychic states that the social private group thinks are useful for all its members (without taking into account their chaste, class, family, profession, etc.);

So we see that the global society and every private social environment determine its ideal education. A society cannot exist without strong relations between its members: education makes these relations even stronger by “settling, from the beginning in the child's heart the essential similarities instated by the group life” writes Durkheim in the same book.

The process of education requires a complex approach, because of its complex nature. It reveals its unity and diversity: it is the tool the society needs to perpetuate its specific profile. Education is the manner in which the society *prepares, in the children's hearts the essential conditions of its own existence* and the individual it is interested to obey the social exigencies embodied in the pedagogical act. Starting from these ideas, we have the following definition: “Education is the action performed by the grown-up generations on those that are not ripped yet for the social life. It wants to provoke and develop in children a certain number of physical, intellectual and moral states that the political society, as well as the social environment that it is destined to wants from him” (*ibidem*).

2. The social character of education:

Education consists in *a methodical socialization of the younger generation*; in every man there are two *separate*, but *inseparable* beings. One is formed from the physical conditions that concerns ourselves, defined from the personal events of life that is our individual being. The other represents *a system of ideas, feelings and customs*

that express in us not our personality, but the different group or groups that we belong to, as the religious beliefs, the moral practices, all kind of traditions, the group opinions, etc. All these make the social being, and the purpose of education is to form in each society member this being.

Here we find the importance of education and the fecundity of its intercessions: this social being does not result from the man's being through a spontaneous, imminent development. The man is not inclined of being a subject on the contemporary authorities, to obey the cohabitation or the moral rules, to carry forward its civic duties. The man is not willing to sacrifice himself for the collective good. The man's social being is a social construction. "By discounting some vague and uncertain tendencies, that could be the cause of heredity, the child, by beginning his life brings only his individual nature. The society finds itself, at the beginning of each generation facing a *tabula rasa* on which everything has to be built again. This is the work of education and here we can see its size. It doesn't have margins to develop the individual in the way pointed by his nature by emerging forces that wouldn't expect but to develop; it creates a new being in man". (*ibidem*, pp. 39-40).

Education answers to special needs, without exception, as proof there were societies that didn't appreciate the intellectual qualities and pros of a solid intellectual culture. The science and critical spirit are relatively recent data. Man needed science when the society presented it to him. *And the society presented it when it felt the need to do so*. That time came when the social life came to be so complex that it couldn't function but through the conscientious thinking, thanks to the scientific thinking. Only in that time the scientific

culture became indispensable for the good functioning of social life. We can now say that the scientific culture is the duty of us all, a duty imposed by society.

How are things with the physical training? „In Sparta it planned, first, to get the limbs accustomed with tiredness. In Athens, it was a way of making bodies nice to see. During the knights, it claimed to form skilful and slender warriors, as for today, it doesn't have only a purely hygienic purpose, but wants to stop the dangerous effects of an excessive intellectual culture. So, even the qualities that seem at the first sight spontaneously wanted, they are not cultivated by the individual than if the society demands him and in her own terms" (*ibidem*, p. 41).

It is hard to believe that the society can get us out of our individual selfishness because; as we are a part of it we became the most altruistic beings possible. But is not less true that school forces us to take into account the needs of others, to be opened at the suffering of the people around us, to help those in need. The fundamental dominant needs of our thinking, the concepts are issued by the science, the ideas evolve along with the social evolution. "Today we don't see the man, the nature, the cause, the space like those who lived in the Middle Age; this means that neither the knowledge nor the scientific methods are the same. The science is a collective work because it assumes the vast cooperation between all scientists, not only those belonging to one age, but those belonging to all the ages of history." (*ibidem*, p. 42).

The language, as we control it now, is a social construction; by learning a new language we gain access to a new set of ideas, we are the beneficiaries of entire centuries of experience. Without language we wouldn't have ideas, through it man rises above the mere

sensation, man is a being that doesn't take into account the purely sensitive indicators. Durkheim thinks that the language is by definition a social phenomenon. Language preserves the human experience and gives it to the next generation. The human wisdom is not lost with the passage of each generation, the new one doesn't have to start all over again, in an absurd labor, without sense or meaning. Generations pass, succeed, but the human science grows bigger thanks to language.

Through education, the society doesn't try to diminish the human personality by increasing it, by harmoniously developing it. Of course, we don't want to intrude in the meaning of the communist or Nazi education, in these societies a constant and prolonged action of brain washing was considered to be performed. In the democratic societies, education promotes values that are in the service of both individual and collective interest. Durkheim wants to emphasize the idea that outside the social frame there is no man or such man would be a purely theoretical, though fictional construction. So when we talk about man, we consider him as belonging to a geographical and cultural area.

3. The purpose of the authorities in the educational programme:

Durkheim sees education from a social point of view as a phenomenon of collective life. He also talks about the *the authorities' purpose in education*: that's why, he analyzes, by comparing, the authorities' and the family's rights regarding education.

"It is said that the child first belongs to his parents: they have to guide, as they see fit, his moral and intellectual development. Education is imagined, in this case as something entirely private and domestic. By seeing

things in this way, one tends to maximum reduce the authorities' intervention in this problem. It is said that they should verge at serving as an auxiliary and substitute of the family. When the family is not able to serve her duties, it is natural authorities to take charge. It is also natural that authorities make her job as easy as possible by bringing at her disposal schools to send her children. But the authorities have to respect these limits by forbidding all positive actions, destined to give a clear orientation to the young spirit" (*ibidem*).

The authorities' purpose doesn't have to be a purely negative one, education first has a collective, that is a social, function: it wants to help integrate the individual in society. Education wants *to adapt the child at the social environment he has to live in*, says Durkheim; by consequence, it is natural the society would be interested in such a complex and long process. „How could the authorities be detached if they are the mark on which education should act? So, it is her right to remember the educator what are the ideas and feelings that it should give the child, in order to place him in harmony with the environment that he is forced to live in." (*ibidem*).

If education has, by definition a social function, than the authorities couldn't be detached from the pedagogical act. „If the society wouldn't always be present and watchful to force the pedagogical action to function in a social meaning, it would place himself in the service of private beliefs and the great soul of the country would divide in an inconsequent group of fragmentary souls, some in conflict with the others, and this goes against the fundamental purpose of any education" (*ibidem*). The society is the frame needed for our humanization; education has the purpose of ensuring between its members a *community of feelings and ideas* through

which the society lasts in time. But for this purpose to be fulfilled, education doesn't have to be left at the free will of private people. Education doesn't have to be based on strictly personal interest.

The authorities are interested closely in the pedagogical action but this does not mean that it should monopolize the learning process. The private initiative is the ingredient needed for the school progress; *the individual is more innovative than the state*.

The state is the exponent of public interest, it should allow the opening of schools that are not under its guidance, but it cannot be detached from what is happening in these schools. Education has to remain under the control of the authorities, the function of educator cannot be fulfilled than by those that present certain guarantees checked by them. It remains to be seen the degree of involvement of the state in the pedagogical act, the principle of the authorities' intervention in education cannot be called in question.

"The school cannot be a matter of the party, and the teacher couldn't fulfill his duties if he used the authority he has to draw children on the path of his personal preferences, no matter how justified they seem. But despite all differences, there are at the base of our civilization, a certain number of principles that are common to all and that few dare to deny them openly: the respect for reason, science, ideas and feelings that are the base of democratic morals. The authorities' purpose is to teach in its schools these basic principles and to watch for the children not to ignore them and talk everywhere about them with the proper respect" (*ibidem*, p. 44).

4. An overview on the Durkheim's sociology:

Education has a *social function* even if it cannot discount the individual's

genetic potential. It socializes, that means it transforms the individual socially not ready to live in the middle of a group in the member of one, by interiorizing some behaviors, some ways of being considered as being normal. The normal behaviors are those that will dominate the society at a certain point, that are encountered at most of its members; by interiorizing the normal behaviors the individual *sets its limitations as the average individual (normal, generic)* defined as the schematic being constituted by reuniting in the same whole, in a sort of abstract individuality the most frequent characters", (*Regulile metodei sociologice*, ed. rom. cit., p. 105) the normal guy is mistaken with the average guy, and any deviation from this standard is considered a morbid phenomenon.

Education has a creative character, it forms in the human's biologic being, in the being that it's born a new one, a new being with new features. Education shapes in us our spiritual side. Education creates in us a new self, that it is not the extension of the biological self. Education puts us in contact with the others and makes us harmonize our interests with the ones of the group in the middle of which we are living. If we talk about man as a social being, then we must talk about the great importance that the action of educating our children has. Education transforms us in moral beings, beings that took from the society a certain content of values submitted, of course, to permanent enrichment. The social being is a moral one that took the rules of group living to use them as guidance in life.

Durkheim thinks that only if he wants to be integrated in society through the educational act, the man becomes really a man. Creating the young social being is the privilege of adult generations. „Educators differentiate

from educated because they know and carry the system values-guidelines-rules particular to the group in question, and in this quality they can pass them on” (*ibidem*, p. 25). This is the criterion of the educator’s legitimacy.

The societies are vast and complex assemblies of human groups, and the educative action wants to better insert the individual in the global society, but also in diverse private groups. In the case of simple, archaic societies, the solution is very easy and it comes from „the similarity of communities” (the mechanic cohesion). The parents are in charge of educating children, the family being a big society formed of „a plurality of housework, slaves, and customers” writes Durkheim in *Educația morală* (apud E. Stănculescu, *op. cit.*, p. 25). The domestic relationships in this type of families are submitted by the father-*legislator and magistrate* to a strict discipline.

The new education generates organic solidarity and is not exclusively the family’s duty. It can’t be questioned the fact that education within the family is a special one, the child’s social being is transformed accordingly with the family’s structure. But this type of education is no longer enough. Why? Because it cannot inoculate in the individuals the *spirit of discipline*. The relations within the family are particular and affective. But the moral rule is not particular to each family, it is general, *universal* and *impersonal*. The family creates the premises for creating the child’s social being by creating the moral authority and regularity. „It is certain that living a regularly domestic life, the child will get used to the regularity easier; generally, if he is raised in a morally healthy family, he will share this healthy system. None the less, even if the domestic education is an excellent preparation for moral life, her

effectiveness is very limited, especially in what discipline is concerned; because the notion of obeying rules can’t develop within the family. Today family is a small number of people that have an intimate knowledge of each other, that have personal contacts of each other; in consequence, their relations are not the subject of general, impersonal, immutable rules; they have, as it is natural to have a certain freedom and convenience that exclude any rigid determination. The domestic duties have something particular that cannot be fixed in definite rules that can be applied in the same manner in all cases; they can fold on different characters and circumstances; this is a matter of complexions that favors affection and habits. This is an environment that, through its natural warmth, is particularly willing to give birth to the first unselfish actions, the first feelings of solidarity; but here we find especially an affective ethics. The abstract idea of duty has a smaller part than sympathy, than the heart’s spontaneous impulses. The members of this small society are too close to one another; thanks to this moral proximity, they place a great accent on the needs of others; they are too conscientious one of the other for any regulation to be useful or even necessary” (Emile Durkheim, *L’éducation morale*, Alcan, Paris, 1934, pp. 167-168, apud *ibidem*, pp. 26-27).

The family can’t develop the child’s unselfishness, this ingredient needed by the social life. The child is educated by the family to follow his own interest, the family’s tight dimension doesn’t allow to counteract the child’s selfishness.

In order to develop his moral character, the child must overcome the family’s tight boundaries. So, the child’s horizon broadens, after he put a distance from the personalized relations within

the family. Let's make ourselves clear, this doesn't mean to entirely abandon your family, but to open yourself towards the universe of the global society.

The school is the only institution capable of educating the spirit of discipline, of solidarity, the attachment and somewhat subordination to the group purposes, everything required by a modern society: „Furthermore, against the general opinion that the moral education would be a result of the family's action I think that the school's purpose in the child's moral development can and has to be of great importance. Because if the family can rise and strengthen on its own the domestic feelings needed by the ethics, and even those that are at the base of the merest private relationship, it cannot form the child for the social life. So we can say that by definition, it is an institution that it cannot fulfill this function.” (*L'éducation morale*, ed. cit., pp. 23-24 apud E. Stăciulescu, *op. cit.*, p. 28).

Durkheim's verdict seems to be very severe: the family, on his own cannot form the child to live in society, cannot insure the child's integration in the great family of the country and of the entire world. Many groups act over the individual- the family, the authorities, the humanity, they complement each other, each with its relevance, importance and purpose. Between them there is no opposition, the man is complete only if he supports the action of these three forces from an early age:” The family, the country, the humanity are the different phases of our moral and social evolution that are one prepared by the others so that the corresponding groups can overlap without excluding one another. Because each has its purpose in the outgoing of the historical development, they now complete each other, each with its own function. His family situates the individual in a

different manner than the country and answers to other moral needs. This is not the matter of an exclusive choice between them. The man is not complete from a moral point of view if he is not the subject of this triple action.” (*L'éducation morale*, ed. cit., p. 84, apud E. Stăciulescu, *op. cit.*, p. 28).

Durkheim pleads for the subordination of the family's purpose towards the national and the community's one, the smaller social groups having to subordinate those of a higher rank. „The domestic purposes are and they have to be subordinated to the national ones, because the country is a social group of a higher rank. Because the family is closer to the individual, it is a less impersonal purpose, and by consequence, higher. The circle of domestic interests is so limited, that it is greatly mistaken with the circle of individual interests. Otherwise, as the societies progress and centralize, the society's general life, the one common to all its members and with the origins and purpose in the political group, while the family's weight and purpose diminishes (...) the core of the moral life that once was found in the family tends to shift away more and more. The family becomes the Authorities' secondary institution.” (*L'éducation morale*, ed. cit., pp. 84-85, apud E. Stăciulescu, *op. cit.*, pp. 28-29).

Thanks to Emile Durkheim, we can now talk about the existence of a scientific topic named the sociology of education. For Durkheim, the society is the bulk of associated individuals, but they neither are nor simply summed up: Durkheim has a systemic vision over society. Through education, the individual becomes a part of the group, survives, and still through education the society survives. Through education the society lasts in time, because it plants in the children' souls the seeds of its

persistence. In this word order, education has the most important part in the human becoming of each person. Starting from here, we understand better other definitions of education: education is a social product, it reflects a social need, is a mainly human process, it wants to value the individual's internal resources, it ensures the forming and developing of the human personality, it develops accordingly with some well-defined endings. Education is a *fundamental psychosocial activity*, having a *particular structural core based on the relation subject-object (educator-educated)* and that evolves towards self-education, a *superior stage of humanization* (Sorin Cristea, *Dicționar de termeni pedagogici*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998, pp. 120-121).

Durkheim emphasized the education's social function. Education socializes, socialization is „a complex process to form and develop the man as a social being, of adapting and gradually integrating the individual in society by assimilating moral and social values.” (Filimon Turcu, Aurelia Turcu, *Dicționar explicativ de psihologie școlară*, Ed. Eficient, București, 2000, p. 463). The individual's social configuration is performed in real social contexts by the specificity of each social group. An active role in the process of socialization is own by the verbal communication, through which the child takes over from the grown-up his life experience and processes it, adapting it to its special needs. Thanks to the word, the child has the opportunity to learn to feel, to think, to act, to perceive and to react. We don't have to forget that, by playing the child prepares himself for an active social life. Every game has its own rules, and by subjecting himself to these rules, he learns to obey the rules of living in groups. Through game, the young man

learns to harmonize its relations with the other children, to act in the same way as them, to coordinate his acts with those of the play group. But socialization is not accomplished only through school, it starts in the family and continues in school, in the circle of friends, in the job group. The man's human becoming is a process that ends only with his biological disappearance.

Bibliography:

1. Albuiescu, Ion; Albuiescu, Maria, *Predarea și învățarea disciplinelor socio-umane. Elemente de didactică aplicată*, Polirom, Iași, 2000,
2. Durkheim, Emile, *Regulile metodei sociologice*, trad. C. Sudețeanu, Științifică, Bucharest, 1974,
3. Durkheim, Emile, *Educație și sociologie*, trad. Iorgu Stoian, Didactică și Pedagogică, Bucharest, 1980.
4. Ionescu, Ion I., *Sociologia școlii*, Polirom, Iași, 1997.
5. Nicola, Ioan, *Pedagogie*, Didactică și Pedagogică, Bucharest, 1992.
6. Otovescu-Frăsie, C., *Protecția internațională a drepturilor omului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008
7. Păun, Emil, *Școala – o abordare sociopedagogică*, Polirom, Iași, 1999.
8. Plugaru, Liviu, *Introducere în sociologia educației*, Psihimedia, Sibiu, Brașov, 2004.
9. Popovici, Dumitru, *Sociologia educației*, Institutul European, Iași, 2003.
10. Rădulescu, Sorin, *Sociologia vârstelor*, Hyperion XXI, Bucharest, 1994.
11. Stănciulescu, Elisabeta, *Sociologia educației familiale*, vol. 1, Polirom, Iași, 1997.

Fundamentele juridice ale drepturilor omului

Conf. univ. dr. Cristina OTOVESCU-FRĂSIE,

Şef lucrări dr. Florin GHERGHINA

Lect.univ.dr. Mihai FLOROIU

Universitatea din Craiova, Universitatea de Medicină și Farmacie

Abstract: *The international protection of human rights, well-known as one of the objectives of the international law, was the object of the international juridical rules, since the forming of the humans' right. Initially, the protection of human rights was a domain of international public law, but, nowadays, it represents an independent science, namely the International Law of Human Rights*

Key words: human rights, public law, protection

1. Noțiunea și obiectul dreptului internațional al drepturilor omului

Drepturile fundamentale ale omului reprezintă ansamblul de drepturi, libertăți și obligații recunoscute la nivel mondial. Originea preocupărilor pentru protecția drepturilor fundamentale ale omului se găsește în lupta pentru autodeterminare, independență și egalitate, dusă de popoare de-a lungul veacurilor. Evenimentele petrecute înainte și după cel de-al doilea război mondial au inițiat convingerea generală că protecția internațională a drepturilor omului constituie una dintre condițiile indispensabile ale păcii mondiale și ale progresului umanității, determinând astfel înscrierea, printre scopurile Națiunilor Unite, a angajamentului de realizare a cooperării internaționale „rezolvând problemele internaționale cu caracter economic, social, cultural sau

umanitar, promovând și încurajând respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie...”¹.

Protecția internațională a drepturilor omului, cunoscută ca unul dintre obiectivele dreptului internațional a fost obiectul regulilor juridice internaționale, încă de la formarea drepturilor omului. Dar întregul ansamblu al acestor reguli a fost regrupat în perioada recentă, într-o ramură autonomă a dreptului internațional. Aceasta este cunoscută sub numele de „dreptul internațional al drepturilor omului”, dar numele care este folosit cel mai des, cel puțin în Franceză este „protecția internațională a drepturilor omului” (“la protection internationale des droits de l'homme»), presupunând că această protecție poate fi exercitată pe căi juridice, de către instituțiile dreptului internațional.².

Istoria drepturilor omului poate fi cercetată pornind de la ideile fundamentale ale unor concepții filosofice antice, iar problematica specifică acesteia este legată de lupta pentru egalitate și libertate. Abia în

---

¹ N. Ecobescu, *Drepturile omului în lumea contemporană*, Ed. Politică, București, 1983, p.589

² Thomas Buergenthal, Alexandre Kiss, *La protection internationale des droits de l'homme*, Editions N.P. Engel Kehl-Strasbourg-Arlington, p.1

epoca modernă, ideea drepturilor omului a fost formulată în mod expres, în lucrările unor filosofi clasici, precum John Locke și Thomas Hobbes. „Există două unghiuri principale din care poate fi privită noțiunea de libertate, unul filosofic, care vede omul cu preponderență în el însuși, care vrea să-i înțeleagă resorturile intime, care deci privește libertatea întrebându-se dacă omul dispune cu adevărat de ea, dacă sentimentul de libertate nu este alterat de luptele interne fiecărui individ, dacă acesta nu este supus unui fel de determinism inexorabil, dacă omul nu are nevoie de celălalt pentru a fi liber etc. și unul juridic, care presupune dintru început că omul nu există decât ca om social, că libertatea sa nu poate fi decât o libertate relație și care nu o poate privi decât din punct de vedere material, ca pe maximum de facilități și de posibilități de a alege lăsate indivizilor”³.

Inițial, protecția drepturilor omului a fost un domeniu al dreptului internațional public, dar, în perioada actuală constituie o știință de sine stătătoare, sub denumirea de drept internațional al drepturilor omului.

Adrian Năstase le definește ca fiind „acele prerogative conferite de dreptul intern și recunoscute de dreptul internațional fiecărui individ, în raporturile sale cu colectivitatea și cu statul, ce dau expresie unor valori sociale fundamentale și care au drept scop satisfacerea unor nevoi umane esențiale și a unor aspirații legitime, în contextul economico-social, politic, cultural și istoric al unei anumite societăți”⁴.

---

³ A se vedea I. Dogaru, S. Cercel, D.C.Dănișor, *Întreținerea în contextul drepturilor fundamentale*, Ed. Themis, Craiova, 2001, p.9

⁴ A. Năstase, *Drepturile omului-religie a sfârșitului de secol*, I.R.D.O., București, 1992, p. 53

Dreptul internațional al drepturilor omului este „ansamblul normelor juridice internaționale care consacră și reglementează drepturile individuale, având ca obiect integritatea, libertatea și demnitatea persoanei și, asigură totodată, printr-un sistem de garanții internaționale protecția acestor drepturi împotriva încălcărilor săvârșite în mod deosebit de către state”⁵.

Obiectul dreptului internațional al drepturilor omului îl reprezintă drepturile și libertățile fundamentale ale individului, care constituie conținutul relațiilor internaționale din cadrul acestui domeniu.

2. Izvoarele dreptului internațional al drepturilor omului

Izvorul de drept desemnează condițiile materiale și sociale ce determină fondul și forma normelor juridice. Principalele izvoare ale dreptului internațional al drepturilor omului sunt *tratatul internațional* și *cutuma internațională*.

Convenția de la Viena, semnată la 24 mai 1969, definește tratatul ca fiind „un acord internațional încheiat în scris între state și guvernat de dreptul internațional, fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente anexe și oricare ar fi denumirea sa particulară”.

Tratatul internațional este expresia voinței unanime a statelor, încorporată într-un document scris, încheiat în scopul de a produce efecte juridice, iar cutume internațională este rezultată dint-o experiență îndelungată prin repetarea unei practici, regulă

---

⁵ V. Ciuvăț, *Protecția juridică a drepturilor omului*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1997, p.46

acceptată de anumite comunități ca fiind conformă cu interesele lor⁶.

Principiul izvor îl reprezintă tratatul internațional care se mai poate întâlni și cu denumirea de convenție, pact, acord, protocol, statut, etc. În domeniul drepturilor omului, majoritatea tratatelor internaționale le întâlnim sub denumirea de convenții internaționale.

Convențiile internaționale ale drepturilor omului au fost clasificate în 4 categorii⁷:

- *convenții generale*- vizează ansamblul drepturilor omului sau un grup larg al acestora și care au fost adoptate într-un cadru universal sau regional;

- *convenții specifice*- se referă la garantarea anumitor drepturi ale omului și care privesc: genocidul, crimele de război și crimele împotriva umanității, sclavia, comerțul cu ființe umane, munca forțată, azilul, libertatea de informare, viața particulară, securitatea socială etc;

- *convenții referitoare la protecția anumitor categorii*- corespund necesității de a proteja în mod special anumite categorii de ființe umane: refugiații, apatrizii, femeile, copiii, emigranții, combatanții, prizonierii și persoanele civile, în timp de conflict armat;

- *convenții de interzicere a discriminării*- au ca obiect lupta împotriva discriminării bazată pe sex, rasă, origine etnică etc., a discriminării în învățământ, a discriminării în folosirea forței de muncă și în profesie.

3. Criterii de clasificare a drepturilor omului

Drepturile omului se clasifică în funcție de diverse criterii, dar cea mai întâlnită este aceea care are la bază *Pactul*

internațional privind drepturile civile și politice și Pactul internațional privind drepturile economice sociale și culturale.

În funcție de acestea, drepturile omului se împart în:

a) Drepturi civile. Din această categorie de drepturi fac parte: dreptul la viață, la libertate și la inviolabilitatea persoanei, dreptul de a se căsători, dreptul la egală ocrotire a legii, dreptul de a fi recunoscut ca subiect de drept, egalitatea în drepturi între bărbat și femeie, dreptul la o cetățenie, dreptul la proprietate, dreptul de a nu fi supus unei imixțiuni arbitrară sau ilegale în viața particulară, în familie, în domiciliu sau în corespondența sa, ori a unei atingeri ilegale aduse onoarei sau reputației.

b) Drepturi politice: dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și religiei, dreptul la întrunire pașnică, dreptul la liberă circulație (alegerea domiciliului, părăsirea și reîntoarcerea în țară etc.), dreptul de a participa la conducerea statului (de a alege și a fi ales, de a avea acces la funcțiile publice), dreptul la azil.

c) Drepturi economice și sociale: dreptul la muncă, dreptul la asigurare socială, dreptul mamelor la ocrotire socială, dreptul copiilor și adolescenților la ocrotire specială, dreptul de asociere, inclusiv în sindicate, dreptul la odihnă și la timp liber, dreptul persoanei la un nivel de trai suficient pentru familia sa, dreptul la concediu plătit, dreptul persoanei la realizarea drepturilor din domeniile vieții economice, sociale și culturale pentru menținerea demnității sale, dreptul la sănătate.

d) Drepturi culturale: dreptul la educație, dreptul de a participa la viața culturală, dreptul de a beneficia de progresul tehnic și de aplicațiile sale, dreptul persoanei de a beneficia de protecția intereselor morale și materiale decurgând din operele sale.

---

⁶ *Ibidem*, p.50

⁷ A se vedea A. Năstase, *Drepturile omului-religie a sfârșitului de secol*, I.R.D.O., București, 1992, p.55

Bibliografie selectivă:

1. Buergenthal, Th ; Kiss, A., *La protection internationale des droits de l'homme*, Editions N.P. Engel-Kehl-Strasbourg-Arlington,

2. Ciuvăț, V. *Protecția juridică a drepturilor omului*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1997

3. Dogaru, I.; Cercel, S.; Dănișor, D.C., *Întreținerea în contextul drepturilor fundamentale*, Ed. Themis, Craiova, 2001

4. Ecobescu, N., *Drepturile omului în lumea contemporană*, Ed. Politică, București, 1983, p.589

5. Motoi, G., *Le marche du travail et le manque de main d'oeuvre en Roumanie*, în *Revista Universitara de Sociologie*, nr. 1/2008, Editura Universitaria, Craiova

6. Năstase, A., *Drepturile omului-religie a sfârșitului de secol*, I.R.D.O., București, 1992

7. Pescaru, M., *Fenomenul delincvenței juvenile în Romania*, Editura Beladi, Craiova, 2007

8. Pricina, G., *A General Outlook of the Demographic Phenomena in Romania*, în *Revista Universitara de Sociologie*, nr. 1/2008, Editura Universitaria, Craiova

The Judicial Fundamentals of Human Rights

Conf. univ. dr. Cristina OTOVESCU-FRĂSIE,

Şef lucrări dr. Florin GHERGHINA

Lect.univ.dr. Mihai FLOROIU

University of Craiova, University of Medicine and Pharmaceutics

Abstract: *The international protection of human rights, well-known as one of the objectives of the international law, was the object of the international juridical rules, since the forming of the humans' right. Initially, the protection of human rights was a domain of international public law, but, nowadays, it represents an independent science, namely the International Law of Human Rights.*

Key words: human rights, public law, protection

1. The concept and the object of the international law of human rights

The events that took place before and after the Second World War initiated the general belief that the international protection of human rights represents one of the most important conditions for global peace and for the progress of humanity, determining that, for the United Nations' purposes, it should also be included in the commitment of international cooperation for "solving the international problems with an economic, social, cultural or humanitarian character, promoting and encouraging the respect for human rights and of fundamental liberties, for everybody, no matter the race, sex, language or religion ..."⁸.

The international protection of human rights, well-known as one of the objectives of the international law, was the object of the international juridical rules, since the forming of the humans' right. But the whole assembly of those rules was regrouped in recent period, in an autonomic branch of international law. This one is also called "international human rights law", but the name which is the most used, at least in French, is "the international protection of human rights" ("la protection internationale des droits de l'homme»), being understood that this protection may be exercised by juridical ways, by the international law institutions.⁹.

The history of human rights can be studied starting with the fundamental ideas of some philosophical antique conceptions, and its specific problem is related to the fight for equality and freedom. Only in the modern period, the idea of human rights was formulated on purpose, in the papers of some classical philosophers such as John Locke and Thomas Hobbes. "There are two main angles from which the concept of freedom can be viewed, one is philosophical, which sees the human preponderantly in himself, wants to understand his intimate resorts, and sees freedom wondering if the human indeed

---

⁸ N. Ecobescu, *Drepturile omului în lumea contemporană*, Bucharest: The Political Publishing House, 1983, p.589

---

⁹ Thomas Buergenthal, Alexandre Kiss, *La protection internationale des droits de l'homme*, Editions N.P. Engel-Kehl-Strasbourg-Arlington, p.1

has it, if the feeling of freedom is not damaged by the internal fights of each person, if that person is not submissive to an inexorable determinism, if the individual doesn't need the other for being free etc.; and a judicial one, which assumes, from the beginning, that the human only exists like social human being, and his freedom can only be understood like a relation and that can only be interpreted from a strictly material point of view, like a maximum of facilities and possibilities to choose of individuals”¹⁰.

Initially, the protection of human rights was a domain of international public law, but, nowadays, it represents an independent science, namely the International Law of Human Rights.

Adrian Nastase defines them to be “those prerogatives offered by the internal law and recognized by the international law for every person, in its reports with the collectivity and the state, which give expression to certain fundamental social values, and which have for their purpose the achievement of some essential human necessities and legal aspirations, in the economical, social, political and cultural context of a particular society.”¹¹

The international law of human rights is the “Assembly of the international judicial norms which dedicates and settles the individual rights, having for its object the integrity, the liberty and the dignity of the person and, it insures, at the same time, by a system of international guarantees, the protection of these rights against the

violations committed especially by the states”¹².

The object of international law of human rights is represented by the fundamental rights and liberties of the person, which constitutes the content of the international relations within this domain.

2. The sources of the international law of human rights

The source of law designates the material and social premises which determine the substance and the form of judicial norms. The main sources of the international law of human rights are the international treaty and the international customary law.

The Convention from Vienna, signed the 24th May 1969, defines the treaty as “an international agreement concluded between the states and governed by international law, either registered in a unique instrument, or in two or more annexed instruments and disregarding its particular name”.

The international treaty is the expression of unanimous will of the states, incorporated in a written document, concluded with the purpose to produce judicial effects, and the international customary law results from a long experience, by repeating a practice, a rule that is accepted by some communities, as acceptable to their interest¹³.

The main source is represented by the international treaty which is also known under the name of convention, pact, accord, protocol, statute etc. In the domain of human rights, the majority of

---

¹⁰ See I. Dogaru, S. Cercel, D.C.Dănișor, *Întreținerea în contextul drepturilor fundamentale*, Craiova: Themis, 2001, p.9

¹¹ A. Năstase, *Drepturile omului-religie a sfârșitului de secol*, București, I.R.D.O., 1992, p. 53

---

¹² V. Ciuvăț, *Protecția juridică a drepturilor omului*, Craiova: *The Romanian Writing*., 1997, p.50

¹³ V. Ciuvăț, *ibid.*, p.46

the international treaties are found under the name of international conventions.

The international conventions of the human rights are classified into 4 categories¹⁴:

- *General conventions* – the assembly of human rights or a large group of human rights adopted in an universal background or a regional one;

- *Specific conventions* – refer to the guarantee of some certain human rights regarding: genocide, war crimes and crimes against humanity, slavery, human commerce, forced labor, asylum, freedom of information, the private life, social security etc.

- *Conventions regarding the protection of certain categories of persons* – they correspond to the necessity to protect in a special manner some categories of persons: refugees, stateless persons, women, children, emigrants, combatants, prisoners, and civilians during an army conflict;

- *Conventions of interdiction of the discrimination* – their object is to fight against discrimination based upon sex, race and ethnic origin etc., discrimination in education, in the labor force and in professions.

3. Classification criteria of the human rights

Human rights are classified depending on different criteria, but the most frequently used classification is the substantiated on the International Covenant on Civil and Political Rights and International Covenant on Economic, Social and Cultural.

Depending on the two, human rights are divided into:

a) *Civil rights*. In this category are included: the right to life, to freedom, to liberty and to the inviolability of the person, the equality of rights between man and woman, the right to an equal protection under the law, the right to be recognized as a subject of law, the right to marry, the right to property, the right not to suffer an arbitrary or illegal interference in private life, in family, in the domicile or in correspondence, or an illegal prejudice to honor or reputation, the right to citizenship.

b) *Political rights*: the right to freedom of mind, conscience and religion, the right to free circulation (choosing the domicile, leaving and coming back to the country etc.), the right to a quiet association, the right to participate in the state's government (to elect and to be elected, to have access at public functions), the right to asylum.

c) *Economical and social rights*: the right to work, the right to social security, the right to associate, including in syndicates, the right to rest and holidays, the right for paid leave, the right for a person to achieve the rights from economic, social and cultural domains, for keeping his dignity, the right to health, the mother's rights for social protection, the right of a person to a decent quality of life for his family.

d) *Cultural rights*: the right to education, the right to benefit from technical progress and its application, the right of a person to benefit from the protection of moral and material interests which result from his works, the right to participate in cultural life.

---

¹⁴ See A. Năstase, *Drepturile omului-religie a sfârșitului de secol*, Bucharest, I.R.D.O. , 1992, p.55

Bibliography:

1. Buergenthal, Th ; Kiss, A., *La protection internationale des droits de l'homme*, Editions N.P. Engel-Kehl-Strasbourg-Arlington
2. Ciuvăț, V. *Protecția juridică a drepturilor omului*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1997
3. Dogaru, I.; Cercel, S.; Dănișor, D.C., *Întreținerea în contextul drepturilor fundamentale*, Ed. Themis, Craiova, 2001
4. Ecobescu, N., *Drepturile omului în lumea contemporană*, Ed. Politică, București, 1983
5. Motoi, G., *Le marche du travail et le manque de main d'oeuvre en Roumanie*, in *Revista Universitara de Sociologie*, nr. 1/2008, Editura Universitaria, Craiova
6. Năstase, A., *Drepturile omului-religie a sfârșitului de secol*, I.R.D.O., București, 1992
7. Pescaru, M, *Fenomenul delincvenței juvenile în Romania*, Editura Beladi, Craiova, 2007
8. Pricina, G., *A General Outlook of the Demographic Phenomena in Romania*, in *Revista Universitara de Sociologie*, nr. 1/2008, Editura Universitaria, Craiova

Atitudinea față de reușita socială și relaționarea acesteia cu elemente care influențează acțiunea individuală

Drd. Gabriel PRICINA, Asist.drd. Gabriela MOTOI
Drd. Ionut BLEOANCA
Universitatea din Craiova
gpricina@yahoo.com, gabrielamotoi@yahoo.com

Rezumat: Acest articol prezintă rezultatele unui studiu efectuat în septembrie 2008, cu scopul de a afla care sunt atitudinile locuitorilor din mediul rural față de anumite aspecte ale realității sociale prezente, în special față de reușita socială. Principala ipoteză este aceea că la nivel de mentalitate satul românesc este asociat cu sărăcia și lipsa resurselor, în timp ce orașul și străinătatea, sunt asociate în mai mare măsură cu posibilitățile materiale și sociale și, implicit, cu reușita socială.

Cuvinte cheie: reușită socială, sărăcie, societate, valoare

În perioada 1-10 septembrie 2008 sub egida Institutului Social Oltenia și a Universității din Craiova s-a efectuat un studiu pilot pentru cunoașterea atitudinii cetățenilor din mediul rural față de anumite realități ale societății și a modului în care această atitudine influențează acțiunea individuală. Pentru realizarea acestuia s-au aplicat 50 de chestionare.

1. Obiectivele cercetării

Scopul acestui demers este acela de a înțelege, cel puțin în linii generale, modul în care membrii societății valorizează elemente ale universului social înconjurător. Principiul care stă la baza acestui studiu este că acțiunea umană este manifestarea exterioară a

unui substrat valoric, interiorizat pe parcursul vieții și care este influențat de experiențele personale și de grup care se adaugă permanent. Intensitatea fenomenelor sociale și impactul pe care îl au asupra individului și grupului generează stări de spirit individuale și colective. O parte dintre acestea se formează ca urmare a experiențelor personale, iar o parte sunt preluate de individ din grupul de apartenență și asumate din această perspectivă.

Inegalitatea acestor valori în interiorul grupului și a personalității individuale motivează agentul uman în luarea unor decizii privitoare la propria persoană și a celor din jurul său.

Încercarea actuală se încadrează în acest demers de identificare a următoarelor elemente:

- modul în care atitudinea față de universul social influențează atitudinile personale concretizate în nivelul apropierei sau depărtării față de anumite caracteristici care pot fi asociate cu elemente constitutive ale realității sociale;

- măsura în care atitudinea față de elementele sociale se regăsesc în aprecierile individuale;

- asocierea dintre diferitele categorii de răspunsuri;

- raportarea atitudinilor indivizilor față de reușita socială.

2. Instrumentul de lucru

Instrumentul de lucru este chestionarul cu răspunsuri predefinite. Comunicarea directă cu respondenții este facilitată de acest instrument de lucru care permite discriminarea între opiniile respondenților și măsurarea intensității opiniilor acestora. În finalul fiecărei întrebări se poate estima adeziunea fiecărui respondent față de anumite valori.

Alegerea unor variante de răspuns predefinite are ca rol gruparea răspunsurilor în categorii unitare și servește înțelegerii opțiunilor și valorilor diverselor categorii de populație.

Scopul final este de a obține informații preliminare cu privire la anumite moduri în care sunt percepute anumite elemente ale universului social de către respondenți. Alegerea acestora se datorează interesului pe care îl suscită deseori pentru indivizi și care constituie teme de reflexie curente.

Limitele acestui demers sunt date de eșantionul redus și de aplicarea într-o singură localitate. Rezultatele se pot transforma într-o ipoteză de lucru pentru o eventuală extindere a cercetării și analizei dar și pentru alte cercetări.

Chestionarul a fost aplicat în comuna Podari județul Dolj. Respondenții au fost selectați din rândul clienților unei societăți de vânzare a semințelor pentru agricultură. Justificarea acestui demers se regăsește în scopurile cercetării: sunt selectate persoane care aparțin mediului rural, au legătură cu agricultura și, în mod direct sau indirect sunt implicate în agricultură. Astfel, a fost ales drept loc al desfășurării cercetării sediul unei societăți comerciale frecventate de persoane din mediul rural interesate de agricultură chiar dacă nu sunt proprietare de pământ ci doar membri ai unei gospodării.

În aplicarea instrumentului de lucru termenii din tabele au fost adaptați pentru ca întrebările să fie coerente gramatical și logic. Forma din tabele este adoptată din considerente de facilitare a prelucrării.

3. Reușita socială

Unul din obiectivele care fundamentează acțiunea umană este *reușita socială* privită ca nivel de atingere al unor obiective individuale. Fie că este vorba de confortul financiar, fie că este vorba de o anumită poziție socială putem observa că întotdeauna există un obiectiv în jurul căruia gravitează viața individuală. Atingerea acestui obiectiv crează motivația acțiunii sociale.

În prezentarea parțială a acestei cercetări ne oprim la atitudinea față de *reușita socială* a respondenților.

Din asocierea răspunsurilor care evidențiază atitudinea față de reușita socială și răspunsurile la celelalte întrebări putem identifica existența unor structuri mentale și atitudini care să explice comportamentul actual al cetățenilor și modul în care se raportează la anumite sisteme de valori.

Cunoașterea acestor structuri creează cadrul corespunzător unei acțiuni de reformare a comunităților locale care să fie originare în demersul localnicilor și nu impuse prin măsuri legislative exterioare. Sprijinirea creării unor comunități locale puternice și capabile de autogovernare fundamentează funcționarea democratică a societății și înscrie România pe direcția europeană a democrației.

Pentru a se indica cele mai relevante idei, care rezultă din combinarea acestor categorii de răspunsuri, vom păstra doar pe cele ale căror procente sunt relevante și care beneficiază de cea mai mare probabilitate

de a se regăsi în procente relevante în cazul extinderii acestei cercetări.

- Dintre cei care asociază *reușita socială* cu *bogăția în egală măsură* consideră în procent de 71,4% că satul românesc este caracterizat de *bogăție în mică măsură*.

- Cei care consideră că *reușita socială* depinde de bogăție în *mică măsură*, apreciază în proporție de 60% că satul este caracterizat de *bogăție în mică măsură*.

- Cei care consideră că în *sate este bogăție* apreciază că este nevoie de *credință* pentru *reușita socială în mare măsură* în procent de 83,3%.

- Un procent de 100,0% dintre cei care asociază *reușita socială* cu *munca*, apreciază că în sate este bogăție în *mică măsură*, iar 57,1% dintre cei care consideră că *munca* este o condiție pentru *reușita socială*, apreciază că în sate este *bogăție în mică măsură*

- 100,0% dintre cei care consideră că este nevoie de *noroc* în *mică măsură* pentru *reușita socială* apreciază că în sate este *bogăție în mică măsură*

- Cei care asociază *reușita socială* cu *bogăția* consideră că străinătatea este caracterizată de *bogăție în mare măsură* (42,9%)

- Credința nu este o condiție a *reușitei sociale* și nici nu este caracteristică *străinătății* așa cum declară 73,3% dintre respondenți

- Persoanele care văd o legătură între reușita socială și bogăție (*în mare măsură*) asociază străinătatea cu *hărnicia în mare măsură* (57,1%)

- Un procent de 83,3% dintre cei care asociază *munca* cu *reușita socială* consideră că *străinătatea* se asociază cu *hărnicia în mare măsură*

- Străinătatea este asociată cu *hărnicia* de 100,0% dintre cei care consideră că pentru a reuși este nevoie de *urmărirea propriului interes*

- 81,0% dintre cei care asociază străinătatea cu *hărnicia* în *mare măsură* consideră că este nevoie să fii oportunist pentru a reuși

- 62,5% dintre cei care consideră că este nevoie de *bunăvoință* pentru a reuși în *plan social* apreciază că orașul este caracterizat de bogăție în *mică măsură*

- Orașul este caracterizat de *credință* în opinia a 46,9% dintre cei care consideră că este nevoie în *mare măsură* de *bunăvoință* pentru *reușita socială*.

- Orașul este caracterizat de *ateism* de către 57,1% dintre cei care apreciază că pentru reușita socială este nevoie de *bogăție în mare măsură*

- Orașul este caracterizat de *ateism* de către 85,7% dintre cei care apreciază că este nevoie de *muncă în mare măsură* pentru a reuși în societate

- Dintre cei care cred că orașul este caracterizat de *hărnicie* în egală măsură, un procent de 66,7% consideră că este nevoie de *oportunist* pentru a reuși în societate

- Orașul este caracterizat de *hărnicie în egală măsură*, apreciază 80,0% dintre cei care consideră *inteligenta* o condiție a *reușitei sociale în foarte mare măsură*

- Orașul este caracterizat de *hărnicie în egală măsură*, apreciază 81,0% dintre cei care consideră *educația* ca o condiție a *reușitei sociale în foarte mare măsură*

- 57,1% dintre cei care consideră că trebuie să fii *oportunist în mare măsură* pentru a reuși apreciază că orașul este caracterizat de *lene în mare măsură*

- Orașul este caracterizat de *răutate în mare măsură* pentru 71,4% dintre cei care cred că *bogăția* este o condiție a *reușitei sociale în mare măsură*

- Orașul este caracterizat de *răutate în mare măsură* de către 46,9% dintre cei care consideră *bunăvoința în mare măsură* drept o condiție a *reușitei sociale*

- Orașul este caracterizat de *răutate în mare măsură* de 61,9% dintre cei care

consideră că este nevoie să fii *oportunist în mare măsură* pentru a reuși

- Orașul este caracterizat de *răutate în mare măsură* de toți (100,0%) cei care consideră că *inteligența* este necesară *în mare măsură* pentru *reușita socială*
- Orașul este caracterizat de *răutate în mare măsură* de către 71,4% dintre cei care consideră că *educația* este necesară *în mare măsură* pentru *reușita socială*
- Orașul este caracterizat de *necinste în mare măsură* de 83,3% persoane care consideră că pentru reușita socială este nevoie de *muncă* în mare măsură
- Orașul este caracterizat de *necinste în mare măsură* de toți respondenții care consideră că pentru a reuși este nevoie a-ți urmări doar *interesul propriu în mare măsură*

Deși părerile sunt împărțite atrage atenția concentrarea răspunsurilor privitoare la *străinătate și oraș*, adică mediile de rezidență care fac obiectul curentului migratoriu. Aceste răspunsuri care se repetă și, implicit, interesul față de ele și atenția care li se acordă reprezintă informații cu privire la tendința de a emigra sau de a cunoaște la ceea ce indivizii din mediul rural trebuie să se aștepte atunci când părăsesc satul natal. Referințele negative sunt numeroase și fac parte din registrul individual prin care posibilul imigrant și-l asumă pentru a cunoaște pericolele care îl afectează.

În concluzie, la nivel de mentalitate observăm că satul românesc este asociat cu *sărăcia și lipsa resurselor*, în timp ce orașul și străinătatea, deși asociate cu o serie de trăsături negative, sunt asociate în mare măsură cu *posibilitățile materiale și sociale* și, implicit, cu *reușita socială*.

Implementarea unor reforme sociale în condițiile unei aprecieri negative a satului și a concepției că nu se poate face mare lucru în mediul rural creează obstacole suplimentare pentru

adoptarea unor valori sociale care sunt acceptate fără ezitare de indivizi odată ce au schimbat mediul de rezidență.

Bibliografie selectivă:

1. Otovescu, Dumitru - *Sociologie generală*, Ed. Beladi, Craiova, 2004
2. Otovescu-Frăsie, C., *Protecția internațională a drepturilor omului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008
3. Pop Luana Miruna (coord.), 2002, *Dicționar de Politici Sociale*, Ed. Expert, București
4. Sandu Dumitru, 2003, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării*, Ed. Polirom, București
5. Zamfir, Elena, Zamfir Cătălin, Bădescu Ilie - *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert, București, 2000

The Attitude towards Social Success and the Relationship with Elements That Influence the Individual Action

Drd. Gabriel PRICINA, Asist.drd. Gabriela MOTOI
Drd. Ionut BLEOANCA
Universitatea din Craiova
gpricina@yahoo.com, gabrielamotoi@yahoo.com

Rezumat: *Acest articol prezintă rezultatele unui studiu efectuat în septembrie 2008, cu scopul de a afla care sunt atitudinile locuitorilor din mediul rural față de anumite aspecte ale realității sociale prezente, în special față de reușita socială. Principala ipoteză este aceea că la nivel de mentalitate satul românesc este asociat cu sărăcia și lipsa resurselor, în timp ce orașul și străinătatea, sunt asociate în mai mare măsură cu posibilitățile materiale și sociale și, implicit, cu reușita socială.*

Cuvinte cheie: reușită socială, sărăcie, societate, valoare

Between the 1st and the 10th of September 2008 the Social Institute "Oltenia" and the University of Craiova have conducted a pilot study in order to find out the attitude of rural people against certain realities of society and how this attitude affects the individual action. To achieve this, there were applied 50 questionnaires.

1. Research objectives

The aim of this approach is to understand, at least in general terms, how the members of the society value elements of the social environment. The principle behind this study is that human action is an external manifestation of a valuable substratum hidden during life

and which is influenced by personal and group experiences that are permanently adding. The intensity of social phenomena and their impact upon the person and the groups engender individual and collective mentalities. Some of this form as a consequence of personal experiences and the others are taken from the group they are part of and are undertaken from this point of view.

The disparity of these values inside the group and individual personality motivates the human agent in making decisions about himself and others around him.

The current try is included in this process of identifying the following elements:

the way the attitude towards the social universe influences personal attitudes put across the level of nearness or distance from certain characteristics that may be associated with the constituents of social reality;

The extent to which attitudes towards the social elements are included in individual assessments;

The association of different types of responses;

Reporting individual attitudes towards social success.

2. The research instrument

Tool is a questionnaire with predefined answers. Direct communication with respondents is facilitated by this instrument which allows discrimination between the views of respondents and measuring the intensity of their opinions. At the end of each question you can estimate each respondent's adhesion to certain values.

The choice of predefined answers is out to grouping responses into categories and serves to understand the views and values of various population groups.

The ultimate goal is to obtain preliminary information on specific ways in which certain elements of social universe are perceived by the answerer. The election is due to the often raised interest on individuals which are current themes of reflection.

The limits of this intercession are the reduced sample and application in a single locality.

The results can be transformed into a working hypothesis for a possible expansion of research and analysis but also for other research.

The questionnaire was applied in the village Podari-Dolj. Respondents were selected from among clients of a company selling seeds for agriculture. Justification for this approach is the purpose of research: there were selected persons belong to the rural environment, associated with agriculture and, directly or indirectly involved in agriculture. Thus, it has been chosen as research place the registered office of a company frequented by people from rural areas interested in agriculture even if they are not owners of land but only members of a household.

In applying the tool the terms in the tables have been adapted for the questions to be grammatically and

logically consistent. Type in the tables is adopted for reasons of easier processing.

3. Social Success

One of the objectives human action is based on is social success seen as the level of individual targets. Whether it is financial comfort, or a certain social standing we can see that there is always a goal around the individual life revolves. Achieving this objective creates motivation of social action.

In the fragmentary presentation of this research we have to mention the attitude of the respondents towards social success.

Combining the responses that indicate attitude towards social success and responses to other questions we can identify the existence of mental structures and behaviors that explain current behavior of citizens and how they relate to certain systems of values.

Knowledge of these structures creates an appropriate framework of actions to reform the local communities originated in the local approach and not imposed by external legislation. Supporting the creation of local communities stronger and capable of self-government base the democratic functioning of society and helps Romania join the European direction of democracy.

To indicate the most relevant ideas, as a result from combining these answers, we only keep those whose percentage are relevant and which are most likely to find themselves in relevant percentage for extending this research.

- Among those who associated social success with wealth in big measure the percentage of 71.4% also considers that Romanian village is characterized by richness in small measure.

- Those who believe that social success depends on wealth in small measure assessed at 60% that the village is characterized by richness in small measure.
- Those who believe that there is wealth in the villages consider that faith is largely necessary for social success as a percentage of 83.3%.
- A percentage of 100.0% of those who associated work with social success, believes that the village is rich in small measure, and 57.1% of those who believe that work is a state for social success, considers that there is less richness in the village
- 100.0% of those who believe that luck is needed in small measure for the social success values that in villages is less wealth
- Those who associated social success with opulence reckon that foreign countries are largely characterized by richness (42.9%)
- Faith is not a condition for social success and is not a feature of a foreign state as 73.3% of respondents pronounced themselves
- People who see a link between wealth and social success (largely) associated hardwork with foreign in a large measure (57.1%)
- A percentage of 83.3% of those who associated work with social success deemed foreign is largely associated with industry foreign is associated with industry by 100.0% of those who believe that success requires the pursuit of your own interest
- 81.0% of those associating industry with foreign largely believe that you have to be a time-server in order to contrive
- 62.5% of those who believe that clemency is needed to succeed in social values that the city is remotely characterized by richness
- The city is characterized by faith by 46.9% of those who believe that we widely need good will for social success
- The city is characterized by atheism by 57.1% of those who believe that social success requires wealth
- The city is characterized by atheism by 85.7% of those who appreciate the need for labor in order to succeed in society
- Among those who believe the city is characterized by the hard work in equal measure, a percentage of 66.7% believes that opportunism is needed to succeed in society
- City is characterized by the industry in equal measure; assess 80.0% of those who consider intelligence as a condition for social success to a large extent
- City is characterized by the industry in equal measure; assess 81.0% of those who considered education as a condition for social success to a large extent
- 57.1% of those who think that you should take chance to achieve success appreciate that the city is characterized by dullness in a wide measure
- City is mostly characterized by malice from 71.4% of those who believe that wealth is a condition for social success
- City is largely characterized by malice by 46.9% of those who believe goodwill as a general condition for social success
- The town is characterized by malice by 61.9% of those who believes that we need to be largely opportunistic in order to succeed
- the town is characterized by malice by all (100.0%) who believe that intelligence is compulsory to succeed on our social life

- The city is characterized by malice by 71.4% of those who believe that education is necessary to the social success •City is characterized by dishonesty by 83.3% of the people who believe that success requires social work.
- City is characterized by dishonesty by all those who believe that in order to succeed you need to pursue only your own interest.

Although opinions are divided what drew our attention are the responses focusing on the city and the foreign states, which are the residences - the object of migration.

These repeated answers and, therefore, the interest in them and the attention they are given is information on the tendency to emigrate or to know what people in rural areas should expect when leaving his native village. Negative references are numerous and are part of the individual register that the possible migrant takes to know the dangers that affect him.

To conclude, as a level of mentality we can see that the Romanian village is associated with poverty and lack of resources, while the city and the foreign states although associated with a number of negative traits are associated more with the material and social possibilities and thus with social success.

The implementation of social reforms on the terms of a negative feedback of the village and the concept that there isn't much to do in rural areas creates additional obstacles for the adoption of social values which are accepted without hesitation by individuals once they have changed their residence.

Selective Bibliography:

1. Otovescu, Dumitru - *Sociologie generală*, Beladi, Craiova, 2004
2. Otovescu-Frăsie, C., *Protecția internațională a drepturilor omului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008
3. Pop Luana Miruna (coord.), 2002, *Dicționar de Politici Sociale*, Expert, București
4. Sandu Dumitru, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării*, Polirom, Iasi, 2003
5. Zamfir, Elena, Zamfir Cătălin, Bădescu Ilie - *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Expert, București, 2000

Abandonul școlar în județul Bihor. O abordare calitativă

Conf.univ.dr. Șerban OLAH,
Universitatea Oradea
serbanolah2002@yahoo.com

Abstract: *The research investigates the causes and the results of the school dropout in Bihor County. The first part of the paper analyses the international specialty literature in this field and also works of Romanian authors. The second part of the study consists of the analysis of the data obtained through qualitative techniques, i.e. the use of the half-structured interview and of the focus group interview.*

The qualitative research shows that the most affected by the school dropout is the Rroma population, the most frequent causes of this phenomenon being : the poverty, the low educational level of the parents, their indifference towards school, the tradition and the pupil's group of friends (his/her company). The school dropout leads to youth delinquency and to a low level of integration on the job market. The research is an exploratory one and it is the first stage of a larger project of study on school dropout and its results in the North-Western part of Romania.

Key words: school dropout, Rroma, research

Despre problema abandonului școlar, ca și despre multe alte probleme sociale precum șomajul, prostituția sau sărăcia s-a vorbit foarte puțin în România regimului Ceaușescu. Acestea erau considerate mai degrabă probleme aparținând țărilor capitaliste sau țărilor lumii a III-a. Se presupunea că sistemul socialist le poate rezolva cu succes. Cu toate acestea atât șomajul, prostituția, cât și abandonul școlar au existat în perioada

Ceaușescu, chiar dacă nu la nivelul de după 1989. Totodată sărăcia a fost un element prezent în vechiul regim, dar care nu avea loc în discursurile oficiale.

După 1989 toate aceste probleme sociale au captat atenția atât a specialiștilor în științe sociale, jurnaliștilor cât și a politicienilor. S-a înțeles faptul că problemele menționate sunt inerente oricărei societăți și că nu se pot elimina, ci doar se pot reduce ca nivel de manifestare.

Cercetarea noastră urmărește cauzele și consecințele abandonului școlar punând un accent deosebit pe situația rromilor. Comparativ cu alte grupuri etnice din România rromii sunt cei mai afectați de sărăcie, șomaj și abandon școlar. Comparativ cu media națională rromii au un risc triplu de a deveni săraci. Marea vulnerabilitate a grupului rromilor e cauzată de un complex de factori ca nivelul scăzut de pregătire școlară și vocațională, poziția precară pe piața muncii, numărul mare de copii din familiile de rromi, discriminarea lor de către grupul majoritar și implicarea în economia informală. Eu consider că se poate vorbi în cazul rromilor de un cerc vicios. Fiind săraci în marea lor majoritate nu dispun de resurse pentru a-și finaliza pregătirea școlară și profesională. Mulți abandonează școala după 4,5 sau 6 clase și în consecință au probleme în a-și găsi un loc de muncă. Neavând mulți dintre ei locuri de muncă se implică în economia informală, emigrează în țările occidentale sau comit infracțiuni. Problema rromilor

este însă chiar mai complexă decât am prezentat-o anterior.

Pe lângă factorii economici există și o serie de factori socio-culturali care acționează în cazul lor. De exemplu majoritatea fetelor, de la vârsta de 13-14 ani trăiesc în concubinaj cu viitorul soț pentru că așa le cere tradiția, iar statul român nu acceptă căsătoria până la vârsta de 16 ani la fete și la 18 ani la bărbați. Această situație prezentă în cazul multor fete roma conduce la situații de abandon școlar. Neavând studii finalizate, fie devin casnice, fie sunt angajate ca muncitoare necalificate, fie devin prostituate sau cerșetoare.

Pe de altă parte în cultura rromilor instituția școlară, munca cinstită și continuă sau punctualitatea sunt mai degrabă slab valorizate. Cel puțin astfel sunt ei priviți de români. Întrebați despre importanța școlii ei spun însă că pentru copiii lor școala e cea mai importantă. Pe de altă parte ei afirmă că ar lucra dacă ar putea câștiga mai bine. Neavând o pregătire școlară sau vocațională adecvată ei sunt în general angajați în munci necalificate, unde câștigurile sunt relativ mici, în jur de 3 milioane de lei pe lună (100USD). Acești bani îi nemulțumesc și mulți preferă să trăiască din alocația copiilor și din ajutorul social. Rromii ar putea fi caracterizați drept nomazi, rebeli, pasionali, prețuind mai mult câștigurile mari realizate cu efort minim, decât cu muncă grea și susținută. Mulți rromi au înclinații artistice și mai ales muzicale și de aceea unii dintre ei ajung lăutari, instrumentiști în tarafuri sau mai ales în ultimii ani cântăreți de manele. Aceștia sunt însă o parte redusă a rromilor, cei care de fapt reușesc să evadeze din colonia de rromi sau din ghetoul țigănesc. Marea majoritate rămân continuând să se confrunte cu problemele mai sus menționate.

Chiar dacă lucrarea mea este rezultatul unei cercetări calitative cred că

e necesar să dau și câteva date pentru ca cititorul să poată avea o imagine mai clară despre rromi. Județul Bihor este din punctul de vedere al ponderii rromilor pe total populație pe locul trei (cu aproximativ 4%), după județele Mureș (6%) și Sibiu (4,5%). În județul Bihor trăiesc aproximativ 30200 de etnici rromi. În Oradea locuiesc cei mai mulți rromi, aproximativ 6000 la o populație totală de 300000 de locuitori. Cele mai mari concentrări de rromi din județ sunt în localitățile : Săcuieni (3700), Tinca (2500), Diosig (1500), Batâr (1500), Sânmartin (1070), Aleșd (1000), Suplacul de Bărcău (900) și Ineu (850).

Rromii, deși o minoritate statistic vorbind constituie 89% din cei care abandonează școala în județul Bihor și aproximativ 8 infraționi din 10 sunt comise de persoane din această etnie. E însă dificil de spus cât de corectă e statistica infraționilor întrucât nu există o înregistrare oficială pornind de la criteriile etnice. Este însă rata presupusă de către Poliție a infraționalității rromilor. Din totalul rromilor sunt angajați aproximativ 10% și doar 50% dintre ei au acte de identitate. Iată câteva date statistice care ilustrează o realitate dramatică a acestei etnii.

Cercetarea la care mă raportez s-a desfășurat în județul Bihor în perioada aprilie, mai 2004. Este o cercetare calitativă și reprezintă faza exploratorie a unei cercetări mai ample care se va desfășura în județele Bihor, Sălaj și Satu Mare unde voi aplica chestionare pe eșantioane reprezentative. O cercetare cantitativă care testează ipoteze trebuie să pornească în opinia mea de la o cercetare calitativă care poate duce la o serie de ipoteze de lucru utile. Eu am utilizat ca tehnici de cercetare interviul semi-structurat și interviul focus grup. Am urmărit prin aceste tehnici să culeg informații despre cauzele abandonului școlar, dar și despre consecințele sale

cum ar fi delincvența juvenilă sau dificultățile de integrare pe piața muncii. M-a preocupat să redau prin interviuri lumea rromilor așa cum este ea în realitate. Am intervievat atât români, cât și rromi încercând să cunosc care sunt diferențele dintre punctele lor de vedere și totodată am căutat să înțeleg obiectiv problemele rromilor și să nu mă las orbit de prejudecăți etnice.

1. Cadrul teoretic al cercetării

Ca să ne referim la abandonul școlar și la teoriile despre acest fenomen trebuie mai întâi să-l definim. *Abandonul școlar reprezintă conduita de evaziune definitivă ce constă în încetarea frecventării școlii, părăsirea sistemului educativ, indiferent de nivelul la care s-a ajuns, înaintea încheierii ciclului de studii început. Cei care abandonează școala nu mai sunt reprimiți ulterior în aceeași instituție educativă și nu sunt înscriși într-un program de școlarizare alternativ. Rata abandonului școlar se stabilește ca raport procentual între numărul elevilor înscriși și numărul absolvenților*¹.

Din punct de vedere juridic, în România se consideră caz de abandon situația în care doi ani școlari consecutiv, un elev rămâne repetent sau nu frecventează școala. Atunci el este exclus din sistemul de învățământ.

Despre abandonul școlar există o bogată literatură internațională de specialitate, dar și câteva contribuții românești demne de a fi menționate.

În *sociologia americană* s-a scris mult despre acest fenomen insistându-se asupra cauzalității abandonului. Astfel se menționează drept predictor ai abandonului : sărăcia, rasa, neimplicarea în viața școlară a părinților elevului,

---

¹ Cristina Neamțu, *Devianța școlară*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.199

nivelul de instrucție al părinților și conduita agresivă a elevului în primele patru clase. Sociologii americani s-au referit în special la situația școlilor publice, mai ales la cele din ghetourile locuite de hispanici și de afroamericani. Aș dori să menționez lucrările elaborate de autori precum Margaret Ensminger și Anita Slusarcik (1992), Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos și Philip Ritter (1990), Patricia Jenkins (1992), William Julius Wilson (1978), Karl Alexander, Doris Entwisle și Carrie Horsey (1997), Russell Rumberger și Scott Thomas (2000).

Studiul autorilor *Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos și Philip Ritter (1990)* s-a axat pe analiza relațiilor dintre factorii legați de familie (statusul socio-economic, educația părinților, venitul familiei) și traiectoria către abandonul școlar într-un liceu cu foarte mulți elevi hispanici și afroamericani din zona golfului San Francisco. Rezultatele sugerează că familiile exercită o influență importantă asupra comportamentului de abandon la fel cum tot familiile pot influența rezultatele pozitive ale elevilor. Sociologii americani au ajuns la concluzia că elevii care abandonează provin din familii în care ei iau decizia în ceea ce-i privește și în care părinții sunt mai puțin implicați în educația copiilor².

Margaret Ensminger și Anita Slusarcik (1992) au realizat un studiu longitudinal examinând traiectoriile către finalizarea studiilor sau abandon pe un eșantion de 1242 de elevi afroamericani dintr-o zonă a metropolei Chicago cu risc mare de abandon. Aproape jumătate

---

² Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos și Philip Ritter, *Family Influences on Dropout Behavior in One California High School*, *Sociology of Education*, 1990, Vol. 63(October): 283-299

dintre aceștia nu au absolvit liceul. Cercetătorii au pus accentul pe mediul familial și pe speranțele și așteptările educaționale. Atât notele mici cât și comportamentul agresiv în clasele mici conduc la abandonul școlar în cazul subiecților de sex masculin. Totodată familiile din care lipsește unul din părinți, educația mamelor și sărăcia alături de caracteristicile individuale au un rol important în fenomenul abandonului³.

Într-o altă lucrare, apărută în 1995, *Patricia Jenkins* a examinat influența caracteristicilor personale, implicării familiei și capacității de integrare în grup asupra participării elevilor la infracțiuni, comportament agresiv în școală și abandon școlar. Datele din ancheta realizată pe 754 de elevi din clasele a VII-a și a VIII-a susțin ipoteza că scăderea nivelului de implicare școlară e legată de rata crescută de infracționalitate, comportament agresiv în școală și abandon școlar. Implicarea școlară e asociată cu faptul de a fi de sex feminin, de rasă albă și cu o mare abilitate la matematică. Tinerii având mame mai educate și a căror părinți sunt mai implicați în viața școlii sunt mai implicați în plan educațional⁴.

Într-o cercetare a căror rezultate au fost publicate în 1997 *Karl Alexander, Dorris Entwisle și Carrie Horsey* au examinat modul în care calitățile personale ale copiilor, experiențele din clasa I și circumstanțele familiale influențează abandonul școlar. Autorii au utilizat analiza de regresie logistică pentru a identifica predictorii

abandonului precum contextul vieții de familie (schimbările care au loc în viața de familie, atitudinile părinților, practicile de socializare), resursele personale ale copiilor (atitudini și comportamente) și experiențele școlare (scoruri la teste, note, etc.). Sociologii americani au constatat că aceste elemente influențează abandonul școlar independent de factorii socio-demografici. Autorii au urmărit perspectiva cursului vieții asupra abandonului văzând în abandon culminarea unui lung proces de lipsă de angajare educațională⁵.

Folosind datele din *NELS High School Effectiveness Study* americanii *Russell Rumberger și Scott Thomas* au examinat distribuția atât a abandonului, cât și a rezultatelor școlare deosebite pe un mare eșantion de licee americane și au testat o serie de modele de explicare a diferențelor. Rezultatele au relevat variabilitatea substanțială a abandonului și a succesului școlar între licee. Cercetătorii au descoperit că variația celor două fenomene poate fi atribuită diferențelor între caracteristicile individuale ale elevilor, resurselor școlare și proceselor școlare⁶.

O sursă deosebită de inspirație pentru cercetarea noastră este lucrarea lui *William Julius Wilson (1978) The Declining Significance of Race*, care descrie lumea ghetto-ului afroamerican. El consideră că clasa a înlocuit rasa, fiind cel mai important factor în determinarea statusului economic al afroamericanilor.

³ Margaret Ensminger și Anita Slusarcik, *Paths to High School Graduation or Dropout: A Longitudinal Study of a First Grade Cohort*, *Sociology of Education*, 1992, Vol. 65 (April), p. 95-113

⁴ Patricia Jenkins, *School Delinquency and School Commitment*, *Sociology of Education*, 1995, Vol.68(July): p.221-239

⁵ Karl Alexander, Dorris Entwisle, Carrie Horsey, *From First Grade Forward: Early Foundations of High School Dropout*, *Sociology of Education*, 1997, Vol.70, (April): p.87-107

⁶ Russell Rumberger, Scott Thomas, *The Distribution of Dropout and Turnover Rates among Urban and Suburban High Schools*, *Sociology of Education*, 2000, Vol. 73 (January): 39-67

Pentru tinerii negrii care au mijloace de a-și finaliza studiile există mari șanse de mobilitate ocupațională și de a ajunge în clasa de mijloc. Însă cei din clasa de jos tinerii negrii săraci și cu pregătire școlară redusă care locuiesc în ghetouri se confruntă cu șomaj și salarii scăzute. Într-o altă lucrare care este foarte importantă ca punct de plecare pentru lucrarea mea, *When Work Dissapears: The World of The New Urban Poor (1996)*, William Julius Wilson analizează dispariția fără precedent a slujbelor în ghetoul afroamerican. Dispariția muncii are efecte negative atât asupra indivizilor, familiilor, cât și asupra vieții sociale a cartierului. Crimele, disoluția familiei, sărăcia și nivelul scăzut de organizare socială sunt consecințele dispariției slujbelor. Dispariția muncii nu înseamnă după cum remarcă autorul non-muncă, ci declinul implicării în sau lipsa atașamentului față de piața formală a muncii. Cu alte cuvinte cei care nu sunt cuprinși în cadrul pieței muncii se angajează în activități ale economiei informale, munca la domiciliu, baby-sitting sau comerțul cu droguri. Ceea ce caracterizează munca în economia formală este marea regularitate și respectarea orarelor și orelor de lucru. Totodată cerința pentru disciplină este mare. Munca în economia informală și ilegală este departe de a fi guvernată de norme sau așteptări care premiază disciplina și regularitatea. În absența unei angajări regulate viața, inclusiv viața de familie devine mai puțin coerentă. Șomajul persistent și angajarea neregulată împiedică (hinder) planificarea rațională a vieții zilnice, o condiție necesară a adaptării la economia industrială⁷.

---

⁷ David Grusky, *Social Stratification*, Westview Press, Boulder, (Colorado), 2001, p. 653

Facem acum un pas peste ocean pe „Bătrânul Continent,, unde problema repetenției și a abandonului școlar a preocupat o serie de autori precum iugoslavul *Dobrivoje Jovanovici*, polonezul *Jan Konopnicki* și francezul *Michel Gilly*. Într-o lucrare apărută în 1978⁸ acești autori insistă asupra unor probleme precum repetenția, climatul educativ familial, tratamentul diferit aplicat de către profesori elevilor cu rezultate pozitive și a celor cu rezultate negative care poate dezvolta la aceștia din urmă eticheta de „elev slab”. Ei consideră că abandonul este în mare măsură corelat cu repetenția ceea ce din punctul meu de vedere cred că este o afirmație corectă.

Foarte interesant mi se pare a fi studiul francezului *Michel Gilly (Climatul educativ familial)* care analizează probleme precum atitudinea mamei față de orarul copilului, participarea tatălui la educația copilului, acordul sau dezacordul părinților în privința educației copilului, lipsa de calm și de stabilitate în comportamentul părinților sau modalitățile de intervenție a părinților. Concluzia studiului este că se poate vorbi de o corelație între climatul educativ familial și notele elevului.

Un alt studiu demn de remarcat este cel al polonezului *Jan Konopnicki (Etiologia insucceselor școlare)* care s-a preocupat de cauzele și consecințele rămânerii în urmă la învățătură. Cauzele sunt fie psihologice și pedagogice (nivelul intelectual scăzut al elevilor, părerea profesorilor despre capacitățile elevilor, gândirea înceată, organizarea necorespunzătoare a activității pedagogice din școli), fie sociale (dezorganizarea familială, indiferența

---

⁸ Lichidarea și combaterea repetenției, Virgiliu Radulian (coordonator), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978

părinților față de școală, alcoolismul părinților). Consecințele rămânerii în urmă la învățatura a elevilor sunt catastrofale, consideră autorul atât pentru individ cât și pentru societate întrucât golurile din cunoștințele elevilor duc la ignoranță și diletantism, care se vor reflecta în calitatea activității lor viitoare.

Iugoslavul *Dobrivoje Jovanovic* (cauzele abandonării școlii și ale repetenției elevilor și măsurile de combatere a acestora, luate în unele țări străine) consideră că opiniile specialiștilor despre cauzele abandonului și repetenției sunt deosebit de diverse și uneori contradictorii. Privite în ansamblu, cauzele cercetate au ca obiect:

- elevul (starea lui psihofizică, caracteristicile, dezvoltarea, sănătatea și gradul lui de pregătire pentru începerea școlii);
- școala (nivelul de pregătire a cadrelor didactice, organizarea învățământului, organizarea întregii activități și a regimului din școală, privită ca mediu de viață a elevului și asigurarea materială generală a școlii și a procesului de învățământ);
- condițiile socio-economice în care copilul trăiește și învață, respectiv nivelul material și intelectual al părinților elevilor, relațiile de familie, sistemul socio-politic al comunității generale, religia, rasa, etc.

Măsurile pentru combaterea abandonului și a repetenției pot fi:

- social-economice și politice prin care se urmărește îmbunătățirea condițiilor generale de lucru în școală, prin democratizarea școlii, intervenții materiale, legi sau regulamente;
- didactice, urmărind cu preponderență influențarea școlarizării și perfecționării de specialitate a cadrelor didactice, îmbunătățirea condițiilor de desfășurare a activității din școală, creșterea exigenței controlului asupra acestei activități

efectuat de director, raționalizarea întregii vieți și activității din școală;

- măsuri psiho-educative și igienico-sanitare având ca scop influențarea pozitivă a personalității elevului, descoperirea la timp a insuccesului școlar sau a ceea ce este pozitiv, astfel încât unul să fie combătut și celălalt îngrijit și dezvoltat.

În România regimului Ceaușescu, în condițiile învățământului obligatoriu de 10 ani au existat preocupări ale unor specialiști în psihologie și pedagogie pentru combaterea eșecului școlar (Elena Irimie, 1978), a prevenirii, diminuării și înlăturării rămânerii în urmă la învățatură (Virgiliu Radulian, Sofia Sorescu, 1978) sau a lichidării repetenției în ciclul primar (Gheorghe Sireteanu, 1978)⁹. Însă în toate aceste lucrări nu se vorbea de abandon școlar, chiar dacă presupunem noi acesta era la un nivel redus din cauza politicii educaționale a vechiului regim. Abandonul școlar era însă atribuit țărilor capitaliste care „nu manifestau aceeași preocupare pentru problemele clasei muncitoare și țărănimii precum țările socialiste „.

După 1989 au început să apară lucrări în care este analizată problema abandonului școlar, cum ar fi de pildă cea care o are drept autoare pe *Mihaela Jigău* (*Factorii reușitei școlare*, Editura Grafoart, București, 1998) în care este amintită printre alte aspecte problema abandonului în școlile cu mulți elevi rromi; o altă lucrare, cea aparținând *Cristinei Neamțu* (*Devianța Școlară*, Iași, Editura Polirom, 2003) nu este axată pe problema abandonului în special, dar are un capitol destinat acestui subiect privit ca una din manifestările devianței școlare; în capitolul amintit Cristina Neamțu definește fenomenul

---

⁹ Lichidarea și combaterea repetenției, Virgiliu Radulian (coordonator), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978

abandonului școlar, analizează principalele concepții din literatura de specialitate despre acest fenomen și prezintă cauzele economice, socioculturale, psihologice și pedagogice.

Rezultate ale preocupărilor pentru cercetarea calității vieții în România și ale problemelor socio-economice ale rromilor în special au apărut două lucrări semnate de specialiști ai Institutului de Cercetare a Calității Vieții, rodul a două cercetări cantitative realizate pe eșantioane reprezentative la nivel național *Țigani între îngrijorare și ignorare (Zamfir Cătălin și Zamfir Elena, 1993)* și *Romii în România (Zamfir Cătălin, Preda Marian, 2002)*. Prima lucrare este foarte complexă și dezbate pentru prima dată în România postdecembristă realitatea dramatică a etniei rroma. Astfel din lucrare rezultă că ponderea muncitorilor necalificați este de 79% din totalul populației de rromi din România, doar 16,1% dintre ei având o calificare modernă. Aceste cifre sunt corelate cu faptul că doar 44% din bărbați și doar 59% din femei știu să citească.

În cea de-a doua lucrare, pe lângă alte probleme ale rromilor asupra cărora nu ne vom opri este prezentată o statistică interesantă din punctul de vedere al subiectului lucrării noastre. Astfel la nivel național datele cu privire la situația educațională a rromilor arată astfel:

- Participarea școlară a copiilor rromi (7-18 ani)
- Nu a fost deloc înscris la școală - 19,6%
- Abandon în ciclul primar - 9,2%
- Abandon în ciclul gimnazial - 6,6%
- Abandon în ciclul liceal - 1,0%
- Înscris în prezent la școală - 60%
- Gradul de alfabetizare funcțională a copiilor rromi(10-18 ani)

- Nu știe să citească deloc - 23,0 %
- Citește cu dificultate - 16,6%
- Citește bine - 60,4%

Statistica este îngrijorătoare și ilustrează una din realitățile dramatice ale României post-decembriste. Pe de altă parte, afirmă autorii studiului, nu există date suficient de precise despre un număr excesiv de mare de copii rromi care nu au acte de identitate. Dacă luăm în calcul și aceste cazuri situația educației rromilor poate fi considerată extrem de gravă.

Una din cele mai interesante lucrări de sociologie apărute în România după 1989 este *Sărac lipit, caut altă viață* coordonată de două specialiste din noul val al sociologiei românești *Manuela Sofia Stănculescu* și *Ionica Berevoiescu*. Cartea coordonată de cele două autoare oferă o imagine nouă a sărăciei extreme, oferind totodată o bază de cunoaștere pentru o politică socială mai complexă. Această lucrare demonstrează că problema sărăciei extreme este mult mai complexă decât lipsa severă de resurse. În consecință, simplul suport financiar, deși foarte important, este departe de a fi suficient. Din punctul nostru de vedere sunt foarte importante două capitole din această carte, referitoare la educația și la munca săracilor, capitole în care autoarele se referă și la situația rromilor. Părerile celor două autoare vin în sprijinul unei idei desprinsă și de mine în cadrul cercetării calitative. Este cazul cercului vicios al sărăciei rromilor. Trăind într-o cultură a sărăciei rromii cu greu se pot desprinde de situația lor. Sunt lipsiți de resurse corespunzătoare, nu valorizează instituția școlară, mulți abandonează școala și în consecință au probleme de integrare pe piața muncii, iar această situație îi menține în starea de sărăcie sau îi determină să aleagă soluții prin care intră în sfera economiei informale, ilegale sau în cea a infraționalității.

2. Cauzele abandonului școlar

2.1. Datele oficiale despre abandonul școlar în județul Bihor.

Înainte de a prezenta rezultatele cercetării noastre e benefic să aruncăm o privire asupra datelor oficiale furnizate de Inspectoratul Județean Bihor pentru anul școlar 2003- 2004. Astfel din 13395 elevi înscriși în ciclul primar în urban și 16926 în rural au abandonat 94 respectiv 178. Se observă mai apoi o creștere a abandonului la 149 din 17228 elevi în școlile gimnaziale din urban și la 420 din 17066 în gimnaziile din mediul rural. Se manifestă la nivel de liceu o creștere a abandonului la 194 din 22084 la liceele din mediul urban și o scădere cazurilor de abandon la 21 din 2540 elevi înscriși la liceele din rural. La Școlile de Arte și Meserii, de Ucenici și la Școlile Profesionale numărul abandonurilor e chiar mai redus decât la nivel de licee, astfel că sunt 25 de cazuri de abandon din 1565 elevi înscriși la Școlile de Arte și Meserii, 73 raportat la 190 la Școlile de Ucenici și 173 la 4990 în Școlile Profesionale, dar toate aceste cazuri sunt în mediul urban, întrucât în mediul rural se consemnează 0 cazuri în aceste trei categorii de școli. Se observă că cele mai multe cazuri de abandon sunt în gimnaziile ceea ce este în concordanță cu ceea ce pare să rezulte și din datele cercetării noastre calitative.

Dintre motivele abandonului menționăm indiferența părinților și situații când aceștia sunt plecați în străinătate raportat la cazurile din ciclul primar, situația precară, indiferența părinților și situații când aceștia sunt plecați în străinătate raportat la cazurile din școlile gimnaziale, respectiv căsătoria, încadrarea în muncă și situația

materială precară raportat la cazurile de abandon din licee, școli de arte și meserii, școli de ucenici și școli profesionale. Observăm că dacă la clasele I- VIII problemele din familia de origine par să reprezinte cauzele fundamentale, la nivel de liceu apar alte cauze așa cum au fost menționate. Statisticile furnizate de Inspectorat sunt însă doar un punct de plecare. Vom vedea în continuare datele culese de noi prin tehnici calitative.

2.2. Interviu focus grup cu directorii a 10 școli generale din județul Bihor

Acest interviu focus grup a reprezentat punctul de pornire în cercetarea exploratorie. Cei 10 directori provin atât de la școli din municipiul Oradea, cât și din alte localități ale județului Bihor, sunt atât școli cu rezultate pozitive, cât și școli cu rezultate mai puțin favorabile, sunt pe de o parte școli care au elevi rromi, dar și școli care au elevi proveniți din familiile înstărite ale orașului Oradea. Nu în ultimul rând directorii sunt atât de sex masculin(7), cât și de sex feminin(3). Din punctul de vedere al naționalității 9 sunt români și unul este maghiar. Am încercat astfel să existe o eterogenitate a subiecților interviului. Voi prezenta în continuare o analiză a răspunsurilor celor intervievați, ilustrând unele idei prin fragmente din răspunsurile subiecților.

Asupra răspunsurilor la prima întrebare nu voi insista întrucât a fost o întrebare de spart gheața, dar pot afirma că din ceea ce afirmă directorii aceste școli nu au probleme deosebite și unele sunt chiar școli cu rezultate foarte bune ale elevilor dovedite mai ales prin promovabilitate și prin comportarea meritorie la examenul de capacitate.

În ceea ce privește *elevii cu rezultate slabe*, aceștia provin în general

din familii sărace, dezorganizate, familii de rromi sau în cazuri în care unul sau chiar ambii părinți sunt plecați la muncă în străinătate.

C: „Din mers se observă că cele mai numeroase cauze ale rezultatelor slabe sunt cele legate de familie. În primul rând starea materială a familiei, de modul cum se înțeleg și conlucrează părinții, cum își exprimă cerințele față de copii, de comportamentul și învățătura lor”.

B: „Cauza principală este familia și așa adăuga eu supraîncărcarea copiilor, programele școlare sunt prea stufoase, sunt materii unde practic nici profesorul nu are timp de a repeta prin exercițiu(la matematică de exemplu).

H: „După o statistică națională cam 1 familie din 4 este dezmembrată prin divorț. Acest lucru e un indicator pentru pregătirea, interesul, colaborarea în familie pentru școală. Apoi e de adăugat situația materială precară a unor familii și din această cauză părinții practică fel de fel de activități care nu sunt în concordanță cu ceea ce ar trebui să se întâmple, copiii sunt lăsați fără supraveghere și atunci ei își pierd interesul pentru școală”.

Copiii care abandonează școala sunt în general copii cu rezultate foarte slabe, cu familii destrămate cu situație materială precară sau proveniți din familii de rromi.

G: „Abandonul apare în situația în care școala nu face singură față situației. Sunt mai multe instituții care se ocupă de abandon, dirigințele, școala, familia, poliția, direcția pentru ocrotirea copilului. Întrebarea e în acest moment, ce poate oferi familia, ce oferă școala, ce poate oferi societatea prin legislație și ceea ce oferă strada...”

V: „Rromii au legile lor nescrise, că după clasa a IV-a, cel puțin fetele se pregătesc pentru căsătorie. Putem să-i rugăm, să le dăm alocație, dar nu-i putem

convinge. Băieții mai fac două clase și apoi își caută de lucru însă vin peste ani să le dăm diploma de 8 clase ca să facă școala de șoferi. Copiii rromi sunt buni la calcule mintale, dar întâmpină dificultăți la legarea literelor”.

A: „Dacă înainte dascălul, directorul, dirigințele avea greutate de cuvânt în fața familiei, acum nu mai are. Am avut cazuri acum 10 ani când vorbind cu familia am reușit să aducem copilul la școală. Dar acum nimeni nu se mai teme de nimeni.”

Se poate probabil vorbi și de o pierdere a gradului de autoritate a școlii în societate. În timpul regimului Ceaușescu existau mijloace coercitive care îi presau pe părinți să își trimită copiii la școală și în acest fel școala dobânda mai multă autoritate. Pe de altă parte „strada”, de după 1989 înseamnă posibilitatea de a câștiga bani fără un nivel de educație superioară, ceea ce creează confuzie la mulți elevi în ce privește rolul școlii pentru viitoarea lor situație materială.

În ceea ce privește *soluțiile* pentru reducerea abandonului acestea sunt îmbunătățirea situației materiale a familiilor cu elevi de vârstă școlară, angajarea de psihologi școlari în toate instituțiile de învățământ, colaborarea cu poliția și asigurarea de către școală a pregătirii și supravegherii la temele de după-amiază. Sunt însă și subiecți cu o viziune sceptică cu privire la eficacitatea vreunei soluții, „Cât timp vor exista oameni va exista și abandon școlar. A lupta cu abandonul școlar este pentru noi o muncă de Sisif. N-avem timp să ne ocupăm de unul dintr-o mie de copii pentru că ar trebui să abandonăm munca cu ceilalți”(D, B).

În ceea ce privește eficiența programelor guvernamentale de reducere a abandonului școlar („laptele și cornul”, condiționarea alocației de frecvența elevului la școală, rechizite gratuite,

ajutor financiar pentru achiziționarea de calculatoare), majoritatea subiecților consideră că acestea sunt eficiente, dar oferta (de pildă în cazul programului „laptele și cornul „) ar trebui diversificată.

C: „Aceste programe guvernamentale au eficiență în cazul abandonului școlar care e cauzat de situația materială precară. În rest acolo unde e rea voință, unde concură alte împrejurări, acolo nu poate să acționeze.”

B: „Sunt de acord cu aceste programe și cred că influențează în bine prezența copiilor la școală, dar eu aș dori ca atunci când se face licitația cu firmele care produc produsele respective să se țină cont și de propunerile școlilor.”

A: „Eu sunt de acord cu aceste programe, dar că ele s-ar putea acorda diferențiat pentru elevii proveniți din familii cu mulți copii și cu probleme materiale mari”.

Există însă și nemulțumiri la unii directori de școli și acestea provin de la situațiile birocratice legate de derularea acestor programe, de faptul că munca directorilor care coordonează aceste programe în școli nu e plătită suplimentar și de faptul că în mediul rural e bizar să dai copiilor lapte pasteurizat atâta vreme cât acasă pot bea lapte natural.

În sfârșit, *consecințele pe termen lung ale abandonului școlar* nu sunt în opinia multor directori atât de grave pe cât s-ar părea:

D: „Cred că se confundă cei care abandonează școala cu infractorii. Foarte mulți își vor găsi loc de muncă chiar dacă au abandonat școala. Sunt munci pe care acești copii care abandonează școala le vor face cu mare plăcere...”

B: „Consider că acei copii care au abandonat școala pe motivul de a-și sprijini familia se vor integra în societate, fiind obișnuiți cu munca. Ceilalți care abandonează din alte motive sunt greu de

integrat în societate și aici trebuie să intervină statul „.

C: „Eu cred că nu în toate muncile școala e determinantă. Pentru a desfășura unele activități e nevoie doar de o pregătire sumară”.

V: „Copii abandonează școala după ciclul primar și de aceea sunt recuperabili, întrucât în momentul abandonului știu să scrie și să citească”.

Există însă și păreri conform cărora „totuși cei mai mulți care abandonează școala devin răufăcători cu care societatea are de furcă.” (A, F) sau „din cei care abandonează școala în Oradea mulți ajung să cerșească prin piețe.” (I, B).

Eu consider că aceste răspunsuri sunt influențate de faptul că în școlile conduse de acești directori cazurile de abandon sunt reduse. De aceea ei nu conștientizează gravitatea consecințelor pe termen lung ale abandonului. Pe de altă parte după cum vom vedea abandonul școlar este o problemă care ține în special de școlile cu mulți elevi rromi. Vom vedea în continuare două studii de caz realizate în astfel de școli și ne vom face o imagine mai complexă asupra acestei probleme sociale.

2.3. Școala generală „ Ion Slavici „ din Oradea. Studiu de caz.

Această școală face parte dintr-un cartier în care mi-am petrecut primii patru ani ai copilăriei. Deși se spune că din primii patru ani omul își amintește doar imagini vagi, eu am amintiri destul de clare din acei ani. Amintirile care m-au impresionat cel mai mult și din acest motiv au rămas în memorie sunt cele legate de rromi. Rromii săraci, rromii vagabonzi, femeile cu haine în culori stridente, bărbații cu pălării negre și mustăți stufoase, rromii a căror prezență ne provoca tuturor copiilor de la bloc teamă fiindcă părinții ne speriau că ne

vor da lor de câte ori făceam o boacăna. După foarte mulți ani i-am regăsit pe rromii din cartierul „Velența „, privindu-i însă nu prin prisma copilului temător, ci a cercetătorului care vrea să înțeleagă o comunitate și problemele ei. Cartierul „Velența „, înseamnă în limba maghiară „Veneția „, și a primit această denumire în vechime din cauza deselor inundații ale râului Crișul Repede, care făceau ca zona să semene dintr-un punct de vedere cu celebrul oraș italian scăldat de apele mării. Însă dacă Veneția se remarcă prin clădirile și piețele ei celebre, prin istoria măreață și prin artiștii săi remarcabili, Velența este zona municipiului Oradea în care locuiesc cei mai mulți infractori, cartierul cu cea mai mare comunitate de rromi, școlile cu cel mai mare număr de elevi care abandonează școala. Este de fapt o zonă care cuprinde insule de sărăcie extremă. Aici este de pildă celebra stradă Voltaire pe care nici un șofer de taxi nu s-ar încumeta să intre întrucât este fieful infractorilor din Oradea. Aici au acces doar rromii și poliția. Bărbații tinerii sunt împărțiți în bande, unii fură din buzunare, alții fură din locuințe, alții sunt spărgători de automobile, puțini însă sunt integrați pe piața formală a muncii. Femeile sunt fie casnice, fie cerșetoare, fie prostituate, fie căută prin groapa de gunoi a orașului. Au locuințe insalubre, uneori trăiesc alături de cai sau vaci, în multe apartamente de două camere trăiesc 4 sau 5 familii laolaltă. Sunt în total 200 de familii care locuiesc în condiții mai proaste chiar și decât rromii din zonele rurale.

Copiii de pe strada Voltaire alături de alți copii rromi din cartier frecventează școala „ Ion Slavici „. Această școală are 529 elevi înscriși, 17 clase de învățământ primar și 10 clase de învățământ gimnazial. La secția română 90% din elevi sunt români, iar 10% sunt de etnie rroma. Cei mai mulți rromi sunt însă la secția maghiară unde procentul

lor este de 90%. Aici sunt și marile probleme ale școlii, cazurile cele mai multe de repetenție, abandon școlar (pentru anul școlar 2003-2004 au fost 6 cazuri clare de abandon și încă 5 cazuri în care probabilitatea abandonului este mare) și delincvență juvenilă. În această școală lucrează 17 învățători și 23 de profesori. Din păcate, deși ar fi necesar nu există încă un psiholog școlar angajat. Dacă până în clasa a IV-a nu sunt chiar atât de multe probleme, din clasa a V-a scade tot mai mult interesul pentru școală a elevilor rromi. Până în clasa a IV-a prezența zilnică e de aproximativ 80-85%, în gimnaziu frecvența scade tot mai mult și prin clasa a VII-a mulți elevi abandonează; totodată sunt foarte puțini profesori de gimnaziu care doresc să predea la această școală mai mult de un an doi, după care fac eforturi să se transfere. Sunt unele cadre didactice care deși pensionate, legea le permite să mai predea și vin la această școală în regim de plata cu ora. Însă aceste cadre nu pot avea autoritate în fața unor clase cu probleme cum sunt cele de la secția maghiară.

Situația elevilor rromi s-a înrăutățit tot mai mult după 1989, „Pe vremea lui Ceaușescu situația lor materială era alta. Nu erau atâtea cazuri de abandon școlar. Am lucrat la clasa de țigani inclusiv comentarii literare. Lucrurile au luat o întorsătură ciudată după revoluție. O democrație și o libertate prost înțeleasă...”, afirmă directoarea școlii.

Domnia sa consideră că în această școală cazurile de abandon apar datorită sărăciei extreme a familiilor din care provin elevii rromi, a indiferenței față de școală, a educației precare sau chiar a analfabetismului părinților, dar și a tradițiilor din comunitate „Familia nu-i controlează și nici nu cunosc în ce clasă sunt copiii lor, ce învățătoare sau ce profesori au. Dacă vrem să vorbim cu

părinții nu-i găsim acasă sau refuză să discute cu noi. Spun că nu au timp, trebuie să își câștige existența. E o zonă săracă și cu familii numeroase. Într-o familie sunt între 3 și 13 copii.”(L.C, F). Cauza principală a abandonului este sărăcia „ părinții lucrează ocazional, mai fură fier vechi și-l duc la vânzare. Din cauza sărăciei extreme fetele sunt măritate repede. Am avut un caz de fetiță care în clasa a VIII-a s-a măritat. Tatăl ei a motivat că trebuie să o mărite că nu se mai descurcă cu banii”(L.C.,F). Interesant este că în întreaga istorie a școlii o singură fetiță rromă s-a prezentat la examenul de capacitate. Din băieții care nu ajung la examenul de capacitate unii sunt trimiși la Școlile de Arte și Meserii. Cei mai mulți însă rămân fără ocupație și o mare parte a lor intră în găștile de cartier devenind infractori încă din adolescență.

Între programele care influențează în bine activitatea școlară a elevilor rromi directoarea școlii menționează cele derulate de guvern(laptele și cornul, rechizitele gratuite, condiționarea alocației de frecvența la ore), ajutoarele acordate de diverse fundații de asistență socială cum ar fi Serviciul de Ajutor maltez, FRCCF sau Fundația „ Felix „ care au oferit pachete cu haine uzate sau rechizite. Între alte instituții cu care școala colaborează bine se numără și poliția de proximitate, care intervine ori de câte ori apar probleme mai complicate. În schimb directoarea consideră că Partida Rromilor se implică prea puțin deși poate ar trebui să se implice cel mai mult dintre toate instituțiile colaboratoare.

Învățătoarea O.E predă la secția maghiară de 10 ani și cunoaște foarte bine problemele de la clasele de rromi. Ea consideră că din totalul elevilor rromi „ doar 60-70% merită să fie promovați. Problema e că nu prea vin la școală. Iarna că e frig în școală și vara că merg la

„ lucru”, adică la furat „. Părinții care au între 30 și 50 de ani nu consideră că e importantă școala. Cei tineri, de 17-18 ani ,care au bebeluși privesc însă altfel lucrurile. Copiii de rromi ar trebui să scape de cartier unde sunt trași în jos de anturaj. Pe de altă parte părinții lor au o mentalitate greșită. Se gândesc ei, de ce să nu trăiască din ajutor social ? Ei nu vor să lucreze atâta vreme cât primesc ajutoare. (O.E.,F). Totodată „ copiii sunt crescuți de bunici, de mătuși sau provin din familii monoparentale. Stau câte 5 familii într-un apartament de 2 camere și tot timpul un copil trebuie să fie acasă întrucât se fură chiar ei între ei. Unii mai au grijă de bebeluși, azi vin, mâine nu vin la școală. Sunt părinți care își bat copiii, îi abuzează, sunt alcoolici și foarte săraci. „ (O.E, F).

În fiecare an sunt copii care renunță la școală în special în ciclul gimnaziu. Fetele se mărită, iar băieții intră în găștile de cartier pentru că „ cei mari îi batjocoresc, le spun tu ești prost, mai mergi la școală? „(O.E.,F). Părinții sunt în general dezinteresați de școală. Vin la ședințele cu părinții doar „ fiindcă îi șantajăm cu carnetele de CEC și nu le dăm până nu vin personal. Pe de altă parte le e frică să vină la școală fiindcă pentru școală se cer bani, pentru fondul școlii 50000 de lei, pentru Xerox 10000 de lei...”(O.E., F). Dintre părinți doar 2-3% lucrează, restul vând în piață, cotrobăie prin gunoaie, fură fier vechi. „(O.E.,F). De aceea crede învățătoarea că ar trebui să se lucreze în primul rând cu părinții. Mentalitatea lor ar trebui schimbată. Copiilor le place școala, vor să vină, dar mulți trebuie să aibă grijă de frații lor mai mici. Pe de altă parte în vacanță ei pierd ritmul învățării, căci ori se joacă, ori merg la furat. Din păcate cum declară învățătoarea dacă în clasa a V-a se înscriu 20 de elevi rromi până în clasa a VIII-a ajung să termine maxim 5. Restul abandonează.

În ceea ce privește instituțiile cu care școala colaborează sunt considerate eficiente fundațiile de asistență socială și mai puțin eficiente Poliția de Proximitate și Partida Rromilor. Programele guvernamentale sunt de asemenea considerate soluții eficiente pentru ameliorarea situației elevilor rromi.

În ceea ce privește programele sau proiectele care ar trebui implementate de către cadrele didactice în perspectivă acestea sunt în opinia învățătoarei meditațiile de după amiază, o școală pentru părinți, o cantină și introducerea încălzirii centrale, întrucât iarna, din cauza frigului mulți copii nu vin la școală.

Într-o zi ploioasă de aprilie m-am deplasat în zona Velența pentru a realiza un interviu focus grup cu părinții elevilor rromi de la Școala „ Ion Slavici „. Mi-am luat măsurile de rigoare și am fost însoțit de doi ofițeri de poliție. Sociologic vorbind aș fi preferat să merg singur, dar mi-am dat seama că nu e bine să fac pe viteazul într-o zonă de acest gen. Ajungând la locul de interviu am fost întâmpinați de liderul local al rromilor, care i-a chemat pe cei 10 părinți la „ discuții cu un domn profesor de la Universitate „. Am observat că acest lider era foarte autoritar și respectat de către ceilalți. S-au adunat și copii curioși și adolescenți și bărbați vârstnici. Pentru toți era un eveniment deosebit. În plus sperau că poate li se vor distribui și ajutoare. În aceste condiții a început interviul focus grup.

Întrebați despre situația lor de după 1989 ei au răspuns că ea s-a agravat:

B: „ Eu cred că e mai rău. Suntem mult mai săraci, suntem mult mai rău. Principalele probleme sunt lipsa de bani, lipsa de haine, lipsa de mâncare. Suntem săraci de tot”.

V: „ Cu 4 copii și la școală nu mere bine. Cu un salariu 4 copii nu poate

să umble la școală că trebe de toate; un caiet e 20000 și trebe la tăți 4”

Școala „ Ion Slavici „ nu e deloc bună în opinia lor și atacurile sunt direcționate mai ales contra învățătoarei X:

D: „ De loc nu e bună. Pentru că aici sunt numai copii de țigani. Profesorii așa face să nu fie bine deloc. De învățat copiii nu învață, stă la cafea și nu știu ce. Le spune ca să se joace un pic. De învățat nu-i învață nimic, de bătut îi bate, bătaia aia o mănâncă zilnic, deja copiii nu mai merge la școală. Fata mea o umblat două clase. De frica învățătoarei X; atâta o bătea că sânge venea acasă „.

T : „ Cum să spună o învățătoare la un copil de 7-8 ani că taci tu din gură, că dacă nu stai pe gura ta să nu mai aer „.

Mi s-a părut foarte grav ceea ce îmi spuneau acești părinți. Dacă este adevărat, e foarte grav.

La întrebarea legată de rezultatele la învățătură ale elevilor subiecții au răspuns:

V: „ Ar învăța ei dacă s-ar ocupa mai bine de ei. Ei ar învăța dacă ar fi învățați. Da numai nervoși pe ei și-i bate, nu are cu ei răbdare. Nu-i învață „.

M: „ Domnu, io am un copil care a terminat a VII-a. Doamna X nu-l lasă să termine clasa a VIII-a aici. O trimis în altă parte. Acolo trebuie să duc nu știu ce garanție de bani pe care io nu-i am că sunt sărac. Copilu o terminat acuma da nu ști a semna cu numele lui, domle. Io nu știu ce învățătură îi asta...Și nu învață învățătoarea la aștia cu drag, cu dragostea, să iubește copiii sau nu știu ce, domle. Pur și simplu bate joc de copii”.

În privința meseriei pe care ar dori-o pentru copii ei afirmă că orice meserie ar fi bună însă sunt pesimiști în legătură cu acest fapt. Ei consideră că e foarte greu să te ridici din cartier, din sărăcie, de la groapa de gunoi și de pe străzi și să ai o meserie.

În ceea ce privește cauzele abandonului acestea sunt în opinia lor frica elevilor în fața cadrelor didactice, sărăcia și lipsa condițiilor elementare de igienă.

M: „Sunt familii în care copiii au abandonat școala din cauza fricii, din cauza învățătoarei, din cauza școalei cu amenințări, aia nu-i învățătură aia-i sperietură pentru copii, domle. Unii familie n-avem posibilități, n-avem aici apă caldă și vană să facă baie; spune că-i murdar copilul domle! Că au haine murdare și atunci pur și simplu prinde copilul și îl aruncă afară din școală!”

D: „Și-l pune afară pe curte să caute la copii în cap. Pe-afară la curte!? Di ce nu face la școală?”

I: „Sunt foarte mulți care nu mai mărg la școală che nu are părinții bani „,

Întrebați ce fac în continuare copiii care abandonează, părinții au răspuns că :

D: „Rămâne analfabeți! Și când îi mai mare rămâne vagabond, nu are ce să mănânce îi e foame! O să aibă nevastă, copii, merge la furat. Merge să caute de mâncare că doară copiii n-au. ”

M: „de exemplu e o familie care i-o murit mamă-sa, domle, are un tată bătrân și ăla-i handicapat. El nu poate să întrețină acești copii. Pur și simplu tăți copiii s-au făcut vagabonți, este abandonat, este familia care doar me pe malu Crișului.”

B: „Copilul dacă termină clasa a VIII-a nu știe nici să scrie și nici să citească, nici numele nu și-l știe scrie, de bătaie a mâncat multă bătaie. S-o dus la un liceu în clasa a IX-a și i-o zis du-te mă afară copilule, țiganule, da tu nu ști nici numele să-l scrii, vrei liceu?”

H : „Ce o să se aleagă de fata asta a mea? Ce-i dau? Să meargă să cerșească? Și acuma mă iertați de expresie, să meargă să vândă pe stradă?”

Răspunsurile acestor părinți rromi ilustrează o lume a sărăciei care se perpetuează din generație în generație, a

infrafracționalității care se învață în locul meseriei, a deznădejdiei, a nivelului scăzut de educație, dar și a discriminării rromilor. E foarte greu de scăpat din această lume și e foarte greu să se găsească soluții. Ceea ce este cert e că rromii nu trebuie priviți cu teamă, ca hoți și tâlhari. Ci mai degrabă cu milă. Ca o comunitate care trăiește în condiții de sărăcie extremă. Eu consider că trebuie ca statul să se orienteze nu doar spre politici pasive, ci și spre politici active, să fie obligați să muncească dacă vor să își schimbe condiția socială. Ei trebuie ajutați să își schimbe mentalitatea. Și au nevoie de o elită educată care să îi ajute mai mult pe cei săraci.

2. 4. Școala generală din comuna Ineu. Studiu de caz.

Vizitele realizate pentru studiul de caz de la Ineu mi-au completat imaginea despre cauzalitatea abandonului școlar. Comuna Ineu are aproximativ 3000 de locuitori, din care 750 sunt de etnie rroma. Ei locuiesc la marginea comunei, separat de români, într-o zonă numită colonia țigănească, în general în case de chirpici. Nu dețin terenuri agricole, ci doar animale și trăiesc într-o stare de sărăcie extremă. Au familii numeroase, cu cel puțin 4 copii, o parte din ei lucrează ca muncitori în salubritate la SC Urbana SA Oradea, dar cei mai mulți trăiesc din alocația copiilor, ajutor social și prestarea unor munci sezoniere. Ei sunt caracterizați de români drept locuitori pașnici, fiind relativ puține cazuri de tensiuni între rromi și români sau de furturi ale rromilor din gospodăriile românilor.

Școala generală Ineu cu clasele I – VIII are un total de 318 elevi din care rromii reprezintă 60%, deci aproximativ 190 de elevi, restul fiind români, 39% și maghiari, 1%. În această școală există clase separate de români și rromi, aceasta

fiind un motiv de nemulțumire pentru o parte a părinților rromi întrucât copiii vorbesc atât la școală între ei, cât și acasă limba rromani. În această școală lucrează alături de alte 22 de cadre didactice și un învățător rrom, un om deosebit, care a terminat ca șef de promoție la Colegiul de Institutori al Universității București. Acesta, la fel ca și familia lui s-au ridicat din mijlocul comunității rroma, având o stare financiară bună și locuind în condiții excelente. Această familie dovedește că rromii pot trăi și altfel decât au educație superioară sau așa cum este cazul tatălui acestui învățător, dețin mici afaceri. Învățătorul este un adevărat model pentru comunitatea rroma și un adevărat „erou” pentru elevii rromi. El este atât un lider informal al lor, dar și Președinte al Organizației de Tineret de la Partida Rromilor, filiala Bihor.

Studiul de caz realizat la școala din Ineu cuprinde interviuri semi-structurate realizate cu directorul acestei instituții, cu învățătorul rroma și un interviu focus-grup cu 10 părinți ai elevilor rroma.

Directorul acestei școli este un profesor român, care locuiește în Oradea, făcând naveta zilnic la Ineu. Întrebat despre elevii cu rezultate slabe în anul școlar 2003 – 2004, acesta afirmă că ei provin din „familii de rromi dezorganizate și dezinteresate de școală. Acești rromi sunt foarte săraci având mari lipsuri în ceea ce privește hrana, îmbrăcămintea și încălzimintea. Doar unii lucrează (1 la 15 rromi) și au familii cu mulți copii. Părinții rromi nu se interesează decât în puține cazuri despre ce fac la școală copiii lor. Tocmai de aceea elevii au multe absențe, „la noi la școală e un du-te vino permanent, iar ei sunt șmecheri, spun că și-au uitat acasă mâncarea și pleacă de la ore. Mai mult de 2-3 ore nu stau la școală” (D.V., B). Dacă ar exista o cantină școlară, „ei ar ști că dacă nu stau la școală până la ora

13 nu mănâncă” (D.V.,B). Problema frecventării școlii este și una care variază sezonier, „Dacă iarna vin fiindcă la școală e mai cald decât acasă, vara frecvența scade întrucât se pierde drumul de acasă la școală, prin baruri, buticuri și pe la jocuri mecanice”, (D.V., B).

În ceea ce privește abandonul școlar se poate vorbi în anul școlar 2003-2004 de 15 cazuri, toți cei 15 fiind rromi, din care 12 sunt fete care s-au măritat la 12-13 ani, iar 2 sunt băieți care au depășit cu doi ani vârsta clasei și au mers să se angajeze. Cei care abandonează școala „merg în prima etapă ca sezonieri prin agricultură, construcții, iar mai apoi se angajează la firmele orădene de salubritate” (D.V.,B). Puțini din ei ajung infractori, mai degrabă mici infractori (fură din buzunare, din gospodăriile oamenilor, etc.). Dacă în clasele mici unii dintre ei învață, au rezultate bune chiar și la matematică, știu să citească, știu tabla înmulțirii, după clasa a V-a le crește dezinteresul față de școală și prin clasele a VI, a VII, unii abandonează.

Fiind considerată o școală cu un număr mic de copii nu există un psiholog școlar angajat. Însă pentru consiliere vin diverse fundații de asistență socială. ONG-urile vin și-i consiliază, dar „degeaba vin cu sfaturi, cu o teorie nesuținută practic. Ei (rromii) nu pot digera aceste sfaturi”, (D.V.,B).

Programele guvernamentale cum ar fi „Cornul și laptele” sau condiționarea alocației de frecvența copiilor la ore „au dat rezultate, dau nu în măsura în care ne așteptam. Programul cu condiționarea alocației e foarte bun, însă e greoi, e neplăcut pentru dascăli. Dacă suma ar fi mai mare ar fi și mai motivați.” (D.V.,B).

Din punctul de vedere al soluțiilor, „acestea nu există peste noapte. Poate că în timp printr-un ajutor material mai

consistent. Pe de altă parte statul ar trebui să construiască întreprinderi în care să îi angajeze pe rromi, chiar dacă la început beneficiile ar fi mai mici. Dar în timp poate ar deprinde cultul muncii și ar deveni mai motivați și să facă mai multă școală”(D.V.,B).

Învățătorul rrom interviuat consideră că „ problema cea mai mare a rromilor este cea de integrare socială. Au mari dificultăți de integrare mai ales în ceea ce privește încadrarea în muncă; ei au fost obișnuiți să aștepte banul acasă și pentru aceasta și-au făcut dosare de ajutor social și au preferat să rămână acasă în loc să meargă la lucru (I.C.,B).

Din punctul de vedere al ramurii rromilor din Ineu, aceștia sunt la fel ca în toată Transilvania „ carpatici”, ceea ce înseamnă că ei vorbesc cea mai apropiată limbă de cea comună. Din punctul de vedere al meseriei tradiționale o parte din aceștia sunt *cărămidari*, cunoscând un procedeu prin care usucă cărămizile la soare; există totodată și rromi *lingurari*, care fac linguri și alte obiecte de lemn. De asemenea mulți sunt *zidari* și „ chiar dacă nu au certificate de atestare ei cunosc meserie”(I.C.,B).

În ce privește abandonul școlar, majoritatea cazurilor sunt datorate căsătoriilor, întrucât peste 90% din fete se căsătoresc pe la vârsta de 13-14 ani. Sunt însă și cazuri de copii care au fost opriți să meargă la școală de către părinți pentru a sta acasă și a avea grijă de ceilalți frați. Repetenția nu ar fi principalul motiv pentru că „ ei sunt motivați de această alocație; chiar dacă copilul va rămâne repetent, anul viitor va merge din nou la școală pentru că altfel va pierde acea sursă de venit.”(I.C.,B). Copiii care abandonează școala „ majoritatea stau acasă, nu lucrează. Unii după ce se căsătoresc își caută un loc de muncă, dar nu prea îl găsesc, neavând o calificare sau o pregătire în domeniu. Alții rămân acasă până la o vârstă și sunt

în grija părinților, trăiesc din venitul familiei „ (I.C.,B).

La rromi principala problema e lipsa unei calificări. Mulți refuză să lucreze din cauză că locurile de muncă necalificate sunt și prost plătite; „ eu cred că ar trebui făcute niște cursuri de calificare pentru ei, întrucât un om calificat obține un loc de muncă mai ușor și mai bine plătit.”(I.C., B). Învățătorul rrom consideră că nu se poate vorbi de discriminare a rromilor pe piața muncii. Mai degrabă „ ei singuri se discriminează întrucât nu au încredere în propriile forțe”(I.C.B).

Din punctul de vedere al instituțiilor care se ocupă de problemele rromilor , școala e considerată cea mai eficientă „ pentru că se vede o urmă de educație, sunt cât d cât civilizați și acumulează în decursul frecventării școlii niște învățături care le sunt de un real folos”(I.C., B); în schimb primăria nu se implică suficient și totodată nu există nici un consilier rrom, ceea ce mie mi se pare o deficiență pe plan local dacă ținem seama de faptul că în comună este o populație roma atât de numeroasă. Fundațiile de asistență socială au fost de puține ori în comună. Există însă un Centru de Zi în care sunt cuprinși copiii până la vârsta de 6-7 ani. „ Acesta e un punct de plecare, am discutat cu învățătorii de la clasa I și s-a văzut un progres la copiii care au fost la grădiniță spre deosebire de ceilalți. Ei nu merg deloc la grădiniță și când ajung în clasa I le e foarte greu să învețe limba română; e o lipsă de interes din partea părinților „ (I.C., B). Dintre celelate instituții Partida Rromilor se ocupă de asemenea de problemele rromilor, dar se consideră că ar trebui să se implice mai mult.

Interviul focus grup cu părinții rromi s-a desfășurat în curtea unei case din colonie. A fost o experiență foarte interesantă din punct de vedere sociologic, poate chiar mai interesantă

decât focus-grup-ul cu directorii de școală.

La întrebarea legată de situația romilor de după 1989 ei consideră că :

F. „ pe vremea lui Ceaușescu era mai ieftin. Acum e mai rău și scumpitate mare.”;

H. „ Pă timpul ala puteam trăi din alocația copiilor. Da acum alocația pentru copii e 250000. Ce – ți iei cu banii ăștia, poate o oală de mâncare. Atunci luai 300 lei alocație și trăiai o săptămână”

I. „ Am vrea amu să merem la lucru. Da nu putem. E mai greu pentru noi amu „

Despre școală au o părere în general bună.

A. „ Profesorii sunt buni. N-am avut probleme nici cu unii. Suntem foarte mulțumiți. N-am avut probleme nici cu unii „

D. „ Eu sunt tare mulțumită de domnu învățător, dar e greu că din alocația cea tre să le iei la copii de tâte.”

H. „ Eu nu prea sunt mulțumit pentru că copiii învață acasă țigănește, șa școală tăt țigănește vorbește. Copilul ăl mare din clasa a VII-a ar fi vrut să învețe. Până să învețe limba însă a rămas repetent. Eu știu după mine, dacă nu cunoști limba n-ai cum să înveți carte.”

Aici se remarcă problema claselor compacte de romi care provoacă nemulțumire părinților romi. Ei ar dori să se învețe ca pe vremea lui Ceaușescu când clasele erau mixte din punct de vedere etnic. Românii însă nu sunt de acord ca ai lor copii să învețe alături de romi și vor clase separate. În timpul lui Ceaușescu:

T. „ Vine cu poliția dacă nu trimiteai copiii la școală. Da amu majoritatea nu-i trimete numa pentru alocația copiilor, să poată trăi.”

B. „ Atunci era bine, că eram împreună cu românii și maghiarii prin școli. De la școală vinea și întreba de ce

nu vin copiii. Amu nu-l interesează pe nime.”

Din aceste fragmente de interviu se observă cât de dramatică e situația căci principala motivație a părinților să-și dea copiii la școală e condiționată de primirea alocației și sunt obișnuiți ca școala publică să facă presiuni asupra lor pentru ca elevii să meargă la școală.

Întrebați despre cum învață copiii lor părinții romi răspund că:

T. „ Le place și matematica și limba rromani. Le place școala”

D. „ Ei merg la școală, învață, dar dar ar trebui să steie și ei la școală și să steie și profesorii cu ei”.

H. „ Eu am trei copii la școală. Țala micu e tăt premiul I și II. Fiecare an a luat premiu. Eu aș dori să aibă meserie că e băiat bun.

Întrebați dacă se ocupă de copii la teme, subiecții afirmă că:

F. „ Eu am doar 4 clase. Îi ajut numa la matematică și la citire. Unde pot îi ajut și eu.”

I. „ Eu nu ajut că eu nu știu carte. Băiatu ășta mai mare s-o învățat foarte bine. El s-a ocupat de școală.

H. „ Soția mea nu are clase. Eu îl mai ajut pe ășta care învață bine. Dar aista știe mai bine ca mine carte.”

Întrebați despre meseria pe care și-o doresc pentru copiii lor, subiecții răspund:

T. „ Am vrea noi o meserie, dar în țigănia noastră cine știe dacă o să termine școala. Fetele când au 14-15 ani se mărită. De exemplu fata noastră a fost atât premiantă la limba rromani, a mers și la olimpiadă. Da dacă s-o măritat.”

D. „ Orice meserie am vrea dacă ar fi posibilitatea. Dacă om avea posibilitatea o să ajungă meseriaș mare.”

La întrebarea privind importanța școlii, subiecții au răspuns:

F. „ Importantă, da. Ar fi mai bine pentru ei, că ar avea posibilitatea să

aibă un ban în plus, să câștige mai bine acolo.”

H. „ Școala e cea mai importantă. Aici e viitorul lui. Dacă nu ai școală nu ești nimic.”

A. „ Da, da, e importantă, da dacă n-am posibilitatea să-l trimit la școală sigur copilul nu mere. ”

Întrebați ce fac acei copii care abandonează școala părinții rromi au răspuns :

D. „ Cu ce să se ocupe cu nimic. Stau pe acasă. Unde să meargă.”

H. „ Stau acasă fac de capul lor. Noi îi întreținem dacă avem posibilitatea. Mai merg prin pădure, după lemne, după fructe, căcădări, mure. Iarna cu spatele după lemne. Dacă au vrâsta să se angajeze nu își găsește dă lucru, dacă nu au școală.”

În legătură cu cazurile de abandon școlar din propriile familii acestea sunt legate, fie de căsătorie, fie de cazuri de boală, fie handicap psihic. În general însă problema abandonului în clasele de gimnaziu e legată de căsătorie și deci e întâlnit în special la fete. Însă după clasa a VIII, puțini elevi continuă școala din cauza sărăciei din familie.

Astfel cauzele principale ale abandonului par să fie sărăcia și conservatorismul, tradiționalismul din comunitatea de rromi. Iar consecințele principale par să fie lipsa calificare și menținerea tinerilor rromi în zona sărăciei.

Vom vedea în continuare o aprofundare a problematicii consecințelor abandonului urmărindu-se în special delincvența juvenilă și integrarea rromilor pe piața muncii.

3. Consecințele abandonului școlar

3.1. Delincvența juvenilă. Studiu de caz la Centrul de Primire a Copilului Oradea

Centrul de Primire a Copilului Oradea este o instituție care aparține de Autoritatea Națională pentru Protecția Copilului și colaborează cu Poliția județeană Bihor, Primăria municipiului Oradea și Consiliul Județean Bihor. Aici sunt găzduiți timp de o lună trei categorii de copii: copiii care necesită măsuri de protecție întrucât părinții nu le pot oferi condiții de creștere și educare, copiii delincvenți care comit infracțiuni și li se întocmește dosar penal de cercetare și de asemenea copiii străzii. Copiii provin din familii diverse, fie fără probleme mari, fie cu probleme grave, familii dezorganizate (familii de alcoolici, familii în care cei doi părinți sunt despărțiți sau trăiesc în concubinaj, unul din părinți e decedat sau pur și simplu familii cu situație financiară precară). Pe de altă parte sunt copiii străzii, în mare parte rromi.

Această instituție e condusă de un psiholog, ceilalți angajați fiind asistenți sociali, medici sau personal fără studii superioare. În perioada în care am desfășurat ancheta erau în Centru 112 copii, aproximativ 80 dintre ei fiind de etnie rroma, proveniți mai ales din coloniile de rromi din zone rurale ale județului Bihor: Vadu Crișului, Tileagd, Tinca și Ciumeghiu.

Ceea ce mi s-a părut interesant când am intervievat minori în acest centru a fost faptul că din 20 de cazuri de copii care au comis infracțiuni, 15 abandonaseră școala și 9 sunt de etnie Rroma. După cum afirmă directoarea acestui centru „ delincvența este un fenomen care face parte dintr-un cerc vicios: eșec școlar – abandon școlar – anturaj – delincvență. Cel puțin asta cred eu ca urmare a observațiilor mele

empirice”(D.A.,F). În general vorbind 60% din cazurile de delincvență juvenilă se corelează cu abandonul școlar. Cei mai mulți copii din acest Centru au comis infracțiuni la vârsta de 13, 14 sau 15 ani. Mulți abandonează școala în clasele V – VIII, iar unii după clasa a VIII-a nu mai continuă studiile. Dintre cauzele abandonului semnalate de directoarea Centrului aş menționa lipsa capacității intelectuale, unele greșeli pedagogice ale învățătorilor, care lucrează mai mult cu copiii cu capacități superioare, neglijându-i pe cei cu gândire mai înceată, atitudinea negativă a familiei față de educație. Există însă cazuri în care „ familia cere prea mult copilului și acesta nu poate; pot să fiu de notele 5 și 6, dar familia să vrea să fiu de 10. Sau sunt cazuri în care copiii au un intelect foarte ridicat, dar fără motivație legată de școală, pentru că ei asociază școala cu respectarea regulilor; fiind rebeli din fire și adolescenți nu se duc la școală și ajung devianți”(D.A., F).

După ce pleacă de la Centru unii copii continuă școala, alții continuă să fure. Pentru unii furtul e unica alternativă de supraviețuire. Centrul nu poate face minuni „ Mă bucur dacă după ce pleacă de aici copiii frecventează școala și nu mai absentează” (D.A., F).

Din punctul de vedere al infracțiunilor comise de minori acestea reprezintă o paletă largă, de la simple furturi, până la tâlhărie, șantaj, viol. Cei mai mulți însă comit furturi minore. De exemplu o fată de 15 ani, de etnie Rroma, dintr-o zonă rurală din Bihor, povestește că „ Am tată vitreg care mă bătea și frați vitregi, iar cu mama nu mă prea înțeleg. Ca să fug de acasă, am intrat într-o locuință , am furat aur și o pereche de pantaloni, dar m-au prins proprietarii și m-au dat pe mâna poliției” (G.A., F). Un băiat român(14 ani) provenit de la Casa de Copii își amintește că „ Veneam de la școală și m-am gândit

să fac ceva bani. Am intrat într-un magazin de unde am furat 2000000 de lei, dar la două străzi m-au prins polițiștii și m-au dus la secție” (S.I., B). Întrebat despre părinți acesta spune că nu și-a cunoscut niciodată tatăl, iar mama l-a dat de la 5 ani la Casa de Copii. Un alt băiat de etnie Rroma în vârstă de 15 ani afirmă că „ am luat bani de la mai mulți copii din școală și i-am amenințat că dacă mă spun bag cuțitul în ei. Dar unul din ei m-o spus la taică-su și m-o aflat poliția”(C.T., B). Întrebat despre părinți acesta a afirmat că tatăl e pensionar de boală, iar mama e casnică și că are încă 4 frați.

Întrebați despre ce ar fi făcut cu banii sau cu lucrurile furate, copiii dau răspunsuri diverse „ aş fi vândut aurul și cu banii de pe aur mi-aș fi plătit chiria în Oradea și mi-aș fi luat mâncare „(G.A., F); „ cu banii m-aș fi dus la internet, aş fi luat sucuri sau țigări”(M.N, B); „ telefoanele mobile furate le dădeam la niște băieți care îmi dădeau bani pe ele. Banii îi cheltuiam foarte repede. Mergeam prin oraș cu băieții din gașcă, ne luam băutură, țigări, ne distrăm bine”(L.N., M).

Atitudinea față de școală e una negativă. Doar unele materii ca educația fizică și desenul le plac acestor copii. Istoria și geografia sunt considerate materii plictisitoare. Iar matematica pare a fi „ foarte greu de înțeles ”. Sunt însă și copii care dau răspunsuri cum ar fi „ Sunt în clasa a VIII-a și îmi place la școală. Cu colegii mă înțeleg bine. Îmi place mult la orele de literatura română”(B.C., M) sau „ Mie îmi place la orele de matematică și întotdeauna doamna mă laudă când rezolv bine exercițiile „ (D. A., M).

Întrebați ce vor să devină când vor fi adulți minorii au dat răspunsuri ca „ Vreau să mă fac avocat sau doctor și să câștig bine”(S.I., B); „ vreau să mă fac polițist și să fiu toată ziua în mașină Volkswagen „(M.T., M) sau „ vreau să

fiu patron de magazin și să am bani mulți „(O.A.,B). Ceea ce îi preocupă cel mai mult pe acești copii în perspectivă este problema banilor, căci tocmai lipsa lor în familie a fost unul din motivele principale ale infracțiunilor comise. Sărăcia, dezorganizarea vieții din familia de proveniență, lipsa de supraveghere din partea părinților sau chiar absența părinților au dus în cazul acestor minori la abandon școlar și delincvență juvenilă. Acesta este însă doar un lanț causal presupus care trebuie urmărit într-o cercetare cantitativă. Ceea ce am realizat în această lucrare este doar o anchetă exploratorie. Tocmai de aceea cercetătorul trebuie să fie foarte precaut în afirmații.

4.2. Integrarea rromilor pe piața muncii din județul Bihor

Pentru a înțelege problema integrării rromilor pe piața muncii din Bihor am realizat 10 interviuri semi-standardizate, din care 7 cu angajatori (directori generali și directori de resurse umane), 2 cu funcționari de la Asociația Județeană pentru Ocuparea Forței de Muncă și unul cu o funcționară din Prefectura Județului Bihor care se ocupă de problemele rromilor.

Cei 7 *angajatori* intervievați sunt directori la societăți bihorene care angajează sau au avut angajați rromi. Acestea sunt : SC Centrade SA (specializată în prelucrarea minereului de bauxită), SC Mobila Alfa SA(a cărui obiect de activitate îl constituie prelucrarea lemnului), SC Urbana SA (specializată în servicii de salubritate), SC Domus SRL și SC CIAC SA din domeniul construcțiilor civile și industriale, SC Oradinum SA, specializată în confecționarea de îmbrăcăminte și SC Crișul Favorit SA, a cărui obiect de activitate îl constituie confecționarea de încălțăminte.

Din punct de vedere al procentului de rromi raportat la totalul angajaților din aceste societăți el variază între 0% (SC Oradinum SA) și 50% (SC Urbana SA), celelalte întreprinderi având în jur de 5% muncitori rromi. Rromii sunt în marea lor majoritate muncitori necalificați din cauza slabei lor pregătiri școlare și vocaționale (mulți rromi au doar 4 clase ori sunt analfabeți, neștiind să scrie și să citească) și provin în special din coloniile de rromi din mediul rural sau din Centrele de Plasament.

Despre comportamentul în muncă al rromilor angajatorii afirmă că: „ la majoritatea nu le place să muncească; sunt între ei și persoane care sunt conștiente că pentru a-și întreține familia trebuie să muncească, dar în general dau impresia că nu prea vor să muncească (A.A.,F); „ le place să tragă chiulul, pretenții au, dar de muncit nu prea muncesc și nu vin la lucru la ora la care li se cere”(B.I., F); „ din cei 40 de rromi înscriși la Bursa Locurilor de Muncă cărora li s-a promis carte de muncă la întreprinderea noastră, s-au prezentat doar 8, angajându-se că vor lucra efectiv. Au rezistat doar prima săptămână și pe urmă nu a mai venit nici unul. Ei au motivat că nu vine autobuzul la ora 5 la ei în sat, că l-a chemat nu știu cine la cules, că nu vine singur, că i-a murit vaca...Mulți însă n-au mai venit fără să spună de ce. Singurii rromi angajați la noi care au rămas sunt cei care au avut oferte ca om de serviciu, și care au avut ceva mai ușor de lucru sau au avut într-adevăr nevoie de locuri de muncă”(V.S., F). Deci angajatorii îi consideră în general pe muncitorii rromi neserioși, superficiali în executarea sarcinilor, calitatea muncii lor lasă de dorit, nedisciplinați, uneori obraznici cu șefii, nefiind în stare să respecte orele și orele de muncă, iar în unele cazuri fiind prinși chiar că încearcă să fure de la locul de muncă. Este adevărat că sunt și

muncitori rromi serioși, unii chiar cu pregătire școlară sau vocațională, dar aceștia sunt relativ puțini.

Muncitorii români au de multe ori o atitudine defavorabilă față de muncitorii rromi, în special din cauza neseriozității și superficialității lor, dar și din cauza lipsei lor de igienă (nu se spală, miros urât, etc.), ” problema a fost dintotdeauna din două părți, nici ai noștri nu i-au primit cu brațele deschise, dar nici ei nu au manifestat de la bun început dorința de a lucra”(F.P.,B); „ au fost cazuri în care muncitori români au venit la noi și ne-au cerut să îi scoatem pe rromi din echipă întrucât nu suportă mirosul lor urât, faptul că sunt nespălați”(D.M, B).

Despre discriminarea rromilor de către angajatorii bihoreni în general, părerile sunt împărțite. Unii sunt de părere că rromii sunt discriminați fiindcă nu le place să muncească, fură și sunt neserioși, alții însă cred că au exact aceleași drepturi și obligații ca muncitorii români sau maghiari, că nu se face o diferențiere pe criterii etnice la locul de muncă. Pe de altă parte unii angajatori au idei preconcepute despre rromi, pornind de la cazuri individuale și făcând generalizări. Acest fapt duce la situații în care patronii nu doresc să angajeze rromi. Discriminarea însă nu se face în mod vizibil din cauza presiunii legilor românești care combat discriminarea; nu li se spune că sunt rromi și de aceea nu sunt angajați, ci pur și simplu că pregătirea lor școlară și profesională nu corespunde locului de muncă.

Soluțiile propuse de angajatorii intervievați pentru îmbunătățirea integrării rromilor pe piața muncii sunt: creșterea pregătirii lor școlare și vocaționale, creșterea implicării primăriilor și a liderilor locali ai rromilor în rezolvarea problemelor membrilor comunităților rroma și îmbunătățirea activității fundațiilor de asistență socială

care au ca preocupări soluționarea problemelor acestei comunități.

Funcționarii care se ocupă de problemele rromilor provin de la Prefectura județului Bihor și de la Asociația Județeană pentru Ocuparea Forței de Muncă (AJOFM).

Părerile lor vin în completarea celor ale angajatorilor pentru a avea o imagine mai clară asupra problemei integrării rromilor pe piața muncii.

Dacă funcționarii de la Prefectură se ocupă de coordonarea programelor guvernamentale pentru rromi și facilitează dialogul între Guvern și Primărie pentru implementarea acestor programe, funcționarii de la AJOFM se ocupă de stabilirea indemnizațiilor pentru șomaj, organizarea de cursuri, consilierea și medierea persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, inclusiv a rromilor, iar mai specific ei au organizat Bursa Locurilor de Muncă pentru rromi în 2003 și 2004.

Funcționarii consideră că marile probleme ale rromilor după 1989 sunt: lipsa pentru mulți dintre ei a actelor de identitate, condițiile proaste în care locuiesc, igiena neadecvată, nefilierea la medicii de familie, nivelul scăzut de pregătire școlară și profesională, gradul scăzut de integrare pe piața muncii.

Transformările economico-sociale de după 1989 le-au agravat starea de sărăcie. Cei mai mulți rromi locuiesc în mediul rural. Dacă înainte de 1989 erau angajați în Cooperative Agricole de Producție sau Întreprinderi Agricole de Stat, după căderea regimului Ceaușescu acestea desființându-se nu prea și-au mai găsit de lucru în mediul rural și mulți au ajuns să fure în orașe pentru a se putea întreține pe ei și familie.

Pregătire școlară și profesională a rromilor e foarte scăzută. Mulți au doar 4 clase, iar o parte a lor nu știu să scrie și să citească. De aceea „ învățarea e chiar mai importantă decât locurile de muncă.

Am vrut să facem cursuri de recalificare cu rromii, dar nu am avut cu cine, întrucât nu știu să scrie și să citească” (I.L., B); „ Rar când au pregătire școlară. Pregătirea profesională însă pot dobândi la locul de muncă”(C.M,B). Este complicat însă după părerea mea să fie formați la locul de muncă, dacă au o pregătire școlară precară. De aceea cei mai mulți prestează munci necalificate: lucrări în construcții, la fabrici de încălțăminte, spălătorii, salubritate.

Integrarea rromilor pe piața muncii e dificilă întrucât „ nu sunt doar slab pregătiți școlar și profesional, dar și inconstanți, nedisciplinați și neserioși(o mare parte a lor). Mulți nu au cărți de muncă, nu au contracte individuale de muncă, nu au acte de identitate și preferă să lucreze la negru sau în munci sezoniere(culesul ciupercilor, fructelor, lucrări în construcții „ (C.M.,F).

Pe de altă parte „ din partea patronilor există o reticență în a-i angaja.N-au constanță, n-au o disciplină a muncii, mulți fură. E greu și pentru patroni să aibă încredere în ei ”(I.L.,B); „ eu cred că există discriminare a rromilor pe piața muncii. Sunt socotiți neserioși și hoți și se crede că au ciorditul în sânge. La Marghita un italian a angajat rromi, dar românii nu i-au acceptat fiindcă au zis că-s nespălați, că miros urât ”(C.M., F).

Soluțiile propuse de funcționari pentru creșterea integrării rromilor pe piața muncii sunt: educația, îmbunătățirea condițiilor de locuit și igienă, o mai mare implicare din partea organizațiilor politice ale rromilor și a fundațiilor de asistență socială, trecerea de la o politică socială pasivă la una activă. ” Factorul educație este însă esențial. Dar ca să mergi la școală ai nevoie de condiții decente de locuit, căldură, părinți care să te susțină, nu de părinți analfabeți”(C.M.,F).

Concluzii

Eu consider că **educația** este un factor foarte important pentru modernizarea vieții rromilor, poate chiar factorul hotărâtor, iar *nivelul scăzut al educației din cauza abandonului școlar este probabil factorul cel mai puternic corelat cu integrarea precară a rromilor pe piața muncii și cu delincvența juvenilă*. Mi-aș permite să adaug faptul că formarea unei elite a rromilor care să posede educație superioară ar putea fi un factor decisiv pentru schimbarea situației dramatice a comunităților de rromi. Inițiativa Guvernului României de creare în universități a locurilor speciale pentru rromi pare a fi o soluție eficientă. Totodată o implicare mai susținută a fundațiilor de asistență socială, a primăriilor, a liderilor comunităților de rromi sunt necesare.

Cauzele principale ale abandonului în județul Bihor par a fi: sărăcia, nivelul scăzut de educație ale părinților din comunitatea rroma, dezinteresul părinților pentru problemele școlii, dezorganizarea vieții de familie, tradițiile din comunitățile de rromi, atitudinile greșite ale unor cadre didactice față de unii elevi, în special față de elevii rromi, numărul scăzut de psihologi școlari din școlile bihorene și nu în ultimul rând grupul de prieteni ai elevului.Toate acestea sunt însă doar ipoteze de lucru care vor fi testate printr-o anchetă pe bază de chestionar.

Ceea ce am prezentat în această lucrare este doar o cercetare exploratorie care însă poate completa o analiză cantitativă. Este un fragment din lumea atât de dramatică, de tulburătoare a categoriei sociale care în lucrările de sociologie din lumea anglo-saxonă este denumită **the underclass**.

ANEXA

1. Directorii de școli din Bihor participanți la interviul focus grup

	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10
Sex	masculin	masculin	feminin	masculin	masculin	feminin	masculin	feminin	masculin	masculin
Vârsta	57	50	54	58	52	50	51	40	55	53
Naționalitatea	română	română	română	română	maghiară	română	română	română	română	română
Nivel de studii	superioare	superioare	superioare	superioare	superioare	superioare	superioare	superioare	superioare	superioare
Religie	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă	reformată	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă
Specializarea	matematică	matematică	Educație fizică							
Funcția	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal
Nr. de elevi înscriși în anul școlar 2003-2004	1500	1270	141	841	167	680	1474	315	750	950
Cazuri de abandon în anul școlar 2003-2004	2	2	1	1	0	0	0	0	4	2
Denumirea școlii	Generală nr. 11, Oradea	Oltea Doamna, Oradea	Școala din Nojorid	Avram Iancu, Oradea	Iuhasz Gyula, Episcopia Bihor	Alexandru Roman, Oradea	Dacia, Oradea	Școala din Sântandrei	Școala din Sântandrei	Generală nr. 11, Oradea

2. Studiul de caz , Școala „ Ion Slavici” din Oradea

Funcția	Directoarea școlii	Învățătoare
Sex	feminin	feminin
Vârsta	52	38
Naționalitate	română	maghiară
Religie	ortodoxă	reformată
Studii	Superioare	Colegiul de Instructori
Gradul Didactic	Nr. 1	Definitivat
Experiență în muncă	28 ani	10 ani
Secția la care predă	română	maghiară
Număr copii înscriși în școală/ la secția maghiară	529	246
Cazuri de abandon în școală/ la secția maghiară	6	6

2.1. Părinții elevilor rromi de la Școala „ Ion Slavici „ din Oradea participanți la interviul focus grup

	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10
Vârsta	43	34	37	40	25	27	42	29	31	26
Sex	feminin	feminin	masculin	feminin	masculin	feminin	feminin	feminin	feminin	feminin
Religie	reformată	catolică	catolică	reformată	penticostală	catolică	catolică	penticostală	reformată	catolică
Nivel de Studiu	8 clase	8 clase	4 clase	8 clase	4 clase	4 clase	4 clase	4 clase	8 clase	4 clase
Ocupație	casnică	casnică	muncitor necalificat	casnică	șomer	casnică	casnică	casnică	casnică	casnică
Număr de copii în familie	3	4	3	5	3	4	6	4	2	3

3. Studiul de caz, Școala din Ineul de Criș, județul Bihor

Funcție	Director	Învățător
Sex	masculin	Masculin
Vârstă	53	24
Naționalitate	Română	Roma
Religie	Ortodox	Penticostal
Studii	Superioare	Colegiul de Institutori
Gradul didactic	I	definitivat
Experiență în muncă	18 ani	2 ani
Secția la care predă	Română	Română
Număr de elevi înscriși în școală	318	-
Cazuri de abandon în anul școlar 2003-2004	15	-

4.3. Părinții elevilor rromi de la școala din Ineul de Criș participanți la interviul focus grup

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
Vârstă	34	36	37	40	31	28	39	42	27	31
Sex	feminin	feminin	feminin	masculin	feminin	masculin	feminin	feminin	feminin	masculin
Religie	ortodoxă	ortodoxă	penticostală	ortodoxă	penticostală	penticostală	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă	ortodoxă
Nivel de studiu	4 clase	0 clase	8 clase	10 clase	4 clase	4 clase	0 clase	4 clase	4 clase	8 clase
Ocupație	casnică	casnică	casnică	pensionar de boală	casnică	Muncitor necalificat	casnică	casnică	casnică	Muncitor necalificat
Număr de copii în familie	4	3	5	3	4	3	5	4	3	3

4. Studiu de caz, Centrul de primire a copilului Oradea

4.1. Datele de identificare ale directorului de Centru

Vârsta	28
Sex	feminin
Naționalitatea	română
Religie	ortodoxă
Studii	superioare
Profesia	psiholog
Număr de copii internați	112
Număr de copii rromi internați	68

4.2. Copiii intervievați

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
vârstă	15	15	15	15	15	14	15	15	15	15
sex	masculin	masculin	feminin	masculin	Masculin	Masculin	Masculin	Masculin	Masculin	Masculin
naționalitate	Română	Român	rroma	română	Română	Rroma	Română	Rroma	Rroma	maghiară
religie	Ortodoxă	Ortodox	Ortodox	Ortodox	Ortodox	Catolic	Ortodox	Ortodox	Ortodox	reformată
infracțiunea săvârșită	Furt	Furt	Furt	Furturi repetate	Furturi repetate	Furturi	Tentativă de furt	Furturi repetate	Furturi repetate	Furturi repetate
Situația școlară	Frecv. școala	Frecv. școala	Abandon școlar	Abandon școlar	Frecv. școala	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar
	C11	C12	C13	C14	C15	C16	C17	C18	C19	C20
Vârstă	15	15	14	15	15	16	15	14	14	15
Sex	Masculin	Masculin	Masculin	Masculin	Masculin	Masculin	masculin	masculin	Masculin	Masculin
Naționalitate	română	Rroma	Rroma	Rroma	Maghiar	Român	rroma	Român	Română	Rroma
Religie	Ortodox	Ortodox	Ortodox	Catolic	Reformat	Ortodox	catolic	Ortodox	Ortodox	Catolic
Infracțiunea săvârșită	Furturi repetate	Furt, vagabondaj	Vagabondaj	Furturi repetate	Furturi repetate	Furt	tâlhărie	Furturi de telefoane	Furturi repetate	Tâlhărie

Situația școlară	Frecventează școala ajutătoare	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar	Abandon școlar	mobile Frecventează școala	Abandon școlar	Abandon școlar
------------------	--------------------------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------------------	----------------	----------------

5. Angajatorii intervievați

Firma	SC Ciac SA	SC Oradinum SA	SC Domus SRL	SC Crișul Favorit SA	SC Centrade SA	SC Mobila Alfa SA	SC Urbana SA
Profilul firmei	Construcții	Confecții	Construcții	Încălțăminte	Prelucrarea bauxitei	Fabricarea mobilei	Servicii de salubritate
Vârstă	49	44	52	52	38	30	43
Sex	Masculin	Feminin	Masculin	Feminin	Feminin	Feminin	Feminin
Naționalitate	Română	Română	Română	Română	Română	Română	Română
Religie	Ortodoxă	Ortodoxă	Ortodoxă	Ortodoxă	Ortodoxă	Ortodoxă	Ortodoxă
Studii	Superioare	Superioare	Superioare	Superioare	Superioare	Superioare	Superioare
Profesie	Inginer	Economist	Inginer	Decorator	Inginer	Jurist	Economist
Funcție	Director general	Șef serviciu personal	Director general	Director de resurse umane	Director de resurse umane	Director de resurse umane	Director de personal
Număr de angajați în firmă	386	1250	116	450	732	260	135
Număr de Rromi angajați în firmă	19	0	6	25	40	9	61

6. Funcționarii intervievați

Instituția	Agenția Județeană pentru Ocuparea Forței de Muncă	Agenția Județeană pentru Ocuparea Forței de Muncă	Prefectura Bihor
Vârsta	53	26	38
Sex	Masculin	Masculin	Feminin
Naționalitate	Română	Română	Română
Religie	Ortodoxă	Ortodoxă	Ortodoxă
Studii	Superioare	Superioare	Superioare
Profesie	Inginer	Sociolog	Ingineră
Funcție	Consilier	Inspector principal	Consilier al prefectului pe probleme de rromi

Bibliografie selectivă:

1. Virgiliu Radulian (coordonator), *Lichidarea și combaterea repetenției*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978
2. Karl Alexander, Dorris Entwisle, Carrie Horsey, *From First Grade Forward: Early Foundations of High School Dropout*, Sociology of Education, 1997, Vol.70, (April): p.87-107
3. Russell Rumberger, Scott Thomas, *The Distribution of Dropout and Turnover Rates among Urban and Suburban High Schools*, Sociology of Education, 2000, Vol. 73 (January): 39-67
4. David Grusky, *Social Stratification*, Westview Press, Boulder, (Colorado), 2001
5. Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos și Philip Ritter, *Family Influences on Dropout Behavior in One California High School*, Sociology of Education, 1990, Vol. 63(October): 283-299
6. Margaret Ensminger și Anita Slusarcik, *Paths to High School Graduation or Dropout: A Longitudinal Study of a First Grade Cohort*, Sociology of Education, 1992, Vol. 65(April), p. 95-113
7. Patricia Jenkins, *School Delinquency and School Commitment*, Sociology of Education, 1995, Vol.68(July): p.221-239
8. Mihaela Jigău, *Factorii reușitei școlare*, Editura Grafoart, București, 1998
9. Cristina Neamțu, *Devianța școlară*, Editura Polirom, Iași, 2003
10. William Julius Wilson , *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*, University of Chicago Press, 1978
11. Manuela Sofia Stănculescu, Ionica Berevoescu(coordonatori), *Sărac lipit, caut altă viață*, Editura Nemira, București, 2004
12. Cătălin Zamfir, Elena Zamfir, *Țigani, între îngrijorare și ignorare*, Editura Alternative, București, 1993
13. Cătălin Zamfir, Marian Preda(coordonatori), *Rromii în România*, Editura Expert, București, 2002

Low Education and Its Consequences. A Case Study of Roma Communities In North-West Romania

Ph. D., Associate Professor Serban OLAH,
University of Oradea
serbanolah2002@yahoo.com

Abstract : *The research investigates the causes and the results of the school dropout in Bihor County. The first part of the paper analyses the international sociological literature in this field and also works of Romanian scholars. The second part of the study consists of the analysis of the data gathered through qualitative techniques, i.e. the use of the semi-structured interview and of the focus group. The qualitative research points out that the most affected by the school dropout is the Roma population, the most frequent causes of this phenomenon being : the poverty, the low educational level of the parents, their indifference towards school, the tradition and the student's group of friends. The school dropout leads to youth delinquency and to a low level of integration on the labor market. The research is an exploratory one and it is the first stage of a larger project of study on school dropout and its consequences in the North-Western part of Romania.*

A very few words were told about the problem of school dropout and also about many other social problems as unemployment, prostitution or poverty in Romania of Ceausescu's regime. These were rather considered problems of capitalist countries or of countries belonging to the Third World. It was supposed that the socialist system might deal with them successfully. However the unemployment, the prostitution, the poverty or the school dropout existed

during the Ceausescu period, even if not at the same level as after 1989. The poverty was also present in the past regime, but there was no place for it in the official speeches.

After 1989, all these social problems called the specialists' attention: specialists in social sciences and also journalists and politicians. It was assumed the fact that the mentioned problems are inherent to any society and they can not be eliminated, but reduced in their level of manifestation.

Our research investigates the causes and results of the school dropout with a special focus on the situation of the Roma. Compared to other ethnic groups, the Roma are the most affected by poverty, unemployment and school dropout. Compared to the national average, Roma have a three times greater risk to become poor. Their great vulnerability is due to a complex of elements such as: low level of educational and vocational preparedness, precarious position on the labor market, the great number of children in Roma families, their discrimination by the major ethnic group and their involvement in the informal economy. I personally consider that there is a vicious circle in the situation of the Roma. Being mostly poor, they do not have resources to finish their educational and vocational preparedness. Many of them drop out school after 4,5 or 6 forms and have

consequently difficulties in acquiring a job. Lacking in jobs, they become involved in the informal economy, emigrate in Western countries or commit offence. The problem of the Roma is even more complex than I have shown it above.

Besides the economic factors, there is also a series of socio-cultural elements which work in their case. For instance, the majority of the girls aged 13, 14 are living in concubinage with their future husband because the tradition requires it and because the Romanian state does not accept the marriage until the age of 16 at girls and 18 at boys. This is a frequent situation which leads to school dropout among the Roma girls. Having unfinished studies, they become housewives, unqualified workers, prostitutes or beggars.

On the other hand, the school, the honest and continuous work or the punctuality are rather less valued in the Roma culture. At least they are seen by the Romanians in this way. Asked about the importance of the school, they state that school is the most important for their children. On the other hand, they state that they would work more if they earn more. Having an inadequate educational or vocational preparedness, they are usually hired for unqualified works with relatively little income, at about 3 millions ROL (around 80 Euro). They are displeased by this income and prefer to live on their children' allocation and the social aid. The Roma may be characterized as being vagrant, rebel, passionate, they value high profits with less effort rather than hard and sustained work. Many Roma have artistic vocation, especially musical one and many of them become fiddlers, instrumentalists in folk music bands and in the latest years suburban music singers. This is a little part of the Roma population; in fact they are those who succeed in escaping from

the Roma camps or the Roma ghetto. Most of the Roma stay in and go on confronting the above mentioned problems.

I think that, even if my study is the result of a qualitative research, it is necessary to mention some data for a clearer image about the Roma. Bihor is the third County in Romania according to the number of Roma reported to the population (about 5%), after Mures County (6%) and Salaj County (5.1%). There are about 30,200 Roma in Bihor, most of them living in Oradea: 6,000 to a population of 206,000. The greatest numbers of Roma in Bihor County are in Sacuieni (3,700), Tinca (2,500), Diosig (1500), Batar (1,500), Sanmartin (1,070), Alesd (1,000), Suplacul de Barcau (900) and Ineu (850).

The Roma, statistically speaking a minority, form a percentage of 89 of those who drop out school in Bihor County and 8 out of 10 offences are done by people belonging to this minority. However it is difficult to say how accurate this statistics is because there is no official record on ethnic criteria. The Police only suppose this rate. About 10% of the Roma are officially hired and only 50% of the have identity cards. These are only some statistical data which illustrate the dramatic situation of this population.

The study I refer to was developed in Bihor County during April – May 2004. It is a qualitative research and it represents the exploratory stage of a greater study which will I intend to develop using questionnaires and a representative sample at the level of Bihor county. A quantitative research verifying hypothesis has to start in my opinion with a qualitative research which may lead to some useful work hypothesis. I used as research techniques the semi-structured interview and the focus group interview as research techniques. I used these techniques in

order to gather information about the causes of the school dropout and also about its results such as the youth delinquency or the difficulties of the integration on the labor market. I was preoccupied to emphasize the reality of the Roma world through the interviews. I interviewed both Romanians and Roma and I tried to learn the differences between their points of view and also to understand the problems of the Roma in an objective manner, without ethnical prejudices.

1. The theoretical framework of the research

We have to define firstly the school dropout in order to speak about it and about the theories on it. *The school dropout is the conduct of irrevocable evasion which means to stop going to school, to leave the educational system indifferently the level achieved, before the begun study cycle ends. Those who drop out school are no further admitted in the same educational institution and are not placed in any alternative educational program. The rate of the school dropout is the percentage ratio between the number of the applied pupils and the number of graduate pupils.*¹⁰

The case in which a pupil is twice or does not attend school for two running years is legally considered school dropout in Romania. He is then excluded from the educational system.

There is a vast international literature and also some Romanian scholars must be mentioned.

The American sociology has written a lot about this phenomenon emphasizing the determination of the dropout. Among the predictors of the

dropout, the poverty, the race, the un-involvement of the parents in the school life of their child, the parents' educational level and the aggressive behavior of the pupil in the primary school are often mentioned. The American sociologists have referred mostly to the situation of the public schools, especially those from the Hispanic and Afro-American ghettos. I'd like to mention the works of Margaret Esminger and Anita Slusarcik (1992), Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos and Philip Ritter (1990), Patricia Jenkins (1992), William Julius Wilson (1978), Karl Alexander, Doris Entwisle and Carrie Horsey (1997), Russell Rumberger and Scott Thomas (2000).

The study of *Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos and Philip Ritter (1990)* was focused on the analysis of the relationships between the family factors (social and economic status, parents' education, family income) and the way to school dropout in a high school with many Hispanic and Afro-American pupils in the San Francisco gulf. The results show that the family has an important influence both on the conduct of school dropout and on the positive school results. The American sociologists drew the conclusion that the pupils who drop out school belong to families in which the pupil has the right of decision and the parents' involvement in the education of their child lacks.¹¹

Margaret Ensminger and Anita Slusarcik (1992) developed a longitudinal study which deals with the

---

¹⁰ Cristina Neamtu, Cristina Neamtu, *Devianța școlară, (The School Deviation)*, Polirom Publishing House, Iasi, 2003, p. 199;

---

¹¹ Russell Rumberger, Sanford Dornbusch, Rita Ghatak, Gary Poulos and Philip Ritter, *Family Influences on Dropout Behavior in One California High School*, *Sociology of Education*, 1990, vol. 63, October, p. 283-299;

trajectory towards finishing education or abandoning on a sample consisting of 1,242 Afro-American pupils in an area in Chicago with great risk of school dropout. Almost half of them did not finish the secondary school. The researchers stressed upon the family environment and also upon the educational hopes and expectations. Both the low marks and the aggressive behavior in the primary forms lead to school dropout among males. At the same time, the one-parent families, the mothers' ¹²level of education and the poverty, altogether with the individual characteristics play a very important role in the dropout. ³

In another study published in 1995, *Patricia Jenkins* examined the influence of the personal characteristics, of the family involvement and of the ability of group integration upon the participation of the pupils to offences, aggressive behavior in school and school dropout. The data of the inquiry on 754 pupils of 7th and 8th form sustain the hypothesis that the lowering of the level of school involvement is related to the high rate of offence occurrence, aggressive behavior in school and school dropout. The school involvement is associated with female gender, white race and a great ability in mathematics. Young people having educated mothers and parents involved in school life are educationally more involved. ¹³

Karl Alexander, Doris Entwisle and Carrie Horsey published in 1997 the results of a research in which they examined the way the personal

---

¹² Margaret Ensminger and Anita Slusarcik, *Path to High School Graduation or Dropout: A Longitudinal Study of a First Grade Cohort*, *Sociology of Education*, 1992, vol. 65, April, p. 95-113;

¹³ Patricia Jenkins, *School Delinquency and School Commitment*, *Sociology of Education*, 1995, vol. 68, July, p. 221-239;

characteristics, the experiences in the 1st form and the family circumstances influence the school dropout. The authors used the logistic regression analysis to identify the predictors of the dropout, such as: the family life context (changes in family life, parents' attitudes, socialization practices), the individual resources of the children (attitudes and behaviors) and the school experiences (tests scores, marks). The American sociologists found out that these elements influence the school dropout irrespective of the social-demographic factors. They watched the perspective of the course of life on school dropout and they saw in dropout the culmination of a long process of lack of educational engagement. ¹⁴

Using data from *NELS High School Effectiveness Study*, the American *Russell Rumberger* and *Scott Thomas* studied the distribution both of dropout and the exquisite school results in a great sample of American high schools and tested a series of explanatory models for the differences. The results showed a substantial variability of the dropout and school success between the high schools. The researchers found out that the variation of the two phenomena may be due to the differences between the individual characteristics of the pupils, the school resources and processes. ¹⁵

William Julius Wilson (1978), *The Declining Significance of Race* was

---

¹⁴ Karl Alexander, Doris Entwisle and Carrie Horsey, *From First Grade Forward: Early Foundations of High School Dropout*, *Sociology of Education*, 1997, vol. 70, April, p. 87-107;

¹⁵ Russell Rumberger, Scott Thomas, *The Distribution of Dropout and Turnover Rates Among Urban and Suburban High Schools*, *Sociology of Education*, 2000, vol. 73, January, p. 39-67;

an exquisite source of inspiration for my study. He deals with the world of the Afro-American ghetto and considers that the class took the place of the race, it being the most important factor in the determination of the economic status of the Afro-Americans. There are great chances for occupational mobility and access to the middle social class for those of the black young people who have resources to complete their studies. But those belonging to the lower class, the poor black young people with little educational preparedness and who live in ghettos have to face unemployment and low income. In another very important study for my paper, *When Work Disappears: the World of the New Urban Poor* (1996), William Julius Wilson analyses the unprecedented disappearance of the jobs in the Afro-American ghetto. This disappearance has negative effects on the individuals, families and on the social life of the neighborhood. The crimes, the family dissolution, the poverty and the low level of the social structure are results of the disappearance of the jobs. The disappearance of work does not mean, as the author states, non-work, but the decline of the involvement in or the lack of attachment to the formal labor market. In other words, the individuals who are not involved in the labor market develop activities of the informal economy, work at their residence, baby-sitting or drug trade. The characteristics of the formal work are the high regularity and the respecting of the schedules and work hours. The request for discipline is also very high. The work in the informal economy is far from being ruled by norms or expectations which may award discipline or regularity. Life, including family life becomes incoherent when a regular involvement lacks. The persistent unemployment and an irregular involvement hinder the rational planning

of the everyday life, a necessary request for adjustment to the industrial economy.¹⁶

We now step over the ocean, on the Old Continent, where a series of authors were preoccupied by the issues of twicers and the school dropout and among them the Yugoslav *Dobrivoje Jovanovici*, the Polish *Jan Konopnicki* and the French *Michel Gilly*. These authors insist¹⁷ on the student's failure to get his remove, the educational climate in family, the different approaches of the teachers to pupils with positive and negative school results which may develop the label of "insufficient pupil" at the latter. They think that the dropout is highly related to the pupil's failure to get his remove, which I think is a correct statement.

A very interesting study is written by the French *Michel Gilly* (*The Educational Climate in Family*) which focus on problems such as the mother's attitude towards the child's schedule, the father's participation in the child's education, the agreement or disagreement of the parents regarding the education of their child, the lack of calm and stability in the parents' behavior or the ways of parent intervention. The conclusion of the study is that one may establish a correlation between the educational climate in family and the pupil's marks.

Another study worth of notice is that of the Polish *Jan Konopnicki's* (*The Origins of the School Failure*), which deals with the causes and results of the school lagging. The causes are either

---

¹⁶ David Grusky, *Social Stratification*, Westview Press, Boulder, Colorado, 2001;

¹⁷ Radulian, Virgiliu et al., *Lichidarea și combaterea repetenției*, (*The Removal and Control of the Pupils' Failure to Get Their Remove*), The Didactic and Educational Publishing House, Bucharest, 1978;

psychological and pedagogic (low intellectual level of the pupils, the teachers' opinion about the pupils' abilities, slow thinking, the inadequate organization of the teaching activities in schools) or social (family disorganization, the parents' indifference towards school, the parents' alcoholism). The results of the school lagging are catastrophic both for the individual and for the society, because the lacks in the pupils' knowledge lead to ignorance and dilettantism, which will be reflected in the quality of their future activities.

The Yugoslav *Dobrivoje Jovanovic* (*The Causes of School Dropout and Pupils' Failure to Get their Remove and the Measures of Their Control in Some Foreign Countries*) thinks that the opinions of the specialists on the causes of school dropout and pupils' failure to get their remove are very different and sometimes contradictory. On the whole, the causes refer to :

- The student – his psychophysical state, his characteristics, his stage of development, his health and his level of preparedness for beginning the school;

- The school – the teachers' level of preparedness, the organization of the teaching system, the organization of the whole activity and of the school conditions, seen as the students' life environment, the general material endowment of the school and of the teaching process;

- The socio-economic environment in which the students live and learn, i.e. the financial and intellectual level of the students' parents, the family relationships, the social-political system of the community, the religion, the race.

The measures for controlling the school dropout and the pupils' failure to get their remove may be:

- Social-economical and political measures, which pursue the bettering of

the general conditions in schools, the democratization in school, financial interventions, laws and regulation;

- Didactic measures, pursuing especially the influence on schooling and the perfecting of the teachers, the improvement of the conditions of the teaching activities in school, the increase of the activity control exigency made by the principal of the school, the rationalization of the school life and activity;

- Psycho-educational and sanitary measures in order to influence positively the students' personality, to find out the school failure in time or, on contrary, the positive aspects in the educational activity, so as the first be controlled and the latter tended and developed.

In Ceausescu's Romania, when the compulsory school had ten forms, some scholars in psychology and educational science were interested in controlling the school failure (Elena Irimie, 1978), in the prevention, diminution and removal of school lagging (Virgiliu Radulian, Sofia Sorescu, 1978) or the abolition of the pupils' failure to get their remove in primary classes (Gheorghe Sireteanu, 1978).¹⁸ But none of these works spoke about school dropout, even if this phenomenon was at a low level due to the educational policy of the old regime. The school dropout was assigned to Western countries, which "were not so interested in the problems of the working class and peasantry such as the socialist countries were".

Some works which deal with the school dropout appeared after 1989, such as *Mihaela Jigau's Factors of*

---

¹⁸ Radulian, Virgiliu et al., *Lichidarea și combaterea repetenției (The Removal and Control of the Pupils' Failure to Get Their Remove)*, The Didactic and Educational Publishing House, Bucharest, 1978;

Educational Success (Grafoart Publishing House, Bucharest, 1998). Among other problems, the author mentions the school dropout in schools with many Roma. Another work, *Cristina Neamtu's School Deviation* (Iasi, Polirom Publishing House, 2003), although not concerned especially on the dropout, has a chapter on this issue, seen as one of the manifestations of the school deviation. In this chapter, Cristina Neamtu draws a definition of the school dropout, analyses the main concepts of the literature in this field regarding this phenomenon and speaks about the economic, social-cultural, psychological and educational causes.

Two significant works signed by specialists of the Institute of Researches on Life Quality appeared as a result of the preoccupations for life quality researches in Romania and especially for the social-economic problems of the Roma. These two works are based on two quantitative researches on representative national samples: *Gypsies Between Concern and Ignoring* (Zamfir Catalin and Zamfir Elena, 1993) and *The Roma in Romania* (Zamfir Catalin, Preda Marian, 2002). The first of these works is a very complex one and deals for the first time in Romania after December 1989 with the dramatic reality of the Roma world. The work shows that 79% of the Roma are unqualified workers, only 16.1% having a modern qualification. These numbers correlate with the fact that only 44% of the Roma males and only 59% of the Roma females can read.

The second study presents, among other problems of the Roma that are not the concern of our study, a statistics which is of great interest for our research. At a national level, the data concerning the educational level of the Roma is as follows:

Never schooled 19.6%

Dropout in the primary school 9.2%
 Dropout in the secondary school 6.6%
 Dropout in the high school 1.0%
 Schooled at the present 60%

The functional level of teaching Roma children to read and write (aged 10-18 years):

Don't know to read at all 23.0%
 Read with difficulty 16.6%
 Read well 60.4%

This statistics is alarming and it illustrates one of the dramatic aspects of the reality in the Romania after December 1989. On the other hand, the authors underline that there are no accurate data about a great number of Roma children who do not have identity cards. Taking into account these situations, the situation of the education among Roma is very serious.

One of the most interesting sociology works in Romania after 1989 is *Poverty-stricken, Looking for another Life*, coordinated by two specialists belonging to the new wave in the Romanian sociology, *Manuela Sofia Stanculescu* and *Ionica Berevoiescu*. The book offers a new image of the extreme poverty, being also a knowledge basis for a more complex social policy. This work demonstrates that the problem of extreme poverty is more complex than the severe lack of resources. That's why the mere financial support, although very important, is far from being enough. In my point of view, two chapters of this book are very important: those referring to the education and work of the poor people, chapters in which the authors speak about the Roma' situation, too. Their opinions support one of my ideas in this qualitative research, the idea of the vicious circle of the Roma' poverty. Living in a culture of poverty, the Roma can hardly come off from their situation. They lack adequate resources, do not

value the school, many of them abandon school and consequently have integration difficulties on the job market. The whole situation maintains them in poverty and makes them to choose solutions which lead to the informal and illicit economy or to offences.

The causes of the school dropout

1. Official data about school dropout in Bihor County

Before presenting the results of our research, we should glance at the official data given by the County Inspectorate of Bihor for the school year 2003-2004. There were 13,395 students placed on lists in primary school in towns and 16,926 in villages and 94, respectively 178 abandoned the school. The dropout increases to 149 out of 17,228 students in secondary schools in towns, respectively 420 out of 17,066 in villages. At the high school, the rate of dropout increases to 194 of 22,084 students in towns and decreases to 21 of 2,540 in villages. At the Vocational Schools, Art and Trade Schools and Apprentice Schools, the number of cases of dropout is lower than in high schools. At the Art and Trade Schools, 25 out of 1,565 pupils abandon school, 73 of 190 at the Apprentice Schools and 173 of 4,990 at the Vocational Schools. All these cases are in towns, none of them in villages. The most of these cases are in secondary schools and these data are concordant with the results of our qualitative research.

Among the reasons of the dropout, one can mention, in primary school, the indifference of the parents, the cases when they are abroad; in secondary school, the precarious situation, the indifference of the parents, the cases when they are abroad; in high schools, vocational schools, apprentice

schools and art and trade schools, the marriage, the employment and the poverty. We can notice that the family issues tend to be the fundamental cause in forms 1-8, while other issues above mentioned occur in high schools. The data given by the Inspectorate are only a starting point. We present the data gathered by us through qualitative techniques.

The focus group with the principals of 10 schools in Bihor County

This focus group was the starting point in the exploring research. The 10 principals proceed from schools in Oradea and in other places in Bihor County. These are schools with both positive and negative results and both with Roma pupils and pupils of well-to-do families in Oradea. The principals are males (7) and females (3). 9 of them have Romanian and one has Hungarian nationality. We tried to achieve heterogeneity of the subjects. Here is an analysis of their answers, quoting them to illustrate some ideas.

I don't mention the answers to the first question as it was a warming up question, but I may say that, according to their statements, these principals do not have peculiar problems and some of the pupils of these schools have very good results, proved by promotion and good results at the final exam in the 8th form.

The students with bad results usually belong to poor, unsettled families, Roma families or families with at least one parent working abroad.

C: "One may see that the most causes of bad results are related to family. First of all, the financial condition of the family, the way in which the parents cooperate, put demands to the children, their behavior and education".

B: "The main cause is the family and I'd like to add the children's overcharge; the school schedules are too busy, there are some subjects where the teacher himself has no time for exercise (for instance, at mathematics)".

H: "A national statistics says that 1 of 4 families is unsettled by divorce. This is an indicator for the preparedness, the interest and cooperation within the family and concerning the school. Then you may add the precarious financial condition of some families which leads to inadequate activities of the parents; children aren't properly watched and consequently they lose interest in school."

The children who dropout school are usually insufficient students with unsettled families and precarious material condition or they belong to Roma families.

G: "The abandon occurs in situations when school cannot handle by itself with the problems. There are many institutions dealing with dropout, the form master, the school, the family, the Police, the Board of Child Protection. The question is now what the family or the school or the society may legally offer and, on the other hand, what the street may offer..."

V: "The Roma have their own unwritten laws, for instance that at least the girls, after the 4th form, are prepared for marriage. We may ask them, give them allocation, but we can not convince them. The boys come two more years and they look for jobs. They come again after years to obtain a graduation certificate for 8 forms; they need it for their driving license. The Roma children are good at mental calculations, but they have difficulties in reading."

A: "Before, the teacher, the principal, the form master were influential when talking to family. Now things have changed. Ten years ago we

had situations in which, talking to the family, we succeeded in bringing back the pupil. Nowadays, nobody fears of nothing."

We may also speak about a loss of school authority in society. During the Ceausescu regime, coercive methods forced the parents to send their children to school, so the school had more authority. On the other hand, the street after 1989 means the probability of earning money without any high education and this situation creates among students confusions concerning the role of the school in their future material condition.

Some of the solutions to lowering the school dropout are the bettering of the material condition of the families with school children, hiring school psychologists in every educational unit, co-operating with the Police and ensuring the supervising of the homework. Some are skeptic about the efficiency of any of these methods. "As long as people exist, the school dropout will also exist. To fight the school dropout is a Sisyphus labor. We don't have time to deal with one of a thousand pupils; that means to give up work with the others." (D, B)

Regarding the efficacy of the governmental programs of school dropout decrease (the "milk and croissant", the conditioning of the allocation with the school attendance, free school supplies, financial support for computer acquisition), most of the subjects think that they are efficient, but the offer (e.g. "the milk and croissant") might be diversified.

C: "These governmental programs have their efficiency in school dropout caused by precarious material condition. But where bad will is, where other reasons are, they are not efficient."

B: "I agree with these programs and I think they have a good influence on

the school attendance, but I want to take into account the suggestions of the schools when they bid the products.”

A: “I agree with these programs, but I think that they may be given to pupils from families with precarious material condition and with many children.”

There are also dissatisfactions among the principals, related to the bureaucracy in developing these programs, to the fact that the principal who cares about these programs in school is not paid supplementary and also to the fact that it is quite strange to give the village pupils pasteurized milk when they have natural milk.

Finally, the long term results of the school dropout are not as severe as one may see them, in the opinion of many of the questioned principals.

D: “I think that people mix up the pupils who drop out school and the offenders. Many of them will find a job even if they drop out school. Students who drop out school will happily do many jobs ...”

B: “I think that the pupils who drop out school in order to support their families will fit in society because they are accustomed to work. Those who abandon for other reasons are fit in society with difficulty and the government has to intervene here ...”

C: “I think that school is not so important in every job. Some activities require only a brief preparedness.”

V: “Children drop out school after the primary forms and so they are recoverable because, at that moment, they are able to read and write.”

There are also opinions which state that “the most of those who abandon school become offenders and the society has to fight against them.”(A, F) or “many of those who drop out school in Oradea start begging in markets.”(I, B).

I personally think that these answers are influenced by the low rate of dropout in the schools managed by these principals. That is why they are not aware of the sternness of the long term results of the dropout. On the other hand, we’ll see that the school dropout is a particularity of the schools with many Roma pupils. Here are two case studies made in such schools and we’ll have the whole image of this social issue.

“Ioan Slavici” General School, Oradea. A study of case

This school is in a neighborhood where I spent my first four years of life. Although they say that you have only vague memories from the first four years, my memories are quite clear. The memories that impressed me the most and maybe that is why they remained in my mind are those related to Roma. Poor Roma, vagrant Roma, women in strident colored clothes, men with rich moustache, wearing black hats, Roma who make us, the children, feel fear because our parents threaten us with giving us to them in case of disobedience. After many years I found the Roma of Velenta neighborhood and I looked at them not with the eyes of the suspicious children but with the eyes of the investigator who wants to understand a community and its problems. Velenta means in Hungarian language Venice and the district was named due to the frequent floods of the Crisul Repede river which made the neighborhood alike the famous Italian city bathed by the waters of the sea. But Venice is famous for its buildings and avenues, for its history and its remarkable artists and Velenta is the neighborhood of Oradea in which the most offenders live, the district with the most Rroma, the neighborhood with schools in which the rate of school dropout is the highest. It is a neighborhood with islands of extreme

poverty. Here is, for instance, the famous Voltaire street and none of the taxi drivers has the guts to drive in because it is the fief of the offenders in Oradea. Only the Roma and the Police may accede in here. The young men are grouped in gangs, some are pickpocket, others rob houses, others steal from cars, but very few of them are hired on the formal job market. The women are housewives, beggars, prostitutes or fumble in the garbage pit of the town. They have unwholesome houses, living sometimes together with their cows and horses; 4 or 5 families are living together in many two- roomed flats. There is a number of 200 families of Roma who live even in worse circumstances than Roma in villages.

The children in the Voltaire Street, together with the Roma children, go to "Ioan Slavici" School. This school has 529 pupils on the list, 17 primary forms and 10 secondary forms. 90% of the pupils attending the Romanian classes are Romanian natives and 10% are Roma. Most of the Roma attend the Hungarian classes, i.e. 90% of the pupils in these classes. Here are also the greatest problems of the school. The most cases of pupils' failure to get their remove, school dropout (there were 6 obvious cases of school dropout and 5 with great probability of dropout, for the 2003-2004 school year) and youth delinquency. There are 17 primary school teachers and 23 secondary school teachers. Unfortunately there isn't yet a school psychologist. If there aren't so many problems up to the 4th form, they will start beginning with the 5th form. Up to the 4th form, the daily frequency is about 80-85%, but in the secondary form, this decreases gradually and many pupils abandon school till the 7th form. There are also few secondary school teachers who want to teach in these classes for more than 2 years, after that

they want to get their transfer. There are some teachers who, yet retired, are allowed to teach and come to this school paid by the hour. But these teachers have no authority in these Hungarian classes.

The Roma students' situation got worse after 1989, "during the Ceausescu regime, their material condition was different. There weren't so many cases of school dropout. I worked in Roma classes even literary commentaries. Things turned wrong after the revolution; democracy and misunderstood freedom..." says the school principal.

She considers that the cases of school dropout in this school occur due to the extreme poverty of the Roma students, to the indifference towards school, to the precarious education and the parents' illiteracy, but also due to the community tradition "the family does not control them and they do not know even the form their children attend, who their teacher are. In case we want to talk to the parents, we don't find them at home or they refuse talking to us. They say that they do not have time and they have to earn their living. It is a poor district with large families. There are 3 to 13 children in a family." (L.C, F) The main cause of the dropout is poverty "the parents are working occasionally, steal scrap iron and sell it. Due to the extreme poverty, girls are early married. We had the case of a girl married in the 8th form. Her father said that she had to marry so early because he couldn't be able to support her." (L.C, F) It is worth to mention that a single Roma girl gave the final exam of the secondary school, in the whole history of this school. Among the boys who can't finish 8 classes, some are sent to the art and trade schools. Most of them will never work and join the district gangs, becoming offenders in adolescence.

Among the programs that better the school activity of the Roma pupils,

the principal mentions the governmental ones (such as the “milk and croissant”, the free school supplies and the conditioning of the allocation to the school attendance), the aids of different social assistance foundations, such as the Malta Aid Service, FRCCF or the Felix Foundation, which offered worn clothes and school supplies. The Police of Proximity is another institution which cooperates with the school and intervenes whenever needed. The principal thinks that the Roma Party has little involvement and it should be more involved.

O.E. is a teacher at the Hungarian classes for 10 years and knows very well the problems of the Roma classes. She thinks that “only 60-70% of the Roma are worth passing. The problem is that they do not really attend school, because it is cold in the winter and because they go <to work> (i.e. to steal) in the summer.” The parents aged 30-50 years do not consider that school is important. The young ones, aged 17-18 years, with babies, see things different. The Roma children should get rid of the district, where the company harms them. On the other hand, their parents have a wrong way of thinking. They think like this: why shouldn't I live up the allocation? They don't want to work as long as they get the allocation.” (O.E., F). In the same time, “the children are brought up by grandparents, aunts or they belong to single parents. 5 families are living in a 2 roomed flat and one of the children must always be at home because they steal from each other, too. Some of them take care of babies, they may come or not to school. The parents beat their children, abuse them, they are alcoholic and poor.” (O.E., F.)

Every year, they have pupils who abandon school, especially in the secondary forms. Girls get married and boys join the district gangs because “the

elders mock at them and tell them: Are you stupid? You are still going to school?” (O.E., F). Usually the parents lack interest in school. They come to the parents' meeting only “because we blackmail them with the allocation and we don't give them the cheques until coming in person. On the other hand, they are afraid of coming to school because school means money: 50,000 ROL for the school fund, 10,000 for photocopies and so on.” (O.E., F). 2-3% of the parents work only, the others sell in markets, fumble in garbage, steal scrap iron. (O.E., F) That's why the teacher thinks that first of all one should work on the parents. Their way of thinking should be changed. Children love school, many of them want to come to school, but they have to take care of their baby brothers. On the other hand, they loose the track of learning during the holidays, because they are either playing or stealing. Unfortunately, if there are 20 Roma pupils attending the 5th form, there will be only 5 to finish the 8th form, the others abandon.

Referring to the institutions with which the school cooperates, they can mention the foundation of the social support as being efficient and the Police of Proximity and the Roma Party as being less efficient. The governmental programs are also considered efficient for bettering the Roma pupils' situation.

Regarding the programs and projects that should be implemented by the teachers, the after class coaching, the parents' school, a canteen and the central heating may be useful, according to the teachers, because, in winter time, due to the low temperature, many of the pupils do not attend the classes.

In a rainy April day, I went to Velenta to make a focus group interview with the parents of the Roma students of “Ioan Slavici” School. I took safety measures and I went together with two

police officers. Sociologically speaking, I would prefer going by myself, but I realized that it wasn't a very good idea to do that in such a neighborhood. When I arrived at the place of the interview, I was greeted by the local leader of the Roma, who called the ten parents to "a discussion with a university professor". I noticed that this leader was very authoritarian and respected by the others. Many curious children, adolescents and elder men gathered around us. It was an exquisite event for everybody. In addition, they hoped they would receive aids. There were the circumstances in which the focus group interview began.

Questioned about their situation after 1989, they told me that it got worse.

B: "I think it is worse. We are poorer, we are worse. The main problems are the lack of money, of clothes and food. We are extremely poor."

V: "It isn't going well with 4 children attending school. 4 children with a salary can't go to school because need everything; a notebook is 20,000 ROL and all four need."

The "Ioan Slavici" school is not good, in their opinion, and they put the blame especially on a teacher, X. :

D: "It isn't good at all because here are only Roma children. The teachers do to be not good. They not teach children, they stay and drink coffee and I not know what else. They say them to play a little bit. They not teach them anything, beat children every day. The children not want go school. My girl went 2 years. Because of teacher X; she beat her to blood."

T: "How can a teacher say to a 7 years child shut up or I sit on your mouth to have no air."

All these things seemed to me being very grave. It is very serious if true.

Questioned about the school results, they answered:

V: "They should learn if the teacher cares of them. They should learn if they are taught. But they are only nervous and beat them and have no patience with them. Don't teach them."

M: "Sir, I have a child finished 7 form. Mrs. X. not let him finish 8 form here. Sent him to other school. I must pay secure amount there and I not have it 'cause I'm poor. The child finished now but can't sign his name, sir. I not know what teaching this is. And not teach the teacher them with love, love the children or don't know what. just mock at them."

Talking about the vocation they want for their children, they say that any profession would be good, but they are pessimistic regarding this. They consider that it is hard to get rid of this district, of poverty, of the garbage pit, of the streets and have a job. They think that one of the reasons of the dropout is the pupils' fear of teachers, the poverty and lack of elementary hygiene conditions.

M: "There are families in which children drop out school because of fear, because of the teacher, because of the threatening school. That is not school, it is frighten for children, sir. Some families don't have possibilities. We don't have hot water to bath; she says child are dirty! Have dirty clothes and throw out the child of school."

D: "Put out in yard to look in his hair. Why not do this at school?"

I: "Many not go school 'cause parents no have money."

Questioned about the future of the children who drop out school, the parents answered:

D: "Stay not read and write. When grown-up, become tramp. Not have food, hungry. Have wife and children and go steal. Go look for food, 'cause children don't have."

M: "Here is a family and mother died, sir, have an old father and handicapped. He can not support children, all of children is tramp, is abandoned. Is the family who sleeps on the riverside of Crisul Repede."

B: "Child finish 8 classes not know read and write and not know write his name. he was beat a lot. He went to a high school in form 9 and they throw him out, they say go away, Roma, you not know write name, you want high school?"

H: "What will be with my girl? What I give her? Go and beg? Sorry, but go in the street and sell herself?"

The answers of these Roma parents illustrate a world of poverty which is perpetuated through generations, of delinquency learnt instead of trade, of despair, of low education and Roma discrimination. It is very hard to get out of this world and it is also very hard to find solutions. You mustn't look at the Roma with fear, to see them as thieves or burglars but with pity. As a community living in extreme poverty. I think that the Government should focus not only on passive policies, but also on active ones, to force them to work if they want to change their social condition. They need help to reconsider their way of thinking and they need an educated group to help the poor ones.

The General School in Ineu village. A Case Study.

The visits to Ineu for this study of case completed my image about school dropout. Ineu village has about 3,000 inhabitants, 750 being Roma. They live at the edge of the village, separated by the others, in a place called "Roma colony", usually in adobe houses. They do not have fields, but only animals and they live in an extreme poverty. They

have numerous families, with at least 4 children; some of them are workers in the sanitation service at SC URBANA SA Oradea, but most of them live on their children's allocation, social aid and occasional works. They are seen as being quiet neighbors. There are few conflicts between Romanian and Roma or cases of theft from the Romanians. The General School with 8 forms in Ineu has 318 pupils, 60% of them being Roma, i.e. 190 pupils, the rest of them being 39% Romanians and 1% Hungarians. There are distinct classes of Romanians and Roma in this school, this being a reason of dissatisfaction for a part of the Roma parents, because the children talk the same Roma language at home and at school. Together with the 22 teacher of this school, there is also a Roma teacher, an extraordinary man, head of his generation at the Schoolmaster College in Bucharest. He and his family grew up among the Roma community and now he has an excellent material condition and good living circumstances. This family is the proof that Roma can live another life if they have higher education or have a small business, such as the teacher's father has. The teacher is a real example for the Roma community and a hero in his students' eyes. He is an informal leader and also the president of the Youth Organization of the Roma Party in Bihor County.

The study of case at the school in Ineu consists of semi-structured interviews made with the principal of this school, with the Roma teacher and a focus group with 10 Roma parents.

The principal of this school is a Romanian teacher living in Oradea and everyday commuter from Oradea. Questioned about the students with less good school results in the 2003-2004 school year, he answered that those students belong to unsettled Roma families, with less interest in school.

These Roma are very poor and they lack food, clothes and footwear. Only some of them work (1 of 15) and they have large families. Only some of the parents are interested in their children's school activity. That's why the students are mostly absent, "there is a permanent bustle in our school, but they are dodgers, saying that they have forgotten their food and leave classes. They stay at school only 2-3 hours a day"(D.V., B). If there is a school canteen, "they will know that they have to stay until 1 p.m. to eat." (D.V., B). The school attendance varies also according to the season. "They come to school in winter time because here is warm, but in summer time they do not come because they loose their way to school, mostly in bars, shops or at mechanical games." (D.V., B).

Speaking about the school dropout, there were 15 situations, all Roma pupils, in the 2003-2004 school year. 12 of them were girls who married at the age of 12-13, 2 of them were boys 2 years older than the form age, who went at work. The children who drop out school "go at the beginning as temporary workers in agriculture, constructions, and then workers at sanitation services in Oradea. (D.V., B). Only a few of the become offenders, mainly small offenders (pickpocket, house yard thieves). In the primary school they learn and have good results even at mathematics, they learn to read, to write, they know the multiplication table, but starting with the 5th form, they loose their interests in school and in the 6th or 7th form they drop out school.

Being considered a small school, it hasn't a hired school psychologist. But there are many social aid foundations which come and counsel the pupils. The non-governmental organizations come and counsel them, but "they come only with advice, without a theory supported

by practice. The Roma can't understand these advices." (D.V., B).

The governmental programs such as "the milk and croissant" or the conditioning of the allocation by the school attendance were successful, but not completely as expected. The program of conditioning the allocation "is good, but very unpleasant for the teachers. A greater amount of money shall be more motivating." (D.V., B).

The solutions "can not be sudden. A greater financial aid in the future may be a solution. On the other hand, the government should establish companies only for Roma workers, even if the benefits are not high from the very beginning. But they will acquire the tradition of work and then they will be more motivated to be more educated."(D.V., B)

The Roma teacher thinks that "the Roma's greatest problem is related to the social inclusion. They have real difficulties in inclusion, especially in work. They used to stay at home and wait for the money and they completed files for the social aid and they preferred to stay at home instead of going to work."(I.C., B)

The Roma in Ineu are just like the other Roma in Transylvania, they are "Carpathians", i.e. their language is the closest to the common language. Parts of them are brick maker, having a special technique to dry the bricks in the sun; others are spoon makers, i.e. they make wooden spoons and other wooden objects. There are also bricklayers among them and, even not certified, they are highly qualified. (I.C., B)

The most cases of school dropout are due to marriage, because over 90% of the girls got married until the age of 13-14. There are also cases in which the parents stopped the children from going to school, forcing them to stay at home and take care of their brothers. The

pupils' failure to get their remove is not the main reason because "the allocation motivates them. Even if the child fails this year, the next year he'll go to school to get this allocation." (I.C., B). The children who drop out school "mostly stay at home, they don't work. Some of them get married and then look for some job, but they usually don't find one because they lack qualification and preparedness in the field. Others stay at home up to an age and are kept up by their parents, living from the family income." (I.C., B)

The main problem for the Roma is the lack of qualification. Many of them refuse working due to the reason that the unqualified works are poorly paid. "I think that qualification courses are needed for them, because a qualified work is easier to find and better paid." (I.C., B). The Roma teacher thinks that discrimination for the Roma on the job market does not really exist. "They rather discriminate themselves because they do not trust in themselves." (I.C., B).

The school is viewed as the most efficient institution which deals with the problems of the Roma and it is considered so because "traces of education may be seen, they are a little bit civilized and learn during school hood some useful knowledge." (I.C., B). Instead, the municipality is not involved enough and there is no Roma counselor and this is a local deficiency according to the number of Roma in the village. Only few foundations of social aid have come in the village. Otherwise, there is a Day Care Centre for children aged 6-7. "This is a starting point, I talked to the teachers of the 1st form and an improvement may be seen, comparing to the children who haven't attended kindergarten. They do not attend the kindergarten and in the 1st form they hardly learn to speak the Romanian language. It is the parents' lack of interest." (I.C., B). The Roma

Party also cares about their problems, but a deeper involvement is necessary.

The focus group interview with the Roma parents took place in the garden of one of the houses in the colony. It was a very interesting experience, sociologically, speaking, maybe more interesting than the interview with the principals.

Questioned about the situation of the Roma before 1989, they answered:

F: "It was cheaper during the Ceausescu regime. It is worse now and expensive."

H: "We could live with the allocation money at that time. Now it is 250,000 lei. What you get for this money, some food. At that time you got 300 lei and lived a week."

I: "we want to go work. But cannot. It is hard for us now."

They generally have a good impression about school.

A: "The teachers are good. We haven't problems with any of them. We are very pleased. We haven't any problem."

D: "I am very pleased with the teacher, but it is difficult buy everything with that money."

H: "I don't like because children learn at home Roma language and speak this language at school, too. My elder boy in the 7th wanted to learn. But he is twice now. I know of me, you can't learn if you don't know the language."

The problem of the Roma classes arises and displeases the parents. They want ethnically joint classes, such as in the Ceausescu regime. But the Romanians do not allow their children to learn together with the Roma and require separate classes. During the Ceausescu regime:

T: "They came with the Police if you didn't send the child to school. But now most of them send the children for the allocation."

B: "It was good, we were together with the Romanians and the Hungarians in schools. They came from school and ask why we didn't send the child to school. Nobody asks it now."

These excerpts from the interview shows the dramatic situation in which the main motivation of the parents to send their children to school is the allocation and they are accustomed to be forced by the public school to send their children there.

Questioned about their children's school results, the Roma parents answered :

T: "They like Math and Romany(the language of the Roma). They like school."

D: "They go to school, they learn, but they should stay at school and the teachers should stay with them, too."

H: "I have three children at school. The younger wins the 1st or the 2nd prize every year. He has won a prize each year. I'd like for him to have a good job because he is a good boy."

Questioned if the help their children at homework, they answered:

F: "I graduated only 4 classes. I help them at mathematics and reading. I help them where I can."

I: "I don't help because I don't know to read and learn. My elder son learned very well. He was interested in school."

H: "My wife hasn't classes. I help this one, who learns well. But he knows better than me."

Referring to their children's future desired job, they said:

T: "We'd like a job, but, in our Roma world, it isn't sure that he will graduate school. Girls get married at the age of 14-15. our girl, for instance, was always awarded at Romany language, she also went to the Romany Olympiad, but she is now married."

D: "Any job if possible. He will be a great handicraftsman if possible."

At the question about the importance of the school, they answered:

F: "Important, yes. It would be better for them, they would have the possibility to earn money, to earn better there."

H: "School is the most important. It is their future. You are nothing if you don't have education."

A: "Yes, yes, it is important, but if I don't have the possibility to send him to school, he doesn't go for sure."

When asked what the children who drop out school do, the Roma parents answered:

D: "Nothing, what should they do? Stay at home. Where go?"

H: "stay home by themselves. We keep them up if we can. They go in forests and bring wood, fruits, rose berries and berries. In winter time, wood on their back. If they have the age for employment, they can't find anything because they are not educated."

The cases of school dropout in their families are related either to marriage, illness or mental handicap. Generally speaking, the problem of the dropout in the secondary school is related to marriage and yet it is usual mostly among girls. But only few children attend more than 8 classes, especially because of the poverty.

So the main causes of the dropout seem to be the poverty and the conservatism, the tradition in the community of Roma. And so the main results seem to be the lack of qualification and the maintenance of the young Roma in poverty.

Further on, we'll see a thoroughgoing study of the results of the dropout, with stress on the youth delinquency and the inclusion of the Roma on the job market.

The results of the school dropout

Youth delinquency. Case Study at the Reception Centre for Children in Oradea.

The Reception Centre for Children in Oradea is an institution depending on the National Authority for Child Protection and cooperates with the Bihor County Police Department, the Municipality of Oradea and the Bihor County Council. Here are housed, for a month, three categories of children: children who need security measures because their parents can't offer them proper educational and developmental circumstances, delinquent children who commit offence and who have criminal record and also homeless children. The children belong to different families, without or with great problems, unsettled families (alcoholic parents, separated parents or living in concubinage, families in which one of the parents died or families with a precarious financial state). On the other hands, there are homeless children, mostly Roma.

The head of the institution is psychologist; the other employees are social workers, doctors or staff without higher education. By the time we developed the study, 112 children were housed in this Centre, 80 of them being Roma from the Roma colonies from the rural parts of Bihor County: Vadu Crisului, Tileagd, Tinca and Ciumeghiu.

It seemed interesting to me when talking to these under age people that, among 20 cases of offenders, 14 dropped out school and 9 are Roma. The head of this centre told me that "the delinquency is part of a vicious circle: school failure – school dropout – company – delinquency. At least I think so, according to my observations."(D.A., F)

Generally speaking, almost 60% of the cases of youth delinquency are

correlated with school dropout. Most of the children in this Centre have committed an offence up to the age of 13, 14 or 15. Many of them leave school in the forms V-VIII and some of them drop out school after the VIIIth form. Some of the reasons of the dropout as noticed by the head of the Centre are: the lack of intellectual capacities, some didactic mistakes of the teachers, who work more with the endowed children and neglect those with slower thinking, the negative attitude of the family towards education. There are also situations in which "the family pretends from the children more than he can; I can get 5 or 6, but my family wants 10. There are also cases in which the children are intellectually highly endowed, but have no motivation for school. They associate school with obedience to rules and, being rebels and teenagers, they leave school and become delinquents." (D.A., F)

After leaving the Centre, some children go to school, others go on stealing. For some of them, theft is the only way of survival. The Centre can't do miracles. "I am very pleased if the children go to school and do not miss from school after leaving this place." (D.A., F)

The offences of these under age people are very different: larceny, theft, robbery, blackmail, rape. Most of them are simple offences. For instance, a 15 years old Roma girl from one of the rural parts of Bihor County tells that "I have a step father who beat me and I have step brothers and I have many misunderstandings with my mother. I went in a house, I stole some gold and a pair of trousers, but they caught me and took me to the Police."(G.A., F). A Romanian boy (aged 14) who grew up in a Day Care Setting remembers that "I was coming from school and I thought about having some money. I went in a shop and stole 2,000,000 lei, but two

streets farther the Police caught me and took me to the Police Office.”(S.I., B). About his parents, he said that he never knew his father and his mother took him to the Day Care Setting at the age of 5. Another 15 years old Roma boy states that “I stole money from many children in the school and I threaten them with a knife if telling something. But one of them told everything to his father and so the Police caught me.”(C.T., B). Asked about his parents, he said that his father is retired for medical reasons, his mother is a housewife and he has 4 brothers.

Asked what they would have done with the money or the stolen things, the children give different answers: “I would have sold the gold and I’d have paid a rent in Oradea and bought some food”(G.A., F), “I would have gone to an Internet club, I would have bought some juice or cigarettes”(M.N., B), “I would have given the stolen mobile phones to some boys who gave me money. I would have rapidly spent the money. I would have wandered in the town with the gang boys, we would have bought cigarettes, drinks, we would have a very good time.”(L.N., M).

Their attitude towards school is a negative one. These children prefer only some objects such as Physical Education and Drawing; History and Geography are considered boring objects and the Mathematics is “difficult to be understood”. There are also children who answer as follows: “I am in the 8th form and I enjoy school very much. I have a good relation with my classmates. I enjoy the Literature classes.”(B.C., M). Or: “I like Mathematics and my teacher always says that I am smart at it.”(D.A., M).

Questioned about what they would become when they will be grown ups, the under age students answered: “I want to become a lawyer or a doctor, to earn a lot of money.” (S.I., B). “I want to

be a policeman and drive a Volkswagen all day long.”(M.T., M). Or: “I want to keep a shop and have a lot of money.”(O.A., B). The issue of the money is their main concern about future because exactly the straitened circumstances in family were the main reason of the offences. The poverty, the unsettlement of the family life, the lack of parental control or even the missing of one of the parents leads to school dropout and youth delinquency. This is only a supposed causal chain which must be analyzed in a quantitative research. I made only an exploring investigation in this research. That’s why the researcher has to be very cautious in statements.

The integration of the Roma on the labor market in Bihor County

In order to understand the issue of the Roma’ integration on the labor market in Bihor County, I made 10 half-standardized interviews, 7 of them with employers (general managers and human resources managers), 2 of them with clerks at the County Association for Labor Occupancy and 1 with a female clerk who deals with the Roma at the Bihor County Prefecture.

The 7 employers are the managers of some companies in Bihor which have or had Roma employees. These are: SC Centrade Ltd (its main activity is bauxite processing), SC Mobila Alfa SA (wood processing), SC Urbana SA (sanitation services), SC Domus Ltd and SC CIAC SA (both in constructions), SC Oradium SA (ready-made clothes) and SC Crisul Favorit SA (footwear).

Concerning the percentage of the hired Roma, it varies from 0% (SC Oradium SA) to 50% (SC Urbana SA), the other companies having about 5% Roma workers. Most of the Roma are unqualified workers because of their low

educational and vocational preparedness (many of them graduated only 4 classes or they do not read and write) and they come from the Roma colonies from rural areas or Day Care Settings.

The employers say that “most of the Roma don’t like working; but there are also persons who understand that they have to work for their family. But the general impression is that they don’t want to work too much.”(A.A., F). “They like playing truant, but they also have claims, they usually don’t work and they are not punctual.”(B.I., F). “Only 8 of the 40 Roma who were promised work records at the Labor Market came and promised that they would really work. They worked only the first week and then they left. They said that they didn’t have a bus at 5 o’clock in their village, that somebody asked for their help in different situations, that they wouldn’t come alone, that their cow died...Most of them just missed without saying a single word. The only Roma hired in our company are those who work as intendants and who were offered easy jobs or who really need the job.” (V.S., F). In conclusion, the employers see the Roma as being unreliable, trivial in their duties, with low quality of their work, not very disciplined, sometimes rude with their chiefs, unable to observe the schedules and the working hours, sometimes caught upon theft. It is true that some Roma workers are serious, some of them having even educational and vocational preparedness, but these are very few.

The Romanian workers have often an unpropitious attitude towards the Roma workers, especially because of their lack of seriousness and triviality, but also because of their lack of hygiene (they do not wash themselves, they smell awfully). “The problem was bilateral, neither ours receive them with widely open arms nor the Roma show any

intention of working.” (F.P., B). “There were situations in which the Romanian workers came and asked us to take out the Roma from their team because they could not stand their bad smell and the fact that they do not wash themselves.”(D.M., B)

The discrimination of the Roma raises different opinions among the employers. Some of them think that they are discriminated because they don’t like to work, steal and are not serious, others think that the Roma have the same rights and duties like the Romanian or the Hungarian workers and there is no discrimination on ethnic criterion. On the other hand, some employers have prejudices about the Roma, generalizing some particular facts. This leads to situations in which the managers don’t want to hire Roma. The discrimination is not obvious because of the Romanian laws which fight against discrimination. They are not informed that they aren’t hired because they are Roma but because they don’t have the proper educational and vocational preparedness for the job.

The solutions offered by the employers we talked with for the improvement of the inclusion of the Roma on the job market are: the increase of their educational and vocational preparedness, the increase of the involvement of the mayoralities and of the local leaders of the Roma Party in solving the issues of the Roma community members and the improvement of the activity of the social aid foundations preoccupied by the solving of the Roma’ problems.

The clerks who deal with the problems of the Roma are from the Bihor County Prefecture and from the County Association for Labor Occupancy (AJOFM). Their opinions come to round the statements of the employers to clear the image of the issue of the Roma’ integration on the labor market. The

Prefecture clerk co-ordinates the governmental programs for the Roma and facilitates the relationship between the Government and the Mayoralties on these programs. The AJOFM clerks settle the unemployment pay, organize classes, counsel and mediate persons who search for a job, including the Roma. Particularly, they organized the Labor Market for Roma in 2003 and 2004.

The clerks think that the great problems of the Roma after 1989 are: the absence of their identity cards, the bad living circumstances, the inadequate hygiene, the fact that they do not have a family doctor, the low educational and vocational preparedness, the low degree of integration the labor market.

The social and economic changes after 1989 worsened their state of poverty. Most of the Roma live in rural areas. Before 1989 they were employed at Agricultural Cooperatives, but after the Ceausescu regime fell, these cooperatives were eliminated and the Roma could not find any work in the rural areas. Many of them steal in towns to earn their and their families' living.

The Roma' educational and vocational preparedness is very low. Many of them have only 4 classes, part of them doesn't read and write. That's why "learning is more important than the job. We wanted to organize re-qualification classes with the Roma, but with whom? Because they can't read or write."(I.L., B) "They seldom have educational preparedness. The vocational preparedness can be achieved at the workplace."(C.M., B) But the qualification at their workplace is difficult because of their precarious educational preparedness. That's why they do mainly unqualified jobs: they work in constructions, footwear companies, car washing or sanitation services.

The Roma' integration on the labor market is very difficult not only because "they lack educational and vocational preparedness, but because they are inconstant, lack discipline and are not serious (many of them). Most of them have no work cards or identity cards, they don't have individual work agreements and they choose the black market or temporary works (mushroom and fruit gathering, construction works)" (C.M., F)

On the other hand, "the employers are reserved in hiring Roma. They are not constant, they do not have a discipline in work and many of them steal. It is hard to trust in them."(I.L., B). "I think that the discrimination of the Roma on the job market does exist. They are considered unreliable and thieves and they have the theft in their blood. An Italian hired Roma in Marghita, but the Romanians rejected them, saying that they smell bad are don't wash themselves."(C.M., F)

The keys for the improvement of the Roma' integration on the labor market may be, in these clerks' opinion: education, the bettering of the life circumstances and hygiene, a greater involvement of the Roma' political organizations and of the social aid foundations, an active social policy instead a passive one. "The education is essential. But you need decent house, heating, supporting and not illiterate parents in order to go to school."(C.M., F)

Conclusions

I personally consider that **education** is a very important issue in the modernization of the Roma' life, maybe the decisive issue and the low educational level due to the school dropout has maybe the strongest correlation with the scanty integration of

the Roma on the labor market and with the youth delinquency. I'd add that the birth of an elite with high education in the Roma society could be a decisive factor in the change of the dramatic situation of the Roma community. The initiative of the Romanian Government of allotting special places in universities for Roma students seems to be efficient. A deeper involvement of the social aid foundations, mayoralities and leaders of the Roma communities is also required.

The main reasons for dropout in Bihor County seem to be: the poverty, the Roma parents' low educational degree, their disinterest in school issues, the unsettlement of the family life, the tradition in Roma

communities, the teachers' wrong attitudes towards some students, especial Roma ones, the small number of school psychologists in the schools of Bihor County and the peer group. All these are only hypothesis which will be tested in an investigation based on questionnaires.

This presentation is just an exploring research which may complete a quantitative research. It is an excerpt from a dramatic and troubling world of a social category called in the Anglo-Saxon sociology works **the underclass**.

APPENDIX

1. The principals of the schools in Bihor County who took part at the focus group interview

	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10
Gender	Male	Male	Female	Male	Male	Female	Male	Female	Male	Male
Age	57	50	54	58	52	50	51	40	55	53
Nationality	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian	Hungarian	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian
Educational level	High	High	High	High	High	High	High	High	High	High
Religion	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Lutheran	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox
Specialty	Mathematics	Mathematics	Sports							
Position	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal	Principal
No. of pupils on the lists in the school year 2003-2004	1,500	1,270	141	841	167	680	1,474	315	750	950
Cases of school dropout in the school year 2003-2004	2	2	1	1	0	0	0	0	4	2
Name of the school	General School No.11, Oradea	Oltea Doamna, Oradea	School of Nojorid	Avram Iancu, Oradea	Juhasz Gyula, Episcopia Bihor	Alexandru Roman, Oradea	Dacia, Oradea	School of Santandrei	School of Sanmartin	General School No.11, Oradea

2. Case study, "Ioan Slavici" School, Oradea

Position	Principal of the school	Primary school teacher
Gender	female	Female
Age	52	38
Nationality	Romanian	Hungarian
Religion	Orthodox	Lutheran
Education	high	Schoolmaster College
Didactic degree	No.1	Tenure
Work experience	28 years	10 years
Section	Romanian	Hungarian
No. of pupils on the lists/ in Hungarian classes	529	246
Cases of school dropout in the school / in the Hungarian classes	6	6

2.1. The parents of the Roma students from the "Ioan Slavici" School, participants to the focus group.

	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10
Age	43	34	37	40	25	27	42	29	31	26
Gender	female	female	male	female	male	female	female	female	female	female
Religion	Lutheran	Catholic	Catholic	Lutheran	Pentecostal	Catholic	Catholic	Pentecostal	Lutheran	Catholic
Level of education	8 classes	8classes	4classes	8 classes	4 classes	4classes	4classes	4classes	8 classes	4classes
Profession	housewife	housewife	unqualified worker	housewife	unemployed	housewife	housewife	housewife	housewife	housewife
Number of children in family	3	4	3	5	3	4	6	4	2	3

3. Case study, The Ineul de Cris School, Bihor County

Position	Principal of the school	Primary school teacher
Gender	male	male
Age	53	24
Nationality	Romanian	Roma
Religion	Orthodox	Pentecostal
Education	high	Schoolmaster College
Didactic degree	No.1	Tenure
Work experience	18 years	2 years
Section	Romanian	Romanian
No. of pupils on the lists	318	-
Cases of school dropout in the 2003-2004 school year	15	-

3.1. The parents of the Roma students from the Ineul de Cris School, participants to the focus group.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
Age	34	36	37	40	31	28	39	42	27	31
Gender	female	female	female	male	female	male	female	female	female	male
Religion	Orthodox	Orthodox	Pentecostal	Orthodox	Pentecostal	Pentecostal	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox
Level of education	4 classes	0 classes	8 classes	10 classes	4 classes	4 classes	0 classes	4 classes	4 classes	8 classes
Profession	housewife	housewife	housewife	retired for illness	housewife	unqualified worker	housewife	housewife	housewife	unqualified worker
Number of children in family	4	3	5	3	4	3	5	4	3	3

4. Case study, Reception Centre for Children, Oradea

4.1. Identity data of the manager

Age	28
Gender	Female
Nationality	Romanian
Religion	Orthodox
Education	High
Profession	Psychologist
Number of children on the list	112
Number of Roma children	68

4.2. Interviewed children

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
Age	15	15	15	15	15	14	15	15	15	15
Gender	male	male	female	male	male	male	male	male	male	male
Nationality	Romanian	Romanian	Roma	Romanian	Romanian	Roma	Romanian	Roma	Roma	Romanian
Religion	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	catholic	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Lutheran
Offence	theft	theft	theft	Repeated theft	Repeated theft	theft	Theft attempt	Repeated theft	Repeated theft	Repeated theft
School situation	Goes to school	Goes to school	School dropout	School dropout	Goes to school	School dropout	School dropout	School dropout	School dropout	School dropout
	C11	C12	C13	C14	C15	C16	C17	C18	C19	C20
Age	15	15	14	15	15	16	15	14	14	15
Gender	male	male	male	male	male	male	male	male	male	male
Nationality	Romanian	Roma	Roma	Roma	Hungarian	Romanian	Roma	Romanian	Romanian	Roma
Religion	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Catholic	Lutheran	Orthodox	Catholic	Orthodox	Orthodox	Catholic
Offence	Repeated theft	Theft, vagrancy	Vagrancy	Repeated theft	Repeated theft	Theft	Robbery	Theft (mobile phones)	Repeated theft	robbery
School situation	Goes to special school	School dropout	School dropout	School dropout	School dropout	School dropout	School dropout	Goes to school	School dropout	School dropout

5. The interviewed employers

Company	SC CIAC SA	SC Oradinum SA	SC Domus Ltd	SC Crisul Favorit SA	SC Centrade SA	SC Mobila Alfa SA	SC Urbana SA
The profile of the company	Constructions	Ready-made clothes	Constructions	Footwear	Bauxite processing	Furniture	Sanitation services
Age	49	44	52	52	38	30	43
Gender	male	female	male	female	female	female	female
Nationality	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian	Romanian
Religion	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox	Orthodox
Education	high	high	high	high	high	high	high
Profession	engineer	economist	engineer	designer	engineer	legal advisor	economist
Position	General manager	Staff department manager	General manager	Human Resources manager	Human Resources manager	Human Resources manager	Staff department manager
Number of employees	386	1,250	116	450	732	260	135
Number of Roma employees	19	0	6	25	40	9	61

6. The interviewed clerks

Institution	County Association for Labor Occupancy	County Association for Labor Occupancy	Bihor County Prefecture
Age	53	26	38
Gender	Male	Male	female
Nationality	Romanian	Romanian	Romanian
Religion	Orthodox	Orthodox	Orthodox
Education	High	High	High
Profession	Engineer	Sociologist	Engineer
Position	Counselor	Principal inspector	Counselor of the prefect on Roma issues

Bibliography:

1. Alexander, Karl, Entwisle, Doris and Horsey, Carrie, 1997, *From First Grade Forward: Early Foundations of High School Dropout*, Sociology of Education, vol. 70, April, p. 87-107.
2. Ensminger, Margaret, and Slusarcik, Anita, 1992, *Path to High School Graduation or Dropout: A Longitudinal Study of a First Grade Cohort*, Sociology of Education, vol. 65, April, p. 95-113.
3. Fraser, Angus, 1992, *The Gypsies*, Blackwell Publishers.
4. Grusky, David, 2001, *Social Stratification*, Westview Press, Boulder, Colorado, 2001.
5. Jenkins, Patricia, 1995, *School Delinquency and School Commitment*, Sociology of Education, vol. 68, July, p. 221-239.
6. Jigau, Mihaela, 1998, *Factorii reușitei școlare, (The Factors of School Success)*, Grafoart Publishing House, Bucharest.
7. Neamtu, Cristina 2003, *Devianța școlară, (The School Deviation)*, Polirom Publishing House, Iasi.
8. Radulian, Virgiliu et al., 1978, *Lichidarea și combaterea repetenției, (The Removal and Control of the Pupils' Failure to Get Their Remove)*, The Didactic and Educational Publishing House, Bucharest.
9. Russell Rumberger, Dornbusch, Sanford, Ghatak, Rita Poulos, Gary and Ritter, Philip, 1990, *Family Influences on Dropout Behavior in One California High School*, Sociology of Education, vol. 63, October, p. 283-299.
10. Rumberger, Russell, Scott, Thomas, 2000, *The Distribution of Dropout and Turnover Rates Among Urban and Suburban High Schools*, Sociology of Education, vol. 73, January, p. 39-67.
11. Stanculescu, Manuela Sofia, Berevoiescu, Ionica et al., 2004, *Sărac lipit, caut altă viață, (Poverty-stricken, Looking for another Life)*, Nemira Publishing House, Bucharest.
12. Stewart, Michael, 1997, *The Time of the Gypsies*, Westview Press, Boulder, Colorado.
13. Wilson, William Julius, 1978, *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*, University of Chicago Press.
14. Zamfir Catalin, Zamfir Elena, 1993, *Țigani între îngrijorare și ignorare, (Gypsies Between Concern and Ignoring)*, Alternative Publishing House, Bucharest.
15. Zamfir Catalin, Preda Marian et al., 2002, *Romii în România, (The Roma in Romania)*, Expert Publishing House, Bucharest.

Căsătoria la romani

Lector univ. dr. Mădălina STRECHIE
Universitatea din Craiova
maldalinastrechie@yahoo.fr

Résumé: *Le mariage des Romains a été juridiquement, économiquement et socialement réglementé. Il y avait plusieurs mariages: endogames, hypogames, isogames et hypergames. Le mariage romain a été réglementé par les familles du couple, mais en même temps par le consentement du couple aussi. L'amour a été présent plusieurs fois, même si le mariage sera réglementé.*

Mots clés: *Romains, mariages, femme, famille, légalité*

Romanii numeau căsătoria *matrimonium, iusta nuptiae, iustum matrimonium, legitimum matrimonium* pentru a fi conformă cu dreptul roman. Se mai întâlnea și forma de căsătorie *cum conventione uxoris in manum viri*. În ambele cazuri cei care contractau căsătoria aveau nevoie de *ius conubii*.

Căsătoria romană cuprindea referiri la condiția socială, la formele ei și la consecințele legale. Cetățenii romani erau cei care prin *ius conubii* dețineau *uxoris iure ducendae facultas* (posibilitatea de a-și lua soție de drept - trad. n.). Soțul avea dreptul de a-și lua soții dintre femeile din familiile cetățenilor romani dar cu permisiunea se puteau căsători și cu femei peregrine sau provinciale¹.

---

¹http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Text/secondary/SMIGRA*/Matrimonium.html. John Muray,- *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, 1875.

(Cavalerii dețineau cu siguranță aceste permisiuni, dacă ținem seama de multitudinea femeilor neromane, soții de cavaleri romani -s.n.)

În familiile bogate fiicele deveneau instrumente ale unor căsătorii strategice și profitabile. Fiica se afla sub autoritatea tatălui atât ea cât și copiii ei. Viața femeii era condiționată de acest lucru. Ea putea lăsa moștenire patrimoniul său copiilor ei, sau rudelor sale. De asemenea o rudă a sa se ocupa și de facerile ei.²

Religia vetrei sacre și a strămoșilor ce se transmitea, prin partea bărbătească, de la o generație la alta, nu aparținea totuși numai bărbatului: femeia lua și ea parte la cult. Ca fiică asista la actele religioase ale tatălui, după căsătorie, la cele ale soțului. Fiica lua așadar parte la religia tatălui, după căsătorie la religia soțului, adică își schimbă religia.³

Căsătoria era prin urmare o ceremonie sfântă, ce trebuia să producă mari efecte religioase, (schimbarea religiei femeii -s.n.).⁴

---

²http://www.amazon.com/gp/reader/0226260941/ref_sib_dp_pt/103-0373744-4669447#excerpt of Augusto Frascetti, Linda Lapin, *Roman Women*, The University of Chicago Press, 2001.

³ Fustel de Coulanges, *Cetatea Antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I. Traducere de Mioara și Pan Izverna. Traducerea notelor de Elena Lazăr. Prefață de Radu Florescu. Editura Meridiane, București, 1984, p.66

⁴ *Ibidem*, p. 67.

Ceremonia se desfășura la domiciliu, fiind prezidată de zeul casei, semănând foarte mult cu cea greacă, cuprinzând ca și aceasta trei acte: *traditio, deductio in domum, confarreatio*.⁵

Cortegiul nunții se oprea în fața casei mirelui, unde i se prezintă miresei, focul și apa. Focul era emblema divinității casnice, iar apa era apa lustrală, ce se folosea de către familie în toate actele religioase. Pentru ca fata, să intre în casă, trebuia să fie stimulată o răpire. Pentru aceasta soțul o ridică în brațe și o trecea pragul casei. Soția era condusă în fața vetrei casei, acolo unde se aflau Pe nații soțului. Ambii soți rosteau jurăminte și mâncau dintr-o prăjitură din pâine - *panis fereus*-, după care cei doi erau considerați căsătoriți. Există și o formulă juridică: *Nuptiae sunt divini iuris et humani communicatio. Uxor socia humanae rei atque divinae*.⁶ (*Căsătoriile sunt de drept divin și de unire umană. Nevasta este tovarășă în lucrurile omenești și cele religioase-trad.n.*)

Căsătoriile romane pot fi caracterizate din punct de vedere sociologic în căsătorii: endogame, isogame, exogame, hipogame, hipergame.

Căsătoriile endogame, erau căsătoriile care se făceau în cadrul aceluiasi grup social fiind specifice regimului castelor (implicit regimului ordinelor romane - s.n.) Cele exogame, respectau o regulă conforma căruia, membrii unui grup se puteau căsători cu membre din alt grup social. Isogamia reprezenta căsătoria membrilor unui ordin, pe când hipogamia era căsătoria ce implica o regresie socială a femeii (de exemplu căsătoria unei *clarissima femina*

cu un cavaler -s.n.) iar hipergamia era opusul acesteia adică implica ascensiunea socială a femeii (femeile de origine ecvestră, care se căsătoreau cu membrii din ordinul senatorial, sau femei peregrine, plebeiene sau provinciale care se căsătoreau cu cavaleri -s.n.). Existau și căsătorii între rude, fie de sânge, fie prin alianțe, ce avea ca motivații posibile interese economice (prin aceste căsătorii se păstrau proprietatea în familie sau statutul familiei, dacă femeia avea o dotă mică).⁷

Căsătoria romană lăsa loc de dragoste și pentru opțiunea soților, atât în Republică cât și în Imperiu, când statul, s-a amestecat activ în viața familiei romane.⁸

Scopul căsătoriei nu era fericirea personală, ci era exterior. Era un organ al statului și un organ de dominare, pentru a crește puterea unei familii sau pentru a o stabiliza. Deși romanii au dat libertăți femeii, nu au lăsat niciodată ca femeia să aibă dreptul să-și aleagă soțul. Alegerea era făcută de părinți, care făceau căsătoria tinerilor pentru interese comune sau să se alieze. De aceea cele două clase, ordine se vor alia prin căsătorii. *Homines novi – equites* se înnobilau mai ales prin căsătorii.

Căsătoria era făcută și cu scopul procreării de copii, *liberorum quaerendorum causa*, copii alcătuind reputația unei femei, multe femei fiind repudiate pentru că nu aveau copii. De aceea existau numeroase recăsătorii ale unor bărbați celebri cu femei fertile, fiind la modă ca o femei cu mulți copii să se fi căsătorit de mai multe ori.

Nici averea nu era de neglijat pentru contractarea unei căsătorii mai ales când era vorba de zestrea femeii. Dacă pentru clasele de sus copiii

⁵ *Ibidem*, pp. 68-70.

⁶ <http://www.thelatinlibrary.com/gaius.html>.

⁷ Jack Goody, *op.cit.*, p. 220.

⁸ *Ibidem*, p. 36.

reprezentau o continuitate a moștenirii familiale, pentru clasele de jos, ei asigurau forța de muncă viitoare.⁹

Căsătoriile se făceau după cum dictau interesele politice sau pecuniare. O femeia putea ajuta în cariera politică, fie administrând bine casa, fie contribuind cu averea sa.

Căsătoria romană nu este cu toate acestea, un comerț în numele statului, pentru că romanii aveau și ei inimă. Numai că la ei căsătoria nu era dreptul inimii ci o datorie. Aceste principii pot părea inumane dar și pasiunea poate fi crudă.

Primul inconvenient este faptul că se făcea devreme: bărbații la 18 – 20 de ani, femeile la 14 – 15 ani, de aceea erau și multe divorțuri.

Femeia nu era sigură de căsnicia ei, nici dacă își iubea soțul, nici dacă era bogată, pentru că politica o putea face divorțată. Ele erau despărțite de tați, de frați sau de rudele soțului printr-o simplă scrisoare. Aceste lucruri încurajau infidelitățile.

Roma cere femeilor abnegație publică. Romanii supuneau femeile tocmai cu libertatea acordată.

Căsătoria era asemeni unei instituții, (maritale) unite. Cu un secol în urmă, pe vremea lui Cato Censorul numai câteva motive justificau divorțul, printre care infertilitatea, beția sau infidelitatea. Acum, goana după puterea politică a făcut din divorț o unealtă de avansare personală și familială. Căsătoria a fost întotdeauna văzută ca o unealtă de a alia familii pentru îmbunătățirea *gentiumului* (*gens* – în Roma veche un clan unit prin descendenții pe linie

masculină dintr-un strămoș comun, având nume și religie comună).

În timpul Republicii târzii, cu creșterea provinciilor Romei, bogățiile mediau alianțele maritale, care se făceau și se desfăceau după oportunitățile politice sau de afaceri.

Spre sfârșitul secolului I a. Chr., Augustus a mandatat legi incluse în *Lex Iulia*, *Lex Poppaea*, ce acordau privilegiul femeilor ce aduceau pe lume cel puțin trei copii, patru pentru sclave. Ele erau forțate să se recăsătorească după numai zece luni de doliu, dacă le murea soțul. Aveau dreptul la niște metode contraceptive empirice. Avorturile, fie chirurgicale, fie induse cu ajutorul unor magice erau tot mai libere.

Deși le era interzis să se căsătorească în Imperiul timpuriu soldații conviețuiau cu concubine, femei cu care trăiau însă fără contracte civile. Mamele și surorile stăteau alături de aceștia și atunci când ei lipseau, ele trebuiau să se îngrijească de afacerile lui.

Mulți bărbați se luptă ca moștenirea femeilor să nu depășească averea bărbaților și independența lor economică să nu fie supărătoare. Deși fetele din familiile mai înstărite primiseră o educație elementară încă din timpul Republicii, femeile căutau, din ce în ce mai mult, nu doar o simplă alfabetizare ci și o educație înaltă. Însă acest ideal este satirizat. Iuvenal scria cu asprime despre „*femeia care cerșește de îndată ce coboară la cină să țină discursuri despre poeți și poezie, comparându-l pe Vergilius cu Homer; profesori, critici, avocați, vânzători la licitație nu pot să spună ceva despre această femeie... Și dacă mai vrea să apară educată elevat să se îmbrace ca un bărbat, să se sacrifice zeilor bărbaților și să se scalde în băile bărbaților. Nevestele nu trebuie să încerce să fie vorbitori publicii...*

⁹http://www.amazon.com/gp/reader/0226260941/ref_sib_dp_pt/103-0373744-4669447#excerpt of Augusto Frascetti, Linda Lapin, *Roman Women*, The University of Chicago Press, 2001.

trebuie să fie unele lucruri necunoscut de către femei.”¹⁰ - trad.n.

Emanciparea femeilor, care nu mai pot locui în fermele de la țară, este acum în floare.

Deși Augustus a încercat să alcătuiască o legislație, care se dorea o reîntoarcere la moralitatea veche, mai restrictivă. Femeile nu mai erau niciodată atât de invizibile sau șterse cum au fost în Republică.

Căsătoria era o afacere de familie foarte importantă în perioada Principatului mai ales că au apărut o serie de nume mari ridicate din rândul cavalerilor mai ales că aceștia aveau numeroase afaceri, reușind prin intermediul banilor să pătrundă în cercul așa zisei nobilimi. Cei mai bogați cavaleri erau din provincii pentru că majoritatea cavalerilor se ocupau cu administrarea provinciilor, putând face afaceri nestingheriți.

Căsătoria „*devenise o aventură trecătoare iar creșterea copiilor considerată un timp o îndatorire față de stat și față de zeii cetății care permiteau acelora care aveau pe cine lăsa să se îngrijească de mormântul lor mai ales că însăși faptul de a avea copii era un omagiu adus zeilor, acum în perioada Principatului devine un deranj, o plictiseală bună de evitat.*”¹¹

În unele cazuri legislația lui Augustus a scutit integral de tutelă femeile care aveau trei copii. Constrângerile legale slăbesc din ce în ce mai mult, femeia dobândește personalitate juridică liberă, iar părinții nu-și mai pot căsători ficele fără voia lor.

În perioada Principatului existau trei forme de căsătorie:

1. *confarraeatio* (proprie patricienilor)

2. *per usum*

3. *coemptio* (proprie plebeilor)

Cele trei forme tind să fie înlocuite de o a patra formă de căsătorie *cum manu* uzuală în Imperiu dar ea era de fapt o căsătorie *sine manu* pentru că tatăl fetei păstra gestiunea bunurilor soției. Dacă soțul prelua gestiunea zestrei soției, aceasta era liberă să dobândească bunuri personale și să le administreze după bunul ei plac, tutela legală neconstituind decât o ficțiune, pentru că ea îi putea cere pretorului să o autorizeze de a-și alege alt tutore.¹²

În locul unei uniri impuse soților, încheiată printr-un contract exterior voinței lor, putem descoperi o căsătorie întemeiată pe consimțământul mutual al celor două părți și care nu durează decât pe baza dorinței comune de a-i prelungi efectele.

Ca toate celelalte contracte, căsătoria era revocabilă. Dreptul de a revoca aparținea inițial numai soțului, acesta trebuia să solicite în prezența unui martor, cheile casei de la soția sa și să-i transmită printr-o a treia persoană formula „*tuas res habeto*” (*ține-ți lucrurile tale*- trad.n.)¹³

Întrucât dispuneau practic de averea lor, femeile nu doreau să dea o parte din bogăția lor unui bărbat care adesea era mai puțin înstărit decât ele. Căsătoria era mai degrabă un prilej de a primi o moștenire din partea soțului decât de a o împărți cu acesta.¹⁴

Căsătoria era pentru romani un eveniment foarte important atât din punct

¹⁰<http://www.thelatinlibrary.com/iuvenalis.htm>
1.

¹¹ Indro Montanelli, *op. cit.*, p. 273.

¹²Pierre Grimal, *Civilizația romană*, Traducere, prefață și note de Eugen Cizek, Editura Minerva, București, 1973, vol. I, p. 125.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 127.

de vedere juridic, social, religios dar și politic.

Bibliografie:

1. Coulanges, Fustel de, *Cetatea Antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I. Traducere de Mioara și Pan Izverna. Traducerea notelor de Elena Lazăr. Prefață de Radu Florescu. Editura Meridiane, București, 1984.
2. Dumézil, Georges, *Căsătorii indo-europene și Cinsprezece chestiuni romane*. Traducere din limba franceză de Crina Berdan. Traducerea textelor din limba latină, note și glosar de Mihaela Paraschiv, Editura Polirom, Iași, 2002
3. Goody, Jack, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, Colecția Construcția Europei. Traducere de Silvana Doboș, Editura Polirom, Iași, 2003
4. Guglielmo, Ferrero, *Les Femmes des Césars*, Éditione Librairie Plon, Paris, 1930.
5. Grimal, Pierre, *Civilizația romană*, vol. I, Traducere, prefață și note de Eugen Cizek, Editura Minerva, București, 1973.
6. Hanga, Vladimir, *Drept privat roman*, tratat, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
7. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Text/secondary/SMIGRA*/Matrimonium.html. John Muray,- *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, 1875.
8. http://www.amazon.com/gp/reader/0226260941/ref_sib_dp_pt/103-0373744-4669447#excerpt of Augusto Frascetti, Linda Lapin, *Roman Women*, The University of Chicago Press, 2001.
9. http://www.amazon.com/gp/reader/080284971/ref=sib_dp_pt/102-4866945-294535#reader-link excerpt of Bruce W. Winter, *Roman Wives, Roman Widows: The appearance of new women and the Pauline communities*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Michigan, United States of America, 2003.
10. http://www.amazon.com/Reading-Genres/dp/071562981/ref=sr_1_2/103-0373744-4669447?ie=UTF&s=books&qid=1176728492&sr=1-2 excerpt of Suzanne Dixon, *Reeding Roman Women: Sources, Genres and Real life*, Gerald Duckworth&Co. Ltd., London, 2001.
11. http://www.amazon.com/gp/reader/0521521580/ref=sib_dp_pt/002-1809258-6703210#reader-link excerpt of Eve D'Ambra, *Roman Women*, Cambridge University Press, London, 2007.
12. <http://www.thelatinlibrary.com/iuvenalis.html>.
13. Molcuș, Emil, Oancea, Dan, *Drept roman*, Ediția a II-a, Casa de Editură „Șansa”&Editura Universul, București, 1993.
14. Montanelli, Indro, *Roma o istorie inedită*, Traducere de George Miciacio Editura Artemis, București, 1995.
15. Sâmbrian, Teodor, *Drept roman*, Editura Helios, Craiova, 2001.

Roman marriages

Ph.D. Lecturer Mădălina STRECHIE
Universitatea din Craiova
maldalinstrechie@yahoo.fr

Résumé: *Le mariage des Romains a été juridiquement, économiquement et socialement réglementé. Il y avait plusieurs mariages: endogames, hypogames, isogames et hypergames. Le mariage romain a été réglementé par les familles du couple, mais en même temps par le consentement du couple aussi. L'amour a été présent plusieurs fois, même si le mariage sera réglementé.*

Mots clés: *Romains, mariages, femme, famille, légalité*

Romans used to call marriage *matrimonium, iusta nuptiae, iustum matrimonium, legitimum matrimonium* in order to be according to Roman law. There was also another form of marriage: *cum conventione uxoris in manum viri*. In both cases, those who married needed to have *ius conubii*.

Roman marriage included references to the social condition, its forms and the legal consequences. Roman citizens were those who, by *ius conubii*, had *uxoris iure ducendae facultas* (the possibility to have a lawful wife – translator's note). Husbands had the right to marry women from the Roman citizens' families, but, with permission, they could marry also peregrine or provincial women¹⁵.

---

¹⁵http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Text/secondary/SMIGRA*/Matrimonium.html. John Muray, - *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, 1875.

(Knights were surely allowed to do so, taking into account the great number of non-Roman women, wives of Roman knights).

In the wealthy families, daughters became tools of some strategic and profitable marriages. The daughter was under the authority of her father, and so were her children. Woman's life was conditioned by this aspect. She could bequeath her patrimony to her children or relatives. Also, a relative of the woman was taking care of her business.¹⁶

The religion of the sacred hearth and of the ancestors that was transmitted, by the male side, from a generation to another, did not belong only to the man; the woman took part to the cult, too. The daughter used to attend the religious acts of her father and, after marriage, the ones of her husband. So, the daughter attended the religion of her father and, after marriage, the religion of her husband, meaning that she changed her religion.¹⁷

Therefore, marriage was a sacred ceremony, which was supposed to

---

¹⁶http://www.amazon.com/gp/reader/0226260941/ref_sib_dp_pt/103-0373744-4669447#excerpt of Augusto Frascetti, Linda Lapin, *Roman Women*, The University of Chicago Press, 2001.

¹⁷ Fustel de Coulanges, *Cetatea Antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I. Traducere de Mioara și Pan Izverna. Traducerea notelor de Elena Lazăr. Prefață de Radu Florescu. Editura Meridiane, București, 1984, p.66

produce significant religious effects (change of the woman's religion).¹⁸

The ceremony took place at home and was being presided by the god of the house, being very much alike to the Greek one, as it included three acts: *tradio, deductio in domum, confarreatio*.¹⁹

The bridal procession stopped in front of the groom's house, where he was presented to the bride, together with fire and water. Fire was the emblem of the conjugal divinity and water was the lustral water used by the family in all the religious acts. In order for the girl to enter the house, it had to be simulated an abduction. So the husband took his bride in his arms and carried her over the threshold. The wife was taken in front of the hearth, where the husband's parents were standing. The bride and the groom took an oath and ate a cookie made of bread - *panis fereus* - and then they were considered married. There was also a juridical formula: *Nuptiae sunt divini iuris et humani communicatio. Uxor socia humanae rei atque divinae*.²⁰ (Marriages are of divine right and human union. The wife is a companion at human and religious aspects. - translator's note)

Roman marriages can be characterized sociologically in endogamy, iso-gamy, exogamy, hypo-gamy and hyper-gamy.

Endogamy was the marriage within the same social group, specific to the regime of caste (implicitly to the regime of Roman orders - s.n.). Exogamy respected a rule according to which members of one group could marry women of other social group. Iso-gamy was the marriage between the members of one order, while hypo-gamy was the marriage that implied a social regression

of the woman (for example the marriage of a *clarissima femina* with a knight - s.n.) and hyper-gamy was the opposite, meaning that it implied the social ascension of the woman (women of equestrian origin who married members of the senatorial order or peregrine, plebeian and provincial women who married knights - s.n.). There were also marriages between relatives, either blood relatives or by alliance, which were motivated by possible economic interests (through these marriages the property was kept in the family or the family status was maintained, if the woman had a small dowry.)²¹

Roman marriage included also love and man's and wife's option, both during the Republic and the Empire, when the state meddled actively in the Roman family's life.²²

The purpose of the marriage was not personal happiness, it was external. It was a state organ and a domination organ in order to increase or stabilize the power of a family. Although Romans conferred some liberties to the woman, they never allowed her the right to choose her husband. The choice was made by the parents, who organized the young couple's marriage for common interests or for alliances. That is why the two classes or orders would ally through marriages. *Homines novi* - *equites* were ennobled especially through marriages.

Marriage was made also for the purpose of procreation, *liberorum quaerendorum causa*, children representing woman's reputation, many women being repudiated because they couldn't have children. That is why there were many cases when famous men

¹⁸ *Ibidem*, p. 67.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 68-70.

²⁰ <http://www.thelatinlibrary.com/gaius.html>.

²¹ Jack Goody, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, Colecția Construcția Europei. Traducere de Silvana Doboș, Editura Polirom, Iași, 2003 p. 220.

²² *Ibidem*, p. 36.

remarried fertile women, being fashionable that a woman with many children marry several times.

Wealth wasn't either an element to neglect in contracting a marriage, especially when the woman's dowry was concerned. While for the upper classes children represented a continuity of the family inheritance, for the lower classes they assured the future work force.²³

Marriages were made according to the political or pecuniary interests. The woman could help her husband's political career, either providing a good housekeeping or contributing with her wealth.

However, Roman marriage wasn't a trade in the name of the state, as Romans had feelings, too. But in their society, marriage wasn't the right of the heart, but a duty. These principles could seem inhuman, but passion can be cruel, too.

The first inconvenient is the fact that Romans married very young: men at 18-20 years, women at 14-15 and that is why there were many divorces, too.

The woman wasn't sure of her marriage, not even if she loved her husband and not even if she was wealthy, because politics could cause her divorce. They were separated from their fathers, brothers or the husband's relatives by a simple letter. These things encouraged the infidelities. Rome asked public abnegation to women. Romans subdued women exactly by the freedom granted to them.

Marriage was similar to a united (marital) institution. A century ago, in Cato the Censor's time, only a few reasons could justify divorce, among which there were infertility, drunkenness

or infidelity. Then, the chase for political power made divorce a tool of personal and familial promotion. Marriage was always seen as a tool for allying families in order to improve *gentium* (*gens* – in ancient Rome it was a clan united through the masculine descendents of a common ancestor, with common name and religion).

In the last period of the Republic, after the growth of Rome provinces, wealth used to mediate marital alliances, which were made and unmade following the political or business opportunities.

At the end of first century A.C., Augustus implemented laws included in *Lex Iulia*, *Lex Poppaea*, which conceded privileges to women who gave birth to at least three children – four in the slaves' case. They were forced to remarry after only ten months of mourning, if their husband had died. They were allowed to use some empirical contraceptive methods. Abortions, either surgical or induced by some magical methods became increasingly freer.

Although they were forbidden to marry in the early Empire, soldiers cohabited with concubines, but they lived together without having civil contracts. Mothers and sisters lived with them and, when men were away from home, they had to take care of their business. Many men strived for the women's legacy not to exceed men's wealth and their economical independence not to be annoying. Although girls from richer families got an elementary education during the Republic, women wanted increasingly not only to learn how to write and read but also a higher education. But this ideal was satirized. Juvenal wrote harshly about "*the woman who, as soon as she comes to dinner, begs for delivering speeches about poets and poetry, comparing Vergil with Homer; teachers,*

---

²³http://www.amazon.com/gp/reader/0226260941/ref_sib_dp_pt/103-0373744-4669447#excerpt of Augusto Frascetti, Linda Lapin, *Roman Women*, The University of Chicago Press, 2001.

critics, lawyers, auctioneers cannot say something about this woman... And if she also wants to seem high-educated, she should dress like a man, sacrifice herself to men's gods and bathe in men's baths. Wives should not try to be public speakers... there must be some things unknown to women."²⁴- (translator's note)

The emancipation of women, who can not live anymore in the country farms, was blooming.

Although Augustus tried to elaborate legislation with the purpose of returning to the old, more restrictive morality, women weren't anymore invisible or dull as during the Republic time.

Marriage was a family affair, very important during the Principate, especially as there appeared a series of significant names from the knight' ranks and they had numerous affairs, succeeding to enter the so-called nobility circle by using money. The richest knights came from provinces, because most of the knights dealt with the provinces' administration, being able to do business freely.

Marriage "*became a transient affair and raising children - considered for a while a duty to the state and the city gods who allowed those who had someone to take care of their tomb, especially that having children was by itself a homage paid to the gods - during the Principate, became an inconvenience, an ennui to be avoided.*"²⁵

In some cases, Augustus' legislation totally exempted from wardship women with three children. Legal constraint increasingly diminished,

women got free juridical personality and parents could not marry anymore their daughters without their consent.

During the Principate there were three forms of marriage:

1. *confarraeatio* (characteristic of patricians)
2. *per usum*
3. *coemptio* (characteristic of plebeians)

The three forms tended to be replaced by a fourth form of *cum manu* marriage, usual during the Empire, but in fact it was a *sine manu* marriage because the girl's father continued to administrate the wife's goods. If the husband took over the administration of his wife's dowry, she would be free to acquire personal goods and to administrate them at her will, the legal wardship being only fiction, because she could ask the praetor to authorize her to choose another guardian.²⁶

Instead of a union imposed to the bride and groom, concluded by a contract without their will, we can discover a marriage based on the mutual consent of the two parts and which lasts only on the common desire to extend its effects.

As every other contract, marriage was revocable. Only the husband had the right to revoke it; he had to request in the presence of a witness the keys of the house from his wife and to transmit her through a third person the formula „*tuas res habeto*” (take your things - translator's note)²⁷

Since women practically owned their wealth, they did not want to give away a part of their fortune to a man who was often less wealthy than themselves. Marriage was rather an opportunity to

²⁴ <http://www.thelatinlibrary.com/iuvenalis.html>.

²⁵ Indro Montanelli, *Roma o istorie inedită*, Traducere de George Miciacio Editura Artemis, București, 1995, p. 273.

²⁶ Pierre Grimal, *Civilizația romană*, Traducere, prefață și note de Eugen Cizek, Editura Minerva, București, 1973, vol. I, p. 125.

²⁷ *Ibidem*.

receive a legacy from the husband than to share it with him.²⁸

For Romans, marriage was a very important event from the juridical, social, religious and also political point of view.

Bibliography:

1. Coulanges, Fustel de, *Cetatea Antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I. Traducere de Mioara și Pan Izverna. Traducerea notelor de Elena Lazăr. Prefață de Radu Florescu. Editura Meridiane, București, 1984.
2. Dumézil, Georges, *Căsătorii indo-europene și Cinsprezece chestiuni romane*. Traducere din limba franceză de Crina Berdan. Traducerea textelor din limba latină, note și glosar de Mihaela Paraschiv, Editura Polirom, Iași, 2002
3. Goody, Jack, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, Colecția Construcția Europei. Traducere de Silvana Doboș, Editura Polirom, Iași, 2003
4. Guglielmo, Ferrero, *Les Femmes des Césars*, Éditione Librairie Plon, Paris, 1930.
5. Grimal, Pierre, *Civilizația romană*, vol. I, Traducere, prefață și note de Eugen Cizek, Editura Minerva, București, 1973.
6. Hanga, Vladimir, *Drept privat roman*, tratat, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
7. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Text/secondary/SMIGRA*/Matrimonium.html. John Muray, - *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, 1875.
8. http://www.amazon.com/gp/reader/0226260941/ref_sib_dp_pt/103-0373744-4669447#excerpt of Augusto Frascetti, Linda Lapin, *Roman Women*, The University of Chicago Press, 2001.
9. http://www.amazon.com/gp/reader/080284971/ref=sib_dp_pt/102-4866945-294535#reader-link excerpt of Bruce W. Winter, *Roman Wives, Roman Widows: The appearance of new women and the Pauline communities*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Michigan, United States of America, 2003.
10. http://www.amazon.com/Reading-Genres/dp/071562981/ref=sr_1_2/103-0373744-4669447?ie=UTF&s=books&qid=1176728492&sr=1-2 excerpt of Suzanne Dixon, *Reeding Roman Women: Sources, Genres and Real life*, Gerald Duckworth&Co. Ltd., London, 2001.
11. http://www.amazon.com/gp/reader/0521521580/ref=sib_dp_pt/002-1809258-6703210#reader-link excerpt of Eve D'Ambra, *Roman Women*, Cambridge University Press, London, 2007.
12. <http://www.thelatinlibrary.com/iuvenalis.html>.
13. Molcuș, Emil, Oancea, Dan, *Drept roman*, Ediția a II-a, Casa de Editură „Șansa”&Editura Universul, București, 1993.
14. Montanelli, Indro, *Roma o istorie inedită*, Traducere de George Miciacio Editura Artemis, București, 1995.
15. Sâmbrian, Teodor, *Drept roman*, Editura Helios, Craiova, 2001.

²⁸ *Ibidem*, p. 127.

Linia de argumentație a lui Charles Darwin

Conf.dr. Ștefan VLADUTESCU
Universitatea din Craiova

Abstract: *Charles Darwin discovers that the theory of the species' creation by a miraculous being has reached a double impasse, due to the science evolution. There is an expositive impasse (it can't explain some facts any more) and a comprehensive impasse (within its limits, some facts are not understandable). In order to endorse his theory of evolutionism, Darwin develops an argumentation based on two axes: the facts and the axiomatics. His argumentation line follows the next structure: a relation with the starting thesis is established; some evidence are promoted; as the base of the evidence a motivation is emphasized; as a reason, an axiomatics is assigned to this base; finally, the facts and the quantifiers are explained by valid conclusions.*

Key words: evolution, impasse, argumentation, the facts, the axiomatic.

1. Trei paradigme

În legătură cu apariția vieții și ființelor pe Terra există, la ora actuală, trei teorii: teoria creaționistă (teza că viața a fost creată de o ființă supranaturală), teoria evoluționistă (teza că viața este rezultatul evoluției materiei) și teoria paleoastronautică (teza că viața a fost adusă pe Pământ de ființe extraterestre). Acestea au apărut și s-au impus ca paradigme în antichitate (teoria creaționistă), în secolele al XVIII-lea - al XIX-lea (teoria evoluționistă), în perioada postmodernă (teoria

paleoastronautică) (a se vedea și D. Otovescu, 2006, pp. 152-153). Se poate afirma, din această perspectivă, că discursul naturalist s-a schimbat de fiecare dată când instanța ce a prezidat pattern-ul naturalist al unui moment a fost obligată să gândească în termenii unei teorii cu argumente mai puternice decât cele ale teoriei academice acceptate.

2. Debilizarea și desființarea teoriei creației

Cu „Originea speciilor”, Charles Darwin nu edifică teoria evoluționistă, ci o pune pe bazele principiului selecției naturale. Punctul de pornire al „Originii speciilor” este, pe linie paradigmatică, teoria creației, iar pe linie metodologică, reevaluarea raportului dintre axiomatică și ipotetică în evoluția de la teologie la științele naturii.

Principialmente, un discurs mai puternic din punct de vedere argumentativ se impune în fața unui discurs ale cărui presupoziii și argumente sunt debile sau în debilizare. În orice caz, fiecare nou discurs științific se edifică prin valorificarea libertăților și debilităților vechiului discurs. Ceea ce comandă schimbarea de discurs și de paradigmă este o conștiință ce instanțiază noi axe de sprijin. În fond, nu o teorie cade, ci șubrezenia axelor sale o fac mai întâi să se clatine și mai apoi să se încline: nu teoria cade, ci axele argumentaționale o fac nesustenabilă. O teorie își epuizează argumentele atunci

când unele dintre argumentele sale forte migrează spre o altă teorie. Din punct de vedere limbajual, o teorie este un discurs bine ancorat. Teoriile valide se arată a fi, în ultimă instanță, argumentații sau demonstrații ce impun un principiu sau o lege.

În dezvoltarea teoriei sale, evoluționismul prin selecție naturală, Ch. Darwin se raportează permanent la teoria creației. Câteva constatări fac, în opinia sa, inutilizabilă explicativ și neinteligibilă comprehensiv teoria creației. Creaționismul este pus în impas, debilizat și desființat pe calea a două deficiențe: incapacitatea de a explica anumite fapte și neputința de a face inteligibile altele. Teoria creației se bazează nu pe un proces natural, ci pe „unul miraculos” (Darwin Ch., 2007, p. 46). Ea înseamnă nu nașterea obișnuită, ci „un act de creație miraculos”, considerând că speciile au apărut prin „miraculoase acte de creație” (Darwin Ch., 2007, pp. 557, 562).

a. Impasul explicativ. Prima constatare este că unele „fapte nu pot fi explicate” prin teoria creației. Pentru Darwin „faptul cel mai izbitor și mai important este afinitatea dintre speciile locuind pe insule și cele de pe continentul cel mai apropiat, deși actualmente ele nu sunt aceleași”; acest fapt nu poate fi explicat prin creația independentă. Speciile sunt produse și exterminate datorită unor cauze care acționează lent și care sunt încă actuale, iar nu datorită unor miraculoase acte de creație. Cazurile de înrudire apropiată între speciile care au trăit sau trăiesc acum fie în mările care udă țărmurile răsăritene sau apusene ale Americii de Nord, fie în Marea Mediterană și Marea Japoniei, ca și între cele care locuiesc uscatul temperat din America de Nord și Europa „sunt inexplicabile prin teoria creației” (Darwin Ch., 2007, pp. 475, 562, 452).

„Cât sunt de inexplicabile omologiile în serie din punctul de vedere obișnuit al creației!”, exclamă Darwin (Darwin Ch., 2007, p. 511).

Acest mare fapt al grupării tuturor organismelor în ceea ce se numește sistemul natural este absolut inexplicabil prin teoria creației. Prezența unor specii endemice de lilieci în insulele oceanice și lipsa tuturor celorlalte mamifere terestre constituie „fapte complet inexplicabile prin teoria actelor de creație independente” (Darwin Ch., 2007, p. 552). Pe de altă parte, în teoria creației, schimbările sunt văzute nu ca rezultat al acțiunii unor legi, ci ca „intervenții miraculoase” (Darwin Ch., 2007, p. 119). Teoria creației are la bază „vechea credință a creației speciilor din pulberea pământului”. Faptul de credință că „i-a plăcut Creatorului să plămădească toate animalele și plantele (...) după un plan uniform (...), nu este o explicație științifică” (Darwin Ch., 2007, pp. 510, 558).

b. Impasul comprehensiv. În ordinea înțelegerii (comprehensiunii), teoria creației are, de asemenea, limite. Speciile cuprinse în genurile mari prezintă o puternică analogie cu varietățile, astfel de analogii „devin cu totul de neînțeles dacă admitem că speciile au fost create separat una de alta” (Darwin Ch., 2007, p. 106). În plus, teoria creaționistă este incapabilă să răspundă la întrebări precum: „De ce creierul este închis într-o cutie compusă din piese osoase atât de numeroase și atât de extraordinar conformate, reprezentând, după câte se pare, vertebre? (...) De ce un crustaceu care posedă o gură extrem de complexă formată din multe părți, posedă totodată mai puține picioare; sau invers, cei cu multe picioare de ce au guri mai simple? De ce sepalele, petalele, staminele și pistilele unei flori, deși adaptate pentru scopuri atât de diferite, sunt totuși

construite toate după același model?” (Darwin Ch., 2007, p. 512).

c. Soluția evoluționistă. Desprindem că Darwin constată că „din punctul de vedere al teoriei creaționiste” (Darwin Ch., 2007, p. 240) unele fapte sunt inexplicabile, altele sunt de neînțeles, iar la o serie de întrebări această teorie nu poate furniza răspunsuri. Neavând competență în toate cazurile, teoria creaționistă nu are nicio competență și, de aceea, trebuie edificată o altă teorie având capabilități explicative și de inteligibilizare a tuturor faptelor. Aceasta este teoria evoluționistă, ultima și cea care explică ce este inexplicabil și neinteligibil din orice alt punct de vedere: „există o lege generală a naturii, potrivit căreia niciun organism nu se autofecundează într-un număr nelimitat de generații, ci dimpotrivă, încrucișarea din când în când cu un alt individ - poate după lungi intervale de timp - este absolut necesară. Pornind de la convicțiunea că aceasta constituie o lege a naturii, cred că putem înțelege o serie de mari grupe de fapte, cum sunt cele amintite în cele ce urmează și care ar fi inexplicabile din orice alt punct de vedere” (Darwin Ch., 2007, p. 142).

3. Evoluționism prin selecție naturală

Evoluționismul este o concepție naturalistă pe care Darwin o preia de la înaintași, de acest lucru el fiind întrutotul conștient, după cum afirmă: „în prezent, aproape toți naturaliștii admit evoluția sub o formă sau alta”, „aproape orice naturalist admite marele principiu al evoluției”. În raport cu evoluționismul simplu, Darwin dezvoltă și consacră „teoria evoluției prin selecție naturală”. El constată că există în plus o „selecție artificială”.

Discursul din „Originea speciilor” vizează să impună teoria și recurge

pentru aceasta la o modalitate de inteligibilizare argumentativă. Charles Darwin formulează „teoria evoluției prin selecție naturală”. În cadrul acestei teorii, cu ajutorul selecției naturale se poate răspunde la menționatele întrebări rămase în afara puterii de a da socoteală a teoriei creaționiste. De asemenea, ea explică și face inteligibile o serie infinit mai largă de fapte, experiențe, experimente, teze și ipoteze. Teoretic formulat, principiul selecției naturale se întemeiază „pe credința că fiecare varietate nouă și în cele din urmă fiecare specie nouă se naște și se menține datorită vreunui avantaj asupra celor cu care intră în competiție și că dispariția formelor mai puțin favorizate urmează inevitabil” (Darwin Ch., 2007, pp. 125, 407).

„Puterea selecției naturale” se vede în „supraviețuirea celor mai bine adaptați”. Această putere se manifestă „în general foarte încet”. Selecția naturală „este un proces lent și aceleași condiții favorabile vor trebui să dureze mult pentru a produce efecte vizibile”; ea acționează „numai prin acumularea de ușoare modificări”; folosește „avantajele unor variații ușoare și succesive” și nu poate „face niciodată salturi mari și bruște, ci înaintează totdeauna cu pași mici, siguri, deși înceti” (Darwin Ch., 2007, pp. 152, 268, 321, 240). Astfel, ea determină exact sensul dictonului „natura non facit saltum”. În ce privește „eficiența principiului”, aceasta este revelată de faptul că „pe cât descendenții unei specii se diferențiază între ei prin structură, constituție și obiceiuri, cu atât ei vor fi mai apti să ocupe locuri mai multe și mai variate în economia naturii și, prin urmare, vor fi mai apti să crească din punct de vedere numeric”. Prin selecție naturală se produc, se formează, se modifică, se dezvoltă, se determină, se influențează și se întăresc specii noi, ea

„perfecționându-le” (Darwin Ch., 2007, pp. 155, 288).

4. Fundamentele epistemologice ale evoluționismului darwinian (de la axiomatica pură la axiomatica evoluționistă slabă)

În științele empirice cu componente formale, precum științele naturale, ipoteza îndeplinește un rol metodologic capital. Procedurile formale nu sunt atrase în investigare ca pattern-uri, ci drept configurații necesare în impunerea argumentațională. Pe domeniul acestor științe, principiul descoperirii acționează drept factor de progres în ce privește inteligibilitatea prospectivă. În lucrările sale, Ch. Darwin nu părăsește, sterilizant, lumea vieții. „Originea speciilor” este scrisă în directă conexiune cu viața cotidiană a mijlocului de secol XIX, fiind în linii mari impregnată de religie, de teologie. Discursul științific al lui Darwin se conturează printr-o acceptare inertă a axiomaticii epistemologice pure a teologiei, în ideea de a putea-o înlocui cu o axiomatică evoluționistă de conformație slabă. În plus, demersul este modelat de precauția de a nu ofensa „sentimentele religioase” (Darwin Ch., 2007, p. 555).

a. Teologia este un domeniu axiomatic. În cadrul ei, principiul inteligibilității este credința („crede și nu cerceta”): credința ca act individual și credința în experiența istorică a Bisericii. Opinabilul numit credință se instaurează prin înțelegerea textelor fondatoare și a mesajului cristic. Comprehensiunea teologică este o comprehensiune axiomatică, formulată de hermeneuți acreditați de Biserică. Prin urmare, credinciosului i se pune la dispoziție nu numai corpusul teologic de bază (Biblia), ci și interpretarea acestuia, orală sau scrisă. Cu alte cuvinte, credinciosului i se

asigură o pre-comprehensiune teologică. Înainte de a-i fi dată, Scriptura îi este dată deja interpretată.

Metoda teologiei promovează ceea ce se numește cercul hermeneutic. Credincioșii citesc Biblia de pe pedestalul unei preinterpretări istorice. Obiectul textual și credinciosul-interpret sunt legați de un angajament implicit. Subiectul credincios trăiește interpretarea ca un fapt de viață în care este deja implicat. În esență, teologia este autointerpretare, iar credinciosul, un angajat în axiomatica mesajului cristic. Fenomenul creștin se auto-organizează repetitiv: lumea îi este dată credinciosului deja interpretată. Sigur, înapoierea la obiectivitatea textelor canonice nu este un drum închis, dar teoria creației, fiind indusă prin pre-comprehensiune, rămâne pur axiomatică. Experiența creștină se exprimă sub forma confesiunilor de încredere, a sistemelor de integrare teologică, a definițiilor dogmatice și a deciziilor magisteriale.

În general, învățătura vine de la magistru, iar Scriptura este integrată ca probă a temeiniciei învățăturii. Mai mult, în vederea lecturării Scripturii, credinciosului îi este inculcată tradiția de a o înțelege. Ca atare, între credincios și obiectul textual al credinței sale stau două axiomatici nu una: magister dixit și traditio dixit. Afirmațiile fundamentale ale credinței sunt neverificabile și de neverificat. Singura verificare promisă în teologie este verificarea sistemelor de interpretare.

Metodologia teologică este una axiomatică ce respinge problematizarea ori punerea sub semnul întrebării, dar care admite cu mare varietate ipoteticul, atunci când acesta se încadrează în tradiție ori este legitimat de magistru. Aceasta a permis păstrarea și dezvoltarea științei și a filosofiei în Evul Mediu: ca servitoare ale teologiei, ca argumente ale atotputerniciei științei. Credința se

dobândește prin revelație. Practica teologică se bazează pe revelație. Există, pe de altă parte, o rațiune teologică, aceea care să aducă argumentele necesare păstrării statutului de forță al teologiei. Din această perspectivă, se poate spune că practicantul religios Darwin a avut la un moment dat o gândire axiomatică religioasă, incluzând elemente ipotetice. Bascularea către gândirea științifică a „Originii speciilor” s-a produs odată cu sejurul de cinci ani „pe vasul Beagle” (Darwin Ch., 2007, p. 49).

b. Prin studierea naturii, Darwin își face din experiență, experiment și ipoteză elemente ale unei metodologii științifice. Păstrează totuși elemente de axiomatică. Rațiunea practică ajunge să prevaleze asupra rațiunii teologice: Teoria Creației intră în conflict cu Teoria Evoluționismului. O dată ce admite conflictul, teologia permite evoluționismul.

„Originea speciilor” ilustrează victoria decisivă a evoluționismului. După cum se știe, exigențele înlănțuirii deductive interzic salturile, interzic deschiderea. Salturile sunt rupturi în ordinea categorizării. În condițiile în care natura nu face salturi („natura non facit saltum”), deducția îi este inaplicabilă. Ca atare, modelul logic de raționalitate, capabil a fi preluat în argumentarea având ca obiect natura nu poate fi în niciun caz de ordin deductiv. Este deci de recuzat și vocabularul silogistic al deducției și gândirea aprofundării în termenii de verticalizare deductivă. Cu alte cuvinte, se interzice în orice caz calea deductiv axiomatică.

c. Axiomatica slabă. Fără a face din aceasta un viciu de falimentare a argumentației sale, Darwin admite totuși câteva axiome, postulate, legi, doctrine și teorii. Faptul că n-a părăsit niciodată practica mersului la biserică se leagă la Darwin de preluarea, automată, în

teoria evoluționistă, ca secundară, a unei axiomatici slabe, rest al unei axiomatici teologice pure și dure. Se judecă, pe zone restrânse, în intervalul de valabilitate al unor axiome, precum axioma lui Maupertuis („a celei din urmă acțiuni”) sau „axioma acțiunii continue a forței creatoare” (Darwin Ch., 2007, p. 42).

Se gândește, de asemenea, pe spațiul logic de comandă al unor legi: legea lui Lamarck (legea dezvoltării progresive: toate formele vii tind spre progres), legile variației, „misterioasele legi ale corelației”, legile eredității, legile creșterii (corelația, compensația, presiunea unei părți asupra alteia), legea tranziției, legile asemănării între copil și părinții săi.

Există, în opinia lui Darwin, „legi complexe” („creșterea corelativă, compensația, amplificarea folosirii și nefolosirii părților, acțiunea definită a condițiilor înconjurătoare”), „mari legi” (unitatea timpului și a condițiilor de existență), „legi secundare”, „legi simple”, „legi ciudate și complexe” („care guvernează ușurința pomilor de a fi altoiți unii pe alții”), „legi principale” (ale paleontologiei), „legi generale”, „legile imprimate materiei de Creator”, „legi naturale”, „legi necunoscute”, „legi bine cunoscute”.

„Legea supremă” este, în opinia sa, „legea condițiilor de existență” (Darwin Ch., 2007, p. 253).

Nu avem nicio dovadă cu privire la existența vreunei legi a dezvoltării necesare. Rezultatul unor legi și nu al unei intervenții miraculoase. Eu înțeleg prin natură numai acțiunea unită și efectul numeroaselor legi naturale, iar prin legi înțeleg succesiunea fenomenelor dovedite de noi.

Axiomatica evoluționistă include, pe de altă parte, și principii: principiul selecției naturale, principiul general al transformării graduale, principiul necesității dobândirii graduale a tuturor

însușirilor și capacităților mentale, principiul finalității, principiul reversiei la caracterele strămoșești, principiul „divergenței caracterelor”.

Implicații argumentaționale au și alte principii: principiul înmulțirii în progresie geometrică (al lui Malthus), principiul că amatorii „preferă extremele”, principiile selecției naturale și ale extincției, principiul utilității, principiul clasificării genetice, principiul specializării, principiul vieții (al lui H. Spencer), principiul concurenței, principiul relațiilor esențiale dintre organisme, principiul eredității, principiul multiplicării și divergenței gradate, principiul variațiilor mici succesive, principiul gradației, marele principiu al evoluției.

Doctrina este o altă componentă a axiomatiei: „doctrina utilitaristă”, doctrina lui Malthus (fiecare amănunt de structură a fost produs spre folosul posesorului său), doctrina obiceiului moștenit (formulată de Lamarck), doctrina creației separate a fiecărei specii, doctrina cauzelor finale, doctrina modificării speciilor (Darwin Ch., 2007, pp. 244,330, 468, 510, 558).

Teoriile fac și ele parte din axiomatică: „teoria selecției naturale”, teoria Creației și teoria Dezvoltării organismelor, teoria descendenței și modificării speciilor, teoria selecției naturale cuprinde legea timpului și condițiilor de viață, teoria modificării prin selecție naturală, teoria lui Năgeli despre o tendință înnăscută spre perfecționare sau dezvoltare progresivă, teoria evoluției gradate, teoria lui Pallas despre eliminarea sterilității prin domesticire îndelung continuată, teoria creației independente și teoria evoluției cu modificări (Darwin Ch., 2007, pp. 44, 149, 213, 249, 262, 294, 359, 468).

Tendințele sunt observații întărite de fapte provenite din afara observațiilor înseși; tendințele de amplă confirmare

cazuistică pot deveni legi, principii sau teorii. Tendințele luate în seamă de Darwin sunt: tendința de reversie a caracterelor de mult pierdute, tendințele la organisme către o dezvoltare progresivă (nu există o lege a dezvoltării necesare), tendința de variație, tendință ușoară, tendință interioară, tendință spre un obicei, tendință de sterilitate între specii distincte, principiul tendinței continue de divergență a caracterelor, slabă tendință de a schimba modelul original, tendința constantă ca selecția naturală să-i păstreze pe cei mai divergenți descendenți, tendința spre un echilibru al forțelor, tendința spre progres (Darwin Ch., 2007, pp. 38, 135, 153, 189, 192, 202, 292, 340, 353, 510).

d. Latura ipotetică. În contrapondere cu structura axiomatică este rețeaua ipotetică: supoziții, presupoziții, prezumții, conjecturi, ipoteze, teze.

Sunt luate în seamă teze, precum: teza că speciile nu sunt forme imuabile, teza că toate părțile organizației cât și instinctele prezintă, cel puțin, diferențe individuale, teza că există o luptă pentru existență ducând la păstrarea devierilor folositoare ale structurii sau instinctului, teza gradațiilor în perfecționarea fiecărui organ (Darwin Ch., 2007, pp. 213, 299, 535, 556).

În argumentare sunt atrase ipoteze ca: ipoteza că deși continentele și oceanele noastre au dăinuit o perioadă enormă aproape în aceleași poziții relative ca și cele actuale nu avem niciun temei să admitem că ele au fost întotdeauna aceleași, ipoteza dezvoltării și modificării speciilor, ipoteza că speciile din toate timpurile sunt rezultatul modificării graduale a speciilor preexistente, ipoteza actelor de creație separate, ipoteza extinderii continentelor (Darwin Ch., 2007, 237, 248, 467).

„Originea speciilor” vizează să se așeze în orizontul unei concepții realiste și obiective de cunoaștere. Spiritul

științific preia faptele în limbaj, iar limbajul îl antrenează într-o linie de argumentare. Demersul se arată a fi ranforsat de câteva exigențe. Mai întâi, faptele înțelese în limbaj sunt astfel puse în perspectivă, încât să poată intra inductiv în mecanismul de impunere argumentativă și să poată explica riguros actul comprehensiunii. Baza empirică pe care se sprijină argumentarea nu este erodată de nimic care să fie prezentat ca absolut. Chiar teoriile sunt înfățișate ca apte de a fi schimbate de fapte pentru care ar garanta evidența ori dovada experienței imediate și a experimentelor.

Înainte de toate se pun în opoziție teorii. Când rămâne de luat în seamă ca validă o teorie, pentru aceasta se caută exemple care s-o contrazică. O teorie necontrazisă nu este doar prin aceasta securizată, căci, dacă presupozitiv se pot imagina contraexemple, atunci ea rămâne afectată de îndoieli, așa încât nu mai poate accede la statutul de bază de inferență pentru concluzii ulterioare.

Darwin veghează ca aserțiunile sale să nu fie impregnate de vreo teorie în afara teoriei evoluției prin selecție naturală. El face eforturi să nu atragă în procesul de inferare decât fapte brute, neutre, neîncărcate de o idee teoretică ce subversiv s-ar putea amplifica ulterior, afectând arhitectonica sistemului. Nu se pornește niciodată de la legi primare, axiome ori postulate. Cercetarea rămâne permanent în perimetrul empiric, avansând doar pe terenul în prealabil deminat de coniecturile și ipotezele neprobate. Tot ce se avansează este supus verificării, în tradiția lui Francis Bacon.

Modelul epistemologic al lui Ch. Darwin îl reprezintă Francis Bacon; de la acesta preia ideea verificării prin experiment, atitudinea realistă, nedogmatică și sceptică față de teorii și ipoteze, ca și propensiunea de a nu accepta ideii preconceptuate.

În a sa „Autobiografie”, Darwin se arată conștient de existența în știință a două modalități de probare: speculația (inferența) și faptele. El acordă totuși credit faptelor, considerând că „știința constă în gruparea faptelor în așa fel încât legile și concluziile generale să poată fi inferate din ele”. Demersul său științific se concentrează în a aduna fapte, a le lega împreună și a le face inteligibile în cadrul unei teorii care să le cuprindă. „Mi se pare, precizează Darwin, că mintea mi-a devenit un soi de mașină, bună să extragă legi generale dintr-o mare mulțime de fapte”. A extrage legi înseamnă inducție. Doza de scepticism pe care o recomandă oricărui om de știință și-o aplică sieși. Darwin este inductiv ca program. În plus, accentuându-și opțiunea inductivă, el arată că nu se încrede „deloc în raționamentele deductive în ceea ce privește științele mixte”.

Deductivul se fundamentează pe credințe (apreciate drept afirmații fără idei), iar naturalistul se îndreaptă spre fapte ce trebuie antrenate în generalizare. Faptul și credința stau față în față. A opta pentru fapte înseamnă a fi inductiv. Caracterial, Darwin se atașază de fapte, căci el își apreciază „hărnicia în a observa și în a strânge fapte”. Scepticismul inductiv al lui Darwin se esențializează în figura retorică a prolepsei: acea modalitate de expunere care ia în calcul obiecțiile în ce privește susținerile de bază și le combate pe acestea chiar prin discursul interior al susținerilor de bază. Construcția lui Darwin poate fi actualmente judecată, rămânând în picioare, și în termenii principiului falsificării, al lui Karl Popper. Criteriul distincției între ceea ce este științific și ceea ce nu este științific, arată Popper în „Logica cercetării”, nu este verificabilitatea sau justificarea prin experiență ori experiment, ci este posibilitatea de a ajunge la rezultate prin

falsificare, posibilitatea ca sistemul teoretic de bază să fie invalidat.

Parcursul argumentațional al lui Darwin este unul inductiv: mișcarea este de la experiență la teorie. Demersul științific darwinian se înscrie în dinamica procesuală de punere în valoare a unei înțelegeri ipotetice a realității. Când s-a desprins inductiv o idee teoretică, ea este supusă presiunii contraexemplului dintr-o altă ipoteză. Ca atare, pe o latură secundară, modelul gândirii științifice capătă și un aspect ipotetico-deductiv.

5. Cele două axe ale inferenței: faptele și axiomatica slabă

Ceea ce, în ordinea argumentării, se remarcă cel mai ușor, la Darwin, în curgerea discursului naturalist este onestitatea inferenței. Aceasta se sprijină pe două axe: faptele și axiomatica. „Faptele se explică prin (...) principii”, arată Darwin. (Darwin Ch., 2007, p. 172).

În procesul de inferare, Darwin utilizează ca mijloace de întemeiere, justificare, explicare și impunere dovezile. El strânge fapte și le insertează ca dovezi, căci „faptele dovedesc”. Nu vorbește niciodată neprobat: „nu vorbesc fără să am dovezi” (Darwin Ch., 2007, pp. 300, 320).

Dovezile pot fi: „edificatoare”, „evidente”, „concludente”, „directe”, „suficiente”, „temeinice”, „îndoielnice”, „puține”, „mare număr de dovezi”, „destule”, „zdrobitoare”, „deplină”, „precisă”, „bună”, „limpede”, „istorică”, „nicio umbră de dovadă” etc. Dovedirea se poate face prin experimente („s-a dovedit în mod experimental”), prin fapte („dovedi prin numeroase fapte”) sau exemple („exemple care dovedesc”; „exemplu demonstrativ”) (Darwin Ch., 2007, pp. 155, 301, 319, 330, 349, 454).

Ca dovezi există și probele: „avem probe”, „probă mai grea”. În general, „experiența probează”.

Alături de dovezi și probe se acordă încredere „motivelor” și „rațiunilor”, acestea sunt utilizate în inferențe, aserțiuni, presupuziții și conjecturi. În general, spiritul investigativ realizează două acțiuni majore: „am adunat fapte și am făcut experimente”). În plus, se asertază cu ideea că „aserțiunea nu este, singură, capabilă să devină probă”. Aserțiunile sunt desemnate și drept „considerente”, iar faptele sunt văzute și drept „cazuri”: „din aceste diferite considerente și din numeroase cazuri (...) rezultă” (Darwin Ch., 2007, pp. 142, 146, 544). Faptele filtrate prin legi, axiome sau principii devin dovezi. La rândul lor, dovezile, raportate din nou la axiomatică, ajung să fundamenteze concluzii.

În esență, axiomatica slabă este pură problemă de rațiune.

Din punct de vedere discursival, „Originea speciilor” se dezvoltă multiliniar, tabular. Ar fi de ajuns „o singură linie de argumentare”, cum își dorește autorul. Ea este însă mai mult o configurație de tip cristal, constituită din linii de argumentare ce se intersectează și se inter-potențează. Construcția argumentațională se edifică din argumente: fapte sau inferențe ce tind să impună o idee. În esență, argumentele probează. Forma de bază a argumentului este dovada (proba este un tip de dovadă). Caracteristica dovezii constă în a determina spiritul să accepte și să recunoască o idee, un adevăr.

Dovezile sunt la îndemână înțelegerii ca funcție a spiritului. Cea mai puternică dovadă este evidența. Ea se bucură de suportul ideii că este dată de experiență. Tot de incidența realității, ca dat al experienței, este faptul. Pe lângă fapte, comportament de dovadă are inferența. În zona inferenței intră

asertiunile, presuposițiile, prezumțiile, conjecturile, ipotezele, raționamentele. Substanța discursivală a inferenței o reprezintă enunțurile. Judecățile sunt enunțuri ce fac legătura între doi termeni. Raționamentul leagă între ele judecăți. Aserțiunea este tot o expresie a gândirii, însă mai puțin dezvoltată decât raționamentul.

Evidența este dovada luată în seamă ca ceea ce se vede de la sine, ca dovadă ce se impune nemediat spiritului; ea se bucură de claritate, vizibilitate și certitudine. Ea este criteriul suprem al certitudinii. Se vorbește despre forța „evidenței dovezilor” și despre „evidența faptelor” (Darwin Ch., 2007, pp. 172, 175). Faptul este sub caracterul decisiv al evidenței, el se bucură totuși de privilegiul de a nu mai necesita motiv, rațiune sau justificare.

Privind de departe modul în care gândește Darwin logica propriei cercetări, constatăm că, pe de o parte, vizează culegerea faptelor (munca idiografică, îi va zice mai târziu W. Windelband) și, în baza lor, pe de altă parte, țintește formularea de legi (aspectul numit, de W. Windelband, nomotetic).

Instanța argumentațională (adică centrul ierarhic de decizie corespunzător procedurilor argumentaționale) antrenează ca principală modalitate de întemeiere și impunere ipoteza (ca idee prin care se interpretează faptele). Circuitul de încredințare făcut posibil de instaurarea unei ipoteze are la Darwin trei trepte: experiența (observarea faptelor și conștientizarea lor), emiterea ipotezei explicative și verificarea experimentală. Gândirea lui Darwin este preponderent inductivă. Pe fiecare dintre trepte, ca reguli de a discerne adevărul de fals, funcționează criteriile de validare.

6. Convicțiune, persuasiune, structură argumentațională

Dovedirea nu are loc de la sine prin simpla activitate discursivă. Ea cere ca subiecții comunicanți să fie convingători, să lanseze idei pe care să le susțină cu argumente natural-raționale. „Originea speciilor” este, din această perspectivă, fundamental ofensivă, activă, productivă. La două tipuri generice de dovezi recurge Darwin: dovezi convictive și dovezi persuasive. Latinescul „convictio”- „convictionis” a ajuns la noi prin intermediul cuvântului francez „conviction” care a dat în română „convicție”, „convicțiune”, sinonime pentru convingere (părere fermă asupra unui lucru). Convicțiunea, prin aspectele sale de încredere, responsabilitate, revalidare, condiționează eficiența comunicării, ba chiar existența ei. „Ca să putem convinge - afirmă J.-B. Grize - nu este de ajuns să înșirăm enunțuri - (...) ele trebuie articulate, adică prin ele să raționăm” (Grize J.-B., 1990, p. 9).

A persuadea = a convinge pe cineva să creadă, să gândească sau să (vrea să) facă un anumit lucru [lasă adevărul de o parte]. A convinge = a face pe cineva să adopte o părere pe bază de dovezi și argumente, a-l face să recunoască ceva ca adevărat (DEX, 1996, pp. 194, 681).

Chaim Perelman susține că între convingere și persuasiune nu este numai o deosebire calitativă, ci și una rezultând din „diversitatea mijloacelor de probare”. Aceasta duce la constatarea că dacă avem în vedere mijloacele folosite, nu rezultatele, primatul este acordat în mod general convingerii. Dar dacă avem în vedere rezultatele, a persuadea înseamnă mai mult decât a convinge, fiindcă se adaugă și obținerea forței necesare trecerii la acțiune.

Gândind în termenii rațiunii, Darwin inferează „convictio”. Spiritul

cogitativ își sterilizează inferențele de orice i-ar dăuna emoțional. De fapt, infiltrarea emoționalului n-ar face ineficientă argumentația, n-ar anestezia-o. Inserarea emoționalului transformă argumentarea convictivă în argumentare persuasivă. Fără a avea o conștiință clară și distinctă a diferenței persuasiune/convicțiune, Ch. Darwin face diferența între cele două tipuri de parcurs argumentativ „I am fully persuaded” (ediția actualmente tradusă este din 1999 și reproduce ediția a șasea, definitivă, a „On the Origin of Species”, Charles Darwin, din anul 1872) (sunt pe deplin persuadat,) nu se opune strict lui. „I am firmly/fully convinced” (ediția actualmente tradusă este din 1999 și reproduce ediția a șasea, definitivă, a „On the Origin of Species”, Charles Darwin, din anul 1872,) (sunt ferm/pe deplin convins) (Darwin Ch., 1999, pp. 51, 69, 353, 519, 556), dar nici nu sunt considerate echivalente. Luate strict statistic, „persuaded”/ „convinced” formează, de-a lungul „Originii speciilor”, un raport de 1/20. Termenul convicțiune (engl. „conviction”) apare de circa 20 de ori. În schimb, vocabula „persuasio” nu intră în rețeaua discursivă decât ca predicăție. Partea persuasivă a argumentației este relativ redusă, căci sistemul de autosupraveghere al spiritului cogitativ este bine ancorat în realitatea materiei în dezbateri și prezidează suveran arsenalul de fapte și argumente în raport cu care se inferează.

Convicțiunea poate fi emoțional viciată prin pasiune, doleanță, patimă, plăcere, dar și prin sofisme precum mila, amenințarea, teama, prestigiul (autoritatea, competența), credința, simpatia, prietenia, timiditatea. Nici speriat, nici recurgând la respingere compulsivă a emoționalului, Ch. Darwin are viziunea pericolozității și amenințării pe care o reprezintă acceptarea pasionalului și plăcerii în procesul

inferențial. Chiar vizează să rămână „nepasionat” (Darwin Ch., 2007, p. 53), „dispasionat” („în urma unei judecăți dispasionate, lipsită de implicare emoțională, de care sunt capabil”). Dominantă este în „Originea speciilor” nu persuasiunea, ci convicțiunea bazată pe logica naturală. Convicțiunea atrage în judecată elemente, proceduri și procedee. Elementele-cheie sunt faptele, lor li se alătură experiențele, observațiile, supozițiile, presupozițiile, conjecturile, credințele, considerațiile, opinabilele.

Procedurile epistemologice la care se recurge sunt: observarea, experimentul, ipoteza și axiomatizarea. Ca procedee, Darwin utilizează: analogia („Analogia ne-ar conduce să credem că”), exemplul („exemplu, prin care să explic”;; „întărite prin fapte (...) ca exemplul”), ilustrarea prin exemplu („Voi da acum câteva exemple pentru a ilustra observațiile precedente”; „am ilustrat prin exemple”), omologia („Cât sunt de inexplicabile omologiile în serie din punctul de vedere obișnuit al creației!”; „omoloage – adică corespund numeric și în conexiunea relativă”), asemănarea („asemănarea dintre părțile sau organele omoloage de specii înrudite”; „această asemănare ar fi ciudată dacă speciile ar fi fost create independent”), explicația („pot da o explicație științifică”; „explicația acestui fapt”; „explicația evidentă constă în faptul că au existat condiții de viață”), causalitatea („extincția cauzată de selecția naturală”; „cauzarea variabilității”), inferența („această inferență mi se pare justificată”; „această inferență este întemeiată mai ales pe analogie”), inducția, abducția (transducția „un caz curios și complex nu pentru că influențează vreun caracter important, ci pentru că apare la mai multe specii ale aceluiași gen, dintre care unele sunt în stare domestică, iar altele în stare naturală”), similitudinea

(„similitudine reală”) (Darwin Ch., 2007, pp. 306, 345, 389, 391, 408, 511, 533, 176, 550, 42, 73, 475, 111, 152, 86, 559, 205, 235).

„Să argumentezi, arată Vicenză Lo Cascio (Lo Cascio V., 2002, p. 9), înseamnă să plasezi idei și cunoștințe într-un raport de interacțiune logicoidă și de succesiune adecvată, astfel încât să conducă la acceptarea sau respingerea aserțiunii”.

Gândirea darwiniană organizează faptele în ideea de a desprind legi: este o gândire inductivă. Faptele sunt orientate și făcute inteligibile în lumina principiului selecției naturale. Opinia lui Darwin despre modul de operare rațională a spiritului cunoscător asupra realității este următoarea: „omul lucrează prin cunoaștere dobândită și cu instrumente construite de el” (Darwin Ch., 2007, p. 329). În gestionarea argumentelor și articularea lor inferențială, Ch. Darwin are la dispoziție două tipuri de proceduri: procedura inductivă și procedura deductivă. Procedura inductivă are predominantă și, din această perspectivă, „Originea speciilor” este o lucrare inductivă. Această modalitate de argumentare pleacă de la date, cazuri și exemple, procesul inferențial conducând la tragerea de concluzii cu diferite grade de generalitate. În ce privește procedura deductivă, ea este inițiată prin premise sau reguli precise și, în procesul inferențial, sunt desprinse concluzii necesare. Conectorii la care se recurge, pivoții în jurul cărora se structurează inferențele sunt: deoarece, întrucât, într-adevăr.

Darwin avansează o asumptiune, o aserțiune, o părere, o ipoteză și face demersuri de susținere și justificare. Sunt făcute inferențe, sunt realizate raționamente, niciodată nu este construit un silogism. Premisele sunt de fiecare

dată naturale, iar concluziile vizează uneori să fie formale.

Darwin are conștiința respingerii unora dintre susținerile sale și prin figura retorică numită prolepsă preîntâmpină obiecțiile posibile: „am discutat și obiecțiile”, examinarea „diferitelor obiecții” (Darwin Ch., 2007, pp. 137, 141, 213, 323, 535, 250, 265).

Raționamentul (inferența) pornește de la niște date considerate credibile sau sustenabile. În sinteză mersul triadic al argumentării acesta este:

- conturarea poziției față un fapt sau de o aserțiune;

- aducerea de argumente de susținere;

- avansarea unei concluzii.

Pe de altă parte, este de arătat că dintr-o perspectivă mai largă, linia de argumentare a cărții are următoarea structurare:

- se fixează un raport cu teza, asumptiunea, aserțiunea, opinia, credința sau ipoteza de plecare;

- se avansează probe, dovezi, orientate, în general, confirmativ;

- ca fundament al validității probelor se invocă o rațiune, un motiv;

- acestui fundament i se asignează ca temei o axiomatică asiguratorie (principiu, lege, axiomă);

- atât tezele, cât și concluziile desprinse sunt calificate modalizator cu cuantificatori precum probabil, poate, după câte se pare;

- cuantificatorii sunt apoi explicitați în rețineri și rezerve în raport de validitatea tezelor sau concluziilor.

Autoritatea, competența, renumele ar putea aparține expertului sau masei (numărului): „bazându-ne pe autoritatea profesorului Owen”, „Barrande - cea mai înaltă autoritate”, „majoritatea specialiștilor cu autoritate”, „autori competenți, ca Lyell și E. Forbes”, „un autor foarte competent, dr. Falconer”,

„crescători renumiți” (Darwin Ch., 2007, pp. 392, 415, 523, 395, 407, 67).

Darwin utilizează ca indicatori de introducere a unui argument cu preponderență pe următorii:

- deoarece („Putem înțelege de ce o specie o dată dispărută, nu mai reapare niciodată. Grupele de specii sporesc numeric în mod lent și durează perioade inegale de timp, deoarece procesul de modificare este în mod necesar lent și depinde de multe condiții complexe” (Darwin Ch., 2007, p. 429);

- pentru că („Totuși, pentru că avem rațiuni să credem că unele specii au păstrat aceeași formă specifică timp de perioade foarte îndelungate, imense dacă le măsurăm în ani, nu trebuie să dăm prea mare importanță cazurilor de răspândire largă a unei aceleiași specii, deoarece în decursul unor perioade atât de îndelungate s-au putut găsi împrejurări favorizând migrația pe o cale sau alta” (Darwin Ch., 2007, p. 538);

- de fapt („Omul nu poate sau poate numai cu greu să selecționeze alte deviații în structură decât cele care se pot vedea din afară și de fapt el se interesează rar de structura internă” (Darwin Ch., 2007, p. 82);

- deci („Trebuie deci să ne așteptăm să găsim, cum și găsim de altfel, un grad mai puțin strict, de paralelism în succesiunea organismelor terestre decât în a celor marine”), așadar („Așadar, cred că selecția naturală va tinde cu vremea să reducă oricare parte a organizației, de îndată ce partea devine de prisos, datorită schimbării modului de viață, fără ca să determine, sub niciun motiv, ca altă parte să se dezvolte mult într-un grad corespunzător” (Darwin Ch., 2007, p. 412, 193).

Indicatorii de introducere a unei reguli generale, de lexicalizare a axiomaticii: în baza regulii („în baza

puternicului principiu al eredității”; „pe baza acestor fapte”), dat fiind că („dat fiind că organul trebuie să se fi format inițial într-o perioadă îndepărtată” (Darwin Ch., 2007, p. 52, 361, 229).

Folosește, de asemenea, regula incipitului, adică se începe cu concluzia: rezultă că („de aici rezultă că presupusa exterminare”), având în vedere că („având în vedere că fiecare organizare încearcă să trăiască oriunde poate” (Darwin Ch., 2007, pp. 70, 250).

Indicatorii de rezervă sunt: deși („deși aspectul general și funcțiunea acestor organe pot fi aceleași, totuși, se pot descoperi totdeauna diferențe fundamentale între ele”), cu toate acestea („Cu toate acestea, privind într-un viitor îndepărtat, nu încapе îndoială că toate formațiunile marine mai recente, și anume din pliocenul superior, pleistocenul și straturile cele mai recente din Europa, America de Nord și de Sud și Australia, în măsura în care conțin fosile, sunt înrudite într-o oarecare măsură”), totuși („Astfel, embrionul rămâne ca un fel de ilustrare, păstrată de natură, a condițiilor anterioare și mai puțin modificate ale speciei. Acest punct de vedere poate să fie adevărat, și totuși nu va putea fi dovedit niciodată”) (Darwin Ch., 2007, pp. 235, 411, 424).

Indicatorii de contraargumentare sunt: nu cred că („Dar nu cred că se va dovedi vreodată că în perioada recentă majoritatea continentelor noastre, care sunt astăzi complet separate, au fost legate în mod continuu sau aproape continuu atât între ele cât și cu numeroasele insule oceanice existente”), nu mi se pare („De asemenea, nu mi se pare cu neputință de crezut că degetele și antebratul unui Galeopithecus legate prin membrană s-ar fi alungit mult datorită selecției naturale; iar aceasta în ceea ce privește organele de zbor, ar fi

transformat animalul în liliac”) (Darwin Ch., 2007, pp. 221, 440).

Parcurgând conexiuni „Originea speciilor” și gândind-o, apoi, retrospectiv cu ideea de a o reimpregna cu ideile impuse și deja desprinse, constatăm că structurarea se face atât de strâns, încât ideatica poate fi abordată de oriunde, din orice loc.

Bibliografie selectivă:

1. Amossy R., *L'argumentation dans le discours*, Paris, Nathan, 2000.
2. Darwin Ch., *Originea speciilor*, Craiova, Editura Beladi, 2007.
3. Darwin Ch., *The Origin of species*, 6 th Edition with all Additions and Corrections, The Definitive Edition, London, MRS, 1999.
4. *DEX*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
5. Eggs E., *Grammaire du discours argumentatif*, Paris, Kimé, 1994.
6. Florescu V., *Retorica și neoretorica*, București, Editura Academiei, 1973.
7. Lo Cascio V., *Gramatica argumentării*, București, Meteora Press, 2002.
8. Otovescu D., *Sociologie generală*, ediția III-a, Craiova, Editura Beladi, 2006.
9. Parpală E., *Pragmatica*, Craiova, Universitaria, 2007.
10. Roventă-Frumușani D., *Argumentarea: modele și strategii*, București, Editura All, 2000.
11. Rybacki K.-C., Rybacki D.-J., *O introducere în arta argumentării*, Iași, Polirom, 2004.

Charles Darwin's Argumentation Line

Ph.D. Senior Lecturer Ștefan VLĂDUȚESCU
University of Craiova

Abstract: *Charles Darwin discovers that the theory of the species' creation by a miraculous being has reached a double impasse, due to the science evolution. There is an expositive impasse (it can't explain some facts any more) and a comprehensive impasse (within its limits, some facts are not understandable). In order to endorse his theory of evolutionism, Darwin develops an argumentation based on two axes: the facts and the axiomatics. His argumentation line follows the next structure: a relation with the starting thesis is established; some evidence are promoted; as the base of the evidence a motivation is emphasized; as a reason, an axiomatics is assigned to this base; finally, the facts and the quantifiers are explained by valid conclusions.*

Key words: evolution, impasse, argumentation, the facts, the axiomatic.

1. Three paradigms

At the time being, there are three theories regarding the occurrence of life and of the human beings on Earth: the theory of creation (the thesis considering that life has been created by a supernatural being), the theory of evolution (the thesis considering that life is the result of the matter evolution) and the paleoastronautic theory (the thesis considering that life has been brought to Earth by extra-terrestrial beings). These theories emerged and compelled recognition as paradigms in antiquity (the theory of creation), between the 18th

and the 19th century (the theory of evolution), in the post modern period (the paleoastronautic theory) (see also D. Otovescu, 2006, p. 152-153). From this viewpoint we can assert that the naturalist discourse has changed every time the instance that governed the naturalist pattern at that time has been forced to consider the terms of a theory with more powerful arguments than those of the accepted academic theory.

2. The debilitation and the abate of the theory of creation

By "The Origin of Species", Charles Darwin doesn't confirm the theory of evolution, but he organizes it on the principle of natural selection. The starting point of "The Origin of Species" is, from the paradigmatic viewpoint, the theory of creation and from methodological viewpoint, the reevaluation of the relation between the axiomatics and the hypothetic in the evolution from theology to science.

Theoretically, a stronger discourse from an argumentative viewpoint overcomes a discourse of whose suppositions and arguments are feeble or in the process of debilitating. Anyway, any new scientific discourse is enlightened by capitalizing the liberties and the debilities of the old discourse. The conscience that initiates new axes of support is the one that commands the change of the discourse and of the paradigm. Basically, a theory doesn't fall

down, but the frailty of its axes makes it first shake and then bend: is not the theory that falls down, but its argumentative axis make it not supportable. A theory has no more arguments when some of its stronger arguments migrate to another theory. From the language viewpoint, a theory is a very well anchored discourse. Valid theories prove ultimately to be arguments or demonstration which imposes a principle or a law.

In creating this theory, the evolutionism by natural selection, Ch. Darwin constantly reports himself to the theory of creation. In his opinion, some statements make the theory of creation explanatory not useful and comprehensively not intelligible. The creationism is at a dead end, is debilitated and neutralized by two deficiencies: the incapacity of explaining some facts and the failure of making other intelligible. The theory of creation is not based on a natural process, but on a "miraculous one" (Darwin Ch., 2007, p. 46). It means not the ordinary birth, but "an act of miraculous creation", considering that species have appeared by "miraculous acts of creation" (Darwin Ch., 2007, p. 557, 562).

a) The explicative impasse. The first acknowledgement is that some "facts cannot be explained" by the theory of creation. To Darwin "The most striking and important fact is the affinity of the species which inhabit islands to those of the nearest mainland, without being actually the same"; this cannot be explained by independent creation. The species are produced and exterminated due to some causes that act slowly and still exist, but not to some miraculous acts of creation. The cases of near affinity between the species that have populated or populate the seas that bathe the eastern or the western shores of North America, or the Mediterranean Sea

and The Sea of Japan, as well as between those who populate the temperate land of North America and Europe "are inexplicable by the creation theory" (Darwin Ch., 2007, pp. 475, 562, 452).

"How inexplicable are the cases of serial homologies on the ordinary view of creation!" Darwin exclaims (Darwin Ch., 2007, p. 511).

This great thing of grouping all the organisms in what it is called the natural system it is absolutely inexplicable by the theory of creation. The presence of some endemic species of bats on the oceanic islands and the lack of all the others terrestrial animals reveals "facts completely inexplicable by the theory of creation independent acts" (Darwin, Ch., 2007, p. 552). On the other hand, in the theory of creation, the changes are seen not as a result of some laws action, but as "miraculous interventions" (Darwin, Ch., 2007, p. 119). The theory of creation is based on "the old belief in the creation of species from the dust of the earth". The fact of believing that "it has pleased the Creator to construct all the animals and plants (...) on a uniform plan (...), is not a scientific explanation" (Darwin Ch., 2007, p. 510, 558).

b) The comprehensive impasse. In the order of understanding (comprehensibility), the theory of creation has its limits as well. The species selected into the big genders represent a powerful analogy to the varieties, such analogies "become absolutely incomprehensible if we admit that the species have been created separately from one another" (Darwin Ch., 2007, p. 106). Besides, the theory of creation is incapable of answering questions like: "Why should the brain be enclosed in a box composed of such numerous and such extraordinarily shaped pieces of bone apparently representing vertebrae? (...) Why should one crustacean, which has an extremely

complex mouth formed of many parts, consequently always have fewer legs; or conversely, those with many legs, have simpler mouths? Why should the sepals, petals, stamens, and pistils, in each flower, though fitted for such distinct purposes, be all constructed on the same pattern?" (Darwin Ch., 2007, p. 512).

c) The evolutionist solution. We notice that Darwin considers that "under the theory of creation viewpoint" (Darwin Ch., 2007, p. 240) some facts are inexplicable, others are incomprehensible, and to some questions this theory can not respond. Lacking competence in all the cases, the theory of creation has no competence and, therefore, another theory must be probated, having explanatory and comprehensible capabilities of all the facts. This is the theory of evolution, the last one and the one that explains the inexplicable and the incomprehensible under any other viewpoint: "it is a general law of nature that no organic being fertilizes itself for perpetuity of generations; but that a cross with another individual is occasionally-perhaps at long intervals of time-indispensable. On the belief that this is a law of nature, we can, I think, understand several large classes of facts, such as the following, which on any other view are inexplicable" (Darwin Ch., 2007, p. 142).

3. Evolutionism by natural selection

The evolutionism is a naturalist conception that Darwin takes over from his forerunners, being fully aware of this fact, asserting: "nowadays, almost all the naturalists accept the evolution in one form or the other", "almost any naturalist admits the great principle of evolution". Related to the simple evolutionism,

Darwin develops and consecrates "the theory of evolution by natural selection". He determines that in addition there is an "artificial selection".

The discourse from "The Origin of Species" intends to consecrate the theory and in order to do so it resorts to an argumentative comprehensibility method. Charles Darwin formulates "the theory of evolution". This theory, with the help of natural selection, can respond to the mentioned questions to which the theory of creation cannot respond. Also, it explains and makes comprehensible an infinite larger range of facts, experiences, theses and hypothesis. Theoretically formulated, the principle of natural selection is based on "the belief that each new variety and ultimately each new species, is produced and maintained by having some advantage over those with which it comes into competition; and the consequent extinction of less-favored forms almost inevitably follows" (Darwin Ch., 2007, p. 125, 407).

"The power of natural selection" comes from "the survival of the fittest". This power manifests "generally very slowly". Natural selection "is a slow process, and the same favorable conditions must long endure in order that any marked effect"; it acts "only by the accumulation of slight modifications"; it uses "advantages of some slight and successive variations" and she can "never take a great and sudden leap, but must advance by the short and sure, though slow steps". (Darwin Ch., 2007, p. 152, 268, 321, 240). Thus, it reveals exactly the sense of the dictum "natura non facit saltum". Regarding "the efficiency of the principle", this is revealed by the fact that "the more diversified the descendants from any one species become in structure, constitution, and habits, by so much will they be better enabled to seize on many and widely diversified places in the polity of

nature, and so be enabled to increase in numbers". By natural selection new species are produced, formed, modified, developed, determined, influenced and strengthened, "improving" them (Darwin Ch., 2007, p. 155, 288).

4. The epistemological fundaments of the Darwinist evolutionism (from the pure axiomatics to the poor evolutionist axiomatics)

In empirical sciences with formal components, like natural sciences, the hypothesis plays a major methodological part. The formal procedures are not attracted into the investigations as patterns, but as configurations necessary to the argumentative imposition. On the territory of these sciences, the principle of discovery acts as a factor of progress regarding the prospective comprehensibility. In his works, Ch. Darwin doesn't leave, sterilizing, the world of life. "The Origin of Species" is written in direct relation to the day to day life of the middle of the 19th century, being generally impregnated with religion, theology. Darwin's scientific discourse takes shape by an inertial acceptance of the pure epistemological axiomatics of theology, so that he can replace it with an evolutionist frail shape axiomatics. Besides, the approach is shaped by the precaution of not offending "the religious feelings" (Darwin Ch., 2007, p. 555).

a) The theology is an axiomatic field. Within it, the principle of comprehensibility is the belief ("believe and do not seek"): the belief as an individual act and the belief in the historical experience of the Church. The declarable named belief is established by understanding the founding texts and the Christi message. The theological comprehension is an axiomatic comprehension, stated by hermeneutics

accredited by the Church. As a result, the believer is given not only the basic theological corpus (the Bible), but also its interpretation, oral or written. In other words, the believer is provided with a theological pre-comprehension. Before it is given to him, the Scripture it is given already interpreted.

The method of theology promotes the so-called hermeneutical circle. The believers read the Bible standing on a pedestal of a historical pre-interpretation. The textual object and the faithful-interpret are connected by an implicit engagement. The faithful subject lives the interpretation as a fact of life in which he is already involved. Basically, the theology is self interpretation and the believer, a person involved in the axiomatics of the Christi message. The Christian phenomenon self organizes repetitively: the world is given to the believer already interpreted. Of course, the coming back to the objectivity of the canonic texts is not a close road, but the theory of creation, induced by pre-comprehension, remains purely axiomatic. The Christian experience expresses through trusted confessions, through the systems of theological integration, through the dogmatic definitions and the magisterial decisions.

Generally, the teaching comes from the magister, but the Scripture is integrated as a proof of the validity of teaching. Moreover, in order to read the Scripture, the tradition of understanding it is inculcated to the reader. Therefore, between the believer and the textual object of his faith there is not one axiomatics, but two: magister dixit and tradition dixit. The fundamental assertions of faith are not verifiable and must not to be verified. The only promised verification in theology is the verification of the interpretation systems. The theological methodology is an axiomatic one, which rejects the thinking

or the questioning, but which admits in great variety the hypothetical, when it is placed within tradition or it is legitimated by the magister. This has permitted the preservation and the development of science and philosophy of the Middle Age: as servants of theology, as arguments of the science omnipotence. Faith is acquired by revelation. The theological practice is founded on revelation. On the one hand, there is a theological reason, the one that can give the necessary arguments for preserving the powerful status of theology. From this viewpoint, one may say that the religious practitioner Darwin had at a certain point a religious axiomatic thinking, including hypothetical elements. The inclination towards scientific thinking of "The Origin of Species" happened during the five years sailing "on the Beagle boat" (Darwin Ch., 2007, p. 49).

b) By studying nature, Darwin produces from experience, experiment and hypothesis the elements of a scientific methodology. He still keeps axiomatic elements. The practical reason succeeds in prevailing over the theological reason: the Theory of Creation is up against the Theory of Evolutionism. Once admitting the conflict, the theology allows evolutionism.

"The Origin of Species" illustrates the final victory of evolutionism. As one knows, the exigencies of deductive chaining forbids the leaps, forbids the opening. The leaps are breaks in the categorizing order. As nature doesn't take leaps ("natura non facit saltum"), the deduction is not inapplicable. Therefore, the logical model of rationality, capable of being used in the argumentation about nature, it can be on no account deductive. So the syllogistic vocabulary of deduction and the reason of thoroughness in terms of

deductive verticality are challengeable. In other words, the deductive axiomatic path is forbidden in any case.

c) The poor axiomatics. Without making from it a failing flaw of his argumentation, Darwin still admits some axioms, postulates, laws, doctrines and theories. The fact that he never stopped going to church is related to his automatic assuming as secondary, in the evolutionist theory, of a poor axiomatics, a rest of a tough, pure theological axiomatics. It is reasoned, on limited areas, within the validity of some axioms, such as Maupertuis' axiom ("of the last action") or "the axiom of the continuous operation of creative power" (Darwin Ch., 2007, p. 42). Likewise, it is reasoned, on the logical space of command of some laws: the Lamarck's law (the law of progressive development: all living forms tend to progress), the variation laws, "the mysterious laws of correlation", the heredity laws, the laws of growth (the correlation, the compensation, the pressure of some part on another), the transition law, the law of resemblance of a child to his parents. There are, in Darwin's opinion, "complex laws" ("correlated growth, compensation, the increased use and disuse of parts, and the definite action of the surrounding conditions"), "great laws" (unity of type, and the conditions of existence), "secondary laws", "simple laws", "curious and complex laws" ("governing the facility with which trees can be grafted on each other"), "chief laws" (of paleontology), "general laws", "laws impressed on matter by the Creator", "natural laws", "unknown laws", "well-known laws".

In his opinion "The supreme law" is "the law of the conditions of existence" (Darwin Ch., 2007, p. 253). We have no proof regarding the existence of some necessary development law. The result of some

laws and not one of some miraculous intervention. I understand by nature only the joint action and the effect of the numerous natural laws and by laws I understand the succession of the phenomena proved by us.

The evolutionist axiomatics includes, on the other hand, principles too: the principle of natural selection, the general principle of gradual transformation, the principle of necessity of gradual acquiring of all the features and mental capabilities, the principle of finality, the principle of reversing the ancestral features, the principle of “divergence of characters”.

Other principles have also argumentative implications: the principle of multiplying by geometric progression (Malthus’), the principle that amateurs “prefer the extremes”, the principles of natural selection and of extinction, the principle of utility, the principle of genetic classification, the principle of specialization, the principle of life (H. Spencer’s), the principle of competition, the principle of essential relations between organisms, the principle of heredity, the principle of multiplication and of gradual divergence, the principle of small successive variations, the principle of gradation, the great principle of evolution.

The doctrine is another component of axiomatics: “the utilitarian doctrine”, Malthus’ doctrine (each structure detail has been produced for his own use), the doctrine of the inherited habit (stated by Lamarck), the doctrine of separate creation of each species, the doctrine of final causes, the doctrine of species modifications (Darwin Ch., 2007, p. 244, 330, 468, 510, 558).

The theories are part of the axiomatics too: “the theory of natural selection”, the theory of Creation and the theory of organisms’ Development, the theory of descent and modification of

species, the theory of natural selection including the law of time and life conditions, the theory of modifying by natural selection, the Nägeli’s theory of a born tendency towards perfection or progressive development, the theory of gradual evolution, the Pallas’ theory of the elimination of sterility through long continued domestication, the theory of independent creation and the theory of evolution with modifications (Darwin Ch., 2007, p. 44, 149, 213, 249, 262, 294, 359, 468).

The tendencies are observations reinforced by facts came out from outside the observations themselves; the tendencies of ample casuistic acknowledgement can become laws, principles or theories. The tendencies noted by Darwin are: the tendency of reversing the long lost characters, the tendencies of organisms to a progressive development (there isn’t a law of necessary development), the tendency to variation, the slight tendency, the inner tendency, the tendency to a habit, the tendency to sterility between different species, the principle of continuous tendency to divergence of characters, the slight tendency to alter the original pattern, the constant tendency in natural selection to preserve the most divergent offspring, the tendency to an equilibrium in all forces, the tendency to progress (Darwin Ch, 2007, p. 38, 135, 153, 189, 192, 202, 292, 340, 353, 510).

d) The hypothetical side. In opposition to axiomatic structure stands the hypothetical network: the suppositions, the presupposition, the presumptions, the conjectures, the hypothesis, the theses.

Are considered theses like: the thesis that species are not immutable forms, the thesis that all the parts of organization, as well as the instincts have, at least, individual differences, the thesis that there is a fight for existence

leading to the preservation of the useful deviations of structure or instinct, the thesis of gradual perfection of each organ (Darwin Ch., 2007, p. 213, 299, 535, 556).

In argumentation are inserted hypothesis like: the hypothesis that though our continents and oceans have endured for an enormous period in nearly their present relative positions, we have no reason to assume that this has always been the case, the hypothesis of the development and modification of species, the hypothesis that all time species are the result of gradual modifications of preexistent species, the hypothesis of separate creation acts, the hypothesis of the expansion of the continents (Darwin Ch., 2007, p. 237, 248, 467).

“The Origin of Species” aims to become a part of a realistic and objective knowing mentality. The scientific spirit assumes the facts in language and the language involves it in an argumentation line. The approach seems to be reinforced by some exigencies. First, the facts understood in language are put into perspective, so that they can penetrate inductively the argumentative imposition mechanism and can explain rigorously the comprehension act. The empirical base on which the argumentation relies on is not affected by anything that can be presented as absolute. Even theories are presented as capable of being changed by facts for which the evidence or the proof of immediate experience and experiments would guarantee.

First of all, theories are opposed. When a theory remains to be considered as valid, for that examples are sought to contradict it. An irrefragable theory is not only secured by this, because, if presumptively counter examples can be imagined, then it would be affected by doubts, so that it cannot aspire to the

basic status of inference of subsequent conclusions.

Darwin watches over so that his assertions should not be affected by some theory except the theory of evolution by natural selection. He makes the efforts not to implicate in the inference process but raw, neutral, facts, not loaded with a theoretical idea that subversively might expand subsequently, affecting the architectonics of the system. It never begins from primary laws, axioms or postulates. The research remains permanently empirical, advancing only on the field preliminary cleared of conjectures and unproved hypotheses. All that is presented is subjected to verification, in Francis Bacon’s tradition.

Francis Bacon is Ch. Darwin’s epistemological model; from him he takes the idea of verifying by experiment, the realistic attitude, not dogmatic and skeptical towards theories and hypothesis, as well as the propensity of not accepting preconceived ideas.

In his “Autobiography”, Darwin is aware of the existence of two possibilities of probating in science: the speculation (the inference) and the facts. Yet, he gives credit to the facts, considering that “science is the grouping of facts so that the laws and the general conclusions should be inferred from them”. His scientific approach is focused on gathering the facts, connecting them and making them intelligible within a theory that includes them. “It seems to me, Darwin asserts, that my mind has become a sort of machine, suitable to extract general laws from a multitude of facts”. Extracting laws means induction. The skeptical doze he’s recommending to any man of science he is applying it to himself. As a routine, Darwin is inductive. Besides, by emphasizing his inductive option, he proves that he doesn’t trust “at all the deductive

arguments regarding the mixed sciences”.

The deductive is founded on beliefs (seen as assertions with no ideas) and the naturalist is turning to facts that must be included in generalization. The fact and the belief are standing in front of each other. Choosing facts is being inductive. Morally, Darwin gets attached to facts, because he appreciates his “diligence of noticing and gathering facts”. Darwin’s inductive skepticism acquires essence through the rhetorical figure of prolepsis: that exposing method that takes into account the objections regarding the basic assertions and refutes them right by the inner discourse of the basic assertions. Darwin’s structure may be judged now, still standing, even in terms of Karl Popper’s falsification principle. The criterion of delimiting between what is scientific and what’s not, Popper shows in “The Logic of Research”, is not the verifiability and the justification by experience or experiment, but the possibility of getting to results by falsification, the possibility that the basic theoretical system should be invalidated.

Darwin’s argumentative path is an inductive one: the movement is from experience to theory. The Darwinian scientific approach enrolls in the process dynamics of emphasizing the hypothetical comprehension of reality. When a theoretical idea has been issued inductively, it has been subjected to the pressure of a counter example from another hypothesis. Therefore, on a secondary level, the scientific thinking model acquires a hypothetical-inductive feature.

5. The two axes of inference: the facts and the poor axiomatics

In argumentation order, the honesty of inference is what it is easily

noticed at Darwin’s flow of the naturalist discourse. It relies on two axes: facts and axiomatics. “The facts are explained by (...) principles”, Darwin asserts (Darwin Ch., 2007, p. 172).

In the inference process, Darwin uses evidences as means of inception, justification, explanation and imposition. He gathers facts and inserts them as evidences, as “facts prove”. He never speaks without proving: “I don’t speak without evidence” (Darwin Ch., 2007, p. 300, 320).

The evidences may be: “probative”, “evident”, “conclusive”, “direct”, “sufficient”, “solid”, “questionable”, “few”, “large amount of evidence”, “enough”, “overwhelming”, “absolute”, “precise”, “good”, “clear”, “historic”, “no shade of evidence” etc. The proving can be done by experiments (“it is shown experimentally”), by facts (“to prove by numerous facts”) or examples (“proving examples”; “demonstrative example”) (Darwin Ch., 2007, p. 155, 301, 319, 330, 349, 454).

As evidences there are proofs too: “we have proofs”, “stronger proof”. Generally, “the experience proves”.

Besides proofs and evidences “motives” and “reasons” are trusted, these being used for inferences, assertions, presupposition and conjectures. In general, the investigatory spirit completes two major actions: “I have gathered facts and I have made experiments”. Additionally, it is asserted the idea that “the assertion is not capable, by itself, of turning into evidence”. The assertions are regarded as “considerations” too and the facts are seen as “cases” too: “from these different considerations and many cases (...) result” (Darwin Ch., 2007, p. 142, 146, 544). The facts filtrated by laws, axioms or principles become proofs. In their turn, the proofs, related again to

axiomatic, they come to substantiate conclusions.

In essence, the poor axiomatics is a pure reasoning issue.

Discursively, “The Origin of Species” is multilinked, tabular. “A single argumentation line” would be enough, as the author wishes. But it is more a crystal like configuration, built up of argumentation lines which interfere and potentate each other. The argumentative structure is enlightened by arguments: facts or inferences tending to impose an idea. In essence, the arguments prove. The basic form of argument is the proof (the evidence is a kind of proof). The characteristic of proof consists of determining the spirit to accept and admit an idea, a truth.

As a spirit function, the proofs are at comprehension’s hand. The most powerful proof is the evidence. It enjoys the support of the idea that it is given by experience. Still in reality field, given by experience, is the fact. Besides facts, inference has a proof behavior. In inference area, the assertions, the presuppositions, the presumptions, the conjectures, the hypotheses, the arguments range. The discursive substance of inference consists of statements. The judgments are statements which link two terms. The argument links the judgments. The assertion is a reasoning expression too, but less developed than the argument.

The evidence is the proof considered as what is seen by itself, as a proof that is enforced unmediated upon the spirit; it enjoys clarity, visibility and certainty. It is the supreme criterion of certainty. It is spoken of the power of “the evidence of proofs” and of “the evidence of facts” (Darwin Ch., 2007, p. 172, 175). The fact is subjected to the decisive character of the evidence; it still enjoys the privilege of not needing a motive, a reason or justification.

Looking from afar the way that Darwin thinks his own logic of research, we notice that, on one hand, he aims at collecting facts (idiographic work, it would be later named by W. Windelband) and, based upon them, on the other hand, he intends formulating laws (the aspect called by W. Windelband, nomothetic).

The argumentative court (meaning the hierarchic decision centre, corresponding to the argumentation procedures) involves the hypothesis as a main method of foundation and imposition (as an idea by which facts are interpreted). At Darwin’s, the trust circuit made possible by the instauration of the hypothesis has three stages: experience (noticing facts and being aware of them), issuing the explicative hypothesis and the experimental verification. Darwin’s reasoning is mainly inductive. On each of every stage, as rules of telling truth from false, the criteria of validation act.

6. Conviction, persuasion, argumentative structure

The proving doesn’t happen by itself, by the simple discursive activity. It requires communicative subjects to be convincing, to launch ideas, supporting them with natural-rational arguments. “The Origin of Species” is, looking from this perspective, fundamentally offensive, active, productive. Darwin resorts to two generic types of proofs: convictive proofs and persuasive proofs. The Latin “convictio”-“convictionis” has come to us through the French word “conviction” that gave the Romanian “convicție”, “convicțiune”, synonyms for conviction (strong opinion about something). The conviction, by its aspects of trust, responsibility, revalidation, determines the communication efficiency, even its

existence. "In order to convince – J.-B. Grize states – is not enough to enumerate statements – (...) they must be articulated, meaning to reason with them" (Grize J.-B., 1990, p. 9).

To persuade = to convince somebody to believe, to think or to (want to) do something [leaving the truth aside]. To convince = to make somebody to adopt an opinion based on **proofs** and **arguments**, to make him admit something as true (DEX, 1996, p. 194, 681).

Chaim Perelman claims that there is not just a qualitative difference between conviction and persuasion, but one consisting of "the diversity of probating means" as well. This leads to noticing that if we take into account the used means and not the results, we will generally put first the conviction. But if we take into account the results, to persuade it will mean a lot more than to convince, because it adds the acquiring of the necessary force of acting too.

Thinking rationally, Darwin infers "convictio". The cogitative spirit sterilizes its inferences of anything that it would harm it emotionally. In fact, the penetration of the emotional wouldn't make the argumentation inefficient, it would anaesthetize it. Inserting the emotional turns the convictive argumentation into persuasive argumentation. Without having a clear and distinctive conscience of the persuasion/conviction difference, Ch. Darwin delimits the two types of argumentative approach. "I am fully persuaded" (present translated edition is dated in 1999 and it is a copy of the 6th edition, a final one, of the "On the Origin of Species", Ch. Darwin, dated in 1872) (I am fully persuaded) it isn't strictly opposed to "I am firmly/fully convinced" (present translated edition is dated in 1999 and it is a copy of the 6th edition, a final one, of the "On the Origin of

Species", Ch. Darwin, from 1872) (I am firmly/fully convinced) (Darwin Ch., 2007, pp. 51, 69, 353, 519, 556), but they aren't equivalent either. Considered strictly statistically, "persuaded/convinced" are, along "The Origin of Species", at 1/20 ratio. The term "conviction" occurs about 20 times. In exchange, the word "persuasio" occurs only as predication in the discursive system. The persuasive argumentative part is relatively reduced, because the self-surveillance system of the cogitative spirit is deeply anchored in the reality of the matter in debate and imperially governs the arsenal of facts and arguments in relation to which it infers.

The conviction might be emotionally affected by passion, grievance, intemperance, pleasure and also by sophisms such as pity, threat, fear, prestige (authority, competence), faith, sympathy, friendship, timidity. Not scared, neither resorting to the compulsive rejection of the emotional, Ch. Darwin has the vision of the danger and of the threat consisting of the accepting the passionate and the pleasure in the inference process. He even intends to remain "impassionate" (Darwin Ch., 2007, p. 53), "dispassionate" ("after a dispassionate judgment, with no emotional implication, of which I am capable"). Not persuasion is prevailing in "The Origin of Species", but conviction based on natural logic. In the process of reasoning, the conviction attracts elements, procedures, methods. The facts are the key-elements and the experiences, the observations, the suppositions, the presuppositions, the conjectures, the beliefs, the considerations, the opinions are joining them.

The resorting epistemological procedures are: the observation, the experiment, the hypothesis and the axiomatization. As methods, Darwin uses: the analogy ("The analogy would

lead us to believe that"), the example (example, by which I'm explaining); "confirmed by facts (...) such as the example", illustrating by example ("I'll give some examples to illustrate the previous observations"); "I have illustrated by examples"), the homology "How inexplicable are the cases of serial homologies on the ordinary view of creation!"; "homologous - meaning they digitally correspond in the relative connection too"), the resemblance ("the resemblance between the parts or the homologous organs of relative species"; "this resemblance would be awkward, if the species had been created independently"), the explanation ("I can give a scientific explanation"; "the explanation of this fact"; "the obvious explanation is the fact that there have been life conditions"), the causality ("the extinction caused by natural selection"; "causing the variability"), the inference ("this inference seems justified to me"; "this inference is especially based on analogy"), the induction, the abduction (the transduction "a curious and complex case not only for determining an important character, but for occurring in the same species of the same genus, partly under domestication, partly under nature"), the similarity ("real similarity") (Darwin Ch., 2007, p. 306, 345, 389, 391, 408, 511, 533, 176, 550, 42, 73, 475, 111, 152, 86, 559, 205, 235).

"To argue, Vicenzo Lo Cascio points out (Lo Cascio V., 2002, p. 9) means placing ideas and knowledge in a relation of logicoid interaction and adequate succession, so that it would lead to accepting or rejecting the assertion".

The Darwinian thinking organizes facts in order to formulate laws: it is an inductive thinking. The facts are oriented and made intelligible in light of the natural selection principle. Darwin's opinion of the rational operating manner

of the knowing spirit on reality is the following one: "man works by acquired knowledge and with instruments manufactured by him" (Darwin, Ch. 2007, p. 329). In handling arguments and their inferential articulation, Ch. Darwin has two types of procedures at his disposal: the inductive procedure and the deductive procedure. The inductive procedure is prevailing and from this perspective, "The Origin of Species" is an inductive work. This argumentation method starts with data, cases and examples, the inferential process leading to conclusions with different generality levels. Regarding the deductive procedure, it is initiated by premises or strict rules and, in the inferential process the necessary conclusions are drawn. The connectors to which it is resorted, the pins around which the inferences are structured are: because, since, indeed.

Darwin advances an assumption, an assertion, an opinion, a hypothesis and makes representations of support and justification. Inferences are made, arguments are produced, a syllogism is never carried up. The premises are always natural and the conclusions intend to be formal sometimes.

Darwin is aware of rejecting some of his assertions and by the rhetorical figure called prolepsis he forestalls the possible objections: "I have discussed the objections too", the examination of "the different objections" (Darwin, Ch. 2007, p. 137, 141, 213, 323, 535, 250, 265).

The reason (inference) begins with some data considered credible or arguable. Synthesizing, the triadic path of argumentation is the following:

- defining the position towards a fact or an assertion;
- bringing the supporting arguments;
- advancing a conclusion.

On the other hand, from a larger perspective it is shown that the book argumentation line has the next structure:

- a relation with the thesis, the assumption, the assertion, the opinion, the belief or the starting hypothesis is established;

- some proofs, evidences, generally oriented confirmatively are advanced;

- as a base for the validity of proofs a reason, a motive is invoked;

- to this base an ensuring axiomatics (a principle, a law, an axiom) it is assigned as a reason;

- the theses, as well as the inferred conclusions are modally qualified with quantifiers like probably, maybe, seemingly;

- the quantifiers are then explained by restraints and reservations in regard to the validity of the theses or of the conclusions.

The authority, the competence, the prestige might belong to the expert or to the mass (to the number): "based on professor Owen's authority", "Barrande - the highest authority", "most of the specialists with authority", "competent authors, such as Lyell and E. Forbes", "a very competent author, dr. Falconer", "well-known breeders" (Darwin, Ch. 2007, p. 392, 415, 523, 395, 407, 67).

Darwin uses mainly as indicators of introducing an argument the following:

- for ("We can understand why, when a species has once disappeared, it never reappears. Groups of species increase in numbers slowly, and endure for unequal periods of time; for the process of modification is necessarily slow, and depends on many complex contingencies" (Darwin, Ch. 2007, p. 429).

- because („Still, because we have reasons to believe that some species have kept the same specific form for very long periods of time, huge ones if we measure them in years, we must not make too much of the same species wide spreading cases for in such long periods there might have been circumstances favoring migration one way or the other" (Darwin, Ch. 2007, p. 538);

- indeed („Man can hardly select, or only with much difficulty, any deviation of structure excepting such as is externally visible; and indeed he rarely cares for what is internal") (Darwin, Ch. 2007, p. 82);

- so (So we must expect us to find, as we actually do, a less strict level of parallelism at terrestrial organisms sequencing compared to the one of marines), therefore ("Thus, as I believe, natural selection will tend in the long run to reduce any part of the organization, as soon as it becomes, through changed habits, superfluous, without by any means causing some other part to be largely developed in a corresponding degree" (Darwin, Ch. 2007, p. 412, 193).

The indicators of introducing a general rule, of the lexicalization of axiomatics: based on the rule ("based on the powerful principle of heredity"; "based on these facts"), as ("as the organ must have been originally formed at a remote period") (Darwin, Ch. 2007, p. 52, 361, 229).

He also uses the rule of the beginning meaning that it is begun with the conclusion: hence (hence the supposed extermination), considering ("considering that each organization tries to live anywhere it can") (Darwin, Ch. 2007, p. 70, 250).

The indicators of reservation are: although ("although the general aspect

and the function of these organs can be the same, yet, there will always be discovered major differences between them"), nevertheless ("Nevertheless, looking to a remotely future epoch, there can be little doubt that all the more modern marine formations, namely, the upper Pliocene, the Pleistocene and strictly modern beds of Europe, North and South America, and Australia, from containing fossil remains in some degree allied"), yet (Thus, the embryo remains like some kind of illustration, preserved by nature, of the previous and less modified conditions of the species. This viewpoint might be true and yet it could never be proved.) (Darwin, Ch. 2007, p. 235, 411,424).

The counter argumentation indicators are: I do not believe that („But I do not believe that it will ever be proved that within the recent period most of our continents which now stand quite separate, have been continuously, or almost continuously united with each other, and with the many existing oceanic islands"), nor can I see („Nor can I see any insuperable difficulty in further believing it possible that the membrane-connected fingers and forearm of the Galeopithecus might have been greatly lengthened by natural selection; and this, as far as the organs of flight are concerned, would have converted the animal into a bat") (Darwin, Ch. 2007, p. 221, 440).

Reading connected „The Origin of Species" and analyzing it after, retrospectively, having in mind the idea of reimpregnating it with the imposed and already inferred ideas, we notice that the structuring is so concentrated, so that the ideatics can be approached from anywhere, from any place.

Bibliography:

1. Amossy R., *L' argumentation dans le discours*, Paris, Nathan, 2000.
2. Darwin, Ch., *Originea speciilor*, Craiova, Editura Beladi, 2007.
3. Darwin, Ch., *The Origin of Species*, 6th Edition with all Additions and Corrections, The Definitive Edition, London, MRS, 1999.
4. Eggs E., *Grammaire du discours argumentatif*, Paris, Kime, 1994.
5. Florescu V., *Retorica și neretorica*, București, Editura Academiei, 1973.
6. Lo Cascio V., *Gramatica argumentării*, București, Meteora Press, 2002.
7. Otovescu D., *Sociologie generală*, ediția a III-a, Craiova, Editura Beladi, 2006.
9. Parpală E., *Pragmatica*, Craiova, Editura Universitaria, 2007.
10. Rovența-Frumușani D., *Argumentarea: modele și strategii*, București, Editura All, 2000.
11. Rybacki K.-C, Rybacki D.-J., *O introducere în arta argumentării*, Iași, Editura Polirom, 2004.